BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ
DE DREPT
„PANDECTELE ROMÂNE"
SUB CONDUCEREA D-LUI C. HAMANGIU
CONSILIER LA CURTEA DE CASAȚIE

CHARLES GIDE
PROFESOR LA COLLÈGE DE FRANCE
PROFESOR ONORIFIC LA FACULTATEA DE DREPT DIN PARIS

ECONOMIE POLITICĂ

EXTRASE DIN CURSUL DE ECONOMIE POLITICĂ

DE

GEORGE ALEXIANU
PROFESOR UNIVERSITAR
AVOCAT

BUCUREȘTI
1928

„BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ DE DREPT“

de sub direcţiunea d-lui C. HAMANGIU Consilier la Inalta Curte de Casaţie şi Justiţie, Directorul „Pandectelor române“.

Din această *bibliotecă* au apărut până acum următoarele volume:

1. **Tratat de drept Constituţional** de *G. Alexianu*, Profesor universitar. Lei 140,—.
2. **Tratat de procedură penală** de *I. Ionescu-Dolj*, Preşedinte la Consiliul Legislativ, fost Consilier la Curtea de Casaţie. Lei 140,—.
3. **Tratat de drept internaţional public şi privat** de *G. Plastara*, Profesor universitar. Lei 240,—.
4. **Principii de Economie politică** de *Charles Gide*, trad. de *G. Alexianu*, Profesor universitar. Lei 220,—.

Sub tipar:

Tratat de Drept Administrativ de *M. Vararu*, Doctor în drept din Paris, Conferenţiar universitar, membru în Consiliul Superior Ad-tiv.

Tratat de Procedură civilă de *Al. Costin*, Doctor în drept din Paris, Consilier la Curtea de Apel din Bucureşti.

Cetatea antică de *Fustel de Coulange*, tradusă de *G. Alexianu*, Doctor în drept, Profesor universitar, Avocat.

1946

PRINCIPII DE ECONOMIE POLITICĂ

89621.—Biblioteca Universitară, IV.

CHARLES GIDE
PROFESOR LA COLLÈGE DE FRANCE
PROFESOR ONORIFIC LA FACULTATEA DE DREPT DIN PARIS

PRINCIPII

DE

ECONOMIE POLITICĂ

EXTRASE DIN CURSUL DE ECONOMIE POLITICĂ

TRADUSE DE

GEORGE ALEXIANU
PROFESOR UNIVERSITAR

BUCUREȘTI
Editura Librăriei SOCEC & Co., Soc. Anon.
1928

PRINCIPII DE ECONOMIE POLITICĂ

NOŢIUNI GENERALE

CAPITOLUL I

ŞTIINŢA ECONOMICĂ

I

Obiectul economiei politice.

Fiinţele cari constitue universul şi relaţiile cari există între ele — corpuri cereşti, glob pământesc, elemente cuprinse în sânul său, animale şi vegetale ce-i populează suprafaţa — iată atâtea obiecte de ştiinţi deosebite, *ştiinţele fizice şi naturale.*

Dar în lumea aceasta întinsă, mai sunt şi alte obiecte tot aşà de vrednice de studiul nostru: sunt oamenii. Ei trăesc în *societate;* n'ar puteà să trăiască altminteri; se formează raporturi între ei şi iată obiect pentru un grup deosebit de ştiinţe, *ştiinţele sociale.* Câte relaţiuni deosebite între oameni — raporturi morale, juridice, economice, politice, religioase şi relaţii de limbă, ce servesc de legătură celorlalte — tot atâtea ştiinţi deosebite cari se numesc *Morala, Dreptul, Economia Politică, Politica, Linguistica, Ştiinţa religiunilor,* etc.

E adevărat că liniile de despărţire între ştiinţele sociale, cari toate au, în esenţă. acelaş obiect, omul social, n'ar puteà fi aşà de exacte ca acele ce se pot trage între ştiinţele a căror obiecte sunt diferite, cum e geolo-

89621.— Biblioteca Universitară.

gia, botanica, zoologia. Această clasificare va fi totdeauna, mai mult sau mai puțin artificială și mai de grabă făcută să ușureze studiul și să vină în ajutorul slabei noastre puteri de înțelegere, decât impusă de o împărțire naturală.

In special, pentru cele trei științe care se ating mai de aproape — hotarele despărțitoare vor fi totdeauna mai mult sau mai puțin nestabile: cum că studiezi schimbul, arenda, dobînda, salariul, fără să vorbești de proprietate, contract, obligație?

Dar dacă economistul, jurisconsultul și moralistul se întâlnesc adesea pe acelaș teren, ei se așează din puncte de vedere deosebite: *a-ți face datoria, a-ți exercită drepturile, a-ți prevedeà nevoile*, iată trei scopuri destul de diferite ale activității omenești. Și numai acesta din urmă formează adevăratul obiect al științei economice.

Putem spune deci — fără a căutà prea multă precizie — că Economia politică are ca obiect, dintre raporturile oamenilor trăind în societate, pe aceia numai care tind la împlinirea nevoilor lor materiale, la tot ceia ce privește buna lor stare.

Știința aceasta tinde să se împartă azi în două discipline sau ordine de studiu:

Deoparte, Economia politică *pură* (care se mai numește uneori *Economică)*, studiază raporturile spontane cari se formează între oamenii trăind în masă, cum ar studià raporturile cari se formează între oarecari corpuri, „acele raporturi necesare, care derivă din natura lucrurilor", cum spunea Montesquieu. Ea nu-și propune să le judece, nici din punct de vedere moral, nici practic, ci numai *să explice ceeace este*. Prin asta, declară că se constitue ca știință exactă și chiar pretinde să poată întrebuințà metoda matematică.

De altă parte, *Economia Socială* studiază mai degrabă relațiile voluntare pe care le creiază oamenii între ei — sub formă de asociații, de legislație sau de instituții — în vederea îmbunătățirii condiției lor. Își propune să caute și să aleagă cele mai bune mijloace pentru atingerea acestui scop. Prin asta, se apropie mai curând de caracterul științelor morale, căutând *ceia ce trebue să fie*, și de caracterul artelor, căutând *ceia ce trebue să facă*. Și dânsa e desemnată uneori, mai ales de economiștii germani, cu numele de *Politică Socială*[1].

Această împărțire în Economie pură și Economie Socială se impune în toate tratatele speciale, în virtutea principiului diviziunii muncii. Dar într'un tratat didactic ca acesta, ar fi mai degrabă supărătoare, căci, despărțind teoriile de realizări, ar strică interesului expunerii. Astfel, vom vorbi adesea atât de Economia socială, cât și de Economia politică.

Vastul câmp al economiei politice trebue și dânsul subîmpărțit, pentru a puteà să te orientezi mai ușor. Economistului francez, Jean-Baptiste Say, îi este datorită diviziunea tripartită, rămasă clasică: *producție, repartiție, consumație,* și care răspunde la trei chestiuni primordiale: Cum produc oameni bogăția? In ce mod o împart? Cum o întrebuințează? — De atunci s'a adăogat în general o a patra parte, *circulația*, care îmbrățișează tot ceiace se raportă la schimb, dar care nu-i decât o ramură despărțită din producție, pentrucă, cum vom vedeà, a schimbà, înseamnă a produce: numai că această producție de utilități nu implică, spre deosebire de operațiile industriale, modificări materiale ale obiectului schimbat.

Totuși diviziunea a redevenit tripartită, pentrucă cea mai mare parte din economiști au suprimat consumația ca nefiind decât o etichetă pe un carton gol. În adevăr,

[1] Nu trebue confundat Economia socială cu Economia politică aplicată. Economia politică aplicată arată cele mai bune mijloace practice de a mări bogăția unei țări, ca bănci, drumuri de fier, sisteme monetare sau comerciale, etc.; în timp ce Economia socială caută mai ales să facă pe oameni mai fericiți, procurându-le nu mai mai multă îndestulare, ci mai multă siguranță, mai multă independență, mai multe plăceri și prin urmare, vizează mai puțin muncitoare. Aceste două surori trăiesc în două lumi diferite și nu se simpatizează deloc: una în lumea afacerilor și alta în cele de reforme sociale.

spun dânşii, dacă-i vorba de consumaţie reproductivă cum este economia şi plasarea averii, trebuie s'o reintegrăm în producţie unde-i adevăratul ei loc. Şi dacă vorba de consumaţie *neproductivă*, ca luxul sau pomana dânsa aparţine moralei mai mult decât Economiei politice. Părerea noastră diferă. Consumaţia e satisfacerea nevoilor şi prin urmare încoronarea şi cauza finală a întregei noastre activităţi economice. Economia politică nu privise până acum decât pe producător, dar e locul să ne gândim că consumatorul e chemat să ţină primul loc pe scena economică.

Aceste diviziuni sunt considerate azi cam învechite şi în noile tratate de Economie Politică, mai ales în străinătate, se înlocuiesc prin alte clasificări, având drept scop prezentarea faptelor într'o ordine mai ştiinţifică. Asta poate să aibă foloase, dar am socotit că nu-i prielnic într'o carte ca a noastră, să răsturnăm vechile cadre riscând să derutăm pe studenţii cărora li-e în particular destinată. Am crezut necesar numai să adăogăm o parte preliminară, mai curând o introducere, asupra nevoilor şi valorii.

II

Cum s'a format ştiinţa economică.

În 1615 Economia politică a primit pentru cea dintâi dată numele sub care e cunoscută azi, într'o carte franceză: *Traicté de l'OEconomie Politique,* a lui Antoine de Montchrétien.

Această denumire a fost criticată şi s'au produs multe altele, aşà zise mai ştiinţifice, pentru înlocuire. Evident, ar fi mai bine, ca terminologie, ca ştiinţa noastră să fie desemnată, ca cea mai mare parte dintre ştiinţe printr'un singur cuvânt: *Economia* sau *Economica*, cu atât mai mult cu cât cuvântul *economie* era întrebuinţat şi în antichitate şi chiar una din cărţile lui Xenophon

poartă acest titlu. Cei vechi însă înţelegeau prin aceasta economia casnică (οἶκος, casă; νόμος, regulă, lege). Calificativul *politică*, ales de Montchrétien, arată că nu mai e vorba de economia casei, ci de aceia a naţiunei şi se potriveà foarte bine, căci anunţà o revoluţie istorică; formarea marilor State moderne.

Ar trebui să ne ferim să credem că această dată a botezărei Economiei politice înseamnă şi data naşterii ei. Ca studiu de fapte, Economia politică se urcă la un trecut mult mai îndepărtat; ca ştiinţă, adică sistematizarea acestor fapte, e de-o-dată mai recentă.

Faptele economice, cel puţin anumite din ele, ţin un astfel de loc în viaţa oamenilor şi chiar a oamenilor primitivi, s'ar puteà crede că a trebuit să-i preocupe în toate timpurile. Schimbul erà practicat din timpul vârstei de piatră şi legea muncei se găseşte înscrisă în cea dintâi pagină a Genezei. Nu-i deajuns însă, pentru a furnizà materie unei ştiinţe ca un fapt să ne fie familiar; dimpotrivă, numai întru atât întru cât este extraordinar, deşteaptă curiozitatea şi provoacă dorinţa unei explicaţii. Îmi pare că subtilii filosofi greci n'au încercat nevoia de a-şi explicà dece şi cum oamenii liberi s'au sustras legii muncii, prin regimul sclaviei: aceasta le părea foarte natural. Dar ei observase şi analizase foarte fin natura monetei, diviziunea meşteşugurilor, formele de dobîndire a proprietăţii. Profeţii lui Israel mai întâi şi mai târziu Şefii Bisericii şi Doctorii Evului Mediu, sub aceeaşi inspiraţie religioasă, fură isbiţi de contrastul între bogăţie şi sărăcie, condamnară luxul şi mai ales împrumutul cu dobîndă, *usura vorax*.

Totuşi, nu se căutase legătura între aceste diferite chestiuni, nu se gândise să se facă din ele obiectul unei ştiinţi de total. Intrau mai curând în atribuţiile înţeleptului decât ale savantului. Depindeau de morală, de politică sau de teologie. Se prezentau sub forma de sfaturi bune date suveranilor sau particularilor.

Descoperirea Americei provoacă pentru întâia oară, în cursul secolului al XVI-lea şi mai ales în al XVII-lea,

formarea unei adevărate teorii economice, unui *sistem*, adică aceste sfaturi luară forma unui total de precepte coordonate și judecate. Țări ca Franța, Italia și Anglia, cari priveau cu invidie cum Spania scoteà comori din minele sale din Lumea Nouă, se întrebară prin ce mijloace ar puteà să-și procure și ele aurul și argintul. Tocmai acesta e titlul cărței unui italian. Antonio Serra, publicată înaintea aceleia a lui Montchrétien (1613): *Despre cauzele cari pot face să abunde aurul și argintul în regatele cari n'au mine.* Crezură că găsesc acest mijloc în vinderea în străinătate a produselor manufacturate și în acest scop, se sforțară să desvolte comerțul exterior și industria manufacturieră printr'un sistem complicat și artificial de regulamente. E ceeace s'a numit *sistemul mercantil.*

Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea se produce în Franța o puternică reacțiune contra tuturor „sistemelor". Nu se visează altceva decât întoarcerea la „natură" și se respinge tot ceiace pare aranjament artifical. Intreaga literatură a secolului al XVIII-lea e plină de acest sentiment, dar și știința politică, cu Rousseau și Montesquieu se inspiră dintr'însa. *l'Esprit des Lois* începe prin această frază nemuritoare: „Legile sunt raporturile necesarii cari *derivă din natura lucrurilor*".

Atunci numai se născu cu adevărat știința economică. Un medic al regelui Ludovic XV, Dr. Quesnay, în 1758, publică *Le Tableau Economique* și avù ca discipoli un grup de oameni eminenți, care-și dădură numele de *Economiști* și care fură numiți mai târziu *Fiziocrați.*

Școala Fiziocraților a introdus în știință două idei noi, cari erau tocmai la antipodul sistemului mercantil:

1° Existența unei „Ordini naturale și esențiale a Societăților omenești" (acesta-i chiar titlul cărții unuia din fiziocrați, Mercier de la Rivière), ordine pe care e de ajuns s'o constatăm pentru ca evidența s'o impună și să ne oblige să ne conformăm ei. Zădarnic deci să mai închipuim legi, regulamente sau sisteme; n'avem decât să lăsăm să se desfășoare evenimentele dela sine: *laisser*

faire. Cuvântul Fiziocrație e compus din două cuvinte grecești, cari înseamnă exact „guvernarea naturii".

2° Preeminența agriculturii asupra comerțului și industriei. Pentru dânșii, pământul singur, Natura e isvorul bogățiilor; numai el dă un *produs net:* celelalte clase ale societății, afară de clasa agricolă, sunt clase *sterile.*

Primul din aceste principii aveà să servească de fundament definitiv întregului edificiu al științei economice; în adevăr, anumite fapte nu pot servì de bază unei științe decât întru atât întrucât s'a recunoscut între ele raporturi de interdependență, „o ordine esențială și naturală". Și principiul fiziocratic inaugură nu numai o știință nouă, ci și o politică nouă, care aveà să dureze un secol și să îndeplinească fapte mari, sub numele de politică liberală [1].

Din nenorocire, Fiziocrații nu fură tot așà de fericit inspirați în concepția lor exclusiv rurală a producției și a bogăției, cum vom vedeà mai departe. În aceasta, ei fură mai degrabă în urma decât înaintea timpului lor, căci erau în ajunul desvoltării regimului industrial și capitalist. Această greșeală fundamentală atrase discreditul sistemului lor.

Apariția lucrării profesorului scoțian Adam Smith, *Cercetări asupra naturii și cauzelor bogăției Națiunilor*, în 1776, înseamnă o eră hotărîtoare în istoria Economiei politice și va asigură școalei engleze întâietate necontestată, aproape un secol. Ea a adus autorului ei titlul, puțin cam exagerat, de părinte al Economiei politice.

Adam Smith, în adevăr, avù o viziune genială a revoluției economice ce eră să se întâmple. El doborî astfel al doilea principiu al Fiziocraților, redând in-

[1] Un economist ilustru din această epocă, Turgot, fără a împărtăși greșelile școalei fiziocrate, aplică primul această politică, mai întâi ca intendent de Limoges, apoi ca ministru al lui Ludovic al XVI-lea; întâi decretând *libertatea schimburilor* prin desființarea vămilor interioare și drepturilor asupra grânelor, apoi decretând *libertatea muncii* prin desființarea corporațiilor.

dustriei locul ei legitim în producerea bogăţiilor, dar confirmă şi desvoltă în chip măreţ pe cel dintâi, adică credinţa în legi economice naturale şi în *laisser-faire*, cel puţin ca regulă de conducere practică.

E dealtminteri mult superior Fiziocraţilor din punct de vedere al observării faptelor şi a învăţămintelor de tras din istorie şi a ştiut să sporească în aşà fel câmpul ştiinţei economice, că hotarele ei n'au mai fost lărgite dela dânsul.

Puţin timp după Adam Smith, apar deodată în Anglia doi economişti, ale căror teorii, ridicate în slăvi de unii, condamnate definitiv de alţii, au să imprime ştiinţei economice o trăsătură seculară: — Malthus, a cărui celebră lege asupra creşterii *populaţiei* (1803), deşi în aparenţă specială, aveà să aibă un răsunet considerabil în întreaga ştiinţă economică şi să provoace polemici pasionate, cari renasc azi mai vii ca oricând; — Ricardo (1817) şi mai celebru încă prin legea sa asupra *rentei funciare* care, deşi azi nu-i decât o ruină, a servit de fundament ştiinţelor economice şi chiar doctrinelor care au înlocuit-o.

În Franţa, la aceiaşi epocă, Jean-Baptiste Say publică un *Tratat de economie politică* (1803), o lucrare adevărat franceză prin claritatea expunerii, prin frumoasa ordonare a planului şi prin clasificarea ideilor, dar care, în constituirea ştiinţei, n'a adus contribuţii tot aşà de fecunde ca acele ale corifeilor amintiţi. Totuşi, tradusă în toate limbele Europei, a fost cel dintâiu tratat de Economie politică adevărat popular şi a servit mai mult sau mai puţin de model nenumăratelor manuale clasice ce s'au succedat de atunci.

În această din urmă carte, mai ales, s'a scos în relief caracterul de *ştiinţă naturală*, adică pur descriptivă, atribuit Economiei politice. Adam Smith o definise ca una ce-şi „propune să îmbogăţească în acelaş timp poporul şi suveranul", dându-i astfel un scop practic şi făcând dintr'însa o artă mai curând decât o ştiinţă. Dar J.-B. Say, îndreptând această definiţie, scrie: „Socotesc

că e mai bine să spun că obiectul Economiei politice este de a face cunoscute mijloacele prin care bogăţiile *se* formează, *se* distribue şi *se* consumă", vroind să spună prin asta că'n ordinea economică totul merge dela sine, spontan, automat[1], cum se îndeplinesc funcţiunile esenţiale ale vieţii fizice, respiraţia, circulaţia, digestia.

Dela această epocă, Economia politică poate fi considerată ca definitiv constituită sub forma ei clasică. Nu va întârzià însă să se despartă într'un mare număr de şcoli, ale căror caractere distinctive le vom arătà pe scurt[2].

III

Dacă există legi naturale în Economia Politică.

Când dăm unei anumite ramuri de cunoştinţi omeneşti titlul de „ştiinţă", nu înţelegem deloc să-i decernem pur şi simplu un titlu onorific, ci pretindem să afirmăm că faptele de care se ocupă sunt legate între ele prin anumite relaţiuni constante cari au fost descoperite şi care se numesc legi.

Sunt anumite domenii în cari înlănţuirea fenomenelor e aşà de aparentă, că spiritele cele ma puţin obişnuite cu speculaţiile ştiinţifice nu s'au putut opri să nu le observe.

E deajuns să ridici ochii spre cer, pentru ca să constaţi regularitatea cu care se desfăşură în fiecare noapte mersul stelelor, în fiecare lună fazele lunii, în fiecare an mişcarea soarelui printre constelaţii. Din cele mai depărtate timpuri ale istoriei, ciobanii păzindu-şi turmele

[1] Aceasta-i titlul semnificativ pe care l'a dat cărţii sale: *Tratat de Economie politică — sau simplă expunere a felului cum se formează, se distribue şi se consumă bogăţiile.*

[2] Pentru complectarea acestor indicaţiuni scurte, ca şi pentru acele ale capitolului următor, trimitem la cartea *Histoire des doctrines Economiques depuis les Physiocrates jusqu'à nos jours*, 5-e édit. de d. d. Gide şi Rist, (tradusă de G. Alexianu)

sau corăbierii conducându-şi năvile, recunoscură peri
dicitatea acestor mişcări, punând astfel bazele unei ad
vărate ştiinţe, cea mai veche dintre toate, ştiinţa astr
nomică.

Fenomenele cari se manifestă în constituirea corp
rilor brute sau organizate, nu sunt aşà de simple
ordinea coexistenţei sau succesiunei lor nu-i aşà
uşor de prins. Astfel, au trebuit multe secole până cân
judecata omenească — pierdută în labirintul lucrurilor
reuşi să prindă firul conducător, să regăsească ordine
şi legea acestor fapte chiar, şi să pună astfel bazel
ştiinţelor fizice, chimice şi biologice.

Încetul cu încetul, această idee a unei ordini constant
a fenomenelor a pătruns în toate domeniile, chiar în
acele cari, la cea dintâi aruncătură de ochi, păreau c
trebue să-i rămână pentru totdeauna închise. Chiar
acele vânturi şi valuri, din cari poeţii făcuseră emblema
nestatorniciei şi a bunului plac, au recunoscut, la rân-
dul lor, supremaţia acestei ordini universale. S'au con-
statat astfel marile legi la cari se supun, străbătând
atmosfera sau oceanurile, curenţii maritimi sau aerieni,
şi meteorologia, oceanografia, au fost la rândul lor în-
temeiate.

Trebuià să vină în sfârşit ziua când această mare
idee a unei ordini naturale a lucrurilor, după ce năvălise
puţin câte puţin, ca o putere cuceritoare în toate dome-
niile cunoştinţelor omeneşti, să pătrundă în sfera fap-
telor sociale. Fiziocraţilor, cum vom vedeà, le revine
cinstea de a fi recunoscut şi proclamat cei dintâi exis-
tenţa acestui „guvernământ natural" al lucrurilor, sau
cum s'a spus, de preferinţă, după dânşii, *legile naturale*.

După Fiziocraţi, economiştii şi-au luat sarcina să
descopere legi naturale în Economia politică şi au in-
dicat un destul de mare număr a căror existenţă le-a
părut tot atât de sigură ca şi a celor descoperite în ştiin-
ţele fizice şi naturale şi cari, ca şi la acestea, ar fi univer-
sale, permanente, neschimbătoare, — legea ofertei şi
a cererii, legea diviziunii muncii, legea rentei, legea scă-

derii dobînzii, legea concurenţii, legea monetară a lui
Gresham, etc., etc. Şi nu numai că au găsit pretutindeni
legi, ci încă, un mare număr de economişti, mai ales din
şcoala franceză, au demonstrat că aceste legi erau
„bune", armonice şi providenţiale, cum spunea Bastiat,
adică prevedeau dorinţele noastre, regulau lucrurile
mult mai bine decât ar fi putut s'o facă legile noastre
scrise, ba chiar lucrau la repararea greşelilor noastre.

O astfel de concepţie finalistă şi apologetică a le-
gilor economice nu putea să întârzie provocarea unei
puternice reacţiuni. Lucru care avu loc, în adevăr, şi ca
totdeauna întrecu măsura. Şcoala germană, începând
dela mijlocul secolului trecut, s'a însărcinat să denunţe
drept greşeală şi manie ridiculă, această cercetare de
legi naturale. Ea o declară complect sterilă şi nu vrea
să cunoască alte legi, întru cât ţine să le deà acest nume,
decât legi *istorice*, speciale prin urmare fiecărui popor,
cari n'au nimic universal nici neschimbător. Acestea nu
guvernează oamenii, dar sunt, din contra, expresia obice-
iurilor, a caracterelor lor naţionale, şi astfel pot explicà
actele lor colective.

N'am puteà, după părerea noastră, să renunţăm la
ideia că faptele economice sunt guvernate de legi şi să
negăm astfel sforţarea măreaţă făcută timp de două se-
cole pentru constituirea Economiei Politice ca ştiinţă
în sensul propriu al acestui cuvânt. Dar e timpul să ne
schimbăm părerea ce o avem despre dânsele.

Mai întâi, trebue să încetăm de a le atribui un ca-
racter dogmatic, adică de a le asimilà cu legile edictate
de legiuitor pentru fericirea popoarelor. Dacă în lumea
economică sunt legi naturale analoage cu acele ale lu-
mii fizice, atunci ele nu pot fi decât ca şi acestea perfect
indiferente preocupărilor noastre şi sarcina ce ni se im-
pune nouă e, cel mai adesea, de a luptà contra lor, decât
de a ne servi de ele.

Nu trebuie nici să ni le reprezentăm aşezate pe tronuri
de unde guvernează lumea. Trebue să le desbrăcăm de
acest caracter imperativ care stigmatizează legile civile

sau penale şi care, în toate imaginile legii, e simbolizat prin sabie.

Cuvântul lege nu trebue să sugereze altă idee decât o *relaţie constantă între anumite fapte,* astfel că unul din aceste fapte fiind dat, celelalte îl întovărăşesc sau urmează — de exemplu un raport între cantitatea unui produs şi preţul său, sau chiar între preţ şi cerere.

Dealtminteri, exact la fel se întâmplă cu legile lumii fizice. Şi acestea nu exprimă decât anumite raporturi, cari se stabilesc spontan între lucruri, raporturi pe cari le poţi numi necesare, *numai dacă anumite condiţii prealabile sunt împlinite.* Atomii de oxigen şi hidrogen nu sunt forţaţi să se facă apă, dar *dacă* un atom din cel dintâiu din aceste elemente şi doi din al doilea sunt puşi faţă în faţă sub anumite condiţii de temperatură, de presiune, etc., atunci se formează apa. Tot astfel, oamenii nu sunt forţaţi să vândă şi să cumpere, dar *dacă* un om dispus să vândă este pus în faţa unui om dispus să cumpere şi *dacă* pretenţiunile lor nu sunt de neînţeles, ajung în mod necesar la o vânzare, cu un anumit preţ, ce se poate determină — şi asta constitue un contract liber.

Fără îndoială, omul nu-i liber să schimbe jocul legii, odată ce-i deslănţuită. Pentru a reluă exemplul de mai sus, preţul fiecărui lucru şi variaţiile acestui preţ nu sunt desigur, simplul rezultat al întâmplării, ca numerile care ies la loterie. Şi acest preţ nu-i nici rezultatul voinţei vânzătorului, nici aceleia a cumpărătorului, nici a amândorura în acelaş timp, pentru că este, cum se spune, un *curs,* un preţ *cotat* în Burse, un preţ care se impune pe piaţă şi căruia, cu toate oscilaţiile în sens opus, toţi acei cari vor să vândă sau să cumpere, sunt obligaţi să se conforme. Asta înseamnă când zici că este o lege a preţurilor.

Câţiva protestează totuşi contra acestui calificativ de legi şi nu vor să vadă în ele decât *tendinţe,* pentru că legile naturale nu comportă excepţii, ci comportă anumite previziuni, în timp ce pretinsele legi economice, din contră, comportă multe excepţii şi că în materie de previziuni nu comportă decât simple conjecturi, adesea desmintite de evenimente. Dar această îndoită obiecţie nu ne pare întemeiată.

Legea economică nu comportă *excepţii* în alt sens decât legile naturale, adică dânsa lucrează oridecâte ori nu-i dejucată de o forţă contrară. Nu-i o excepţie la legea gravitaţii când avionul se desprinde de pământ. Nu-i o excepţie la legile muncii când oamenii găsesc mijlocul de a se liberă, punând să muncească alţii în locul lor. E o lege că cererea unei mărfi se măreşte în raport cu scăderea preţului. Totuşi, se poate întâmplă „în mod excepţional" ca o scădere de valoare să rărească cererea, în loc s'o stimuleze, cum ar fi cazul, fără îndoială, pentru diamante, în ziua în care dânsele ar fi fabricate industrialiceşte. Dar, chiar în acest caz, legea cererii nu-i violată: atât numai, că o altă lege, aceia care leagă lusul de un anumit grad de raritate, se va împotrivi.

Şi de altă parte, legea economică comportă *previziuni* ca şi legile lumii fizice. Fără îndoială, nu-i vorba de prevederi asemănătoare celor cari permit astronomului să anunţe cu o sută de ani înainte minuta şi secunda unei eclipse de lună sau de soare. Toate ştiinţele însă, sunt departe de această siguranţă. Botanistul nu ştie totdeauna ce va ieşi din împerecherile sale. Şi prevederile meteorologiştilor, dacă nu sunt ca acele ale almanachurilor sătesti, nu le întrec decât cu două sau trei zile: totuşi, nimeni nu se îndoeşte că vântul, ploaia, grindina sau furtunile sunt guvernate de legi naturale. Ori, se poate prezice cu mult mai înainte sosirea unei crize comerciale decât acea a unui ciclon şi tranzitul drumului de fier dela Lyon la Marsilia e mai puţin variabil decât debitul Rhonului, ale cărui maluri le urmează; şi totuşi, unul e alimentat de oameni, celălalt de cer. Dacă prevederile noastre în materie de Economie Politică sunt totdeauna nesigure şi mioape, nu trebue conchis că faptele economice depind numai de întâmplare şi fantezie, ci numai că motivele care determină actele oamenilor sunt prea

numeroase şi prea încâlcite, pentru ca noi să le putem descurcà firul. Dealtminteri, dacă într'o zi oamenii ar deveni infinit mai înţelepţi, e probabil că prevederea economică se va exercità tot cu atâta siguranţă ca şi pentru corpurile cereşti [1].

E adevărat c'ar fi absurd să vezi, să prezici dinainte faptele şi gesturile lui Petru sau Pavel; dar aceasta n'are nici un interes pentru economist. El nu-i un prezicător de noroc. Singurul lucru care-l interesează pentru formula legilor şi pentru creiarea instituţiilor sale, este *purtarea oamenilor consideraţi în massă.*

Observaţi dealtminteri că oamenii practici cari neagă cel mai mult economiştilor posibilitatea de prevedere în chestiuni economice, se folosesc totuş de dânşii în calea obişnuită a vieţii şi în conduita afacerilor zilnice. Oricine speculează — şi cine nu speculează? — exercită când mai bine când mai rău prevederea ştiinţifică. Financiarul, care cumpără o acţiune a cutărui drum de fier, prevede continuitatea şi creşterea progresivă a unui anumit trafic, după o direcţie determinată şi plătind acest titlu foarte scump, afirmă prin aceasta, fie că o vreà sau nu, puternica lui încredere în regularitatea unei legi economice. Şi totuşi, e sigur că orice persoană, sau orice colet care va circulà pe această linie, o va face în urma unui act de voinţă. Şi ministru de finanţe, care măreşte taxa pe alcool sau preţul timbrelor postale, ştie perfect de bine că consumaţia alcoolului şi circulaţia scrisorilor sunt şi vor rămâne facultative: totuşi, prevede că vor scădeà; e chiar obligat, pentru stabilirea bugetului, să calculeze suma acestor scăderi.

Insfârşit, mai e nevoie să spunem că existenţa legilor naturale nu-i nicidecum incompatibilă cu iniţiativa şi

[1] Se dă ca argument pentru a negà existenţa legilor naturale în materie socială, acest fapt că multe lucruri se întâmplă altfel de cum fusese *prevăzute*. Aceasta probează numai ignoranţa noastră. Dar gândiţi-vă numai de câte ori lucrurile se petrec altfel de cum fusese *voite* de autorii lor! Aceasta nu probează că în lume lucrează cauze mai puternice decât voinţa oamenilor?

activitatea individuală, ci, că din contră, dânsa-i condiţia *sine qua non* a eficacităţii lor? Cum ar puteà omul să-şi exercite influenţa în mod util asupra faptelor, dacă acestea n'ar fi legate între dânsele printr'un lanţ de raporturi cunoscute şi constante [1]?

Fără îndoială, sunt anumite fapte care scapă, prin îndepărtarea lor, oricărei acţiuni din partea omenirii sau noastră, cum sunt fenomenele de ordin astronomic sau geologic, sau chiar meteorologic: n'avem altceva de făcut decât să ne supunem lor în tăcere şi facultatea noastră de prevedere n'ar puteà să ne îngădue să scăpăm de isbitura unei comete sau de un cutremur de pământ — dar câte alte domenii în care ştiinţa noastră e quasi suverană! Cea mai mare parte din compuşii chimiei organice, şi cei mai importanţi, au fost creiaţi de savant, în laboratorul lui. Când vezi crescătorul de vite în staule, horticultorul în grădini, modificând fără încetare formele animale sau vegetale şi creind rase noui, îţi pare că natura vie se lasă petrificată tot aşà de uşor ca şi materia moartă. Chiar fenomenele atmosferice nu scapă complect puterii industriei omeneşti: aceasta emite pretenţia, prin defrişări sau împăduriri apropiate, să modifice regimul vânturilor şi al apelor şi reînoind minunea profetului Ilie, să facă să cadă din cer, la poruncă, ploaie şi rouă!

Mai mult încă, activitatea noastră se poate exercità asupra faptelor economice, tocmai pentru că sunt fapte omeneşti şi avem contact imediat cu ele [2]. Fără îndoială, aici ca şi în domeniul fenomenelor fizice, această acţiune e îngrădită în anumite limite, pe cari ştiinţa caută să

[1] Cum spiritual observă D. Espinas (*Sociétés animales*), dacă activitatea umană ar fi incompatibilă cu ordinea fenomenelor, ar trebui considerat ca minune faptul coacerii unui ou.

[2] Chiar reprezentanţii şcoalei deterministe, chiar acei cari neagă liber-arbitrul (şi acesta, desigur, nu e cazul şcoalei care se întitulează „liberală"), recunosc omului puterea de a modificà ordinea lucrurilor în care trăeşte. Fac numai această rezervă, că orice act modificator al omului este el însuşi *predeterminat* în mod necesar de anumite cauze, dar aceasta e o chestiune de pură metafizică în discuţia căreia nu vom intrà aici.

le determine şi pe care toţi oamenii, fie că lucrea individual în întreprinderi, private, fie că lucrează c lectiv prin regulamente legislative, ar trebui să sforţeze să le respecte. E cazul să repetăm vechi adagiu a lui Bacon: *Naturae non imperatur ni parendo* (ca să guvernezi natura, trebue întâi să i supui). Alchimia se străduiă să transforme plumbul aur: chimia a părăsit această zădarnică cercetare, dup ce a constatat că aceste două corpuri sunt elemen simple sau cel puţin ireductibile, dar n'a renunţat transformarea cărbunelui în diamant, pentru că a co statat că aici e un singur corp sub două stări diferit Utopistul chinueşte zădarnic natura, pentru a-i cer ceeace nu-i poate dà: omul de ştiinţă nu-i cere decâ ceeace ştie că-i posibil. Dar sfera acestui posibil e infini mai vastă de cum o credeà şcoala clasică.

CAPITOLUL II

DIFERITELE ŞCOALE ECONOMICE

I

Şcoalele din punct de vedere al metodii.

Se numeşte «metodă», în limbagiul ştiinţific, calea ce trebue de urmat pentru a ajunge la descoperirea adevărului.

Metoda *deductivă* pleacă dela anumite date generale, admise ca nediscutabile, pentru a deduce, pe calea raţionamentului logic, o serie nesfârşită de gândiri. Geometria poate fi citată ca tip al ştiinţelor cari întrebuinţează metoda deductivă. Se poate citâ deasemeni, c exemplu familiar studenţilor în drept, însuşi Dreptul, mai ales dreptul roman, în care vezi pe jurisconsult plecând dela câteva principii puse de legea celor XII table, sau de *jus gentium* şi construind acest minunat monument, *Pandectele*. Se mai cheamă şi metoda *abstractă*, pentru că se forţează să simplifice fenomenele, reducându-le numai la elementul pe care vrei să-l studiezi şi îndepărtând pe toate celelalte.

Metoda *inductivă* e aceea care pleacă dela observarea anumitor fapte particulare, pentru a se ridicà la generalităţi — de exemplu, dela *faptul* că toate corpurile cad, la *legea* gravitaţiei.

A fost o mare dispută, puţin uitată azi, de a se şti care din aceste două metode se potrivesc mai bine cu ştiinţa economică.

E sigur că Economia politică s'a format prin metoda deductivă. Pe un mic număr de principii considerate ca axiomatice sau sugerate de observaţii prea generale, — cum sunt creşterea populaţiei, venitul neproporţional al

59621

pământului—economiștii școalei clasice au ridicat colo-
nele și scheletul frumosului lor monument. Ba chiar
pentru a construi întreaga Economie politică pură, ei s'ar
fi mulțumit, la nevoie, cu un singur principiu, anume că
„omul caută în orice împrejurare să-și procure maximum
de mulțumire, cu minimum de osteneală". Economiștii
clasici au căutat, astfel, să simplifice obiectul studiului
lor, considerând omul ca o ființă mânată numai de in-
teres *homo œconomicus*, la fel în toate țările și timpurile
și făcând abstracție de orice alt mobil care turbură a-
ceastă ordine.

De o jumătate de secol însă, a început să se conteste
eficacitatea acestei metode și s'a preconizat metoda *in-
ductivă*, pe care Bacon o introdusese și în științele fizico-
naturale de câțiva secoli și care a dat rezultate așà de mi-
nunate. In domeniul economic, această metodă se nu-
mește azi, mai ales în Germania, unde e în general prac-
ticata, *realistă*. Ea constă în observarea strânsă și plină
de atenție a tuturor faptelor sociale, așà cum ne sunt
nouă înfățișate: în starea lor actuală, de statistici sau
de însemnările călătorilor; în starea lor trecută, de isto-
rie. Se mai numește *școală istorică*, pentrucă declară că
singură istoria poate să ne lumineze asupra adevăratului
caracter al faptelor sociale, arătându-ne cum s'au format
instituțiile economice și sociale și cum se transformă [1].

Reiese de aici că dispăru îndoitul caracter de univer-
salitate și de permanență pe care școala clasică îl atri-
buià fenomenelor economice și pe care-l împodobià cu
numele de legi naturale.

Această metodă e fără îndoială mai sigură decât ce-a-
laltă, fiindcă se abține dela orice generalizare îndrăs-
neață. Dar este oare și productivă? E îngăduit să ne

[1] A luat naștere în Germania, în acelaș timp când a luat naș-
tere și știința *Dreptului* cu Savigny. Se poate spune că datează
dela publicarea *Rezumatului* (*Grundriss*) *de Economie politică a
profesorului Roscher, 1843*. și mai degrabă poate dela *Systéme na-
țional d'Économie politique* a lui List, în 1841. Numără azi ca
principali reprezentanți în Germania, profesorii Bücher, Brentano,

îndoim. In adevăr, o iluzie să credem că întrebuințarea
metodei pur inductive ar puteà vre-odată să fie tot așà
de eficace în științele sociale, ca și 'n științele fizice și
naturale; și asta din două motive:

Mai întâi, pentrucă observarea faptelor e mai grea
aici — deși ar puteà părea paradoxal la prima vedere
să declari mai grea observarea faptelor care ne ating
mai deaproape și în privința cărora nu suntem numai
spectatori, ci actori. Dar tocmai acesta-i adevăratul
motiv care ne împiedică să le vedem bine! Mai mult, ele
sunt infinit mai felurite. Cine a văzut un singur cărăbuș,
l-a văzut pe toți; dar cine a văzut un singur miner, n'a
văzut nimic. Drept vorbind, observarea faptelor econo-
mice și sociale e o sarcină care întrece infinit forțele in-
dividuale și care n'ar puteà să fie decât opera colectivă
a mii de oameni, reunind observațiile lor, sau a Statelor,
întrebuințând în acest scop puternicele mijloace de in-
vestigație de care dispun. E o întreagă știință nouă, nu-
mită *Statistica*. De exemplu, cel mai simplu din toate
faptele pe cari pot să le studieze științele sociale e de-
sigur *numărul persoanelor* cari compun o societate. Și
totuși, evident, un singur observator nu-i oare în impo-
sibilitate absolută să ajungă la această determinare?
Singure administrațiile publice pot să întreprindă

Schmoller și Wagner (acesta mai ales socialist de Stat). Pentru
Franța se poate adăogà colegul nostru d. Cauwès (*Cours d'Écono-
mie politique, 1883, edit. I*).

In Franța, aproape la aceiaș dată, metoda istorică în științele
sociale fusese strălucit inaugurată prin publicarea cărții lui Le Play,
Les ouvriers européens (1885) și a fost de atunci credincios aplicată
de școala zisă „Le Play", în amintirea întemeietorului ei, mai ales
sub forma de „monografii a familiilor lucrătoare". Nu-i mai puțin
adevărat că întrebuințarea metodei istorice, are aici un caracter așà
de diferit de acel al școalei germane, că ar fi o mare greșală să
le confundăm. Le Play, plecând dela principiul că în materie so-
cială nu se poate nimic inventà, caută mai ales în trecut lecții și
exemple și se arată foarte conservator ca program de acțiune.
Școala germană caută în trecut numai germenele sau rădăcinile a
ceiace este prezentul și se arată în programul ei foarte progresistă,
ba chiar radicală.

această sarcină şi chiar aşà recensămintele oficiale sunt departe de a oferi garanţii de perfectă certitudine; şi mai puţin încă când e vorba să se facă desmembrarea anumitor categorii specificate, de exemplu aceia a proprietarilor funciari sau a milionarilor.

Mai mult, observarea pură a faptelor n'ar fi putut nici odată dà în ştiinţele naturale minunatele rezultate pe cari le admirăm, fără ajutorul unui mod particular de observaţie, practicat în anumite condiţii artificiale şi care se numeşte *experimentarea.* Ori, tocmai în ştiinţele sociale, experimentarea directă este imposibilă. Chimistul, fizicianul, biologul chiar (deşi pentru acest din urmă e ceva mai greu), pot totdeauna să aşeze fenomenul pe care vor să-l studieze în anumite condiţiuni artificiale determinate şi variabile după voie — de exemplu, pentru a studià respiraţia unui animal, îl aşează sub clopotul unei maşini pneumatice şi schimbă după cum vrea presiunea aerului. Dar economistul, chiar dacă ar fi dublat de un legiuitor sau despot atotputernic, n'are această facultate. Se vorbeşe totuşi, fără încetare, în Economia politică de „experienţe făcute". Se spune că cutare popor a făcut experienţa sistemului protecţionist sau a reglementării muncii şi că l'a găsit bun sau rău. Dar *experienţa* nu-i *experimentarea ştiinţifică:* cât îi mai lipseşte[1]! Şi proba e că de atâtea secole atâtea popoare au făcut experienţa protecţionismului şi altele a liber-schimbului şi soluţia chestiunei nu-i mai înaintată ca în prima zi.

Economiştii şcoalii noui ridiculizează adesea „Robinsonadele" în care se complac economştii clasici. E totuşi un omagiu adus metodei experimentale, căci ce-i povestea lui Robinson, dacă nu e o experimentare, imaginară, e adevărat? Neputând pune pasărea sub clopotul pneumatic, presupunem că se află acolo şi privim cum reacţionează faţă de cutare sau cutare fenomen economic. Nu-i aşà

[1] D. Pierson observà cu destulă dreptate că mai mare parte din greşeli sau cel puţin din acele cari sunt considerate azi ca atare, au trecut altădată drept fructele experienţei.

departe să treci dela abstracţie la experimentare, căci şi una şi alta procedează la fel, izolând un fapt din ţesătura faptelor conexe în care se află prins. Numai că una izolează în realitate, pe când cealaltă izolează în ipotetic.

Oricât de îndreptăţite ar puteà fi, din anumite puncte de vedere, glumele ce s'au făcut pe seama omului abstract, *homo occonomicus* al şcoalei clasice, trebue admis totuşi, că sunt anumite caractere generale proprii speţei umane. Şi cea mai bună probă ce se poate găsì e tocmai în istorie, pentrucă aceasta ne arată că pretutindeni unde societăţi umane s'au găsit în condiţii analoage, au reprodus tipuri similare; regim feudal în Europa secolului al XII-lea şi în Japonia până în secolul al XIX-lea, forme succesive ale proprietăţii şi căsătorii, întrebuinţarea simultană a metalelor preţioase ca monetă, obiceiuri de înmormântare şi până la poveştile cu zâne ca aceia a lui Prichindel, pe care Fol-kloriştii le găsesc azi, mai mult sau mai puţin la fel, la toate popoarele depe glob.

Nu se poate deci respinge cu totul întrebuinţarea metodei abstracte şi acești «Presupunem că...» obişnuiţi şcoalei lui Ricardo şi de cari şcoala istorică are groază. Labirintul faptelor economice e prea încâlcit pentru ca noi să putem vre-odată ajunge, numai prin ajutorul observaţiei, să ne recunoaştem pe noi şi să desprindem acele raporturi fundamentale, cari constitue materia oricărei ştiinţe. Pentru ca să luminezi aceste puncte întunecoase şi să pui ordine în acest haos, trebue să apelezi nu num i la abstracţie, ci la imaginaţie, adică la ipoteză.

Opoziţia între metoda deductivă şi inductivă e întru câtva scolastică. Nu este decât o singură metodă, care procede în trei etape:

1° *Observarea* faptelor, fără idee preconceptă şi mai ales acelea, cari par la prima vedere cele mai neînsemnate.

2° *Închipuirea* unei explicaţii generale, care să permită să apropii între dânsele anumite grupe de fapte în raporturi de cauză la efect: cu alte cuvinte, formularea unei *ipoteze.*

3° *Verificarea* fondului acestei ipoteze, cercetând dacă nu prin experimentarea propriu zisă, cel puțin p observarea călăuzită într'un mod special — dacă apli rea corespunde exact faptelor.

Dealtminteri, acesta-i procedeul chiar în științele zice și naturale. Toate marile legi cari constitue baz științei moderne, începând cu legea gravitației a lui Ne ton, nu sunt decât ipoteze *verificate*... Putem spune m mult chiar: marile teorii, cari au servit de bază desc perirlor științifice din timpul nostru — de exemplu exi tența eterului în științele fizice sau doctrina evoluției științele naturale — nu sunt decât ipoteze *neverifica* încă [1].

Greșeala școalei clasice nu e de a fi întrebuințat pre mult metoda abstractă, ci numai de a fi luat prea adesea abstracția și ipoteza drept relitate: de exemplu, după c presupusese pe *homo œconomicus*, condus numai de in teres personal — ceia ce era în drept să facă — a crezut în existența lui reală, ba chiar nu l-a văvut decât p dânsul în lumea economică.

Deasemenea, metoda deductivă n'a murit: retrăește azi în două *metode* noui.

Mai întâi, metoda zisă *matematică*. Aceasta consideră relațiile cari se stabilesc între oameni, în orice împrejurare dată, ca *relații de echilibru*, asemănătoare celor c se studiază în mecanică și, ca și ele, susceptibile de a fi puse în equații algebrice. Pentru asta trebue redus problemul la un anumit număr de condiții date și făcut abstracție de toate celelalte, exact cum se face dealtfel în mecanică [1].

Metoda *psichologică* (zisă și *austriacă*, după naționalitatea celor mai eminenți reprezentanți ai ei [2]), se ocupă exclusiv cu teoria valorii, din care face centrul oricărei științe economice; și cum valoarea, după dânsa, nu-i decât expresiunea dorințelor omului, e în mod natural adusă să reducă știința economică la un studiu al dorințelor omului, al cauzelor care le întind sau le destind, adică la o analiză psichologică foarte fină. Dealtminteri, vechiul principiu clasic, pe care dânsa l'a întimerit sub numele de principiu *hedonistic* (dela un cuvânt grecesc care însemnă plăcere, mulțumire) — a obține maximum de satisfacere cu minimum de sforțare — era complect psichologic.

Se vede deci, că aceste două școli se servesc de metoda deductivă împinsă la consecințele ei extreme. Totuși, trebue să recunoaștem că ele n'au comis greșeala, cum făcuse vechea școală deductivă, de a se lăsă prinse în cursă de propriile lor speculații. Ele nu dau principiul lor hedonistic și abstracțiile lor decât ca *ipoteze* necesare pentru stabilirea științei pure.

De altă parte, dacă metoda abstractă a lui Ricardo reînvie în școlile matematice și psychologice, se poate tot astfel spune că metoda naturalistă a lui J.-B. Say renaște în școala *organicistă*, care face din Economia politică o anexă a istoriei naturale și a biologiei, asimilând societățile umane cu ființe vii, fiecare din instituțiile lor fiind numai un organ adaptat unei anumite funcții. Transformă astfel legile fiziologice în legi so-

[1] Cum a observat Stanley Jevons în *Principes of Science*, metoda ce se întrebuințează pentru descoperirea adevărului în științe e asemănătoare cu aceia pe care o întrebuințează inconștient acei cari caută explicarea ghicitorilor sau jocurilor de cifre din ultima pagina a ziarelor ilustrate. Pentru a ghici care poate fi sensul acestor enigme, *închipuim* un înțeles oarecare, apoi *verificăm* dacă în adevăr se potrivește cu cifrele sau imaginele ce le avem sub ochi. Dacă nu se acordă, e o ipoteză ce trebue respinsă. Închipuim atuncea o alta, până suntem mai fericiți sau până pierdem curajul

[1] Inaugurată de Cournot în Franța, de multă vreme (*Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richessez* 1838), dar atunci fără nici un succes, metoda matematică a fost de curând ridicată în cinste de Stanley Jevons, Marsahall și Edgeworth în Anglia, Walras în Elveția (dar francez) Pantaleoni și Vilfredo Pareto în Italia, Gossen și Launhardt în Germania' Irving Fischer în Statele-Unite. Vezi micul tratat, tradus în franțuzește, al lui Vilfredo Pareto.

[2] Profesorii Karl Menger, Böhm-Bawerk și Wieser.

ciale: reţeaua arterială şi vânoasă sunt drumurile de fier firele telegrafice sunt sistemul nervos, bogaţii sun «ţestul *adipos* (gras)» şi în sfârşit Bursa e «inima».

Dar această din urmă şcoală, care a avut un momen de strălucire, a decăzut foarte mult. Un mare număr d sociologi protestează azi împotriva acestei asimilări Chiar Herbert Spencer care desvoltase în chip străluci aceste analogii, în *Principii de Sociologie* a protesta mai târziu contra oricării idei de asimilaţie între or ganismele vii şi societăţile umane.

II

Şcolile din punct de vedere al soluţiilor.

Nu numai asupra metodei de urmat, dar mai mult încă, asupra programului de acţiune, asupra *politicei sociale*, cum spun Germanii, asupra *soluţiilor* propuse economiştii s'au împărţit în numeroase şcoli.

Se poate distinge, în mişcarea economică contemporană numeroase şcoli dar, ca şi culorile prismei se pot reduce la trei fundamentale.

§ 1.— Şcoala liberală.

Cea dintâi din aceste şcoli, care se numeşte uneori *clasică*, pentru că-i aparţine toţi fondatorii Economiei politice, Fiziocraţii, Adam Smith, Ricardo, J.-B. Say, Stuart Mill, uneori şi *individualistă*, pentru că vede în individ, în acelaş timp motorul şi scopul vieţii economice — şi pe care adversarii o numesc *ortodoxă*, din cauza caracterului cam dogmatic al afirmaţiilor sale şi al dispreţului pe care l'a arătat prea des aşà zişilor eretici — a declarat de repetate ori că nu primeşte alt calificativ decât acela de *şcoală liberală*. Putem deci să-i dăm acest din urmă titlu, pentrucă, dealtfel, o caracterizează foarte

bine şi se acordă cu formula faimoasă care i-a servit mult timp de deviză: «Laisser faire, laisser passer». Dar este oare aceasta o „şcoală"? Partizanii ei se apără cu tărie şi pretind să reprezinte însăşi ştiinţa. Îşi dau chiar ei titlul scurt de tot „economişti" şi adversarii îl admit aceasta în cele mai multe cazuri. E adevărat că originele acestei şcoli se confundă cu acele ale ştiinţei economice însăşi. Doctrina ei e foarte simplă şi se poate rezuma în trei puncte:

1° Şcoala liberală crede în existenţa unei ordini naturale, în sensul că societăţile umane sunt guvernate de *legi naturale*, pe care nu le putem schimbà când vrem noi, pentru că nu le-am făcut noi şi că, dealtminteri, n'avem interes să le modificăm, chiar dacă am puteà, pentru că sunt bune sau cel puţin, cele mai bune posibile. Sarcina economistului se mărgineşte la descoperirea jocului acestor legi naturale şi datoria indivizilor şi a guvernelor e să-şi dea silinţa să potrivească atitudinea lor după dânsele[1].

2° Şcoala liberală e individualistă, în sensul că vede în *sforţarea individuală* primul şi chiar unicul motor al evoluţiei sociale. Nu crede că prin aceasta se pune în contradicţie cu doctrina precedentă a legilor naturale, căci aceste legi, astfel cum le concepe dânsa, nu înlănţuesc deloc libertatea omenească, ci sunt, din contră, numai *expresia raporturilor cari se stabilesc spontan* între

[1] Această tendinţă optimistă s'a afirmat mai ales în şcoala franceză. A atins apogeul în cartea lui Bastiat, *Harmonies économiques* şi în aceia a lui Dunoyer, *La Liberté du Travail*, dar se regăseşte în scrierile multor economişti francezi contimporani, de exemplu, în lucrarea d. Paul Leroy-Beaulieu asupra repartiţiei bogăţiilor, care poartă acest subtitlu semnificativ „sau tendinţa unei mai mici neegalităţi a condiţiilor".

Această tendinţă e mult mai puţin încriminată în şcoala engleză, care din anumite puncte de vedere, se arată, din contra, pur *pesimistă*, mai ales în teoriile lui Ricardo, Malthus şi chiar Stuart Mill, teorii pe care le vom vedeá mai departe, cum sunt legile populaţiei, rentei, a salariului necesar limitat la mijloacele de subsistenţă, a venitului neproporţional, a stărei staţionare, etc., dar pe care, totuşi, le acceptă ca necesităţi de neînlăturat.

oamenii trăind în societate, pretutindeni unde aceşti oameni sunt lăsaţi în voia lor. Aceste interese individuale, antagoniste la prima vedere, sunt în realitate convergente şi între dânsele se stabileşte o armonie ce constitue tocmai ordinea naturală, care e cu mult mai superioară oricării combinaţii artificiale ce s'ar puteà închipui.

3° Rolul legiuitorului, dacă vrea să asigure ordinea socială şi progresul, se mărgineşte să desvolte pe cât posibil aceste iniţiative, să îndepărteze tot ceiace-ar putea să le stânjenească, să le împiedice numai de a-şi cauza pagube una alteia, şi prin urmare *intervenţia autorităţii trebue să se reducă la minimum* indispensabil siguranţei fiecăruia şi siguranţei tuturor, într'un cuvânt *laisser faire*.

O astfel de concepţie nu-i lipsită, desigur, nici de simplicitate, nici de măreţie. Oricare ar fi soarta ce-i este rezervată, va aveà cel puţin meritul de a fi servit la constituirea ştiinţei economice şi dacă alte doctrine vor trebuí s'o înlocuiască într'o zi, va rămâne totuşi temelia pe care acestea vor clădi.

Nu o acuzăm deloc, cum a făcut şcoala germană, de a fi ajuns numai la o sterilă metafizică a legilor naturale. Dar prin desvoltarea logică a principiilor pe care le-am rezumat, şcoala liberală a fost împinsă să facă apologia tuturor instituţiilor economice actuale, să nege sau să micşoreze neajunsurile de care se plâng clasele lucrătoare şi chiar acolo unde mizeriile lor nu sunt de negat, să vadă consecinţa de neînlăturat a progresului general şi o sancţiune necesară a legii care impune oamenilor prevederea şi munca[1]. Prin asta, această şcoală şi-a atras porecla de „şcoală dură", calificativ fără îndoială cu totul nepotrivit, de oarece e vorba de o concepţie ştiinţifică, dar care trebue înţeles în sensul că ea a devenit vrednică de ura celor cari sufăr şi cari aşteaptă o uşurare

[1] „E bine să fie în societate locuri inferioare, unde să fie expuse să cadă familiile cari se conduc rău. Mizeria e acest temut iad". (Dunoyer, *Liberté du Travail*).

a nenorocirilor lor. Puţin importă, ar puteà dânsa răspunde, dacă acesta-i adevărul! Fără îndoială, dar se pare că această atitudine a fost inspirată nu atât de un adevărat spirit ştiinţific, cât de precugetarea de a justifică ordinea socială existentă. Iată, în adevăr, ce trebuie răspuns:

1° Ideia că ordinea economică existentă este ordine *naturală* — în sensul c'ar fi rezultatul spontan al legilor naturale şi al libertăţii şi că prin urmare este, dacă nu tot ceiace ar trebui să fie, cel puţin *tot ceiace poate să fie* — nu pare întemeiată. Istoria arată că foarte adesea ceiace se numesc instituţii fundamentale ale ordinei sociale, proprietatea funciară, salariatul, etc. sunt resultatul, fie al faptelor de războiu şi de cucerire brutală (de exemplu, acapararea pământului în Anglia şi în Irlanda de un mic număr de lorzi, sau acela al proprietăţilor poloneze şi lituaniene, au ca origine istorică cucerirea, uzurparea sau confiscarea); fie a legilor pozitive făcute de anumite clase ale societăţii în folosul lor (legi succesorale, legi fiscale, etc.). Dacă lumea s'ar puteà reface şi dacă ar puteà fi refăcută în condiţii de libertate absolută, nimic nu probează că ar fi asemănătoare celei de azi.

2° Admiţând chiar existenţa legilor naturale şi admiţând, cum am făcut-o că aceste legi ar puteà fi definite ca raporturi constante şi necesarii între anumite fapte, nu-i locul să conchidem că aceste fapte ar fi constante şi necesare şi prin urmare nu dau instituţiilor noastre sociale acest caracter definitiv pe care vrea să li'l dea şcoala liberală. O lege economică poate fi revoluţionară ca şi conservatoare. În ori ce caz, dacă, cum afirmă, cum predică ştiinţa contiporană, legea naturală prin excelenţă e aceia a evoluţiei, atunci ar trebuí spus că legile naturale, departe de a exclude ideia de schimbare, o presupun totdeauna. Şcoala liberală vede, de exemplu, în salariat, o stare definitivă; socialiştii şi cooperatiştii văd în el, din contra, o stare trecătoare, ca aceia a servagiului şi a sclaviei, care l-au precedat. Nu-i locul de a da drep-

tate nici unora nici altora, dar ceiace se poate spune că legile naturale pot fi tot așà de bine invocate de c de al doilea ca și cei dintâi. La fel pentru proprietat funciară.

3° Cu atât mai puțin ești în drept, admițând existen legilor naturale, să conchizi că ele sunt în mod neces bune sau cel puțin cele mai bune posibile și prin urmar ceia ce ai mai bun de făcut pentru binele tuturor e nu te atingi de ele. Pânza de paianjen e un fapt cu totu natural, dar puțin interesează această consolație p musca care se sbate într'însa. Lumea economică e pli de pânze de paianjen: nu-i științific s'o iei cu măturoi

Cât despre *vis medicatrix naturæ*, de unde se inspir laisser-faire, adică din credința că Natura e cel mai bu din medici, nu mai e nici un savant care să n'o consider azi ca o superstiție de cucoană bătrână. Fără îndoială sunt, în orice corp viu, energii cari luptă spontan contr răului și a morții — dacă nu era așà, orice viață ar f dispărut după pământ sau, mai bine, nu s'ar fi putu nici odată desvoltà. Dar când se lasă Naturii sarcina d a vindecà bolnavii în timpul unei epidemii, sau de a pansà rănițiì în seara unei bătălii, puțini dintr'înși scapă. La fel se petrece lucrurile în viața socială. To ceiace se poate spune, e că știința economică fiind ma puțin înaintată decât știința medicală, ar fi din parte guvernanților o politică înțeleaptă să se abțină acol unde nu se pricep.

§ 2. Școli socialiste.

Școala socialistă e tot așà de veche ca și școala cla sică; se poate chiar spune că, cronologicește, a precedat-o căci socialiști fură cu mult înainte de a se cunoaște economiști. Totuși, numai după ce știința economică a luat un caracter științific, socialismul s'a afirmat prin faptul însuș al antagonismului. Doctrinele acestei școli, având mai ales un caracter critic și fiind foarte diferite, sunt cu mult mai greu de formulat decât acele ale școalei precedente. Iată, totuși, cum se pot rezumà:

1°. Toate școlile socialiste văd cauza esențială a desordinei sociale în concentrarea bunurilor în mâinele unui mic număr de paraziți, care dă acestora puterea de a exploată massa, făcâ:d-o să muncească în folosul lor: *paucis humanum genus vivit*, stare pe cari ei o consideră și ca antieconomică, căci aduce cu dânsa o risipă de muncă și de bogăție.

În consecință, ele așteaptă o ordine de lucruri nouă, în care proprietatea capitalistă și cealaltă față a ei, salariatul, vor fi, dacă nu coplect desființate, cel puțin limitate din ce în ce mai mult. Și după cum aceste școli se arată mai mult sau mai puțin pretențioase asupra dreptului de proprietate, pot fi clasate astfel, printr'o gradație descrescândă în cerințì: *comunismul*, care vrea suprimarea proprietății private pentru toate bunurile; *colectivismul*, care cere suprimarea proprietății numai pentru bunurile cari servesc producției; *socialismul agrar*, care se mulțumește cu suprimarea proprietății numai pentru pământ, acesta fiind o bogăție naturală; *cooperatismul* care, fără a se atinge de proprietatea privată, vizează numai eliminarea profitului.

2° Aceste școli socialiste nu pretind, cum le imputà economiștii, că ordinea socială n'ar puteà fi schimbată în mod pașnic și că o revoluție ar fi indispensabilă. Cred și ele în evoluție: numai că, ele gândesc că revoluția, înțelegând prin aceasta brusca deslănțuire a unei munci liniștite și făcute cu încetul, constitue tocmai unul din modurile normale ale evolutiei. și aceasta, nu numai în evoluția socială dar și'n evoluția biologică sau geologică: cutremurele de pământ și ridicarea munților au fost unul din factorii cari au determinat forma actuală a globului nostru; și puiul pentru ca să iasă din ou, trebue să spargă coaja cu ciocul. Ori ce naștere e un fel de revoluție și violență n'ar fi decât intervenția mamoșului atunci când societatea nouă a ajuns la sfârșitul ei, în sânul societății vechi.

Aceste școli nu mai cred, spre deosebire de socialiștii

de odinioară pe care îi califică de utopişti, că regimul social existent ar puteà fi schimbat după voie[1].

Se poate chiar spune că şcolile socialiste sunt mai deterministe decât şcoala liberală, în sensul că ele afirmă atotputernicia mediului asupra individului. Erà doctrina lui Owen şi Fourier şi, în şcoala marxistă, s'a afirmat sub numele de *materialism istoric*. Vrea să se spună prin aceasta, că faptele de ordin economic şi mai cu seamă încă cele relative la producţie şi la technica industrială, *determină toate faptele sociale;* chiar cele mai depărtate şi mai înaintate în erarhie, cum sunt cele de ordin politic, moral, religios si estetic. Marx a scris: „Schimbând modul lor de producţie, oamenii schimbă toate raporturile sociale. Moara de mână vă dă societatea cu suzerani, moara de foc, societatea cu capital industrial". Şi se îndărătniceste să explice astfel, numai prin cauze economice, venirea creştinismului, sau Reforma, Renaşterea, luptele Guelfilor şi ale Gibelinilor sau ale whigs şi tories şi tot ce poftesti.

Totuşi, acest determinism n'are caracterul fatalist ce-i se dă, căci, dacă evoluţia socială e determinată de moara de foc substituindu-se morii de mână, nu trebue uitat că şi una şi alta sunt produse ale industriei umane şi că, prin urmare, acţiunea colectivă a omului este, ea însăşi, cel dintâi factor al acestei evoluţii, care o îndeamnă şi o întrece.

3° Şcolile sociale sunt în general dispuse să întindă pe cât posibil atribuţiile puterilor colective reprezentate fie prin Stat, fie prin Comune, fie prin asociaţiile muncitoreşti, pentrucă, într'adevăr, scopul lor e de-a ajunge să transforme în servicii publice tot ceiace este azi de atribuţia întreprinderii particulare.

Este însă complect neexact să definim socialismul, cum se face adesea, spunând că dânsul vrea să se facă

[1] E adevărat că socialismul marxist preconizează ca mijloc „cucerirea puterilor publice", dar socialismul sindicalist se fereşte de orice acţiune politică.

totul de Stat. E aşà de departe de a vroì să remită totul în mâinele Statului încât vrea, din contră, să-l suprime! Dacă sprijină în general proectele de lege care întinde atribuţiile Statului, aceasta-i numai ca măsură tranzitorie, pentru transformarea întreprinderilor individuale în întreprinderi colective. Căci, departe de a fi pentru Stat, are cel mai mare dispreţ pentru Statul de azi „Statul burghez", cum îi spune, adică Statul politician şi patron, însufleţit de aceleaşi interese ca şi indivizii. Evită chiar, în planurile sale de reorganizare socială, să pronunţe cuvântul Stat şi întrebuinţează de preferinţă pe acela de Societate. Statul, în planul socialist, va trebuì să piardă orice caracter politic pentru a deveni numai economic: nu va fi mai mult decât Consiliul de Administraţie a unui fel de imensă societate cooperativă, îmbrăţişând ţara întreagă. Prin aceasta, adevăratul socialism, socialismul muncitoresc (în Germania se numeşte «socialism democratic»), se deosebeşte de *socialismul de Stat*, pe care-l vom vedeà numai decât.

4° In sfârşit, caracterul cel mai isbitor al socialismului actual e că-i exclusiv *muncitoresc*, adică nu admite alte interese decât acele ale clasei muncitoare şi consideră interesele celorlalte clase ale societăţii, ca fiind în luptă necesară cu acele ale muncitorilor[1]. Clasele burgheze sau capitaliste au avut rolul lor, care a fost formarea societăţii actuale, dar devenite parazite trebuesc eliminate. De aci afirmarea *luptei de clasă*, care e principiul esenţial al programului socialist. Trebue observat că acest caracter nu există în socialismul vechiu, nici în Socialismul francez din ultimul secol. Caracterul muncitoresc sau proletar nu s'a afirmat decât dela apariţia

[1] Între diferitele şcoli socialiste, *anarhismul* se deosebeşte prin caractere aşà de pronunţate, că ar trebuì să-i se rezerve o secţie deosebită. Chiar numele de socialism nu-i se potriveşte deloc, pentru că el are, din contră, drept caracteristică individualismul cel mai înverşunat, groaza de orice reglementare şi de orice constrângere. El apare mai curând ca un fel de extremă a şcoalei liberale, căci, ca şi dânsa, vrea perfectă libertate (se mai numeşte de bună voie şi socialism *libertar*); numai că, în timp ce şcoala liberală se

socialismului marxist şi s'a precizat mai bine în zilele noastre în *sindicalism*, care, cum ne arată numele, a luat drept organ sindicatul, pentrucă sindicatul, prin definiţie chiar, nu poate admite decât lucrători, nu poate fi vorba deci decât de un socialism profesional. Acest socialism prin programul său, natural, vizează mai degrabă desfiinţarea salariatului decât a proprietăţii. Despreţueşte întrebuinţarea oricărui mijloc politic, căci dispune de o putere mult mai eficace, aceia a grevei generale.

E peste putinţă să judecăm în acest capitol valoarea plângerilor pe care şcoala socialistă le ridică contra actualii ordini sociale: le vom întâlni mereu în cursul acestii cărţi. Să spunem totuşi, depe acum, că repedea desvoltare a socialismului în orice ţară se explică foarte bine prin partea de adevăr ce cuprinde, şi că, considerat ca doctrină *critică*, a exercitat o influenţă mai curând salvatoare asupra spiritelor şi tendinţelor timpului nostru.

Dar considerat ca doctrină *constructivă*, adică ca plan de organizare economică destinat să înlocuiască regimul sub care trăim, n'a putut să reuşească. Toate sistemele propuse altădată, după ce au recrutat câţiva discipoli entuziasmaţi, au fost părăsite sau nu mai există decât în stare de vagi speranţe (afară de cooperatism) iar cât despre socialismul zis ştiinţific, el a refuzat să formuleze un plan de organizare, sau chiar a trebuit să dezaprobe pe acei mai îndrăsneţi, cari-l schiţase înainte de vreme.

mulţumeşte să reducă la minimum rolul legiuitorului, şcoala libertară suprimă orice lege. Aceasta împărtăşeşte dealtfel acelaş optimism şi ridică în slavă armonia instinctelor naturale lăsate în voia lor. Dar acolo unde se deosebeşte în mare de şcoala liberală şi se apropie de socialism, e când crede că proprietatea individuală nu se potriveşte cu întreaga independenţă a individului, sau cel puţin nu poate s'o dea unuia fără ca s'o ia altuia. Cum a spus'o spiritual un socialist creştin, J. Wilfred Monod, ceiace se numeşte proprietate „privată nu-i ceia-ce „priveză" pe altul?

Pe lângă aceasta, cum arătăm mai jos, anarhismul se deosibeşte de socialismul actual prin aceia că n'are nimic specific muncitoresc

§ 3. Şcoliile Reformiste.

Grupăm sub această rubrică diversele şcoli cari deşi admiteau că organizaţia economică actuală e rezultatul legilor naturale şi nu poate fi distrusă fără a ruina naţiunea, recunosc totuşi că ea este plină de nedreptăţi şi de asupriri şi sunt hotărîte să caute mijlocul de îndreptare. Aceste şcoli au deci drept caractere comune:

1° De a înlătură principiul caracteristic şcoalei liberale, acel „laisser faire" ceiace înseamnă a te lăsà în voia liberei concurenţe a intereselor individuale pentru a asigurà interesul public. Nu: ele cred că acest interes public a avut, dimpotrivă mare nevoe de a fi salvat şi caută instituţii proprii acestui scop: pentru unii va fi Statul pentru alţii Asociaţia, Religia, etc.

2° De a înlătură deasemenea şi separaţia absolută pe care şcoala economică pură vrea s'o stabilească între util şi just, economic, drept şi morală. Toate aceste şcoli, socialism de Stat, socialism creştin, socialism juridic solidarism, au un caracter mai mult sau mai puţin *etic* cum se spune.

1° Socialism de stat.

Această şcoală înlătură cu totul şi chiar ridiculizează orice noţiune de lege naturală în domeniul economic (vezi mai sus, pag. 14); dă o atât de mare importanţă *legilor positive* emanate dela legiuitor şi vede în acestea unul din factorii cei mai puternici ai evoluţiei sociale. E dispusă deci să întindă considerabil atribuţiile Statului şi nu-i pârtaşe deloc în această privinţă cu antipatiile sau neîncrederile şcoalei liberale sau ale socialismului.

Această şcoală a exercitat o mare influenţă în timpu-

rile din urmă, nu numai asupra spiritelor, ci și asupra legislației. Marea mișcare care datează din ultimul pătrar al veacului al XIX-lea și care se numește *legislația muncitorească*, tratatele încheiate între state pentru reglementarea internațională a muncii, sprijinul moral și adesea bănesc dat de Stat la o mulțime de instituții sociale, îi sunt datorite în mare parte.

A adus desigur mare serviciu științei, lărgind punctul de vedere strîmt, imaginar, de o simplicitate voită și de un optimism supărător, în care trăise totdeauna școala clasică. A făcut să iasă știința din acea abținere sistematică în care se închisese și acestei întrebări pusă de așă de multă vreme de mizeria umană: «ce-i de făcut?», a căutat un alt răspuns decât sterilul «laisser faire».

Mai întâi, Statul a făcut totdeauna legile și legea creiază dreptul. Și când se spune că legile nu pot schimbă morala, *quid leges sine moribus?* e de ajuns să arătăm Statul prohibind prin legi absintul, publicațiile pornografice. maltusianismul, jocurile de noroc. Ne putem oare gândi că el nu face altceva decât să urmeze și să consacre moravurile? Și nu luptă mai de grabă împotriva lor?

Așă cum este, și oricât de rău organizat ar fi fost, nu trebue, totuși, uitat că Statul în istorie a făcut, ținându-ne chiar în domeniul economic, foarte mari și foarte frumoase lucruri, pe cari inițiativa individuală ar fi fost neputincioasă să le împlinească, că a pus capăt nedreptăților pe cari interesul personal și dorința de câștig le plănuise în taină — desființarea sclaviei, serviei, a stăpânilor, reglementarea muncei, protecția copiilor, stabilirea drumurilor, higiena cetăților. Fără îndoială, aceste reforme au fost provocate mai întâi de indivizi: cum s'ar puteà uità, în desființarea sclaviei negrilor, rolul lui Wilberforce și al d-nei Beecher-Stowe? Și în liberarea copiilor din fabrici, acela al lordului Shaftesbury? Neîndoios, Statul nu se pune în mișcare decât datorită indivizilor și nu lucrează decât prin intermediul lor. Statul e totdeauna cineva, erou sau scrib — dar nu-i mai puțin adevărat că prin puterea lui, aceste bune voințe individuale ajung să se înfăptuiască[1].

Nu sunt decât două grave obiecțiuni împotriva socialismului de Stat:

Una, de principiu, că Statul, chiar când realizează reforme bune în sine, nu poate să le facă, în general, decât prin lege; adică prin *constrângere*. Dar trebue observat că, chiar sub regimul liberei asociații, constrângerea nu poate fi înlăturată, deoarece indivizii trebuesc să se supună voinței majorității. Mai mult, Statul nu lucrează totdeauna pe cale de constrângere, ordonând sau oprind să facă cutare sau cutare lucru: foarte adesea lucrează pe cale de *exemplu* — ca patron în șantierele sale — sau pe cale de *ajutor*, creind drumuri, porturi, canaluri, telegraf, subvenționând anumite industrii, cum sunt drumurile de fier, sau instituții datorite inițiativei particulare, cum sunt societățile de ajutor reciproc, casele de credit, de șomagiu, de retragere, sau organizând direct anumite instituții, pentru a le pune la dispoziția interesaților, cum sunt școlile profesionale, casele de economie sau de asigurare.

Altă obiecție împotriva socialismului de Stat, aceasta de ordin practic, e că adesea Statul a arătat cea mai deplorabilă nepricepere în materie economică și astfel, s'a făcut mai curând instrumentul partidelor decât organ de interes general. Faptul e prea adevărat, dar acestea sunt vițiuri ce aparțin mai puțin naturii Statului, cât organizării lui.

Nu trebue uitat că Statul și municipalitățile chiar în țările cele mai înaintate din punct de vedere democratic (mai ales în acestea, ar trebuì spus) n'a fost organizat decât *în vederea funcțiilor sale politice și deloc în a funcțiilor sale economice* — și acestea chiar, sunt subordonate

[1] În războiul actual, care răstoarnă lumea, socialismul de Stat a fost o estindere neînchipuită, atât în liberala Anglie, cât și în Germania. Fără îndoială, se va spune că starea de război nu-i guvernată de aceleași legi ca și starea de pace. Dar totuși, bine le public e altceva decât superlativul interesului public ?

celorlalte: e deajuns să vezi influența intereselor electorale, când e vorba să stabilești un drum de fier, sau să reduci personalul arsenalelor! Forma încă embrionară a diviziunii muncii în guvernământ, arbitrariul cu care sunt distribuite funcțiile publice, nestabilitatea puterii, organizarea grosolană a sufragiului zis universal, care, foarte adesea, nu reprezintă nici voința majorității, pot face Statul actual impropriu pentru urmărirea scopurilor economice. Dar e îngăduit să sperăm că din ziua când va fi constituit în vederea noilor sale funcții, ar puteà exercità o acțiune mai economică și mai eficace decât aceia pe care s'a străduit s'o realizeze până azi.

Și s'a început a se creià ici și colo organe de Stat autonome și suficient competente ca «oficiile publice» pentru locuință sau hrană.

2° Creștinism social.

Școala creștină crede puternic, ca și școala clasică, în existența legilor naturale, pe care le numește *legi providențiale*. Numai dânsa crede că jocul acestor legi providențiale poate fi adânc tulburat prin reaua întrebuințare a libertății umane și că, de fapt, tocmai asta s'a întâmplat: prin greșeala omului, prin păcatul lui Adam, lumea nu-i ceia ce trebuià să fie, ceiace ar fi vrut Dumnezeu să fie. Spre deosebire de școala liberală, nu-i câtuși de puțin optimistă: nu consideră nicidecum bună, ordinea socială, nici ca tinzând, firește, spre mai bine. Datoria omului nu este de a-și urmà natura sa, ci de a o stăpâni.

Școala catolică merge mai departe, vede în credința mândră în libertate, pe care o numește *liberalism*, adevărata cauză a dezorganizării sociale.

Vehemența criticelor pe care școala catolică le îndreaptă contra organizației actuale, contra capitalismului, contra câștigului, contra dobînzii pe care o vestejește, ca în evul mediu, cu numele de uzură *(usura vorax)*, contra societăților pe acțiuni, contra liberschimbului și tuturor formelor de internaționalism și mai ales contra concurenței, i-a atras, din partea economiștilor liberali, numele de *socialism catolic*. Totuși, dânsa se apără foarte puternic și, în adevăr, cu toate anumitele puncte de vedere care-i sunt comune, se deosibește de școala socialistă *toto orbe:* — mai întâi, prin aceia că nu propune deloc desființarea instituțiilor fundamentale ale actualei ordini sociale, proprietate, moștenire, salariat, ci mai de grabă păstrarea lor în spiritul creștin — apoi, prin aceia că nu crede deloc în evoluția și progresul nesfârșit al ființei umane și caută mai puțin idealul său în viitor decât într'o reînoire a spiritului care însuflețeà instituțiile trecutului și care a procurat oamenilor o viață relativ fericită: de exemplu, întoarcerea la viața de țară și la *corporațiile profesionale* de patroni și lucrători.

Școala socială protestantă ar părea că trebue să se țină și mai departe încă de socialism decât școala catolică, pentru că protestantismul e în general considerat ca religia individualismului și a liberalismului. Dar, cu toate astea, e tot așà de dușmană liberalismului economic într-atât, întrucât acest liberalism se întemeiază pe încrederea în legile naturale, căci, mai mult încă decât școala catolică, dânsa are sentimentul că natura-i vinovată și că împotriva ei trebue luptat[1]. Dar acest păcat nu apare tinerei școli ca pur individual, ci mai ales ca *păcat social*, chemând *binele social*.

Crede că lumea va trebui să se transforme radical, pentru a se apropià de acel «Regat al lui Dumnezeu» pe care toți credincioșii trebue să-l aștepte și să-i pregătească venirea pe acest pământ. Denunță concurența și urmărirea câștigului. Primește proprietatea, dar mai ales ca *funcție* socială.

Cu soluție practică preconizează cooperatism care

[1] La Confession de Foi des Églises Réformées de France, citește în fiecare Duminică, dela înălțimea amvonului: „Recunoaștem și mărturisim că suntem sărmani păcătoși, înclinați spre rău, incapabili prin noi înșine de a face binele". Nu face dealtfel decât să repete declarația Sf. Pavel.

prin deviza sa: fiecare pentru toţi, şi toţi pentru fiecare, i se pare că răspunde cel mai bine idealului evanghelic.

3° Solidarism.

Socialismul de Stat s'a desvoltat mai ales în Germania, dar în Franţa apare mai degrabă sub forma solidarismului.

Faptul solidarităţii, adică dependinţa reciprocă a oamenilor, care apare aşà de limpede în diviziunea muncii, în schimb — şi, pentru ceiace priveşte generaţiile succesive, în ereditate — fusese semnalat de Leroux, Bastiat, Auguste Comte. Dar se vedeà în aceasta o lege naturală, care n'aveà nevoie de ajutorul indivizilor pentru a operà şi care, de altminteri, erà departe de a puteà fi considerată totdeauna ca un bine, căci solidariatea în rău (exemplu: transmiterea boalelor prin contagiune sau moştenire) e mai vizibilă decât solidaritatea în bine. Şi, din punct de vedere moral, păreà contrară dreptăţii, care vreà ca fiecare să răspundă numai de propriile sale acte.

Şcoala solidaristă, din contră, vreà ca solidaritatea, care nu erà decât un fapt brutal, să devină o regulă de conducere, o datorie morală, să vadă chiar o obligaţie juridică sancţionată de lege. Ce motivare aduce dânsa? Aceia că solidaritatea, lege naturală, arătându-ne clar că fiecare din actele noastre se resfrâng în bine sau în rău asupra fiecăruià din semenii noştri şi reciproc — răspunderea şi riscurile noastre sunt mărite enorm. Dacă sunt nenorociţi, trebue să-i ajutăm: 1° pentru că, probabil, suntem în parte *autorii* mizerii lor, prin felul cum ne-am condus întreprinderile, plasările capitalului, cumpărările sau prin exemplu pe care l'am dat, şi fiind răspunzători, e datoria noastră să-i ajutăm; 2° pentrucă ştim, că noi sau copiii noştri, vom fi expuşi să fim *victimele* mizeriei altora: boala lor ne va otrăvi, depravarea ne va demoralizà şi prin urmare, interesul nostru destul de limpede e să-i vindecăm.

Trebue, deci, transformată societatea oamenilor într'un fel de mare societate de ajutor reciproc, în care

solidaritatea naturală, îndreptată prin bunăvoinţa fiecăruia, sau în lipsa ei, prin constrângerea legală, va deveni dreptate, în care fiecare va luà partea lui din sarcina altuia şi-şi va primì partea din profitul altuia. Şi celor care se tem că micşorează prin asta individualitatea, energia care se bizue mai întâi pe puterile ei, *self-help-ul*, trebue răspuns că individualitatea nu se afirmă şi nu se desvoltă mai puţin, ajutând pe altul, decât dacă te ajuţi pe tine[1].

Solidarismul se deosebeşte de socialism prin aceia că menţine bazele actualei ordini sociale, proprietate, moştenire, libertate de a dispune, şi neegalităţile cari rezultă de aici, dar micşorează aceste neegalităţi, legând pe cei slabi de cei puternici cu mii de legături de asociaţii voluntare. Totuşi, admite şi intervenţia Statului oridecâteori, sub formă de reglementări asupra muncii, locuinţelor nesănătoase, sau asupra falşificărilor de produse, legea poate prevenì degradarea maselor, sau chiar şi atunci când, prin anumite forme de asigurări sau de prevedere, legea tinde să răspândească în clasele naţiunii spiritul de solidaritate. Nu se poate uità că însuşi Statul nu-i decât forma cea mai veche şi cea mai măreaţă a solidarităţii între oameni. Fără îndoială, solidaritatea nu dobândeşte întreaga ei valoare morală decât întruatât întrucât devine *voită*, dar solidaritatea impusă de lege poate fi indispensabilă pentru pregătirea terenului pe care se va desvoltà mai târziu cooperaţia liberă[2].

Solidarismul este deci foarte aproape de socialismul de Stat. Ca şi acesta, a inspirat cea mai mare parte din legile de protecţie muncitorească, de asigurare, de asistenţă, de educaţie, promulgate în Franţa în cursul acestor din urmă ani şi a primit o consacrare grandioasă în an-

[1] Vinet, teolog şi critic protestant, a spus admirabil: „Pentru a dà altuia, trebuie să-ţi aparţii ţie".

[2] Vezi într'un mic volum: *Quatre École de Économie Sociale* (Genève, 1890) de Claudio Jannet, Frédéric Passy, Stiegler et Gide, programul pe care l'am prezentat sub acest titlu: *Şcoala nouă*.

gajamentul luat de Stat de a restitui locuitorilor din regiunile ocupate toate pagubele cauzate de războiu [1].

[1] D-l Léon Bourgeois a căutat să dea o formă juridică conceptului cam vag al solidarității. Orice om, spune dânsul, *se naște debitor al societății*, în virtutea unui contract tacit (pe care-l numește quasi-contract) și din acest contract tacit rezultă avantagii colective, fruct al muncii tuturor, din care el culege partea sa. Trebue deci să înceapă prin plata acestei datorii, de ex. contribuind la asigurarea, asistența, instrucția fraților săi și prin toate celelalte moduri de contribuție ce s'ar determină. Numai după ce s'a îndeplinit această condiție prealabilă, libertatea economică și proprietatea privată vor puteà să-și dea liberă desvoltare.

Se obiectează acestei teorii ingenioase că nu pot fi debitori fără creditori. Ori, nu-i ușor de știut, cari sunt cei cari în societate, vor trebui să fie considerați creditori? Și cari debitori? Sau mai mult, n'ar trebui fiecare considerat în acelaș timp și creditor și debitor, în care caz datoria ar fi stinsă prin compensație? La cea dintâi vedere, s'ar puteà crede că bogații sunt debitorii și săracii creditorii, pentru că aceștia se numesc în general „desmoșteniții". Dar lucrul e foarte nesigur, căci e foarte posibil ca omul bogat să fi dat în realitate mai mult societății decât a primit — cutare mare inventator de exemplu — și invers, omul sărac să fie un incapabil sau un infirm, care n'a dat niciodată nimic în schimbul celor primite.

CAPITOLUL III

NEVOILE ȘI VALOAREA

I

Nevoile omului.

Nevoile omului constitue motorul întregei activități economice și prin urmare punctul de plecare al oricărei științi economice. În acest capitol s'ar puteà deci cuprinde întreaga Economie politică.

În adevăr, orice ființă, pentru a trăi, a se desvoltà și a și atinge scopurile, *are nevoie* să împrumute din natură anumite elemente și când acestea îi lipsesc, rezultă mai întâi o suferință și în cele din urmă moartea. Dela plantă și chiar dela cristal până la om, pe măsură ce individualitatea se mărește, se va mări și această necesitate. Orice nevoie, atât cât nu-i satisfăcută, produce la ființa vie o excitație care-și caută obiect și care de îndată ce acesta-i găsit, devine o *dorință*. Această dorință naște la rândul ei sforțarea, necesară pentru procurarea obiectului propriu satisfacerei.

Și pentru că sforțarea e totdeauna mai mult sau mai puțin grea, omul se face tare să obțină maximum de satisfacție cu minimum de sforțare. Această lege «a celei mai mici sforțări», pe care economiștii o desemnează sub numele de principiu hedonistie (ἡδονή, plăcere satisfacție), o baza întregei științi economice și a industriei pentrucă, orice descoperire mecanică, orice perfecționare în organizare, orice progres economic într'un cuvânt, derivă din acest principiu.

Este deci Economia politică întemeiată pe lene? Nu, căci legea celei mai mici sforțări nu înseamnă îndepărtarea sforțării, ci înțeleapta ei economisire, adică cea mai bună întrebuințare a timpului și a muncii. Oamenii cei

mai activi în afaceri, ca şi sportmanii cei mai bine antrenaţi, sunt acei cari aplică cât mai bine legea celei mai mici sforţări.

Trebuinţele omului au diferite caractere a căror importanţă e mare, căci, de fiecare din aceste caractere depinde o mare lege economică:

1° *Ele sunt nelimitate în număr.* — Iată ceiace deosebeşte omul de animal şi iată resortul civilizaţiei în sensul cel mai exact al cuvântului, căci a civilizà un popor — vezi colonizarea — nu înseamnă altceva decât a-i deştepta trebuinţe noui.

Sunt trebuinţi ale umanităţii ca şi trebuinţi ale copilului. La naştere, n'are nevoie decât de puţin lapte şi o învelitoare caldă, dar încetul cu încetul, alimente mai diferite, veştminte mai complicate, îi sunt necesare; fiecare an face să răsară o trebuinţă, o dorinţă nouă. In societăţile primitive omul n'are decât nevoi primare, adică fiziologice, despre care am vorbit. Celelalte nu se cunosc încă. Dar cu cât vedem mai mult, cu cât învăţăm mai mult, cu cât curiozitatea noastră se deşteaptă, cu atât dorinţele noastre cresc şi se înmulţesc. Astfel, azi, încercăm mii de trebuinţi de confort, igienă, curăţenie, instruire, călătorie, corespondenţă, necunoscute strămoşilor noştri, — gustul florilor e de dată foarte recentă. — E sigur că nepoţii noştri vor simţi şi mai multe. Dacă am puteà cunoaşte în vre-o planetă, o fiinţă superioară omului am descoperì desigur, într'însa o infinitate de nevoi de care nu putem să ne facem în această lume nici o idee[1].

Această înmulţire nemărginită a nevoilor a creiat ci-

[1] Ar fi foarte folositor, atât din punct de vedere economic, cât şi din punct de vedere moral, formarea unei scări, unei ierarhii a nevoilor. Dar n'avem nici un etalon pentru aceasta.

Poate, totuşi, am fi în drept să credem că importanţa nevoilor poate să fie măsurată prin ordinea *aparifiei* lor în istorie sau preistorie, dacă Sociologia ne-ar furnizà documente de precizie. Evident, nevoia *hranei* a fost prima. Aceia a *apărării* individului de animale sau de semenii săi, a trebuit s'o urmeze de aproape. Aceasta explică importanţa, foarte veche şi spăimântătoare a nevoii

vilizaţia şi tot ceiace se numeşte progres. Asta nu înseamnă că face pe oameni mai fericiţi. S'a făcut adesea observaţia că înmulţirea dorinţelor şi a obiectelor acestor dorinţi, altminteri spuse, bogăţii, n'are legătură necesară cu creşterea fericirii.

Incolo, e de observat că chiar nevoile pur economice nu sunt lipsite de orice valoare morală. In adevăr, fiecare nevoie nouă constitue între oameni o *legătură* mai mult, pentrucă în general, n'o putem satisface decât cu ajutorul aproapelui nostru şi prin aceasta, măreşte sentimentul solidarităţii. Omul care n'are nevoi, anachoretul, se mulţumeşte cu el însuşi: e tocmai ceiace nu ne trebue. Şi în ceiace priveşte clasele lucrătoare, trebue să te învoeleşti, nu să te întristezi, că nevoi şi dorinţi noui le frământă fără încetare: fără aceasta, ar fi rămas într'o veşnică servitute.

2° Nevoile sunt *limitate în capacitate.* Aici e una din conceptele cele mai importante ale economiei politice pentrucă, cum vom vedeà, pe ea se întemeiază teoria nouă a valorii.

Nevoile sunt limitate în capacitate, în sensul că, pentru a satisface pe fiecare din ele, e de ajuns o cantitate anumită dintr'un obiect oarecare. Nu-i trebue omului decât a anumită cantitate de pâine pentru a-l sătură şi o anumită cantitate de apă pentru a-i potolì setea.

Mai mult încă. Oricare nevoie merge descrescând în intensitate, pe măsură ce se satisface, până la punctul de *saţietate*, adică unde nevoia se stinge şi e înlocuită

de *armament*, care, fără îndoială, ţineà în viaţa şi munca oamenilor din vârsta de piatră, un loc egal şi poate superior aceluia pe care-l acaparează în bugetele ţărilor civilizate din secolul al XX-lea. Dar ceia ce este curios şi neaşteptat, e că nevoia de *podoabă* a precedat aceleia de vestmânt. Această nevoie e prima din acele cu care omul s'a despărţit de animal. Cum observă Théophile Gautier: „Nici un câine nu a avut ideia de a-şi pune bucle la urechi şi papuşii stupizi, cari mănâncă humă şi râme, se împodobesc cu scoici şi cu fructe colorate. Din contră, mult mai târziu, dar de puţin timp mărindu-se uimitor, a fost nevoia de *punere în comunicaţie rapede* a oamenilor între ei.

prin desgust sau chiar suferinţă[1]. E cel mai rău din chinuri să suferi de lipsa de apă; dar erà una din cele mai mari torturi din evul mediu aceia zisă «a apei» care se introducea cu forţa în stomacul pacientului.

Cu cât nevoia e mai naturală, vreau să zic *fiziologică*, cu atât limita e mai clar arătată. E uşor să spui câte grame de pâine şi centilitri de apă sunt necesari şi suficienţi pentru un om. Cu cât nevoia e mai artificială, vreau să spun *socială*, cu atât limita devine mai elastică. Desigur, nu-i deloc posibil să spui care-i numărul de cai pentru un sportsmen, de metri de dantelă pentru o doamnă, de rubine pentru un rajah din India, mai ales de piese de aur sau argint pentru un om civilizat oarecare, care ar putea fi considerat suficient şi care i-ar face să strige: destul! Şi cu toate astea, se poate afirmà că şi pentru aceste bunuri e o limită, că saţietatea este inevitabilă şi pentru ele, că în orice caz, la fiecare obiect nou adăogat la cele deja posedate, plăcerea resimţită merge descrescând în mod repede.

Numai pentru bani saţietatea e mai rară şi ne pare aproape de necrezut. De ce? din motivul foarte simplu că banul e singura bogăţie care are proprietatea să răspundă, nu unei nevoi hotărâte, ci *tuturor* nevoilor posibile şi prin urmare nu încetează de a fi dorit decât în momentul când toate dorinţele au fost satisfăcute, ceiace împinge limita aproape la infinit. Evident, o piesă de o sută de centime *mai mult* nu procură unui milionar o plăcere comparabilă, nici pe departe, cu aceia care o cauzează unui nenorocit. Buffon, care nu erà care era un spirit mare, observase de atunci încă: «Banul unui sărac, destinat să plătească un obiect de primă necesitate şi banul care completează sacul unui bogat financiar sunt, în ochii unui

[1] Ca şi'n cunoscutele serii ale matematicianilor care se micşorează până la zero, apoi reîncep să crească sub zero, dar luând o valoare negativă. Diferitele grade ale nevoii sunt termenii pozitivi ai seriei: diferitele grade de desgust, sunt termenii negativi; între aceste două se găseşte zero, care e saţietatea.

matematician două unităţi de acelaş ordin, dar în sens moral, unul valorează un ludovic, celălalt nu valorează o para". Bine înţeles, numai pentru bogatul posesor banul face cât o para, căci puterea lui de cumpărare pe piaţă a rămas aceiaş.

3° Nevoile sunt *concurente*, ceiace înseamnă că cel mai adesea o nevoie nu poate să se desvolte decât în paguba celorlalte nevoi, pe care le distruge sau absoarbe; şi ele sunt foarte adesea *schimbătoare între ele*, ca piesele puştilor sau bicicletelor, ceiace le permite să se substitue cu uşurinţă una alteia. După cum zice proverbul că «un cui scoate pe altul», tot astfel, o nevoie goneşte pe alta. Şi iată baza unei legi economice foarte importante, *legea substituirii*. S'a constatat adesea ş. în diferite ţări că gustul bicicletei şi automobilului cauzase un neajuns considerabil nu numai comerţului de cai de călărie şi caroserie, ci chiar ceiace erà de neaşteptat, fabricării pianurilor![1].

Această lege a substituirii are o importanţă capitală prin aceia că funcţionează ca un fel de supapă de siguranţă pentru consumator, atunci când satisfacerea unei nevoi devine prea împovărătoare prin mijloacele obişnuite.

Igiena şi morala intrebuinţează această lege, sforţându-se să înlocuiască nevoile inferioare şi brutale prin nevoi de ordin superior. Astfel, spre a combate alcoolismul de exemplu, societăţile de abstinenţă n'au găsit altceva mai bun decât să deschidă „cafenele de temperanţă», unde se străduesc să obişnuiască pe consumatori să bea ceai ori cafea. Observaţi că o nevoie materială poate să fie înlocuită printr'o nevoie intelectuală, — de

[1] E interesant să deosebim substituirea unei *nevoi altei nevoi* de substituirea *unui obiect altui obiect* (unui *succedaneu*, cum se spune) pentru împlinirea unei aceleiaşi nevoi. Aceasta e mai puţin interesantă. Războiul actual a furnizat nenumărate exemple şi pe cea mai întinsă scară: pâinea de secară şi chiar de cartofi a înlocuit pâinea de grâu, urzica, bumbacul ca textilă, celuloza, bumbacul explozivelor, zaharina, zahărul, etc. ... şi toate *ersatz*-urile graţie cărora Germania a putut înfrunta atât de multă vreme blocus-ul.

exemplu, cârciuma, printr'un cabinet de lectură — sau printr'o nevoie morală, de exemplu un lucrător se lipseşte de o «consumaţie» la cafenea, pentru a vărsà cotizaţia la o casă de prevedere, de rezistenţă sau de propagandă.

4° Nevoile sunt *complimentare*, adică merg în general împreună şi numai greu se pot satisface separat. La ce serveşte o mănuşă sau un pantof desperechiat? La ce serveşte o trăsură fără cal sau un automobil fără benzină? Pentru a te apără de frig nu-i destul să ai un palton bun, trebue să fii şi hrănit bine. Nevoia de a mâncà, la omul civilizat, cel puţin, are ca urmare nevoia unui mare număr de obiecte mobiliare ca: masă, scaun, şervet, faţă de masă, farfurii, pahare, cuţite, furculiţe şi chiar, pentru a atinge maximum de satisfacţie, trebue — cum e la banchete — să mai adaoge anumite plăceri estetice, flori, lumini, oglinzi, costume, muzică, etc.

5° Orice nevoie se potoleşte sau se stinge momentan prin satisfacere, dar nu întârzie să renască, cu atât mai imperios cu cât a găsit mai des şi mai regulat ocazia să se împlinească; şi, când de mai multe ori s'a împlinit în acelaş fel, tinde să se fixeze în *obiceiu*, ceiace înseamnă că nu mai poate să suporte întrerupere fără ca organismul să resimtă o suferinţă fiziologică, oricât de nefireşti dealtminteri ar puteà fi aceste nevoi; e adevărat dictonul care spune că „obişnuinţa e a doua natură". Legea aceasta are, deasemeni, o mare importanţă, mai ales din punct de vedere al salariului. Face ca nivelul obişnuit de existenţă, *standard of life*, să nu se poată coborî uşor. Erà un timp când lucrătorii nu purtau nici cămaşă, nici încălţăminte, când nu aveau nici cafea nici tutun, când nu mâncau nici carne, nici pâine de grâu, dar azi, aceste nevoi sunt aşà de învechite şi încorporate, încât lucrătorul care n'ar putea să şi le mai înfăptuiască şi care s'ar găsi adus deodată la condiţia tovarăşilor săi din timpul Sfântului Ludovic sau a lui Enric IV, ar pieri, fără îndoială.

Dacă se mai adaogă, însfârşit, că obişnuinţa transmisă

printr'un lung şir de generaţie, tinde să se perpetueze prin *eraditate*, că simţurile devin mai delicate şi mai exigente, vom înţelege ce putere despotică poate să dobândească, în decursul timpurilor, cutare nevoie ce păreà la origină cea mai neînsemnată sau cea mai puţin preţuită.

Dar, dacă-i adevărat că orice nevoie se intensifică în măsura în care-şi găseşte împlinire, e tot aşà de adevărat că se stinge, când nu mai găseşte satisfacere. E ca şi focul care se măreşte pe măsură ce-l întreţii şi se stinge din lipsă de alimente. Fără îndoială, când e vorba de o nevoie fiziologică şi esenţială, nu-i cu putinţă s'o suprimi şi dacă nu se găseşte să se satisfacă cu un anumit obiect, trebue, sub pedeapsă de moarte, să găsească un altul. Dar când e vorba de nevoi factice sau vătămătoare, cum sunt cele ce au de obiect alcoolul, opium, se ştie că cel mai bun şi chiar singurul mijloc de a le suprimà, e de a le refuzà orice satisfacere.

II

Bogăţia.

Nevoile şi dorinţele noastre au un obiect în afară de noi, care în general e un lucru, dar care poate fi şi un act, un serviciu al semenilor noştri.

Această proprietate remarcabilă, proprie anumitor obiecte, de a împlini vreuna din nevoile noastre, de a servi la întreţinerea vieţii sau la mărirea bunei noastre stări, se numeşte *utilitate* (dela latinescul *uti*, a se folosì de).

Şi orice obiect care o posedă se numeşte *bogăţie*, independent mai mult sau mai puţin de valoarea pe care ar puteà-o aveà: un pahar cu apă în sensul economic al cuvântului e o bogăţie [1].

[1] Totuşi cuvântul bogăţie fiind luat în limbajiul curent ca sinonim al valoarei poate ar fi mai bine să întrebuinţăm cuvântul „bun" (în latineşte *bona*, *goods* în englezeşte, aceia ce-i bun).

Toate lucrurile cari ne înconjură, animale, vegetale, corpuri brute, n'o posed, atât ar mai trebui.

Pentruca un lucru să fie util, trebue trei condiţiuni:

1° Ca să existe o anumită relaţie între calităţile oarecari ale unui lucru şi una din nevoile noastre. Dacă pâinea-i utilă, e pe deoparte pentrucă avem nevoie de a ne hrăni şi pe de altă parte, pentrucă grâul conţine tocmai elementele eminamente proprii alimentării noastre. Dacă diamantul e foarte căutat, e pentru că-i în natura omului, ca dealtminteri şi în aceia a anumitor animale, să încerce plăcere din a privi ceiace străluceşte şi fiindcă diamantul, din cauza puterii sale refractare, superioară oricărui alt corp, are tocmai proprietatea de a aruncă scânteiri neasemuite.

Observaţi bine că din aceşti doi termeni ai acestui raport, omul şi nu lucrul e cu mult mai important. S'ar puteà crede contrariul: s'ar puteà crede că satisfacerea pe care o aşteptăm depinde de anumite proprietăţi ale lucrurilor, că utilitatea aurului e de aceiaş natură ca şi greutatea sau strălucirea şi neoxidabilitatea, că utilitatea trebue să fie alăturată obiectelor ca o calitate sensibilă.

Deloc: probă e că această corespondenţă între lucru şi nevoile noastre nu-i totdeauna datorită naturii: poate fi impusă de obiceiurile sociale, de modă sau de credinţă. Relicve mai mult sau mai puţin adevărate au fost timp de mai mulţi secoli şi sunt încă şi azi, considerate ca bogăţii incomparabile, din cauza calităţilor ce li se atribue. Sunt multe ape minerale şi produse farmaceutice care sunt foarte căutate, deşi proprietăţile lor vindecătoare sunt departe de a fi dovedite. Costume ce nu le mai porţi, cărţi ce nu se mai citesc, tablouri ce nu se mai admiră, monete cari nu mai circulă, leacuri cari nu mai vindecă... cât de lungă ar fi lista acestor bogăţii a căror utilitate e tot aşà de efemeră şi fugitivă ca şi nevoia care a creiat-o! Şi cu toate astea, chiar atunci, dacă din întâmplare doriţi colecţionarului, cea mai intensă dintre toate, poate, se fixează asupra

acestor bogăţii moarte, le redă o viaţă nouă şi ele recapătă îndată o valoare cu mult superioară aceleia ce-o aveau în timpul primii existenţe.

Alcoolul şi băuturile derivate, nu posedă, după spusa savanţilor şi higieniştilor, nici una din calităţile ce li se atribue; nu sunt nici întăritoare, nici producătoare de căldură. Dar ce are a face? E deajuns, din nenorocire, că milioane de oameni din toate ţările cred că au aceste utilităţi pentru ca să constitue bogăţii, ba încă bogăţii care se socotesc la miliarde şi din care, chiar statele, scot o parte din veniturile lor.

2° Nu-i deajuns ca să existe această relaţie între un lucru şi una din nevoile noastre: trebue ca noi *s'o ştim* (sau dacă-i imaginară, ca în exemplele ce-am citat, *s'o credem*). Una din maximele lui Aristotel, repetată adeseà în evul mediu, erà: *nil amatum nisi precognitum* = „nimic nu poate fi iubit (dorit) care să nu fie în prealabil cunoscut".

E probabil că în vasta lume care ne înconjură, nu-i un singur lucru care să nu poată fi întrebuinţat la nevoile omului, dacă ştiinţa ar fi fost mai prevăzătoare şi care să nu poată, prin urmare, să crească bogăţiile noastre. Dar atâta vreme cât sunt necunoscute, rămân tot aşà de nefolositoare ca şi pământurile fertile sau metalele preţioase a căror existenţă ar descoperi-o astronomul, cu ajutorul telescopului sau a analizei spectrale în Marte sau Venus. In fapt, numai un mic număr de corpuri a fost clasat ca utilităţi — de exemplu, din câteva sute de mii de specie cât numără regnul animal, abia 200 sunt întrebuinţate pentru alimentarea noastră. Şi pentru plante şi minerale proporţia e infinit mai mică.

Totuşi, numărul utilităţilor creşte repede, odată cu progresul ştiinţei. Exemplul cărbunelui este unul din cele mai remarcabile. Intrebuinţarea lui mai întâi ca combustibil domestic, apoi ca forţă motrice, e de dată cu totul recentă — şi ieri numai s'a descoperit în această piatră neagră şi s'a ştiut scoate, — ca din pălăria unui scamator, mai întâi lumina, sub formă de gaz, apoi toate

culorile, toate parfumurile, toate drogurile farmaceutice şi în cele din urmă aproape toate explosibilele.

3° Nu-i deajuns să ştim că un lucru are proprietatea să satisfacă nevoile noastre: trebue ca noi să putem de fapt să-l întrebuinţăm la satisfacerea acestor nevoi. Nu-i deajuns ca un lucru să fie recunoscut folositor; trebue ca să *poată fi folosit.* Ceiace nu-i totdeauna cazul. Sunt multe păduri cari putrezesc pe loc, din cauză că nu pot fi exploatate. Multe râuri, chiar în Franţa, poartă aur, care nu se poate extrage fără multă cheltuială. Ştim că forţe enorme sunt ascunse în fluxul şi refluxul mărilor, în râurile câmpiilor, în atracţiile moleculare, dar din toate astea nu putem trage folos, cel puţin în starea actuală de cunoştinţi. Ştim bine că aluminium se găseşte în argila care face noroiul drumurilor noastre, dar n'am găsit mijlocul să-l extragem. Şi numai de puţin timp s'a reuşit să se extragă azotul din rezervoriul nesfârşit al atmosferei.

Această proprietate de a ne satisface, de a ne procura o mulţumire, nu aparţine decât *lucrurilor (res* cum ziceau jurisconsulţii romani!). — Desigur, aparţine şi *actelor* faptelor şi gesturilor altor oameni, semenilor noştri. Nici o îndoială că mulţi dintre ei ne procură multă bucurie şi chiar ne sunt *folositori,* în sensul economic al cuvântului, satisfăcând direct nevoile noastre şi fără mijlocirea nici unei bogăţii materiale: medicul ne dă sănătatea; profesorul cunoştinţa; judecătorul dreptatea; agentul de poliţie siguranţa; literatul sau artistul, cele mai curate şi mai înalte plăceri, şi servitorul face serviciile noastre. Omul e tot ceiace-i mai folositor omului. Nici o îndoială că aceste satisfacţii n'ar fi de un rang egal, sau chiar de un ordin superior acelora pe cari ni le procură lucrurile şi că noi nu le-am preţui tot atât de mult deoarece le plătim foarte scump dacă ne trebue. Se întrebuinţează mai bucuros aici, e adevărat, cuvântul de *serviciu,* decât acel de utilitate. Dar ce are a face? nu se spune în toate zilele de un obiect oarecare, de o bicicletă, de un toc de buzunar, că ne „fac servicii bune" — după cum în sens invers spunem prietenilor noştri (simplă formulă de politeţe, e adevărat, dar foarte corectă ştiinţificeşte): «Mă rog, uzează de mine!». Şi se poate spune chiar, că lucrurile nu fac altceva decât ceiace fac persoanele, ne aduc servicii: ceiace numim «utilitatea» lor, nu-i altceva[1].

Cuvântul bogăţie conţine dealtminteri o altă ideie decât aceia de mulţumire: pe aceia de *putere* (e dealtfel însemnarea lui etimologică; ***reich*** în nemţeşte, e imperiu). Şi importanţa acestei idei e cel puţin egală cu cea dintâi. Căci dacă bogăţia n'ar cuprinde decât mulţumirea, cum posibilitatea de mulţumire nu întrece un anumit maximum, urmărirea bogăţiei n'ar trece mai departe de această limită. E cealaltă faţă a bogăţiei, e bogăţia din dorinţa de a porunci oamenilor şi lucrurilor, care împinge sforţarea umană spre limite nefixate, care a făcut să apară miliardarii americani, acei care se numesc aşà de bine „regii" petrolului, ai oţelului, sau ai bumbacului.

În general, sub formă de venit se împrăştie şi se cheltueşte bogăţia-putere. Şi vom vedeà mai departe că socialismul actual poate să se definească prin aceia că el caută să desfiinţeze bogăţia ca instrument de putere a omului asupra semenilor săi, lăsând să supravieţuiască bogăţia ca mijloc de mulţumire — dar e îndoelnic dacă va reuşi să despartă aceste două funcţii ale bogăţiei.

III

Deosebiri între bogăţie şi valoare.

În vorbirea curentă cuvintele bogăţie şi valoare sunt sinonime. Totuşi în economia politică aceste două cuvinte nu au acelaş înţeles ba chiar în unele privinţi au sensuri cu totul opuse.

[1] Totuşi ne simţim puţin stânjeniţi când numim „bogăţie" un serviciu prestat: de aceia chestia de a se şti dacă pot există „bogăţii" materiale a făcut odinioară obiectul unor lungi discuţii.

1° *Bogăţia* cere o relaţie între *un om şi un lucru*, în timp ce valoarea cere *un raport între două lucruri*, raport care se materializează în schimb sau dacă schimbul e imposibil, ca în cazul lucrurilor despărţite de timp sau spaţiu, prin evaluare.

Toate lucrurile de dorit nu-s la fel dorite. Stabilim între dânsele o ordine, o clasare. La masă avem *mâncări* preferate, în Bibliotecă cărţi favorite. Chiar Robinson în insula lui, îşi făcuse o scară comparativă din obiectele ce posedă şi o aplică atunci când trebuia să le scoată din vasul naufragiat, începând prin acele la care ţinea mai mult.

Valoarea e deci o noţiune *relativă*, de acelaş ordin ca mărimea sau greutatea... Dacă n'ar există decât un corp pe lume, nu s'ar puteà spune dacă e mare sau mic, tot aşà, nu s'ar puteà spune dacă el are mai multă sau mai puţină valoare.

Prin aceasta se deosebeşte de utilitate, căci aceasta există prin ea însăşi ca şi nevoia căreia-i corespunde. Când spun că cutare lucru e util, o puşcă, un cal, enunţ o propoziţie perfect clară şi definitivă. Dar dacă spun că o perlă *valorează*... această propoziţie este suspensivă şi chiar de neînţeles, căci ea valorează..... ce? Trebue, pentru a fi înţeles, să adăogăm că valorează atâţia bani, sau dacă suntem la sălbatici, atâtea bucăţi de materie sau atâţia dinţi de elefant, adică trebue s'o comparăm cu altă bogăţie.

E adevărat, în vorbirea curentă se spune că un obiect oarecare are „o mare valoare", fără a mai adăoga nimic altcevà; dar termenul de comparaţie, pentru a fi subînţeles, există. Se înţelege, prin aceasta, că diamantul are o mare valoare relativ cu unitatea monetară, în care caz îl compari cu toate celelalte bogăţii considerate în mod colectiv. La fel, când se spune de un corp, ca platina, că e foarte greu, fără a exprima nici o comparaţie, se înţelege prin aceasta că reprezintă un număr cosiderabil de kilograme, adică-l raportăm la greutatea unui litru de apă; sau că, dacă am întocmì lista tuturor corpurilor cunoscute nouă, ar ocupà, din punct de vedere al greutăţii, primul rang.

Din acest caracter relativ al valorii rezultă că o ridicare sau o scădere simultană a tuturor valorilor e imposibilă; o asemenea propoziţie ar fi lipsită de înţeles.

Oridecâteori se schimbă sau se compară două lucruri, valoarea unuia nu poate să crească decât întru atât întrucât valoarea celuilalt scade. Şi astfel înţeleasă, legea este evidentă; s'ar puteà chiar spune că e o tautologie, căci valoarea de schimb a unui lucru e cantitatea de alt lucru ce dânsul poate s'o dobîndească. A spune, deci, că aceasta valorează mai mult, înseamnă, în acelaş timp, că celălalt valorează mai puţin. Astfel când moneda, care serveşte la dobîndirea oricărui lucru, măreşte valoarea, trebue, în orice cumpărare, să-i dai mai mult din orice altă marfă pentru aceiaşi sumă; se va spune că valoarea acestei mărfi a scăzut. O urcare a valorii monetei implică deci o scădere generală a preţurilor şi *vice versa*.

Cu valoarea se întâmplă ca şi cu greutatea: *greutăţile respective* a două lucruri nu pot să se schimbe în acelaş timp, pentrucă ar trebui să presupunem că cele două talere ale balanţei se ridică sau se coboară simultan.

2° Bogăţia e legată în mod necesar de ideia de *abundenţă;* eşti cu atât mai bogat cu cât ai mai multe bunuri, în timp ce ideia de valoare, cum vom vedeà mai departe, e legată, din contra, de ideia de *raritate*[1]. Şi totuşi, bogăţia nu-i o sumă a valorilor? E adevărat, dar rezultă de aici această consecinţă paradoxală că, când produse de aceiaşi natură sunt prea abondente, valoarea fiecăruia din ele fiind micşorată, bogăţia reprezentată prin suma acestor valori s'ar puteà găsì micşo-

[1] Ricardo, cel dintâi, a atras atenţia asupra acestui punct în capitolul „Valori şi bogăţii: proprietăţile lor distincte". Diferenţa esenţială pentru dânsul e că valoarea depinde de greutatea producţiei şi dimpotrivă, bogăţia, de uşurinţa producţiei.

rată; şi invers, o reducere în cantitatea de obiecte po sedate poate să aibă de rezultat o creştere a bogăţie pentru posesorul lor. Această lege era cunoscută şi aplicată de negustorii de grâu din Indiile olandeze, ca distrugeau o parte din recoltă, când o socoteau supra abundentă şi dânsa e motivul de a fi al asociaţiilor d fabricanţi, zise carteluri, care limitează, sub pedeapsa amenzii, producţia.

Invers, imaginând ca într'o poveste minunată, c prin progresul nemărginit al ştiinţei şi industriei, toat obiectele ar deveni tot aşà de abundente ca apa din iz voare sau nisipul după maluri şi că oamenii, pentru a-ş împlini dorinţele, n'ar aveà decât să-şi ià după voie în acest caz, evident, toate lucrurile şi-ar fi pierdut orice valoare, căci nu se schimbă ceiace-i gratuit pentru toţi N'ar preţui nici mai mult nici mai puţin decât aceast apă de izvoare sau aceste boabe de nisip cu care le-am comparat.

Şi cum o sumă de zeruri nu poate face decât zero nu va fi aici nici valoare, nici bogăţie *individuală*. În ţara fericirii (Cocagne) n'ar mai fi bogaţi, pentrucă toţi oamenii ar fi egali înaintea nevalorii lucrurilor la fel cum azi regele şi cerşetorul sunt egali înaintea luminii soarelui. Dar bogăţia *socială*, deşi neevaluabilă în monetă, ar fi la maximum! [1].

[1] J-B. Say spuneà: „Bogăţia fiind compusă din valoarea lucrurilor posedate, cum se poate ca o naţiune să fie cu atât mai bogată cu cât lucrurile sunt mai eftine?“ (*Cours d'Economie politique*, partea III, cap. V). Şi Proudhon în *Contradictions Economiques* desfideà „pe oricare economist serios“ să-i răspundă. Răspunsul, e că definiţia care serveşte de bază acestui raţionament nu e exactă; dacă-i adevărat pentru un individ că bogăţia sa e constituită de suma valorilor pe care le are în portofoliu, acest lucru nu mai este exact când e vorba de o naţiune.

IV

Ce este valoarea?

Am spus că valoarea conţine o clasare, o comparaţie, o preferinţă. Dar cari sunt motivele cari determină aceste preferinţe, cari sunt cauzele cari fixează aceste raporturi? Iată chestia care de secoli torturează toate generaţiile de economişti.

Nenumăratele răspunsuri cari au fost date se pot clasà în două mari teorii pe care le vom analizà succesiv, *valoare-utilitate* şi *valoare-muncă*.

§ 1. Valoare-utilitate.

Răspunsul care ne vine imediat în gând e că lucrurile valorează cu atât mai mult ori mai puţin, după cum satisfac mai mult sau mai puţin nevoile noastre, altfel spus, după cum sunt mai mult ori mai puţin utile.

Să observăm însă că utilitatea despre care este vorba aici nu poate fi utilitatea în sensul vulgar al cuvântului. Cuvântul *util* implică o judecată morală, un raport convenţional al obiectului cu unele utilităţi socotite necesare; face în general opoziţie de o parte la ceia ce e *vătămător*, pe de alta la ceia ce este *superflu*. Astfel se pune în primul rang utilitatea grâului, a cărbunelui, a fierului, însă nu se poate vorbi de „utilitatea“ perlelor, a dantelelor ori a vreunor mărci postale vechi. Totuşi, valoarea respectivă a acestor din urmă obiecte e foarte superioară aceleia a celor dintâiu. Aceasta înseamnă că valoarea n'are nici o legătură cu utilitatea normativă. Prin urmare, în accepţia economică, cuvântul de utilitate nu însemnează nimic mai mult decât proprietatea de a răspunde unei nevoi ori unei dorinţe oarecare, şi această utilitate nu se poate măsurà decât în raport cu intensitatea acestei nevoi ori dorinţi.

Pentru a înlătură această neînţelegere perpetuă, ar fi cuminte să înlocuim cuvântul utilitate prin un altul,

Vechii economiști spuneau *valoare de uz* (opunând-o valorii de schimb). Acest calificativ spunea destul de clar ceiace trebuie să spună și poate au făcut rău acei cari l'au părăsit. Propusesem chiar dela prima ediție a acestei cărți (în 1883) pe acela de *desirabilitate*, care are îndoitul avantagiu, mai întâiu de a nu prejudicia cu nimic în ceiace privește caracterele morale sau imorale, raționale sau iraționate ale dorinței[1] apoi pe acela de a marcà caracterul *subiectiv* al valorii pe când cuvântul de utilitate sugerează în mod inevitabil ideia unei calități inerente lucrului, ca duritate, elasticitate etc. Ori aceste calități n'au ce căutà aci, valoarea nefiind creată de natură.

Să facem un pas mai departe. Chiar cu această rectificare cuvântul utilitate nu ne pare suficient pentru a ne dà cheia enigmei, căci recunoscând că diamantul are o mare utilitate sau derivabilitate nu-i tot așà de adevărat că și apa are o foarte mare utilitate, nu numai în Sahara, dar în toate zilele și pentru fiecare din noi? și pâinea la fel? Atunci, cum se explică că aceste două obiecte n'au decât o valoare foarte mică sau nulă? Pare deci, că utilitatea, rău înțeleasă în sensul de desiderabilitate, nu poate fi înfățișată ca motiv suficient al valorii[2].

Iată pentru ce s'a făcut să intervină, pentru complectare, o altă cauză, *raritatea*. Aceasta singură n'ar fi suficientă pentru a creà valoarea, căci oricât de rar ar fi un lucru și fie chiar singurul în lume, dacă nu poate servi la nimic, e clar că nu va servi la nimic. Cireșele nu-s mai puțin rare la sfârșitul sezonului decât la în-

[1] D. Vilfredo Pareto a propus cuvântul *ofelimitate*, cuvânt grecesc care exprimă „raportul de convenienţă" între un lucru și o dorință oarecare. Insă nici acest cuvânt n'a avut mai mult succes decât acela propus de noi.

[2] Totuși, utilitatea, în sensul vulgar al cuvântului, adică în sensul de *calitate*, determină valoarea când e vorba de produse de aceiaș categorie. Astfel, într'un magazin, prețurile postavului, a fructelor, bijuteriilor, automobilelor e stabilit după calitatea lor — adică toate lucrurile fiind egale, preferim pe acela care satisface cât mai bine nevoile noastre.

ceput; totuși, cum nu sunt dorite decât atunci când sunt trufandale, raritatea la sfârșitul sezonului nu le dà nici o valoare. Presupunând c'așI fi scris o tragedie, manuscrisul meu, deși singur de speța sa, ceiace-i maximum de raritate, nu va câștigà, totuși, prin aceasta, nici o valoare[1].

S'ar puteà, totuși, crede că raritatea singură poate creà valoarea, citând sute de exemple de prețuri enorme, plătite pentru anumite obiecte, ca timbre postale, cari n'au alt interes decât acela că sunt singurele de speța lor. Și totuș, chiar în aceste cazuri, e destul de lămurit că această valoare depinde numai de dorința colecționarului care vrea să aibă un album mai complect decât acela al rivalilor săi: greutatea de a-i împlini lipsurile, raritatea obiectului, lucrează în chipul unui obstacol care comprimă și face să țâșnească, ca dintr'un puț arteian, dorința[2].

Dar dacă fiecare din aceste două elemente, luat singur, e insuficient, combinate, par suficiente. Se ajunge astfel la această primă explicație că valoarea e *utilitatea rară*, și câțiva economiști eminenți cred că pot rămâne aici.

Dar azi, economiștii școalei psihologice, mai ales școala ajunsă celebră sub numele de școala austriacă, nu se mai mulțumesc cu atât. Ei au început să brăzdeze până mai adânc acest concept al valorii și au ajuns la această concluzie că utilitatea e foarte suficientă ca să explice valoarea, fără să mai fie nevoie să mai adaogi ceva, cu condiția numai de a defini bine acest cuvânt.

[1] S'ar puteà chiar găsì cazuri unde o micșorare a rarității, adică o creștere de cantitate, merge paralel cu o creștere a valorii. Pieile de struț se vând cu un preț mult superior celui de acum patruzeci sau cincizeci de ani și totuș, de când se practică creșterea struților, sunt mult mai abundente pe piață.

[2] Un timbru poștal din insula Mauriciu emis în 1847 a fost plătit în 1904 pe contul regelui Eduard al VII al Angliei, 1450 fr. st. (36.500 fr. și un alt exemplar, 32.000 franci de Ad-ția Filatelor din Germania, pentru muzeul său. De ce acest preț fabulos? Pentrucă, în urma unei curioase greșeli a gravorului, poartă în locul cuvântului *Post paid* cuvintele *Post Office*.

Să revenim, pentru înţelegere, la acest cal de bătaie exemplul apei. Apa nu e numai utilă în sensul vulgar al cuvântului: nu-i însă utilă, şi în sensul că-i dorită? Atunci de ce n'are valoare?

Dar, astfel pusă, obiecţia dă greş: iată de ce.

1° Mai întâi, nu-i adevărat că apa n'are valoare în bani. Intru atât întrucât e întrebuinţată pentru irigaţii sau ca forţă motrice, are o valoare care poate fi chiar considerabilă. Are chiar o anumită valoare ca apă potabilă în toate oraşele (25 centime metrul cub la Paris de exemplu). E nefondat când spunem că apa n'are valoare atâta vreme cât privim sticla de apă de pe masă. Aceasta, în adevăr, n'are valoare sau numai o valoare neglijabilă. Dar, e adevărat că apa conţinută în această sticlă e *foarte dorită*? Deloc, căci dacă o vărs, n'am decât s'o umplu la robinet. Ceiace poate fi împlinit după voinţă nu poate niciodată să fie viu dorit, în sensul că nu poţi fi nici prea întristat prin lipsa sa, nici prea înveselit prin posesia sa.

Prin urmare, contradicţia ce se crede că se observă între marea utilitate a apei şi nevaloarea ei, nu există. Se datoreşte numai unei confuzii de idei. Când vorbeşti despre marea utilitate a apei, te gândeşti la utilitatea apei *în general*, ca element indispensabil vieţei terestre; când vorbeşti de nevaloarea apei, te gândeşti la mica cantitate de apă necesară nevoilor tale.

La fel cu pâinea. Când spui, pâinea e foarte utilă, te gândeşti la utilitatea pâinii în general, pentru rasa albă: e mare, în adevăr, dar mare deasemeni e şi valoarea ei globală: cel puţin vre-o 20 miliarde! Dar, ca consumator, n'am ce face cu recolta de grâu din lumea întreagă: nevoia mea nu poate aveà de obiect decât pâinea mea zilnică. Ori, această mică cantitate nu poate excità destul de puternic dorinţa mea, dat fiind faptul că pot cu uşurinţă s'o împlinesc — deşi cevà mai puţin uşor decât apa: astfel, dânsa are o mult mai mare valoare decât apa.

Deci, utilitatea care trebue considerată, când se caută

baza valorii, nu-i nici o dată utilitatea în bloc, *în general*, ci utilitatea unei mici fracţii, a aceleia necesară nevoilor mele.

2° Nu numai că nu trebue considerat, când se vorbeşte de utilitate, decât utilitatea fracţii necesară nevoilor noastre, dar, mai mult, trebue luat seama că utilitatea fie căreia din aceste fracţii e foarte neegală şi cuprinde multe grade posibile: interesează deci de a şti care-i aceia care trebue avută în vedere şi care trebue să determine valoarea.

Inadevăr, să ne închipuim cantitatea de apă de care pot dispune zilnic, distribuită într'o serie de găleţi numerotate, aşezate pe o etajeră. Găleata No. 1 are pentru mine o utilitate maximă, căci trebue să servească la potolirea setei; găleata No. 2 are una tot aşà de mare, deşi puţin mai mică, căci trebue să servească la fierturea mea; găleata No. 3 şi mai mică, căci trebue să servească pentru spălatul meu; găleata No. 4 să-mi adape calul; găleata No. 5 să-mi ude gherghinele; găleata No. 6 să-mi spele podeala bucătăriei. Găleata No. 7 nu-mi va servi la nimic, deaceia nu-mi voi da osteneala s'o scot din puţ. . . . Şi dacă vre-un spirit rău, ca cel evocat de «vrăjitorul nedibaci» dintr'o legendă germană şi-ar face plăcere să-mi aducă o a 10, a 20, a 100 găleată, până să mă înec, e limpede că despre acestea nu numai că nu s'ar puteà spune că sunt utile, ci din contră, că sunt hotărît *vătămătoare*. Deci, nu s'ar puteà spune despre aceste găleţi de apă că sunt folositoare sau nefolositoare, căci ele prezintă o întreagă gamă de *utilităţi descrescânde*, dela infinit până la zero şi chiar dedesubt.

Să ne oprim cu mintea la găleata No. 6, ultima care ar aveà o utilitate oarecare, deşi mică — deajuns totuşi pentru ca să fi valorat osteneala scoaterii din puţ. Putem afirmà şi aici e punctul cel mai curios al demonstraţiei — că nici una din celelalte găleţi nu poate să aibă o valoare superioară aceleia măsurată de *utilitatea acesteia din urmă*. Dece? Pentrucă orice s'ar întâmplà, prin această ultimă unitate, câştigată sau pier-

dută, măsurăm mulțumirea sau lipsa noastră. Să pr
supunem în adevăr, că găleata No. 1, aceia care tr
buià să servească de băut, din întâmplare, se vars
am să cer de acum milă, spunând că sunt condamna
să mor de sete? Ar fi o judecată ca a lui Jocrisse. I
limpede că nu mă voi lipsi să beau din cauza asta
numai că voi fi obligat să sacrific, pentru a înlocu
găleata vărsată, o altă găleată. Care? evident aceia ca
mi-e mai puțin utilă: ânume cea din urmă scoasă. Iat
pentruce aceasta determină valoarea tuturor celorlalte
Și cum această găleată n'are decât o valoare infim
(cel puțin în țările noastre, ar fi altfel în satele africane)
iată pentruce apa n'are decât o infimă valoare. *Util
tatea ei finală* e în adevăr foarte minimă.

Să ne descurcăm acum de această numerotație ca
n'a fost inventată decât pentru demonstrare, dar care n
ne mai servește la nimic, pentru că acum, evident, toa
gălețile sunt la fel și neschimbătoare, și prin urmare
toate au *aceiaș valoare*. Această valoare e tocmai ace
care corespunde ultimei nevoi satisfăcute sau păgubit

Să rezumă demonstrația aceasta:

Valoarea e determinată nu de utilitatea totală, ci nu
mai de utilitatea porțiunii de care ai nevoie [1].

Această utilitate nu-i aceiaș pentru fiecare unitat
posedată; și ea merge descrescând, căci intensitate
nevoii se micșorează pe măsură ce numărul unităților
posedate crește.

Ori, utilitatea ultimei unități posedate, *utilitatea f*

[1] *Utilitatea finală* trebue să fie deosebită cu multă băgare d
seamă de *utilitatea totală*. Aceasta constă din suma utilităților s
dunate din toate gălețile de apă și prin urmare e întotdeaun
foarte superioară utilității ultimei găleți. Iată pentruce utilitate
totală a *apei* e imensă, deși utilitatea *unei găleți de apă* este mic
Calificativul *finală* nu-i cu totul satisfăcător. A fost criticat c
implicând ideia unei serii descrescânde, unei numărători care tr
bue adoptată ca procedeu de demonstrare, dar care nu corespund
realității. Câțiva economiști preferă termenul *utilitate-limită*, s
marginală, cum spun Germanii. S'ar putea spune și mai bine în
utilitate-liminală.

nală, prin urmare, căci ea corespunde ultimei nevoi sa-
tisfăcute, determină și limitează utilitatea tuturor
celorlalte.

Trebue admirată această teorie în ceiace privește ana-
liza psihologică, foarte fină și adevărată, a nevoilor
omului și a variațiilor intensității lor [1]. Ea reîntinerește
o doctrină veche, aceia a lui Senior și Walras-tatăl mai
ales, cari găsceau în raritate cauza valorii, raritatea care
subînțelegeau că-i vorba de un obiect dorit, căci fără
această raritate n'ar fi creiat nici o valoare (vezi mai
sus pag. 58). In cele din urmă, utilitatea finală nu-i
decât un nume savant al *utilității rare*. Dar meritul ei
de a fi împăcat cele două explicații ale utilității și
rarității, demonstrând că ele sunt nedespărțite, și că
utilitatea, în sensul economic al acestui cuvânt, e în mod
necesar, «în funcție de cantitate» cum spun matema
ticienii.

Și totuși, numai printr'un artificiu verbal, această

[1] In frumoasa carte, prea mult uitată azi, *Le commerce et le
gouvernement* (1776), filozoful Condillac precizase această explicație
astfel și prin aceasta întrecuse mult pe Fiziocrați, contemporanii
săi. „Valoarea lucrurilor crește în timp de raritate și scade în timp
de abondență". In timp de abondență poate chiar să scadă până
la nimica nulă. Un lucru supra-abondent va fi fără valoare, oridecâte
ori nu se va putea întrebuința, *pentrucă atunci va fi cu totul
inutil*. Apoi vine exemplul apei după cum e luată la isvor sau
vândută (partea I, cap. I).
Franklin spusese încă mai simplu în *Science du bonhomme
Richard*: „Când seacă puțul, se cunoaște valoarea apei".
Această teorie a utilității finale abia pe la mijlocul secolului
al XIX-lea pare să fi fost formulată, pentru întâia oară în Franța
de un inginer de mine, Dupuit [1844), apoi de un german, Gossen
(1854). Totuși, lucrările și ale unuia și ale altuia rămaseră com-
plet nesocotite până în ziua când, între 1871—1873, Stanley
Jevons în Anglia, Walras în Elveția, Karl Menger în Austria,
Clark în Statele-Unite, au creiat din nou această teorie. Faptul
că nu se cunoaște, acești autori au ajuns în acelaș timp, a-
proape la aceleași concluzii, constitue, evident, o prezumție de a-
devăr în favoarea sa. Această teorie a găsit în Austria ca princi-
pali reprezentanți nu numai pe Karl Menger, ci și pe Böhm-Ba-
werk și Wieser. In Franța nu-i predicată decât rar, chiar în tra-

definiție te conduce către o singură idee și cuprin
într'un cuvânt dublu, elemente foarte complexe, căci
numai utilitatea finală cere raritate, dar trebue adăo
că implică și greutate de dobândire [1], căci raritatea
limitarea în cantitate nu-i niciodată un fapt prim
dial; în starea noastră economică nu-i decât un fa
relativ. Nu-i lucru pe lume, chiar printre produs
naturii, cu și mai mult cuvânt printre produsele
dustriei umane, a cărei cantitate să fie așa riguros
terminată ca să n'o poți mări cu putină osteneală. D
diamantele sunt rare, nu-s din cauză că natura n'ar
aruncat în circulație decât un număr determinat
exemplare și că, după aceasta, ar fi sfărâmat tipar
ci numai pentru că trebue multă osteneală sau mu
noroc pentru a le găsi și prin urmare numai cu gr
tate se poate mări cantitatea existentă. Dacă cronor
trele sunt rare, nu-s pentrucă nu există în lume dec
un anumit număr de exemplare numerotate: ci num
pentrucă fabricarea unui bun cronometru cerând
timp considerabil și o dibăcie specială, cantitatea e
mitată de timpul și munca disponibilă. Ar fi chiar
drăznet să afirmi că tablourile lui Rafael ar fi în num
absolut limitat, căci nu-i imposibil ca să ajungă într
zi sau alta, să se descopere în vre-un hambar
în vre-o biserică veche, altele decât acele ce le
noaștem.

Deci, în explicarea valorii, chiar bazată pe utilit
nu putem face abstracție de mai mare sau mai m
ușurință de a înmulți bogăția: și aceasta e așà de a

tate și cursuri. Vezi totuși tratatele de curând apărute a d. Col
Cours d'Economie politique și a d. Landry, *Manuel d'Economi*
Se va găsi un minunat rezumat al acestei teorii într'un mic
lum al d-lui W. Smart, profesor la Glascow, *Introduction to*
Theory of Value, din nenorocire netradus în franțuzește.

[1] Aceste cuvinte *greutate de dobândire* au fost întrebuințate
anumiți economiști ca unele ce conțin o explicație complect
suficientă a valorii, cu condiția, totuși, de a subînțelege utilit
căci nimic nu-i mai greu decât a scoate o piatră aruncată în f
dul Atlanticului: aceasta nu-i dă însă nici o valoare.

rară că simpla posibilitate nerealizată încă — de exem-
lu descoperirea unui chimist pentru a cristaliză căr-
unele în diamant, chiar înainte de a fi primit vre-o
plicație industrială — ajunge foarte bine pentru a
ură ca regulator al valorii.

De altă parte, această explicație pare făcută mai de-
rabă pentru un Robinson decât pentru oameni ce trăesc
n societate și sub regimul schimbului. Ochelarii n'au
pentru mine o utilitate finală enormă dacă sunt miop, în
ce chip că nu mă pot lipsi de dânșii ca să citesc sau
merg? Totuși, fiindcă știu că dacă se vor sparge,
voi găsi să-i înlocuesc la ori care optician, utilitatea
finală n'ar puteà fi superioară de 5 sau 6 franci pe
care-i voi plăti și care reprezintă costul de producție
ai ochelarilor.

§ 2. Valoarea-muncă.

Această teorie a ținut un loc de frunte în istoria
doctrinelor. Propăvăduită pentru întâia oară, deși sub
o formă cam nesigură, de Adam Smith, puternic afir-
mată de Ricardo a adunat economiști din cele mai
opuse școli, dela optimiști, ca Bastiat, până la socialiști,
ca Rodbertus și Karl Marx.

Orice obiect, spuneà Proudhon, *prețuiește ce iace costă*.
Ce iace costă nu-s banii cu care-l plătim, căci cumpă-
rirea e numai transfertul unui lucru existent: e munca
care a fost cheltuită pentru producerea lui [1].

Teoria aceasta pare, la prima vedere, foarte ademe-
nitoare!

Mai întâi, pentrucă dă ca fundament valorii o no-

[1] Dar, în general, se înțelege prin cost de producție, *suma pre-
turilor plătite pentru diferite servicii productive:* salariu, dobîndă,
chirie, etc. Astfel îl înțelege orice industriaș și din punctul său de
vedere individual, e măsura cheltuelii sale. Dar, din punct de ve-
dere social, aceste cheltueli reprezintă tot atâtea *venituri* pentru
colaboratorii săi și e limpede că'n acest caz costul de producție nu
explică mai nimic, pentrucă aceste elemente constitutive ale prețu-
lui de cost nu sunt ele însăși, decât valori, și ne mărginim astfel

ţiune precisă, obiectivă, lesne de măsurat. A spune c cutare obiect, de exemplu un ceas, valorează de o sut de ori mai mult decât o pâine, pentrucă reprezintă u număr însutit de ore de lucru, iată faptul care mulţ meşte spiritul: explicaţia pare adevărată; în orice c se poate verifică printr'o anchetă, pe când dacă spui c acest ceas valorează însutit, pentrucă utilitatea lui de o sută de ori mai mare, iată o evaluare care nu spune nimic precis. Şi desigur, nu înlocuind cuvântu utilitate finală sau de desirabilitate, vom face aceas evaluare mai clară.

In al doilea rând, această teorie pare foarte adem nitoare, pentrucă împacă mai bine ideia de drep tate, pentrucă dă drept fundament al valorii un el ment moral: munca. Şi mai ales prin partea aceast a captivat atâtea spirite generoase. Dacă s'ar reuşi s se demonstreze că valoarea tuturor obiectelor care a fost însuşite, începând cu pământul, e în funcţie d munca ce ele au costat, problema, care consistă din atribui fiecăruia o valoare egală cu produsul muncei sal s'ar găsi mult simplificată şi s'ar puteà mai uşor aşez solid organizaţia socială pe un principiu de dreptat

Observaţi, totuşi, că această explicaţie a valorii fost întrebuinţată cu două scopuri exact contrarii. Pen tru apărătorii actualei ordini economice, serveşte să d mostreze că orice proprietate, bine înţeles că şi acei a pământului şi a capitalurilor, este conformă cu ju tiţia socială, pentrucă orice valoare este fundată p muncă. Dar, dimpotrivă, pentrucă cele mai deseori muncitorii nu sunt proprietari şi proprietarii nu sunt muncitori! Deci proprietatea şi valoarea sunt fondat pe muncă, dar pe *munca altuia* şi nu pe aceia a pro prietarului. Dacă vrei ca fiecare să fie proprietar a valorii create prin munca sa, trebue schimbată ordinea existentă a lucrurilor.

să explicăm o valoare printr'o altă valoare. Această explicaţie n face decât să constate o relaţie necesară între valoarea totului valoarea adunată a elementelor constituente.

Dar aceste consideraţii, fie apologetice, fie critice, tre să fie considerate ca neavenite într'o explicaţie a valorii. Rămâne de examinat numai argumentul eco nomic că orice valoare implică o anumită muncă şi că măsura valorii e cantitatea acestei munci.

1° Constatăm mai întâi, că această teorie nu neagă decât utilitatea, adică proprietatea de a satisface o do rinţă sau o nevoie oarecare a omului nu rămâne con diţia primordială a oricărei valori. Ar trebui să fi pier dut simţul realităţii, închipuindu-ţi că un lucru care nu serveşte la nimic ar putea să aibă o valoare oarecare, oricare ar fi dealtminteri munca care ar fi costat. Dar, după această şcoală, dacă utilitatea e *condiţia* valorii, nu i însă şi *cauza*.

Utilitatea lucrurilor, se zice, e ceiace le diferenţiază: dar muncă e aceia care le dă acest caracter comun de a fi, din punct de vedere economic, al valorilor.

Nenumărate sunt lucrurile care au o valoare originală fără nici o muncă, ci numai pentrucă sunt utile şi căutate: izvoarele de ape minerale sau de petrol, guano depus de păsările de mare, plaja de nisip dela Camargue care n'a fost arată decât de vântul mării şi care se vinde foarte scump pentru plantarea viilor, terenurilor situate la Paris în Champs-Elysées.

2° Să observăm în al doilea rând că munca, cauza va lorii, n'ar puteà fi întrebuinţată la producerea obiectului considerat, căci, dacă ar fi astfel, n'am puteà scăpà de această consecinţă absurdă, că valoarea fiecărui lucru e în *mod necesar neschimbabilă*, pentrucă munca cristali zată întrânsul e trecută şi ceia ce-i trecut nu se mai poate schimbà: *what's done cannot be undone*, spune lady Macbeth: nu se poate face ca ceiace-a fost făcut să nu fi fost. Or, fiecare ştie, din contra, că valoarea unui obiect variază în timp şi fără încetare, tocmai pentru că depinde de cerere, de dorinţă. Evident, aceste variaţii sunt absolut independente de munca producţiei originare. Munca trecută e moartă: valoarea este vie.

Trebue să ne grăbim să îndreptăm explicaţia aşà cum

se prezintă la prima vedere, observând că munca ca
serveşte de bază valorii nu-i munca trecută, ci mu
prezentă, adică nu munca special consacrată produc
obiectului considerat, ci munca generică, necesară,
condiţiile sociale existente, pentru înlocuirea obiectul
munca de reproducere; sau cum spune Karl Marx *mu*
socială necesară pentru producerea acestui obiect, c
se măsoară prin numărul de ore necesare, în mediu p
tru a-l execută actualmente.

Fie! dar nu-i mai puţin adevărat că această mun
mijloc social, nu transformă decât încet şi în măsu
progresului industriei şi prin urmare n'ar puteà expl
variaţiile aşa de dese, adesea zilnice, ale valorii luc
rilor, — acele care rezultă pe piaţă, din ofertă şi cere
Ar trebuì spus atunci că sunt două valori, valoa
normală, care se regulează după muncă sau mai curâ
după costul de producţie şi valoarea *curentă,* determin
de ofertă şi cerere, adică de raritate şi utilitate. Tocm
ce spune Stuart Mill; compară valoarea normală
nivelul mării şi valoarea pieţii cu mişcarea valuril
care deplasează fără încetare acest nivel. Cel puţin
trebui să se recunoască aceasta, că „nivelul mării" nefi
decât o abstracţie, niciodată perfect realizată, tot
valoarea-muncă nu-i decât o concepţie abstractă ş
practică trebue să revenim la valoarea-utilitate.

Dar nu numai sub formă de variaţii trecătoare şi
oscilaţii în jurul unui centru de gravitate se arată ind
pendentă de muncă valoarea curentă; ci, în multe al
cazuri, sub formă de divergenţe definitive. Aşa-i caz
vinului care se bonifică şi-şi măreşte valoarea în pivni
fără ca să se fi schimbat nici munca podgoreanului c
l-a recoltat, nici chiar munca socială *întrebuinţată*
vinificare. Aşà-i cazul pământului şi caselor care, adm
ţând chiar că valoarea originară ar fi datorită muncii
defrişare sau de construcţie, pot dobândì mai târziu plu
valute datorită numai situaţiei lor. Tocmai pe baza ac
tui fenomen s'a întemeiat legea, aşà de celebră în ec
nomia politică, numită *rentă.* Cum vom vedeà, ea c

[illegible] un excedent al preţului de vânzare al unui
obiect asupra costului de producţie, adică asupra costului
muncii. Renta există, mai mult sau mai puţin, pretu-
tindeni.

3° Insfârşit această teorie că valoarea n'ar fi decât
«munca cristalizată», sugerează o idee falşă despre va-
loare, materializând-o în obiectul ei; ori, nimic nu sea-
mănă mai puţin cu neschimbătorul cristal, decât valoarea.

Dacă n'ar fi vorba decât de utilitate, s'ar înţelege că
dânsa e un produs al muncii sau chiar al muncii cristali-
zate, căci munca, printr'o schimbare de loc, de formă
sau gest, creiază adaptarea cutărui lucru sau cutărui
act cu nevoile noastre, dar nu s'ar puteà spune acelaş
lucru despre valoare. Fără îndoială, munca sau natura
de valorii obiectul ei, dar ea nu-i în acest obiect, e în
afară de dânsul. Valoarea nu-i «un produs»: e un reflex
asupra lucrurilor a razei proectată de dorinţa noastră.
După cum raza acestui far cu focuri ce se întorc în toate
părţile, se îndreaptă ici sau colo, făcând să răsară din
umbră obiectele lumii exterioare, tot aşà, de îndată ce le
preocupe de cauzele cari limitează cantitatea, adică pro-
mai au.

Se vede deci că teoria valorii-muncă e încercuită de
toate părţile în teoria valorii-utilitate, de care nu se poate
liberă. Urmează să spunem că trebue congediată pentru
a păstrà numai pe sora ei? Nu, căci am văzut că aceasta,
în ultimă analiză, nu se mai poate mulţumì să nu se
preocupe de cauzele cari limitează cantitatea, adică pro-
ducţia.

Să ne întrebăm pe noi. Dece dăm o anumită valoare
unui obiect, dece cutare lucru ne e mai scump?[1] Simţim
bine, cu puţină judecată, că putem da două răspunsuri
diferite, şi în anumite privinţi, opuse: putem să ne

[1] Nu fără motiv acelaş cuvânt (scump, *dear*) serveşte să exprime
două sentimente destul de diferite: este scump ceiace iubim, e
scump ceiace plătim gros!

ataşăm de lucruri, fie din cauza *plăcerii* ce ne dă posesi lor, fie din cauza ostenelii ce ne-a costat dobîndirea lo Dragostea cea mai intensă, dragostea de mamă, nu-i fo mată din aceste două elemente?

Producătorul izolat, Robinson în insula lui, îşi preţ luià corabia nu numai în raport cu serviciul ce-i aduce ci în raport cu sforţarea enormă ce-o făcuse pentru con struire şi pe care ar fi obligat'o s'o refacă, ca s'o poat înlocuì, în caz de naufragiu.

Cu şi mai mult cuvânt, la fel se petrec lucrurile î societate, unde aproape toate bunurile ne vin din schim şi unde fiecare din noi nu poate să-şi procure un bu decât cu condiţia de a cedà un altul, şi prin urmare orì achiziţie se dublează de o privaţie. Cumpărător şi consu mator, ne gândim mai ales la plăcerea ce ne va procur obiectul ce voim să-l dobîndim; vânzător si producăto gândim mai ales la osteneala şi la cheltuelile care vor f eventual necesare, pentru a înlocuì bunul ce-l cedăm.

Trebue, deci, să considerăm cele două teorii ca nede părţite şi complimentare în acelaş timp. Fără îndoială cugetul e în general mai bine satisfăcut printr'o cau **unică, dar trebuie gândit că aici, pentrucă-i vorba d** valoare de schimb, e, dimpotrivă, de neevitat ca valoare să aibă două feţe, *cu două frunţi*, ca Ianus, una întoarsă spre cumpărător, alta spre vânzător, una care râde, alt care plânge, sau dacă preferi o comparaţie mai puţi mitologică, să aibă **doi poli**, unul pozitiv, altul negativ între acesti doi scapără scânteia şi aceasta-i valoarea.

Totuşi, din aceşti doi poli ai valorii, ne pare mai pre dominant acel al utilităţii şi aceasta din simplul moti că consumaţia e scopul, iar producţia, nu-i decât mijlocul Logic, ca şi practic, consumatorul «face comenzi» Pentru a sintetizà atât cât este posibil în câteva cuvint noţiunii atât de complexe, vom spune:

Un bun oarecare are cu atât mai multă valoare c cât răspunde unei dorinţi mai intense.

Intensitatea acestei dorinţi depind tot deodată: — a) De mulţumirea ce ai puteà aduce acelora care n

posedă acel bun. — b) de sacrificiile ce ar trebui să facă pentru a-l înlocui acela care l-ar fi pierdut[1].

V.

Cum se măsoară valoarea?

A măsurà, înseamnă a comparà două cantităţi — lungimi, volume, greutăţi, etc. — şi nu numai a le compărà, ci a căutà de câte ori una e cuprinsă în cealaltă. Avem pentru aceasta instrumente speciale, după natura cantităţilor pe care voim a le măsurà, metru, balanţă. Astfel, pentru a măsurà greutăţile a două corpuri, pentru a le cântărì, punem pe fiecare din ele în talerele unei balanţe. Dacă cele două talere sunt în echilibru, înseamnă că cele două greutăţi sunt egale. Dacă trebue să pui două deoparte şi de alta numai unul, spunem că aceasta trage de două ori mai mult decât celelalte.

Avem un mijloc de a măsurà valorile? Desigur: schimbul. Şi schimbul e o cântărire, care se face tot cu balanţa; numai că balanţa nu-i vizibilă: e înăuntrul fiecăruia din cei schimbişti. Fiecare din ei, în forul său interior, cântăreşte ce trebue să cedeze cu ce vrea să dobîndească şi se determină după cum unul sau altul îi pare mai greu sau mai uşor. Dealtminteri, cine spune valoare, cel puţin valoare de schimb, spune prin asta aceiaşi măsură, pentrucă noi am văzut că ideia de valoare implică pe aceia de comparaţie, de raport. E bine spus că *valoarea de schimb a unui lucru e măsurată de cantitatea de alte lucruri con-*

[1] Această lege dublă a valorii e, dealtminteri, aceia care-i exprimă de formula curentă a *legii ofertei şi cererii*. Luată în sensul strict al cuvântului, zisa lege exprimă numai un raport între două cantităţi, cantitatea oferită şi cantitatea cerută (la un preţ dat).

Iar, într'un sens larg, se poate înţelege prin cerere, faptul că lucrurile sunt mai mult sau mai puţin dorite, adică utilitatea lor finală, şi prin ofertă, faptul că e mai mult sau mai puţin greu de a le procurà, adică costul de producţie.

tra cărora poate să se schimbe, sau mai scurt de *puterea sa de dobîndire*[1].

Dacă deci, în schimbul unui quintal de grâu pot să am 5 quintale de cărbune, voi spune că valoarea grâului este de cinci ori mai mare decât aceia a cărbunelui, sau invers, că valoarea cărbunelui e a cincea parte din valoarea grâului, adică: *valorile a două mărfuri oarecare sunt totdeauna în raport invers cu cantităţile schimbate.* Cu cât trebue să dai un lucru mai mult în schimb, cu atât valorează mai puţin, şi cu atât trebue să dai mai puţin în schimbul altuia, cu atât valorează mai mult.

Să observăm totuşi, că dacă schimbul măsoară exact valoarea *relativă* a lucrurilor, valorile lor diferenţiale, nu măsoară deloc valoarea *absolută*, dacă acest cuvânt mai are un înţeles, adică cauzele care lucrează asupra valorii, gradul de intensitate al dorinţelor noastre întocmai după cum balanţa nu măsoară greutatea, în sensul de atracţie terestră. Dacă ducem balanţa noastră pe vârful muntelui Blanc, sau chiar în lună, va arătà, fără a se turburà câtuşi de puţin, aceleaşi cifre, deşi greutatea ar fi simţitor sau enorm micşorată. Şi tot aşà schimbul va puteà să arate aceleaşi valori respective, aceleaşi preţuri, deşi anumitele cauze care determină aceste valori, desirabilitate, raritate, cost de producţie, etc., au variat considerabil. De exemplu, un anumit progres al industriei care a înlesnit producerea oricărui lucru şi a creiat abundenţa, sau, din contra, o anumită extindere a creşterei populaţiei care a mărit cererea tuturor lucrurilor şi a adus lipsa, nu se arată niciodată printr'o variaţie de preţuri, aceste cauze lucrând în acelaş timp asupra celor două talere ale balanţei.

[1] Dar să ne ferim să spunem, cum se face prea adesea, că puterea de dobîndire e aceia care *constitue* valoarea. Singură dorinţa noastră constitue valoarea. Puterea de dobîndire nu-i decât un *efect* al valorii, după cum puterea de atracţie a unui electro-magnet nu-i decât un efect al curentului ce-l pătrunde.

Cu toate acestea, avem anumite instrumente cari ne permit să recunoaştem nu numai variaţiile greutăţii, dar chiar ale gravităţii: de exemplu, pendulul. Avem şi pentru valoare? Veţi gândi că poate moneta e acest instrument? Dar nu, pentrucă moneta, nefiind ea însăşi decât o valoare, e în mod necesar atinsă de aceleaşi cauze care influenţeaza toate valorile. Moneta nu ne poate arătà cauzele de variaţie ale valorii, după cum greutăţile de aramă sau de fontă, cari servesc de etalon, nu pot să ne arate variaţiile gravităţii.

Moneta e numai o *măsură comună* a tuturor valorilor de schimb, *nimic mai mult,* dar asta-i destul de mult.

Dar pentru a-ţi face o idee lămurită de mărimea, de greutatea, de valoarea, de oricare alte noţiuni cantitative, nu-i deajuns să compari şi să măsori lucrurile două câte două: trebue să ai o *măsură comună* pentru toate. Astfel, ca să se măsoare lungimile, s'a ales ca termen de comparaţie, fie vre-o parte a corpului uman (picior, palmac, cot), fie o fracţie determinată din circonferinţa globului terestru (metru). Pentru ca să se măsoare greutăţile, s'a ales ca termen de comparaţie, o greutate determinată de apă distilată.

Rolul unei măsuri comune e de a puteà compară două *lucruri studiate în locuri diferite* şi de a se asigurà dacă a variat şi în ce proporţie. Metrul îngădue să compări statura Laponilor cu aceia a Patagonilor şi să mărturisi de câte ori aceştia sunt mai mari decât ceilalţi. Va permite, dacă a fost întrebuinţat sau cel puţin cunoscut acum câteva mii de ani, să compari omul de atunci cu omul din zilele noastre şi să te asiguri dacă statura umană a degenerat.

Pentru ca să măsori valoarea, nu-i deajuns să compări valorile două câte două (cum se face la schimb), trebue să ici ca termen de comparaţie valoarea unui lucru determinat. Dar pe care s'o alegi?

Fiecare popor, fiecare epocă, au întrebuinţat o măsură diferită. Homer spune că armura lui Diomede valorà o sută de boi. Un Japonez ar fi spus, acum câţiva

ani numai, că această armură valorà atâtea quintale de orez, un negru din Africa, atâţia metri de pânză, un vânător din Canada, atâtea piei de vulpe sau de lutru.

Totuşi, e un fapt demn de observat, popoarele civilizate au căzut toate de acord să aleagă o măsură a valorilor, ca etalon, valoarea metalelor preţioase: aur, argint sau aramă, dar mai ales a celor două dintâi. Toate s'au servit de o mică bucată de aur sau argint pe care au numit-o franc, liră sterlingă, mark, dollar, rublă, etc. Pentru ca să măsori valoarea unui obiect oarecare, îl compari cu valoarea acestei mici greutăţi de aur sau argint ce serveşte de unitate monetară, adică se caută cât trebue să dai din aceste mici piese pentru ca să dobîndeşti marfa în chestie şi dacă trebue să dai 10 de exemplu, se spune că marfa valorează 10 franci sau 10 dolari, etc. Acesta e *preţul* său.

Preţul unui lucru e deci expresia raportului ce există între valoarea acestui lucru şi valoarea unei anumite greutăţi de aur sau argint, sau, pe scurt, valoarea sa exprimată în monetă: şi acum, pentru orice ţară civilizată, moneta e singura măsură întrebuinţată a valorilor, cuvântul preţ a devenit sinonim cuvântului valoare [1].

Dece s'a ales metalele preţioase ca măsură comună a valorilor? Pentrucă au două proprietăţi particulare care le îngăduе să îndeplinească această funcţie, dacă nu într'un mod perfect, cel puţin mai bine decât oricare alt obiect cunoscut.

Aceste două proprietăţi sunt: o foarte mare valoare sub un mic volum, ceiace le dă o mare *uşurinţă* de *transport;* de altă parte, o nealterabilitate chimică care ne asigură aproape o durată nedefinită. Mulţumită primei din aceste două proprietăţi, valoarea metalelor preţioase este din toate valorile aceia care variază mai puţin *dintr'un loc în altul;* mulţumită celei

[1] Vezi Cartea II, capit. *Preţul.*

de a doua, e aceia care variază cel mai puţin dintr'un an în altul. Şi această îndoită nevariabilitate în spaţiu şi în timp este condiţia esenţială a oricărei bune măsuri. Şi cu toate astea, vom vedeà mai departe, că atunci când privim lungi perioade de timp, nu chiar mai mulţi secoli, ci numai de o generaţie, această nevariabilitate e iluzorie. (Vezi *Istoricul monetei).*

S'ar fi putut găsi una mai bună? S'au propus mai multe, mai întâi *grâul.*

Această alegere te miră la cea dintâi vedere, căci dacă consideri valoarea acestui product în diferite locuri şi'n diferite epoci, constaţi că puţine sunt productele ale căror variaţii să fie mai pronunţate! Se vinde în acelaş timp hectolitrul de grâu cu 20 franci în Franţa, cu 15 la Londra şi chiar cu 3 sau 4 franci în anumite regiuni ale Siberiei. Şi dintr'un loc în altul, după cum anul e bun sau rău, variază şi grâul în proporţii considerabile. Azi, când scriem aceste rânduri valorează mai mult de 100 franci.

La aceasta se răspunde că dacă valoarea grâului e incomparabil mai variabilă decât aceia a metalelor preţioase în spaţiu sau chiar la scurte intervale de timp, e din contra mult mai stabilă, dacă se îmbrăţişează perioade lungi. Grâul răspunde unei nevoi fiziologice, permanente şi care nu variază deloc. Nici o marfă nu prezintă în acelaş grad acest îndoit caracter: 1° de a fi indispensabil (cel puţin în societăţile noastre de origină europeană) până la o anumită limită, aceia însemnată de cantitatea necesară hranei unui om; — 2° de a fi aproape cu totul nefolositoare dincolo de această limită, căci nimeni nu se îngrijeşte să mănânce mai mult decât îi trebue. Deci cu toate bruscile şi puternicele oscilaţii ce capriciile cerului dau producţiei grâului, legea cererei şi a ofertei tinde totdeauna să reducă producţia la nivelul arătat de nevoia fiziologică şi cu atât mai multă putere cu cât producţia a fost momentan depărtată de poziţia de echilibru.

În adevăr, grâul prezintă, din punct de vedere al

variaţiilor valorii sale, calităţi şi defecte, *perfect inverse* acelora cari caracterizează metalele preţioase. Dar asta nu i deajuns pentru a-i decerne rolul de monetă: cel mult acela de măsură complimentară şi corectcare. Şi'ntr'adevăr, adesea a fost întrebuinţat de statisticieni ca un bun mijloc de control pentru a află costul vieţii în diferite epoci ale istoriei.

S'a mai propus ca măsură comună *salariul minim* al lucrătorului de ultimă categorie, al salahorului, al aceluia care şi câştigă în mod cinstit viaţa, plecând dela ideia că necesariul ca să trăiască un om trebue să fie o cantitate constantă. E deajuns să vă reamintiţi ceiace am spus despre nevoi şi ceiace vom spune mai departe despre salarii, ca să recunoaşteţi că aceasta e o prezumţie absolut contrară faptelor.

Cel mai înţelept lucru e să rămânem tot la monetă. Este însă cazul să ne descurajăm pentrucă această măsură lasă foarte mult de dorit? Nicidecum. Economia politică nu-i singura ştiinţă care are să-şi potrivească instrumente neperfecte. Ştiinţele cele mai exacte se găsesc adesea în aceiaşi încurcătură. Am auzit un astronom ilustru, Leverrier, spunând că nu-l interesează să aibă un instrument perfect exact, şi nici nu căutà aşà ceva, ci că punctul principal erà să-i cunoască greşelile, pentru a-l îndreptà. Iată tocmai ceiace trebue făcut pentru a ridicà instrumentul monetar: să învăţăm, să descoperim, să măsurăm şi să corectăm variaţile sale.

Rămâne de ştiut cum facem asta.

VI

Cum se corectează etalonul valorilor

Indexele Number.

Se poate găsì un mijloc, întâi de a constatà, apoi de a corectà aceste variaţii aparente ce depind de variaţia etalonului? Sunt aici două chestii deosebite.

§ 1. In ceicae priveşte mijloacele de a descoperì variaţiile valorii monetei, evident, nu le putem recunoaşte decât prin comparaţie cu valoarea altor producte. Zădarnic vom privì o piesă de aur de 20 lei, lucrul e clar, prin definiţie, această bucată de aur valorează totdeauna 20 de lei şi pare absurd să spui c'ar puteà să valoreze mai mult sau mai puţin.

Să presupunem totuş o listă, cu îngrijire orânduită, de preţurile tuturor mărfurilor, la un moment dat, fără a exceptà vreuna. Să presupunem că zece ani mai târziu, se alcătueşte o nouă listă de preţuri şi că, comparând-o cu cea veche, se constată că toate preţurile, *fără excepţie* au crescut cu 100%, adică s'au îndoit; vom puteà afirmà, în atare ipoteză, că valoarea monetei a scăzut în realitate cu 50%, adică pe jumătate. Deoarece, de acum înainte, orice lucru care costà 1 leu costă 2, înseamnă că 2 lei nu mai fac decât unul şi prin urmare, că numerarul a pierdut din valoare.

Şi care-i motivul care ne îndreptăţeşte să formulăm o atare concluzie?

Iată-l. E că un fenomen, cum e o *urcare generală şi uniformă a preţurilor*, nu poate aveà decât două explicaţii posibile: sau trebue să admiteţi că faptele sunt ceiace par că sunt, adică toate mărfurile au suferit o mişcare de urcare generală şi identică: sau trebue să admiteţi că valoarea unui singur lucru, moneta, a suferit o mişcare de coborîre, neschimbându-se nimic deasminteri în valoarea celorlalte mărfuri. Din aceste două explicaţii, pe care s'o alegi? Bunul simţ nu ne îngăduie să stăm o clipă la îndoială. Pe cât de simplă şi limpede e a doua, pe atât de neadevărată prin minunatul concurs de împrejurări ce presupune, e cea dintâi. In adevăr, cum poţi să-ţi închipui o cauză având calitatea să lucreze simultaneu şi egal asupra valorii obiectelor celor mai diferite din punct de vedere al utilităţii, al modului de producţie? o cauză care face să se urce în acelaş timp şi într'o proporţie identică, mătasea şi cărbunele, grâul şi diamantul, dantelele şi vi-

nurile, pământul şi braţele de muncă şi toate celelalte obiecte cari n'au nici o solidaritate între ele?

Să preferi această a doua explicaţie ar fi tot aşà de nechibzuit cum ai preferà pentru explicarea mişcării astrelor, sistemul lui Ptolomeu aceluia al lui Copernic. Mişcarea aceasta se poate explicà şi ea în două chipuri: fie prin mişcarea boltei cereşti în întregime dela Răsărit spre Apus, fie, mai simplu, prin mişcarea pământului în sens invers. Chiar în lipsa oricărei probe directe, nu ţi-ar fi îngăduit să stai la cumpănă între cele două explicaţii: în adevăr, cum să-ţi închipui că astre aşà diferite prin natura lor şi aşà de enorm depărtate unele de altele cum e soarele, luna, planetele, stelele şi nebuloasele, ar putea merge astfel, păstrându-şi rangurile şi distanţele, ca soldaţii la o revistă? Raţionamentul ar fi acelaş pentru o mişcare scoborâtoare şi uniformă a preţurilor; în mod raţional, ea nu s'ar putea explica decât ca un fel de iluzie optică, ca o mişcare *aparentă*, cauzată de mişcarea reală şi inversă a monetii [1].

E adevărat că faptele nu se prezintă într'un mod aşà de simplu ca cel închipuit. Nu se va constata niciodată o urcare absolut generală şi uniformă a preţurilor: cum valoarea fiecărui lucru are cauzele ei de variaţie care-i sunt proprii, se va constata că unele preţuri s'au urcat în proporţii foarte diferite, că altele au rămas staţionare, că altele chiar au scăzut. Totuşi, dacă cu ajutorul calculelor bine făcute se poate desprinde o medie generală, o urcare de 10% de exemplu, această medie nu s'ar putea explica, din aceleaşi motive pe care le-am mai spus, decât printr'o scădere egală şi inversă a numerariului.

În acest scop, mulţi economişti se ocupă azi să alcătuiască acele tablouri cunoscute sub numele de *Indexele Number*, sau cu alte cuvinte, *numerile indicatoare*. Nu se pot pune în acest tablou toate mărfurile, dar se aleg cele mai principale. Alegerea e destul de delicată.

[1] Vezi, Cournot: *Doctrines économiques*.

E o întreagă artă întocmirea *Indexelor Number* şi ar trebui multe capitole pentru expunerea greutăţilor şi metodelor de urmat.

Dacă e vorba să apreciem costul vieţii, trebue să luăm preţurile de detaliu, căci numai acestea sunt resimţite de consumator. Dacă însă voim să apreciem variaţiile monetei, trebue dimpotrivă să înlăturăm preţurile de detaliu, pentrucă sunt prea neregulate şi variabile după circumstanţele locale, pentrucă dânsele nu comportă *cursuri*. Vom lua deci numai preţurile de engros, aşa cum sunt cotate în bursele de comerţ, în statistica vămilor, etc. Trebue însă să le alegem din categoriile cele mai deosebite, pentru a neutraliza pe cât posibil, prin compensare, cauza variaţiilor specifice unei sau altei categorii.

Alegerea odată făcută, iată cum se procede: Se totalizează preţurile pentru fiecare din anii ce vrei să-i compari, dar în loc de a înscrie totalurile obţinute în cifre reale, se procede printr'o îndoită simplificare: mai întâi se ia media tuturor preţurilor obţinute; se reduce apoi această medie la cifra convenţională de 100 pentru anul pe care vrei să-l iei ca termen de comparaţie, ca bază şi la cifre proporţionale pentru ceilalţi ani. Să presupunem de exemplu că preţurile alese dau un total oarecare, să spunem de 2.760 franci pentru anul 1913 şi de 11.040 pentru 1920. In loc de a scrie sub cele două date, aceste două cifre care n'ar spune nimic cuiva, se va înscrie 100 şi 160, cifrele concrete fiind astfel eliminate pentru a eşi în evidenţă numai procentul, creşterea preţurilor va fi imediat observată şi măsurată: dânsa este împătrită; nu se putea observa însă. Aceasta este realitatea urcării preţurilor dela războiu încoace în Franţa. [1]

[1] In indexul lui *Economist*, preţul de bază al fiecărui articol a fost redus la 100, dar nu totalul, de unde rezultă că, fiind 22 de preţuri, numărul indice e 2200. Nimic mai uşor, dealtfel, decât de a-l reduce la 100 dacă găseşti că-i mai comod.

CARTEA I

PRODUCŢIA

PARTEA I

FACTORII PRODUCTIEI

In virtutea unei tradiţii care urcă la cei dintâi econo-
miști, s'au deosebit totdeauna 3 agenţi de producţi-
Pământul, *Munca* şi *Capitalul*. Această diviziune tri-
partită are avantagiul de a fi uşoară pentru clasificare
şi credem că nu-i nici un folos s'o părăsim, cel puţi
într'o carte elementară ca aceasta.

Are însă nevoe de câteva îndreptări preliminare. Eco-
nomia politică clasică a manifestat întotdeauna o ten-
dinţă supărătoare de a pune aceşti trei factori de pro-
ducţie pe picior de egalitate. De fapt însă, ei joacă
roluri foarte neegale.

Din aceşti trei, Munca e singurul care ar puteà pre-
tinde titlul de *agent* de producţie, în sensul exact al
cuvântului. Singur omul joacă un rol activ; singur el
ia iniţiativa oricărei acţiuni productive.

Pământul (sau mai curând natura, căci nu-i vorba
numai de pământul cultivat ci de mediu material, solid,
lichid şi gazos, în care trăim) joacă un rol absolut
pasiv; nu face altceva decât se supune solicitării omu-
lui, de cele mai multe ori după lungi rezistenţe. Totuşi

constitue o condiţie indispensabilă a producţiei şi nu
numai când e vorba de bogăţii corporale. Se poate
numi ea drept cuvânt factorul *originar* al producţiei,
căci nu numai că-i concomitent cu acţiunea muncii, ci
chiar îi este preexistent. Activitatea omului nu s'ar pu-
tea exercità în vid; nu procedează printr'un *fait* creator;
trebue să găsească în afara ei materialele indispensabile
şi tocmai natura e aceia care i le pune la dispoziţie.

Al treilea, Capitalul, nu numai că nu joacă decât
un rol pur pasiv ca şi natura şi nu merită în nici un
chip numele de agent, dar chiar nici n'ar putea fi ca-
lificat, ca aceasta, factor originar. Nu-i decât un factor
subordonat, care din punct de vedere logic ca şi ge-
nealogic, derivă din ceilalţi doi. Capitalul, cum vom
vedeà într'un mod mai precis, e un produs al muncii
şi al naturii, pus deoparte pentru producţie. Numele
ce i s'ar potrivì mai bine e acela de *instrument*, în
sensul cel mai larg al cuvântului.

E locul de observat că fiecare din cei trei factori ai
producţiei a apărut la timpul său pe scena economică.
În societăţile primitive ale popoarelor de vânători,
culegători sau păstori, natura procura aproape singură
totul; — din anticitate se mai adaogă naturei munca,
mai întâi agricolă, apoi industrială; — în societăţile moderne
a apărut însfârşit capitalul şi a dominat pe ceilalţi doi
într'un asemenea grad încât regimul social din timpul nostru e
numit în mod curent *regim capitalist*.

Evident, precum sunt toate clasificările, şi aceasta-i
în anumite privinţe arbitrară şi-n realitate cei trei
factori se confundă adesea. Pământul, după ce a fost
defrişat, asanat, cultivat, devine un produs al muncii
şi prin urmare un capital. Invers, munca nu poate fi
despărţită de natură: organele omului sunt, evident,
daruri naturali, mâna lucrătorului, mâna pictorului,
glasul tenorului. Şi 'nsfârşit omul devine capital când
prin educaţie a imagazinat în creer şi incorporat în
muşchi cunoştinţele dobîndite.

CAPITOLUL I

NATURA

Trebue înțeles prin cuvântul Natură nu un facto determinat al producției, acest cuvânt neexprimân decât o vagă entitate, ci totalitatea elementelor preexi tente cari ne sunt puse la îndemână de natura în ca trăim.

Pentruca omul să poată produce, trebue ca natur să-i pună la îndemână un *mediu potrivit*, o *mater primă* utilizabilă și *forțe motrice* care să-i înlesneas munca. S'ar puteà adăogà *timpul*, deoarece timpul și spațiul condiționează existența noastră.

I

Pământul.

Pământul pune la dispoziția omului: 1° locul necesa pentru a păși, a-și putea construì locuința, pentru a-ș cultivà câmpul; 2° speciile vegetale și animale cari sin gure pot să-i satisfacă cele două nevoi primordiale alimentarea și îmbrăcămintea; 3° în subsol mineralel și combustibilul, cari sunt alimentele industriei.

§ 1. In starea primitivă omul se mulțumește cu produ sele pe care pământul i le dă în mod spontan, ceeac nu înseamnă că nu trebue să se ostenească din gre pentru a și le procurà, și ceeace înseamnă că dânsu nici nu poate și nici nu știe să le modifice. E cea dintâ etapă a industriei, aceia a popoarelor de *vânători* sa *pescari*. A durat după cât se poate crede, infinit ma lung decât perioadele industriale cari au urmat, vre 200.000 de ani, după cât asigură unii paleontologi. Ș încă nu-i drept să spui că vânătoarea a fost cea dintâ formă a industriei umane, căci dânsa presupune arm arcul, sulița, praștia sau cursa; a trebuit deci să fi precedată de o fază care se pierde în noaptea timpu

rilor, unde industria umană nu se deosebește prin nimic de industria animală, adică atunci când omul erà redus să pândească și să înhațe, mai bine sau mai rău, o mizerabilă pradă: e regimul care s'a numit pentru a-l deosebì de vânătoare, cu un nume destul de expresiv, *pânda*.

Vânătoarea, oricare ar fi numărul milenilor cât a durat, nu a putut să înalțe nici un popor la starea civilizată, în sensul în care înțelegem acest cuvânt. Și asta, pentrucă-i foarte puțin producătoare, sau, pentru a ne exprima mai bine, prea devastatoare pentru a îngădui unei populații să atingă acel minimum de densitate pe care-l cere viața socială și desvoltarea industriei. Dacă populația franceză trebuià să trăiască din vânătoare, și chiar dând vânatului timpul să se reconstitue, s'ar reduce la câteva sute de mii de oameni. Numărul Pieilor Roșii nu erà mai mare în timpul când erau stăpâni pe un teritoriu de două ori sau de trei ori mai întins ca Franța.

Cu totul altfel e pescuitul. Acesta, cel puțin pescuitul maritim, s'a arătat mult mai eficace pentru întreținerea traiului oamenilor și chiar pentru a-i ridicà la un grad de civilizație relativ înalt. Această superioritate se explică ușor prin caracterele diferite a acestor două moduri de exploatare a bogățiilor naturale:

a) Pescuitul furnizează o alimentare în general mai abundentă și mai puțin dependentă de noroc ca vânătoarea. Nu depopulează mările cum face vânătoarea cu pădurile, mai ales când e practicat cu unelte primitive. Rezultă deci că dânsul permite aglomerațiile umane, destul de dense, de a se formà și a devenì sedentare, în timp ce tribul vânătoresc trebue să meargă fără încetare în căutarea a noi teritorii de vânat. Intr'un cuvânt, dânsul îngădue fundarea orașelor. Și totuși, cum orice pescar e în mod necesar luntraș, această viață sedentară nu esclude nici de cum călătoriile de lungă durată și chiar dânsa a creiat cele dintâi relații internaționale. Exemplu: țările Scandinave și aventuroșii Normanzi.

b) Pescuitul nu se poate face în mod util de omul izolat: se face de grupe, pe când vânătorul merge singur şi chiar caută cu gelozie să ascundă urmele sale. Barca şi plasa sunt rezultatul unei munci celective şi nu pot fi întrebuinţate decât de o asociaţie de care se poate spune, chiar, că-i cooperativă. Influenţa socială a acestor instrumente e deci cu totul alta decât aceia a arcului sau a praştiei vânătorului: orice barcă se deprinde în mod necesar să asculte de un şef şi să-l aleagă bine. Şi prin asta, pescuitul are consecinţe sociale şi politice cu totul diferite de vânătoare.

§ 2. A doua etapă e industria *păstoritului*. E prelungirea naturală a vânătoarei, cu această diferenţă imensă că omul în loc de a distruge animalele, le creşte şi că exploatarea productrice înlocueşte exploatarea degradatoare. Dar cel mai mare serviciu pe care industria păstoritului l'a adus omului, nu e numai de a-i fi furnizat alimentul zilnic (lapte, unt, carne) şi îmbrăcăminte (lână, piele), ci e de a-i fi procurat plăcere, fie sub cort, fie chiar pe câmp, în timpul pazei neactive a turmelor şi de a-i fi îngăduit prin aceasta să schiţeze cele dintâi industrii, prin ţesutul lânii, cele dintâi ştiinţe, prin observarea astrelor şi a plantelor, cea dintâi literatură, prin cântecele şi povestirile eroice.

Industria păstoritului a creiat şi familia patriarhală şi cu dânsa un regim social şi forme de guvernământ ale căror supravieţuiri se găsesc încă în legile şi constituţiile popoarelor contiporane, dar de care n'avem să ne ocupăm aici.

Dealtfel, de domesticirea animalelor sunt legate originile civilizaţiei. Se urcă departe, totuşi 16—18.000 de ani, după d. de Mortillet.

Cu toate astea, industria păstoritului nu ştie să scoată din pământ decât ceiace acesta-i dă în mod spontan. Nu poate deci să hrănească pe o suprafaţă dată decât o populaţie restrânsă, mai mult decât vânătoarea, dar mai puţin decât pescuitul; şi chiar tribul nu poate trăi decât cu condiţia adesea a schimbării

păşunelor pentru a-şi nutrì trupele. E condamnat deci vieţii nomade şi prin asta, acest regim rămâne inferior chiar aceluia al popoarelor de pescari.

§ 3. Modurile de exploatare a pământului, de care am vorbit până aici nu se aplică decât la alimentaţia animală, dar alimentaţia vegetală a urmat o desvoltare paralelă.

Strânsura fructelor a servit de alimentaţie oamenilor cu mult înaintea vânătoarei: a fost simetrică la strângere, dar a ţinut un mult mai mare loc în mijloacele de existenţă ale populaţiilor primitive şi chiar s'a prelungit până în cele dintâi vârste ale civilizaţiei. Dacă stejarul a fost arborele lui Jupiter, aceasta nu se datoreşte numai faptului că atrăgeà fulgerul, ci pentrucă are drept fruct ghinda şi ghinda a fost pâinea oamenilor pentru popoarele din Europa, atunci când dânsele ajunsese, cum sunt Galii, în perioada istorică; se mai mânca încă pâine de ghindă în timpurile lui Carol cel Mare [1].

Din ziua în care omul a învăţat să îmblânzească animalele sălbatice, îi veni fără îndoială ideia că ar putea la fel să îmblânzească, să crească, într'un cuvânt să cultive plantele sălbatice. In această zi se născù *agricultura*. Desigur, n'a început prin operaţia pe care acest cuvânt o arată azi: aratul. Căci a arà pământul, presupune o acumulare enormă de invenţii, nu numai plugul, dar şi fierul care înarmează plugul şi pe care bronzul vârstei anterioare nu l'ar fi putut înlocui. Presupune dresarea taurului pentru a suferi jugul, căci e un fapt curios, că timp de mii de ani, omul a ştiut să întrebuinţeze vitele ca producătoare de alimente şi de vesminte şi calul ca tovarăş de drum

[1] Cei cari au încercat să ronţăe ghindă crudă, nu pot crede că oamenii au putut vreodată să suporte un astfel de aliment. Dar ei ar găsì deloc mai gustoase boabele de grâu, dacă ar trebui să le mănânce aşà cum ies din spic! Oamenii cari trăiau cu ghindă n'o mâncau crudă: fără îndoială, ştiau să găsească mijloace de preştire.

şi de războiu, dar nu ca ajutoare la munca lui. În sfârşit, agricultura presupune descoperirea cerealelor începând cu orzul care pare să fi fost primul întrebuinţat. Mintea se rătăceşte când caută să măsoare însemnătatea actului omului care, cel dintâi, ştiu să descopere că vreuna din acele umile graminee purta boabe bune de mâncat.

Pare deci probabil că cultura cerealelor a trebuit să fie precedată de o horticultură sau arboricultură rudimentară, practicată chiar de popoarele de vânători sau păstori, deşi viaţa lor nomadă nu era potrivită deloc cu grădinăritul. E poate o semnificare istorică în povestirea Genezei, care ne arată pe Adam cultivând grădina raiului şi culegând fructele arborilor, mai înainte de a fi fost agricultor Cain.

Agricultura, în sensul de arătură, nu trebue să se urce dincolo de începuturile timpurilor istorice. Autorii antichităţii celebrează naşterea ei ca un eveniment relativ recent[1]. Ei o salută ca era civilizaţiei, arătându-se întrucâtva nedrepţi pentru era păstoritului, dar pentrucă aceasta n'a ţinut în Europa acelaş loc ca'n Asia. Cultura grâului a impus fiilor lui Iaphet o muncă mult mai intensă decât modurile precedente de exploatare a pământului, nu numai munca aratului, dar şi aceia a măcinatului şi frământatului, cari au făcut să geamă atâtea generaţii de sclavi şi de femei. Dar grâul a răsplătit din belşug omul pentru munca sa! mai întâi învăţându-l tocmai legea muncei regulate pe care viaţa pastorală nu i-o putuse arătà: „Vei mâncà pâinea cu sudoarea frunţei tale", apoi învăţând-l, în acelaş timp,

[1] Prima Ceres ferro mortalis vertere terram
Instituit, quam jane glandes atque arbuta sacræ
Deficerent silvæ....
(Georgicele, cartea I, versul 147—149)
„Ceres învăţă pe oameni să întoarcă pământul, atunci când nu mai găsiră ghindă nici în pădurea sfântă".
Dupa Max Müller *(Science du langajge)* cuvintele *Aryax* (rasa indo-europeană) şi *arare* (a ară) ar veni dela aceiaş radical, ceiace ar face să se presupună o oarecare contemporanitate.

economia. Cum grâul se conservă uşor, a putut să se grămădească în hambare. Hambarul a fost cea dintâi casă de economie a neamului omenesc. Foametea, până atunci totdeauna ameninţătoare, a fost, dacă nu cu totul îndepărtată, cel puţin foarte mult micşorată. Celelalte două cereale, orezul, care ajunge să hrănească masele imense ale rasei galbene, porumbul care a fost alimentul naţional al Lumei Noi, nu cer tot atâta muncă, dacă nu pentru cultură, cel puţin pentru pregătirea alimentară: n'au nevoie să fie transformate în pâine. Dar n'au dat consumatorilor lor aceleaşi virtuţi: fără asi, cel puţin, hegemonia lumii a aparţinut consumatorilor de pâine.

Cu agricultura, viaţa nomadă încetează puţin câte puţin, nu deodată, căci cele dintâi încercări au trebuit repede să epuizeze pământul. Se naşte cetatea. Substituirea unei alimentări în parte vegetală, alimentării carnivore a erelor precedente, care să fi îndulcit moravurile. Oamenii n'au mai oferit divinităţii sacrificii sângeroase, ci, în locul victimelor, făina sfinţită şi pâinea nedospită. Fără îndoială popoarele de agricultori au făcut războiul ca şi popoarele de păstori, dar cu ceva mai puţină ferocitate, se pare. Contrar cum s'ar putea crede, fii lui Caïn au fost mai blânzi decât fii lui Abel.

Cu agricultura, munca luând primul loc, Natura, care până atunci îndestulase aproape singură nevoile oamenilor trece pe al doilea plan. S'o părăsim deci pentru moment.

Trebue spus, totuşi, că modurile primitive de exploatare a pământului n'au dispărut nici azi. Sunt încă în Asia şi Africa popoare de păstori şi dacă nu mai sunt popoare de pescari sau vânători, în sensul complect al acestui cuvânt, totuşi, pescuitul e o foarte mare industrie care face să trăiască milioane de oameni; şi însuşi vânatul e reprezentat încă prin câteva mari întreprinderi ca aceia a Companiei din bazinul Hudson, care aprovizionează cu blănuri ţările civilizate. Dar

se vede manifestându-se în aceste întreprinderi acea evoluţie ca'n aceia care, la începuturile istoriei, a tra format popoarele de vânători în popoare de păstor se începe creşterea animalelor în loc de a le vână struţi, vulpi albastre, foce şi chiar crocodili!

II

Forţele motrice.

Munca de producţie constă, cum am văzut, nu în deplasarea materiei. Rezistenţa ce dânsa opune virtutea inerţiei e adesea considerabilă şi forţa mu culară a omului e nimica toată. In toate timpu deci — dar mai ales decând desfiinţarea sclavajului i-a mai în găduit să întrebuinţeze gratuit forţa semeni săi — omul a căutat să înlocuiască slăbiciunea sa ajutorul anumitor forţe motrice (cuvântul propriu „energii") pe care natura-i le pune la îndemână.

Cu ajutorul maşinelor, omul întrebuinţează forţ naturale. Maşina nu-i decât o unealtă, cu această di renţă că'n loc să fie mişcată de mâna omului, e ac onată de o forţă naturală, căderea de apă, dilata gazului, etc.[1].

Este de observat că, cu cât mai puternice sunt ace forţe naturale, cu atât mai mult timp şi mai mul osteneală i-a trebuit omului spre a le utilizà şi fa să servească scopurilor sale. Pentru a captà Niaga trebue să fii altfel înarmat decât pentru a captà derea unui râu. Şi vom vedeà mai departe că-i la pentru industria agricolă: un teren fertil dela natu

[1] E adevărat că în limbajul curent, instrumentele mişcate rect sunt calificate de maşini, oridecâte ori sunt complicate — şina de cusut, maşina de scris, se spune asemeni despre bicicle că-i maşină — dar această terminologie nu-i ştiinţifică.

Incolo, uneltele ca şi instrumentele pot la fel înmulţi forţ mului. Astfel cu ajutorul unei prese hidraulice, un copil po exercità o presiune teoreticeşte nelimitată; şi cu o pârghie şi punct de sprijin, Archimede se lăudà cu dreptate că răstoarnă

mai mult de defrişat decât un teren nisipos. Orice întrebuinţare de energii naturale e o luptă, ca aceia a lui Hercule împotriva monştrilor şi energia ce trebue să desfăşoare învingătorul e, în mod necesar, în raport cu puterea adversarului:

Iată pentruce nu sunt decât patru sau cinci din aceste forţe pe care omul să fi putut să le întrebuinţeze la început: forţa muşculară a *animalelor*, forţa motrice a *vântului* şi a *cursurilor de apă*, forţa expansivă a *gazului* (mai ales sub formă de vapori de apă, de curând şi sub formă de gaze explozibile), în sfârşit, de puţin timp *electricitatea* (care de altfel nu-i decât o transformare a celor două precedente). Dar sunt o infinitate altele, cunoscute şi necunoscute. Valurile ce ridică vântul pe suprafaţa mărilor, sau valul mării care de două ori pe zi bate coastele pe mii de leghe, cuptorul de căldură care-l închide interiorul terestru, constituesc rezervoare de forţă cu adevărat nesfârşite. Şi cele ce se văd nu sunt nimic pe lângă cele ce se găsesc, fie numai energiile latente din combinaţiile moleculare, pe care le-a descoperit radium-ul. După domnul Gustave Le Bon, energia intra-atomică cuprinsă într'un *gram* de materie, de ex. într'o piesă de 1 ban, dacă ar puteà fi desprinsă, ar reprezentà 6-7 milioane cai vapori şi ar fi deajuns să facă să parcurgă, mai mult de patru ori circomferenţa globului pământesc, un tren de marfă! Domesticirea anumitor animale, cal, bou, cămilă, elefant, ren sau câine de Eschimos, etc.., au pus la îndemâna oamenilor prima forţă *naturală* ce dânşii au

Totuşi s'au găsit de acei care să-şi treacă vremea calculând că, chiar de s'ar fi găsit acel punct de aprijin care lipseà, ar fi greu să răstoarne pământul, muncind câteva milioane de ani într'o cantitate foarte mică. E un efect al legei mecanice ajutat de instrumente, omul *pierde ca timp ceiace câştigă* în forţă. Timpul, după cum am văzut, fiind un element foarte preţios şi cu care trebue să fim foarte economicoşi, avantajul care se găseşte în întrebuinţarea instrumentelor e în practică destul de mic, în timp ce maşina mişcată de o forţă motrice, câştigă în acelaş timp şi ca forţă şi ca timp.

folosit-o pentru transport, pentru tracţiune, pen[illegible] munca câmpului. Erà o cucerire preţioasă, căci a[illegible] malul e proporţional mai puternic decât omul. Fo[illegible] unui cale preţăluită de 7 ori cât aceia a unui om, [illegible] când întreţinerea lui reprezintă o valoare mult [illegible] mică. Dar numărul acestor animale este restrâns — atât mai restrâns cu cât o ţară devine mai popul[illegible] căci trebue mult loc pentru hrana lor şi astfel nu [illegible] prezintă decât o forţă motrice puţin însemnată.

Forţa motrice a vântului şi a râurilor a fost înt[illegible] buinţată totdeauna pentru transport, dar până în [illegible] purile din urmă nu primise altă aplicaţie industri[illegible] decât de a întoarce aripile şi roţile morilor de v[illegible] sau de apă. Moara de apă care datează din cei din[illegible] secoli ai erei creştine, marchează data invenţiei ce[illegible] dintâi maşini propriu zise, în sensul de forţă natura[illegible] aservită producţiei.

Dar aceste două forţe naturale, una, vântul, e pr[illegible] slabă, în general cel puţin, sau în orice caz, prea [illegible] termitentă; cealaltă, dacă-i mai puternică şi m[illegible] lesne de captat, are gravul neajuns că-i localiz[illegible] în anumite puncte. Numai când Newcomen (1705) [illegible] mai târziu J. Watt (1769) întrebuinţară căldură [illegible] dilatare a vaporului de apă, prins într'un rezervor[illegible] închis, se creie minunatul instrument al industriei m[illegible] derne, care se numeşte maşina cu aburi.

Şi ceiace a făcut până în ziua de azi superioritat[illegible] aburului, e că dânsul e *artificial*, în sensul că nu [illegible] creiat natura, ci omul. Tocmai pentru motivul că pr[illegible] zintă acest avantagiu ce nu se poate măsurà, om[illegible] poate să-l întrebuinţeze *unde vrea*, *când vrea* şi *cu[illegible] vrea*. E mobil, uşor de purtat, continu, presiunea [illegible] se poate ridicà la 1, 2, 3, 4... 10 atmosfere, fără [illegible] aibă, în practică, altă limită decât aceia determina[illegible] de rezistenţa pereţilor maşinii.

Dar iată că apa, luată ca forţă motrice, e pe ca[illegible] de a cucerì un loc de prima ordine de când s'a gă[illegible] mijlocul de a face această forţă transportabilă la su[illegible]

[illegible] kilometri şi nu numai *transportabilă*, ci chiar *divi-[illegible]* la infinit, în aşa fel ca forţa apei să poată radià, [illegible] voinţă, în jurul punctului unde natura pare s'o [illegible] înlănţuit. Astfel Rhonul, care de când curge, se con[illegible] zădarnic uzând roţi cu găleţi, trece azi prin [illegible] înalte din Croix-Rousse, punând în mişcare [illegible] mătăsarilor lionezi! Forţa motrice se dis[illegible] la domiciliu, întocmai ca apa şi gazul, şi e [illegible] să întorci un robinet sau să apeşi un buton, [illegible] ca s'o ai.

[illegible] cum apa lucrează nu prin masa ei ci prin viteză [illegible] ce să scoţi ca forţă motrice din miliardele de [illegible] cubi ce dorm într'un lac sau chiar într'un fluviu [illegible] domol ca Sena? — a trebuit să fie între[illegible] apa mai ales acolo unde panta e mai mare, [illegible] la cascadă, şi pentru asta să urci cât mai aproape [illegible] de izvoarele fluviilor şi de rezervoarele de unde [illegible] alimentează, de gheţari. Deaceia d-l Bergès, un in[illegible] din Grenoble, a dat, acum aproape cincizeci de [illegible] (1868), acestei forţe noui, numele, care şi-a câştigat [illegible], de *cărbune alb*. Inţelegeà prin aceasta nu cum [illegible] în deobşte, apa curgătoare în general, ci mai [illegible] gheţarul ca rezervoriu a forţelor inmagazinate' [illegible] a greutăţii precum este căldura în cărbune: omul [illegible] pe una prin cădere iar pe celelalte prin ardere.

[illegible] fericită întâmplare, unde ai fi putut altădată [illegible] o armonie providenţială, dar care se poate explicà [illegible] cauze geologice, tocmai ţările cele mai sărace în [illegible] negru, au fost cel mai bogat înzestrate de [illegible] cu *cărbune alb*. Astfel, în Europa, Suedia, Italia [illegible], Statele Scandinaviei, cari n'au un atom de [illegible] negru, au măreţe resurse de cărbune alb, în [illegible] Anglia, Belgia şi Germania, aşà de bogate în [illegible] n'au decât puţine căderi şi cursuri de apă utili[illegible] ca forţă motrice. La fel în America, Canada şi [illegible], cari par să n'aibă deloc mine de cărbuni, au [illegible] formidabile în căderile de apă. Franţa e destul [illegible] împărţită pentrucă, fără să fie desmoştenită

de cărbunele negru, cum am văzut, posedă o între
armată de cai hydraulici, echivalând cu 8 sau 10 m
oane cai vapori, din care jumătate în Alpi, un s
în Pyrinei, restul în masivul Jura şi Vosgi. Nu o
trece în Europa decât Suedia şi Norvegia. Dacă
s'o întrebuinţeze îi va ajunge nu numai să scape
tributul ce-l plăteşte anual străinătăţii prin cumpăra
a 20 milioane tone de cărbuni, dar îi va îngăduì
exporte. Din nefericire acapararea acestor forţe
speculă pune piedici grave acestei întrebuinţări.

Superioritatea economică a cărbunelui alb asu
cărbunelui negru e că dânsul nu se consumă prin
trebuinţare. Cărbunele negru e o comoară îngrop
din timpuri paleontologice, de unde scoatem ca n
risipitori, şi care în curând va sunà a gol. Cărbu
alb se reînoeşte ca şi apa care cade: soarele se în
cinează să pompeze fără încetare pe aceia care
terminat lucrul şi s'o urce pe vârfuri. Dânsa nu
dispărea decât în eventualitatea, cu care ne amen
câţiva savanţi, e adevărăt, dar care din fericire,
încă demonstrată! unei lipse generale de apă a
mântului şi dispariţiei gheţarilor.

Se spune uneori, cărbunele alb e o forţă grat
şi e adevărat în sensul acesta — că ceiace poate s
la nesfârşit nu poate constitui o cheltuială, dar d
întrebuinţarea acestei forţe e quasi-gratuită, nu
aşa-i captarea.

Costul de instalare al uzinelor hydro-electrice (bar
conducte forţate, turbine şi dinamuri, lacuri sau re
voare artificiale pentru regularea debitului) costă de
de scump dar instalaţia odată făcută, costul intreţin
unui cal e aproape nul, în timp ce pentru cărb
acest cost e relativ ridicat, fiecare cal consumând
mediu 1 kgr. de cărbune pe oră. Iată pentru ce,
satele de munte luminate cu cărbune alb, nu-şi
dă nimeni osteneala să stingă lămpile în timpul
Totuşi, forţa motrice desvoltată de cărbunele ne
conservă încă o enormă preponderanţă: în Franţa apr
de zece ori mai mulţi cai-vapori decât cai-hidrauli

Dar dacă-i adevărat că apa, ca forţă motrice, ar fi
nemuritoare, sau cel puţin mereu renăscândă, spre deo-
sebire de cărbune, care-i mort şi fosil, nu-i mai puţin
adevărat că cea dintâi este în cantitate limitată, tot ca
şi al doilea şi că nu va fi niciodată în puterea noastră
de a mărì numărul şi puterea cursurilor de apă, ci nu-
mai de a le amenajà mai bine. E de prevăzut că într'o
zi industria umană îşi va vedeà desvoltarea mărginită
prin limitarea forţelor naturale.

E adevărat că-i vorba să se ceară soarelui forţa de
care avem nevoie. Dar, admiţând că s'ar ajunge la acest
lucru, această forţă împrumutată soarelui va fi limi-
tată mai mult încă decât celelalte forţe naturale, căci
soarele nu străluceşte nici totdeauna, nici pretutindeni.
Dacă dânsul e acela care trebuie să pună într'o zi în
mişcare uzinele noastre, ce lovitură pentru Anglia, mult
mai rea decât concurenţa cărbunelui alb! Ceţele mării
de Nord vor devenì linţoliul ei şi de acì înainte in-
dustria umană va trebuì să-şi construiască capitalele
în fundul Saharei.

III

Legea venitului neproporţional.

De oarece pământul atât ca suprafaţă cât şi ca con-
ţinut este în cantitate limitată, e imposibil ca această can-
titate de produse ce se pot extrage să nu fie şi ea limi-
tată. Acesta i un fapt bogat în consecinţe.

În industria extractivă legea limitării este cea mai
evidentă. Când o mină e epuizată, trebuie neapărat să
ne oprim şi în general trebuie să ne oprim cu mult
înainte de a se fi golit căci extracţia încetează de a
mai fi rentabilă, cu toate că ar puteà să devină din
nou odată cu un nou progres făcut de metalurgie.

Dar nu-i deajuns a te ridicà dela producţia extrac-
tivă la producţia agricolă, pentru a fi câştigat partida,
adică pentru a înlăturà legea limitării, care înlănţue

industria umană, căci sub această formă superioară [illegible] tâlneşte încă piedici.

1⁰ Mai întâi, producţia agricolă e mărginită de [illegible] titatea de *elemente minerale* indispensabile vieţii pl[illegible] telor. Orice pământ, chiar cel mai rodnic, nu con[illegible] decât o cantitate determinată (azot, potasiu, acid [illegible] foric) şi fiecare recoltă i le ia, încetul cu încetul. F[illegible] îndoială, arta agriculturei izbuteşte nu numai să-i [illegible] deà pământului elementele care-i sunt luate, ci [illegible] să-l îmbogăţească, aducându-i elemente noui. Dar [illegible] bue observat că izvoarele la care se adresează a[illegible] cultorul spre a îmbogăţì pământul sunt, ele înşile [illegible] mitate, pentrucă îngrăşămintele naturale nu înapoi[illegible] pământului decât o parte din ceiace plantele au [illegible] sumat, iar îngrăşămintele chimice sunt minereuri ([illegible] faţi, potasiu, nitraţi, guano, etc.) a căror zăcăm[illegible] sunt rari şi repede epuizabile.

2⁰ Mai mult, producţia agricolă e mărginită de [illegible] diţiile de *timp* şi *spaţiu*, indispensabile vieţii vege[illegible] şi care sunt cu mult mai rigide şi mult mai puţin [illegible] dificabile decât în producţia industrială. Adevăra[illegible] nume al acestei industrii ar fi trebuit să fie, cum [illegible] propus dealtminteri, *vivicultură* mai curând decât a[illegible] cultură. Agricultorul e redus la un rol aproape pa[illegible] priveşte cu linişte natura îndeplinindu-şi opera, d[illegible] legi pe care nu le cunoaşte încă decât imperfect şi [illegible] căror condiţii nu le poate schimbà. Trebue multe [illegible] înainte ca bobul care doarme în brazdă să se fi tra[illegible] format în spic, mulţi ani până ce ghinda să se [illegible] stejar. Trebue, aseme[illegible] oricărei plante, grâu sau [illegible] jar, ca să-şi întindă [illegible]ăcinele şi să respire, un [illegible] mit spaţiu, ce nu se poate reduce. Fără îndoială, [illegible] poate, cu cheltueli enorme, să se grăbească, în [illegible] înflorirea liliacului sau maturitatea peştilor, dar acea[illegible] cultură care aparţine industriei, serveşte numai lu[illegible] câtorva bogaţi. Din contră, iudustriaşul nu-i închi[illegible] ciclul inexorabil al anotimpurilor: vară, şi iarnă, [illegible] noapte, el poate întreţine focurile sau poate pune [illegible]

[illegible] războaiele. In cazanele lui, în cuptoarele lui, [illegible] după voie materia neorganică. Nu lucrează [illegible] cu legi fizice sau chimice, mult mai puţin miste[illegible] decât cele ale vieţii. Probă e că le-a îmblânzit [illegible] făcut să asculte cu o precizie mecanică.

Limitarea producţiei agricole nu-i totuşi inflexibilă [illegible] a producţiei extractive: este elastică şi suscep[illegible] chiar de o creştere aproape nesfârşită, dar cu [illegible] unei sforţări care merge crescând şi sfârşeşte [illegible] a fi neproporţională cu rezultatul.

Această creştere se poate realizà în două feluri:

1⁰ Prin *extensiunea* suprafeţei cultivate. Nu există [illegible], chiar printre cele mai înaintate în civilizaţie, [illegible] totalitatea pământului să fie cultivată, chiar con[illegible] ca atare partea întrebuinţată sub formă de [illegible] şi păduri.

Totuşi, partea care rămâne disponibilă e, în general, [illegible] valoare şi nu pe calea aceasta se vor puteà [illegible] marele resurse pentru nevoile generaţiilor viitoare. [illegible] în ţările relativ noi, ca în Statele-Unite, limi[illegible] pământului ca întindere, începe să se simtă: [illegible] disponibile încă, sunt în general lipsite de [illegible] şi nu pot fi cultivate decât în zona temperată. [illegible] oamenilor cari se hrănesc cu pâine — ac[illegible] 600 milioane — nu pare să poată fi prea [illegible] mărit. Va trebuì, poate, ca cei cari se vor adăogì [illegible] altceva [1].

2⁰ Prin *intensificarea* culturilor. Fără îndoială, nu [illegible] fi bucată de pământ unde agricultorul să nu [illegible], la nevoie, să mărească venitul: numai că, după [illegible] epocă de industrie agricolă, n'o mai face [illegible] cu *preţul unei munci care merge crescând,* în aşà [illegible] munca cheltuită pentru a forţa venitul, ar în[illegible] valoarea acestui venit.

[1] [illegible] să se planteze *arborele de pâine*, care creşte na[illegible] în zona tropică şi dă mult mai mult decât grâul. Astfel [illegible] economică ne-ar readuce aproape de timpul când omul [illegible] cu fructele stejarului.

Fie un hectar de pământ care produce 15 hectolitri de grâu, aproape media din Franţa. Să presupunem că aceşti 15 hectolitri grâu prezintă 100 zile de muncă sau 300 lei cheltuieli. Ei bine! legea venitului neproporţional (neproporţional cu munca) afirmă că spre a face să producă acest pământ de două ori mai mult grâu, adică 30 hectolitri, ar trebui să cheltuiască mai mult de 200 zile de muncă, sau mai mult de 600 lei cheltueli! Spre a îndoì produsul, va trebuì întreit, poate înzecit munca şi cheltuelile.

E întărită această lege prin practica de toate zilele. Staţi de vorbă cu un agricultor inteligent şi întrebaţi-l dacă pământul lui n'ar produce mai mult decât ceia dă? Vă va răspunde: Desigur. Recolta grâului ar fi mai bogată dacă aşi voi să pun mai multe îngrăşăminte, să fac arături mai adânci, să curăţ pământul de cele mai mici rădăcini ale dintelui de câine, să desfund cu braţele, la nevoie să înfig fiecare boabă de sămânţă cu mâna, în sfârşit să apăr semănătura de insecte, de păsări, de ierburile parazite. Şi de ce nu faceţi toate astea? Pentru că nu mi-aşi scoate cheltuelile; acest suplimentde recoltă ar costà mult mai mult decât mi-ar aduce.

Este deci, în producţia unui pământ oarecare, un punct de echilibru care înseamnă marginea peste care nu se va trece, nu pentrucă n'ai puteà, dacă ai vol cu orice preţ, ci nu vrei, pentrucă n'ai nici un interes s'o faci.

Probă e că dacă ar puteà fi altfel, adică dacă s'ar puteà mări la nesfârşit producţia unei suprafeţe date de pământ, cu singura condiţie să mărească proporţional munca şi cheltuelile, desigur, proprietarii n'ar întârzià s'o facă! In loc de a-şi întinde exploatarea pe un teren mai mult sau mai puţin întins, ar concentra-o pe cel mai mic spaţiu posibil; ar fi mult mai uşor. Dar în cazul acesta şi faţa lumii ar fi cu totul altfel de cum îi acuma. Simplul fapt că lucrurile nu se petrec de loc aşà şi că se întinde fără încetare cultura la terenuri mai puţin fertile sau mai puţin bine aşezate,

demonstrează îndeajuns că nu se poate, în practică, cere dela un acelaş teren peste un anumit venit (vezi cartea III, *Renta funciară*).

Fiecare gen de cultură comportă un maximum de venit care-i este propriu. Evident, dacă proprietarul schimbă cultura, poate deplasà complectamente limita. Un hectar de cartofi poate da, în greutate, de 8 până la 10 ori mai mult decât unul de grâu. Dar cultura cartofului e şi dânsa supusă la rândul ei legii venitului neproporţional.

Nu trebue confundat venitul în cantitate, ci venitul în bani. Acesta nu depinde numai de fertilitatea pământului, ci de împrejurările cari determină preţurile, acestea nefiind supuse legii venitului neproporţional. Creşterea preţurilor n'are limite impuse de natură.

Unul se înlocueşte, de exemplu, cultura grâului prin cea a trandafirilor, şi a esenţei de trandafiri, acestea dau câte 5.000 fr. la ha. Dar omul nu trăeşte din esenţă de trandafiri.

Legea venitului neproporţional nu-i, dealtminteri, specială, cum se credeà, industriei agricole sau extractive. E o lege generală a producţiei, ce se poate formulà astfel: orice creştere de venit cere o creştere mai mult decât proporţională de forţă. La fel se verifică la transport: astfel, dincolo de un anumit punct, spre a întrece viteza unei corăbii sau balon dirijabil, ar trebui mai mult decât înzecită forţa motorului.

IV

Problema maşinilor.

Forţele naturale, prinse de maşini, fac minuni, în faţa cărora obişnuinţa ne lasă nepăsători. Nu numai că ele îngăduie să se execute aceleaşi munci ca şi altă dată, în condiţii uimitoare de *iuţeală* şi *precizie*, dar mai ales au dat posibilitatea să se îndeplinească lucrări la cari nu te-ai fi putut gândi altădată. Ca să nu citez

decât două exemple dintr'o sută, ziaristica şi drumurile de fier, aceşti doi mari factori ai civilizaţiei, cari au schimbat aşà de adânc toate condiţiile vieţii moderne, nu numai economice, ci politice, intelectuale, şi morale, sunt unul şi altul creaţii ale maşinii cu aburi.

Generalizarea automobilului şi probabil, mâine, a avionului, are chiar acum consecinţe sociale importante, a căror întindere nu o putem încă măsurà. In adevăr, acestea sunt instrumente de liberare de toate servituţile pe cari lumea fizică le impune omului, distanţa, timpul, greutatea. Ele înseamnă, în acelaş timp, creşterea independenţii faţă de natură şi a solidarităţii între oameni.

Drumurile de fier suburbane au adus, cum vom vedeà, remediul cel mai eficace îngrămădirilor orăşăneşti şi au uşurat rezolvirea înfricoşetoarei probleme a locuinţii muncitoreşti.

Superioritatea maşinei asupra muncei omului atârnă de cauze fie technice, fie economice.

Cauzele technice sunt: 1° *puterea*, care îngădue de a ridicà, transportà sau împietri materia. Adunând un număr suficient de braţe omeneşti Faraonii au putut ridicà piramidele şi poate ar fi putut, timp de un secol, să străpungă canalul de Panama. Dar ciocanele a mii de fierari izbind la un loc, n'ar puteà face ceiace face ciocanul-pilug, presa hydraulică, sau presa laminară. 2° *repeziciunea*. Mâna omului şi nici ochiul său, nu pot urmări rotaţia turbinei sau a maşinei de broşat, tictacul aparatelor de perforat sau a maşinelor electrice de ni tuit; 3° *precizia* şi mai ales *uniformitatea* muncii, care îngădue producerea de piese cu puţine schimbări între ele. Mâna celui mai dibaci lucrător poate ajunge la o precizie de 1/100 milimetri, dar nu va reuşi să facă două piese la fel. Maşina le face şi nu poate să le facă altminteri şi astfel toate piesele a mii de arme *sau bi*cicletе se vor puteà schimbà unele cu altele.

Cauzele economice ale superiorităţii maşinii asupra muncii umane se reduc la una singură, *ieftinătatea*, sco-

[illegible] costului de producţie. Dacă te gândeşti că un [illegible] nu consumă pentru alimentarea sa decât un [illegible] de cărbune în mediu pe oră (ceva mai puţin pentru [illegible] mari) şi că acest kg. de cărbune valorează, în timpuri normale, (nu azi când scrim) dela 2—5 centime, [illegible] localitate, poţi aprecià diferenţa de salariul lucrătorului. E adevărat, cărbunele consumat nu constitue [illegible] cheltuială a maşinei: mai e uleiul, cheltuelile [illegible] întreţinere, dobînda şi amortismentul capitalului [illegible] de maşină, a cărei viaţă e destul de scurtă; [illegible] salariul mecanicului care o conduce, căci nu [illegible] chiar singură de tot, deşi puţin îi mai trebue. [illegible], socotind toate astea, economia încă este enormă. [illegible] atât mai mult, asta se înţelege dela sine, cu [illegible] salariul e mai ridicat. Astfel, urcarea salariilor a [illegible] unul din stimulenţii cei mai eficaci ai progreselor [illegible]; uneori, o singură grevă a produs acest efect. [illegible] un regim de sclavie, maşinele n'ar fi fost niciodată [illegible].

Manualele de Economie politică abundă în exemple [illegible] ieftinătate datorită maşinelor; cele mai izbitoare sunt [illegible] transportului şi ale imprimerii — tona de mărfur [illegible] transportată cu 6 *centimetri* pe kilometru, ziarul de [illegible] şi şase pagini vândut cu cinci parale — iată mi[illegible] mecanicei.

Nu sunt astăzi, în Franţa, 15 milioane de cai-vapori [illegible] desfăşură o forţă superioară aceleia a 300 milioane [illegible] oameni?

In Franţa sunt cel mult 10 milioane de oameni în [illegible] să facă o muncă productivă, astfel că se poate [illegible] să forţa productivă a fiecăruia din ei e înmulţită [illegible] sau, dacă vreţi, această imagine mai pitorească, [illegible] lucrător francez are deacum înainte o duzină [illegible] sclavi în slujba lui, ceiace-ar trebui să-i procure o [illegible] quasi egală cu aceia a patricienilor din Roma, [illegible] să-i îngădue să cumuleze plăcerile bogăţiei şi ale [illegible]. Decât numai, dece, graţie acestui nou re[illegible] de sclavie care va înlocui vechile servituţi, dece

oamenii de mâine n'ar puteà trăi viaţa nobilă a ce
vechi şi ca şi Grecii în Agora sau Romanii în F
să-şi consacre vieţii politice, preocupărilor artis
exerciţiilor gimnastice sau nobilelor speculaţii ale p
dirii, orele sustrase muncii materiale — cu această di
renţă, că ceiace erà atunci privilegiul unui mic num
va deveni legea tuturor!

Dacă-i vorba să se împrăştie această beţie, ar tre
mai întâi, să se precizeze ce se înţelege prin maşini
este o multiplicare a bogăţiilor? este o micşorare
muncii, sau, altminteri spus, o creştere a dorinţel
sau amândouă, în acelaş timp?

Dacă-i vorba să se înmulţească bogăţiile, trebue
servat că produsele a căror înmulţire ar puteà ad
cea mai însemnată îmbunătăţire în starea oamenilor,
fi produsele agricole, căci cea dintâiu condiţie a bu
stări materiale, mai ales pentru clasa lucrătoare, e
a se hrăni bine, ori aceasta-i tocmai domeniul în c
până acum maşinismul s'a desvoltat mai puţin. Se
coteşte în Franţa mai puţin de 200.000 cai vapori
trebuinţaţi în agricultură, adică mai puţin de 2% d
cifra totală. Această lentă desvoltare a maşinismu
în industria alimentară e datorită numai, cum se cr
spiritului rutinar al populaţiilor agricole, sau e po
mai curând, datorit chiar naturii producţiei agrico
Această din urmă explicaţie pare că-i adevărată. P
mântul este laboratorul vieţii şi viaţa are legile sa
proprii de desvoltare. Cea mai mare parte din maşin
întrebuinţate în agricultură n'au alt scop decât de
economisi mâna de lucru sau de a accelerà munca,
însă de a mări cantitatea produselor. Maşina de tre
grâu sau de tuns oile, ca şi aceia de tăiat zahărul, s
ca aceia care, la Chicago, transformă momentan un p
în mezeluri, n'adaogă un atom la totalul bogăţii
noastre, la stocul de grâu, de lână, de zahăr, de car
Cu toate astea, plugurile de desfundat sau irigaţia
mărì, în adâncime şi'n fertilitate, terenul folosit.

Este, asemeni, o industrie care e de o importa

capitală din punct de vedere al bunei stări: construi-
rea vaselor. Maşinele nu se întrebuinţează în acest gen
de producţie, decât în condiţii excepţionale.

Ieşi, într'un domeniu mai restrâns decât ai gândi —
numai la fabricare — întrebuinţarea forţelor naturale a
fi tot ceiace se puteà aşteptà ca abundenţă şi ieftină-
tate. Se poate spune chiar, că'n această parte a întrecut
măsura, deoarece ajunge la supra-abondenţă şi cum
tom vedeà, sileşte pe marii industriaşi să se înţeleagă
pentru restrângerea producţiei.

E vorba de micşorarea muncii? Stuart, în mijlocul
secolului XIX, scrise acest cuvânt melancolic: „E o
chestie de ştiut dacă toate invenţiile mecanice au scurtat
munca silnică a unei fiinţe umane oarecare". E foarte
adevărat că de când au fost descoperite, durata zilei
de muncă s'a scurtat mult pentru orice ţară: numai că
această reducere nu-i nici de cum datorită maşinismu-
lui, ci din contra, excesul duratei, e datorit maşinis-
mului, în aşà fel că a ajuns să provoace intervenţia
legiuitorului. Trebue observat, de altă parte, că scur-
tarea zilei de muncă a fost recompensată prin o inten-
sificare a muncii mai mult nervoasă decât muşculară,
e adevărat, dar care nu oboseşte mai puţin repede for-
ţele, ba din contră, mai iute, poate.

În ceiace priveşte mărirea avantagiilor datorite ma-
şinismului, nu se prezintă oare mai degrabă sub formă
de creştere a şomajului? Acest din urmă flagel pare
consecinţa cea mai gravă a întrebuinţării maşinelor; de
altă vreme dânsa e aceia care a ridicat aţâţarea cla-
sei lucrătoare. Merită un capitol special.

Dacă-i adevărat că un cal-vapor face munca a 20
oameni, fiecare nou cal vapor creiat va permite unui
singur om care-l va conduce să suprime munca a 20 de
lucrători şi, prin urmare, îi va condamnà pe aceştia la
şomaj. Şi, cum fiecare din aceşti 20 oameni se vor sili
să-şi păstreze locul, trebue să rezulte o supra-ofertă cu
rabat care va micşora salariile.

Economistul Sismondi, acum un secol, şi-a făcut o

faimă de eretic, mai degrabă meritată din alte puncte de vedere, prin elocinţa cu care a denunţat maşinismul ca un flagel pentru clasa muncitorească şi pentru întreaga naţie. Spuneà că invenţia maşinelor „făcea populaţia de prisos“ (e titlul unuia din capitolele cărţii sale „*Nouveaux Principes d'Économie Politique*“. Dacă, spunea dânsul, ar ajunge maşinismul la un astfel de grad de perfecţie încât regele Angliei să poată produce întorcând o manivelă, tot ceiace-ar fi necesar nevoilor populaţiei, ce s'ar alege de naţia Engleză?

Se ştie că lucrătorii, în chestia aceasta, n'au împărtăşit optimismul economiştilor, ci au fost, altădată mai ales, dar masa chiar şi azi, violent ostilă introducerei procedeelor mecanice în industrie şi că dânşii au manifestat de nenumărate ori această ostilitate, sfărâmând maşinele şi alungând pe inventatori. Nu-i nevoie să ne întoarcem până la maşina cu aburi a lui Papin, sfărâmată în 1707 sau până la războiul lui Jacquart arsu acum o sută de ani, la Lyon. Azi încă hamalii din Marsilia se opun la înfiinţarea macaralelor şi pescarii din Bretagne se ridică cu violenţă împotriva întrebuinţării marelor năvoade rotative şi a bărcilor cu motor în pescuirea sardelelor, pentru-că dânşii cred că cu cât vor da mai mult peşte cu atât vor fi mai puţin plătiţi şi aceasta cu toată lipsa generală.

Lucrătorii, în mod necesar, sunt cei dintâi cari suferă izbitura invenţiei mecanice ce vine să le sfărâme braţele. Şi cum dânşii trăesc dela o zi la alta, nu pot aşteptà ca aceasta „să se potolească“.

Fără îndoială, educaţia lucrătorilor asupra modului de a aprecià acest mare fapt economic se face încetul cu încetul.

Sismondi a fost certat de toţi economiştii cari l'au urmat. Şcoala liberală franceză s'a silit să demonstreze, în special, că păcatele imputate maşinismului erau imaginare; şi, în adevăr, toate caracterele acestei şcoli, aşa cum le-am schiţat mai sus, o desemnau pentru această sarcină apologetică. Preocupaţi să probeze că n'ar puteà

fi în organizaţia noastră economică contradicţie între interesul social şi interesele individuale, economiştii puteau decât să afirme, că maşinele procură lucrătorilor mai mult lucru şi mai multă bună stare. Frédéric Bas a scris: „Chestia e terminată, terminată fără retur pentru toţi cei ce-au studiat ştiinţa economică“. Iată cele trei argumente clasice.

1. *Micşorarea costului vieţii.* Orice invenţie mecanică, se spune, are drept rezultat o scădere a costului de producţie şi prin urmare a preţurilor.

Admiţând chiar că produsul în chestie intră în consumaţia muncitorului, nu va intrà fără îndoială decât pentru o parte infimă şi compensaţia va fi nimica toată. Lucrătorea care împleteà ciorapi şi care în urma introducerii maşinii de împletit, îşi pierde salariul, nu se mângâia lesne cu perspectiva că are să cumpere ciorapi mai eftin de acum înainte dela negustor.

Pentru ca compensaţia de care se vorbeşte să fie adevărată, ar trebuì *ca progresul mecanic să se realizeze peste tot timp în toate ramurile de producţie*, de aşà fel ca scăderea de preţuri, care este consecinţa, să fie generală şi simultanee. In acest caz, da! s'ar puteà zice că puţin i-ar păsà lucrătorului că ajunge la un salariu redus la jumătate, dacă toate cheltuelile ar fi reduse la jumătate. Din nenorocire, am constatat adesea că descoperirile mecanice n'au loc în toate ramurile de producţie, ci numai pentru un mic număr dintre ele şi că dânsele nu ating decât într'o slabă măsură cheltuelile ce ocupă cel mai mare loc în bugetul muncitorului, adică hrana şi locuinţa.

2. *Creşterea cererii mânii de lucru.* Departe de a sugrumà sau de a restrânge cererea de mână de lucru, maşinismul are drept rezultat, se spune, de a mări această cerere. In adevăr, orice invenţie mecanică, numai prin singurul fapt că aduce o scădere a preţurilor, trebue să provoace o mărire de debit corespunzătoare după „legea cererei“ şi prin urmare sfârşeşte întotdeauna prin a rechemà muncitorii pe care-i expulzase momen-

tan. In loc de a le luà din lucru, le creează. Şi exe
în sprijinul acesta abundă. Mulţumită înmulţirii căr
dela inventarea imprimeriei, câţi sunt mai mulţi a
crătorii tipografi decât copiştii din evul mediu! Mu
mită drumurilor de fer, cât sunt mai mulţi călăto
prin urmare cât sunt mai mulţi impiegaţi dela dr
de fier în serviciul tracţiunii şi exploatării de cum
altădată în serviciul poştalioanelor vizitii şi şef
poştă! Mulţumită războaielor mecanice cât sunt
mulţi lucrătorii întrebuinţaţi în industria textilă
altă dată ţesătorii! [1].

La aceasta se poate răspunde, mai întâiu, că
creşterea producţii ar fi o consecinţă frecventă a
derii preţurilor, asta nu-i adevărat în toate cazu
mai ales în cazurile următoare: a) oridecâte ori
produs nu răspunde decât unei nevoi limitate. Ex
cu sicriile e clasic, dar mai sunt şi alte produse (
sare, umbrele, lunete, instrumente) pentru care o
dere a preţurilor n'ar mări decât foarte puţin co
maţia şi chiar, pentru anumite articole de lux, s'ar
să se micşoreze. Se poate chiar spune că mărfurile
tru care consumaţia se măreşte, tocmai în raport
vers cu scăderea preţurilor, sunt foarte rare. Cin
crede că dacă preţul încălţămintei s'ar înjumătăţi
să uzezi de două ori mai mult? b) oridecâte ori

[1] In cartea citată mai sus, d-l Bellet dă pentru industria
bacului în Anglia următoarele cifre, extrase dintr'un rap
glez. Ele arată că în cursul unei perioade de o jumătate d
cantitatea produsă s'a întreit, salariile abià s'au îndoit, iar
rul lucrătorilor a crescut cu 37%.

	Numărul lucrătorilor	Milioane de metri de stofă	Salarii pe săptămână	Ore de mu pe săptăm
1856	380.000	3.600	18	60
1905	253.000	11.550	32.70	55%

[2] D-l Levasseur observă că judeţele franceze cari num
mai mulţi cai-vapori, sunt acelea în care densitatea popu
mai mare. Dar aceasta nu probează încă nimic, căci densit
e mult inferioară aceleia a multor provincii ale Chinei, u
sunt maşini.

e solidară cu alte industrii. Acesta e un caz foarte
Producţia sticlelor şi a vaselor zădarnic va scădea, nu
va vinde mai mult dacă nu mai ai vin să pui în ele.
fel, producţia coardelor de ceasornic e mărginită
aceia a ceasornicelor, producţia şuruburilor prin
a şinelor sau căldărilor, aceia a şinelor şi căl-
e limitată la rândul ei prin alte cauze indepen-
de preţ, cum e desvoltarea transporturilor, pro-
minieră, etc.

Mai mult, admiţând o mărire a consumaţiei propor-
sau mai mult decât proporţională cu micşorarea
preţurilor, încă va trebui un timp mai mult sau mai
lung şi poate chiar de mai multe generaţii, înainte
să se îndeplinească această evoluţie. Trebue timp
ca vechile preţuri să scadă, cu atât mai mult
cât rezistenţa interesată a fabricanţilor şi obiceiu-
dobîndite încetinesc căderea preţurilor: concurenţa
biruind, dar industrii rivale nu se stabilesc
ei. Trebue şi mai mult timp încă, înainte ca scă-
preţurilor să fi făcut să pătrundă produsul în
noi pături ale societăţii cari nu-şi schimbă dela
la alta gusturile şi nevoile. Dacă ţesătorul din
înaintea războiului său mort, ar fi putut şti că
jumătate de secol mai târziu, nepoţii săi vor găsì de
şi salarii mai mari, în uzine măreţe, ar fi avut,
îndoială, o întărire morală, dar aceasta nu i-ar fi
pâine.

In definitiv, argumentarea clasică spune că dacă in-
maşinelor poate să provoace crize şi să cauzeze
acestea nu sunt decât temporare şi se vindecă
E admisibil — slabă consolare — că s'ar pu-
spune tot atâta de toate relele din lumea aceasta:
sunt vremelnice, afară de moarte.

Dacă-ar trebuì spus, mai degrabă, e că neajun-
de care se plâng n'au nimic special maşinelor.
progres economic, fie că-i vorba de invenţie me-
sau de mod nou de organizare a muncii, *nu*
avea de efect decât să facă neutilă o anumită can-

titate de muncă. Şi, dată fiind organizarea societăţii noastre moderne, bazată pe diviziunea muncii, unde fiecare din noi trăeşte dintr'un fel determinat de muncă, e peste putinţă ca acest progres, oricare ar fi el şi numai inventia mecanică, dar orice perfecţionare în organizare, cum sunt magazine, cooperative, trusturi, să nu facă nefolositoare munca cuiva şi să nu-i ia, aceiaş lovitură, câştigarea existenţii. Aici este contradicţia fatală.

Deoparte, lucrătorii luminaţi, şefii sindicatelor, înţeleg foarte bine că maşinismul, în ciuda tuturor turburărilor pe care le aduce, e una din formele necesare, binefăcătoare ale evoluţiei industriale şi ar fi nu numai zădarnic, dar contrariu intereselor superioare ale clasei muncitoreşti, de a căutà să-l împiedice. Se feresc de a fi duşmani maşinilor din spirit de misoneism şi de rutină: admit că dânsele n'ar aduce decât binefaceri, pentru ei ca şi pentru toţi, dacă ar aparţine comunităţii, căci, în acest caz, n'ar aveà alt efect decât de a reduce partea de muncă a fiecăruia şi n'ar suprimà câştigul nimănui. Teza lor e că nu trebuesc distruse maşinile, dar că, sub regimul economic actual, *întrebuinţarea* maşinelor de capitalişti, va trebui să aibă drept condiţie *exproprierea* capitaliştilor.

De altă parte, organizaţiile sindicale şi chiar şi patronii s'au deprins să ia măsurile necesare pentru a face nesimţită izbitura rezultând din introducerea maşinelor în industrie, dând beneficii lucrătorilor din economii realizate asupra costului de producţie, fie sub forma măririi salariilor, fie sub forma reducerei orelor de lucru.

Cu toate astea, ar fi exagerat să afirmăm că se reuşi complect. Existenţa în toate ţările industriale, a unui excedent de mână de lucru, de ceiace socialiştii numesc rezerva armatei industriale, de unde patronii pot aprovizionà după nevoi şi care prin prezenţa ei apasă asupra preţului salariilor, nu poate fi altfel explicată decât prin acţiunea continuă a invenţiilor noi

şi a altor progrese industriale care tind să reducă într'un numărul de braţe necesar trebuinţelor umane.

Pentru viitor e locul să sperăm că resfrângerile dureroase ale invenţiilor mecanice vor tinde să se micşoreze. În adevăr — e destul de clar — o maşină nouă introdusă într'o industrie mecanizată, nu provoacă o reducţie asemănătoare aceleia a primei unelte mecanice în industria de mână — după cum descoperirea unei noi mine de aur venind să se reverse într'un stoc enorm, provoacă o turburare a preţurilor, asemănătoare cu ceia care urmă descoperirii celor dintâi mine din Lumea Nouă.

Istoria ne arată, în adevăr, în evoluţia economică a omenirii, perioade de transformare bruscă, urmate de lungi perioade mai mult sau mai puţin staţionare. Pare deci de crezut că marea revoluţie economică din timpul nostru va fi urmată de un lung timp de repaos, sau cel puţin de progres foarte încet, asemănător, dealtminteri cu scurgerea liniştită a perioadelor ce au precedat. Stuart Mill, într'o pagină elocventă şi ades citată, a semnalat că scoborîrea nemărginită a preţurilor va duce o „stare staţionară" în care „se va vedeà, la capătul urmei, fluviul industriei umane, vărsându-se într'o mare stătătoare". Nu numai perturbarea datorită maşinismului pare că trebue să se amortizeze încetul cu încetul, dar şi toate celelalte revoluţii economice din timpul nostru. Reţeaua căilor ferate e aproape terminată în Europa şi va fi terminată peste o jumătate de veac în lumea întreagă: iată încă o transformare definitivă după care nu va mai fi nimic de făcut. Nu se poate crede că transportul călătorilor sau al mărfurilor cu automobile dirijabile sau cu aeroplanele, vor aveà aceleaşi urmări economice, ca înlocuirea transportului cu carele pe drumul de fier. Insfârşit, speţa umană peste puţine generaţii, va fi rânduită peste tot locul liber după suprafaţa planetei noastre; nu vor mai fi locuri goale şi revoluţia economică provocată de concurenţa ţărilor noi asupra vechilor pieţe va încetà.

CAPITOLUL II

MUNCA

I

Rolul muncii în producţie.

Pentru a-şi ajunge scopurile şi în primul rând pe
a-şi împlini nevoile existenţei sale, orice fiinţă vi
silită să îndeplinească o anumită muncă. Chiar grău
se forţează să ridice coaja de pământ întărită,
acopere, ca să vie să respire aerul şi lumina. Str
legată de bancul de nisip deschide şi închide *valv*
ca să scoată din lichidul ce o scaldă elemente hrănit
Păianjenul îşi ţese pânza. Vulpea şi lupul vân
Omul nu scapă legei comune: şi el trebue să facă
ţări neîntrerupte spre a-şi îndestulà nevoile. Ac
sforţare, inconştientă la plantă, instinctivă la ani
devine la om un act cugetat şi ia numele de *mu*

Totuş, nu sunt anumite bogăţii pe care omul p
să şi le procure fără muncă, acele pe care natura
dăruieşte din belşug? Aici e o chestie delicată.

Trebue observat, mai întâi, că pentru această
gorie de bogăţii, care se numesc producte, nu-i
singură care să nu presupună, într'o măsură oare
intervenţia muncei. Aceasta rezultă chiar din etimol
cuvântului product, *productum, seos de undeva.*
l-ar fi scos altul, dacă nu mâna omului? Pent
fructele să poată servì la împlinirea nevoilor no
chiar acele pe care ni le dă natura singură, fr
moliftului, bananilor, curmalilor, sau toate crust
şi scoicele ce se numesc în Italia *frutti di mare,*
trebue ca omul să se fi căznit să le adune. Culeg
reprezintă, desigur, o muncă ce poate devenì foarte
Trebue observat dealtminteri că nu ne facem deo
o idee dreaptă de rolul însemnat pe care-l joacă mu

chiar în creiarea acestor producte calificate adesea
într'un mod inexact de „naturale“. Eşti inclinat să crezi, de
exemplu, că tot ce creşte pe pământ, cereale, legume,
pomi, e o dărnicie a acestui pământ *magna parens*
frugum[1]. In realitate, cea mai mare parte din plantele
care servă la alimentarea omului au fost, dacă nu creiate,
cel puţin în aşà fel schimbate de cultura şi muncile a
sute de generaţii, încât nici azi botaniştii n'au putut
găsi tipurile lor originare. Grâul, porumbul, lintea,
fasolul, n'au putut fi descoperite nicăeri în stare spon-
tană. Chiar speciile ce se găsesc în stare naturală
sunt în particular diferite de rudeniile lor cultivate. A
trebuit să le aducă, mai întâi, din cele patru colţuri
ale lumii, apoi să le supună la secoli de aclimatizare[2].
Însăşi boabele acide ale viţii sălbatice şi bobiţele stru-
gurilor noştri, între legumele sau fructele suculente
ale grădinilor noastre şi rădăcinile foarte sbârcite sau
chiar aspre, veninoase câte odată, ale varietăţilor
sălbatice, diferenţa e aşa de mare că se pot consi-
dera aceste fructe sau aceste legume ca producte artifi-
ciale, adică adevărate creaţii ale industriei umane. Şi
ştim şi, că dacă munca neîntreruptă a culturii înce-
tează câţiva ani, aceste producte nu întârzie, cum se
spune, să degenereze, ceiace înseamnă pur şi simplu
să se întoarcă în starea naturală, pierzând toate calită-
ţile cu care le-a înzestrat industria umană.

Întărşit, chiar pentru aceste bogăţii care nu sunt
„producte“ pentru că ele preexistă oricărui act de
producţie, cum e pământul mai întâi şi toate materia-
le în starea brută sau organizată ce el ni le pune
adesea înainte, izvorul ţâşnitor de apă sau petrol, pă-
şunea în picioare, păşunea naturală, cariera de piatră,

[1] Platon vedeà mai drept când spuneà: „Zeii ne vând toate
lucrurile cu preţul muncei noastre“.

[2] Caisul e adus din Chili, domada din Peru, persica din
Persia, cireaşa din Asia Mică, etc. şi cât de schimbate faţă de
tipurile lor strămoşi! Pentru altele nu se cunoaşte origina,
pentrucă au dispărut speţele originare.

mina de metal sau de cărbune, căderea de apă mişcă roata morii sau turbina, zăcămintele de g depuse de păsările de mare, cherhanaua îmbel în peşte, în scoici sau în corali — încă trebue obs

1°. Că aceste bogăţii naturale nu există ca bo ca lucruri utile şi valabile, decât întru atât cât i genţa umană a ştiut de o parte, *să descopere ex lor* şi mai ales *utilităţile lor*, adică proprietăţil le fac bune să împlinească vreuna din nevoile no Luaţi o bucată de pământ oarecare, un lan de gr America, de exemplu. Dacă dânsul a devenit o bo e pentrucă într'o zi un explorator sau un pionc recare, mergând pe calea pe care Cristofor Colu deschis-o cel dintâi, a descoperit existenţa acestei zări deosebite. Faptul „descoperirii", fie că-i vorb o Lume Nouă sau numai de o ciupercă, presu totdeauna o anumită muncă;

2°. Că aceste bogăţii naturale nu vor puteà fi lizate, adică să servească mai târziu la împlinirea voilor omului, decât întru atât cât vor fi suferit mult sau mai puţin acţiunea muncii; dacă-i vorba un pământ virgin, întru atât cât el va fi fost desp ginit; dacă e vorba de un izvor de apă minerală, atât cât va fi fost captată şi pusă în sticle; d vorba de ciuperci sau de scoici, întru atât cât vor fi adunate, după-o vânătoare mai mult sau mai puţin nică, şi deasemeni, fără îndoială, întrucât vor fi rit o preparare oarecare.

Să observăm totuş, după ce am adus muncii a omagiu, că nu lipseşte niciodată cu totul în credi bogăţiei, chiar la bogăţiile zise naturale ; că nu tre să ajungem la concluzia că *valoarea* creiată ar fi raport cu munca cheltuită: am expus şi criticat acea teză. Când de exemplu, în anumite regiuni din Ca şi Far-West, e deajuns să dai o lovitură fericită sondă ca să faci să ţâşnească un fluviu de petrol valorează milioane, ar fi nedrept să pretinzi că ace fântână de aur e produsul muncii.

II

In ce mod produce munca.

Trebue deosebit trei înfăţişări ale muncii.

1° Munca *corporală*, care-i în general, dar nu în mod necesar, o muncă manuală, e indispensabilă pentru orice producţie de bogăţii materiale, căci trebue totdeauna, cum vom spune-o, să transforme sau cel puţin să exploateze materia primă a oricărei bogăţii. Şi mâna omului e agentul, nu unic dar iniţial, al acestei transformări. Minunile nesfârşit de felurite ieşite din această mână ţin de domeniul miraculosului. Şi totuş, omul n'are degete de zână. Mâna şi membrele lui sunt numai o forţă musculară condusă de o inteligenţă: n'ar putea produce alte efecte decât acele ale unei forţe motrice oarecare, adică o *dislocare*.

Această dislocare poate consta fie într'o *schimbare de loc a obiectului însuşi*, fie într'o *schimbare de loc a părţilor lui constitutive*. In acest din urmă caz spunem că obiectul a suferit „o transformare" dar toată transformarea se reduce în cele din urmă la o dislocare. Formele delicate ce le ia argila sub mâna olarului sau a sculptorului, desenurile bogate şi complicate pe care le urmează firul sub degetele dantelăresei, nu sunt decât efectele produse prin dislocările de molecule ale argilei sau ale firelor ţesăturei. Tot ceace poate face munca omului e să mişte, să despartă, să schimbe, să suprapună, să aşeze, nimic altceva decât mişcări.

Luaţi de exemplu producerea pâinii: treceţi în revistă diferitele acte ale acestei producţii, arat, semănat, secerat, vânturat, măcinat, cernut, frământat, băgat în cuptor, şi veţi vedeà că toate nu reprezintă decât anumite dislocări date materiei. Cât însă despre adevăratele transformări ce se operează în constituţia corpurilor, cari modifică proprietăţile lor fizice sau chimice şi ajută prin aceasta la producţie, evoluţia misterioasă, care, cu un germen face o plantă, fermentaţia, care

din must face alcool, combinaţia chimică care, cu [illegible] şi cărbune face oţel, acestea nu mai sunt faptul mu[illegible] manuale: omul s'a mărginit să aşeze materialele [illegible] ordinea voită, grâul în pământ, culesătura în cadă, [illegible] nereul în cuptorul înalt: natura face restul.

Constatând cât de slabă e această forţă motrice [illegible] omului şi cât de limitat e modul său de acţiune, [illegible] vei mirà cu atât mai mult cu cât ea ajunge să tra[illegible] forme lumea!

Produsele imateriale, altminteri spuse: servicii (vezi mai sus p. 51), nu cer, în general, o muncă [illegible] nuală, dar cer totdeauna o muncă *corporală*, a[illegible] munca altor organe decât a mânii — vocea pen[illegible] advocat, institutor, actor; vederea pentru medic, ma[illegible] nar, artist, scriitor; picioarele pentru factorul ru[illegible] — dar oboseala fizică poate să nu fie mai mică de[illegible] în munca manuală.

2⁰ Munca de *invenţie* e curat intelectuală, dar e [illegible] atât de indispensabilă producţiei ca şi munca manua[illegible] căci nu e unul din lucrurile întrebuinţate de om, u[illegible] din gesturile lui productive, care să nu fi trebuit [illegible] fie inventat. Mulţumită ei patrimoniul umanităţii [illegible] măreşte zilnic cu o nouă cucerire. Cu această arg[illegible] care face noroiul străzilor noastre, industria fabr[illegible] acel metal strălucitor şi uşor în acelaş timp, care [illegible] chiamă aluminium şi transformă resturile infecte [illegible] cărbunelui în parfum sau în culori mai splendide de[illegible] purpura de Tyr. Şi cu toate astea, destul de scurt[illegible] lista lucrurilor de care ştim să ne folosim, în rap[illegible] cu numărul imens al acelora din care nu facem nim[illegible] Din 140.000 specii cunoscute în regnul vegetal, cultu[illegible] întrebuinţează numai 300; din sutele de mii de spe[illegible] ce le numără regnul animal, abia sunt 200 de care [illegible] ştiut să ne folosim. Şi chiar printre acelea cari s[illegible] rudele noastre cele mai apropiate, mamiferele, sunt nou[illegible] vre-o douăzeci de speţe utilizate, fie pentru alimenta[illegible] fie pentru munci, fie pentru întovărăşirea noastră. Prin[illegible] corpurile neorganice proporţia e tot aşà de puţin [illegible]

[illegible]abilă. Dar catalogul bogăţiilor noastre se măreşte [illegible] ogare zi şi e locul să gândeşti că dacă ştiinţa noastră [illegible] perfectă, n'ar fi în această mare lume un singur [illegible] de iarbă sau grăunte de nisip în care noi să nu fi [illegible] descoperi o utilitate nouă.

[illegible] numai bogăţiile trebue să fie descoperite, ci modul [illegible] le transformà şi utilizà — adică chiar munca ma[illegible] sub toate formele sale, fiecare mişcare a degetelor [illegible] rului sau a braţelor fierarului — care a trebuit [illegible] de întâiul meşteşugar. Şi nu trebuie să [illegible] sădă că'n acest domeniu invenţia se opreşte vre[illegible] complect: se amestecă în munca cea mai umilă [illegible] împiedică să se cristalizeze în rutină. Invenţia, în [illegible] economic al cuvântului, nu-i scânteia care ţâşneşte [illegible] creierul omului de geniu: e numai adaptarea unui [illegible] nou la un scop oarecare[1]. După Hobson, maşina [illegible] pământ, aşa cum există azi, e o îngrămădire de 800 [illegible] invenţii.

[illegible] de observat că orice invenţie, odată făcută, are a[illegible] privilegiu că poate să servească la un număr nedefi[illegible] de acte de producţie sau mai bine zis, de reproducţie. [illegible] aceasta face aşa de greu pentru legiuitor regu[illegible] şi apărarea dreptului de proprietate al inven[illegible]

[illegible] Insfârşit orice intreprindere productivă, ori de [illegible] ori nu se mai exercită într'o stare izolată ci sub [illegible] colectivă, cere o muncă de organizare şi de [illegible] direcţia însăşi constitue un mod de muncă foarte [illegible], a cărui importanţă merge mărindu-se pe măsură [illegible] industria în societăţile noastre moderne tinde să ia [illegible] marii producţii. E unul din caracterele cele mai [illegible] şi mai importante ale muncii faptul creşterei [illegible] prin grupare, în sensul că puterea de produc[illegible] a trei lucrători reuniţi pot da mai mult decât întrei[illegible] producţiei unuia singur. Dar asta nu înseamnă că-i

[1] Tocmai ceiace a căutat să facă W. Taylor prin metoda de [illegible] cum vorbi în curs, inventând noui combinaţii de mişcări.

deajuns să mărești numărul de unități a grupei, pe[illegible] a mări mai mult decât proporțional produsul! S'ar p[illegible] ca rezultatul să fie tocmai contrariu întocmai ca at[illegible] când înhami împreună zece sau doisprezece cai, prod[illegible] e departe de a fi egal cu suma forțelor individuale. [illegible] fiecare intreprindere e un număr *optimum* de lucrăt[illegible] în raport cu condițiile date, nici mai mult nici mai pu[illegible] Munca colectivă nu poate deci fi superioară muncii in[illegible]viduale decât dacă este organizată și condusă. Dealt[illegible] chiar printre lucrătorii manuali, nu se mai găsesc [illegible] cari să creadă că această muncă, munca șefului, pre[illegible] este mai puțin decât munca de execuție.

III

Evoluția ideilor în privința productivității mun[illegible]

E o istorie curioasă aceia care ne arată cum a[illegible] titlu de „*productiv*", rezervat mai întâi unei sing[illegible] categorii de munci, s'a lărgit puțin câte puțin, sfârș[illegible] prin a fi conferit fără deosebire tuturor și a urm[illegible] filiația doctrinelor economice asupra acestei chestii.

1°. Școala Fiziocraților rezervà titlul de productiv n[illegible] mai pentru munca *agricolă* (și pentru industria vân[illegible]toarei și pescuitului) dar îl refuzà oricărei alteia, chi[illegible] muncii manufacturiere. Motivul ce dânsa dădeà, nu[illegible] că aceste industrii furnizează materialele oricărei bo[illegible]gății, materiale pe care celelalte industrii se mărgine[illegible] să le pună în lucru, ceace-i adevărat, dar că ace[illegible] industrii sunt singurele unde natura muncește cu om[illegible] și numai ea creiază un „produs net", ceiace-i falș;

2°. Definiția Fiziocraților erà fără îndoială pre[illegible] strâmtă. Așa cum ne sunt date de industriile agricol[illegible] sau extractive, materialele sunt în general absolut im[illegible]proprii consumații noastre și au nevoie să sufere nu[illegible]meroase modificări, cari sunt tocmai faptul industri[illegible] *manufacturiere*. Aceasta-i deci complimentul indispen[illegible]sabil a celor dintâi și procesul producției e tot așa d[illegible]

[illegible]complect fără ele, ca o dramă căreia i-ai suprimat [illegible] al treilea. La ce-ar servì minereul pe careul mi[illegible], dacă n'ar trebui să treacă prin cuptor sau turnă[illegible]? La ce bun grâul, dacă n'ar trebui să treacă prin mâinele morarului și brutarului? Fără munca ți[illegible]torului inul n'ar fi mai util decât urzica. Cu ce drept [illegible] se refuză acestor munci titlul de productive, pen[illegible] fără dânsele aceste bogății ne-ar fi nefolositoare, [illegible] cuvânt nici n'ar fi bogății?

Cât despre credința că industriile extractive și agri[illegible] *creiază bogăția*, în timp ce industria manufacturi[illegible] n'ar face decât s'o *transforme*, asta e o altă greșală. Agricultornl nu creiază nimic: el transformă numai [illegible] simple împrumutate pământului și atmosferii. El face grâu din apă, potasiu, siliciu, fosfați, și nitrați, [illegible] cum fabricantul face săpun cu sodă și cor[illegible] grase.

Astfel, începând dela Adam Smith, nici un economist [illegible] mai stat la îndoială să extindă titlul de productiv [illegible] muncilor manufacturiere. Cu toate astea, trebue re[illegible] partea de adevăr cuprinsă în doctrina fiziocra[illegible] că, în erarhia muncilor, agricultura ocupă primul rang, [illegible] simplu, pentrucă în erarhia nevoilor, alimentația [illegible] pe primul plan — și că nu poate fi nepedepsit sa[illegible] sau neglijată, fapt despre care s'au convins [illegible] beligerante printr'o aspră experiență.

3°. Pentru muncile de *transport*, s'a stat la îndoială [illegible] multă vreme, numai pe motivul că faptul trans[illegible] nu aduce pe cât pare, nici o modificare obiec[illegible]. Coletul nu-i acelaș la gara de sosire ca și la [illegible] de plecare? Aici, se spuneà, e o diferență carac[illegible] de industria manufacturieră.

Această deosebire e puțin filozofică, căci orice dislo[illegible] constitue o modificare esențială a corpurilor și [illegible] este, drept vorbind, singura modificare ce-o [illegible] impune materiei (vezi mai sus p. 110). Dacă, [illegible], s'ar socoti că o dislocare nu constitue o [illegible] destul de esențială ca să fie calificată de

productivă, atunci ar trebui refuzat titlul de producti[illegible] industriilor extractive, căci ce diferenţă se poate stabi[illegible] între munca minerului care transportă minereul sau cărbunele din fundul puţului la suprafaţa pământulu[illegible] şi aceia a căruţaşului care ia acest minereu din care[illegible] minei şi-l transportă în uzină — decât doar să pretind[illegible] că dislocarea nu-i productivă decât când se operea[illegible] în sens vertical şi că încetează să mai fie când se o[illegible]perează în sens orizontal? Mai e nevoie să observăm că, după cum industria manufacturieră e complimentul indispensabil al industriilor agricole şi extractive, to[illegible] aşa industria transporturilor e complimentul indispensabil a celor ce o posed. La ce bun să cojeşti arbori[illegible] de quinquina în pădurile Braziliei, să extragi guan[illegible] din insulele Perului, să alergi după dinţi de elefant [illegible] Africa Australă, dacă n'am avea marinari şi căruţa[illegible] ca să transporte aceste producte acolo unde e nevoie? La ce servă unui proprietar cea mai frumoasă recolt[illegible] din lume, dacă n'o poate transportà, din lipsă de drum?

Războiul actual, tăind sau împiedecând comunicaţiile, între beligeranţi şi restul lumii, a scos extraordinar în relief caracterul productiv al transportului, deoarece a fost deajuns să se oprească acesta, pentruca ţări mari să se găsească încolţite de lipsă; şi s'au văzut popu[illegible]laţii suferind de penuria anumitor bogăţii, care erau totuşi în cantitate supra abondentă în ţara lor dar al căror transport se făcuse imposibil prin împiedecarea sau lipsa drumurilor de fier, de pildă grâul în Rusia, cărbunele în Germania, untul în Elveţia.

4°. Pentru industria *comercială*, ezitarea a fost şi mai lungă încă.

Fără îndoială, caracterul productiv al operaţiilor comerciale se poate justificà numai prin faptul că, în mod istoric şi logic comerţul e nedespărţit de transport şi că separarea, cum vom vedeà mai departe, s'a făcut destul de târziu. Şi azi încă comercianţii sunt adevăraţii directori ai transporturilor din lume: industria cărăuşeriei execută numai ordinele lor. De aici şi pentrucă

am admis că transportul e un act de producţie, pare că trebue să spunem tot atât şi despre comerţ. Dar comerţul face mai mult decât să transporte mărfurile. El are rolul de a le *conservà*, ceiace înseamnă întrucâtva a le transportà în timp. Adesea le face să sufere anumite *transformări:* aşa-i cazul brutarului, cofetarului, croitorului, farmacistului, astfel că statisticianii nu ştiu dacă trebue să-i claseze în categoria fabricanţilor sau în aceia a comercianţilor. Dar printre comercianţii propriu zişi, negustorul de vinuri pritoceşte, taie şi amestecă vinurile, băcanul prăjeşte cafeaua, etc. N'ai şti, dacă ai vrea să desparţi pe comercianţi de industriaşi, unde să tragi linia de despărţire.

Dar chestia devine mai delicată când ne găsim în prezenţa actului de comerţ pur, redus la definiţia sa juridică: cumpărare spre revindere, de exemplu cumpărările dela Bursă — şi încă când e vorba de un transfert de proprietate fără nici o deplasare, de exemplu vânzarea imobilelor. Aici operaţia e absolut dematerializată şi prin urmare acei cari cred că orice bogăţie nu poate fi decât materială (vezi mai sus p. 51) trebue în mod logic să refuze să califice astfel de acte de „productive". Dar dacă se crede, cum credem noi, că bogăţia e tot ceiace răspunde dorinţelor noastre şi ne procură o satisfacţie, nu vom ezità să calificăm de act de producţie o operaţie care trece proprietatea unui lucru din mâinile aceluia care nu poate să facă nimic cu dânsa, în mâinele aceluia care poate şi vrea s'o întrebuinţeze. De ce să nu-l numesc productiv pentrucă a face *folositor un lucru nefolositor*, acesta-i tot secretul producţiei? (vezi mai departe *Schimbul*).

5°. Insfârşit, pentru muncile cari nu constau din servicii aduse, cum sunt *profesiunile libere*, discuţia a fost mai vie. Poate părea ciudat, de exemplu, să declari „productivă" munca judecătorului care dă o hotărîre sau a chirurgului care taie un picior. Unde sunt produsele lor? Unde sunt bogăţiile ce-au creiat?

Dar e deajuns să se observe:

a) Că dacă ei nu crează bogăţii materiale, creiază totuşi utilităţi, sub formă de servicii aduse şi că scop acestei producţii este utilitatea, nici de cum materia care poate fi legată;

b) Că în organismul social, mulţumită legii diviziunii muncii, pe care o vom vedeà mai departe, există o nată de solidaritate între toate muncile oamenilor, încât nu cu putinţă să le desparţi şi serviciile nemateriale sunt o condiţie indispensabilă a producţii oricărei bogăţii materiale. Iată de exemplu producerea pâinii. Fără îndoială, vom pune pe primul plan muncile manuale, acele ale plugarilor, semănătorilor, secerătorilor, căraţaşilor, morarilor, brutarilor. E lămurit că munca arendaşului sau a proprietarului, deşi ei n'au pus mâna pe plug, e foarte folositoare producţii grâului, tot atât cât şi aceia a ciobanului, producţii lânei, deşi nici el n'a tuns. Nu se poate trece cu vederea munca inginerului care a ridicat planul unui sistem de irigaţie, a arhitectului care a construit stabilimentele de exploatare şi pimniţele. Insfârşit, ar fi o ingratitudine să uităm pe aceşti inventatori, începând cu un Triptolem oarecare, care a inventat plugul şi pe toţi urmaşii săi, cari au descoperit diferitele speţe de cereale, sau îngrăşămintele sau rotaţia culturilor, sau procedeele de cultură intensivă.

Trebue să ne oprim aici? Fără îndoială, se poate, şi aici cei mai mulţi dintre economişti trag linia de despărţire între muncile cari trebuesc numite productive pentrucă adaogă unui lucru o utilitate nouă şi muncile cari constau numai din servicii aduse. Dar muncile necesare producţiei grâului sunt cuprinse în agricultură! Munca jandarmului care a înspăimântat pe răufăcători, a procurorului care i-a urmărit, a judecătorului care i-a condamnat, a soldatului care a apărat recoltele contra acelor devastatori, de soi mai rău decât armatele inamice, n'au contribuit şi ei la producţia grâului? Şi ce să mai spunem despre munca acelora care au format pe agricultor însăşi şi oamenii lui, a institutorului care le-a întipărit noţiuni de agricultură sau mijloacele de-a le dobîndì, a medicului care i-a ţinut sănătoşi? Oare este lipsit de interes, chiar neavând în vedere de cât producţia grâului, ca lucrătorii să fie instruiţi şi sănătoşi, să aibă ordine şi siguranţă şi să se bucure de binefacerile unei guvernări şi unor legi bune? Ai oare dreptul să îndepărtezi muncile cele mai străine agriculturii, cum sunt acele ale literaţilor, poeţilor, artiştilor? Crezi oare că gustul muncilor agricole n'ar putea fi desvoltat cu folos într'o societate de romancieri, cari ne zugrăvesc scenele vieţii dela ţară, sau de poeţii, cari slăvesc farmecele muncilor câmpeneşti şi cari ne-au învăţat să repetăm ca autorul *Georgicelor*:

O fortunatos nimium sua si bona norint
Agricolas!

Unde să ne oprim deci? vedem cercul muncilor productive întinzându-se la nesfârşit, până la hotarele cele mai îndepărtate ale societăţii — ca şi acele cercuri concentrice cari merg lărgindu-se pe suprafaţa apelor împrejurul centrului pe care l-ai lovit şi pierzându-se în larg fără ca privirea să poată prinde marginea unde se opresc. Fără îndoială, poţi spune că muncile ce le-am avut în vedere n'au contribuit toate, în acelaş chip, la producerea grâului, unele au lucrat în mod direct, altele indirect, dar e deajuns să constaţi că, dela munca plugarului până la aceia a Preşedintelui Republicei, nu s'ar puteà suprimà nici una fără să sufere cultura grâului.

Totuş, nu trebue conchis că toate categoriile de munci pe care le-am trecut în revistă au o importanţă egală în ordinea economică. Toate sunt necesare, dar fiecare în rangul său, şi o ţară ar merge la ruină dacă, de exemplu, ar aveà tot atâţia avocaţi câţi plugari. Adevărul e că dacă orice profesie poate fi folositoare la marginele nevoii de împlinit, devine vătămătoare dincolo de aceasta, pentrucă decade în parazitism. Ceiace trebue e *o dreaptă proporţie între efectivul fiecă-*

rui grup profesional şi importanţa nevoii ce trebuie s'o satisfacă. Din nenorocire însă, acest drept echilibru e departe de-a fi realizat în societăţile noastre civilizate.

Astfel, muncile agricole sunt din ce în ce părăsite. E un fapt universal şi nu mai puţin regretabil, nu atât din punct de vedere al productivităţii, căci mâna de lucru agricolă poate fi înlocuită într'o anumită măsură de maşini, cât din punct de vedere al sănătăţii fizice şi morale a populaţiei şi chiar din punct de vedere al stabilităţii politice. Franţa este încă una din ţările din lume cele mai bine împărţite din acest punct de vedere — dar asta numai din cauză că industria e relativ mai puţin desvoltată.

Mai mult, când muncitorii părăsesc pământul pentru a merge în uzină, productivitatea generală poate să câştige, făcând toate rezervele pentru celelalte neajunsuri, dar nu-i la fel când părăsesc munca agricolă pentru a căutà „un loc bun". Acesta-i însă cazul cel mai des. Vedem mărindu-se în fiecare zi numărul persoanelor angajate în micul comerţ şi în funcţii publice şi cu bună dreptate aflăm plângeri de creşterea numărului acestor intermediari şi funcţionari şi de partea ruinătoare pe care şi unii şi alţii o iau din produsul muncii tuturor. Vom vedeà mai departe că Societăţile cooperative de consum au tocmai drept scop vindecarea răului rezultat din înmulţirea comercianţilor.

IV

Osteneala socotită ca element constituitiv al muncii.

E un fapt nediscutat că omul nu lucrează spontan, ci numai sub presiunea cauzelor exterioare, cum sunt, pentru copil, pedepsele, răsplăţile, încurajarea şi pentru om nevoia, ispita câştigului, ambiţia, onoarea profesională. Cea mai mare parte din oameni nu lucrează cu tragere de inimă decât ca să grăbească ora când vor puteà să nu mai muncească. Trebue să ajungem la

concluzia că orice muncă productivă cere o anumită *ostenealà*. Aceasta e o lege de o importanţă capitală în Economia politică. Dacă munca nu erà o osteneală, se poate afirmà că toate fenomenele economice ar fi altfel de cum sunt: de exemplu nici sclavia, nici maşinismul n'ar fi existat, pentrucă ele n'au avut drept scop decât să scuteească de o anumită muncă.

Dar dece munca e aşà de obositoare? Deşi toată lumea o simte, nu-i uşor să spui pentruce. Căci munca, în sine, nu-i decât o formă a activităţii umane: activitatea n'are în sine nimic urît: a lucrà, înseamnă a trăì; din contră, neactivitatea complectă e un chin şi aşà de crud, încât atunci când se prelungeşte prea mult, în închisoarea celulară, omoară pe pacient, sau îl înebuneşte.

E asta oare pentrucă munca cere totdeauna o anumită *sforţare* şi pentrucă omul e un animal în mod natural leneş? Nici aceasta nu-i o explicaţie îndestulătoare, pentrucă multe exerciţii ce sunt socotite ca plăceri — urcare pe munte, înnot, bicicletă, automobil, aviaţie, sport de orice natură — cer sforţări mai intense decât acele alle muncii. Şi totuş, mulţi oameni se dedau lor cu pasiune.

Dar în joc, sforţarea e voită şi liberă, caută şi găseşte satisfacerea în ea însăşi: acesta e propriul ei scop. Din contră, în muncă, sforţarea e impusă de necesitatea de a se atinge un anumit scop — împlinirea unei nevoi: sforţarea nu-i decât *condiţia prealabilă a unei mulţumiri de mai târziu*; e, cum se spune „o sarsină" şi iată de ce-i urîtă. Intre un luntraş care vâsleşte de plăcere şi între un marinar care vâsleşte ca să munciască, între un alpinist care face o urcare şi călăuza care-l întovărăşeşte, între o fată care-şi petrece noaptea la bal şi o dansatoare care figurează într'un balet, nu văd decât o diferenţă, aceia că unii vâslesc, se urcă, joacă, numai ca să vâslească, să urce, să joace, în timp ce ceilalţi vâslesc, urcă, joacă, ca să-şi câştige viaţa; această deosebire e dea-

juns ca aceste moduri de activitate să fie considerate de unii plăcere, de alţii osteneală. Erà plăcut lui Candid „să-şi cultive grădina", i-ar fi fost neplăcut acest lucru dacă ar fi trebuit s'o cultive, crescând legume pe care să se ducă să le vândă în piaţă. Escursionistul care face un drum numai odată, de plimbare, simte plăcere, dar factorul rural care-l străbate dimineaţa şi seara ca să ajungă la un scop determinat, îl găseşte totdeauna lung şi obositor. Aproape pentru întreaga speţă umană, munca nu-i decât o cale în care dânsa s'a angajat prin nevoia de a trăi. Munceşte ca să-şi câştige viaţa: nu munceşte „de plăcere".

Ceiace probează că „greutatea" muncii depinde de acest caracter de condiţie impusă, e că dânsa variază în raport direct cu constrângerea şi'n raport invers cu libertatea. Atinsese maximum pentru sclavul roman legat de piatra morii sau pentru galerianul legat de banca lui: e grea încă pentru salariatul care trebue să-şi câştige pâinea zilnică. E foarte mică pentru ţăranul care-şi ară cu dragoste propriul său câmp, pentru directorul de trusturi care conduce bătălia miliardelor de dolari, ca un general corpul de armată, pentru artistul care evoacă ideia pe pânză sau în marmoră.

De aici, până a ajunge la încheerea că munca ca muncă ar putea să se despoae complect de orice caracter de greutate sub un regim social, unde presiunea mizeriei şi a foamei nu s'ar mai simţì, nu-i decât un pas. Şi acest pas a fost făcut de cea mai mare parte din socialişti. Fourier dăduse ca bază societăţii viitoare ce-şi propuneà să orgrnizeze, *munca atrăgătoare*. El declarà că dacă munca e grea, asta depinde numai de o organizaţie vicioasă a societăţilor noastre moderne şi se făceà tare, în falansterul său, să transforme munca în plăcere prin libera alegere a profesiilor, varietatea ocupaţiilor, scurtimea însărcinărilor, spiritul de corp, încurajarea şi mii de alte combinaţii, unele ingenioase, altele fantastice, într'un cuvânt, să facă din munca plugarului, fierarului, lemnarului, cismarului,

tot atâtea varietăţi de sport. Dacă regele Ludovic XVI — spuneà el — găseà plăcere fabricând încuietori, de ce toţi oamenii n'ar ajunge să lucreze de plăcere?

Trebuie admis că munca va ajunge din ce în ce mai puţin grea, pe măsură ce oamenii vor devenì mai bogaţi şi mai independenţi, pentrucă atunci munca va pierde din ce în ce mai mult caracterul de sarcină impusă de trebuinţă, ca să ia caracterul unei activităţi libere. Totuş, atunci chiar când legea muncei ar înceta să fie o fatalitate economică, va rămâne o lege morală, o nevoie de solidaritate. Munca n'ar puteà înceta joc, prin însăşi definiţia, decât în ziua când ar înceta de a fi producătoare de bogăţii.

În orice caz, în prezent orice om care munceşte e supus la acţiunea a două forţe opuse: de o parte, *dorinţa de a-şi procurà o mulţumire oarecare*, de altă parte, *dorinţa de-a scăpa de neplăcerea ce-i produce muncà*. După cum unul sau altul din aceste două motive va plecà talerul balanţei, el îşi va continuà munca sau se va opri.

Cum a observat foarte ingenios Stanley Yevons, oboseala îndurată de muncitor merge totdeauna crescând pe măsură ce munca se prelungeşte, în timp ce mulţumirea ce aşteaptă dela aceasta se micşorează fără încetare, pe măsură ce nevoile cele mai grabnice încep să fie împlinite, în aşà fel că între aceste două dorinţe, acela care-l împinge să lucreze şi aceia care-l împinge să stea, evident, a doua va ajunge mai curând sau mai târziu să câştige victoria. Luaţi un lucrător care aduce găleţi cu apă dintr'un puţ. Oboseala creşte cu fiecare găleată nouă de apă ce trebuie s'o scoată; de altă parte, utilitatea fiecării găleţi de apă se micşorează, căci dacă cea dintâi e indispensabilă pentru alimentare, a doua nu va servì decât la adăpatul vitelor, a treia la curăţenie, a patra la udatul grădinii, a cincea la spălatul podelelor, etc. La care cifră se va oprì lucrul? Atârnă într'o oarecare măsură de rezistenţa lui la oboseală, dar mai ales de scara nevoilor. Eschimo-

sul, care nu vede în apă altă utilitate decât aceia d
a-şi potoli setea, se va opri la prima sau la a doua
găleată, dar Olandezul care simte nevoia să-şi spele
până şi acoperişul caselor, va scoate poate cincizeci
până când să se creadă îndestulat.

La fel, soldatul care trebue să-şi poarte tot bagajul
în spate, la fiecare obiect nou pe care-l va pune în ra
niţă, e obligat să facă o balanţă psichologică între
bucuria ce-i va produce acest obiect şi osteneala ce
va face să sufere această suprasarcină. Evident, pe
măsură ce sacul se umple, aceasta merge crescând, pe
când cealaltă descrescând, asfel că va ajunge inevitabil
că numărul X va trebuì să fie, cu toată părerea de rău,
părăsit: *ar costà mai mult de cât ar face.*

Dacă la stimulentul nevoilor prezente şi actuale se
adaugă stimulentul nevoilor viitoare — dacă de ex. într'o
ţară unde apa-i rară, muncitorul se gândeşte să umple
o cisternă pentru zile de secetă — activitatea produc
tivă poate să se găsească în mod particular crescută.
Dar această facultate de a pune în balanţă o oboseală
imediată şi o mulţumire îndepărtată, facultatea care pe
adevăratul ei nume se cheamă *prevedere*, nu aparţine
decât raselor civilizate şi chiar şi la acestea, numai
elaselor bogate. Sălbatecul şi calicul sunt tot una de
neprevăzători.

CAPITOLUL III

CAPITALUL

I

Ce este capitalul ?

Cum am observat, nu se vede destul de bine, la prima
aruncătură de ochi, ce vine să facă aici acest al treilea
factor al producţiei şi de ce are onoarea să figureze
pe acelaş rang cu cei doi precedenţi. Nu-i un nepoftit ?
Oare dacă Munca şi Natura ne apar complect deosebite
de bogăţiile pe care le produc, ştim, din contra, că ceiace
se numeşte capital nu-i altceva decât bogăţia înfăţi-
şată sub un anumit aspect pe care-l vom preciza în-
dată; cu alte cuvinte, capitalul e numai un produs al
muncii şi al naturii. Să presupunem c'ar avea virtutea
să nască la rândul lui bogăţia, neapărat cu concursul
factorilor sale, nu-i asta un fel de incest economic sau
cel puţin o confuzie de termeni ?

Şi totuş, totul e foarte simplu. Căci a spune de ca-
pital că-i unul din factorii necesari ai producţiei, e a
constata pur şi simplu faptul că *nici o bogăţie nu poate
fi produsă fără concursul unei alte bogăţii preexistente.*
Iată, e aici un fapt economic de o aşà de mare impor-
tanţă, în cât n'ar puteà fi exagerat. Da, după cum focul
nu poate fi aprins, cel puţin în condiţiile ordinare ale
vieţei, fără o părticică inflamabilă (chibrit, tăciune,
scăpărătoare) — la fel cum o fiinţă vie nu poate fi
produsă fără prezenţa unei anumite porţiuni de materie
vie preexistentă, (germeni, celulă, protoplasmă); — tot
aşà, nici o bogăţie nu poate fi produsă, în condiţiile
economice normale, fără prezenţa unei anumite porţiuni
de bogăţie preexistentă, care joacă rolul de *nadă*. Tre-
buie dat un nume acestei bogăţii preexistente a cărei
funcţie e aşa de caracteristică. O numim *capital*.

Dintre toţi nenumăraţii autori cari ne-au povestit

istorii cu Robinsoni şi şi-au propus să ne arate omul singur în luptă cu nevoile existenţii, nu-i măcar unul care să nu fi avut grije să-şi înzestreze eroul cu câteva instrumente sau provizii scăpate dintr'un naufragiu. In adevăr, ştiau destul de bine, că fără această prevedere ar trebui să-şi oprească romanul dela a doua pagină, existenţa eroului lor neputând să se prelungească din colo de dânsa. Şi cu toate astea, toţi aceşti Robinsoni n'aveau, pentru ca să trăiască, isvoarele muncii lor şi comorile unei naturi bogate, deşi virgine? Da, dar le lipsia ceva şi cum nu se putea lipsi de acesta, trebue ca autorul să găsească mijlocul, printr'un artificiu oarecare, să le procure acest ceva: acest ce, fără de care nu se poate, e *Capitalul*.

Nu-i nevoe, dealtminteri, să alergi la exemplul unui Robinson ca să te convingi de utilitatea capitalului. In mijlocul societăţilor noastre civilizate, situaţia e aceiaşi. Nu-i problemă mai grea de rezolvit, în lumea în care trăim, de cât de a dobîndi ceva, când n'ai nimic. Luaţi un proletar, adică un individ fără nici un capital; ce va face ca să producă ceia ce-i necesar traiului, să-şi câştige viaţa, cum se spune? E deajuns să te gândeşti puţin ca să arăţi că nu-i nici un fel de industrie productivă pe care s'o poată întreprinde, nici aceia de vânător, căci i-ar trebui o puşcă sau cel puţin laţuri, nici aceia de strângător de petice, căci i-ar trebui un băţ cu cârlig şi un coş în spate[1]. El se găseşte tot aşa de mizerabil, tot aşa de neputincios şi va fi cu siguranţă condamnat să moară de foame ca şi Robinson, care n'ar fi scăpat nimic din naufragiu — dacă prin salariat, n'ar puteà intrà în serviciul unui capitalist, care-i pune la îndemână, sub anumite condiţii, materiile prime şi instrumentele necesare producţii.

[1] Producţia intelectuală nu face excepţie. Profesiunile de avocat, medic, magistrat, etc. presupun utilizarea şi preexistenţa unei anumite cantităţi de bogăţie, nu numai sub formă de instrumente de muncă — bibliotecă, truse, laborator, trăsură, costum, etc., dar mai ales sub formă de avansuri băneşti în timpul anilor de studii şi de noviciat.

Fără îndoială, animalele sunt obligate să se mulţumească cu munca lor şi a naturii, spre a-şi împlinì nevoile. Omul primitiv a fost, în mod necesar, în aceiaşi situaţie. E destul de limpede, *cel dintâiu capital* al speţei umane a trebuit să fie format fără ajutorul nici unui alt capital. Da, fără îndoială, la fel cum, pentru a lua anatomiile deadineauri, cel dintâi foc a trebuit să fie aprins fără de foc şi cea dintâi celulă vie s'a născut din lumea moartă, în condiţii cari, fără îndoială, nu se vor mai reproduce. Tot aşa a trebuit ca într'o zi omul, pe acest pământ mai desmoştenit decât Robinson în insula sa, să rezolve greaua problemă a producerei primei bogăţii fără ajutorul unei bogăţii preexistente. Redus numai la mâinile sale, omul a trebuit să pună în mişcare imensa roată a industriei umane. Dar odată pusă în mişcare, greul trecu se şi cea mai uşoară împingere a fost de ajuns ca să-i dea o viteză mereu mărită. Cea dintâiu piatră adunată la picioarele sale, silexul *rupt* din focul antropopitecilor, a servit mai întâiu ca auxiliar la creiarea unei noi industrii în condiţii ceva mai [illegible] şi aceasta, la rândul ei, a servit să creieze [illegible]. Facultatea de producţie creşte, urmând o progresie geometrică, în raport cu cantitatea de bogăţie [illegible]. Dar se ştie că dacă o progresie geometrică, [illegible] la un anumit punct, se măreşte cu o repeziciune [illegible], din contra, la început, mărirea e înceată. [illegible] şi societăţile noastre moderne, cari, trăind pe [illegible] îngrămădite de mii de generaţii, îşi fac un joc [illegible] bogăţiei sub toate formele, nu trebue să [illegible] de înceată şi periculoasă a trebuit să fie la [illegible] îngrămădirea celor dintâiu bogăţii, şi'n timpul [illegible] a trebuit să se târască cele dintâiu societăţi omeneşti prin vârstele obscure ale pietrei cioplite [illegible] lustruite, până când să alcătuiască cele dintâiu [illegible]. Desigur, mulţi au trebuit să piară de mizerie, [illegible] această trecătoare temută: n'a fost dat decât [illegible] număr de rase de elită s'o treacă, în mod [illegible] să se ridice în rândul societăţilor cu adevărat capitaliste, *ad augusta per angusta*.

Dar să precizăm mai bine natura serviciului adus
capital. E îndoită.

Una de ordin technic: capitalul se prezintă aici
formă de *instrument*, luând acest cuvânt în sens la
dela piatra tăiată până la maşina cea mai complic
până la lucrurile de artă, ca cele dela canalul Sue
mâine tunelul de la Manche. E vorba de o bogăţie
n'are nici un fel de utilitate directă, în sensul că
poate satisface nici o nevoie a omului, dar care
veşte la pregătirea altor bogăţii, acestea destinate
sumaţiei, — o bogăţie *intermediară*, cum spunea în
elegant economistul austriac Böhm-Bawerk. Mod
de întrebuinţare a instrumentelor, technologia, e
treagă ştiinţă, n'avem să ne ocupăm de dânsa aici.

Cealaltă, de ordin economic: capitalul se prezintă
formă de *avansuri*, fie în aprovizionări în natură, fie
societăţile noastre moderne, în bani sau chiar titluri
credit, şi serviciul pe care-l aduce e că îngăduie să
aştepte rezultatul operaţiei productive. Orice oper
productivă ca şi sforţare cere timp, şi aşteptarea, ca
sforţarea e o caznă. Chiar când e vorba de natură,
bue timp pentru a-şi coace fructele şi a-şi îmbuna
vinul în sticle. La fel când e vorba de munca omu

In regulă generală, această durată e cu atât
lungă, cu cât operaţia trebue să fie mai productivă.
e vorba de munci care fac să trăiască omul dela
la alta, *from hand to mouth* (dela mână până la
cum spun Englezii — cum e vânătoarea, pescuitul
culegerea fructelor sălbatice, câteva ore sunt deaj
dar, când e vorba de munci agricole, de întrepri
industriale, spaţiul care desparte cea dintâiu mu
de seceriş sau de cules, instalarea războaielor de
zarea pânzei, poate să se măsoare cu anii. Dar
oricărei munci e mai lungă de cum pare, pentru
trebue adăogat timpul întrebuinţat pentru produc
instrumentelor ce n'au fost fabricate decât în ved
acestei munci. Şi tocmai pentru producerea ace
maşini sau lucrări de artă spaţiurile sunt mai lu

timp s'a scurs între ziua când s'a dat de Lesseps
dintâiu lovitură de cazma în canalul Panama şi
când a trecut cea dintâiu corabie? Treizeci şi
de ani.

Noţiunea de capital e strâns legată de aceia de du-
şi asta nu numai în domeniul producţiei, ci şi în
al reparaţiei; pentru că se spune că dobînda
preţul timpului".

Chestia: ce i capitalul pare să aducă o alta: ce-i
? Dar venitul e îndeajuns definit prin definiţia
dat-o capitalului: e venit, înadevăr, tot ceiace
capital, adică orice produs destinat să ne procure
satisfacţie imediată. Vaca şi laptele, răsboiul şi pânza,
şi cupoanele, iată exemple de capital şi venit.

Venitul este, deci, cum arată dealtminteri cuvântul,
ce curge trece şi se întoarce mereu, apa care curge
fântână. E obiceiul să măsurăm debitul pe timp
an, ceia ce ne face să spunem că venitul este
în realitate, e continu.

Iar în societate pierdem obicinuinţa de a considera
sub forma concretă de obiecte de consumaţie, de
în natură: venitul ne apare sub formă de
adică de mijloace de cumpărare şi de obiecte
consumaţie. Când spui despre o persoană că are zece
de franci venit, asta înseamnă că are putere de a
şi a consumă anual pentru o valoare măsu-
prin această cifră.

Valoarea venitului măsoară valoarea capitalului; nu
altfel, deoarece capitalul n'are altă utilitate
aceia a produselor sale. Orice valoare socotită
capital — rentă, acţiune sau chiar pământul — nu-i
valoarea venitului net capitalizat, adică înmulţit
o anumită cifră, care se numeşte procentul venitului
care variază după legi, pe care le vom studia.

Venitul se poate transforma în capital oridecâte ori
de a fi consumat, e plasat adică întrebuinţat
operaţie productivă: acesta e din fericire cazul
o bună parte din venituri, în toate ţările în pro-

gres. Dar, *invers, capitalul* se poate transformà în venit? Nu, dacă-i vorba de capitalul instrument, ca'n exemplele de adineauri; da, dacă-i vorba de capitalul sub forma de aprovizionare sau bani — nu se spune că-și mănâncă capitalul? Numai că această consumaţie va fi de scurtă durată, căci va încetà de îndată ce capitalul va fi consumat.

Dealtminteri, noţiunea de venit are o sferă mult mai largă decât aceia de capital, pentrucă cuprinde şi venitul pământului şi al muncii. Le vom clasa când vom ajunge la repartiţie.

II

Cari sunt bogăţiile, cari sunt şi cari nu sunt capitaluri.

Când faci inventarul unei averi particulare, de exemplu unei succesiuni, deosibeşti trei categorii de bunuri:

1° *Bunurile imobiliare:* pământuri şi case:

2° *Capitalurile,* cari se mai numesc şi valori mobiliare; titluri în porfotoliu, cum sunt creanţele asupra Companiilor, Statului sau particularilor, acţiuni, obligaţii, rente, etc.;

3° *Mobilele,* care servesc vieţii noastre zilnice: mobile de casă, vestminte, cărţi, obiecte de artă, argintării, vinuri, tot ceiace figurează în poliţele de asigurare contra incendiului, şi în plus, banii.

Aceste trei categorii corespund, în adevăr, unor deosebiri însemnate de natura lucrurilor. In cele două dintâi se găsesc bunurile cari aduc venituri, şi a treia conţine acele venituri însăşi realizate sub forma concretă de bunuri destinate să ne procure o plăcere oarecare.

Astfel, economiştii şi le-au adaptat aproape. Ei păstrează aceste trei mari categorii, pe cari le numesc: *pământul, capitalurile, bunurile de consumaţie,* dar adaos acestei clasificări câteva îndreptări.

Mai întâiu, deosebirea între imobile şi mobile care

[illegible] o aşà de mare importanţă din punct de vedere jurnale (exagerat dealtminteri şi care tinde să descrească prin însăşi faptul evoluţiei economice), nu prezintă nici un interes pentru economisit.

In prima categorie vom menţine pământul, nu pentru [illegible] imobil, ci pentru că este mama oricărei bogăţii, şi nu numai pământul cultivabil, ci şi minele, căderile de apă, şi tot ceiace-am cuprins sub numele de natură.

Dar vom pune în afară de această primă categorie, [illegible] Orice casă, în adevăr, nu-i decât un produs: puţin interesează dacă e fixată de pământ: şinele sunt şi ele.

Şi unde vom clasà atunci casele? In a doua categorie, [illegible] a capitalurilor? sau în a treia, aceia a obiectelor de consumaţie? După părerea noastră, în această din [illegible] categorie trebuesc să fie clasate, cel puţin într'atât [illegible] e vorba de case de locuit, căci dacă-i vorba [illegible], ferme, magazine, atunci, evident, locul lor e [illegible] capitaluri. Dar când casa n'are altă destinaţie [illegible] a ne adăpostì, adică de a ne ferì de frig, de [illegible], ca o manta, o umbrelă, un pat, şi chiar întru [illegible] întrucât ne procură confortul căminului, bucuriile [illegible] şi materiale pe care le conţine acest cuvânt, [illegible] împlineşte nevoi imediate. Casa este cutia unde [illegible] tot ceiace serveşte nevoilor noastre zilnice. [illegible] de a fi un bun de lungă durată nu înseamnă [illegible], căci această durată nu-i nici mai lungă, nici [illegible] atât ca aceia a unui mare număr de obiecte ce [illegible] conţine, argintării, bronzuri, bani, şi chiar anumite [illegible].

Dar casele nu sunt singurele bunuri pentru care [illegible] în una sau în cealaltă categorie poate da loc

[illegible], trebuie să spun că această deosebire e viu contestată. [illegible] economişti socotesc că o casă e totdeauna capital, chiar [illegible] serveşte decât la locuit, pentrucă e totdeauna producătoare de venit: adăpostul, confortul, serviciul adus. Dar cu socotirea este seaunul pe care mă aşez este şi el un capital producător de venit, căci îmi aduce şi el serviciu. In adevăr anumiţi economişti, mai ales Walras, Irving Fischer merg până acolo.

la discuţii: mai sunt şi altele. Între cele trei categ... liniile de demarcaţie, sunt nesigure. Mai întâi, în... capitaluri şi pământ. Fără îndoială, acesta este ma... oricărei bogăţii, în timp ce capitalul e numai un prod... al muncii şi al pământului însuşi, dar dacă aces... deosebire este simplă şi isbitoare, când consider p... mântul în starea naturală, devine ceva mai tulbu... atunci când consider pământul aşà cum l'a făcut mun... a mii de generaţii, pământul defrişat, cultivat, amena... irigat, curăţat de rădăcini, pământul care în horticult... a devenit un pământ tot aşà de modificat de mâ... omului ca şi argila olarului.

Şi'n această stare nu trebue calificat pământul de capit...

Nu. Trebue spus numai că dânsul a absorbit o c... titate enormă de capitaluri. Dar aceste capitaluri, p... faptul că au fost învestite în pământ şi ca şi dige... de dânsul, au pierdut caracterul de capitaluri, şi urmea... mai departe legea lui, de exemplu legea venitului n... proporţional. Numai la construcţiile ridicate pe pâm... şi la instalaţiile pe care le conţine, împreună cu arm... trebue să fie rezervat calificativul de capital[1].

La fel între capitalurile propriu zise şi bunur... de consumaţie, acestea destinate la satisfacerea imedi... a nevoilor noastre, celelalte servind să le producă... cele de al doilea, deosebirea apare foarte limped... totuş nu există.

[1] Dacă Natura nu trebuie să fie confundată cu capitalul, la... laş lucru trebuie spus de muncă, căci, evident, este un factor... ginar, deosebit de produsele sale.

Totuşi, munca poate, şi dânsa, ca şi pământul, să fie îmbo... tăţită de o muncă preexistentă. Educaţia nu face altceva. A... mulţi economişti califică de capitaluri *cunoştinţele dobândite*... ex. în profesiile libere sau în funcţiile publice, acele care s... constatate prin diplome.

Dar aici, deasemeni, trebuie menţinută ferm deosebirea... muncă şi capital. E adevărat că aceste cunoştinţi vor put... surse de venituri, iar aceste venituri nu vor fi altceva decât... tul muncii. Ceiace trebuie spus, e că aceste cunoştinţe n'au... fi dobîndite şi aceste diplome cucerite decât graţie posesiei... anumit capital-bani, dar aceasta e o altă chestie.

...adevăr, trebue observat, că multe lucruri posedă ...proprietăţi multiple, au un îndoit scop, în aşà fel că ...salare pe linia de demarcaţie şi că se pot clasà ...proprietatea pe care o folosesc, fie în întâia, fie ...doua categorie. Un ou e, în acelaş timp, un ger... şi un aliment; e deci capital, dacă întrebuinţez ...proprietăţile sale germinative, lăsându-l să clocească, ...dacă de consumaţie, dacă-i întrebuinţez proprietăţile ...servindu-l gătit. Cărbunele e un capital, ...servă la încălzitul unei locomotive şi obiect de ...maţie, dacă servă la încălzitul picioarelor. Un ...mobil poate fi indispensabil unui medic, în care ...fi un capital, dar poate să nu-i servească decât ...limbare.

...altă greutate! Nu este nici un bun, chiar cele ...prin natura lor nu pot servì decât consumaţiei ...şi plăcerii, care să nu poată fi vândut, închi... împrumutat şi prin asta, să nu poată aduce un ...un profit, proprietarului său.

...faptul de a aduce un venit a devenit astăzi ...caracteristică a capitalului, trebue să recu... că nu-i un singur bun, care să poată deveni ..., dacă proprietarul, în loc de a-l întrebuinţa la ...sale personale, face dintrânsul un instrument ...Nu numai un automobil, o vilă la băile de ...un costum de carnaval pot fi închiriate şi prin asta ...capital, dar oricare altă marfă, care se mă... sau se bea, oricare articol de podoabă sau plă... poate servì de obiect unui *comerţ* şi prin asta, ...ceiace se cheamă „un fond de comerţ", adică ...un capital.

...cuvânt, iată toate bunurile de consumaţie ...intră, claie peste grămadă, pe calea vânzării ...închirierei, în categoria capitalurilor, şi clasifi... noastră este zădarnică.

...menţinută totuşi, dar introducând o deose... ...şi esenţială: capitalurile *productive* şi capita... *lucrative*. Capitalurile productive sunt acelea care

prin natura lor nu pot servi decât la producerea de
găţii noui şi n'au fost făcute decât pentru asta.
ceiace este instrument, maşină, muncă de inginer,
acest caracter.

Capitalurile lucrative sunt bogăţii, care prin n
lor nu pot servi decât consumaţiei, dar care, prin
timaţia pe care le-o dă proprietarul, vânzându-le, h
riindu-le sau împrumutându-le, pot aduce un ven
toate acelea pe care le-am citat ca exemplu. Nu p
deci, nimic din punct de vedere social, ci produc
bine din punct de vedere individual, căci pot da
profituri.

Trebue oare spus că orice capital lucrativ cere
de parazitism? Deloc, căci un bun de consumaţie
dânsul o bogăţie, o valoare de schimb, care poate
fică venitul ce se scoate. Nu s'ar puteà spune că
prietarul care mă obligă să-i plătesc o chirie, mă
E adevărat că deoarece apartamentul pe care îl
nu produce nimic, va trebui să iau preţul închiriere
produsul muncii mele, dar tot atât se poate spu
preţul cu care plătesc pâinea sau orice alt obiect d
sumaţie.

E de observat că tocmai ceiace lumea numeşte
"pitaluri", în limbajul zilnic, prin opoziţie cu propri
imobiliară, adică toate *valorile mobiliare*, repre
prin titluri de rentă asupra Statului, obligaţii
ţiuni, creanţe ipotecare, etc., nu sunt, în general,
capitaluri *lucrative*, în sensul că nu dau alte
decât acela scos din punga debitorului sau a cont
bilului.

Totuşi, sunt distincţii de făcut. Titlul de *rentă*
Statului nu reprezintă, în general, decât un împ
de consumaţie, cel mai adesea pentru cheltueli d
boi sau pentru alte nevoi ale Statului — afară de
destul de rar când Statul a împrumutat pentru
cută lucrări publice, sau pentru a creià o indust
ţională. Prin urmare, venitul pe care îl dă (cu
cum se spune, când e vorba de împrumuturi în ren

[illegible], a căror capital nu-i niciodată exigibil), nu-i pre-
[illegible] unui produs sau unui serviciu economic, ci o creanţă
[illegible] din veniturile debitorului, în speţă din veni-
[illegible] contribuabililor. Impozitul este o *datorie*, închiri-
[illegible] *cheltuială*. Nu-i acelaş lucru. La fel e cu *obliga-*
[illegible] ale oraşelor, drumurilor de fier, Creditului Fun-
[illegible], cari nu sunt decât creanţe chirografare sau
[illegible].

E cu totul altfel pentru *acţiuni*. Acestea reprezintă
[illegible] un împrumut făcut unei societăţi industriale,
[illegible] unei întreprinderi productive, dividendele ce
[illegible] sunt luate din produsele acestei întreprin-
[illegible]. Acţiunile minelor de cărbuni sau ale drumurilor de
[illegible] nu sunt decât titluri reprezentative de capitaluri
[illegible], care lucrează sub forma de puturi de mine, ga-
[illegible], maşinoare, mine, locomotive, etc. Numai că tre-
[illegible] luat seama, când se face inventarul averei ţării, de
[illegible] le socoti de două ori, odată capitalul în natură,
[illegible] titlul, care nu-i decât semnul — unul este capita-
[illegible], altul e numai umbra sa.

Da să spunem despre bani? Fie în monetă, fie în bi-
[illegible]. Trebue să-i considerăm drept capital sau drept
[illegible] de consumaţie? Şi dacă îi calificăm de capital vor
[illegible] capital productiv sau lucrativ? Chestia nu prime-
[illegible] răspuns precis, pentrucă banii sunt tot ceiace vrei:
[illegible] aici e caracteristica şi virtutea lor, de a puteà
[illegible] tuturor scopurilor — de a ne procură mulţumiri
[illegible], când se găsesc în portmoneul nostru; să ser-
[illegible] la producţie, când, sub formă de salarii, sunt îm-
[illegible] lucrătorilor: să satisfacă nevoile ce vor veni,
[illegible] sub formă de economie, se vor îngrămădi într'o
[illegible] de bani. Destinaţia ce li se va da, va decide sin-
[illegible] de calificarea ce trebue să li se deà. Şi dacă mo-
[illegible] sunt puse în salbe, ca bucăţile de argint de către
[illegible] din orient, banii vor deveni un ornament.

Totuşi, dacă privim nu indivizii ci societatea, socotim
[illegible] bine clasată moneta printre capitalurile productive
[illegible] un instrument şi motor necesar schimbului, cu
[illegible] titlu ca şi vagoanele, măsurile şi greutăţile, etc.

III

In ce fel trebuie înţeleasă productivitatea capitalurilor.

Rolul ce-l joacă capitalul în producţie dă loc la ce[illegible] fuzii supărătoare.

In general, se spune că orice capital dă un ve[illegible] asta pare să fie în chiar natura lui. Şi ne închipuim [illegible] dă în acelaş fel cum un arbore dă fructele sau cu[illegible] găină face ouă: în aşà fel că se vede în *venit* un pro[illegible] format numai din capital şi iesit dintr'însul şi sun[illegible] aduşi să credem că dacă un capital nu produce ven[illegible] asta se datoreşte faptului că-i izbit de vre-o infirmi[illegible] congenitală![1].

Şi ceiace contribue să răspândească această idee [illegible] e că cea mai mare parte din capitaluri ne apar [illegible] formă de titluri de rentă, de acţiuni sau de obligaţii [illegible] care, urmând formula consacrată, *se taie cupoane*, [illegible] prezintă venitul. Timp de şase luni sau un an, dup[illegible] tura titlului, cuponul se măreşte; ziua scadenţii [illegible] el îi copt: poţi să-l culegi şi într'adevăr, îl desparţi [illegible] tr'o tăietură de foarfecă.

Mai mult încă: după cum când fructul sau grâ[illegible] e cules, poţi să-l sameni din nou, răsărind o altă pl[illegible] care va da fructe noui, sau după cum, atunci când [illegible] e făcut, poţi să-l pui la clocit, dând naştere unui p[illegible] care va face iarăş ouă — tot astfel, plasând acest cu[illegible] se poate creià un nou capital care va da noui cup[illegible] de dobîndă şi se crede că se va vedeà astfel cre[illegible] şi înmulţindu-se după aceleaşi legi ca cele care p[illegible] dează la înmulţirea speciilor vegetale sau animale [illegible] legea *dobînzii compuse*, căci aşa se chiamă, e mult [illegible] minunată decât înmulţirea scrumbiilor sau a mi[illegible] lor. Căci un simplu cinci, dat cu dobîndă compus[illegible]

[1] In limba greacă dobînda se numeà τόκος care înseamn[illegible] neraţie" şi care se regăseşte, dealtminteri, în termenul juridi[illegible] trebuinţat pentru a arăta dobînda compusă: „anatocism".

[illegible] şi a erei creştine, ar fi produs azi o valoare egală [illegible] a câtorva miliarde de globuri de aur masiv de [illegible] pământului; acest mic calcul de aritmetică a [illegible] vestit.

[illegible] împrăştiată toată această fantasmagorie, [illegible] aşà de puternic şi pe bună dreptate, fie[illegible] socialiştilor.

[illegible] gen de forţă productivă şi misterioasă care se [illegible] capitalului şi care i-ar fi proprie, această cali[illegible] generatoare, e o adevărată chimeră. Oricât ar spune [illegible] populară, banul nu face pui, capitalul nici [illegible] Nu numai că un sac de taleri n'a produs niciodată [illegible] taler, cum observase chiar Aristotel, dar un balot [illegible] n'a produs niciodată un fir de lână, nici un plug [illegible] pluguri; şi dacă-i adevărat că oile produc alte oi — [illegible] spuneà Bentham, crezând că distruge cu aceasta [illegible] Aristot — asta nu-i pentrucă oile sunt capitaluri, [illegible] pentrucă sunt... oi şi că natura a înzestrat fiinţele [illegible] proprietatea reproducerei de indivizi asemănători [illegible] Dar Capitalul, ca materie primă, instrument sau [illegible], e absolut steril, dacă n'a fost însufleţit [illegible]

[illegible] adevărat că, cum am văzut (pag. 126), chiar munca, [illegible] economice prezente, e stearpă fără concursul [illegible] Ai puteà deci fi împins să conchizi că sunt [illegible] altul egal de nefecunzi, atâta vreme cât sunt des[illegible] creatori de îndată ce sunt întruniţi, fără ca [illegible] deosebi partea fiecăruia dintr'înşii, cum nu [illegible] deosebi aceia a celor două sexe în generaţiune. [illegible] trebue să le punem pe acelaş picior, căci am vă[illegible] (pag. 80) că însuşi capitalul e un produs al mun[illegible] spui că munca-i stearpă fără ajutorul capita[illegible] înseamnă pur şi simplu că *munca prezentă* [illegible] producă decât cu ajutorul *muncii trecute*. [illegible] cu boi, în mâinile plugarului, îi poate îngădui [illegible] mult mai mult grâu decât singură munca [illegible] Şi tocmai acest supliment de grâu e ceiac [illegible] aşà zisul venit al capitalului. Cu toate astea,

el nu vine din plug. Vine *dela omul ajutat de plug*
însuşi plugul se trage din munca unui om prezent
trecut. E cazul să reamintim celor cari nu văd în
decât capitalul, această frumoasă gândire a d-lui Al
Fouillée, că inventatorul plugului ară nevăzut al
de plugar.

Totuşi, sunt mulţi oameni cari nu fac nimic şi
trăiesc din produsul capitalului. Se numesc ren
Atunci, cum se explică asta, dacă capitalul nu-i
ductiv prin el însuşi? Foarte simplu. Dacă rentier
trăieşte din produsul muncii sale, pentrucă prin de
ţie nu munceşte, trăieşte din produsul muncii al
din a aceluia care-i valorifică capitalul. Căci ren
i-a plasat capitalul ceieace înseamnă că l-a împrum
la alte persoane care-l întrebuinţează. Deci, ori
ori un rentier încasează un cupon, trebuie conch
sunt undeva, mai departe sau mai aproape, oameni
nu se văd, *cari muncesc cu aceste capitaluri împr*
tate şi a căror muncă a produs dobînzile, câştig
sau dividendele, încasate de rentier. Cupoanele de
bînzi ale acţiunilor sau obligaţiilor carbonifere, re
zintă valoarea tonelor de cărbune scoase prin m
minerilor şi cupoanele de acţiuni sau obligaţiuni
drumurilor de fier, reprezintă rezultatul muncii m
nicilor, oamenilor de echipă, şefilor de gară, ac
cari au cooperat la transport. E ceiace se numeşte
ori „a face să muncească capitalul său". Şi Rodb
observă că noţiunea exactă a situaţiei a fost inte
tită în aşà fel, încât se admite în mod curent că
„dau de lucru" muncitorilor şi-i face să trăiască,
capitaliştii, pe când, în realitate, muncitorii sunt ce
dau un venit capitalului şi fac să trăiască capitali
rentier.

La fel se întâmplă chiar atunci când capitalul
mâinile împrumutătorului, a fost risipit sau cons
neproductiv. In acest caz, dobînzile încasate de cre
nu mai reprezintă produsul muncei împrumutător
ci totdeauna acela al altuia, ce trebuie căutat mai

De exemplu, cupoanele titlurilor de rentă de
nu reprezintă, în general, bogăţii produse de munca
industria Statului, pentrucă acesta are obiceiul să
trăiască neproductiv cea mai mare parte din capita-
împrumutate, dar reprezintă produsul muncii tu-
Francezilor, care sub formă de contribuţii, a fost
anual în casieriile Tezaurului şi trece de aici în
rentierilor. Şi când un cuconaş împrumută banii
mănânce, dobînzile ce le plăteşte cămătarului,
nu reprezintă produsul muncii sale, ci poate
al lucrătorilor săi, sau, dacă trebuie să plătea-
dobînda din moştenire, produsul muncii tatălui său.
multă vreme după ce capitalul împrumutat va fi
risipit în desfrâuri de boiernaşi sau după ce se va
împrăştiat în fumuri pe câmpiile de bătaie, va rămâ-
totuşi, capital lucrativ, adică titlu de creanţă asu-
Statului, în mâinile cămătarului sau rentierului.

Trebuie deci să conchidem că aşà zisul produs al ca-
lului nu-i decât produsul muncii — uneori al muncii
rului său, dar foarte adesea, în societăţile noastre,
produsul muncii altuia. Nu rezultă în mod necesar, că
scoasă din capital ar fi totdeauna parazitară, cum
s'o afirme Rodbertus si socialiştii. E posibil,
faptul de a trăi din munca altuia nu implică nicide-
o exploatare în sine, pentrucă fiecare din noi, dat
regimul social al diviziunii muncii şi schimbului,
să trăiască din munca altuia. Asta-i mutuali-
Nu degenerează în exploatare sau în caritate de-
dacă serviciul adus, prestarea primită, nu primeşte
echivalent. E vorba de a şti dacă în privinţa ren-
poţi să-i acorzi, până la dovada contrarie, că
capitalului făcută de dânsul celui care se îm-
a procurat acestuia un avantagiu, tocmai acela
a face munca lui mai productivă sau chiar de a o face
şi unde dobînda plătită n'ar fi decât echiva-
Dar aici ieşim din domeniul producţiei, pentru a
în acel al repartiţiei: să amânăm această chestie
capitolele despre dobîndă şi câştig.

IV

Capitaluri fixe şi capitaluri circulante.

Capitalul nu-i etern. In general chiar, nu durează [illegible] multă vreme, pentru că se distruge prin actul [illegible] instantaneu sau indefinit repetat, al producţii [illegible] după cum durata lui va fi mai mult sau mai puţin [illegible] el va puteà servi la un număr de acte de producţie [illegible] mult sau mai puţin considerabil.

Dar capitalul dobîndeşte o durată nelimitată când [illegible] rămâne în natură, sub o formă concretă, ci se schi[illegible] în forma abstractă a unei *valori*, căci atunci se reî[illegible]şte constant prin plată sau amortisment. Astfel e [illegible] de exemplu, al capitalului împrumutat unui împru[illegible]tător, care trebuie să plătească veşnic dobîndă, ca îm[illegible]mutul făcut de Stat în *rentă perpetuă*, sau când [illegible] împrumutaţi trebuie să fie înapoiaţi la scadenţă, [illegible] va îngădui să-i împrumute din nou şi aşà mai dep[illegible] la nesfârşit; sau o valoare pusă în industrie sau co[illegible] de proprietarul său şi care trebuie să producă la rân[illegible] ei nu numai un venit, ci asemeni şi o plus valută [illegible] destulătoare ca să reconstitue această valoare în [illegible] de pierdere. Ceiace explică comparaţia mitologică, [illegible]cată adesea de economişti capitalului, a Proteei [illegible] fenixului renăscând din cenuşa lor.

Se desemnează sub numele de capitaluri *circul*[illegible] acele cari nu pot să servească decât o singură dată, [illegible]

[1] Prin această lege a reînoirii veşnice a capitalului, [illegible] Stuart Mill faptul adesea observat, dar destul de misterios, [illegible] peziciunii cu care se ridică ţările cari au fost pustiite de [illegible] sau de vre-o mare catastrofă. „Viaţa capitalului e asemenea [illegible] leia a oamenilor: tot ce naşte e sortit să moară... Poate duşm[illegible] să pustiască o ţară prin foc şi sabie, să distrugă sau să duc[illegible] dânsul tot ce poate fi luat, să lase întreaga populaţie ruinat[illegible] şi, totuşi, după câţiva anì, totul se găseşte ca şi mai îna[illegible] Nu-i nimic miraculos... E numai faptul că tot ce-a fost distr[illegible] duşman, ar fi fost distrus peste puţin timp de locuitorii [illegible] (*Principes d'Économie politique.* Cartea I. Cap. V. § 7.)

[illegible] ele trebuie să dispară în însuşi actul producţii, de [illegible], grâul care se seamănă, îngrăşămintea care se [illegible] în pământ, cărbunele cere se arde, bumbacul [illegible] se ţese; — şi sub numele de capitaluri *fixe*, acele [illegible] pot să servească la mai multe acte de producţie, dela [illegible] cele mai şubrede, cum e un ac sau un sac, [illegible] la cele mai durabile, cum e un tunel sau un canal, [illegible] chiar acestea nu pot să trăiască decât cu condiţia [illegible] întreţinute, adică refăcute mereu [1].

[illegible] un mare folos pentru producţie întrebuinţarea ca[illegible] de lungă durată. In adevăr, oricât de consi[illegible] ar fi munca cerută de instalarea lor şi oricât [illegible] ar vreà să se presupună munca economisită a[illegible] prin concursul lor, trebuie să vină în mod necesar, [illegible] curând sau mai târziu, un moment când munca e[illegible] va egala munca cheltuită. Odată acest mo[illegible] venit, capitalul va fi *amortizat*, pentru a întrebu[illegible] expresia consacrată, adică, de aci înainte, munca [illegible] va constitui un câştig net pentru societate. [illegible] aceasta şi pentru tot timpul cât capitalul [illegible] dură încă, serviciul adus de dânsul va fi gratuit. [illegible], progresul civilizaţiei tinde fără încetare să în[illegible] capitalurile de scurtă durată cu capitaluri mai [illegible].

[illegible] dintâi grupări de populaţie s'au format pe înăl[illegible] cum se formează încă şi azi satele din Kabylia: fe[illegible] se îngijesc de apă, aducând-o cu ulcioarele dela [illegible] în sat — am văzut-o ca copil în sătişorul în [illegible] m'am născut — şi nu-i o muncă de despreţuit dacă [illegible] cu numărul cărătoarelor şi al drumurilor [illegible]! Unde-i aici capitalul? E ulciorul, şi-i cu toate [illegible], deşi se sparge adesea, un capital fix.

[1] [illegible] economişti, totuşi, iau un alt criteriu ca să deose[illegible] capitalul fix de circulant: cel dintâiu e acel care rămâne [illegible] în întreprinderea productivă, cel de al doilea e acel [illegible] dă profit decât *prin schimb*. Aceste două clasificări nu [illegible] de suprapus: astfel, cărbunele ars în maşină ar fi un [illegible] fix după această definiţie, pe când el e capital circulant, [illegible] definiţia textului.

Dar iată că se instalează o pompă pentru a ridicà ap[illegible] în sat, sau, mai bine încă, dacă împrejurările se pot[illegible] vesc, se construeşte un apeduct, prin care apa va ve[illegible] singură, urmând panta. Construcţia apeductului va [illegible] prezentà poate de 1 milion sau de 10 milioane de [illegible] munca care erà întrebuinţată la fabricarea şi reînoi[illegible] ulcioarelor, dar va suprimà pentru o mie de ani po[illegible] orice muncă întrebuinţată la ridicarea apei. Economia [illegible] fi incalculabilă!

Cu toate astea nu trebuie uitat:

1° Că formarea capitalurilor fixe cere un sacrifi[illegible] imediat, sub forma unei mari cantităţi de muncă [illegible] cheltueli; pe când remunerarea care trebuie să rezul[illegible] sub forma de muncă suprimată sau de cheltueli eco[illegible] misite, e amânată şi'n general, *cu atât mai depărtată* [illegible] *cât durata capitalului e mai lungă*. Dacă construirea [illegible] nui canal maritim ca cel de Panama, de exemplu, [illegible] buie să coste 3 miliarde şi nu trebuie să fie amorti[illegible] decât peste 99 de ani, trebuie atunci pus în cump[illegible] deoparte un sacrificiu imediat de 3 miliarde, de [illegible] parte o plată ce se va aşteptà un secol întreg. Pen[illegible] stabilirea unui asemenea echilibru trebue să fii înzes[illegible] cu un înalt grad de prevedere şi îndrăsneală şi [illegible] o credinţă nestrămutată în viitor, toate condiţii care [illegible] se găsesc întrunite decât în mediurile foarte civiliz[illegible] Din acest motiv, popoarele a căror stare socială e p[illegible] înaintată şi a căror constituţie politică oferă puţin[illegible] guranţă, nu întrebuinţează deloc capitaluri fixe. To[illegible] bogăţiile lor îmbracă forma de obiecte de consum[illegible] sau de capitaluri circulante.

Comparaţi de exemplu, regatele Indiei şi ale P[illegible] siei, unde se găseşte încă toate comorile dintr'o Mi[illegible]

[1] Oraşul Los Angelos în California a inaugurat în 191[illegible] apeduct de 415 km. lungime, a cărui construcţie a durat [illegible] ani, şi a costat 127 milioane franci. Dar poate da aproape [illegible] milioane metri cubi de apă pe zi. Socotind 7—8 milioane de[illegible] şi amortisment, aceasta revine pentru metrul cub la ceva [illegible] mult de 2/10 dintr'o para pe zi! plus cheltuielile de întreţ[illegible]

[illegible] de Nopţi, dar nici drumuri de fier, nici şosele, nici [illegible], nici maşini.

2° Insfârşit, mai trebuie observat, spre desavantagiul [illegible]lurilor fixe, că dacă durata lor e foarte lungă, *ele* [illegible] *să devină nefolositoare*, şi prin urmare trebuie o [illegible] înţelepciune în prevederile pe care le-am arătat a[illegible]. In adevăr, durata materială a capitalului nu-i [illegible], durata utilităţii sale e singura care ne intere[illegible] dacă se poate pune bază până la un anumit punct [illegible] dintâi, nu se poate pune deloc şi niciodată pe cea [illegible] doua. Utilitatea, o ştim, e nestabilă şi după un anu[illegible] timp, aceia pe care o credeam cea mai bine fixată, [illegible] să se împrăştie. Nu trebuie presupus că utilita[illegible] apei şi a apeductului ce-o aduce, ar puteà vre-odată [illegible] dispară, totuşi marele apeduct pe care Romanii îl [illegible] pentru oraşul Nîmes, Le pont du Gard, e [illegible] o ruină măreaţă dar nefolositoare, din cauză că [illegible] Nîmes a adus apa din Ron. Nimic nu ne garan[illegible], când scobim un tunel sau săpăm un canal, că de [illegible] într'un secol sau două, traficul nu va luà altă cale. [illegible] în ziua când această revoluţie se va produce, ca[illegible] angajat în tunel n'a fost încă amortizat, va re[illegible] că o mare cantitate de muncă a fost zădarnic chel[illegible]. E prudent deci, dată fiind nesiguranţa noastră [illegible], să nu construeşti pentru eternitate şi, din a[illegible] punct de vedere, întrebuinţarea capitalurilor prea [illegible], poate să formeze o operaţie periculoasă.

[illegible] rezervă e adevărată chiar pentru capitalurile [illegible]. Niciodată un particular sau Bancă nu vor [illegible] să avanseze capitaluri cari nu vor puteà fi a[illegible] sau achitate decât peste două secole. De ce? [illegible] rezultate cari trebuie să se producă peste un [illegible] timp nu intră în prevederile omeneşti. Se [illegible] stabili, de fapt, că orice întrebuiţare de capital [illegible] nu dă speranţe să fie refăcut în cursul a trei gene[illegible], va fi înlăturată în *practică*.

V

Cum se formează capitalul?

La această chestie înțelepciunea populară și cea [illegible] mare parte din economiști răspund: *prin economie*. [illegible] ce înseamnă asta, pentrucă noi știm și am repetat de [illegible] numărate ori, că orice capital fiind un produs, nu [illegible] fi format, ca orice produs, decât din cei doi factori [illegible] ginari ai oricării producții: Munca și natura. E de[illegible] să trecem în revistă toate capitalurile ce se pot ima[illegible] unelte, mașini, lucrări de artă, materiale de orice [illegible] gorie, pentru a ne asigurà că n'au putut să aibă alt[illegible] rigină, decât aceia pe care am arătat-o.

Atunci ce este acest nou personagiu care apare [illegible] scenă? Este oare un al treilea factor originar al pro[illegible] ției, pe care l-am uitat? Anumiți economiști au afir[illegible] acest lucru, mai ales englezul Senior, numeà econ[illegible] *abstinență*, așà fel ca să-i dea o personalitate ma[illegible] semnată (și să-i creieze merite speciale pentru vr[illegible] repartiției) și, foarte logic de altminteri, în enumer[illegible] celor trei factori originari ai producției, înlocuià [illegible] talul prin cauza sa și spuneà că acești trei factori [illegible] Natura, munca și abstinența. Și toți cei cari și astăzi [illegible] clară capitalul drept fructul economiei, ar trebui [illegible] adopte această terminologie.

Dar dânsa ar fi nerațională. Nu se concepe cum [illegible] act pur negativ, care se numește abstinență sau eco[illegible] mie, în orice caz, care nu-i decât o simplă abținere, [illegible] puteà să producă un lucru oarecare. Montaigne a pu[illegible] spune: „că nu cunoaște un mai activ și mai vitea[illegible] face, decât acest a nu face", aceasta poate fi adev[illegible] din punct de vedere moral, dar nu explică că acest a [illegible] face ar puteà să creieze cel puțin un ac. A produ[illegible] un act pozitiv, nu negativ.

Ce se înțelege când spunem, capitalul e creiat pr[illegible] economie? Foarte simplu, că dacă bogăția erà con[illegible] mată pe măsura nașterii, capitalul nu s'ar fi form[illegible]

[illegible]. Evident, dacă gospodina n'ar lăsà ouă în [illegible] ca să fie clocite, nu vom aveà niciodată pui. Cu [illegible] astea, unui copil care ar întrebà de unde vin puii, [illegible] răspunde că singurul mijloc de a produce pui, e de a [illegible] să mănânci ouă, ar fi în drept să considere [illegible] răspuns, desigur, ca un bun sfat, dar ca o proastă [illegible].

[illegible] raționamentul care face din economie cauza ori[illegible] a formației capitalurilor, e cu totul asemănător. [illegible] lucru spunând că nedestrucția ar trebui clasată [illegible] cauzele producției. Spunem numai că economia [illegible] *condiție* a formărei capitalurilor, în acest sens, că [illegible] bogăția produsă e consumată zi cu zi pentru sa[illegible] nevoilor imediate, evident, nu va mai rămâne [illegible] pentru a luà înainte, și pentru a aveà timpul [illegible], de exemplu, instrumente. Spunem că, dacă [illegible] și furnica dealtminteri și ca și alte animale, [illegible] avut facultatea să prevadă nevoile viitoare, e si[illegible] întreaga bogăție produsă ar fi fost zi cu zi con[illegible] sau risipită, cum e dealtminteri cazul în anu[illegible] triburi sălbatice — și prin urmare capitalul nu [illegible] format niciodată, și însăși civilizația, fiica plă[illegible] nu s'ar fi născut. Că se mai spune că prevederea, so[illegible] și alte exerciții morale, sunt condiții indispen[illegible], dacă nu la formația originară, cel puțin la con[illegible] capitalului, nimic mai adevărat. Dar economi[illegible] dând drept cauză inițială a capitalului economia, [illegible] inconștient sau nu, în dorința de a justificà do[illegible] capitalului ca răsplată a acestei abstinențe.

[illegible] definitiv, nașterea capitalului presupune totdea[illegible] un excedent al bogăției produse asupra bogăției [illegible], dar care se poate realizà în două chipuri: [illegible] producția a fost împinsă deasupra nevoilor, fie [illegible] consumația a fost comprimată dedesuptul nevoilor. [illegible] economie și mai ales cel de abstinență nu se [illegible] deloc celui dintâi din aceste cazuri, ci numai [illegible] de al doilea. Or, cel dintâi caz, din fericire, e cel [illegible] și în acest fel numai, istoricește, s'a format ca-

pitalul. Să ni se citeze o singură bogăţie creiată p abstinenţă! Prima secure de piatră a omului quate a fost tăiată printr'o muncă supranumerară, în urm nei zile de vânătoare fericită, care îi aduse mai mu alimente decât de obicei şi-i dăduse o zi de liber pentru a creiă acest prim capital. E de crezut oar pentru a trece din starea de popor vânător în stare agricolă, popoarele au trebuit, în prealabil, să economiseas aprovizionări pentru un an întreg? Nimic mai pu verosimil. Au domesticit pur şi simplu animalele, şi ceastă turmă, care a fost primul lor capital, le-a d cu siguranţa zilei de mâne, dispoziţia necesară de a î cepe lucrări lungi. Dar prin ce, cum observă fo bine Bagehot, o turmă reprezintă o economie oarec Posesorul ei a trebuit să-şi impună privaţii? Din con mulţumită laptelui şi cărnei, a fost mai bine hră mulţumită lânei şi pielei, a fost mai bine îmbrăcat.

Şi azi, ca şi în timpul popoarelor de păstori, mar lucrări se fac nu cu lucrări trecute, ci cu bogăţii p zente, concentrate acolo unde e nevoie de dânsele.

Dar se va spune, dacă-i de admis pentru capitalul i strument că n'ar fi decât produsul muncii, nu trebuie cunoscut capitalul de aprovizionare ca rezultat al eco miei? — şi tocmai, pentru a scăpà de aceste concl economiştii socializaţi, ca Rodbertus, şterg aprovi nările de pe lista capitalurilor.

Nu, această deducţie nu ne pare că se impune d se admite, cum am încercat să arătăm că aprovizio rea poate rezultà nu dintr'o privaţie, ci dintr'o sup producţie, — dintr'o zi de vânătoare fericită, dintr'o colţă supra-abondentă.

Ceiace a deşteptat şi a întărit ideia de economie a naină a capitalului, a fost întrebuinţarea monetii formă aproape exclusivă a bogăţiei. In adevăr, dacă urcăm la origina oricărui capital-bani, vedem un a nit număr de monete care au fost *puse deoparte*, ad închise într'un sertar sau într'o cassă de bani, sau d la Cassa de Economie. Şi mai ales este şi obişnuinţa

ţie n avem de a ţine seamă numai de capitalul sub formă plasament: căci e adevărat, nu plasez decât ceiace nu mi mai trebueşte şi, prin urmare, orice împrumut sau orice plasare presupune, în prealabil, un excedent al veniului asupra cheltuelii, şi în acest caz, o economie. Şi admitem că toate adevăratele capitaluri, capitalurile de producţie, au trebuit să aibă aceiaş origine. Dar aici e cercul.

Nu înţelegem deloc, dealtminteri, să contestăm importanţa economiei. Dar dacă economia joacă un rol considerabil în consumaţie, unde o vom reîntâlni, nu trebue pusă printre factorii producţiei. Trebue pus fiecare factor la locul său. Economia nu lucrează asupra producţiei, decât atunci când e *plasată*, adică atunci când ea întoarce la producţii pentru a se consumà sub forma de capital.

PARTEA A DOUA

ORGANIZAREA PRODUCŢIEI

CAPITOLUL I

CUM SE GUVERNEAZĂ PRODUCTIA

I

Despre întreprindere şi despre costul de producţie

Am studiat în parte pe fiecare din factorii producţiei. Dar am văzut că, în parte, nu puteau nimic. Trebuie, pentru ca să poată să lucreze, să fie întruniţi în aceiaşi mână, sau cel puţin sub aceiaş direcţie. Cum se operează această combinaţie?

E posibil ca aceiaş persoană să furnizeze în acelaş timp cei trei factori: braţul de lucru, pentrucă munceşte chiar ea, pământul şi capitalul pentru că-i proprietar. Ţăranul care-şi cultivă pământul cu braţele, cu calul şi cu plugul care-i aparţin, constituie forma tipică a celui dintâi ordin de producţie. Se numeşte *producător autonom*.

Dar, cele mai deseori, acelaş individ nu întruneşte pe toţi trei factorii producţiei. Unul va aveà braţele şi pământul, dar nu capitalul: va fi un ţăran care va împrumutà pe ipotecă. Cutare altul va aveà munca şi

capitalul, nu însă terenul şi va fi obligat să-l închirieze; acesta va fi gospodarul care arendează un pământ sau comerciantul care închiriază un magazin. Alţii, iarăşi, vor aveà pământul şi capitalul, dar nu pot sau nu vor să furnizeze munca: ei vor angajà lucrători.

Se poate presupune cazul când producătorul, nepuţând să pună nici munca, nici capitalul, nici agenţii naturali, va trebuì să împrumute totul. Aşà sunt întreprinderile de mine sau de drumuri de fier, sau a canalului de Suez, care-şi procură terenul (sol sau subsol) prin mijlocul concesiunii cu termen lung, prin împrumuturi sau emisiuni de acţiuni şi braţul de lucru, prin angajarea a mii de lucrători.

Deodată ori acela care are iniţiativa producţiei şi trebuie să împrumute din afară totul sau o parte din mijloacele de producţiune, se numeşte *întreprinzător*. El rolul său, care-i dealtminteri cel dintâi rol, e să adune toate aceste elemente ale producţii, spre a scoate o cât mai bună întrebuinţare posibilă.

Întreprinzătorul este deci pivotul întregului mecanism economic. Pe dânsul se învârteşte totul. Către dânsul, cum vom vedeà, se împrăştie toate veniturile, pentrucă acelea se numeşte venituri sub diferite nume de dobânzi, dividende, rente, chirii, salarii, lefuri, nu sunt decât preţul rezultat din închirierea capitalului, a pământului şi a braţului de lucru sau a oricăror alte puteri productive. Intreprinzătorul este, deci, în acelaş timp marele făuritor şi marele împărţitor.

Ştim, din studiul factorilor de producţie, că pentru a produce o bogăţie oarecare, trebuie, în mod necesar, să se consume o anumită cantitate de bogăţii preexistente; suma acestor bogăţii e ceiace se numeşte în limba economiştilor *costul de producţie*. Dar sunt două feluri de producţie importante de deosebit, unul social şi altul individual.

Costul de producţie social, s'ar puteà spune şi real, se compune din trei elemente: 1° pământul, adică cea mai mare sau cea mai mică suprafaţă de teren pe

care o ocupă; 2° munca, adică cea mai mare sau cea mai mică sumă de sforţări umane pe care le-a întrebuinţat; 3° capitalul, adică cea mai mare sau cea mai mică sumă de bogăţii pe care le-a consumat; şi cum acest capital este chiar el în funcţie de timp (vezi mai sus pag. 129), s'ar puteà spune, în definitiv, că costul de producţie socială se reduce la aceste trei elemente simple: spaţiu, sforţare şi timp.

Costul de producţie individuală, care-i mai bine să-i numim *preţ de cost*, se compune, relativ, din preţul ce trebuie plătit de antreprenor pentru a-şi procurà fiecare din factorii producţiei: — renta, care-i preţul de închiriere al spaţiului ce-l ocupă; — salariul, preţul muncii tocmite de dânsul; — dobînda, preţul de închiriere al capitalului împrumutat, sau mai scurt, preţul timpului.

Iată, de exemplu, exploatarea unei mine de fier. Întreprinzătorul trece la cheltuelile de producţie:

1° Chiria terenului pe care-l ocupă, sub formă de redevenţă datorită proprietarului solului, foarte ureată în Anglia, neînsemnată în Franţa, dar înlocuită prin o participare luată de Stat;

2° Salariul ce plăteşte lucrătorilor angajaţi;

3° Dobînda şi amortismentul ce plăteşte pentru capitalul ce l-a împrumutat.

Şi atunci chiar când întreprinzătorul ar fi proprietarul terenului şi capitalului întrebuinţat, aceasta n'ar schimbà întru nimic calculul, căci dacă contabilitatea sa e bine ţinută, trebuie să treacă printre cheltuelile de producţie dobînda capitalului plasat în întreprindere şi a aceluia cu care a cumpărat terenul. Întreprinderea trebuie să-i plătească lui, cum ar plăti unei terţiu, preţul închirierii serviciilor producătoare.

Dar, evident, fiecare din aceste articole, cari reprezintă o cheltuială pentru întreprinzător, *cheltueli* cum se spune, reprezintă un venit pentru alte persoane, pentru lucrător, pentru capitalist, pentru proprietar, cari se întâmplă să fie colaboratorii săi direcţi sau anonimi. Prin urmare, ar fi să comitem o enormă gre-

şală de calcul, dacă am crede că suma valorilor plătite de întreprinzător reprezintă suma valorilor consumate real prin actul de producţie. Din fericire, aceasta-i foarte inferioară[1].

Dacă trecém dela industria primară, pe care am luat drept exemplu, la industriile de transformare şi dacă urmărim materia primă, minereul de fier de exemplu, în mâinele fierarului, fabricantului de plugari sau de ace de cusut, etc., evident costul de producţie originar merge crescând, ca un bulgăre de zăpadă, cu straturile suprapuse ale cheltuelilor de producţie, cari, însă, vor fi totdeauna aceleaşi; adică preţul de închiriere al muncii, al capitalului şi *al terenului*, salariul, dobînda şi chiria[2].

Întreprinzătorul face deci un echilibru între suma valorilor distruse şi valoarea creiată: natural, nu porneşte la drum decât când socoteşte că cea de a doua va fi superioară celei dintâi. E un fel de schimb pe care-l face: schimbă *ceiace este* pentru *ceiace va fi*. Se poate întâmplà să se înşele în socoteală, dar asta-i întâmplător şi atât mai rău pentru el.

[1] Această greşală a fost comisă de nenumarate ori în timpurile [illegible] în evaluarea cheltuelilor de răsboiu. Răsboiul poate fi [illegible] enormă întreprindere (totuş, nu spunem productivă) [illegible] Statu-i întreprinzător. Costul de producţie pentru Statul be[illegible] va fi ridicat la 100 sau 150 miliarde, în sensul că a[illegible] a fost cifra cheltuelilor. Dar aceasta nu va fi fost costul [illegible] pentru ţară — din fericire! — căci cea mai mare [illegible] din aceste cheltuieli (cumpărături dela furnizori, solda ar[illegible] alocaţii familiilor mobilizaţilor şi refugiaţilor, etc. etc.) au [illegible] de beneficiari şi chiar a îmbogăţit o bună parte.

[illegible] răsboiului pentru naţie, costul real, se reduce la suma [illegible] real distruse, case bombardate, uzine jefuite, corăbii [illegible] şi mai ales materii prime şi stokuri, înghiţite de o [illegible] neproductivă, fără a mai vorbì de pierderea de vieţi [illegible] câţiva economişti o pune (dar pe nedrept credem noi, [illegible] vorbind) în acest total.

[illegible] pentruce nu trebuie, cum fac studenţii la examen când [illegible] întrebaţi, cari sunt elementele costului de producţie, să în[illegible] *costul materiilor prime*, căci evident, costul acestor [illegible] prime trebuie să se descompună la rândul său în cele trei

Auzi adesea spunându-se, şi chiar economişti [illegible] mari au predicat, că valoarea e determinată de *costul de producţie*. Trebuie să ne înţelegem! Dacă vrem să spunem că valoarea productului este egală cu suma valorilor consumate pentru a fi produsă, acesta-i un truism, cum am spune că totalul este egal cu suma părţilor. Dar dacă vrem să spunem că costul producţiei este cauza valorii, în sensul că orice produs ar putea preţuì mai mult sau mai puţin, pentrucă a costat mai mult sau mai puţin, această afirmaţie e nefondată. Am puteà spune tot aşà de bine şi chiar cu mult mai mult drept, costul de producţie e determinat de valoarea obiectului ce vrei să produci. In adevăr, cea dintâi regulă a artei întreprinzătorului, înainte de a întreprinde producerea unui articol nou, e de a se întrebà cu ce preţ va puteà să-l vândă şi apoi să se chibzuiască, în aşà fel ca să nu cheltuiască cu producerea lui mai mult decât ar preţuì. Cu şi mai mult cuvânt dacă-i vorba de un articol deja cotat pe piaţă. Cel care vrea să întreprindă o exploatare de cărbune îşi spune: „Cărbunele preţuind atâta tona în regiunea aceasta, să vedem dacă aşi puteà să-l extrag cu un preţ mai avantagios, adică să-mi lase o cantitate mai mare de beneficiu". Dacă şi-a făcut rău socoteala, dacă-i obligat să cheltuiască cu extracţia mai mult decât ar preţuì cărbunele, prostia lui nu va aveà de efect să mărească cu o centimă măcar valoarea cărbunelui. Va aveà de efect ruinarea lui şi-l va face să închidă mina: iată totul.

Şi totuşi, nu-i isbitor că, în fapt şi aproape pentru toate obiectele ce vedem, preţul de vânzare tinde să se apropie de preţul de cost sau cel puţin să-l urmeze în variaţiile sale, ca şi cum ar fi între dânsele o solidaritate necesară, o legătură?

E adevărat, dar acest fenomen se explică în modul

elemente primordiale arătate mai sus. In afară de aceste trei categorii fundamentale de cheltuieli de producţie, mai sunt câteva cari figurează în contabilitatea întreprinzătorului, *ca asigurări* (contra incendiilor, accidentelor pe uscat şi mare) şi *impozite*

[illegible] mai simplu. Aici nu e o relaţie dela cauză la efect, ci acţiunea unei cauze exterioare, concurenţa, care tinde totdeauna, ca un fel de presiune atmosferică, să aproprie şi chiar să facă *să coincidă costul de producţie şi valoarea fiecărui produs*. Şi ea lucrează cu o presiune cu atât mai mare cu cât tinde să se mărească depărtarea dintre cele două. In adevăr, e uşor de înţeles că de îndată ce se depărtează unul de altul, adică lasă un beneficiu cosiderabil *întreprinzătorului*, toţi concurenţii se grăbesc de partea aceasta şi ajung înmulţind produsul, să scadă valoarea şi preţul. Se poate chiar afirmà că sub un regim de perfectă liberă concurenţă, coincidenţa ar fi perfect realizată. Asta e una din legile cele mai importante ale Economiei Politice, pentrucă orânduieşte în mod automat producţia, cum vom vedeà în capitolul următor.

Numai că în fapt, această coincidenţă nu se produce niciodată, pentrucă concurenţa lucrează totdeauna imperfect; şi, cum vom vedeà, nu-i intreprindere care să nu se bucure de un monopol mai mult sau mai puţin accentuat, depinzând fie de situaţia sa, fie de brevete, fie de drepturi protectoare, fie de coaliţie expresă sau tacită, ceiace-i îngădue să menţină un preţ de vânzare superior preţului de cost şi să realizeze astfel un profit[1].

[1] Chiar în afară de cazul monopolului, se pot cità anumite cazuri în care preţul de vânzare nu corespunde cu preţul de cost: [illegible] se poate întâmpla ca valoarea anumitor produse să rămână [illegible] mod permanent *foarte mult deasupra costului de producţie*, [illegible] cazul când diferitele unităţi ale unui aceluiaş produs, [illegible] anumite condiţiuni de producţie neegale şi totuşi neputând fi vândute [illegible] preţuri diferite pentrucă sunt identice — de exemplu sacii cu [illegible] tonele de cărbune — tot ceiace poate face concurenţa e [illegible] reducă preţul curent la nivelul costului de producţie cel mai [illegible] lăsând pentru costurile de producţie mai mici un beneficiu [illegible] cum vom vedea mai departe, e ceiace numesc economia rentă.

[illegible] se poate întâmplà ea valoarea anumitelor produse să scadă [illegible] costul de *producţie*, fără ca producţia să se oprească câtuşi de [illegible] se întâmplă atunci când în urma unui progres industrial [illegible] cost al unui obiect scade gradat. In acest caz concu-

Dar atunci, se va întrebà poate, dacă valoarea tutur lucrurilor tinde să coincidă cu costul de producţie, or muncă a neamului uman nu-i un meşteşug de dispreţ asemănător cu acela al Danaidelor, care umpleau butoiu fără fund? Căci, dacă fiecare act de produ nu face altceva decât să reproducă, sub formă de val noi, valorile vechi cari au fost distruse, unde-i profit

Dar această contradicţie e numai o aparenţă, rez tând dintr'o confuzie între costul de producţie individ şi costul de producţie social, pe care le-am despăr adineauri.

Numai costul de producţie individual, costului în ba preţului de cost, se aplică legea de care am vorb care tinde să aducă mereu valoarea produsului la r lo rea elementelor sale constitutive, la valoarea ch tuielilor. Şi dacă se întâmplă ca, prin efectul concurenţ valoarea produselor să nu lase întreprinzătorului dec cheltuielile de producţie, adică nu-i lasă nici un prod acesta va fi rezultat supărător pentru dânsul, da întreprinderea va fi totuşi remuneratoare pentru to aceşti colaboratori ale căror servicii le va fi plăti

Se poate întâmplà ca aceştia să câştige mult atun când întreprinzătorul va fi în pagubă. Cea dintâi într prindere dela Panama, aceia a lui Lesseps, a pierdu întregul capital, dar a adus câştig de sute de milioa unui bun număr de persoane, ingineri, bancheri, fără uită pe ziarişti.

Dar dacă ai în vedere costul de producţie social atunci nu-i drept să spui că bogăţia produsă nu întrec în general bogăţia consumată. Dimpotrivă! E în natu

renţa aduce fără încetare preţul, nu la nivelul costului de pr ducţie, ci la acel al costului de *reproducere*, care, pentru produ sele industriale e, în general, inferior costului originar.

Acest fapt e cu putinţă atunci când capitalul angajat în în treprindere nu mai poate fi scos, de exemplu, în mine sau de muri de fier. In acest caz, chiar atunci când prima intreprinde n'ar mai acoperi dobînda şi amortismentul acestui capital d prima întocmire, va fi deajuns ca dânsa să aducă ceva mai mult decât cheltuielile de exploatare, pentruca totuşi să continue,

în urî cărei operaţii productive de a creia mai multe utilităţi decât distruge, de a lăsa, cum se spune, *un profit net*, nu numai în agricultură, cum susţineau fiziocraţii, dar în ori ce producţie.

Trebue să fie astfel, căci cum s'ar fi putut desvolta civilisaţia, cum s'ar fi putut ridica umanitatea deasupra animalităţii, dacă producţia n'ar lăsa în mod normal un produs net care să servească la lărgirea continuităţilor şi la creşterea capitalului? E clar că dacă omul n'ar recolta niciodată mai mult grâu decât consumă pentru sămânţă şi hrană, n'ar fi putut niciodată întemeia o familie sau o cetate.

II

Reglementarea automată a producţii.

Starea sănătăţii pentru corpul social, ca pentru toate corpurile vii, dealtminteri, constă dintr'un drept echilibru între producţie şi consumaţie.

Faptul că nu se produce de ajuns e un rău, pentrucă o anumită categorie de nevoi rămân în suferinţă; dacă produci prea mult e un alt rău, mai mic decât cel dintâi, dar real totuşi. In adevăr, ori ce exces de producţie aduce, în mod necesar, nu numai o risipă de bogăţie, ci mai ales o pierdere de forţe, prin urmare o muncă zadarnică.

Acolo unde fiecare om produce atât cât îi trebue să consume, ca Robinson în insula lui, sau mai curând ca în prima fază a industriei casnice, în familia antică sau în comunitatea din evul mediu, echilibrul acesta se stabileşte uşor. Fiecare din noi, în parte, sau fiecare mică grupă, e capabilă să prevadă aproape nevoile ei proprii şi—deşi aceste prevederi n'ar fi perfecte—să-şi regulaze producţia în consecinţă.

Problema devine şi mai grea atunci când producătorul nu mai produce pentru el şi ai săi, ci pentru client, pentru altul, căci, evident e mai greu să prevezi nevoile

altuia decât pe ale tale. Şi totuş, chiar sub regimul diviziunii muncei şi al schimbului, echilibru între producţie şi nevoi nu-i încă prea greu de stabilit, atâta vreme cât producătorul lucrează *după comandă*, sau cel puţin atât cât obiceiurile fiecărui client sunt cunoscute şi consumaţia lui uşor de prevăzut: brutarul sau cofetarul calculează destul de exact numărul pâinilor sau al prăjiturilor ce vor desface în fiecare zi.

Dar problema devine cu adevărat grea sub un regim economic ca al nostru, unde piaţa a ajuns imensă, producţia vertiginoasă, unde industriaşul nu mai aşteaptă comenzile consumntorului, ci merge după ordinele comercianţilor, intermediarilor şi speculatorilor — cari, chiar ei, o iau înainte, cumpărând şi vânzând *cu termen*, anticipând asupra nevoilor publicului.

Şi cu toate astea, tocmai pentru viitorul acestui regim nou, legiuitorul, cu o îndrăzneală, care ar fi fost revoluţionară dacă ar fi fost conştientă, părăsind toată vechea reglementare, a decis că producţia să n'aibă altă regulă decât libertatea. Se ştie că revoluţia franceză, prin legea vestită din 17 Martie 1791, desfiinţă regimul corporativ, adică regimul sub care un individ nu putea să se apuce de un meşteşug decât dacă împlinise anumite condiţii şi proclamă libertatea muncii, adică dreptul pentru orice individ să producă ceia ce-i pare lui bun. Această reformă, salutată cu aclamaţii generale, nu întârzie să fie imitată în toată Europa.

Dar această libertate pentru fiecare de a produce ce vrea, adăogând o nouă parte de nesiguranţă pe lângă aceia a anticipării asupra nevoilor, n'a introdus oare anarhia în producţie?

Tocmai ceiace-au afirmat socialiştii, mai ales cei din prima jumătate a secolului XIX-lea. Dar economiştii, din contra, în general, au rămas uimiţi de admiraţie la vederea ordinii şi echilibrului ce domnesc în producţie.

Faptul e, că e un fenomen destul de neexplicabil la cea dintâi aruncătură de ochi, că, în fiecare zi, sute

de milioane de oameni, fără să se fi înţeles între ei, fără ceiace-i trebuie fiecăruia — cel puţin toţi cari au mijlocul să plătească. Ce providenţă, ce forţă asigură regulează astfel, zi cu zi, producţia bogăţiilor, în aşa fel ca să nu fie nici prea multe, nici prea puţine?

Explicaţia pe care o dau economiştii e foarte simplă. Ei spun că producţia se regulează în modul cel mai sigur şi cel mai repede, şi foarte simplu, prin *legea cererii şi a cererei*, care se poate formulà astfel: lucrurile valorează mai mult sau mai puţin, după cum ele sunt produse în cantitate mai mult sau mai puţin îndestulătoare pentru nevoile noastre.

Dacă se întâmplă că cutare sau cutare ramură de industrie nu este îndeajuns prevăzută cu braţe şi capitaluri, nevoia la care ar corespunde resimţindu-se, produsele ei dobîndesc o valoare mai mare. Producătorii, în particular întreprinzătorul, care-i principalul agent al producţiei şi primul care profită din urcarea preţurilor, îndeplinesc câştiguri din cele mai mari. Atraşi de semnala acestor profituri superioare câştigului normal, alţi producători, capitalişti sau muncitori, se angajează acolo încât cantitatea produsă e ridicată la nivelul cantităţii cerute.

Ori de câte ori, dimpotrivă, o marfă oarecare va fi produsă în cantitate superioară nevoilor, valoarea ei trebuie să scadă. Scăderea valorii are drept efect reducerea venitului producătorilor, şi'n particular, profiturile întreprinzătorului — acela care primeşte direct toate loviturile. Deci se retrage după o cale în care întâmpină pierderi şi socoteli greşite, iar producţia mărfii se împuţinează până acolo încât cantitatea produsă revine la nivelul cantităţii consumate.

Astfel este prea frumoasă şi de atâtea ori ridicată'n slavă armonie, mai ales de Bastiat, a organizaţiei spontane a producţiei. E un fel de mecanism care s'ar regula în mod automat, şi cât de superior încă, se spune, oricărei reglementări artificiale, fie oricât de savantă.

Această lege regulatoare e incontestabilă ca tend... dar, pentru ca să opereze în fapt, trebuie multe c... diţii, cari sunt rar îndeplinite.

Trebuie, mai întâiu, ca oferta să răspundă instan... neu cererii. Trebuie factori de producţie perfecti... cari să se mişte cu iuţeala fulgerului din punctele u... sunt supra-abondenţi către punctele unde sunt neîn... tulători. Trebuie o piaţă mondială unică, sau cel pu... pieţe solidare, ca nişte vase comunicante pentru ca ... librul, de îndată ce-i turburat, să se restabilească ... instantaneu. Dacă se poate admite că lumea econo... tinde către această stare, trebuie să mărturisim ... departe încă s'o fi împlinit. In adevăr, orice produ... agricolă sau industrială presupune capitaluri angaj... pentru un timp mai mult sau mai puţin lung (vezi ... sus *Capitaluri fixe şi circulante)* şi cari, prin faptul ... au devenit „fixe", încetează să mai fie mobile. Li... spune cultivatorilor de vie, în Franţa, că produc p... mult vin şi că trebuie să facă „altceva"; şi'ntradev... e probabil că legea ofertei şi a cererei — chiar ... n'ar fi decât concurenţa vinurilor din Algeria, îi ... constrânge la aceasta, mai curând sau mai târziu. D... ce-i de făcut cu cele şapte sau opt miliarde capit... băgat în pământ sub formă de plantaţii şi pivniţe?

Dar nu numai atât. Acolo unde legea ofertei ş... rerii lucrează deplin, n'are nimic „armonios", în sen... pe care-l dădea Bastiat, căci să nu uităm că valoa... n'are nici o legătură cu utilitatea, în sensul vulgar ... nominativ al acestui cuvânt. Imparte producţiile şi p... fesiile nu în raport cu adevăratele nevoi ale oamen... ci cu dorinţele lor şi cu preţul pe care ei vor sau ... să-l pună pentru împlinirea lor (vezi mai sus, *Des... utilitate).*

Rezultă că funcţiile cele mai utile, ca acele ale a... culturii, tind să fie părăsite, atunci când cele mai ... productive, de exemplu cele ale băeţilor de prăvăl... oraşe, ca să nu mai vorbim de atâtea funcţii publ... parazitare, sunt înmulţite în mod ridicol. Dacă, pen...

Franţa, compari cele două recensăminte din 1866 şi 1911, vezi că'n această scurtă perioadă de 45 ani numărul agricultorilor nu s'a mărit mai deloc, pe când al comercianţilor s'a îndoit aproape.

E nevoie să amintim că numărul debitanţilor de băuturi alcoolice în Franţa, se ridică la cifra de necrezut de aproape 470.000 adică 1 la 23 adulţi, pe când numărul agricultorilor se micşorează mereu.

Alte profesii, cum sunt medicii, au un efectiv care ar fi îndestulător, dacă ar fi mai bine repartizaţi, dar ei sunt aproape toţi concentraţi în oraşe, unde mulţi, din lipsă de clienţi, sunt reduşi să trăiască din cele mai rele mijloace, rămânând populaţiei rurale un număr neîndestulător. La Paris, repartiţia medicilor pe cartiere arată destul de elocvent că numărul lor e în raport, nu cu numărul bolnavilor, ci cu mărimea profitului. In cartierele bogate din despărţirea VIII-a şi a IX-a, la Madeleine, Les Champs-Elysées, se numără un medic pentru 94 sau 131 locuitori. In cartierele sărace din est sau sud, La Villette, Père Lachaise, Charonne şi Plaisance 1 medic pentru 3000 sau 3500 locuitori, de 30 de ori mai puţin; în cartierele dela Chapelle, dela Gare, d'Amérique, 1 medic pentru 6.000 locuitori, de 60 de ori mai puţin; şi'n sfârşit în cartierul St. Fargeau (desp. XX-a) 1 medic pentru 17.772 locuitori, de 170 de ori mai puţin![1] Iată cum libera concurenţă ştie să facă să corespundă serviciile cu nevoile.

Poate vei spune că cei săraci au mai puţină nevoie de medici decât cei bogaţi?!

Insfârşit, să nu uităm că „cererea" nu vine direct dela consumator, ci dela intermediari, dela comercianţi şi speculatori[2], că-i o cerere bazată mai puţin pe nevoi

[1] Relativ la epidemia de vărsat care isbucni în Bretagne (Jan. 1911) ziarele au semnalat acest fapt, că nu s'a găsit un singur medic la 14 Km. împreurj

[2] Nu trebue conchis, cum uneori se grăbeşte prea mult să se facă, că speculaţia, adică faptul de a anticipă usupra evenimentelor viitoare, ar fi, în mod necesar, un rău. Din contra, specula-

reale în prezent decât pe nevoi cari nu se vor real... nu trebuie să te miri dacă-i supraproducţie. E posi... în caz contrariu, ca producţia să fi rămas sub ... nevoi; în acest caz va fi deficit, ceiace vom vede... dată la capitolul *Crize*.

III

Despre concurenţă.

Legea ofertei şi a cererei implică, pentru a puteà ... funcţioneze deplin, libertatea muncii; şi libertatea mu... cii, sub forma ei activă se numeşte *concurenţă*. Con... renţa apare deci ca marele regulator al oricărui me... nism economic în societăţile noastre moderne.

Erà de regulă, altădată, în tratatele de Economie p... litică, să-i se recunoască concurenţii următoarele virtuţ...

1° Stimularea *progresului*, prin emulaţia între indu... triile concurente şi prin eliminarea industriilor învechi...

2° Realizarea *ieftinătăţii*, pentru marele profit al t... turor şi mai ales pentru acel al claselor sărace;

3° Pregătirea unei *egalizări progresive a condiţiu...* prin reducerea cifrei profiturilor, salariilor, chiriil... dobînzilor, etc., la acelaş nivel.

Bastiat rezumă virtuţile concurenţii în această def... niţie lirică: „E cea mai progresivă, cea mai egalitară cea mai comunitară din toate legile căroia Providenţa le-a încredinţat progresul societăţilor umane". Şi a scoate în evidenţă binefacerile concurenţii, opunând monopolului, regim în care publicul este lăsat la di... creţia unuia singur. Concurenţa e democraţia şi mono... polul e autocraţia în domeniul economic.

In sens contrariu, socialiştii primii jumătăţi a secolu... lui XIX şi în special Louis Blanc, au văzut în concu...

torul care cumpără, prevăzând lipsa şi vinde, prevăzând abundenţa poate exercità o acţiune regulatoare foarte binefăcătoare. Dar spe... culaţia se înşală adesea, mai ales când decurge din joc (vezi mai jos *Bursele de Comerţ*).

... mai mult decât în proprietate, cauza tuturor ... sociale, şi mai ales a exploatării muncitorilor. ... înseamnă că dânşii preconizează monopolul. ... nici concurenţă, nici monopol, ci cooperaţie.

... absolută între aceste două teze constă, cum ... cazul, în faptul că acelaş cuvânt e luat în ... diferite. Pentru Bastiat şi şcoala sa, concu... înseamnă *libertate* — libertatea „de a alege": ... vorba de consumator, de a alege produsul ... satisface mai bine; fie, dacă-i vorba de producător, ... alege munca care-i mai plăcută. Pentru socialişti, ...renţa e *lupta*: fie între capitalişti — lupta pentru ...ţuri, fie între muncitori — lupta pentru viaţă, şi'n ... cazurile sdrobirea celui slab de cel puternic.

... adevăr, concurenţa are această dublă faţă şi după ...jurări, se prezintă fie sub una fie sub alta.

... adevărat că atunci când se exercită în mod ... concurenţa e un stimulent foarte puternic al ...ţiei, prin rivalitatea pe care o întreţine între ...ători. Acest fericit efect se realizează mai ales ... concurenţa internaţională: e cunoscută înflăcărarea ... luptă industriaşii din diverse ţări pentru a ... pieţele străine. Dar acest efect se realizează mult ... puţin pe o piaţă naţională sau locală, acolo unde ...enţii vecini pot să se înţeleagă spre a nu-şi ... sacrificii grele.

... adesea, mai ales în comerţ, dar şi'n anumite ...ţii, concurenţa are drept rezultat deteriorarea ...ţii produselor. Fiecare concurent, pentru a puteà ...ţine lupta, se sforţează să pună în schimbul materiilor ... de calitate superioară, deci mai scumpe, materii ... calitate inferioară şi deci mai ieftine, astfel că dacă-i ... de progres, unul din cele mai însemnate e acela ...falsificării mărfurilor, care a devenit o adevărată ..., punând la contribuţie toate descoperirile ştiinţei [1].

[1] Vezi mai jos la capitolele despre *Consumaţie*. ... exemplele ar fi nenumărate. S'a ajuns să se facă vin fără stru... fructe conservate, fără fructe şi zahăr, unt, fără lapte, lapte

Anumite comerţuri, cum e acel de băcănie, [illegible] fabricaţii, ca cele de îngrăşăminte artificiale [illegible] conserve, au câştigat o adevărată celebritate în [illegible] în aşà condiţii că legiuitorul a trebuit să inter[illegible]

Nu-i un fapt sigur că concurenţa elimină numai [illegible] învechiţi şi incapabili. Dacă concurenţa n'ar fi [illegible] o formă a emulaţiei, ar asigurà victoria celui [illegible] moral, celui mai devotat, celui mai altruist, şi [illegible] ar fi un instrument de progres şi de adevărată [illegible] Dar cum dânsa e şi o altă formă a luptei pentru [illegible] asigură victoria celui mai puternic şi celui mai [illegible] şi prin asta poate chiar să aducă o adevărată [illegible] gadare morală, pentrucă, cum spune proverbul: [illegible] obligat să urlii cu lupii". Se poate foarte bine întâm[illegible] ca dânsa să elimine pe cel mai cinstit: cutare comer[illegible] scrupulos, care nu va voì să falsifice produsele [illegible] sau care-şi va închide magazinul duminica, fabrica[illegible] care nu va voì să micşoreze salariul lucrătorilor [illegible] să mărească durata zilei lor de lucru, lucrătorul [illegible] ti p de grevă va refuzà să muncească pentru un sal[illegible] inferior aceluia al camarazilor săi. Vom vedeà [illegible] departe că industria cinstită nu poate susţine concur[illegible] lui *sweating system*.

2° E adevărat oare, concurenţa are de efect, în [illegible] necesar, scăderea preţurilor? Scăderea câştigurilor, [illegible] dar asta nu-i tot una. E foarte posibil ca scăde[illegible] câştigurilor să nu ducă la nici o scădere a preţuri[illegible] Singura scădere a preţurilor care poate să fie defini[illegible] şi binefăcătoare pentru consumator, e aceia care rez[illegible] din micşorarea costului de producţie. Concurenţa, [illegible] multe cazuri, are de efect nu reducerea costului [illegible] producţie, ci, din contră, *mărirea lui*. Cum asta? [illegible] mulţind zădarnic, cu adevărată pierdere, numărul p[illegible] ducătorilor sau al intermediarilor. In acest caz câşti[illegible]

fără vacă, chiar ouă fără gâini, sa se faca fâina cu o foarte [illegible] ternică proporţie de talc şi să se fabrice mătăsuri cari conţin [illegible] 100 numai mătase şi 95 la 100 materie minerală!

[illegible] fără îndoială, preţul însă nu şi consumatorul [illegible] beneficiază.

Exemplul cel mai izbitor e acela al două sau trei [illegible] de drum de fier ce-şi fac concurenţă între două [illegible] e clar că traficul, care rămâne acelaş, trebue [illegible] duble sau triple cheltueli de instalare şi de [illegible]. Asemeni, un excelent exemplu e şi brutăria. [illegible] brutarilor e în mod ridicul exagerat. Fiecare [illegible] vânzând din ce în ce mai puţin, în urma con[illegible] e obligat să-şi scoată din capete, câştigând [illegible] la fiecare articol. Un nou sosit nu poate să [illegible] preţurile, pentrucă ele sunt abia suficiente [illegible] permită vechilor producători să trăiască, ci, din [illegible] le va urcà, pentrucă va trebuì de aici înainte [illegible] unul mai mult din aceiaş cantitate vândută [1]. [illegible] e prea mic pentru a eliminà pe brutarii [illegible], vânzând c'un preţ inferior — sau dacă ar aveà [illegible] de pretenţie, ceilalţi s'ar coalizà atunci împotriva [illegible] astfel, cum spiritual o spune d. de Foville, con[illegible] negustorilor urcă preţurile, după cum aceia a [illegible] din pădurile bătrâne îi fac să se înalţe spre [illegible] pentru a-şi disputà aerul şi lumina.

[illegible] eră aşà sub regimul corporaţiilor, când numărul [illegible] erà limitat pentru fiecare profesie.

[illegible] Insfârşit, e adevărat, concurenţa trebuie să aibă [illegible] egalitară, în sensul în care o înţelegeà Basitat, [illegible] profiturile cari întrec nivelul comun, egalizând [illegible] întocmai cum egalizează preţurile. Şi cu toate [illegible] care este ţara unde neegalitatea bogăţiilor e mai [illegible] aceia unde s'a desvoltat ca o faună monstruoasă

[1] [illegible] numărul brutarilor în fiecare oraş erà fixat în raport [illegible] populaţii şi pâinea erà relativ mai puţin scumpă decât [illegible] Paris, acum 30 de ani numai, se numărà un brutar la [illegible] locuitori; astăzi, se numără unul pentru 1300 şi chiar, [illegible] socotesc şi sucursalele, 1 pentru 800. Rezultă că, spre a [illegible] trăiască, un brutar trebue sa câştige 12 bani la kgr. de [illegible] preţuluirea oficioasă publicată în mod periodic la prefec[illegible] din Sena), pe când marile brutării cooperative pot să aco[illegible] cheltuelile lor cu 2 sau 3 bani numai de kgr.

speţa miliardarilor? E tocmai ţara unde concurenţa era în fierbere, unde toţi se izbesc în goana după dolari şi, unde, în locul binevenitului proverb francez: fiecare pentru sine şi Damnezeu pentru toţi! — dictonul american spune: „cel din urmă pentru dracu".

Se va răspunde poate că aceste mari averi nu sunt rezultatul concurenţii ci, din contra, al suprimării concurenţii prin mijlocul trusturilor şi al regimului protecţionist. Dar iată tocmai ceiace arată experienţa, anume că concurenţa între producători duce în mod general la suprimarea concurenţii. S'ar puteà întâmplà ca toţi concurenţii să fie succesiv eliminaţi prin luptă, până când nu mai rămâne nici un supravieţuitor — ceea ce întâmplă cu şoarecii închişi într'o cursă — în care concurenţa ar da naştere, în chip firesc, monopolului. In general însă, înainte de a ajunge la această extremitate, concurenţii se înţeleg pentru a formà un cartel sau un trust, cum vom vedeà mai departe, ceiace le seamnă că, dupăce au încercat să se elimine reciproc şi au reuşit să-şi reducă numărul, sfârşesc, când nu mai rămân decât cei mari, prin a renunţà la un război nefolositor şi prin a încheià pacea pe contul consumatorilor.

Concurenţa nu creiază egalitatea profiturilor decât acolo unde concurenţii sunt egali în capacitate, adică se implică în prealabil regimul pe care e socotită că o creiază. Dar atunci când concurenţa are loc între indivizi neegali, între puternici şi slabi, măreşte neegalităţile originare. Nu trebuie deci pus temeiu pe dânsa pentru realizarea justiţiei distribuitive.

Dealtfel, presupunând chiar, cum se face în economia pură, o societate în aşà condiţii că concurenţa s'ar puteà exercità în mod absolut şi că dânsa ar asigurà fiecăruia maximum de satisfacţie pentru cel mai mic preţ, n'ar fi deloc de dorit, din punct de vedere social şi moral, ca această ipoteză să se poată realizà, căci în aceasta ar fi regimul individualist absolut: nici coalizaţie, nici cooperaţie, fiecare ducându-şi drumul său. Nu

piaţa n'ar fi decât o sală de vânzări, coşul Bursei, unde fiecare şi-ar strigà preţul.

Nu putem vedea aci însă idealul social, îl vom căutà într'un regim cooperativ organizat nu în vederea urmăririi unui profit ci a satisfacerei nevoilor noastre[1].

IV

Supraproducţia şi legea debuşeelor.

Judecând după starea de sărăcie în care se găseşte încă majoritate a oamenilor, pare că producţia rămâne totdeauna în urma nevoilor şi că preocuparea cea mare e să activăm cât mai mult posibil. Şi totuşi, lucru ciudat! tocmai contrar, teama unui exces de producţie, a îngrămădiri generale a produselor (*general glut*, cum economiştii englezi), preocupă pe fabricanţi şi pe oamenii de afaceri şi de dânsa se aude vorbindu-se cel mai des. Cum e cu putinţă aceasta?

Economiştii n'au împărtăşit niciodată aceste temeri: pericolul unei supraproducţii generale le pare cu totul imaginar şi ridicul. Dânşii nu neagă, desigur, că nu poate să se întâmple acest lucru în anumite ramuri de industrie, că producţia întrece cererea, pentrucă previziunile ei au fost greşite. Dar ei neagă orice existenţă reală a unei supraproducţii *generale* şi o atribuie unei simple iluzii optice, a cărei cauză e dealtminteri uşor de prins: e pentrucă producătorii ale căror produse sunt supraabundente pe piaţă şi prin urmare se vând rău sunt tipetele cele mai mari, dar acei ale căror pro-

[1] Vezi conferinţa noastră *Concurrence et Coopération* în cartea *Coopération*.

Vezi dealtminteri, afară de argumentele economice, argumente de ordin moral şi filozofic pentru a crede că *cooperaţia* e destinată a înlocui din ce în ce mai mult *competiţiei*. Chiar în ordine biologie, o şcoală nouă începe să predice că asociaţia şi ajutorul mutual constitue un factor de progres şi de îmbunătăţire a speciei tot aşà de puternic ca şi lupta pentru viaţă. Vezi Geddes şi Thomson, *L'évolution des sexes* (trad. franc.); — Kropotkine, *Mutual Aid*.

duse sunt rare, şi prin urmare se vând bine, nu ... nimic. De aici vine faptul că nu se aude vorbind niciodată decât de supraproducţie şi ajungi să crezi este pretutindeni.

Mai mult încă! economiştii cred că, dată fiind ... mădirea într'o ramură oarecare de producţie, leacul mai eficace ce s'ar putea aduce acestui rău, e stimularea unei creşteri proporţionale în celelalte ramuri de producţie. Criza rezultând din abundenţă nu se poate vindeca decât tot prin abundenţă, conform cu ... unei şcoale celebre în medicină: *similia similibus* ... fel toţi producătorii sunt interesaţi ca producţia să ... cât mai îmbielşugată şi cât mai variată cu putinţă. Această teorie e cunoscută sub numele de *legea debuşeelor*. J.-B. Say a formulat-o cel dintâiu şi era foarte mândru spunând „că dânsa va schimba politica lumii". Se poate exprima în modul următor: *fiecare producător vinde cu atât mai multe debuşee cu cât e o mai mare varietate şi abundenţă de alte produse.*

Pentru înţelegerea acestei teorii, trebuie să înce... făcând abstracţie de monetă şi presupunând că pr... sele se schimbă direct pe produse, ca sub regimul sc... bului în natură (troc). Să presupunem, de exemplu, ... negustor care vine pe una din marile pieţi ale Af... centrale, ale Sudanului sau ale Congului: n'are ... tot interesul să găsească piaţa cât mai bine aprovi... nată cu produse numeroase şi felurite? Fără îndo... n'are interes să găsească aici, în cantitate considerabilă, *aceiaş marfă* pe care o poate şi dânsul oferi, de exemplu arme, dar are interes să găsească cât mai mult posibil din celelante, ivoriu, cauciuc, praf de aur, fistică, etc. Fiecare marfă nouă care apare pe piaţă constituie un plasament sau, cum se spune în această teorie, un *debuşeu* pentru propria sa marfă: cu cât mai multe, cu atât mai bine. Şi chiar dacă negustorul nostru ... această neşansă de a fi adus prea multe arme, ... se poate întâmpla, în cel mai fericit caz, ca şi alţii să fi adus tot aşà, pe aceiaş piaţă, prea multe mărfuri

... armele nu vor fi prea multe. relativ cu alte produse, cum spune foarte bine J.-B. Say: „ceiace poate să favorizeze mai bine desfacerea unei mărfi, este producţia unei alteia".

Lucrurile nu se petrec altminteri, spune dânsul, sub regimul vinderii şi cumpărării. Fiecare din noi are cu atât mai multă şansă să găsească plasament produselor sale cu cât ceilalţi au mai multe bogăţii şi ei vor avea cu atât mai multe bogăţii cu cât vor fi produs mai mult. Ceiace se poate dorì în cel mai fericit caz unui producător care a produs *prea mult* un articol oarecare, e ca ceilalţi producători să fi produs şi ei, la rândul lor, *prea mult;* supraabundenţa unora va îndrepta supraabundenţa altora. Anglia a produs anul acesta prea multă bumbăcărie? Ei bine: dacă norocul vrea ca India să fi produs în acelaş an prea mult grâu, îşi va putea cu mult mai uşor bumbăcăriile. Sau iată că industria, mulţumită minunatei creşteri a puterii sale mecanice, aruncă pe piaţă o cantitate enormă de mărfuri, dar producţia agricolă n'a mers cu acelaş pas: produsele sale n'au crescut decât într'o slabă măsură: valoarea lor, în raport cu valoarea produselor manufacturate, s'a ridicat, şi consumatorii obligaţi să cheltuească mult ca să-şi procure obiecte de hrană, nu mai au destule mijloace ca să cumpere multe produse manufacturate. Presupuneţi, din contra, că producţia agricolă merge în acelaş pas cu producţia mecanică şi echilibrul e pe punctul de a se stabilì. Consumatorul, cheltuind mai puţin ca să se hrănească, va absoarbe fără greutate excesul produselor manufacturate.

În total deci, teoria debuşeelor tinde pur şi simplu să probeze că excesul de producţie nu-i niciodată un rău, *oridecâteori creşterea producţiei se operează simultan şi proporţional în toate ramurile.* În adevăr, în acest caz, raporturile între cantităţile schimbate nefiind modificate, echilibrul economic nu va fi turburat.

Asta-i de netăgăduit. Ar trebuì, totuşi, să se facă un pas mai departe în această ipoteză. Ar trebuì pre-

supus că instrumentul schimburilor, moneta, a participat şi dânsa la supraproducţia generală, căci dacă cantitatea de monetă ar fi rămas aceiaş, ar rezultă raportul de schimb cu celelalte produse s'ar schimba neapărat: relativa ei raritate i-ar conferì o mai mare putere de dobîndire, într'un cuvânt ar fi o scădere generală a preţurilor. Dar dacă se presupune că producţia monetei se măreşte în aceiaş proporţie cu toate celelalte mărfuri, atunci nu va fi nimic de schimbat în valori şi preţuri şi nici un semn exterior nu va arăta publicului că pluteşte în abundenţă.

Teoria debuşeelor e deci perfect întemeiată ca pură teorie, dar, de fapt, creşterea producţiei nu se manifestă niciodată în condiţiile voite de sus zisa teorie. Nu-i un caz la milion să vezi o creştere simultană şi egală în toate ramurile producţiei. Mărirea producţiei se arată prin salturi, prin creşteri intermitente şi localizate.

Şi în general, dânsa n'are loc decât la produsele manufacturate, adică unde-i îndestulător prevăzută pentru nevoi şi unde supra-producţia cere mai curând o risipă de muncă şi de capital — şi foarte rar în agricultură sau în construcţie, acolo unde, din potrivă, ar fi bine-venită, pentrucă acolo nevoile sunt încă departe de saturaţie.

Iată pentru ce legea debuşeelor, deşì adevărată în principiu, nu împiedică în schimb neîncetate rupturi de echilibru, care provoacă *crize*. Şi iată, asemenea, de ce producătorii caută azi să le prevină prin înţelegeri comerciale *(Cartels, Trusts)*, cari sunt unul din fenomenele cele mai importante ale epocii noastre şi pe care le vom studià mai departe. Au drept caracter esenţial angajamente reciproce luate de producători, într'o aceiaş ramură de industrie, ca să nu producă peste o anumită cifră fixată, după starea pieţii.

V

Crizele.

Criza, cum destul de bine spune cuvântul, e o turburare bruscă în echilibrul economic. Dar poate fi studiată sub două înfăţişări foarte diferite şi chiar opuse.

Crizele pot apăreà ca speţe de boli ale organismului economic; ele prezintă caractere tot aşà de asemănătoare ca şi nenumăratele boli ce chinuesc pe oameni. Unele au un caracter periodic, altele sunt, din contra, neregulate. Unele sunt scurte şi puternice ca fiorii friguri; se manifestă la fel, printr'o puternică urcare a temperaturii, urmată de o scădere bruscă, altele sunt lenoale ca anemiile, spune D-l de Laveleye. Unele sunt localizate într'o ţară determinată, altele sunt epidemice şi fac înconjurul lumii, ca şi holera.

Criza, se poate presupune din aceste comparaţii, că e un fenomen de ordin *patologic*. Ori, n'ar trebui să se vadă aici mai curând un fenomen de ordin *fiziologic* adică manifestaţii cari n'au nimic anormal şi sunt foarte potrivite cu perfecta stare de sănătate? mai curând chiar salturile unei vitalităţi puternice, crize de creştere, în funcţie de progres economic, care ar fi poate chiar condiţia necesară? Şi dacă vre-odată crizele ar trebuì să dispară, n'ar fi aceasta mai degrabă simptomul întristator al unei societăţi înămolite în „starea staţionară"?

Vedem astfel desemnându-se două concepţii a crizelor: una pesimistă, alta optimistă şi această opoziţie de vederi asupra naturii lor va aduce, în mod necesar, divergenţe atât asupra modului de a le explicà, cât şi asupra mijloacelor de a le înlăturà. Dar înainte de a fuà poziţie, să vedem mai întâi prin ce *simptome* se manifestă crizele. Vom cercetà apoi cari sunt *cauzele* cu ajutorul cărora se crede că pot fi explicate si cari sunt *remediile* ce se prescriu pentru a le evità, dacă se crede necesar să se caute remedii.

§ 1. Simptomele.

Manifestările crizelor sunt totdeauna aproape la fel, aţiel că diagnosticul lor nu-i greu. Atât numai, că sunt mai mult saù mai puţin accentuate. Dacă ar trebui să le enumărăm pe toate, lista ar fi lungă, căci cum nu sunt raporturi economice cari să nu fie, mai

mult sau mai puțin, influențate de izbucnirea [illegible] crize, nu-i aproape nici una din ele care să nu poată dacă vrei, să fie luată ca semn indicator.

Dar mai ales semnul vestitor al crizelor e *periodicitatea*. Le vezi, cel puțin în cursul secolului precedent, succedându-se cu regularitatea și maestatea [illegible] zului pe mare, fiecare val având o mărime de aproape zece ani, din care cinci sau șase ani de mișcare accidentă. Fără îndoială, aceiași alternanță se întâlnește mai mult sau mai puțin, în toate fenomenele economice: mișcarea prețurilor, salariilor, coeficientul dobânzii și, la fel, în fenomenele naturale, variațiile barometrului, creșterea și descreșterea apelor, înaintarea și retragerea ghețarilor.

Ritmul este legea lumii. Nu-i nimic misterios în aceasta. E chiar imposibil să fie altfel. Oridecâte ori o variație e închisă în anumite limite, ceiace-i cazul general, ea are în mod necesar, un dute-vino între punctele extreme. Dar când e vorba de crize, regularitatea acestei mișcări are ceva impresionant și dorința de explicare dat naștere celor dintâi cercetări asupra cauzelor crizelor.

Un caracter esențial al crizelor e caracterul lor *epidemic*. Se întâmplă adesea că este exces sau insuficiență de producție în cutare sau cutare industrie și prin aceasta încep cele mai multe din crize, dar nu iau caracterul de crize decât atunci când zguduirea se comunică dela o industrie la alta și dela o țară la alta, ceiace presupune acțiunea unei cauze generale care rămâne de găsit.

Totuși, avem trei semne prevestitoare caracteristice la care toate celelalte se pot, mai mult sau mai puțin, adăugà:

a) *Urcarea prețurilor*, care manifestă activitatea consumației, abundența numerariului și înlesniri de credit;

b) *Urcarea cursului valorilor mobiliare*, mai ales acțiunilor, *care* înseamnă activitatea întreprinderilor, mărirea câștigurilor și a dividendelor;

c) *Urcarea salariilor*, care implică activitatea pieții muncii, creșterea cererii mânii de lucru.

Când spunem că acestea sunt semnele vestitoare ale crizelor, trebuie înțeles că acestea sunt semnele cari [illegible] și prin urmare preced crizele. Dar criza constă tocmai în aceasta că, la un moment dat, prin o [illegible] misterioasă, toate aceste mișcări schimbă direcțiunile ascendente devin deodată descendente. Și [illegible] au loc simptome inverse de cele arătate:

a) *Scăderea prețurilor*, arătând scăderea consumației, [illegible] monetei, dispariția creditului;

b) *Scăderea cursului valorilor*, arătând pierderea câștigurilor și a dividendelor, falimentul pentru întreprinderile cele mai aventurate și care este însoțită de ridicarea scontului.

c) *Scăderea salariilor*, arătând oprirea producției, [illegible] cererii mânii de lucru, apariția șomagiului.

[illegible] trecerea din starea de activitate în starea de depresiune, care arată momentul crizei, moment care se [illegible] fixă, uneori, cu atâta precizie că poți să indici [illegible] și ora aproape, dar care alte ori se întinde pe o [illegible] mult mai lungă și lasă chiar pe economiști în-[illegible] anumită nehotărîre asupra datei anului.

§ 2. Cauzele.

Stanley Jevons observase cel dintâi că, în cursul secolului al XIX-lea, crizele urmase la intervale aproape [illegible] de zece ani. Iată datele lor:

1815	1827	1836	1847
1857	1866	1873	1882

Și dacă Stanley Jevons mort în 1882, ar fi trăit mai mult, ar fi avut bucuria să vadă cele din urmă două crize ale secolului apărând tocmai la momentul voit, una în 1890, alta în 1900! O asemenea regularitate nu poate fi atribuită întâmplării și sugerează ideia unui ciclu astronomic. In adevăr, către cer ridică ochii Stanley Jevons ca să caute acolo explicația și crezù

că o găseşte în periodicitatea petelor din soare. Se ... deà atunci că maximum şi minimum lor s'ar repre... aproape la fiecare zece ani. Dar ce legătură puteà ... fie între petele soarelui şi crize? Este că aceste vari... ale intensităţii sclipirii solare s'ar repercutà pe p... mânt, în recolte bune sau rele, care, la rândul lor, ... determinà crizele. E lesne de văzut că nu, lipseşte ... mic acestui roman cosmogonic.

Dar aceasta nu-i decât un roman. Nu numai că ... s'a demonstrat că petele din soare ar aveà vreo infl... enţă oarecare asupra recoltelor şi nici chiar recolt... asupra crizelor, ba încă periodicitatea decenală a p... telor solare şi aceia a crizelor, şi mai puţin încă co... cidenţa între una şi alta, n'au fost confirmate de ob... servaţie. In ceiace priveşte *maxima* şi *minima* pete... solare, periodicitatea pare să fie de 11 ani. Şi'n ceia... priveşte periodicitatea decenală a crizelor, sec. XX-le... a venit să dea o desminţire pretinsei legi, căci ... dintâi criză a survenit în 1907. Fără îndoială, trebu... reţinut acest caracter de periodicitate, dar nu trebu... căutat aici o regularitate astronomică. Dealtminteri, ... totdeauna ceva arbitrar în enumerarea şi cronolog... crizelor, căci mai întâi nu-i uşor să fixezi momentu... precis când se deslănţue — şi care variază dealtfel de... o ţară la alta. Şi apoi e criză şi criză: sunt unele ... adevăraţi cicloni, sunt altele simple depresiuni atmo... ferice, cari nu preţuesc osteneala de a fi ţinute ... seamă.

Explicarea astronomică a crizelor fiind părăsită, ... mâne să se găsească o alta. Economiştii n'au trebu... să se gândească mult: au dat nenumărate. Un autor ge... man, d-l Bergmann, în 1895, numărà 230 şi au ... fost şi altele de atunci. Se poate chiar spune că nu... mărul lor e nelimitat. Căci, dată fiind complexitat... şi solidaritatea tuturor fenomenelor economice, e de... juns ca unul din ele să se oprească, întocmai ca un... din roţile unui ceasornic, pentruca întreg mecanism... să se strice: sau dacă vrei o comparaţie fiziologică, ...

...ul ca un organ să fie lezat, pentruca întreg organis... să fie în suferinţă.

Totuş, trebuie precizat şi limitat cercetarea cauzelor ... ...ând că criza nu-i o perturbare oarecare, ci că ... anumite caractere definite şi prin urmare cauza ... trebuie să fie de aşà fel ca să explice aceste ... şi mai ales să explice periodicitatea acestui ...

§ 1. Explicarea prin supraproducţie e aceia care e ... ...ptată, în mod natural, de spectacolul progreselor ... ale industriei şi mai ales ale industriei me...

Pare peste putinţă ca această goană vertiginoasă ... nu ne ducă în prăpastie. Trebuie să vină ziua, mai ... sau mai târziu, când această masă de produse ... pe piaţă va întrece capacitatea de consumaţie ... nu va mai puteà fi absorbită. Atunci, lichidarea se ... printr'o cădere generală a preţurilor.

Fabricanţii, ca să scape de nevoia vinderii în pierdere, ... să-şi procure banii prin scontarea la bancheri sau ... vinderea titlurilor ce au în portofoliu, de unde rezultă ... a dobînzii şi o scădere a cursului valorilor ... în aşà fel că, tocmai în urma supraabundenţii ... banul ajunge rar. Şi industriile cari nu pot ... să-şi procure, dau faliment. Toate manifestările ... mai sus enumerate sunt, după cât se pare, foarte ... explicate.

Şi la fel şi periodicitatea, căci se înţelege foarte bine ... această mişcare alternativă, prin care producţia trece ... consumaţii, apoi la un moment dat se opreşte ... pe când consumaţia, care merge cu un pas egal, ... şi o lasă'n urmă la rândul ei — ia, în mod ... înfăţişările unei mişcări ritmate. In adevăr, tre... după fiecare dezastru, un anumit timp industriei ... să-şi repare pierderile, să-şi refacă rezervele, să-şi ... instrumentele în vederea noilor nevoi.

Totuşi această explicaţie se isbeşte, de altă parte, de ... multe obiecţii grave.

Mai ales aceia că nu se înţelege de ce, d
crizele aveau drept cauză supraproducţia, ar avea d
caracteristică o urcare a preţurilor? E adevărat
scoborîrea şi chiar prăbuşirea preţurilor se manifestă,
perioada descendentă a crizei, după ce punctul de sa
raţie a fost atins, dar de ce nu se manifestă înainte
acest moment şi din moment ce producţia a început
se mărească? Cum se face că şi curba ascendentă
preţurilor e paralelă curbii ascendente a produc
Trebuie răspuns că se întâmplă astfel, pentrucă acea
din urmă n'ar fi putut să urmeze mersul ascendent
consumaţiei? Dar atunci nu supraproducţia ar fi
crizei: ar trebuì spus că supraconsumaţia!

§ 2. Explicaţia prin *sub-consumaţie* se prezintă
preferinţă acelora cari privesc la mizeriile stării eco
mice actuale, adică la socialişti şi socializanţi ca Sismond
Aceştia nu neagă crizelor, drept cauză ocazional
supraproducţia datorită lăcomiei capitaliştilor, cari
să compenseze reducerea dobînzii, caută, cum se spu
să se despăgubească prin cantitate; dar cauza fundam
tală e insuficienţa izvoarelor marii mase a consum
torilor clasei muncitoreşti, a salariaţilor, cari n'
mijloace să cumpere produsele cu propria lor mun
In adevăr, nu serveşte la nimic să spui că nevo
oamenilor sunt nelimitate, sau că se poate întinde
nesfârşit; nu-i deajuns, pentru ca să poţi petrece
articol, să găseşti oameni cari să-l dorească, mai trebu
să găseşti oameni cari să aibă mijloacele să-l dobîndea
Creşterea venitului populaţiei n'a mers, în general,
un pas tot aşà de repede ca şi creşterea produc
manufacturiere. Şi cum aceste două cauze inverse, d
ducând la acelaş rezultat — deoparte necesitat
crescândă pentru fabricanţi de a întinde cât mai m
posibil producţia; dealtă parte numărul crescând
salariaţilor şi insuficienţa salariului — se măresc fă
încetare, echilibru turburat, în loc să se stabilească
mod automat, cum a făcut-o până acum, va dev
din ce în ce mai mult nestabil şi crizele, din ce în

aşteptă, până în ziua când dânsele vor îngropà sub
ruinele lor regimul capitalist. Astfel, acesta-i sortit
piară prin chiar consecinţele cari i-au dat naştere.
Dar aceasta nu pare să se potrivească mai bine fapte-
lor decât cea precedentă, ba dimpotrivă, căci, dupăcum
tocmai părea în contradicţie cu urcarea generală
a preţurilor, aceasta pare desminţită prin urcarea
acestor, cari, generalmente, precede crizele. De ce
posibilitatea pentru clasa lucrătoare de a rescumpărà
salariul său produsul muncii sale s'ar manifesta
numai în urma perioadei când dânsa a câştigat mai
mult şi prin urmare puterea de consumaţie s'a mărit.
Înainte, ci după criză ar trebuì să bântuie sub-
consumaţia. Se poate înţelege că sub-consumaţia există
ca cauza unui rău cronic, că dânsa e deajuns să ex-
plice mizeria şi sărăcia, dar nu vedem de ce această
sub-consumaţie s'ar manifestà sub formă de criză la
un moment dat şi cu reveniri regulate.
In sfârşit, admiţând chiar teoria care face fondul
acestei explicaţii, anume că clasa salariată atinge din
ce în ce mai puţin produsul muncei sale şi e, din ce
în ce mai mult, jefuită de clasa posedantă nu se vede
de ce ar rezultà o insuficienţă *generală* a consumaţii,
căci de ce spoliatorii n'ar consumà tot atât ca şi cei
spoliaţi? Ei au oare mai mică poftă? E puţin probabil.
Ei vor consumà altceva, bine înţeles. Va fi mai mică con-
sumaţia de articole de prima necesitate şi mai mare
consumaţie de articole de lux, dar aceasta va fi tot în
folosul industriei, care câştigă, în general, mai mult
din acestea decât din celelalte.
§ 3. Economiştii sunt în general de acord azi asupra
celei a treia explicaţii: ei văd cauza crizelor mai mult
în *supracapitalizare* decât în supraproducţie. Deşì
chiar această teorie comportă numeroase variante, iatà
cum se prezintă în trăsăturile sale cele mai generale.
Dacă n'ar fi vorba, pentru industrie, decât de a
ţinè şi cu zi producţia cu nevoile ei, ar fi destul de
bine şi chiar de n'ar ajunge în mod exact, n'ar re-

zultà de aici o criză — cum nu-i criză când un [illegible] calculând rău nevoile clienţilor săi, s'ar găsì, la [illegible] şitul zilei, cu'n excedent de prăjituri. Dar marea [illegible] strie nu se poaţe mulţumì să producă zi cu zi: [illegible] să meargă înaintea nevoilor şi pentru a fi în [illegible] să le răspundă, să creieze cu multă vreme înainte [illegible] mijloacele de fabricaţie şi de transport, uzine, [illegible] mine, vagoane, corăbii, etc,; va trebuì timp pentru [illegible] Aşteptând, nevoile cari se măresc şi devin [illegible] oare, urcă preţurile. Apoi, când a venit ziua în [illegible] mijloacele de producţie pregătite pot fi puse 'n [illegible] ele au sá arunce pe piaţă, deodată, valuri de [illegible] şi observaţi că nu se vor puteà opri după voie! [illegible] odată ce capitalul a fost învestit sub formă de [illegible] fix, nu se mai poate desprinde şi trebuie să continu[illegible] circule chiar atunci când piaţa se găseşte saturată, [illegible] atunci când lucrează în pagubă. Se'nţelege deci [illegible] bine de ce scăderea preţurilor poate luà propor[illegible] unei prăbuşiri irezistibile. Nu se va oprì decât [illegible] când un anumit număr de întreprinderi noui dau [illegible] ment sau renunţă la luptă, sau atunci când [illegible] preţurilor îşi va fi împlinit efectul ei obişnuit — [illegible] rea consumaţiei, şi când prisosul va fi putut astfel [illegible] fie, puţin câte puţin, absorbit.

Se înţelege dar de ce crizele sunt despărţite prin [illegible] tervale aproape regulate; durata acestor perioade [illegible] mai aceia trebuitoare pentru reconstituirea capitalu[illegible] necesare în perioada următoare. Şi'n sfârşit, se [illegible] foarte bine de ce crizele sunt un fenomen concomi[illegible] cu regimul capitalist şi mai ales cu acel al marii indu[illegible]

Se înţelege astfel mai bine de ce chiar acei cari [illegible] ocupă cu afacerile, rentierii, marele public, sunt [illegible] în criză, dece contribue s'o grăbească şi dece sufăr [illegible] secinţele. In adevăr, ce vedem?

Iată o eră de prosperitate, recolte bune, nici o [illegible] de război, industria merge, totul merge — atunci [illegible] urcându-se cursul tuturor valorilor, mine de aramă [illegible] de cărbuni, costul cauciucului, drumrile de fier. [illegible]

[illegible] «îşi pune în mişcare portofoliul» fiecare în[illegible] pe cei care-i crede bine informaţi: Spune-mi ce [illegible] urcă? — şi nu riscă să fie înşelat, pentrucă totul [illegible] In toate părţile se creiază întreprinderi noui, [illegible] mine noui, se fac noui plantaţii de cau[illegible] se captează căderi de apă, se deschid cinematografe. [illegible] întreprinderile vechi îşi măresc capitalurile, [illegible] acţiuni noui. Apoi vine ziua când toate aceste [illegible] produc în acelaş timp şi-şi fac concurenţă. [illegible] o trosnire sinistră: una din ele care se pră[illegible] Numaidecât panica — şi dupăcum, mai înainte, [illegible] valorile se urcau, cu atât mai grăbiţi erau cum[illegible] acum, cu cât scad, cu atât mai mult se gră[illegible] le vândă. Rari sunt capitaliştii cari au ştiut, [illegible] spune, să iasă la timp din afacere. Din ce în [illegible] aceste titluri cari reprezentau atâtea prorociri [illegible] şi de venituri şi cum o spune în mod eloc[illegible] Seligman, „capitalizarea atâtor speranţe", se [illegible] înainte chiar de a puteà ştì dacă, în adevăr, [illegible] producţie[1].

[illegible] n'ar fi şi crize de *sub-producţie* tot aşà de bine ca [illegible] de supraproducţie? Echilibrul între producţie şi consumaţie [illegible] fi tot aşà de bine rupt prin deficitul producţiei ca şi [illegible] ei? Pare chiar că acestea sunt cele mai temute, căci [illegible] de producţie, abundenţa, n'ar puteà fi un rău în [illegible] ajunge astfel decât în urma vreunui alt viţiu în struc[illegible] în timp ce insuficienţa producţiei trebue să aducă [illegible] şi eventual moartea.

[illegible] Sărăcia şi foametea au ţinut un mare şi teribil loc [illegible] tuturor popoarelor până la o epocă nu prea depărtată de [illegible] Au fost încă în Franţa, în cursul secolului XVIII şi [illegible] destul de des în ţările a căror evoluţie industrială nu-i [illegible] ca India sau chiar Rusia. Şi chiar în ţările cele [illegible] se poate întâmplà, în cutare sau cutare ramură a [illegible] o lipsă care va cauzà mari dezordini. De exemplu, în [illegible] viticulturii timp de douăzeci de ani, în urma inva[illegible] Şi ne mai amintim încă dezastrele cauzate în An[illegible] din cauza lipsei bumbacului *(cotton famine)* în timpul războ[illegible] despărţire cu Statele-Unite.

[illegible] cu bună dreptate nu se pune sărăcia în categoria cri[illegible] nu se găseşte la dânsa niciunul din caracterele simpto-

§ 3. Remediile.

Mai întâi, e nevoie să căutăm? Iată-ne ajunşi la ... stia pusă la începutul acestui capitol. Dacă criza ... decât un fenomen fiziologic, un ritm normal, ca ... ţiile organismului economic, trebuie s'o laşi să ... dela sine. Dar dacă trebuie să vezi într'însa o ... rare patologică, atunci, în adevăr, cercetarea unui ... diu e destul de indicată. Pare să rezulte cu prisosinţă din examenul cauzelor pe care le-am trecut în ... oricare ar fi aceia care ar păreà mai mult întemeiate, că toate implică o anume desordine şi consecinţe ... rătoare, pe care ar trebuì încercat să le evităm.

Dar indicaţia remediului va depinde, evident, de ... presupusă. Dacă se crede că-i supraproducţia, ar ... să se încerce să se limiteze această producţie: de ... plu, prin instituirea de cartele (vezi mai departe), ... reglementând producţia, ar împiedecà urcarea exag... a preţurilor şi prin urmare şi scăderea lor, sau, ... puţin, cum s'a spus în mod pitoresc, le-ar ... paraşută.

Dacă se vede cauza crizei în faptul neputinţii ... muncitoreşti de a-şi mărì consumaţia tot atât de ... pede pe cât creşte producţia, se vor căutà remedii în stabilirea unui regim socialist, care va asigurà ... citorului totalitatea produsului muncii sale, sau, ... numai într'un regim cooperativ, unde producţia ... organizată numai în vederea nevoilor, şi nu a câş... rilor, n'ar fi mânată spre o supraproducţie excesiv... curat speculativă.

Dacă se vede cauza crizei în supra-capitalizare ... trebuì să pui tot temeiul pe bănci, cari sunt ... şi aproape singurele distribuitoare de credit. Lor ... revenì sarcina să intervinà în momentul ... vezi ...

matice enumărate de noi. E adevărat, este urcare de preţ... care se prezintă în condiţii precis inverse, pentrucă aici ... preţurilor nu-i decât urmarea şi consecinţa deficitului, pe ... criza clasică, urcarea preţurilor precede criza, iar scăderea ... rilor o urmează.

... văd că accelerarea circulaţiei devine neliniştitoare, ridicând scontul pentru a restrânge astfel credi... (vezi cap. *Bănci*); — fie, dimpotrivă, când criza ... iminentă, grăbindu-se să proceadă la salvarea ca... care ar fi să se prăbuşească cele dintâi şi a că... ... ădere ar determinà dezastrul general. Şi legislaţia ... să exercite o acţiune preventivă, fie controlând ... titlurilor întreprinderilor noui, fie reglementând ... ările pe termen.

... însuşi, în această din urmă explicaţie a crizelor, re... ... mai îndoelnic, căci răul e mai mult psicho... ... decât economic, e mai mult o chestie de educaţie; ... ... de a învăţà publicul, să nu creadă că dacă ... ... se urcă trebuie cumpărată, nici, că dacă scade, ... vândută. Această educaţie se face dela sine, în ... să vânzarea în pierdere, scăderea preţurilor, ... de a găsì bani şi spectacolul falimentelor, ... pe producători, nu pot întârzià de a influ... ... supraproducţia. Numai că, de îndată ce efectul rece ... ... a încetat, atunci remediul încetează de a ... ... O ştiinţă a crizelor destul de exactă ar fi, ... remediul cel mai bun care să îngăduie să se pre... ... revenirea la data fixă, căci e permis să credem ... ... prevăzută şi întrucâtva scontată ar fi, ... chiar evitată, sau cel puţin mult potolită. ... ... n'ar trebuì să ne încredem, căci se întâmplă ... ... să teama de un rău are tocmai de efect să ... ... acest rău. Marele războiu actual ar fi fost pro... ... evitat, dacă toată lumea n'ar fi repetat de mult ... ... de neînlăturat.

CAPITOLUL II

ASOCIAȚIA PENTRU PRODUCȚIE

I

Formele succesive ale asociației pentru produc

„Azi, Vinerea Mare, scrià Fourier, în 1818, am g secretul Asociației universale". Se lăudà: desigur, descoperise deși-l scosese în relief cu o vigoare parti lară, căci asociația nu-i din ordinul acelor fenom cari trebuesc descoperite: ea sare în ochi tuturor probabil, cea mai generală din toate legile cari gu nează universul, pentrucă se manifestă nu numai raporturile oamenilor trăind în societate, dar și 'n a care unesc lumile în sisteme solare, și moleculele celulele în corpuri brute sau organizate și până și raporturile logice cari ne permit să gândim. Chi animalele cunosc legile asociației și câteva din aces societăți animale, albine, furnici sau castori, au fo în toate timpurile, pentru oameni un nesfârșit subi de învățătură și admirație.

Asociația se aplică la toate scopurile, dar nu ne v ocupà aici decât de asociația în vederea produc luând acest cuvânt nu în sensul juridic al unei soc tăți contractuale, ci în senzul cel mai larg al u grupări oarecare de indivizi, lucrând pentru un s comun. In chipul acesta se impune oamenilor pent toate lucrările cari întrec puterile individuale, chi numai pentru o greutate de ridicat și chiar și pent acelea cari fiind solidare, trebue să fie în mod neces executate în comun, cum este munca sămănătorului s a plugarului care merge în urma lui pentru a astu sămânța, sau a mecanicului și a fochistului depe a locomotivă. Diviziunea muncii, de care vom vorbì înda presupune totdeauna o asociație conștientă sau inco tientă.

Asociația oamenilor a trecut prin trei faze:

1° A fost mai întâi *instinctivă*, ca și pentru animale. meni se grupează instinctiv nu numai pentru luptă, pentru muncă și joc: nu le place nici munca, nici singuratec. Cea mai naturală și, desigur, cea dintre asociații, a fost aceia dintre bărbat și dintre părinți și copii. Se va spune poate că n'are nici un caracter economic și are drept cauză instinctul sexual și matern? Și cu toate căsătoria, în sensul unei legături durabile și în *menajul*, a fost la început o asociație mai economică. Când Indienii din America de Nord întrebați de ce se căsătoresc, răspundeau: „Pentrucă noastre ne aduc lemnul, apa, alimentele și ne tot bagajul".

Și chiar foarte probabil că acest caracter economic căsătoriei caracterul permanent, pe care instinc- sexual sau vocea sângelui n'ar fi putut să i-l dea.

2° Asociația a devenit apoi *coercitivă*, mai întâi sub forma sclaviei. Sclavia trebue să fie considerată ca o lărgire a familiei primitive, determinată de cauze nevoia de a constitui o asociație mai puter- (cuvântul *familia* cuprinde pe sclavi și sclavul se numește *familiaris*). Dealtminteri nu-i de mi- într'un timp când chiar femeile erau adesea fructul (răpirea Sabinelor), că cucerirea a servit să în familie și pe muncitorii străini. Foarte această sfârșiau prin a deveni membri adoptivi familiei, așà cum se poate vedeà atât din tragediile cât și din povestirile călătorilor din Marocul

Prin această asociație coperativă impusă, oamenii de întruniți împreună cu sutele, mișcându-se în unui instrument de aramă izbit de un fel de orbestră, cum ne-o arută bazo-reliefurile egiptene, să ridice Piramidele Egiptului sau să vâs- pe ape galere cu trei și patru rânduri de lopeți.

Asociația a devenit mai puțin strict coercitivă cu *menajul*, întruatât, cel puțin, întrucât relațiile între

stăpân şi muncitor s'au destins. Dar, de altă pa[illegible] asociaţia între muncitor şi pământ s'a strâns, pentr[illegible] se ştie că trăsătura caracteristică a servagiului e [illegible] legat de pământ (servul pământului).

Asociaţia păstrează încă caracterul semicoercitiv [illegible] *regimul corporativ*. E obligatorie, în sensul că nim[illegible] nu poate să exercite o lucrare fără să facă parte [illegible] corporaţia de care depinde acea meserie, şi numai [illegible] formându-se regulamentelor impuse de corporaţie, [illegible] mai târziu, de guvern. Dar obligaţia, aici, în lo[illegible] constitue o servitute, constitue un privilegiu. E [illegible] avantagiu şi o onoare de-a fi admis în această asoci[illegible] de meşteşugari, numită corporaţie. Nu eşti admis d[illegible] după ce-ai făcut o lungă ucenicie şi după ce-ai [illegible] supus unui examen de capacitate, care constă din [illegible] cutarea unei lucrări de seamă. Mai târziu lucrarea [illegible] seamă a fost înlocuită prin taxe, din ce în ce mai [illegible] şi capacitatea technică fu un titlu de admitere mai [illegible] decât banul, favoarea sau rudenia cu unul din maiş[illegible] Asfel se sapă primul şanţ — care aveà încetul cu [illegible] cetul, să se transforme în prăpastie — între lucrăt[illegible] şi patron. Lucrători, *tovarăşi* sau *varlets*, cum li [illegible] spuneà atunci, văzură închizându-li-se drumnl spre [illegible] tronat, adică spre producţia independentă şi condam[illegible] să rămână pentru totdeauna simpli salariaţi. Atunci [illegible] opuseră corporaţiilor, devenite numai asociaţii de [illegible] pâni (*meşterie*, cum se spuneà), asociaţii compuse [illegible] mai din lucrători, *călfiile*, al căror rol fu mare în istor[illegible] claselor muncitoreşti.

3° Astfel dădù greş evoluţia, care în evul med[illegible] părea că trebuie să reuneassă într'o aceiaş asociaţ[illegible] capitalul şi munca. Nu-i mai puţin adevărat că a sfârş[illegible] printr'o nouă formă de asociaţie, aceia pe care [illegible] studiat-o în capitolul precedent sub numele de *între-prindere*, adică grupe mai mult sau mai puţin num[illegible] roase de indivizi, în care unul, patronul, dă capital[illegible] instrumentele, pământul şi ceilalţi salariaţii, dau mâ[illegible] de lucru.

[illegible] regim al întreprinderii a făcut minuni în ceiace [illegible] producţia bogăţiilor, dar ca mod de asociaţie [illegible] fi considerat ca un progres: din contra, în[illegible] o întoarcere îndărăt. Muncitorii n'au câtuş de [illegible] sentimentul de a fi asociaţi într'o operă comună [illegible] patronul sau cu acţionarii şi chiar nici n'o doresc [illegible] în locul unui acord de bunevoinţi, acest regim a [illegible] un conflict puternic, care constitue ceiace se [illegible] chestia socială.

[illegible] numai că nu mai este între muncitori şi patron [illegible] contract de asociaţie, în sensul juridic şi precis al [illegible] cuvânt, care comportă participare la câştig şi [illegible] la direcţie şi la răspundere, dar abia dacă [illegible] să descoperi aparenţele unui contract consensual [illegible] al unui contract sinalagmatic, a unei închirieri [illegible] căci, în fapt, aşà zisul contract de muncă [illegible] o „momeală“: acesta-i cuvântul technic.

[illegible] toate astea vom vedea mai departe că legea [illegible] să dea salariatului caracterul unui contract [illegible] chemând pe lucrători să participe la re[illegible] „regulamentelor de atelier“, sau impunându-le [illegible] interese în caz de rupere a angajamentelor; şi [illegible] contractante, patroni şi lucrători, tind şi ele [illegible] anumite caractere de asociaţie prin instituţii, [illegible] contractul colectiv, participarea la beneficii şi acţio[illegible] muncitoresc, pe care le vom găsì la capitolul [illegible]

II

Asociaţia muncitorilor.

[illegible] actualul contract de întreprindere nu cons[illegible] decât o formă de asociaţie nelegitimă, asociaţie [illegible] fapt, nu de drept, asociaţie de nevoie nu de bună[illegible] nu putem nădăjdui oare că dânsa va face loc [illegible] forme de asociaţie liberă şi integrală, unde fiecare [illegible] conştiinţa clară că-i membru unei opere co[illegible] şi voinţa hotărîtă de a coopera?

Fără îndoială, asta nu-i imposibil, deoarece [illegible] formă e deja realizată în *asociaţia muncitorească* [illegible] *producţie*. Se desemnează sub acest nume, sau sub [illegible] de *cooperative de producţie*, asociaţii de muncitori [illegible] tituite în vederea înlăturării patronului, în vederea [illegible] nirii propriilor lor stăpâni şi pentru a păstra [illegible] dânşii roadele muncii lor.

Franţa e considerată ca pământul natal al [illegible] fel de instituţii şi cu drept cuvânt, căci aici s'a [illegible] meiat prima asociaţie muncitorească de producţie [illegible] 1834, de un publicist, Buchez. Dar numai în urma [illegible] voluţiei dela 1848 a fost o mare pornire în acest [illegible] Nu degeaba această dată coincide cu aceia a [illegible] universal: aceasta însemnà republica în guvern, [illegible] republica în atelier. Se întemee atunci în Franţa, [illegible] ales la Paris, peste 200 de societăţi muncitoreşti [illegible] producţie: dar toate pieriră, afară de 3 sau 4, cari [illegible] trăesc şi azi. A fost o nouă reînviere în 1866—[illegible] În sfârşit, în ultimii ani, numărul lor a crescut [illegible] Se numără azi (1913) exact 476. Numărul lor [illegible] 500 acum vreo doisprezece ani: mişcarea ascendentă [illegible] însemnat deci o retragere; îşi va reluà din nou drumul [illegible] împrejurările războiului fiindu-i prielnice.

Câteva din aceste asociaţii au reuşit foarte bine [illegible] devenit case importante. Cu toate astea, toate împ[illegible] nu numără decât 20.000 societari (plus 7—8000 [illegible] auxiliari) şi cifra totală a afacerilor nu atinge [illegible] 75 milioane. E o nimica toată în lumea industrială. Dacă scoatem dela socoteală cinci sau şase mari [illegible] ciaţii, media scoboară la vre-o două zeci de mun[illegible] E mica industrie. Şi notaţi că Franţa este ţara [illegible] numără cele mai multe asociaţii muncitoreşti de produ[illegible]

Piedicile ce întâmpină cooperativele de producţie [illegible] foarte numeroase şi explică îndeajuns nesuccesul [illegible]

1° Prima, e *lipsa de capital*. Ştim că dacă se [illegible] elimina capitalistul din întreprinderea productivă [illegible] orice caz nu se poate elimina capitalul; marea indus[illegible] cere azi capitaluri din ce în ce mai considerabile, [illegible]

[illegible] să-şi le procure nişte simpli lucrători? Gologan [illegible] luaţi din economia de fiecare zi? Asta se [illegible] şi s'a făcut, în adevăr, în câteva întreprinderi [illegible] industrie, dar numai cu preţul unor sacrificii [illegible] şi nu poţi, în mod general, să pui temeiu pe astea. [illegible]? Dar în primul rând aceştia nu sunt de loc [illegible] să-şi plaseze capitalurile lor în întreprinderi cu [illegible] aşa de îndepărtate. Şi, de altă parte, mun[illegible] nu sunt dispuşi să caute concursul capitaliştilor, [illegible] scopul lor e tocmai să scape de dânşii.

[illegible], nu considerăm această greutate de neînvins. [illegible] muncitoreşti solid organizate, odată ce-ar fi [illegible], ar găsi cu uşurinţă să împrumute toate [illegible] cari le-ar fi necesare, fie constituind o bancă [illegible] (există una în Franţa) fie adresându-se socie[illegible] cooperative de credit sau cooperativelor de con[illegible] cari dispun, şi unele şi altele, de capitaluri [illegible]

[illegible] mult, Statul e dispus să le facă avansuri. El [illegible] în fiecare an în buget mai mult de un milion [illegible] subvenţii de repartizat între asociaţiile care-i [illegible] mai interesante, o parte cu titlu gratuit şi [illegible] pierdut, dar cea mai mare parte cu titlu de [illegible] rambursabil. Mai mult, prin legea din 18 [illegible] 1915 a fost pus la dispoziţia asociaţiilor [illegible] de producţie, un fond de donaţie de 2 mi[illegible] fr. cu condiţia ca aceste asociaţii să fie efectiv [illegible] din lucrători.

[illegible] doilea, e *lipsa de clientelă*. Asociaţiile muncito[illegible] nu sunt, în general, destul de puternic înzestrate, [illegible] produce ieftin şi pentru marea consumaţie po[illegible] Şi, dealtă parte, n'au, în general un nume, o [illegible] destul de cunoscută pentru a atrage clientela [illegible] Din fericire pentru ele, au găsit în Franţa clienţi [illegible] Statului şi a municipalităţilor şi mulţumită [illegible] din aceste societăţi de producţie îşi datoresc [illegible]

[illegible] judeţele şi comunele nu numai susţin asocia-

ţiile de producţie prin comenzile lor, dar le acordă ferite privilegii în concesia lucrărilor publice, pre- *a)* dispensă de garanţie; *b)* dispensă de formalităţi adjudecare pe calea licitaţiei; *c)* dacă e licitaţie, de preferinţă la preţ egal; *d)* plata lucrărilor prin a turi la fiecare cincisprezece zile. — Dar, în aceste con viaţa le e cam şubredă.

3⁰ Al treilea, *lipsa de educaţie economică* a muncitoreşti, care, până acum, nu-i permiteà: — găsească cu uşurinţă în rândurile sale oameni ca să conducă o întreprindere industrială; — nici, punând că i-ar găsì, să ştie să-i aleagă şi să-i pă de conducători, superioritatea lor devenind ad cauză de excludere; — nici, însfârşit, presupunând c'ar primì direcţia lor, să ştie să le asigure o par venit, proporţională cu serviciile ce fac, căci supe tatea muncii intelectuale asupra muncii manuale încă deajuns înţeleasă. Totuş, s'au realizat mari g grese: se văd unele asociaţii păstrându-şi directorii viaţa, retribuindu-i foarte onorabil şi nearătând chiar nici un sentiment de gelozie când sunt de sau au un automobil în serviciul lor.

4⁰ Insfârşit, ultima piedică e că *dânsele tind să constitue aceleaşi forme pe care-şi propuneau să le lăture* anume organizaţia patronală cu salariat — e de greu să modifici un regim social! Foarte ad din ziua în care aceste asociaţii reuşesc, se închid refuzând orice nou asociat, tocmesc lucrători salari astfel că devin pur şi simplu societăţi de mici patr E principala critică pe care socialişti o ridică împotri acestei instituţii şi trebuie să mărturisim că-i de de întemeiată. Dealtă parte, să ceri lucrătorilor prima oră, acelor cari, prin lipsuri şi stăruinţă, reuşit să fondeze o întreprindere prosperă, să admiţi pe picior de egalitate pe lucrătorii din a unsprez oră, e, în adevăr, a le impune o rară dezinteresar Şi totuş, şi aici educaţia se face şi mulţumită *Camer Consultative*, aceste abateri dela principiul cooperaţi devin din ce în ce mai rare.

Dealtă parte, legea din 1915, pe care am citat-o, nu dreptul de participare la avansuri decât societăţilor ar împlinì următoarele condiţii, suficiente pentru caracterul lor muncitoresc şi cooperativ:

Dacă sunt în asociaţie *societari nelucrători* (adică capitalişti), aceştia nu vor trebuì să aibă nici o parte beneficiu, dar vor avea drept la dobîndă capitalului;

Dacă sunt, dimpotrivă, *lucrători nesocietari* (adică toţi salariaţi), aceştia vor trebui să dobîndească o din beneficii şi partea totală care le va fi rezer- nu va puteà fi mai mică decât sfertul beneficiilor nete.

Organizarea asociaţiilor de producţie poate fi ajutată:

1. Prin participarea la beneficii, atunci când patronul voieşte să-şi pregătească abdicarea, organizând par- ţiparea în aşà fel, ca lucrătorii să-i poată devenì, în cursul vieţii, asociaţi şi după moarte, succesori. E ceea ce a făcut, pentru a citì numai exemplele cele mai cunoscute, Godin pentru Familisterul din Guise, M-me Boucicaut pentru magazinele Bon Marché, etc.

2. Prin sindicatele profesionale muncitoreşti. Mai multe asociaţii cooperative de producţie din Franţa au această origine. În acest caz, nu pun să muncească simultan pe membrii corporaţiei, pentrucă n'au nici capitaluri nici facilităţi de desfacere suficiente pentru asta, ci numai pe câţiva din lucrătorii corporaţiei, cari o cer, rând pe rând. Totuş, acest ajutor al sindicatelor tinde să se res- trângă din ce în ce mai mult, căci sindicatele se arată din ce în ce mai duşmane asociaţiei cooperative de pro- ducţie. Le apare numai ca o cauză de slăbire a spiritului sindical. Din ziua, spun ei, când lucrătorii au intrat într'o asociaţie de producţie, nu se mai gândesc la in- teresele lor de clasă, ci numai la interesul lor corpo- rativ; caută să realizeze numai câştiguri, în caz de grevă să salveze Cassa şi prin astea sunt mânjiţi de spiritul capitalist.

3. Prin asociaţiile cooperative de consumaţie cari, numai când sunt suficient desvoltate şi federate între ele, pot susţine societăţile cooperative de producţie,

împrumutându-le *capitalurile* de care au nevoie și [illegible] curându-le o *clientelă* sigură pentru vânzarea [illegible] selor — adică tocmai două elemente cari le lipseau [illegible] reușită. Și cât despre al treilea, *direcția* și [illegible] ușurată prin faptul că societățile de consumație [illegible] cită un îndoit control, acela de comanditari și [illegible] E ceiace încep să facă societățile cooperative de [illegible] din Anglia.

III

Asociațiile de capitaluri.

Rezultă din ceiace am spus că, până azi, asoci[illegible] adevărat liberă n'a funcționat încă pe pământ, în [illegible] privește munca. Nu-i tot așa în ceiace privește capi[illegible] In adevăr, acesta, sub formă de monetă sau titluri, [illegible] cură de o libertate de mișcări, de o ușurință de depl[illegible] pe care munca n'ar putea s'o aibă și desvolatarea credi[illegible] mărește uimitor această mobilitate. Pentruca mun[illegible] sau proprietari funciari să poată coopera la o [illegible] prindere productivă, trebuie ca această întrepri[illegible] să ia naștere în însăși acele locuri, și din aceasta [illegible] nu poate întruni decât persoane trăind în aceiași [illegible] une. Munca nu se deplasează decât cu persoana [illegible] citorului, care nu se desrădăcinează cu ușurință [illegible] locul unde a trăit: cât despre pământ, e nemut[illegible] Singur capitalul are aripele vulturului și știe să [illegible] dela capătul lumii, pretutindeni unde vede ceva de câș[illegible]

Ori de câte ori o întreprindere ia proporții consi[illegible] bile—și am văzut că asta e tendința generală — [illegible] prinzătorul nu mai poate să și furnizeze singur [illegible] de lucru necesară. Atunci se întrunesc un număr [illegible] mare sau mai mic de capitaliști, pentru a furniz[illegible] pitalurile necesare și întreprinderea se află constit[illegible] sub formă zisă a *societății pe acțiuni*, formă inven[illegible] în Olanda în secolul XVIII și care se înmulțește [illegible] ordinar în zilele noastre.

Ceiace caracterizează această formă de societate [illegible]

[illegible] necesar întreprinderii, care-i divizat în fracții [illegible] mică — în general de 500 franci în Franța[1], [illegible] franci (o liră) în Anglia, cari se numesc *acțiuni*, [illegible] zis părți de proprietate în societate[2]. Astfel [illegible] cu capital de 50 milioane va emite 100.000 [illegible] tip francez, sau 2 milioane acțiuni tip englez. [illegible] va lua atât cât va voi, după avere sau [illegible] gradul de înncredere ce acordă întreprinderii, și [illegible], dacă vrea. Se înțelege dela sine că nu va [illegible] ben ficiile întreprinderii decât o parte propor[illegible] cu numărul acțiunilor sale: această parte se [illegible] *dividend*. Dar ceiace captivează mai ales pe [illegible] e că responsabilitatea și riscurile sunt limitate [illegible] la valoarea acțiunilor pe care le-a subscris, dife[illegible] esențială de celealte societăți. Astfel în Anglia, [illegible] *limited* e impus de lege pentru a desemna [illegible] societate pe acțiuni. Această împărțire a riscurilor [illegible] infinitezimală a făcut posibile întreprinderile [illegible] aventuroase. Niciodată drumurile de fier n'ar [illegible] construite, niciodată istmul de Suez n'ar fi fost [illegible] mâine tunelul sub Marea Mânecii, dacă n'ar [illegible] inventată societatea pe acțiuni, căci nici un capi[illegible] n'ar putea să furnizeze sutele de milioane nece[illegible] pentru astfel de întreprinderpe când aceste riscuri [illegible] la infinit, nu mai sperie, nici chiar pungile [illegible] și astfel o imensă prăbușire ca aceia a întreprin-

[1] [illegible] lege, pentru ca societatea să fie valabil constituită, e [illegible] să verși un sfert, adică 25 de franci și când e vorba de [illegible], al căror capital nu trece la început de 200.000 [illegible] valoarea acțiunii poate fi scoborîtă la 25 fr. și vărsământul [illegible], adică 2 fr. 50! Sunt cele cari se numesc în general [illegible]

[2] [illegible] acțiunea nu-i o parte de coproprietate în capitalul [illegible] capitalul social nu-i în stare de coproprietate indiviză [illegible] asociații: aparține persoanei juridice, care e însăși socie[illegible] care nu se confundă cu aceia a vreunuia dintre asociați. [illegible] nu-i decât o ficțiune juridică închipuită, pentru a ușura [illegible] societății, în realitate capitalul social e, într'adevăr, [illegible] colectivă.

derii Panama, 1.300 milioane subscrise aproape [illegible] de mici capitalişti, a ruinat puţini oameni [1].

Aceste societăţi au dealtminteri, pentru a atra[illegible] marii şi mici capitalişti, alte moduri de part[illegible] decât acţiunea obişnuită. Capitaliştilor prudenţi, [illegible] caută mai ales siguranţa plasării şi regularitate[illegible] tului, le oferă *obligaţiuni*, cari diferă de acţiune [illegible] rea lor fiind în general aceiaş ca şi a acţiunii, [illegible] prin aceia că ele dau dreptul la un venit fix, [illegible] numeşte *dobîndă* şi care-i totdeauna plătită, [illegible] anul ar fi bun sau rău. Obligatarul e deci un ad[illegible] creditor, care nu-i expus la riscuri decât în cazul [illegible] societatea ar deveni nesolvabilă, şi chiar în ace[illegible] ar fi plătit înaintea acţionarului. Invers, capitali[illegible] celor mai îndrăsneţi, cea mai mare parte din so[illegible] le oferă *părţi de fondator*, care nu dau drept [illegible] părţi din câştig decât dela o anumită cifră şi [illegible] acţiuni, astfel că nu convin decât acelor cari au cr[illegible] în viitorul îndepărtat al întreprinderii.

Aceste societăţi pe acţiuni au luat o desvoltare [illegible] toare în toate ţările, în aşa fel că tind să devină [illegible] delul normal de producţie. In fiecare an sunt înfiin[illegible] mii de societăţi pe acţiuni, şi azi reprezintă capit[illegible] de miliarde. E adevărat că nu toate sunt întreprin[illegible] noi, multe nu sunt decât întreprinderi indivi[illegible] existente, care-şi găsesc foloase, transformându-[illegible] societăţi.

Societatea pe acţiuni are în general, un alt car[illegible] care-i serveşte pentru calificare: e *anonimă*, ceiace [illegible] seamnă că nu-i o asociaţie de persoane, ca asoci[illegible] de muncă sau cele cooperative din capitolul urmă[illegible]

[1] Suntem departe de Adam Smith care spunea de această [illegible] de întreprindere: „Societatea nu se hotărăşte decât pentru [illegible] învechite, uniforme, ca bănci, asigurări, transporturi, canale, [illegible] vizionări de apă".

Ce nu se pune azi în acţiune? Ziarele din Melbourne acum [illegible] timp, anunţau că se fondase o societate pentru exploatarea [illegible] minunate a unei tinere australiene. O trimisese să facă studi[illegible] acţiunile emise la 25 franci cotau câţiva ani mai târziu, 87 [illegible]

[illegible] asociaţie de capitaluri. Fără îndoială, aceste capitaluri [illegible] proprietari, dar nu se interesează nimeni de ei. S'ar [illegible] cunoaşte numele lor când acţiunile sunt nominative, dar dacă sunt *la purtător*, ceiace se întâmplă din [illegible] în ce mai des, anonimatul este complect. Aceasta-[illegible] ţia asociaţiei capitaliste: nu-i o asociaţie de oa-[illegible] ci o asociaţie de saci de bani.

Trebuie totuşi să fie cineva pentru conducere? Nu [illegible] încape îndoială. E un mic număr de administratori, [illegible] formează un consiliu cu un preşedinte, dar respon-[illegible] sabilitatea lor nu trece dincolo de valoarea aportului, [illegible] de cazul unor greşeli grave; sunt conducerea [illegible] reprezentativă a societăţii, aleşi de adunarea generală [illegible] acţionarilor şi ţinuţi numai să-i dea socoteală de [illegible] mandatul lor odată pe an, dealtminteri fără posibili-[illegible] tatea vreunui control eficace din partea acţionarilor. [illegible] Societatea pe acţiuni a făcut revoluţie nu numai în [illegible] producerea bogăţiilor, permiţând să ia naştere între-[illegible] prinderi colosale, prin concentrarea capitalurilor, ci şi'n [illegible] domeniul repartiţiei e pe cale să facă o revoluţie prin-[illegible] tr'o operaţie care pare, la întâia privire, opusă cu prima, [illegible] răspândind proprietatea capitalurilor într'un număr in-[illegible] finit de părţi. Dar vom reîntâlni aceasta la Repartiţie.

Din punct de vedere muncitoresc, stabilimentele sub [illegible] formă de societăţi sau de Companii oferă, în general, [illegible] condiţii de muncă mai prielnice, atât din punct de ve-[illegible] dere al salariilor, cât şi din punct de vedere al stabi-[illegible] lităţii slujbelor şi al instituţiilor de asistenţă. Chiar [illegible] sindicaliştii şi socialiştii văd aici condiţii mai bune [illegible] pentru propaganda lor şi pentru desvoltarea solidari-[illegible] tăţii muncitoreşti.

[illegible] Legislaţia, în ori-ce ţară, s'a arătat, în general, foarte [illegible] favorabilă asociaţiilor de capitaluri, mult mai mult [illegible] decât asociaţiilor de muncă şi oricărei alte forme de [illegible] asociaţie. Astfel, în Franţa, pe când societăţile de formă [illegible] comercială au figurat totdeauna în primul rând în le-[illegible] gislaţie şi'n cod, asociaţiile „fără scop lucrativ" au fost [illegible] sau formal interzise sau tolerate, după bunul plac al

administraţiei. Abià în 1884, cum vom vedeà în al[illegible] parte, asociaţia profesională, desfiinţată de Revolu[illegible] a fost restaurată sub numele de sindicat, şi numai [illegible] 1901, 112 ani după Declaraţia Drepturilor Omulu[illegible] 32 de ani dela a treia Republică, dreptul de asoci[illegible] a fost recunoscut oricărui cetăţean, şi încă cu nu[illegible] roase restricţii în ceiace priveşte capacitatea de a [illegible] bîndì a acestor asociaţii.

Societăţile capitaliste, au putut, din contra, să [illegible] îmbogăţească fără limită şi fără ca legiuitorul să va[illegible] aici un pericol pentru Stat, cel puţin până acum. A[illegible] punctul de vedere se schimbă puţin şi societăţile [illegible] acţiuni vor vedeà probabil deschizându-li-se o eră [illegible] restricţii.

Aceste restricţii se vor inspirà dintr'un împă[illegible] motiv.

1° *Garanţii pentru public*, care se lasă tentat de cu[illegible] unui câştig totdeauna promis, nu totdeauna realiza[illegible] cu riscuri foarte limitate.

Uşurinţa cu care întreprinderile cele mai extra[illegible] gante, de îndată ce sunt puse pe acţiuni, au găsit [illegible] scriitori încrezători şi entuziaşti, a fost constatată [illegible] mult timp şi găseşte în toate zilele ilustraţii com[illegible] sau tragice Chiar când e vorba de întreprinderi [illegible] productive, publicul e adesea amăgit de majorarea [illegible] lorii capitalului real. Cutare întreprindere minieră [illegible] de electricitate, a cărei valoare reală ar fi de un [illegible] lion, e oferită publicului sub formă de 10.000 acţi[illegible] de 500 franci. ceiace reprezintă cinci milioane. Se spu[illegible] în Statele-Unite, unde acest procedeu este curent, că [illegible] felul acesta capitalul este stropit *(Watered)*. O recla[illegible] îndrăcită urcă cursul chiar în momentul emisiunii. Ap[illegible] un an sau doi, fondatorii se sforţează să menţină [illegible] ceste cursuri prin dividende fictive preluate asupra [illegible] pitalului împrumutat — până în momentul când fo[illegible] datorii fiind scăpaţi de toate acţiunile, vânzându[illegible] publicului şi scoţând valoarea lor, vor lăsà cu sân[illegible] rece să se prăbuşească afacerea.

Proiecte de lege sunt la ordinea zilei, în Franţa şi'n [illegible] ţări, pentru a încercà să împiedice aceste abuzuri. [illegible] chiar o „Ligă pentru reforma legilor asupra socie[illegible] pe acţiuni“ a fost creiată. Pentru moment nu [illegible] alte măsuri de precauţie impuse, decât o publici[illegible] iluzorie. Printre numeroasele măsuri propuse, se [illegible] indicà următoarele: *a*) ridicarea valorii acţiunii, de [illegible] până la 1000 (1000 mărci în Germania), şi [illegible] vărsământului integral, aceasta pentru a pro[illegible] mica economie: numai că se riscă astfel să se [illegible] drumul întreprinderilor lucrative; — *b)* consti[illegible] unui corp de controlori, ca cei din Germania sau [illegible] *auditorii* din Anglia, pentru a verificà sinceritatea [illegible] de subscriere şi valoarea reală a aporturilor.

2° *Garanţii pentru societari* — nu numai pentru ac[illegible], dar şi pentru obligatari, unii şi alţii, dar mai [illegible] ultimii, fiind lăsaţi la buna plăcere a administra[illegible]. Dar aceasta-i de domeniul dreptului comercial[1].

3° *Garanţii pentru lucrători*. — Am spus că o lege [illegible] (1916) învită societăţile să constitue acţiuni[illegible], cari ar participà la beneficii şi la direcţie pe [illegible] picior de egalitate ca şi acţiunile-capital. Această [illegible] formă de societate, numită „de participare mun[illegible]“, rămâne până azi facultativă. Dar alte pro[illegible] de lege sunt pendinte, pentru a impune această [illegible] tuturor societăţilor, cari ar fi concesionare [illegible] serviciilor publice — mine, drumuri de fier, tran[illegible], etc.

4° *Garanţii pentru stat*. Acestea apar sub forme [illegible]. Unele au de scop să ţină'n frâu puterea so[illegible], în cazul în care ar devenì Stat în Stat, dar [illegible] regăsì cu ocazia trusturilor. Altele, au de scop [illegible] împiedice pătrunderea capitaliştilor străini şi putinţa

[1] Obligatarii sunt pur şi simplu creditori ai societăţii, creditori [illegible] lung termen, căci achitarea lor se eşalonează pe o du[illegible] de jumătate de secol sau mai mult — şi n'au nici un control [illegible] societăţii, nici o adunare regulată care să le permită să se [illegible].

de a pune mâna pe bogăţiile naţionale, prin constitu
de societăţi aşà numite naţionale. E aici o foarte
chestie, care a făcut obiectul a numeroase studii. A
însfârşit, a căror întindere ar fi şi mai considera
vizează titlurile la purtător şi le suprimă, pentru
permite decât emisia de titluri nominative — în v
mai întâi de a împiedecà evaziunile fiscale, apoi
permite să se deosibească capitalurile străine d
pitalurile franceze.

Nu putem intrà în examenul acestor chestii, cari
mai ales juridice şi pentru cari trimitem la cărţil
ciale. Vom observà numai că societatea pe acţiuni,
prin natura ei potrivită întreprinderilor de vii
aventuroase, se riscă, supunând-o unui control pr
guros, să-i se răpească ceiace constitue raţiunea ei d

Dar, fără a încercà să-i punem piedici, refuzăm
urmăm pe acei economişti cari cred că societatea
nimă e destinată nu numai să devină modelul
tuturor întreprinderilor, ci încă să se întindă la
domeniile activităţii omeneşti. Nu ne putem re
să vedem aici forma viitorului. Anonimatul ei,
tocmai faptul *că nu asociază decât capitaluri* şi n
dividualităţi şi suprimă aproape orice răspundere,
stitue superioritatea ei din punct de vedere econ
inferioritatea din punct de vedere moral.

CAPITOLUL III

DIVIZIUNEA MUNCII

I

Istoricul diviziunii muncii

muncă pe care-i vorba s'o execuţi e absolut
desfundarea pământului, ridicarea unei greutăţi,
tăiatul lemnelor), această muncă nu se pre-
la vreo diviziune oarecare: fiecare va executà la
acelaşi mişcări. E ceiace s'ar puteà numì
ţia simplă.

îndată ce operaţia e câtuşi de puţin com-
conţine mişcări variate, ai tot avantagiul să
această muncă — care, considerată în întregul
părèà ca o unitate. E ceiace se chiamă *divizi-*
muncii şi s'ar puteà numì cooperaţia complexă.
lui Adam Smith se deschide printr'o expunere
a diviziunei muncii. Prin aceasta, spiritul a-
arătà toată importanţa ce trebuià dată a-
şi, dela dânsul, s'a văzut, în acest fapt, o
însemnătate, nu numai din punct de vedere
social, moral şi chiar filosofic, a mers
depăşeşte la nesfârşit marginele atelierului
Smith o admirase pentru întâia oară.

muncii presupune, prin însăş definiţia ei,
dar nu în mod necesar, o asociaţie con-
chiar conştientă: adică poate funcţionà
când acei cari participă n'o ştiu. Poate să
automată. E tocmai ceiace-i dă caracterul
naturale.

muncii profesionale şi utilitatea ei socială fusese
din anticitate. In *Republica*, Platon spune lui
lucrurile se fac mai bine şi mai lesne când fiecare-l
pentru care-i bun şi când dânsul e lipsit de orice altă
Vestitul apolog al lui Agrippa, spune la fel, adresân-

Diviziunea muncii e unul din rarile fapte economice împreună cu economia — care se întâlnesc la anumite specie animale.

Trebuie distins mai multe forme de diviziune a muncii care corespund fazelor succesive ale evoluției economice.

1° In prima, aceia a economiei casnice, diviziunea muncii există în stare embrionară: fiecare membru al comunității face câte puțin din toate, aceste toate nefiind de altfel prea variate. Totuși, chiar aici, diviziunea muncii apare sub forma impusă de natură, aceia a deferențierii *sexelor*.

Dar această diviziune primitivă a muncii e departe de a răspunde la ceiace noi am numì azi aptitudinile proprii fiecărui sex: bărbatului, muncile grele, femeii muncile casei Și nu este așà. Omul și-a ales muncile nobile, adică războiul, vânătoarea, paza animalelor, femeia, muncile urîte, nu numai acele ale gospodăriei, ci și acele de transport, ca adevărate animale de povară și chiar ale culturii: *cura agrorum femineae delegata,* zice Tacit, vorbind de Germani — și e tocmai ceiace mai vedem și azi la toate popoarele Africei. Femeia a fost cel dintâi sclav: și servagiul propriu-zis, acela al captivilor a fost pentru dânsa cea dintâi emancipare, mai ales a scăpat-o de munca zdrobitoare care constà din sfărâmarea grâului și învârtitul morii.

[1] După Bücher, omul ar fi avut ca sarcină să-și procure hrana animală (vânătoare, apoi paza turmelor), și femeia hrana vegetală (culesul fructelor, apoi agricultura). Se vedeà nu de mult tiparul la anumite triburi arabe, femeia înhămată alături de măgar sau de milă, la acelaș plug. Și această împărțire de sarcini nu pare să fi loc să decurgă din atitudini speciale pentru una sau cealaltă din aceste munci, ci are numai origini religioase. Chiar în zilele noastre în insula bretonă Sein, spune d-l de Goffic: „Câmpul muncii omului e împărțit astfel: marea oamenilor, pământul femeilor". In orice caz, pare să nu se fi întâmplat decât foarte târziu, poate în anticitatea greacă, ca femeia să fi fost lăsată numai la treburile gospodăriei. (Vezi o expunere foarte complectă a diviziunii muncii preistorice, în articolele d-lui René Maunier, *Revue de Sociologie*, 1908).

2° Apoi, sub regimul economiei domestice, anumite feluri de muncă încep să se specializeze, — fierăria mai ales, una din cele mai venerate: dânsa e singurul meșteșug care a luat naștere în Olimp, sub figura, cam sălbatică, e adevărat, a lui Vulcan. Și cum acești primi meșteșugari nu s'ar fi putut mulțumì cu o muncă constantă în aceiaș familie, merg dintr'una în alta, lucrând pentru cine cere.

Iată-ne deci la a doua fază a diviziunii muncii, la diviziunea *profesională* aceia a meșteșugurilor. Totuș, meșteșugul propriu zis nu se constitue decât din ziua când meșteșugarul nomad se stabilește, și, în loc să alerge să lucreze la client, așteaptă ca acesta să vină să facă comandă.

Diviziunea muncii profesionale își datorește prima origină aptitudinelor naturale ale indivizilor? E cu putință, pentru muncitorii liberi. Dar nu trebuie uitat că acești muncitori liberi erau rari. Sclavul n'aveà să facă decât ceiace-i ordonà stăpânul. Și chiar pentru omul liber, pare mai mult ca probabil că muncile destinate fiecăruia au fost după criterii sociale, politice, religioase, rituale — cum sunt cele din regimul castelor — și că aptitudinea profesională n'a venit decât mai târziu, prin practică și transmisie ereditară.

Diviziunea muncii, sub forma profesională, nu mai presupune asociația — pentrucă tocmai dânsa cere ca meșteșugarul să se fi despărțit de comunitatea primitivă și să lucreze pe propriul său cont — dar implică, în loc, *schimbul*, pentrucă meșteșugarul specializat n'are ce să facă cu produsele muncii sale, dacă ar trebuì să le păstreze pentru dânsul: meșteșugul presupune prăvălie, cumpărare, clienți.

Rezultă o așà de mare diferență între cele două regimuri, că poate ar fi mai bine să nu le calificăm cu același cuvânt și în loc de a vorbì aici de diviziunea muncii să spunem mai curând «specializarea muncii». Sub regimul corporativ, separația meșteșugarilor devine mai accentuată, pentrucă fiecare «corp de mește-

şugari» nu face decât un fel de muncă şi chiar regulamentele veghiază, cu o grije plină de gelozie, ca fiecare să rămână închis în specialitatea lui. Aceiaş industrie se subdivizează în *ramuri divergente* (industria lemnului împărţită între tâmplari, dulgheri, rotari, etc.) sau în *bucăţi succesive* (lemnul brut trecând succesiv din mâinile tăietorilor în acele ale jogărarilor, etc.) din care fiecare formează un meşteşug special. Şi aceste subdiviziuni şi ramificări merg progresând fără încetare paralel cu înmulţirea nevoilor, fiecare nevoie nouă cel respunzând unui meşteşug nou [1].

3⁰ Dar vine o zi când meşteşugul devine manufactură sau fabrică, când meseriaşul a devenit capitalist, angajează salariaţi şi iată-ne la a treia fază a diviziunii muncii, la diviziunea muncii *technice*.

Orice muncă industrială fiind, cum am văzut (vezi mai sus pag. 110, o simplă serie de mişcări, te ocupi să împarţi această mişcare complexă într'o serie de mişcări simplificate cât mai mult posibil, pe care le încredinţezi la atâţia lucrători diferiţi, astfel ca fiecare din ei să n'aibă de executat decât una din aceste mişcări, totdeauna aceiaş. Acest mod de diviziune a muncii, observat într'o fabrică de ace, a izbit pentru prima oară pe Adam Smith şi i-a inspirat o pagină admirabilă, pretutindeni citată.

E de observat că, spre deosebire de modurile precedente ale diviziunei muncii, care sunt naturale şi spontanee, acestălalt e inventat şi combinat, cum sunt de altfel, toate gesturile muncii.

Cu diviziunea muncii de atelier părăsim domeniul schimbului, nu mai e vorba de schimb, pentrucă toate operaţiile se petrec sub acelaş acoperiş, sau cel puţin sub aceiaş direcţie, dar ne întoarcem la cooperaţie ca economia casnică sau în *familia* sclavilor romani. Tot

[1] S'ar puteà reprezentà această complexitate crescândă în diviziunea muncii, printr'un tablou în formă de arbore genealogic, muncile succesive într'o aceiaş industrie se înscriu în coloane verticale — şi muncile colaterale în linii orizontale.

lucrătorii cari participă la aceste munci, fiecare în partea sa, ştiu în mod necesar şi văd că dânşii cooperează la o aceiaşi operă, ceiace nu-i cazul oamenilor ce exercită o profesie, numai dacă fac o sforţare de reflecţie.

4⁰ Insfârşit, în timp ce diviziunea muncii se intensifică, închizându-se în fabrică, se lărgeà prin desvoltarea transporturilor şi a schimburilor internaţionale şi iată-ne la a patra fază a diviziunii muncii — cea *internaţională*, fiecare popor consacrându-se mai ales la producţia articolelor cari erau mai mult potrivite cu pământul, cu clima sau cu calităţile proprii ale rassei, Anglia bumbăcăriilor şi cărbunelui, Statele-Unite maşinelor, Franţa articolelor de lux, Germania produselor chimice, Brazilia cafelei, Australia lânei, etc. (Vezi mai departe *Protecţionism*).

La drept vorbind, cuvintele „diviziunea muncii" sunt aici cam exagerate. Numai printr'o metaforă se asimilează lumea întreagă unui atelier, unde fiecare popor s'ar aveà sarcina sa specială. Ar fi mai exact de a vedeà aici o *localizare a muncii*. (Vezi mai departe).

II

Condiţiile diviziunii muncii

Diviziunea muncii technice e cu atât mai perfectă, cu cât se poate descompune munca într'un număr mai mare de bucăţi parcelare. Dar numărul lucrătorilor va trebui să fie, în mod necesar, în raport cu numărul creator operaţii deosebite [1]: e lămurit că numărul lu-

[1] Ar fi un calcul prea fals să crezi că s'ar puteà împlini diviziunea muncii întrebuinţând un singur lucrător pentru fiecare operaţie deosebită; în general trebuiesc mult mai mulţi. Sa presupunem că fabricarea unui ac cuprinde trei operaţii, capul, vârful şi pohtul. Să presupunem că trebuie 10 secunde pentru fiecare vârf

crătorilor pe care un industriaş îl poate întrebuinţ[illegible] depinde, în mod necesar, de întinderea producţii.

La fel, dacă-i vorba de diviziunea muncii profesi[illegible]nale, un meşteşugar sau un negustor nu se poate spe[illegible]cializà în producţia sau comerţul unui singur artic[illegible] decât dacă se poate bizuì pe un număr îndestulăt[illegible] de clienţi. Astfel că se poate formulà această lege — u[illegible] din rarile nediscutate: diviziunea muncii e în rap[illegible] direct cu *întinderea pieţii.*

Iată pentruce, cum s'a observat adesea, diviziun[illegible] muncii nu există decât în marile centre şi e necun[illegible]cută la ţară sau la sat. Acolo se va găsì clae p[illegible] grămadă, într'o aceiaş prăvălie, coloniale, mezelu[illegible] jucării, papetărie, aţă, toate articole care ar for[illegible] într'un oraş mare tot atâtea deosebite comerţuri[1]. M[illegible]tivul e clar: omul, la sat, e obligat, să facă toate m[illegible]teşugurile pentru bunul cuvânt că unul singur nu i[illegible] fi deajuns să-şi câştige viaţa.

Din contra, când o industrie poate să aibă ca pi[illegible] lumea întreagă, numai atunci se poate specializà [illegible] producerea anumitor articole ce nu răspund decât u[illegible] nevoi foarte limitate — pentrucă numărul imens [illegible] consumatorilor compensează ca debuşeu restrânger[illegible] nevoii — dar mai mult, în această industrie special[illegible]zată, poate împinge la limite extreme diviziunea techn[illegible]

20 pentru cap şi 30 ca să scobească ochiul. E lămurit că pent[illegible] să poţi ţine piept numai lucrătorului de vârfuri va trebui [illegible] crători de capete şi 3 pentru ochi; trebuiesc deci nu 3 ci 6, [illegible] concursul cărora cel dintâi va stà o parte din zi cu mâinile la p[illegible]

Dealminteri, sistemul zilelor mici permite să se realizeze, [illegible] anumită măsură, idealul lui Fourier cu „şedinţe scurte" şi cu [illegible]rietatea muncii. Minierul, ieşind din mină la două ore dup[illegible]miază, d păce şi-a făcut baia, are timpul să-şi cultive grădi[illegible] dacă vrea, să-şi cultive şi trandafiri. Lucrătorul din arsen[illegible] din Brest şi Toulon, după ziua de opt ore, se dedă la mici lu[illegible] în afară de profesia sa.

[1] S'ar puteà crede, la cea dintâi vedere, că marile bazaru[illegible] capitale, Louvre sau Bon-Marché, sunt în acelaş caz, pont[illegible] vând orice fel de obiecte! Dar nicidecum: vezi ce spunem [illegible] departe despre Marile Magazine.

a muncii. Iată unul din motivele care explică forţa de [illegible]zistat a marii industrii a trusturilor şi pentru care [illegible] ţările ţin atât de mult să-şi asigure un larg ex[illegible]. Acest export, permiţând industriilor să împingă [illegible] la maximum diviziunea muncii, le va asigurà [illegible]riorităţile industriale ce decurg de aici.

[illegible] indică în general o a doua condiţie ca indispen[illegible] diviziunei muncii, *continuitatea muncii.* In adevăr, [illegible] munca este intermitentă, cum lucrătorul nu poate [illegible] neocupat în interval, va trebuì să-l întrebuin[illegible] la altceva şi de aici nu va mai puteà rămâne [illegible] de o singură ocupaţie. E unul din motivele pentru [illegible] industria agricolă nu se supune la diviziunea [illegible], cum vom vedeà mai departe. Totuşi, aceas[illegible] condiţie e mai puţin imperioasă decât cea prece[illegible], căci un om poate foarte bine, fără să piardă [illegible]ficiile specializării, să se deà la munci diferite, [illegible] nu sunt simultane, ci succesive şi pentru perioade [illegible] de lungi. Se poate chiar spune că, din contra, [illegible] aici, cum vom vedeà, un corectiv binefăcător a [illegible]itor neajunsuri ale diviziunii continue a muncii.

III

Foloasele şi neajunsurile diviziunii muncii

Diviziunea muncii măreşte puterea productivă a mun[illegible] în proporţii neînchipuite.

[illegible] ceiace priveşte diviziunea muncii profesionale, ex[illegible]ţia e uşoară.

1° Diversitatea ramurilor cari s'au creiat astfel, cu [illegible] deosebite din punct de vedere al greutăţii, al [illegible] sau atenţiei ce ele cer, îngădue ca *să potri[illegible] fiecare ramură cu capacităţile individuale ale lu[illegible]rilor.* Sub un regim în care diviziunea muncii ar [illegible] necunoscută, fiecare va produce după nevoie: acolo [illegible] există diviziunea muncii, fiecare produce după [illegible]tudini. Se pot întrebuinţà astfel aptitudinele natu-

rale ale fiecăruia şi evită risipa de timp, de forţă chiar de capitaluri, care ar rezultà din faptul că toţi tari sau slabi, neştiutori sau inteligenţi, ar avea să împlinească aceiaşi operă: — risipă de muncă a celor mai puternici sau a celor mai capabili pentru o muncă prea uşoară pentru ei, sau, invers, pierderea muncii celor mai slabi sau a neştiutorilor, într'o sarcină ce trece peste forţele lor.

2° *Repetarea neîntreruptă a aceluiaş exerciţiu*, creiază la toţi oamenii o uşurinţă cu adevărat minunată, în fel cum în lucrările de ordin intelectual o aplicaţie susţinută şi perseverenţă desvoltă în particular facultăţile mintale şi prin urmare puterea productivă. Doctori, advocaţi, pictori, romancieri, savanţi, fiecare se fac azi *specialişti*: fiecare găseşte câştig să se închidă într'un mic colţ de ştiinţă omenească ca s'o scotocească mai bine şi să tragă o cât mai bună parte.

Dar în ceiace priveşte diviziunea muncii în atelier raţiunea puterii sale de multiplicare nu mai apare cu aceiaş evidenţă, căci nu se vede destul de clar de zece oameni reuniţi ar puteà produce mai mult decât zece oameni separaţi? Dacă un om nu poate ridica decât o massă de 100 kg., nu trebue să credem că zece oameni uniţi vor ridicà o greutate mai mare de 1000 kgr.: din contra, o parte din sforţarea colectivă va fi pierdută.

Da, pentrucă-i vorba aici de cooperaţie simplă, care adună numai forţele: dar prin cooperaţia complexă se poate spune că se multiplică:

1° Pentrucă munca cea mai complicată poate să se descompună, când îi executată în fabrică, *într'o serie de mişcări foarte simple*, aproape mecanice şi prin o mare, de-o executare foarte uşoară, ceiace ajută în mod particular producţia (vezi p. 110).

Se poate ajunge chiar prin asta, la mişcări aşà de simple, încât se observă că intervenţia omului nu mai e necesară pentru a le executà şi că o maşină e de ajuns. Şi'n adevăr, prin acest procedeu de analiză mecanică s'a ajuns să se execute mecanic muncile cari la prima vedere păreau cele mai complicate [1].

2° Pentrucă e o *economie de timp*, rezultând din continuitatea muncii. Un lucrător care schimbă adesea lucrul va pierde în fiecare dată, nu numai intervalul de timp necesar trecerii de la o operaţie la alta, dar mai ales timpul necesar pentru *punerea în mişcare*. Karl Marx spune, în chip splendid, că diviziunea muncii „strânge porii" zilei de muncă [2].

Dar, cu toate aceste foloase, s'a denunţat de mult timp neajunsuri grave:

a) *Abrutizarea* lucrătorului, redus, prin repetarea unei aceleiaşi mişcări simplificată pe cât posibil, la un rol curat maşinal, ceiace face zădarnică de acum înainte orice ucenicie. De câte ori s'a repetat fraza lui Lemontey: „E cea mai tristă mărturisire ce ţi-o poţi face, de a nu fi făcut nimic altceva în viaţă decât a optsprezecea parte dintr'un ac!" Şi un altul, mai ilustru decât dânsul, chiar acela care a arătat importanţa şi binefacerile diviziunii muncii, Adam Smith, spusese, în şi mai aspri termeni: „Omul care-şi trece întreaga viaţă să îndeplinească un mic număr de operaţii simple, ajunge, în general, tot aşà de stupid şi tot aşà de neştiutor cât îi cu putinţă să ajungă o creatură umană".

b) *Dependinţa* extremă a lucrătorului, care e incapabil să mai facă altceva în afară de operaţia determinată şi specializată cu care s'a obişnuit, găsindu-se la discreţia şomagiului sau concedierii. După cum

[1] Invenţia principalelor maşini (de ţesut, tors, etc.) coincide numai cu apogeul diviziunii muncii în manufacturi.

[2] Se socoteà altădată şi cea mai mică durată a *uceniciei*, ceiace are de efect lungirea vieţii utile a lucrătorului. Din nenorocire a fost aşà de bine scurtată, că a dispărut aproape în toate meşteşugurile.

Se mai indică economia *uneltelor*, prin faptul că fiecare lucrător în loc de a avea pe masă toate uneltele necesare totalului muncii, se serveşte numai de unul singur. Dar asta e o economie de capital, nu de muncă.

piesele pe care le fasonează nu valorează decât în ansamblul care face din ele un tot, lucrătorul însăşi nu valorează decât ca o roată a acestei mari maşini, care e manufactura şi despărţit de ea, nu mai e bun la nimic.

Aceste argumente erau pline de tărie în epoca în care au fost formulate, dar azi sunt puţin cam învechite.

1° Mai întâi nu mai este lucrător care să-şi treacă viaţa făcând a optsprezecea parte dintr'un ac, pentrucă acele se fac azi cu *maşina*. E adevărat că dacă faimosul exemplu al lui Adam Smith e azi perimat, nu pot cită alţele, de exemplu fabricarea ghetelor, care poate cere 72 operaţii diferite, sau aceia a ceasornicelor, care poate cere peste 300.

Cu toate astea însă, chiar în aceste industrii, această diviziune a muncii a devenit mai curând faptul maşinei decât al omului, fiecare fiind întrebuinţată la o operaţie specială şi omul mărginindu-se să le conducă, căci de îndată ce s'a ajuns la simplificarea unei operaţii tehnice, astfel ca s'o facă pur *maşinală*, nu se întârzie să se înlocuiască muncitorul prin maşină, căci, în asemenea caz, se găseşte totdeauna economie în faptul acesta. Conducerea unei maşini e o muncă adesea obositoare (nu prin sforţarea muşculară, ci prin tensiunea nervoasă pe care o cere), dar care nu-i, în general, abrutizantă. Maşina de azi nu mai e aceea dela începuturile industriei mecanice, care puteă să fie condusă de un lucrător oarecare, o femeie, un copil: e un instrument de precizie şi ca un cal de rassă, care nu poate fi încălecat decât de un călăreţ experimentat.

Fără îndoială, sunt în munca manuală mult mai multe ocupaţii abrutizante, dar asta nu din cauză că e divizată: e, din nenorocire, pentrucă un mare număr de munci cari, deşi necesare, vor fi totdeauna, prin chiar natura lor, fără atracţie. Munca măturătorului de stradă, sau a hamalului din porturi, sau a pietrarului dela drumul mare, nu-i nici de cum divizată

o mai recreativă oare decât aceia a unui lucrător care face numai şuruburi?

2° Mai mult, întrebuinţarea maşinelor a avut drept urmare limitarea zilei de muncă şi aceasta dă lucrătorului plăcerea de a-şi recreiă corpul şi sufletul. Astfel că, dacă poate e mai multă monotonie ca altădată în ocupaţia-i zilnică, e mai puţină în viaţa sa: aceasta-i mai variată şi mai bogată. Roscher a observat că dacă-i adevărat că varietatea duce la fericire, e mai puţină în muncă decât în porţiunea rezervată în afară de muncă. Lucrătorul specializat de astăzi, care dispune de 50—60 de ore de libertate pe săptămână, în afară de somn şi poate să le întrebuinţeze la activitate în viaţa sa casnică, politică, sindicală, religioasă, intelectuală, fie citind ziarele, fie mergând la cinematograf, la concert, la biserică, uneori chiar la cârciumă — duce o viaţă mult mai variată şi mai bogată decât aceia a lucrătorului timpurilor trecute, sau chiar decât aceia a lucrătorului rural de azi, care nu practică totuşi diviziunea muncii.

Insfârşit instrucţia profesională e şi dânsa un corectiv al diviziunii muncii, permiţând lucrătorului să înţeleagă şi să depăşească sarcina fracţionată ce i se cere, cuprinzându-o în opera colectivă din care face parte şi dându-i conştiinţa rolului de cooperator în această operă.

E de observat că aceste critici nu vizează decât diviziunea *technică* a muncii. Dar diviziunea muncii *profesionale*, prin specializarea profesiunilor, a meşteşugurilor, a studiilor, n'a dat niciodată naştere la astfel de plângeri. Şi totuşi, nu sunt specializări mai meschine decât lucrul parcelar din atelier. Meşteşugul dactilografei care bate la maşină e tot aşà de monoton ca şi acel al lucrătorului care băteà vârfuri de ac. Şi ce să mai spunem de atâtea ore cheltuite de Şefii Statelor cu iscălirea semnăturilor?

Poate îngrijorările ar fi aici mai îndreptăţite. Nu trebuie considerat ca un ideal prea de dorit o naţie unde fiecare om n'ar fi decât omul unui singur meşteşug şi

unde spiritul şi corpul său ar purtà cuta neştearsă a muncii profesionale. Ar rezultà ceva pagubă, crede noi, pentru desvoltarea integrală a persoanei umane chiar pentru progresul social, căci societatea ar ameninţată astfel de a se împietrì, ca sub regim castelor.

Suntem gata să recunoaştem cu d-l Espinas că „apl tudinea către izolare nu-i decât un caracter fou inferior al individualităţii, ba a vedeà chiar că acea e o trăsătură proprie sălbaticului — şi desigur „bun sălbatic“ nu mai este pentru noi cum erà pentru litera secolului al XVIII-lea, tipul ideal al umanităţii — da cu toate acestea, e o forţă şi o superioritate pentru aptitudinea schimbării profesiei sau meşteşugului. C mai mare parte din oamenii cari, în Statele-Unite, ajuns la cele mai înalte situaţii, au făcut în viaţa l douăzeci de meşteşuguri. E caracterul unei societă dinamice şi progresive de a puteà întrebuinţà pe to membrii săi la mai multe scopuri şi singurul mijl de a ajunge aici e de a menţine — alături şi deasup instrucţiei profesionale, necesară pentru a deveni bun lucrător — cultura generală necesară pentru devenì un om, şi care se găseşte aşà de bine caract rizată prin această frumoasă şi veche expresie de colegi „umanităţile“.

E de temut că specializarea profesională nu realizează în totul scopul moral ce se aşteaptă dela ea, desvoltarea solidarităţii şi altruismului, învăţând pe indivizi că nu se pot lipsì unii de alţii, ca şi organele dintr'un corp şi că trebuie să pună în practică fabula orbului şi paraliticului:

Eu voi umblà pentru tine şi tu vei vedeà pentru mine!

Dimpotrivă, diviziunea muncii profesionale tinde să creieze „spiritul de corp“, care se găseşte aproape tot deauna în conflict cu interesul general. E un mare pericol social. Societatea, în întregul ei, e ca şi asediată de puternicele revendicări ale organizaţ ilor profesionale

ale agricultorilor, ale industriaşilor, ale funcţionarilor de Stat, etc. Chiar lucrătorii au simţ t aşà de bine acest pericol, în ceiace-i priveşte, că au căutat să înglobeze şi să subordoneze interesele corporative ale fiecărui meşteşug, într'o confederaţie generală a muncii.

---

20. XI. 916.

Obedenaru

CAPITOLUL IV

CONCENTRAREA PRODUCȚII

I

Fazele evoluției industriale

Am văzut în primul capitol cum se menține — și adesea se rupe — echilibrul producției și al nevoilor. Dar punându-ne acum, nu din punct de vedere static ci din punct de vedere dinamic, să vedem cum producția poate să urmeze mișcarea mereu crescândă a nevoilor. Pentru aceasta, a trebuit să treacă prin forme felurite.

Școala istorică germană a avut, între alte merite, și acela de a descoperì și de a scoate la iveală tipurile succesive ale evoluției industriale.

Se pot deosebì destul de clar șase:

1° *Industria de familie sau casnică.* Dânsa domnește nu numai în societățile primitive, dar chiar în acele din antichitate și se prelungește până'n prima perioadă a evului mediu. Oamenii sunt împărțiți în mici grupe autonome din punct de vedere economic, în sensul că ei au deajuns pentru ei, neproducând nimic mai mult decât le trebuie pentru consumație. Schimbul și diviziunea muncii nu există decât în stare embrionară (compară Istoricul *diviziunii muncii*).

Fiecare grup e format dintr'o familie: numai că trebuie luat acest cuvânt într'un sens mult mai larg decât acela pe care-l are azi. Nu numai că familia patriarhală erà mult mai numeroasă de cât în zilele noastre, dar mai erà încă mărită în mod artificial cu elemente străine — sclavi, mai târziu servi — cari-i sunt încorporați. Sclavii, la Roma, erau desemnați juridiceşte prin termenul *familia*. Vila bogatului proprietar roman, cu armata lui de sclavi îndeplinind toate meșteșugurile, segnioria baronului din timpurile feudale cu servii săi

...mânătirea, cu întinsele ei domenii, făcând față tuturor ...oilor și chiar nevoilor intelectuale, cu copiștii și ...enatorii lor, aparțin acestei perioade economice.

...a poate găsì supraviețuiri de industrie casnică la ...ă și'n micile noastre orașe de provincie, acolo unde ...âinea, mezelurile, prăjiturile, plăcintăria, spălatul ru...ilor, se fac „acasă".

2° *Lucrătorul ambulant.* — In economia casnică chiar ...formează o anumită diviziune a muncii. Vine o zi ...nd anumiți din membrii săi, cum am văzut în capi...ul precedent, se desprind din grup, ca fructele coapte ...devin muncitori specializați, adică meșteșugari. Dar ...având capital, nici stabiliment, cel mult câteva unelte ...dispensabile muncii lor, vor oferì serviciile din poartă'n ...poartă. Muncesc deci la consumator și cu materiile ...ime pe care le dă acesta — de exemplu, dacă-i vorba ...un fierar, cu fierul și'n fierăria fermei, sau dacă-i ...rba de un croitor, cu stofa pe care i-o dă clientul. ...eiace economiștii germani numesc faza muncii închi...ate. Cu toate astea, nu sunt încă salariați, în sensul ...are-l dăm azi acestui cuvânt, căci nu lucrează pe ...ocheala unui patron, ci pentru public.

Acest mod de muncă n'a dispărut. Nu numai că-i ...acticat pe o scară întinsă în țările Orientului, mai ...s în Rusia, dar se regăsește și la noi la țară, sub ...fățișarea căldărarilor, tocilarilor, rachierilor, etc. și ...iar în orașele noastre sub aceia de croitoreasă, ...ătăreasă, profesor de pian sau de limbi, cari „merg ...acasă", cum se spune.

3° *Meșteșugul.* — Lucrătorul ambulant ajunge într'o ...ședentar. „Se stabilește" cum se spune, adică ține ...ăvălie și'n loc de a mai merge la client, așteaptă să ...ă să-l caute clientul.

...tă-l mic capitalist, căci produce cu materii și unelte ...ale aparțin: a devenit ceiace se numește sub regimul ...porativ *un maistru.* Totuș, nu întrebuințează încă ...ate plătite, ci numai pe acele ale membrilor familiei ...ale, sau ale ucenicilor.

Această nouă fază e legată de economia urbană mai ales caracteristică în timpul evului mediu.

Meşteşugarul lucrează numai pentru mica piaţă oraşului unde locuieşte şi pe care şi-o păstrează cu grijă geloasă. E asociat, în scop de ajutor şi de apărare reciprocă, cu lucrătorii din acelaş meşteşug cu al şi formează cu dânşii acele corporaţii cari au jucat rol aşà de important în istoria economică a evului mediu, a căror reglementări au fost codificate secolul al XIV în *Livre des métiers*.

4° *Intreprinderea.* — Meşteşugul, după ce a jucat un rol măreţ, nu numai din punct de vedere economic ci şi din punct de vedere politic — să se reamintească Comunele din evul mediu şi luptele lor eroice — influenţa sa descrescând pe măsură ce piaţa urbană lărgeşte şi devine încetul cu încetul piaţa naţional atunci când se constitue Marile State moderne. E curat de negustorii veniţi din altă parte, chiar de străinătate, în vremea bâlciurilor. Atunci caută vândă afară din oraş, dar pentru asta trebuie să adreseze unui intermediar. Şi acest intermediar e care va ajunge să joace cel mai mare rol pe economică, dar care se prezintă la început sub înfăţişarea unui negustor şi nu sub aceia a unui fabricant.

Din ziua în care meşteşugarul a luat drept principal şi'n curând drept unic client pe întreprinzătorul, din ziua când a pierdut legătura cu publicul, şi-a pierdut independenţa: are un stăpân. Dependenţa lui se mărește când, chiar acest negustor îi dă materia prima necesară industriei sale şi uneori chiar îi închiriază instrumentele de muncă. Atunci, nemaiavând libera proprietate nici a materiei prime, nici a produselor, nici uneori al instrumentelor muncii sale, meşteşugarul a pierdut toate caracterele producătorului autonom, numai un salariat şi întreprinzătorul e „patron".

Evoluţia tragică pe care am rezumat-o în câteva linii, a durat câţiva secoli. Nu erà sfârşită'n Anglia în industria textilă, chiar în secolul al XVIII-lea.

Şi acesta-i regimul ţesătorilor de mătăsuri din Lyon, numiţi „canuts", cari sunt proprietarii răsboaelor, dar primesc dela patroni (zişi în mod fals *fabricanţi*, deşi în realitate sunt *negustori)* firele de mătasă pe care le ţes acasă: aduc patronului ştofa gata.

Nu e cazul să spunem că'n zilele noastre au dispărut toţi meşteşugarii. Se ştie că'n cele mai mari oraşe ca şi'n sate există încă un mare număr din aceşti mici producători autonomi, cari lucrează direct pentru client — lăcătuşi, zugravi, ceasornicari, tinichigii, electriciani, etc. — dar cari sunt mai mult mici negustori decât fabricanţi. Nu fac altceva decât să pună articole în cumpărare din fabrică sau să execute micile lucrări de întreţinere şi de reparaţie a locuinţelor noastre şi în general, în condiţiile cele mai oneroase, cele mai antieconomice.

5° *Manufactura.* — Meşteşugarul, chiar despuiat de toate atributele producătorului autonom, lucrà încă la dânsul acasă, ceiace-i păstrà o anumită independenţă, cel puţin libera întrebuinţare a timpului şi conducerea muncii sale. Dar va pierde şi acest ultim caracter. In adevăr, intermediarul, întreprinzătorul, nu întârzie să întrunească pe aceşti lucrători răspândiţi într'un acelaş loc. El găseşte în aceasta diferite avantagii, mai ales acela de a stabilì între dânşii o diviziune savantă a muncii, care înmulţeşte puterea producătoare, micşorând cheltuelile de producţie (vezi mai la vale) şi mai ales acela de a puteà întrebuinţà maşina cu aburi. Iată intermediatorul devenit fabricant. Dar acest fabricant nu poate să fie decât un mare capitalist, pentrucă are ca funcţie, să pună la îndemână tuturor lucrătorilor, pe care-i întrebuinţează, capitalurile fără de care nu pot produce. Această a cincea fază n'a putut să înceapă decât atunci când mari capitaluri au fost adunate şi întrunite în mâinile marilor negustori.

Numai către secolul al XVI-lea a început să se înfăptuească această transformare. Şi nu fără luptă, organizarea mai perfecţionată a industriei manufactu-

riere a eliminat industria corporativă şi a putut cucerească piaţa ce-i era închisă prin regulamentele corporaţiilor. In Franţa, n'a trebuit nimic altceva decât intervenţia Statului, care a creiat — sub Sully sub Colbert mai ales — manufacturi cu privilegii speciale, din care câteva chiar (covoarele des Gobelins, porţelanurile de Sèvres) au rămas şi până azi manufacturi de Stat. In Anglia, această intervenţie n'a fost necesară, pentrucă exportul în străinătate şi colonii a fost deajuns ca să îngăduie manufacturilor noui să se constitue şi să sfărâme cadrele organizaţiei corporative.

Manufactura are toate caracterele întreprinderii moderne din punct de vedere economic: separaţia patronatului şi a salariatului, a capitalismului şi a proletariatului — dar, din punct de vedere technic, n'are încă caracterul-tip — maşinismul. In adevăr, cum o arată numele, *manufactura* e munca cu mâna. Totuşi, întrebuinţează şi dânsa maşini: războaiele de ţesut sunt maşini foarte complicate, dar aceste maşini sunt puse în mişcare numai de forţa omului, lucru care nu îngăduie producţiei să depăşească limite destul de strâmte.

6° *Fabrica.* — Dar, la sfârşitul secolului XVIII, forţa motrică apare sub forma maşinii cu aburi şi manufactura devine fabrică[1]. Iată-ne ajunşi la forma tip a industriei moderne şi la ultima fază a evoluţiei — afară de cele ce-au să vină de-acum încolo.

Intrebuinţarea maşinii cu aburi are de consecinţă îngrămădirea pe un acelaş loc a masselor lucrătoare din ce în ce mai considerabile, lucrul de noapte, reglementare quasi-militară, întrebuinţarea femeilor şi a copiilor, greutatea, dacă nu imposibilitatea, de a mă-

[1] Adevăratul nume al fabricei, cum propune d-l Vandervelde ar trebui să fie *maşino-factură*, spre deosebire de *manufactură*. Economiştii germani cari au creiat această clasificare, nu vad în fabrică un tip morfologic special, şi o tratează ca o simplă desvoltare a formei precedente, adică a manufacturii (ne cotesc deci decât cinci). Ne pare totuş că aplicarea în mare a forţelor naturale industriei este un fapt destul de important, ca să îndreptăţească o numire deosebită.

sau de a oprì producţia, în caz de scădere a cererii, ceea ce aduce supra producţia.

Aici deci se opreşte acest repede expozeu istoric. Cu adevărat, iată-ne intraţi în regimul economic actual, acela pe care socialiştii-l numesc *regimul capitalist*, nu numai pentrucă întreprinderea, sub această formă, cere îngrămădire din ce în ce mai mare de capitaluri, cât pentrucă ar implicà o dominaţie crescândă a capitalului asupra muncii, o separare, o despărţire a societăţii, în două straturi din ce în ce mai opuse — jos, proletariatul, neavând decât munca, pentru a trăì, lăsată singurul plac al acelor cari singuri pot să i-o cumpere; sus, o mulţime de capitalişti mari sau mici, cu titlul de acţionari, îşi împărţesc produsul unii şi ioi şi colo beneficiile, concentrându-se în averi colosale, ca acele ale „regilor" petrolului, fierului, cărbunelui, în America.

Fie acest tablou, adevărat sau fals, este în afară de studiul nostru: îl vom regăsì când vom fi la repartiţie. Noi avem numai să arătăm în ce mod regimul actual a mărit uimitor puterea productivă a societăţilor omeneşti.

Ar fi o greşală să credem că fiecare din aceste forme a eliminat definitiv formele anterioare: fiecare a trecut rând pe rând, pe primul plan: iată totul; dar în zilele noastre, deşì uzina ar fi modul caracteristic al industriei, toate formele anterioare se găsesc încă. Am citat exemple de astfel de supravieţuiri pentru fiecare din fazele succesive.

II

Caracterul industriei moderne.

Se poate rezumà în câteva rânduri:

Intrebuinţarea *marilor masse* de capital şi de mână de lucru, proporţia respectivă a acestor doi factori foarte variabilă după felul industriei. La o în-

treprindere cum e aceea a canalului de Suez propr... mânei de lucru (remorcaj, drag, pilotaj) e neînsem... față de capitalul de învestire și chiar față de ... exploatare.

2⁰ Specializarea crescândă a industriei nu-i decât ... aplicare a legii diviziunii muncii: se explică prin ace... cauze. Natural, un fabricant care se va consacrà ... la producția unui singur articol, va fi mai curând ... situația de a împinge această producție până'n marg... perfecției. Astfel, nu numai ceasornicăria va form... industrie specială, dar în această industrie unii se ... ocupà de ceasornice, alții de ceasornicele zise cucu, ... de deșteptătoare; și chiar între ceasornice, cutare fa... cant se va consacrà ceasornicelor de precizie, cut... altul ceasornicelor ieftine, făcute pentru duzină. ... tot așà, în comerț, se vede în marile orașe, cut... magazine pentru bronzuri, altul pentru împletituri ... paie, altul pentru geamandane și articole de călă... etc.

3⁰ Producția *pe serii*, care se mai numește și *standar... dizare*, adică să reproducă în mii de exemplare un ... uniform, ceiace este o mare economie atât pentru fab... care, cât și pentru întreținere; diferitele piese ... identice, se pot schimbà între dânsele. Dacă, de exem... fabricile de automobile americane pot vinde trăsurile ... cu prețuri foarte inferioare acelor ale fabricilor fra... ceze, e pentrucă fac numai un singur model, în ... ce fiecare din cele franceze, fac 8 sau 10[1]. La ...

[1] Astfel, dacă casa Ford poate să vândă automobilele sale ... prețul deosebit de mic de 360 dolari (1.864 franci), realizând ... un beneficiu care nu-i mai mic de 30%, e pentrucă poate să ... peste 500.000 pe an, toate de acelaș model.

Această superioritate a „standardizării", cum se spune, a ... modelului unic pentru fiecare fabrică, e așà de bine recunoscu... fabricanții francezi s'au preocupat s'o realizeze după războiu, ... țin pentru export, realizarea ei în interior fiind mai grea ... cauza dorinței consumatorului francez de a se distinge de ... săi — ceiace nu-i cea mai puțin supărătoare din formele ... vidualismului.

... șantierele de construcție maritimă în Anglia: ... vapoarele în serii, ceiace le permite nu numai să le ... construească mai ieftin, dar să le termine și'n mai scurt ... pe când șantierele noastre franceze fac puține ... și toate de modele diferite, după gusturile ... duale ale clienților.

... *localizarea* industriilor n'are nici un raport cu ... lizarea lor, nici chiar cu concentrarea lor, deși ar ... da loc unei anumite confuzii cu una și cu alta ... aceste două modalități ale evoluției industriale.

... pare că industriile similare și prin urmare con... ar avea tot interesul să se depărteze unele de ... cât mai mult posibil, astfel ca să nu fie obli... să se certe pe aceiași clientelă. Totuși, dupăcum ... găsim încă vechi străzi, mai purtând numele ... strada Tăbăcarilor, Bijutierilor, Pescarilor, etc., ... probează că altădată meșteșugarii și negustorii se ... pe profesii, la fel azi vedem anumite industrii ... anumite regiuni, de exemplu, pentru Franța, ... la Lyon, lânurile la Roubaix, ceasornicăria ..., aluminium în Dauphiné.

... sunt deci cauzele cari pun piedică efectului de ... al concurenții și determină astfel localiza... industriilor?

... mai frecventă este *apropierea materiei prime* sau ... *motrice*. Rezultă dela sine că uzinele de conserve ... nu se pot instalà decât într'un port, din ... greutăților de transport și a conservării peștelui ... uzinele metalurgice, atât pe cât posibil, în apro... zăcămintelor de minereu sau de cărbune, din ... cheltuelilor de transport a acestor materii grele[1]. ... industriilor nu-i influențată de aproprierea ... de lucru și nicidecum de aceea a capitalului, ... ușurinței de deplasare a acestor factori de

... atrase mai de grabă în regiunea cărbunelui, as... învățat să consume mai puțin, se apropie mai mult

producţie. Uzinele hidro-electrice se vor instalà pe
surile apelor şi la picioarele căderilor.

Uşurinţa transportului poate să atragă industria
malul unui fluviu sau aproape de un port.

Condiţiile climaterice pot aveà şi ele o influenţă
spus că ţinutul Lancashire datoreşte superioritatea
laturilor sale stării hygrometrice a aerului, care p
mite să se obţină fire de bumbac de o subţirime
de realizat în altă parte; şi la fel, superioritatea
mitei beri germane ar fi datorită calităţilor nat
ale apelor ţării.

Dar trebue recunoscut că, în cea mai mare pa
cazurilor, nu s'ar puteà descoperì motive determi
faptului că o industrie s'a desvoltat în cutare
mai mult decât altul. Crearea unei industrii o da
cel mai adesea unei *iniţiative individuale*, căreia,
ori îi poţi fixà data şi urmărì istoricul. Cu toate
această iniţiativă nu se generalizează decât dacă g
şte un mediu favorabil, după cum boaba este
nată la întâmplare de vânt, dar nu poate germin
mai ales a se înmulţì, decât dacă găseşte un p
propriu şi condiţii atmosferice conforme cu natura
Desigur, nimic nu determină orăşelul Saint-Claude
Jura francez, să se specializeze în tăierea diamant
şi în fabricarea lulelelor, deoarece aduce de peste
materiile prime ale acestor industrii, dar acest
dustrii odată creiate, au fost secundate de calităţil
tive şi de obişnuinţele vieţii acestei populaţii mu

Cât despre efectele împrăştietoare ale concurenţi
cestea nu lucrează decât pentru vânzarea pe piaţă
detail, şi aici chiar, pot fi neutralizate de o a
comunitate de interese şi de nevoi, cari constitu
mai ceiace se numeşte interesele corporative, astfel
forţa atractivă poate, chiar în acest caz, să
peste forţa repulsivă.

Caracterele ce am enumărat aparţin mai ales
producţii industriale, nu se găsesc în comerţul
nici în marea cultură. Numai primul din aceste
tere, concentrarea capitalului şi'a muncii — e com

modurilor de mare producţie, maşinismul însă e
în marile magazine şi nu ţine decât foarte puţin
marile ferme.

Specializarea este foarte frecventă în agricultură sub
monoculturei — anumite regiuni sunt specializate
producţia trufandalelor, a florilor, a untului a vinu-
ales — fără a se distinge însă de localizare.
Tot în acelaş timp când se vede această specializare
manându-se, se vede asemeni, printr'un fenomen parti-
anumite fabrici şi anumite magazine care par să
pasul precedentelor, înmulţind ramurile industriei.
ceea ce se numeşte *integrarea* industriei. Integrarea
creşcând sau descreşcând, sau se întinde pe măsură
industria îşi anexează întreprinderea care furnizează
prime, sau transformă articolul fabricat sau
paralel cu dânsa.
marea industrie, în zilele noastre devin din ce în
numeroase fabricele cărora li se anexează toate
prealabile sau *consecutive* producţii proprii,
obiectul întreprinderii lor. Uzina Krupp, în
atelierele dela Essen, unde fabrică tunuri,
şi tot ceia ce priveşte oţelul, posedă şi exploa-
de fier şi de cărbune, şantiere de construcţie
uzine de gaz pentru consumul său. Trustul
din Statele-Uni e îşi fabrică chiar el butoaiele
său de tablă, pompele absorbante, wagoanele-
şi posedă o întreagă flotă de transport.
o fabrică de ciocolată, va aveà un atelier de
pentru fabricarea lăzilor de împachetat, o
şi o imprimerie pentru fabricarea cutiilor şi
poate va aveà în colonii plantaţii de cacao
pentru transportul materiei prime.
Folosirea resturilor de producte, ca una din
trăsăturile marei industrii, e o cauză care duce la
pentrucă are de efect să altoiască pe industria
diferite alte industrii anexe. Astfel, o ţesătorie
va aveà o uzină chimică pentru tratarea ma-
extrase din usucul lânii şi va aveà chiar o fa-

brică de săpun pentru transformarea acestor m... grase în săpun; o uzină de gaz, dacă ar vrea să ... lizeze singură toate sub-produsele derivând din distil... huilei — coks, colorante, parfumuri, explosibile, ... camente — ar trebuì să creieze o întreagă gamă d... dustrii diferite.

Dar contradicţia între aceste două mişcări nu-i ... cât aparentă. Integrarea nu aduce nici o atingere ... cializării. In fabrică ca şi'n magazin, fiecare atelier ... şi fiecare raion e specializat şi-şi păstrează autono... technică. Intr'un magazin mare e raionul mătăsuri... raionul albiturilor, raionul covoarelor şi fiecare ... personalul şi cumpărătorii lui speciali. Numai că ... ste specialităţi, în loc de a fi răspândite în mâini di... rite, se găsesc grupate sub o aceiaşi direcţie şi-şi d... un sprijin reciproc. Integrarea producţiei nu-i alt... decât un grad mai înaintat al specializării — specia... zarea cooperativă.

Societăţile cooperative dau şi ele, în ţările unde ... atins o mare desvoltare, un remarcabil exemplu, în ... celaş timp de concentrare şi integrare. Societăţile ... sunt simple magazine de vânzare în detail, se asoci... pentru a formà puternice Federaţii de cumpărare ... gros: apoi, acestea se apucă să fabrice mărfurile ... care le vând în magazinele lor şi chiar să creieze ... ploatări agricole pentru a produce mărfurile alimen... tare necesare consumaţiei membrilor lor.

III

Legea concentrării

Am văzut că pentru prevenirea nevoilor crescânde ... şi pentru aprovizionarea pieţii a cărei circonferinţă ... lărgeşte mereu, producţia tinde să evolueze dela me... durile cele mai umile de producţie individuală sau fa... miliară, până la acele de mare întreprindere, cari gru... pează mii de lucrători şi capitaluri de milioane. Acea... stă tendinţă de grupare, de concentrare într'un pun...

...simului de forţe productive, e numită *legea con...trării*, sau, mai simplu, „marea producţie".

Economiştii şi socialiştii dau şi unii şi alţii — e chiar ... din punctele rare asupra cărora sunt de acord — o ... importanţă legii concentrării. O consideră ca ab... demonstrată şi ca trebuind să conducă din ce în ce ... mult lumea economică.

Cauzele acestei desvoltări, în sensul marii industrii, nu ... greu de găsit. Marea producţie, grupând toţi factorii ...ducţiei, braţ de lucru, capitaluri, agenţi naturali, ...amente, reuşeşte să-i întrebuinţeze mai bine, adică ... să producă aceiaş cantitate de bogăţie cu mai ... cheltueli, sau ceiace revine tot acolo, să producă ... mult cu aceleaşi cheltuieli. Nu-i deci de mirare că ...perioritatea, datorită acestei economii în costul de ...ducţie, permite marilor stabilimente să concureze ...rios micile stabilimente şi pare că trebuie să le ... încetul cu încetul.

Desvoltarea marei industrii tinde a se generaliza ...rizată de următoarele avantagii:

a) Economie de muncă. Posibilitatea de a stabili o ...isiune a muncii mai perfecţionată, o mai bună uti...zare a timpului. In micile magazine, cea mai mare ...te a timpului, vânzătorii stau neocupaţi. Iată 100 de ... de comerţ care fiecare întreţin câte 10 amploiaţi. ...să le-am uni în una singură: fiecare lucrător putând ... lucreze încontinu, va putea face de două ori trei ... mult lucru şi prin urmare, să înlocuiască el ... doi sau trei lucrători.

b) Economie de spaţiu. Intr'o uzină pentru a aveà ... o sută de ori mai mult loc, nu e nevoie să se ocu... o suprafaţă de o sută de ori mai mare şi nici să ... întrebuinţeze de o sută de ori mai mult material ...tru construirea localului. Geometria ne demonstrează ... atunci când volumele a două cuburi sunt între ele ... 1 la 1000, suprafeţele lor sunt în raport de 1 la ... Or singure suprafeţele sunt acelea care costă de ...bil, în lipsa de calcul matematic; experienţa ne în-

vaţă îndeajuns că preţul chiriei sau costul construc
nu cresc proporţional cu locul ocupat.

c) Economia de capital. O puternică maşină cu abu
consumă relativ mult mai puţin cărbune decât una slab
pentrucă întrebuinţează mai bine forţa: diferenţa poa
să meargă chiar până la înzecire. Întrebuinţarea unu
vas mare e mult mai puţin costisitoare decât a unu
mic: mai mic cost de construcţie de fiecare tonă, ma
puţin loc pierdut pentru încărcare, mai puţini oam
de serviciu de plătit, etc. Rezidurile fabricaţiei, sub-pr
dusele, nu pot să fie utilizate—tocmai pentrucă ace
în proporţie infinitezimală — decât atunci când se ap
rează asupra masselor mari.

S'ar puteà deci să ne aşteptăm, căutând în statis
verificarea acestei legi a concentrării, să vedem numă
întreprinderilor micşorându-se repede, dela un recens
mânt la altul. Nu-i însă cazul. In general, se vede
statisticele tuturor ţărilor, numărul întreprinderilor
stabilimentelor cum se spune, rămânând aproape acela
sau chiar crescând. Cu toate astea, nu trebuie să n
grăbim să conchidem că legea concentrării e desmin
de fapte. E deajuns să examinăm cifrele mai deapro
Mai întâi, nu-i de mirat că numărul întreprinderilo
creşte regulat în orice societate progresivă. Am văzu
una din manifestările progresului economic e înmulţi
nevoilor: fiecare nevoie nouă face să răsară o industri
nouă. Nu-i nimica aici care să fie în contradicţie cu
legea concentrării.

Dar dacă, în loc de a face recensământul tuturor în
treprinderilor în bloc, observi în parte fiecare gen de
industrie, atunci vezi apărând clar rezultatul prevăzut,
anume *micşorarea progresivă a numărului stabilimentelor*,
paralel cu *mărirea producţiei globale*. Această îndoit
mişcare e în particular observată în anumite industrii
sau comerţuri, cum sunt minele, metalurgia, transporturile
maritime, băncile, comerţul de noutăţi, etc.

Legea concentrării se arată, fără a face aceast
discriminare a industriilor şi a nu luà decât cifrele

globale, dacă pui în faţa numărului stabilimentelor
numărul lucrătorilor întrebuinţaţi, cifra capitalurilor
angajate şi valoarea produselor. Atunci se vede că
numărul stabiliment îi corespunde un mai mare număr
de salariaţi, o mai mare cifră de capitaluri şi o mai
puternică producţie[1].

Dacă ne întrebăm cari sunt efectele legii concentrării
din punct de vedere social—fie pentru consumatori, fie
pentru lucrători — trebuie să răspundem că'n definitiv
sunt favorabile. Consumatorilor le procură, în general,
avantagiile ieftinătăţii şi repeziciunei în împlinirea
nevoilor; lucrătorilor, salarii mai ridicate şi mai stabile,
condiţii de muncă mai salubre şi mai confortabile, lucru
ce mare nu-l poate face mica industrie. A trecut timpul
când fabricele erau numite „ocne capitaliste". Sindicatele
muncitorilor sunt favorabile marei industrii şi din alt
motiv: pentrucă le apare ca mijlocul cel mai favorabil
pentru desvoltarea sindicalismului şi chiar a socia-
lismului, deoarece prin marile aglomeraţii muncitoreşti
şi prin munca în comun, contribuie să creieze în populaţia
lucrătoare „conştiinţa de clasă".

S'ar puteà crede că socialiştii trebuie să fie duşmă-
nogi marii industrii, pentrucă dânsa tinde, în mod nece-

[1] In Statele-Unite, e o urcare periodică *(Census)* a cifrelor rela-
tive la producţia industrială. Iată pe cele din 1899 şi 1914 com-
parate pentru totalul industriilor principale *(leading industries)*:

	Numărul stabilimentelor	Numărul lucrătorilor	Capital (mil. de fr.)	Producţie (mil. de fr.)
1899 .	207.514	4.712.000	46.490	54.590
1914 .	275.791	7.036.000	118.067	125.594

Ceiace reprezintă ca putere mijlocie pentru fiecare stabiliment:

	Lucrători	Capital	Producţie
1899 .	23	224.000	263.700
1914 .	25	429.000	456.000

Se vede că dacă, în cursul acestei perioade de cincisprezece ani,
numărul mediu al lucrătorilor a crescut uşor, fără îndoială, în urma
întrebuinţării maşinelor, cifra capitalului şi aceia a producţiei a-
proape s'au îndoit.

sar, să întindă regimul salariatului, eliminând sau sorbind progresiv pe toţi acei care produceau pe socoteala lor — mici meşteşugari, mici negustori, mici proprietari, toţi *producători independenţi* — pentru a transformă în proletari reduşi să închirieze serviciile lor marilor întreprinderi conduse de mari capitalişti sau de societăţi anonime?

Dar dimpotrivă! prin acest efect al proletarizării legea concentrării e foarte mult iubită de socialiştii contemporani şi pentru acest motiv, până în ultimele timpuri făceau dintr'însa piatra de temelie a doctrinei lor. Ei gândesc că din ziua în care legea concentrării va fi îngrămădit toate instrumentele de producţie în mâinile câtorva indivizi şi va fi redus întreaga massă de producători independenţi la rolul de salariaţi — atunci edificiul capitalist va fi ca o piramidă sprijinită pe vârful său. La cea mai mică izbitură se va răsturna în prăpastie. Va fi deajuns să exproprieze pe câţiva mari capitalişti în folosul tuturor, fără a schimba nimic dealminteri în organizarea producţiei. Colectiviştii aplaudă chiar trusturile, pentrucă văd în ele jaloanele unui drum larg, care duce direct la colectivism.

Dealtfel, au o deosebită admiraţie pentru marea industrie, pentru puterea sa de organizare a massei, pentru dominarea forţelor naturale, pentru bogăţia ce-a ştiut să creieze — şi profesează un dispreţ superban pentru mica producţie, pentru întreprinderea individuală. „Acest regim, spune Karl Marx, exclude descentrarea, cooperaţia pe o scară mare, maşinismul, dominaţia savantă a omului asupra naturii, concertul unitatea în scopuri, mijloacele şi sforţările activităţii colective. Nu-i potrivit decât cu o stare a producţiei şi a societăţii strâmt mărginită. A perpetuà regimul producţiei izolate, ar fi a decretà mediocritatea pentru totul".

Totuş, dacă marea industrie a întrunit quasi-unanimitatea socialiştilor şi a economiştilor, mica industrie are şi dânsa apărători, mai ales în şcoalele tradiţionale,

ca aceia lui Le Play (vezi mai sus p. 52), dar şi printre cooperatişti, şi noi suntem din rîndul acelora.

Adevăr, se poate observà că regimul micei industrii (nu spunem al industriei casnice — ceiace-i cu totul diferit, vezi mai jos), e mai favorabil unei bune repartiţii a bogăţiilor şi prin urmare armoniei sociale. Din causa extremii sale simplicităţi, preîntâmpină cea mai mare parte din conflictele ce izbucnesc azi între diferitele clase de coîmpărţitori, mai ales între muncă şi capital. Nu face să domnească egalitatea absolută — ideal nici decum de dorit — dar nu cunoaşte alte inegalităţi decât acele care atârnă de puterea neegală a talentelor şi a instrumentelor de producţie întrebuinţate, sau acele cari depind de întâmplările bune sau rele, intim legate de toate faptele omului.

Chiar din punct de vedere productiv, mica producţie nu e aşà de neputincioasă şi de înapoiată pe cât se crede. Producători autonomi se pot asocià şi adoptà multe procedee ale marii producţii şi ale diviziunii muncii — fără a sacrificà independenţa, iniţiativa, răspunderea, interesul lor personal, toate astea resorturi esenţiale ale producţiei pe care întreprinderea colectivă riscă totdeauna să le destindă puţin. Ceiace fac micii industriaşi în înţelegerile comerciale sau cartelurile pe care le vom vedeà îndată — de ce n'ar puteà face şi micii industriaşi în diferitele forme de asociaţii cooperative de cumpărare, de vindere, de producţie, de credit, care permit ţăranilor sau meseriaşilor de a procură anumite avantagii ale marii producţii? (Vezi mai sus). Legea concentrării nu cere în mod necesar moartea celor mici — dupăcum şi'n ordinea politică nu trebuie să suprime ţările mici, ci poate şi trebuie să ducă la federarea lor.

Se poate stabilì şi între marea şi mica industrie o repartiţiune a muncii, fiecare având sfera sa: e tocmai ceiace pare că se realizează în evoluţia actuală. Concentrarea nu merge cu paşi mari decât în anumite ra-

muri ale producției — minele, transporturile terest și maritime, băncile, metalurgia, mai puțin în indust textilă. Nu se desvoltă deloc, ori ce s'ar spune, agricultură (vezi mai departe *industrializarea agric turii*). Anumite industrii noi, ca fotografia, electrici tea, bicicletele și automobilele, au făcut să apară mare număr de mici industrii accesorii, de furnitur de întreținere. In pădurea seculară arborii bătrâni înăbușă pe toți cei tineri sub umbra lor: îi ap uneori [1].

Dealtă parte, chiar în întreprinderile cari se poti vesc concentrării, nu-i demonstrat că evoluția, în sen sul marii producții, ar fi nedifinită. Din contră, e pro babil că nu va întrece anumite limite. Mari magazi ca *Louvre* sau *Bon Marché* par să fi atins, de un numit număr de ani, vârsta staționară. Creșterea org nizațiilor sociale ca și aceia a organismelor vii, pa îngrădită de natură în anumite hotare. Și fără a in sistă asupra acestei analogii biologice, se poate da motiv economic, dealtfel: e, că dincolo de-o anumi limită, proporția cheltuelilor generale se mărește loc de a se micșorà și astfel, economia rezultată d marea producție se risipește. Asta nu înseamnă că mo tivele de economie arătate mai sus ar fi neexacte, d sunt atunci compensante prin alte cauze care lucrea în acest sens, etc.

Ca încheere deci, dacă legea concentrării trebuie fie ținută de adevărată și confirmată de fapte, nu cazul să spunem că trebuie să ajungă la această stat limită, care ar fi monopolul unui singur stabiliment colosal, absorbind pe toate celelalte.

Așà cum a fost prezentată de Karl Marx, ca fa buind să aducă exproprierea generală a tuturor micilor

[1] Mai e posibil ca noile procedee de distribuire a forței motr la domiciliu, de uzinele hydro-electrice, să dea mașinelor mici dustrii mijlocul de a produce ieftin și chiar să facă să răsară me noui de mică industrie. Trebuie totuși mărturisit că până acu experiențele făcute nu îndreptățesc deloc această speranță.

producători de către marii producători, aceștia în nu mai din ce în ce mai restrâns, până când acești ex proprietari s'ar fi copt pentru exproprierea socială — legea concentrării e numai o poveste. Și dealtfel, azi e destul de discreditată, chiar la socialiștii marxiști.

Este, dealminteri, în această discuție o anumită con fuzie asupra însemnătății cuvântului concentrare, căci poate fi luat fie din punct de vedere technic, ca mod de producție, fie din punct de vedere juridic și economic, ca mod de însușire. Altceva este concentrarea *întreprin derilor*, altceva concentrarea *averilor*.

Numai în primul înțeles se află expusă legea concen trării în acest capitol: chestia concentrării averilor se va regăsì mai departe, când vom ajunge la repartiție. Dar mai ales în acest al doilea înțeles a fost prezen tată de marxiști legea concentrării. Ei văd marea în treprindere sub forma unei caracatițe cu mii de tenta cule, dar cu un singur cap, care va fi ușor de tăiat, când va venì momentul. Ori atunci chiar când dânsa ar avea un singur cap, din punct de vedere al direc ției întreprinderii, n'ar rezultà că n'ar aveà decât unul din punct de vedere al însușirei capitalului. Concen trarea industriei sub forma marilor Companii nu cere, în mod necesar, crearea unei clase de miliardari, de oarece capitalurile acestor societăți se pot găsì divizate sub formă de acțiuni, într'o mulțime de mâini. In loc de caracatiță, ar trebui să vedem într'însa mai curând o hidră, ca hidra din Lerna, cu *atâtea capete câte brațe* ceiace-a făcut așà de grea sarcina lui Hercule.

IV

Carteluri și trusturi

Am văzut mai sus, capitalurile asociindu-se sub forma de societăți pe acțiuni, dar ajungem acum la o formă de asociație întrucâtva diferită și care constitue una din manifestările cele mai caracteristice ale marii

producţii. Nu-i vorba, ca'n societăţile pe acţiuni, capitalişti neproducători, zişi acţionari, comanditând aceiaş întreprindere, ci de asociaţii formate de *mai multe întreprinderi* (cari pot să îmbrace sau nu forma de societăţi pe acţiuni). Sunt *Trusturile* şi *Carteluri*, admite aşa în Statele-Unite şi Germania, ţările lor de baştină.

Cartelul (hrisov, contract), pe franţuzeşte *sindicat producătorilor* sau *înţelegere comercială*, e cea mai simplă formă de asociaţie între producători. E născut din tr'un sentiment de reacţie împotriva concurenţei ruinătoare ce-şi făceau producătorii între ei, — mai ales în producţia mărfurilor de acelaş fel, unde fabricanţii, neputând să rivalizeze prin diferenţa de calitate, n'au alt mijloc, pentru a atrage clientul, decât să micşoreze preţul — concurenţă care n'ar puteà să sfârşească decât prin o îmbulzeală a pieţii, prin criza şi prin toate frământările pe care le-am enunţat. Cartelul este deci o instituţie care nu-i călăuzită numai de un interes profesional, ci şi de un interes social.

Cartelul este un contract sau, mai bine zis, un tratat de alianţă între producători puşi pe picior de egalitate şi păstrându-şi toată independenţa, afară de punctul special cari formează obiectul acestei înţelegeri. Lasă deci fiecărei întreprinderi individualitatea ei şi se mărgineşte să grupeze aceste întreprinderi în vederea vinderii produselor în cele mai bune condiţii posibile. Şi pentru a ceasta a recurs la diferite metode, cari variază dupà carteluri, dar cari, toate, au acelaş scop: împiedicarea sau cel puţin regularizarea concurenţei. Aceste mijloace sunt:

1° Delimitarea zonelor care vor fi rezervate fiecăruia din asociaţi, adică atribuirea unui monopol regional fiecăruia dintre ei [1];

[1] In diferite oraşe din Elveţia, la Bâle, de exemplu, fiecare brutărie are raionul (cartierul) ei rezervat, astfel că-i foarte greu consumatorului să-şi procure berea dorită.

2° Fixarea pentru fiecare asociat a unui maxim de producţie pe care nu va trebui să-l depăşească;

3° Fixarea unui preţ de vindere căruia vor trebui să se conformeze toţi. Acest tarif suprimă concurenţa în ceea ce priveşte preţul, dar tinde să înlocuiască concurenţa rabatului prin concurenţa superiorităţii calităţii, ceea ce este un progres. Totuşi, cum condiţiile producţii sunt foarte inegale dela o întreprindere la alta, această fixare de preţuri poate să creeze inegalităţi de fapt foarte mari;

4° Fiecare din aceste trei mijloace arătându-se puţin eficace cu toate garanţiile şi amenzile destinate să le întărească, s'a ajuns la a patra formă, care suprimă vânzarea direct clientului din partea asociaţilor şi pune cartelul ca mijlocitor obligator între producător şi public. Cartelul cumpără producătorilor asociaţi produsele lor, cantităţile de produs pentru fiecare şi preţurile plătite fiind fixate din vreme — şi se însărcinează să le vândă cât mai bine. Uneori chiar cartelul se însărcinează să dea membrilor săi materia primă întrebuinţată în fabricaţie. Prin aceasta, cartelul ajunge un fel de asociaţie cooperativă de producţie.

Cartelurile au luat cea mai mare desvoltare în Germania, mai ales în minele de cărbuni, şi chiar în anumite industrii semi-agricole, alcoolul, zahărul. Sunt mai de 500. Aceste carteluri au adus Germaniei, în timpul războiului, cele mai mari servicii; mulţumită organizării mobilizarea industrială a putut să se efectueze fără întârziere. Statul a putut să găsească aprovizionările necesare şi preţurile au putut fi menţinute la un nivel general inferior celui din celelalte ţări beligerante, în timpul blocusului.

La *trustul* [1], mai special Statelor-Unite, intrăm mai mult în calea concentrării. Înţelegerea devine fuziune.

[1] Cuvântul *trust* e un foarte vechi cuvânt al limbii engleze, care înseamnă încredere. Reprezentanţii fundaţiilor filantropice poartă numele de *trustees*, aproape cum ai spune fidei-comişi. La fel sunt fondatorii trusturilor: li se încredinţează interesele tuturor.

Incolo, trusturile, ca şi cartelurile, au luat forme foarte diferite, pentrucă, cum vom vedeà, erau prigonite de legile americane şi obligate să alerge dela o ocrotire la alta. Se pot indicà trei forme cari s'au succedat:

1° Cea dintâi nu se deosibeà deloc de cartel: o înţelegere între marii industriaşi sau marile Companii pentru regularea preţurilor. Dar aceste înţelegeri, desemnate mai repede sub numele de *pools*, fură lovite, începând dela 1890, de legea zisă Sherman Act, care interzice „orice contract, orice combinaţie, în formă de trust sau altminteri, orice conspiraţie cu scop de a restrânge comerţul sau de a-l monopolizà.

2° Se trecù atunci la sistemul zis al *consolidării*, prin care toate întreprinderile asociate părăseau autonomia lor, pentru a se contopi într'una singură. In acest scop se fixà valoarea fiecărei uzine şi această valoare era plătită proprietarului său sub formă de acţiuni în noua societatea nouă, în trust. Directorii acestuia ţineau deci totul în mâinile lor şi guvernau după plac această aglomeraţie de întreprinderi, suprimând la nevoie pe cele care le păreau într'o situaţie mai puţin bună. Dar se votară legi pentru a împiedecà şi această monopolizare.

3° Insfârşit, se ajunse la sistemul care e cel mai întrebuinţat azi. Lăsând fiecărei întreprinderi autonomia ei nominală şi legală, se mulţumeşte cu suprimarea de fapt, creind o societate în afară de dânsele, căreia îi atribue majoritatea acţiunilor fiecăreia din aceste întreprinderi: această societate fiind atotputernică în administrarea fiecărei fabrici, este, de fapt, şi pentru administrarea tuturor împreună: e ceia ce se numeşte *Holding Companies*. Astfel, faimosul trust al petrolului, pentru a dà în aparenţă satisfacţie legii, s'a împărţit în vreo douăzeci de societăţi aşà zise independente: dar aproape totalitatea acţiunilor lor se găsesc în mâinile unora singure dintre ele. Aceste societăţi guvernante sunt, ele însăşi, cel mai adesea în mâinile marilor financiari, cărora li se decerne titlul de regi ai petrolului, oţelului, drumurilor de fier, etc., etc.

Trustul se deosebeşte de cartel nu numai prin legătura mai strânsă care uneşte pe asociaţi şi merge până la fuziune, dar şi pentrucă nu-i numai o organizaţie comercială, ci şi o organizaţie de producţie. S'a spus despre trustul petrolului că erà cea mai complectă organizaţie din câte au fost vreodată în lume — după aceea a bisericii romano-catolice. Trustul împinge la maximum trăsăturile caracteristice ale marii industrii, cum e concentrarea, localizarea şi integrarea[1], cum deasemenea împinge la extrem abuzurile societăţilor pe acţiuni, ca o supracapitalizarea acţiunilor[2].

Trusturile, al cărui nume îl cunoşteà puţine persoane acum douăzeci de ani şi pe care noi nu-l socotisem necesar să-l menţionăm în primele ediţii ale acestei cărţi, au devenit fenomenul cel mai simptomatic al mişcării economice contemporane. Numărul lor crescând şi mai ales proporţiile colosale pe care le-au atins, umplu de uimire chiar publicul indiferent[3]. Petrolul, oţelul, carnea, secărica, tutunul, drumurile de fier, transporturile maritime, sârmele de fier, ţigaretele, totul devine materie de trust. E ca o faună monstruoasă, subit născută de vrîsta capitalistă şi pe care socialiştii şi economiştii şcoalei liberale o privesc cu o egală curiozitate, deşi cu sentimente opuse: — cei dintâi salutând depe acum cel din urmă grad al concentrării capitaliste, după care nu

[1] Astfel trustul oţelului nu se mulţumeşte să grupeze uzinele şi minele de fier şi chiar drumurile de fier şi canalurile cari transportă minereul.

[2] *Supracapitalizarea*, adică emisia de acţiuni cu o dobîndă mărită, are dealtfel aici drept scuză anticiparea beneficiilor, cari sunt aşteptate tocmai din constituirea monopolului.

[3] Trustul petrolului *(Standard Oil Trust)* e cel mai vechi şi cel mai vestit dintre toate. Creiat în 1872 prin fuziunea a 29 de societăţi, a distribuit anual $1^1/_2$ la 2 miliarde de franci dividende, pentru un capital iniţial ce nu depăşeà 500 milioane franci.

Trustul oţelului *(United States Steel C-nie)*, creiat în 1901, pentru a fuziona 16 societăţi metalurgice, din cari cea mai principală era aceia a lui Carnegie, distribuie şi dânsul un total enorm de dividende, dar mult mai variabil (astfel 540 milioane franci în 1907 şi numai 290 milioane în 1909). Războiul a mărit enorm încă aceste prodigioase cifre.

va mai rămâne decât colectivismul; — cei de al [illegible] mai curând stingheriţi de acest rezultat paradoxal [illegible] liberii concurenţe, dar credincioşi speranţei că, [illegible] triva faptelor, aceiaş libertate care le-a dat naştere, [illegible] deajuns ca să le omoare sau să le facă nevătămătoare.

Dealtminteri, chestiunea de a şti dacă în această [illegible] care binele întrece răul, sau *vice versa*, nu-i încă [illegible] zolvită.

In favoarea trusturilor se pot aduce două argumente de greutate:

1° *Economia realizată asupra costului de producţie* care-i adevăratul criteriu de progres economic.

Unul din exemplele cele mai remarcabile de reducere a cheltuelilor de producţie, pe care numai trusturile [illegible] să le realizeze, e reţeaua de tuburi de fier stabilită [illegible] *Oil Trust* pe mii de kilometri (83.000 mile, mai mult [illegible] 150.000 kilometri) pentru a transportà petrolul dela [illegible] curile de producţie la locurile de consumaţie, fără a [illegible] aveà nevoie să recurgă la drumurile de fier.

Se mai poate cita suprimarea sau cel puţin [illegible] rarea numărului de voiajori comerciali, a cheltuelilor [illegible] reclamă şi publicitate, într'un cuvânt, a tuturor [illegible] tuelilor cerute de concurenţă, cari devin zădarnice [illegible] ziua când o industrie fiind înzestrată cu un [illegible] nu mai are nevoie să alerge după client, ci n'are [illegible] să aştepte ca el să vină: zădarnic să mai cheltuiască elocinţa. Numai această economie se poate ridicà la [illegible] de milioane de lei.

Adăogaţi încă suprimarea uzinelor rău aşezate şi [illegible] calizarea producţiei în punctele cele mai favorabile. Observaţi cum cartelul, sau simple înţelegeri comerciale sunt în neputinţă să atingă aceste rezultate.

2° Menţinerea *echilibrului între producţie şi consumaţie*, pe care regimul liberii concurenţe s'a arătat în [illegible] putinţă de a-l realiza, şi, prin acest echilibru, [illegible] marea crizelor şi fixarea preţurilor. Dealtminteri, [illegible] ţinătorii trustului neagă că ei ar fi ridicat preţurile şi citează, din contra, numeroase exemple de [illegible] progresivă. Politica trusturilor ţinteşte deasemeni [illegible]

[illegible] urcarea exagerată ca şi scăderea. In definitiv, [illegible] ei, chiar dacă preţul ar fi ceva mai ridicat, consumatorii încă ar găsi o compensaţie avantagioasă în [illegible] stabilitate. Deasemeni, în general, trusturile ve[illegible] la buna calitate a produselor şi dispreţuesc pro[illegible] mizerabile ale micului comerţ, care caută să pe[illegible] marfa rea drept bună. Rafinăriile trustului de [illegible] sunt supuse celui mai riguros control. Insfârşit, [illegible] şi funcţionarii sunt foarte bine plătiţi.

[illegible] concurenţa, dealtminteri, nu-i nici odată complect su[illegible], căci nu-i posibil unui trust să acapareze tota[illegible] producţiei într'o industrie oarecare. S'a socotit [illegible] din vinderea totală a petrolului american, vin[illegible] făcută de *Standard Oil Trust*, dar aceasta e o pro[illegible] atinsă rar. Trustul oţelului *(Steel Trust)* nu aca[illegible] decât jumătate din producţia totală a oţelului şi [illegible] foarte puternici, cum e Societatea uzinelor [illegible]. Totuşi, se socoteşte în general la 70% pro[illegible] minimă pe care un trust trebuie s'o grupeze, [illegible] a puteà să exercite o acţiune dominantă asupra [illegible].

[illegible] nici adversarilor trusturilor nu le lipsesc argu[illegible].

[illegible] se poate gândi, *a priori*, că-i destul de ne[illegible] în ordinea economică ca şi'n ordinea politică, [illegible] putere fără contra greutate să nu abuzeze de pu[illegible] sau cel puţin să n'o pună în serviciul propriilor [illegible].

[illegible] că trusturile n'ar fi ridicat totdeauna pre[illegible] admiţând chiar că ele ar fi făcut să beneficieze [illegible], într'o slabă măsură, de economiile reali[illegible] asupra costului de producţie, e sigur că au între[illegible] cea mai mare parte din acestea să îmbogăţească [illegible] şi să îngrămădească în mâinele câtorva [illegible] averi fabuloase. Trustul a creiat speţa, până [illegible] necunoscută, a miliardarilor şi chiar multi-miliar[illegible]. Epoca economică modernă va fi caracterizată [illegible] apariţia acestor mamuţi ai industriei, precum epo[illegible] paleontologice prin aceia a mastodontului şi a di[illegible].

Nu numai că n'au avut drept scop să facă să bene-
cieze consumatorul de scăderea costului de producţie
încă l'au exploatat, în anumite cazuri, până la pu-
carea unei boicotări generale a consumatorilor, ca
trustul cărnii, fără a mai vorbi de descoperirile re-
tătoare asupra fabricaţiei conservelor din Chicago.

Ele tind să creieze monopoluri de fapt, sdrobind
cruzime orice concurenţă — şi aceasta nu numai pr
superioritatea organizaţiei şi prin câştig mic, ceiace
fi legitim şi binefăcător — ci prin procedee de pi
fie vânzând în pierdere pretutindeni unde se ive
concurent, fie impunând Companiilor de drum de
tratamente de favoare, contrarii legii. Trustul
vânzând carnea de bou cu 30 centime livra, nu
intenţia de a omorî, pe piaţa Londrei, importul din
publica Argentina. Ori, fără a mărturisi o credinţă
bească în virtuţile concurenţii, se poate totuşi
guvernarea industrială a câtorva magnaţi autocraţi
fi regim rău.

Insfârşit, din punct de vedere politic, apariţia
giganţi, înarmaţi cu toată puterea de corupţie pe
ţi-o dă o bogăţie nesfârşită, ameninţă să strice
guvernământului, mai ales în societăţile democratice.

Este vreun mijloc de a păstrà foloasele economice
trusturilor, făcându-le în acelaş timp neputincioase
rău? Aceasta este, în adevăr, problema, întru câtva
tradictorie, de soluţionarea căreia se preocupă
şi guvernele, fără succes însă, căci cum să poţi împ
case mari să se înţeleagă între dânşii, să creeze
sau să le răscumpere pe cele concurente?

Economiştii şcoalei liberale spun că dacă s'ar
ajunge la suprimarea regimului protecţionist,
trusturile, cari până acum au crescut la adăpostul
rierelor vamale, ar fi complect ţinute'n frâu de

[1] D. Martin Saint-Léon citează acest pasagiu dintr'o
ficială făcută asupra trustului de petrol. Preşedintele
zice vice-preşedintelui trustului: „Aveţi drept regulă
preţurilor sub preţul de cost până ce rivalul vostru

internaţională. Citează Anglia în sprijinul acestei
unde trusturile s'au desvoltat mai puţin ca'n altă
Totuşi, nimic nu ne îndreptăţeşte să credem că'n
Unite sau în Germania trusturile şi cartelurile
cele dintâi omorîte prin concurenţa străină. Pare,
babil, din contra, că ele ar suportà lovitura mult mai
decât întreprinderile mai slabe. Efectul liber-schim-
generalizat ar fi, probabil, nu suprimarea trus-
ci transformarea lor, din naţionale cum sunt,
internaţionale, ceiace nu le-ar face mai puţin temute:
contra! Trustul petrolului este deja.

Încheiere, cartelurile şi trusturile ne apar ca un
de organizare superioară organizării zisă naturală a
concurenţii individuale, nu numai din punct de vedere
ale, ci şi din punct de vedere social, dar este de dorit:
ele să proceadă mai degrabă pe cale de înţelegere,
pe aceia de absorbire, realizând astfel o evoluţie
năătoare cu aceia dorită în ordinea politică: fede-
nu centralizare; 2° să găsească o contrabalansare
organizare paralelă a consumatorilor, sub formă
societăţi cooperative de consum: federaţii cooperative
cumpărări sunt adevărate trusturi de consumatori.

V

Întreprinderile de Stat şi municipale

Despre întreprinderile sub formă individuală şi acelea
formă de asociaţii, e locul să vorbim de întreprinde-
organizate de Stat, înţelegând prin Stat nu numai
rul central, ci şi municipalităţile, şi'n general pu-
publice şi chiar stabilimentele publice.

Statul întreprinzător nu-i ceva tocmai nou, deoarece
din manufacturele naţionale ale Franţei ajung
la Colbert; totuşi, tendinţa desvoltării întreprinde-
de Stat şi, mai ales încă a întreprinderilor comu-
este caracteristică epocei actuale. Atârnă de trei

1. O causă *fiscală*, care e necesitatea de a găsi mij-

loace noi pentru a îndestula cheltuelile mereu crescând fără a sdrobi pe contribuabil. Nici o îndoială că acea cauză n'are să lucreze cu o intensitate de nerezistat urma războiului, atunci când Statele vor avea să fa faţă unor bugete cum nu şi-ar fi putut închipui. fiind, deoparte, imposibilitatea preluării din venitu particulare a miliardelor necesare, fără a duce la o t tală confiscare; dată fiind, de altă parte, iritarea ce provoca în popor toate impozitele asupra consumaţ pentrucă vor mai mări costul vieţii şi aşà supra cat — nu-i va rămâne Statului decât să încerce să c tige el însuşi miliardele ce-i vor fi de trebuinţă, făc du-se industriaş şi comerciant. Nu va fi uşor, dar trebui totuşi. Se va vedeà reapărând, cu o şi mai mar intensitate, proectele de monopol al minelor, cărbune alb, asigurărilor, alcoolului, zahărului, cafelei, petro lui, poate chiar a tuturor produselor importabile.

Şi totuşi, trebuie ţinut seamă că dacă Statul se mai ţumeşte să exproprieze în folosul său industriile de existente, cu sau fără despăgubire, va putea să-şi mă rească veniturile, dar nu va adăogi nimic la venitul ţări aceasta nu va fi decât o mutare de profituri. Aceste e proprieri pot să fie drepte şi vrednice de dorit din punc de vedere al reparaţiei, dar pot să fie fără efect s chiar vătămătoare din punct de vedere al producţiei.

2°. O cauză *socială* e duşmănia contra capitalismul şi ideia că profiturile şi dividendele marilor Compa sunt un furt în dauna poporului şi că trebuiesc red poporului. Pentru asta mijlocul cel mai sigur n oare că însăşi poporul, reprezentat prin Stat sau pr comună, să ia în mână întreprinderile lucrative? Şi a fel îi se dă acestei tendinţe în general numele de soci lism de Stat sau socialism municipal, deşi la drept vo bind, acolo unde a găsit cea mai mare aplicaţie. nu f sese deloc inspirată de un spirit socialist sau colectivi în sensul în care se ia acest cuvânt: exemple, Stat prusac sau socialismul sindicalist[1].

[1] In programul Confederaţiei generale a Muncii se întrebuinţe

Cari sunt industriele cari prin natura lor sunt în special desemnate pentru a deveni întreprinderi de Stat sau municipale?

Pentru naţionalizare, ar fi în primul rând, se înţelege dela sine, acelea cari reprezintă un interes general, naţional, ca baterea monetei, poşta, drumurile de fier, cari se măreşte treptat, pe măsură ce interesele economice capătă un caracter naţional; şi vom fi siliţi să anexăm unele, forţa hidraulică, marina comercială, asigurările, băncile, şi poate, ca în vremea războiului importul grâului şi al cărbunelui.

Astfel, din punct de vedere fiscal, vor fi acele industrii cari dau profituri mari şi uşor de dobîndit, aşa ca fabricile de zahăr, de petrol, asigurări împotriva incendiilor, importul cafelei, vânzarea alcoolului, a tutunului[1].

In ce priveşte municipalizarea vor fi indicate special întreprinderile cari răspund unei nevoi comune tuturor locuinţelor unui oraş, unei nevoi uniforme care comportă pentru toţi aceleaşi satisfacţii, sau cel puţin nu admite decât puţine neegalităţi, ceiace îngăduie un preţ de vânzare unic sau coprinzând numai câteva grade.

Dacă vreţi un exemplu tip de o întreprindere răspunzând la aceste condiţii, trebuie citat serviciul apelor. Apa răspunde la o nevoie nelipsită, universală, zilnică, absolut egalitară şi deşi instalarea acestui serviciu poate să reprezinte cheltueli mari, exploatarea lui e cât se poate de simplă. Şi toată lumea e de aceiaş părere.

Dar sunt şi alte servicii cari, fără să răspundă tot aşa de perfect acestor condiţii, se apropie mai mult sau mai puţin — de exemplu serviciul transporturilor urbane şi suburbane: tramvaie şi drumuri de fier metropolitane.

Evoluţia „naţionalizare industrializată" căutând să înlăture ori ce confuzie cu „etatizarea".

[1] In Franţa în afară de marile monopoluri fiscale ale tutunului, chibriturilor, prafului de puşcă şi a Poştelor, Statul are câteva industrii de puţină importanţă: porţelanuri de Sèvres, Gobelinurile, tablourile Luvrului, imprimeria naţională, herghelii, stabilimente balneare în localităţi balneare, etc. In toate gările Parisului se poate vedea printre reclame: *Pastilele de Vichy-Etat*, iată Statul farmacist!

Acestea răspund şi ele la o nevoie comună tuturor l
torilor din oraş, nevoie zilnică şi atât de imperioasă, l
dacă serviciul se opreşte, toată viaţa oraşului o p
zată. Nu numai din punct de vedere economic, ci şi
punct de vedere higienic importanţa lui e mare,
singur dânsul poate îngădui lucrătorilor să locuiască
fără din oraşe. Insfârşit, n'are nevoie decât de un
cu două sau trei grade.

La fel şi luminatul. Dealtfel nu mai discută
despre aceste servicii, nici despre acele cari intere
sănătatea publică, cum sunt băile şi duşurile, înmor
tările, desinfectările, halele şi pieţele, abatorile.
altfel când oraşele întreprind construcţie de case
populaţia lucrătoare. Aici opoziţia devine înfl
Şi totuşi, construcţia de case higienice şi ieftine
de perfect la felul nevoilor arătate mai sus, că
nimic care să fie mai important pentru sănătate
spunem numai pentru aceia a locatarilor, ci pentru
a tuturor locuitorilor unui oraş) decât locuinţa. Se
spune tot atât de aprovizionarea cu lapte, serviciu
folositor pentru a lupta împotriva mortalităţii

Pentru alimentele necesare, pentru pâine şi
dacă nevoile populaţiei ar fi în suferinţă, fie din
de vedere al calităţii, fie din punct de vedere al
ar trebui să se recunoască municipalităţilor dreptul
deschide brutării şi măcelării şi aceasta ar valora
mult decât taxa de pâine şi carne care a fost
în Franţa, de mai bine de un secol, ca singura
comunelor pentru a apăra pe consumatori împotriva
zurilor acestor două mari comerţuri.

Dar, admiţând că aceste felurite întreprinderi
tea să fie socializate, rămâne de ştiut dacă Statul
munele vor trebui să le exploateze sub forma unui
pol sau punându-se sub regimul liberii concurenţe.

Răspunsul de dat depinde, evident, de scopul ce
pun. Dacă acest scop este numai fiscal, adică
veniturilor Statului sau ale oraşului, pentru a înlo
pozitele, atunci se va recurge la monopol, pentru că

e singurul care ar putea îngădui o majorare de
fără altă limită decât aceia impusă de capacitatea
cumpărare a consumatorilor. Astfel, în Franţa, Sta-
reuşeşte să vândă tutunul cu un preţ reprezentând
mult de cinci ori preţul de cost şi realizează 435 mi-
beneficii, atunci când sub regimul liberii concu-
n'ar fi realizat nici a zecea parte.

Iar, dacă preocuparea fiscală poate fi îndepărtată sau
pe al doilea plan, scopul esenţial fiind serviciul
ceiace-i în general cazul pentru întreprinderile
pale, atunci natura întreprinderii trebue să decidă.
dânsa implică unitatea de exploatare, de exemplu
serviciul apelor, al tramvaielor, a gazului — căci
antieconomic şi adesea materialmente imposibil de
alături, în aceleaşi străzi, mai multe linii de
sau mai multe conducte de apă sau de gaz, con-
atunci regimul monopolului se impune. De-
acest monopol poate fi limitat la un cartier
determinat, ceiace nu exclude existenţa între-
paralele şi, până la un anumit punct, con-

întreprinderea e din cele cari au trăit până'n pre-
sub regimul concurenţii, de exemplu brutăria, mă-
mai bine ca oraşul să primească să se pună sub
regim, în acest caz n'are să aştepte alte bene-
profiturile normale, şi cu condiţie, care nu va
împlinită! de a exploată tot aşà de economic
concurenţii — dar ar puteà să aducă consumatorilor
serviciu de a moderà preţurile numai prin
să şi de a zdrobì aceste coaliţii tacite cari se
totdeauna între negustorii din aceiaş localitate.
lui va fi mult mai eficace decât aceia a taxării
mărfurilor.

această evoluţie în sensul etatizării a stâr-
mai vii critici din partea economiştilor şcoalei
şi că incapacitatea de care au dat dovadă puterile
în Franţa mai mult decât aiurea — le-a jus-
adesceori. Pentru chestia de principiu a se

vedea ceea ce am spus la începutul acestei cărți re... la socialismul de Stat. Sunt însă mișcări irezistib... cari nu pot fi înăbușite nici de critici, nici de lipsa l... succes: credem că tendința spre naționalizare est... aceasta și tocmai am indicat cauzele. Trebue numai p... tru a preveni abuzurile semnalate, să dăm acestor în... prinderi naționalizate un caracter pur economic și s... desbarăm de orice intervenție politică făcându-le s... confirme următoarele regule:

a) Să se dea întreprinderilor de Stat sau comunale... organizare autonomă, un budget special, o personalit... morală deosebită, un consiliu de administrație recru... din afară de consiliul comunal (sau cel puțin în c... consilierii comunali vor fi în minoritate și cu interzic... pentru aceștia și pentru rudele lor apropiate de a ocu... un post în întreprinderile comunale), și să li se impu... aceleași reguli de contabilitate ca și la întreprinder... particulare[1].

Tocmai ceia ce a realizat Italia prin instituția *Enti a... tonomi*, foarte puțin cunoscută în Franța și care a d... rezultatele cele mai vrednice de luat aminte. Sunt ... puri autonome compuse din delegați, aleși în acelaș ... de comună, de stabilimentele de utilitate publică și d... asistență, uneori și de societățile de consum sau chiar d... rect de consumatori, fiecare din aceste elemente având ... reprezentare proporțională cu capitalul ce a adus. E v... ba deci, aici, de o organizare cu totul nouă, depinzân... în acelaș timp de economia publică și de economia pr... vată, și capabilă să întrunească avantajele ambelor.

b) Să se facă un loc în consiliul de administrație r... prezentanților consumatorilor de o parte, și a celor ... funcționarilor de altă parte, așa ca să se dea acestor în... treprinderi de Stat caracterul de adevărate cooperativ...

[1] E ceva ce Italia a realizat prin instituția *Enti autonomi*, ... autonom compus din delegați aleși deodată de municipalitate, s... bilimentele de utilitate publică, de asistență, societățile de cons... mație, fiecare din aceste elemente având o representare proporți... nală cu capitalul adus.

...elaș timp de producție și de consum — ceiace-ar fi ... poate ca să le evite închistarea în funcționarism. ... să se supună aceste întreprinderi, fie că sunt de ... sau comunale, la o responsabilitate de drept comun, ... cu aceia a simplilor particulari. E o condiție *sine ... non* și fără de care întinderea atribuțiilor economice ... Statului ar deveni cea mai netolerabilă tiranie. A... responsabilitate e recunoscută chiar când e vorba ... drumurile de fier ale Statului, dar, în general, e res... când e vorba de serviciile de poștă, telegraf sau ... E un abuz de putere acoperirea Statului-indus... prin Statul-guvern, spunând că nu sunt decât una! ... să fie cu totul deosebite.

Obiecțiunea fiscală e cea mai puternică. E sigur că ... o anumită incompatibilitate între aceste două sco... deoparte, procurarea de venituri Statului, de altă ..., satisfacerea nevoilor consumatorilor, cât mai eco... posibil.

Acest din urmă scop e desigur scopul esențial; celă... nu poate fi îndreptățit decât prin necesități excepțio... și temporare. Fără îndoială, o întreprindere de Stat ... să-și propună ca ideal un profit de realizat, ci ... de împlinit.

Dar contradicția aparentă între scopul fiscal și scopul ... poate să se rezolve destul de ușor. Pentru serviciile ... sunt folositoare tuturor sau cel puțin marei majori... cetățenilor, pentru consumațiile necesare și dorite, ... va lua probabil calea gratuității, dar pentru serviciile ... nu interesează decât o minoritate, pentru consuma... de lux, se vor menține prețurile ridicate cu beneficii, ... aceasta va fi în folosul tuturor. N'ar fi nimic izbitor ... majorările de prețuri impuse fumătorilor de tutun ... băutorilor de alcool ar fi întrebuințate să furnizeze ... cetățenilor, sub prețul de cost, apa, transportul, ... și poate chiar și încălzitul și forța motrice.

... de observat că acest program — producția și schim... organizate în vederea nevoilor și nu în vederea profi... — se aseamănă mult cu acel al societăților coo-

perative de consum. De aceia cei cari, ca şi noi, cred viitorul acestor societăţi, nu pot, în principiu, să se nesimpatici municipalizării, căci aceasta nu-i, în realitate, decât o asociaţie cooperativă cu scopul de a împlini cel mai mic preţ posibil, nevoile cele mai necesare şi mai generale ale tuturor membrilor cetăţeni. Şi de aceea credem că municipalităţile vor tinde din ce în ce mai mult să se aproprie de societăţile de consum şi să le lege grija de a organiza întreprinderile comerciale[1]. Bolșevismul va fi avut acest rezultat foarte important de a fi arătat cât de aproape erau înrudite.

[1] Ceia ce a făcut în Rusia guvernul bolșevic pe o scară mare.

CARTEA II

CIRCULAŢIA

Circulaţia în sine nu este un scop, bogăţiile nu circulă pentru a circulà. *Schimbul* şi *creditul,* cari formează cele două părţi esenţiale ale circulaţiei bogăţiilor, şi cari, împreună, aşà cum vom vedeà, nu fac decât una singură, nu ne apar decât ca moduri de *organizare a muncii,* având absolut acelaş scop ca asociaţia şi diviziunea muncii, adică: înlesnirea producţiei.

Dacă, totuşi, ne-am decis să ne însuşim diviziunea muncii şi să facem cinstea unei secţii speciale schimbului şi creditului, am făcut-o nu pentrucă e mai uşor pentru învăţământ şi pentru pregătirea examenelor să faci împărţiri simetrice, şi nici pentru a corespunde deosebirii care există între *comerţ* şi *industrie,* ci mai ales pentrucă aceste două moduri de organizare a muncii, ne aduc, cu adevărat, într'un domeniu deosebit. Bogăţia este creiată: ea începe acum s'o strămuţi. Ea nu-şi va schimbà *forma:* se va schimbà numai *proprietarul* Nu va fi obiect de transformări *tehnice,* ci va fi obiect de *contracte.*

Prin toate astea, nu trebuie să se tragă concluzia că vom ieşi din domeniul Economiei politicei, pentru a intrà în acel al Dreptului. Ne vom ocupà de caracterele economice ale schimbului şi nu de caracterele juridice. Nu-i vorba să determinăm cari sunt drepturile sau obligaţiile cari rezultă din vânzarea civilă sau din operaţiile comerciale,

ci care este utilitatea, plus-valuta, care va rezultà pe[illegible] coschimbişti şi pentru naţie.

Dealtă parte, studiul schimbului, când e privit [illegible] punct din punct de vedere economic, se ocupă de [illegible]ţiile schimbului, adică de modurile de transport pe [illegible] şi pe mare, şi de instrumentele schimbului, printre [illegible] cel mai important din toate e moneta.

CAPITOLUL I

SCHIMBUL

I

Istoricul schimbului

[illegible] pe care-l ţine schimbul, în viaţa modernă, este [illegible]abil.

[illegible] a-ţi face o părere oarecare, e deajuns să obser[illegible] aproape totalitatea bogăţiilor n'au fost produse de[illegible] pentru a fi schimbate. Luaţi recoltele în hambarele [illegible] pivniţele proprietarilor, hainele în atelierele de [illegible], ghetele la cismar, bijuteriile la bijutier, pâinea [illegible], şi întrebaţi-vă care este partea din aceste bo[illegible] pe care producătorul o hotărăşte propriei sale con[illegible]! Este nulă sau neînsemnată. Nu sunt decât *măr*[illegible] arată numele, obiecte destinate să fie vândute. [illegible], dibăcia, talentul nostru, sunt şi ele cele mai [illegible] ori sortite să împlinească nevoile *altora* şi nu ale [illegible]. Se întâmplă vreodată ca avocatul, medicul, nota[illegible] lucreze pentru ei, să pledeze propriile lor procese, [illegible] boalele, sau să dreseze acte pentru dânşii? [illegible], deci, nu consideră aceste servicii decât din punct [illegible] al scimbului. Şi iată pentruce, când e vorba de [illegible] bogăţiile noastre, nu le socotim după mai multa [illegible] puţina utilitate ce-o au pentru noi, ci numai [illegible] valoarea lor de schimb, adică utilitatea lor pentru [illegible].

[illegible] nu trebuie să se creadă că a fost astfel totdeauna. [illegible] nu-i un procedeu tot aşâ de simpu ca asociaţia [illegible] diviziunea muncii, cari sunt aşâ de naturale, încât [illegible] şi unele speţe animale le pun în practică. Departe [illegible] instinctiv, schimbul pare să fi fost antipatic na[illegible] umane! Omul primitiv considerà produsele muncii [illegible] ca inerente persoanei sale. De aici formalităţile

ciudat de solemne cu care este îngrădită înstrăinarea [...] început (de exemplu *mancipatio* din dreptul roman). [...] crul curios! darul pare să fi fost practicat înaintea [...] bului şi se crede chiar că acesta a dat naştere schi[mbu]lui, sub închipuirea unui dar reciproc.

La prima vedere, s'ar puteà crede că schimbul a [...] buit să precedeze diviziunea munci, pentrucă fiecare [...] divid n'a putut, istoriceşte, să se specializeze într'o [...] gură ocupaţie, decât atunci când ştiă că poate obţine [...] la alţi oameni cu ce să-şi împlinească celelalte nevoi [...] sale. E tocmai ceiace spuneà Adam Smith. Dar ad[evă]rul pare mai curând în sens invers. Diviziunea mun[cii] a precedat schimbul, căci dânsa poate foarte bine [...] funcţioneze fără schimb, în starea de comunitate a fa[mi]liei, sau chiar a tribului, — în timp ce schimbul nu [...] uşor de conceput funcţionând fără diviziunea muncii, [...] dică fără o anumită specializare a producţiei.

In prima fază de organizare industrială, aceia a f[a]miliei, evident, nu poate aveà loc nici un schimb în [...] terior, fiecare grupă formând un organism autonom, [...] se îndestulează pe el însuşi. Prin munca membrilor [...] sclavilor săi, mai târziu prin corvezile servilor, famil[ia], tribul, castelul sau mănăstirea, îşi îndestulează nevoil[e]. Schimbul intervine numai pentru anumite produse ex[o]tice, pe cari negustori străini le aduc din afară, astf[el] că se poate spune că schimbul „internaţional" (deşi cu vântul e puţin cam pompos pentru grupe aşà de mici), [a] fost cea dintâi formă a schimbului între oameni. Mai [în]tâi neregulat şi accidental, a devenit apoi periodic [şi] *piaţa* s'a constituit pe frontierele ţărilor, sau, mai mul[t] sau mai puţin, în afara zidurilor [1].

[1] Trebuie înţeles prin *piaţă*, în sensul economie al acestui cu[vânt], nu numai o simplă piaţă sau un local, ci o întreagă sfer[ă] în care deplasarea mărfurilor şi comunicaţia între vânzător şi cu[mpă]rător sunt destul de repezi, pentru ca să se stabilească un ace[laş] preţ. Intinderea pieţei variază deci după natura mărfii: Franţa constitue aproape o singură piaţă pentru grâu: lumea, o singură piaţă pentru aur.

[...] două fază, aceia a industriei corporative, schimbul [...] în mod necesar, odată cu separaţia meşteşugurilor, [...] atunci se închide în zidurile oraşului: piaţa de[vi]ne centrală a cetăţii. Pe această piaţă *urbană* se [...] producătorii şi consumatorii, cari au devenit [...]ani. Negustorii din afară, „negustorii de iar[mar]oc", din contra, sunt excluşi, sau, cel puţin, nu pot [...] decât sub anumite condiţii riguroase.

[...] treia fază, aceia a manufacturelor, piaţa încetează [...] locală, pentru a deveni *naţională:* atunci începe [...] schimbul şi comerţul. Şi s'a observat că sta[bi]lirea pieţii naţionale coincide cu constituirea marilor [...] moderne — asemeni şi cu sistemul fortificaţiilor [...] ale lui Vauban, substituite fortificaţiilor ur[ba]ne coince probează că evoluţia economică, politică [şi] militară, urmează pretutindeni căi paralele.

[...] se lărgeşte încă, devenind colonială, şi atunci se [...] secolul al XVIII-lea, acele mari Companii de co[mer]ţ, cari jucară un rol atât de considerabil; de exemplu, [...] Indiilor engleze. — Apoi, în sfârşit, în a [...] fază, aceia a industriei mecanice şi a drumurilor [...], piaţa devine cu adevărat *mondială* şi deaici îna[in]te comerţul ia marile înfăţişări, cari au modificat aşà [...] raporturile economice ale bătrânei noastre [...] şi cari au făcut din această chestie a comerţului [...] una din cele mai importante ale timpului [...].

II

[...]compunerea trocului în vânzare-cumpărare

[...] schimbul se face direct, marfă pentru marfă, a[ce]ea poartă numele de *troc*, dar e cea mai incomodă şi [...] cea mai nepracticabilă dintre operaţii. Intr'ade[văr] pentruca trocul să se poată face, trebue ca posesorul [...] obiect oarecare să se pună în căutarea unei per[soa]ne *dispusă să dobîndească marfa pe care o posedă* şi

(dublă coincidenţă, destul de greu de realizat) fie dispusă *să-i cedeze tocmai obiectul de care a*... Asta nu-i încă totul: mai trebuie, admiţând că... întâlnire fericită s'ar puteà efectuà, ca *cele două... de schimbat să fie de valoare egală*, adică să răs... dorinţi egale şi inverse, — o a treia neprobabili...

Inventarea unei *terţe mărfi* îndreaptă, în ad... ceste neajunsuri. Dânsa presupune, evident, o ... convenţie prealabilă şi tacită, stabilită între... trăind în societate, anume că fiecare va consimţi... meascâ, în schimbul produselor sale, această terţă... Aceasta fiind admis, operaţia merge perfect. E... exemplu, metalul argint ales pentru acest scop. La... bul mărfii pe care am produs-o şi de care vreau... desfac, primesc bucuros o anumită cantitate de... chiar atunci când n'am ce să fac cu dânsul: şi pe... asta? Pentrucă ştiu că, atunci când aşi vrea să... desc obiectul de care am nevoie, nu voi avea d... ofer posesorului această cantitate de argint, şi ea... primi din acelaş motiv care m'a făcut şi pe mi... primesc.

E limpede că prin aceasta, orice operaţie de ... poate descompune în două operaţii deosebite. În ... schimba marfă mea A contra mărfii tale B, ... marfa mea A contra argintului, pentru a schimba... acest argint contra mărfei B. Prima operaţie poartă...

[1] Locotenentul Cameron, în călătoria sa în Africa (1874) ... vesteşte cum trebuì să procedeze pentru a-şi procura ... „Omul din Saïd voià să fie plătit în fildeş şi n'aveam. Mi... că Mahomed Ibn Selip aveà fildeş şi că dorià ştofă; dă... cire, deoarece n'aveam nici de una, nici de alta, aceasta ... ajutà la nimic. Dar Ibn Guérib, care aveà ştofă, n'avea sârmă ... aveam destulă. Dădui deci lui Ibn Guérib valoarea sumei ... de aramă: dânsul îmi plătì în ştofă, pe care o trecui lui Ib... acesta dădù echivalentul în fildeş agentului din Saïd — şi așa ...

Cu cât mai greu este însă trocul, când e vorba de a ... natură servicii! Almanachul misiunilor din Basel, pe ... rată că în Groënlanda, la Godhab, la Eschimoşi, este un ... cut de misionari, al cărui abonament costă *o gâscă* ... trimestru, sau *o focă* pe an.

... *cumpărare* şi a doua de *cumpărare* (cel puţin când ... ţă se prezintă sub formă de monetă propriu zisă. ... să fie în asta o complicare mai curând decât ... ficare. Dar drumul cel mai scurt nu-i totdeauna ... ţă şi acest înconjur ingenios suprimă, din con... cantitate incalculabilă de osteneală şi muncă. Ce... adevăr, făceà trocul nepracticabil, e că, cum am ... producător oarecare, Primus, trebuià să întâl... să schimbist pe o altă persoană, Secundus, care să ... dispusă în acelaş timp: *a)* să cumpere lucrul de ... voià să se desfacă; *b)* să-i cedeze tocmai lu... care Primus voià să-l cumpere. De aci înainte ... cumpărătorul are să se preocupe numai de a găsì ... care să-i cumpere marfa, cel puţin nu va aveà ... dela acest cumpărător marfa de care el însăşi ... Pentru asta se va adresà la o altă persoană, ... alt moment, într'un alt loc. *Indivizibilitatea a... două operaţii le făceà foarte grele:* odată rupt no... în unică, fiecare din ele, în parte, devine destul ... ăci nu va fi prea greu de a găsì pe cineva ... are nevoie de marfa ta, adică un cumpărător. Va ... puţin greu încă să găseşti pe cineva care să fie ... cedeze marfa de care ai nevoie, adică un ...

... de observat la schimbul sub formă de troc, că ... e foarte nesigură, ceiace dă loc la cele mai rele ... În comerţul cu indigenii din Africa centrală, ... de negrului puşti sau ştofe de bumbac în schim... inului sau al fildeşului, produsul care serveşte ... e socotit de patru ori valoarea sa şi valoa... cumpărat e micşorată pe jumătate, ceiace ... Europeanul dă 1 contra 8 — şi încă aceasta ... cinstită. In multe cazuri, raportul e 1 la 100. ... punct de vedere, se poate binecuvântà inter... a fost un instrument de moralizare şi de ...

... uitat că, deşi de aici înainte descom... două operaţii continuă totuşi să formeze un

tot şi nu s'ar puteà concepe una fără alta. Suntem dispuşi, prin viaţa de toate zilele, să ne închipuim vânzare sau o cumpărare sunt operaţii independente, cari trăiesc pe socoteala lor. Asta e o iluzie. *Orice cumpărare presupune o vânzare prealabilă*, căci, înainte de a puteà să cumperi, trebuie, în prealabil, să fi vândut ceva, munca, serviciile, produsele noastre, pe bani. Invers, *orice vânzare presupune o cumpărare pentru* mai târziu, căci, dacă schimbăm produsele noastre pe bani, facem asta pentru a schimbà mai târziu aceşti bani pe alte mărfuri: altminteri, ce-am face cu ei? — Totuşi, cumpărările se pot păstrà la nesfârşit, fără să fie întrebuinţate, e posibil să treacă un interval foarte lung, mai mult sau poate chiar mai multe generaţii, între cele două operaţii, între vânzare şi cumpărarea complimentară. Cugetarea trebuie să apropie aceste două acte şi atunci se vede că, cu toată intervenţia mărfii terţe şi a speculaţia pe care o introduce, în societăţile noastre civilizate, ca şi'n societăţile primitive, un om nu poate face decât schimbând produsele sau serviciile sale, actuale sau trecute, contra altor produse sau altor servicii actuale sau trecute. Cât despre rentier, dacă trăieşte să facă nimic, el nu poate cheltuì decât pentru că din strămoşii lui sau din datornicii lui, a vândut rezultatele muncii sale şi i-a transmis banii primiţi.

Această marfă intermediară, care serveşte să înlesnească pună trocul în vânzare şi cumpărare, se numeşte *bani*. Rolul ei, în ştiinţa economică ca şi'n viaţa practică, e enorm. Ii vom consacrà mai multe capitole.

III

Valoarea de schimb sau preţul

Vechii economişti, începând chiar cu Aristotel şi dânsul Adam Smith, deosibeau două valori: aceia pe care o numeau *valoare de întrebuinţare* şi aceia pe care o numeau *valoare de schimb*. Şi ei arătau că aceste două

pot fi foarte divergente. Astfel, pentru un sa- dacă-i miop, ochelarii au o valoare de întrebuinţare nemărginită, dar invers, valoarea lor de schimb e foarte mică, pe când nişte cercei cu briliante, a căror valoare de schimb poate fi foarte considerabilă, n'au, desigur, pentru dânsul, decât o valoare de întrebuinţare infinit de mică.

Pentru ce această antinomie? Pentrucă valoarea de întrebuinţare a unui lucru e determinată numai de nevoile şi dorinţele, de aprecierile personale ale unui individ determinat: n'are alt fundament decât *utilitatea subiectivă*, pentru acest individ: variază după nevoile sau gusturile acestui individ şi n'are nici un caracter general şi nici o importanţă socială. Valoarea schimbului e stabilă, pentru că e determinată de nevoile şi dorinţele tuturor acelor cari, într'o ţară, sau în lumea întreagă au, vor sau pot să-l dobîndească. Valoarea unui portret de familie poate să fie mare pentru mine, dar acest lucru nu i dă nici o valoare de schimb, dacă portretul e o lucrare proastă. Dacă, din contra, e de Van Dyck sau Rembrandt, are o valoare de schimb mondială, determinată de dorinţa tuturor amatorilor de tablouri.

Valoarea de întrebuinţare s'ar puteà deci numì mai bine *valoare individuală* şi voloarea de schimb, *valoare socială*, căci aceasta nu se naşte decât dacă sunt cel puţin două persoane faţă'n faţă şi'n general chiar mii în relaţie pe o aceiaş piaţă.

Evident, pentru omul care trăieşte în societate, valoarea schimbului ţine un loc incomparabil mai mare în viaţa şi'n preocupările sale, decât valoarea de întrebuinţare. Căci, dacă valoarea de întrebuinţare poate să existe fără valoarea de schimb, reciproca nu-i adevărată. Orice valoare de schimb cere, în mod necesar, o mare valoare de întrebuinţare, pentru că însuşi schimbul este o foarte importantă întrebuinţare a bogăţiei personale, şi că, independent chiar de posibilitatea de vândere, posesia unui obiect de valoare e o cauză de mare satisfacţie. In exemplul precedent, nu-i exclus

că posesorul portretului unui necunoscut de Van Dy... să țină mai mult la el decât la portretul bunicului ...

Valoarea de schimb este, în general, confundată, ... limbagiul curent, cu *prețul*.

Cu toate acestea, nu-i același lucru, pentrucă am vă... mai sus că prețul (pag. 106) este numai una din miile ... expresii posibile ale valorii. Valoarea este un raport ... bilit între două lucruri oarecari; *prețul este un raport ... care unul din cei doi termeni este totdeauna moneta* ... nu zic în mod necesar moneta metalică și bătută, nici ... neta de hârtie, căci, în Africa, unde se întrebuințează ... monetă lucruri de bumbac și mărunțișuri de sticlă, val... rea mărfurilor astfel exprimată e, cu toate acestea, p... țul lor, dar, în orice caz, cuvântul „preț" cere o măs... comună, un etalon ales ca termen de comparație.

Totuși, sub această rezervă, nimic nu se împotrivește să ne conformăm obiceiului, și să întrebuințăm cuvântul preț ca expresie curentă a valorii de schimb.

Să vedem acum cari sunt condițiile pe cari valoarea de schimb, prețul curent, trebuie să le împlinească.

Se pot rezumà astfel:

1° Prețul care se stabilește pe o piață, la un moment dat, pentru produse similare, nu poate fi decât un *preț unic*. E ceiace Stanley Yevons a numit *legea indiferenței*. Se înțelege prin asta că oridecâte ori este absolut indiferent dobîndirea unuia sau altuia din mai multe obiecte, pentrucă sunt la fel — în alți termeni, atunci când n'avem nici un motiv de a preferà unul altuia — nu vom consimți să plătim unul mai scump decât altul.

La cea dintâi privire s'ar puteà crede contrariul: căci iată pe o piață cinci vânzători de grâu, cu cinci saci, ... vând fiecare pretenții deosebite, și iată, de altă parte, cinci cumpărători de grâu, dând fiecare grâului pe care ... dorește o valoare diferită. De ce n'ar fi atâtea prețuri diferite câte perechi de schimbiști, — cumpărătorul dispus să plătească cel mai scump, înțelegându-se cu vânzătorul cel mai exigent, pe când cumpărătorul cel mai puțin grăbit, de nevoie se va înțelege cu vânzătorul cel mai puțin exigent ca preț?

Pentrucă nici un cumpărător, oricât ar fi de dornic de cumpărà, nu va consimți să dea un preț mai mare ... decât acel al concurenților săi; și nici un vânzător, oricât de culant ar fi el, nu va consimți să-și cedeze grâul ... un preț inferior aceluia al confraților săi. Și unii ... alții așteaptă deci să se stabilească prețul pieții.

Acest preț unic al pieții, la un moment dat, e ceiace ... numește *curs*[1]. Acest curs e publicat în jurnale speciale pentru toate lucrurile, deoarecare importanță, grâu, ... cărbune, bumbac, lână, aramă, etc., ca și pentru ... hârtiile mobiliare și fondurile de Stat: e *cota* Bursei — ... Burse de comerț (vezi mai departe), sau Burse de valori. ... acest curs servește de bază tuturor operațiilor comerciale.

2° Acest preț unic trebuie să fie astfel, *ca să facă să ... coincidă cantitatea oferită și cantitatea cerută.*

E de cea mai mare trebuință ca aceste două cantități ... coincidă, căci ar fi absurd și contradictoriu să presupui c'ar puteà fi mai mulți saci de grâu vânduți decât cumpărați — deoarece sunt aceiași!

Atât numai că nu se ajunge numaidecât la această ... coincidență; nu se realizează decât în urma unei serii ... oscilații între cantitățile oferite și cantitățile cerute, ... corespunzând oscilațiilor de preț: de îndată ce s'a stabilit echilibrul, prețul curent apare. Iată cei cinci vân-

[1] Dacă-i deajuns, pentru a există schimb, să se găsească doi schimbiști, față'n față, asta nu-i deajuns ca să fie un curs. In acest caz, în adevăr, prețul ar rămâne nedeterminat: pentru ca să se poată stabili cursul, trebuie să fie concurență între vânzători deoparte și cumpărători de altă parte. Iată un școlar care, pentruca ... albă o tartină a camaradului, e dispus să-i dea bilele. Câte-i ... da? Nu se poate spune: pe toate, dacă n'a mâncat încă! Va fi ... lui Esau și Iacob. Dar dacă sunt mai mulți școlari dispuși ... dea tartinele și mai mulți dispuși să-și cedeze bilele, atunci ... *se va stabili un curs*, cum se spune.

Iată pentruce, în vânzarea de obiecte rari, unde nu-i, față'n față, ... un singur vânzător și adesea un singur colecționar, nu există ... prețurilor, „obiectul n'are preț", cum se spune foarte bine — ... înseamnă că prețul, în acest caz, depinde numai de bogăția ... cumpărătorului, sau de îndemânarea vânzătorului.

zători de grâu, pe piaţă, în faţa a cinci cumpă
dar ei cer 22 franci. La preţul acesta, o parte din
părători se retrag spăimântaţi şi nu mai rămân
trei. Cei cinci vânzători prevăzând că vor rămâne
grâul, subofertează pentru a obţine preferinţa celo
cumpărători: scoboară la 20 de franci. Dar la acest
unul din cumpărătorii cari fugise se reîntoarce şi
acum patru dispuşi să ia patru saci. Dacă cei
vânzători sunt cu toţii hotărîţi să vândă cu orice
vor trebui să se resemneze să mai scoboare preţul
exemplu la 18 franci), ca să readucă şi pe ultimul
părător, cel mai înspăimântat, şi să facă să se
cererea la nivelul ofertei, adică la cinci saci. Dar
e cu putinţă ca unul din vânzători să prefere să-şi
înapoi sacul, decât să scoboare sub 20 franci. În
caz, preţul de 20 franci va rămâne preţul pieţii,
acest preţ vor fi patru saci vânduţi, patru saci
raţi: fiecare cerere va găsi partea ei respectivă.
cidenţa necesară este împlinită.

3° Preţul pieţii trebuie să fie astfel *ca să dea*
facţie celui mai mare număr posibil de perechi de
zători şi de cumpărători, prezenţi pe piaţă.

Să ne închipuim vânzătorii şi cumpărătorii,
faţă'n faţă pe piaţa grâului şi să exprimăm în cifre
tenţiile lor în ordine descrescândă — adică numer
vânzătorii dela cel ce pretinde preţul cel mai
până la cel ce se mulţumeşte cu cel mai mic şi
rătorii dela cel mai sgârcit în ofertele sale, până la
mai larg.

V^1 cere . . .	22 fr.	C^1 oferă . . .	1
V^2 „ . . .	21 fr.	C^2 „ . . .	1
V^3 „ . . .	20 fr.	C^3 „ . . .	2
V^4 „ . . .	19 fr.	C^4 „ . . .	3
V^5 „ . . .	18 fr.	C^5 „ . . .	4

Să presupunem că V^1 deschide focul, cerând 22
Cu acest preţ nu-i decât un singur cumpărător
ar fi dispus să răspundă, căci nici unul din

patru nu vor să se ridice la acest preţ. Nu va fi deci,
la acest preţ, decât un singur târg încheiat, un singur
vândut, pe când alţi vânzători sunt dornici să vândă
chiar cu un preţ inferior. Dealtminteri chiar C^5 nu
fi atât de naiv să dea 22 franci dacă poate obţine
grâul sub acest preţ. Va aştepta deci ca ceilalţi vânzători,
mai puţin exigenţi, să-şi fi făcut cererile. Atunci
vine V^2 care nu cere decât 21 franci. Această cerere face
alerge un al doilea cumpărător C^4. Iată deci doi
dispuşi să răspundă, dar, de cealaltă parte, sunt trei
cumpărători cari nu vor să se ridice până aici.

În sfârşit vine V^3 care nu cere decât 20 franci. La
acest preţ răspunde la rândul său C^3, ceiace face trei
cumpărători din cinci, deci majoritatea, şi deoarece sunt
numai trei vânzători dispuşi să se mulţumească cu acest
preţ, vor fi deci 3 din 5 perechi cari vor obţine satisfacţie. Nici un alt preţ n'ar dà satisfacţie la atâţi cointeresaţi. Deci, acest preţ va face legea pieţii, *va face cursul*, cum se spune. Nu se va scoborî mai jos. În adevăr, dacă vrei să presupui că V^4 vine la rândul lui şi declară că se mulţumeşte cu 19 franci, ce se va întâmpla? Fără îndoială, la acest preţ vor fi patru cumpărători cari ar fi mulţumiţi, dar ar fi cei dintâi trei vânzători cari ar refuză să trateze şi-ar plecà! N'ar rămâne
decât doi vânzători în faţa a patru cumpărători,
ar fi imposibil să se conchidă.

Se va menţine deci la 20 franci. Şi ce vor deveni cei
vânzători mai exigenţi V^1 şi V^2, şi cei doi cumpărători cu punga mai strânsă, C^1 şi C^2? Sau vor primi şi
aceştia şi alţii preţul de 20 franci şi vor urma cursul, cum
spune, sau, dacă nu vor să-şi micşoreze pretenţiile,
vor pleca după piaţă: nu vor mai concura la
stabilirea preţului[1].

[1] La prima vedere, ai fi tentat să crezi, din contră, c'ar trebui să
favorizeze cei dintâi şi să facă partidă, vânzătorul cel mai grăbit
a vinde şi cumpărătorul cel mai dornic de a cumpără, ca şi
ar fi vorba de o căsătorie; — dar trebuie să te gândeşti că
tocmai pentrucă unul este nerăbdător să vândă cu oricare preţ şi

Trebuie adus omagiu la ceiace este ingenios şi adevărat în fondul acestei analize psychologice a mecanismului schimbului. Fără îndoială, cum spune foarte bine d. Brouillet: „formarea preţurilor e un fenomen esenţial colectiv şi depinde mult mai mult de mulţime, de cărei variaţii capricioase le reflectează, decât de calculul rece al economiştilor“ [1], dar mulţimele se supun unui mobile pe care nu le cunosc şi care-i bine să le precizăm, cu toate că s'ar puteà face şi mai simplu poate.

IV

Legea ofertei şi a cererii

Altădată, în toate tratatele clasice de economie politică, erà o formulă foarte simplă şi foarte clară, în aparenţă cel puţin, pentru a explica tot ceiace privește valoarea şi preţul: se spunea că *valoarea schimbului variază în raport direct cu cererea şi în raport invers cu oferta.*

altul să cumpere cu oricare preţ, acest preţ rămâne în suspensie. In tabloul de mai sus, unul cere 18 fr., dar ar vrea totuşi să obţină mai mult; altul oferă 22 fr., dar ar vrea, dacă-i posibil, să dea mai puţin. Rămân deci în expectativă, aşteptând ca cei mai puţin grăbiţi să facă ruperea preţului. Din cei trei vânzători cari au grăbiţi cumpărători, V^3 erà cel mai puţin grăbit să vândă, pentrucă ţineà la cel mai ridicat preţ, şi din cei trei cumpărători cari au obţinut satisfacţie, C^3 erà cel mai puţin grăbit de a cumpărà, pentrucă ofereà cel mai puţin. Ori, e foarte logic *ca să facă târguiala care fixează preţul, cele două părţi cel mai puţin nerăbdătoare, pentrucă pretenţiile lor protivnice au cea mai mare şansă de a se întâlni.*

Şcoala austriacă denumeşte cele două părţi a căror împăcare hotărăşte preţul, *pereche-limită.*

[1] Şcoala austriacă leagă această teorie a valorii de schimb de aceia a utilităţii finale, dar nu fără greutate, căci trebuie observat această consecinţă curioasă, că valoarea de schimb nu coincide cu *utilitatea finată decât pentru unul singur din cumpărători şi pentru unul singur din vânzători.* E cazul de a spune că excepţia face regulă (vezi critica aceasta desvoltată în Macforlane, *Value and distribution.*

Cei ce vor fi curioşi să vadă cum jonglează un spirit subtil cu

Această formulă e foarte discreditată azi, poate chiar prea mult. Desigur, i se poate obiectà:

1° de a fi, în pretenţiile ei matematice, în contradicţie cu faptele. O reducere de *jumătate* în cantitatea oferită nu aduce, în mod necesar, o *dublare* a preţurilor. Dacă oferta grâului s'ar micşora la jumătate, într'o ţară închisă, preţul grâului ar fi mai mult decât îndoit; s'ar încinci — şi *vice-versa*, după cum produsul deficitar ar corespunde unei nevoi mai mult ori mai puţin urgente [1].

2° De a lua efectul drept cauză. Dacă creşterea cererii tinde să se ridice preţul, e limpede că urcarea preţului, la rândul său, va face să descrească cererea: şi dacă creşterea ofertei face să scoboare preţul, e limpede că scoborîrea preţului, la rândul său, tinde să restrângă oferta. Cu alte cuvinte, în loc de a spune că oferta şi cererea regulează preţul, s'ar puteà tot aşà de bine spune că preţul regulează oferta şi cererea. Să luăm o valoare oarecare pe piaţa Bursei, renta de 3 la 100, de exemplu, şi s'o presupunem la 100 de franci. In fiecare zi e o anumită cantitate de rentă oferită şi o anumită cantitate cerută. Presupun că la deschiderea Bursei ar fi cerere pentru 200.000 franci rentă faţă de 100.000 franci numai, rentă oferită. Cine şi-ar puteà închipuì că preţul rentei trebuie *să se îndoiască* şi să se ridice la 200 franci! Şi totuşi, e tocmai fenomenul care ar trebui să se producă dacă formula de mai sus ar fi exactă. Ori, în realitate, cursul rentei nu se va ridica poate nici cu 1 franc. Şi asta, din motivul foarte simplu că cel mai mare număr de persoane cari ar fi cumpărători la 100 de franci, se retrag de îndată ce preţul se ridică la 101, 102, 103

aceste dificultăţi, n'au decât să se ducă la cartea d-lui de Böhm Bawerk asupra *Capitalului*, din care a apărut o traducere în franţuzeşte, sau la rezumatul foarte complect al d. Smart, *Introduction to the Theory of Value.*

[1] Am văzut în cursul războiului variaţii de preţuri cari erau departe de a fi în proporţie exactă cu varietatea produsului (unul de pildă, al cărui preţ a variat dela 30 p. la 120 hectolitrul atunci când recolta nu variază de fel.

franci. De altă parte, e clar că dacă cifra rentelor cer... se micşorează pe măsură ce preţul se ridică, în ... timp şi pentru acelaş motiv, cifra rentelor oferite cr... Va veni deci, în mod necesar, un moment când cer... care descreşte şi oferta care creşte vor fi egale, poat... cifra de 150.000 franci, şi'n acest moment echilibrul ... va restabili. Dar o creştere de *câteva centime* ajunge ... general, să aducă acest rezultat.

3° De a nu da cuvintelor *ofertă şi cerere* nici un ... cuprinzător. Prin cuvântul ofertă se mai poate înţe... cantitatea de mărfuri, stockul existent pe piaţă (deci ... multe cazuri, o rărire pur virtuală, de exemplu ... unei recolte rele, produce acelaş efect) — dar ce se înţe... lege prin cerere? Cantitatea cerută e nedeterminată, ... trucă depinde tocmai de valoarea de schimb, de preţul obiectului: la 1 ban sticla, cererea vinului de Bord... ar fi aproape nelimitată: la 100 franci sticla, ar fi ... proape nulă. Deci, ne învârtim într'un cerc vicios.

Pentru a ieşi din acest cerc, economiştii, lăsând la ... parte cercetarea zădarnică de a şti dacă oferta şi cer... rea determină preţul, sau preţul determină oferta şi ce... rerea, se ocupă numai să precizeze raporturile ce exist... între aceste diferite fapte, şi această analiză a fost ap... fundată de econimiştii contemporani.

Se constată mai întâi ca stabilit de experienţă că ... *de câteori preţurile cresc, cererea scade* până la un ... mit preţ la care devine nulă [1]. Se traduce această ... printr'o figură foarte simplă. Să luăm o marfă oarecare. Trageţi o linie orizontală, pe care însemnaţi, la interv...

[1] Această teoremă pare a fi fost desminţită de fapte dela ... încoace, căci cu toate că preţurile s'au urcat în mod considerabil ... am văzut că totuşi cererea, în loc să scadă, a crescut chiar în ... iace priveşte unele produse.

Totuşi nu avem aci o contradicţie cu legea formulată mai ... Acesta trebuie să fi înţeleasă de orice lege economică sub ... toarea rezervă: toate lucrurile egale să presupunem adică ... mijloacele de cumpărare ale consumatorului român aceleaşi ... nu-i acesta cazul, căci dela războiu în urma împătritei înmulţiri ... monetei, sub forma biletelor de bancă şi a urcării salariilor ş...

... preţuri crescânde: 1, 2, 3, 4, 5. . . 10, etc., ... convenţionale, cari reprezintă preţurile cotate pe o ... în centime, franci sau lire. Reprezentaţi printr'o ... verticală, de o înălţime oarecare *a*, cantitatea cerută ... de 1 fr., de exemplu numărul de kgr. sau de ... litri dintr'o marfă oarecare — apoi, prin

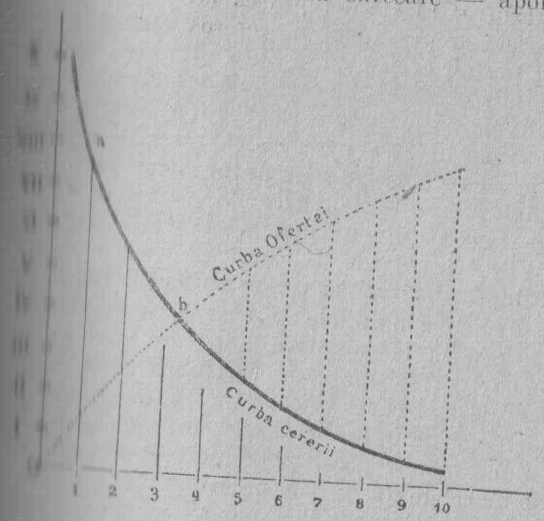

... verticale şi la aceiaşi scară, cantitatea din aceiaş ... cerută la preţul de 2, 3, 4, 5 . . . ., de 10 fr. etc. ... unind aceste linii verticale descrescând din ce în ... mai mult până la zero [1]. Uniţi însfârşit vârfurile ... acestor verticale printr'o linie: această linie, ... descrescândă, mai mult sau mai puţin curbă,

... se resultă, mijloacele puse la dispoziţia celei mai mari ... consumatorilor au crescut în mod considerabil. Indată ce însă ... emisiunea biletelor de bancă în 1920 — a încetat şi ... preţurilor şi chiar între anul 1920-1922 a fost o scădere. ... ultimele luni ale anului 1924 a fost atins şi chiar puţin ... nivelul din 1920.

... aceste graficele, verticalele se numesc *ordonate*, şi distanţele ... pe orizontală *abcise*.

dar care termină totdeauna, la un punct dat, cont... du-se cu orizontala, arată, printr'o imagine izbit... cum variază cererea în raport cu preţul. Se num... *curba cererii.*

Şi nu-i se zice degeaba „curbă": ar fi o întâmp... de necrezut ca să fie dreaptă ca laturea unui triun... căci aceasta ar presupune că cererea variază exact în... port cu preţul, ceiace nu se întâmplă nici când. Col... adesea, cererea descreşte mai repede de cum urcă pre... din motivul foarte simplu că, bogaţii fiind mult mai... ţin numeroşi decât săracii, e deajuns o uşoară urcar... preţ, pentruca să facă produsul neaccesibil mul... ceiace dă curbii o formă concavă. Dar forma acestei ... variază pentru fiecare marfă. Sunt unele pentru ... curba e foarte repede scoborîtoare (sau repede ... dentă, după cum vrei să priveşti urcuşul sau scobori... mai ales pentru obiectele de lux; dacă preţul automo... lelor ar scădeà la jumătate, e posibil ca numărul ... părătorilor să se înzecească. Atunci curba ar ave... pantă mult mai repede decât în figura noastră, o pa... vertiginoasă! Se întâmplă contrariu acolo unde cerer... înclină foarte puţin, cu toată urcarea preţului, mai ... pentru obiectele de primă necesitate; chiar dacă pa... pâinii s'ar dublà, nu s'ar consumà nicidecum mai pu... căci trebuie raţia obişnuită şi chiar dacă s'ar micşor... jumătate, tot nu s'ar consumà mai mult, căci se cons... mai mult din necesitate decât din plăcere.

Deci, uneori curba este concavă, alteori convexă, u... neregulată şi scoboară sau urcă prin salturi — nu ... două la fel, aşà că un economist priceput ar puteà să ... nă, numai după înfăţişarea uneia din aceste curbe ... fără altă indicaţie: iată cărbunele! sau iată grâul!

Astfel, fiecare marfă ar puteà să-şi aibă portret... schematic, semnalmentele ei, fişa ei, ca şi delicv... cari au trecut pe la serviciul antropometric, sau d... vreţi o comparaţie mai nobilă, ca acele raze ale spec... lui solar, care permit fizicianului să recunoască fie... element.

...ar oferta, ce face? Variază, natural, în sens invers. ...*fiecare creştere de preţ, cantitatea ofertei se măreşte* ... poate trage curba ofertei, care nu va aveà o înfăţi... ...mai puţin curioasă decât aceia a cererii. Ea e încă ...mai variabilă, căci în cele din urmă de cine depinde ...de producţie. După cum va fi vorba de o pro... ...strict limitată (obiecte de artă, vinuri fai... ...etc.), sau de o industrie cu venit neproporţional ...unde cheltuelile de producţie cresc mai mult de... ...cantitatea produsă, de exemplu, produsele agricole), ...din contra, de o industrie unde cu cât se produce mai ...cu atât costul producţiei se micşorează (cazul ce... ...multe produse industriale) — şirul curbei o... ...va fi, mai mult sau mai puţin, stânjenit, sau, ...mult sau mai puţin, îndrăzneţ [1].

...acum să suprapunem, într'o a treia diagramă, toc... ...aceia care figurează în text, cele două curbe tra... ...aceia a cererii şi a ofertei: se vor încrucişà, nea... ...pentrucă merg în sens invers. Acest punct de ...tâlnire e de-o importanţă capitală, căci arată tocmai ...momentul psichologic când cantităţile oferite şi cerute ...sunt egale, schimbul se face instantaneu, ca o combi... ...chimică. Şi dacă, din acest punct, notat *b* pe fi... ...se scoboară o verticală pe orizontala unde sunt în... ...preţurile, ea va arătà, cum face acul balanţei, pre... ...pieţii, preţul curent, 2 fr.

...ei? vor spune scepticii. La ce ne folosesc toate ...? Toate aceste curbe ne dau posibilitatea să preve... ...când se va scumpì cafeaua sau pâinea? — Din ne... ...nu. Dar tot e ceva să strângi în formule ele... ...şi precise noţiuni cari erau numai aproximaţii. ...presupus până acum un număr oarecare de vân-

[1] ...general, oferta începe mărindu-se repede, de îndată ce se ...preţul, dar ajunsă la o anumită limită, se încetineşte, oricare ...creşterea preţului, pentrucă producţia se extenuiază şi nu ...este continuà. Acest mers al ofertei apare pe figura de mai ...în forma unei curbe repede scoborîtoare, apoi panta devine ...din tot, apropiindu-se de orizontală.

zători şi de cumpărători — adică tocmai ceiace se [illegible] meşte regimul liberii concurenţe — dar, dacă [illegible] punem că nu-i decât un singur vânzător şi un [illegible] cumpărător, evident, totul se schimbă. Acest al [illegible] caz e ceiace se chiamă regimul monopolului.

Nu trebue să credem că sub regimul monopolului preţul nu-i supus nici unei alte reguli decât [illegible] bunului plac a monopolistului. Nu, este şi sub [illegible] monopolului o lege a preţurilor, ca şi sub regimul [illegible] curenţii. Căci vânzătorul e obligat, de propriul [illegible] teres, să stabilească un preţ astfel încât să-şi [illegible] maximum de debit.

Numai că sub regimul monopolului preţul va [illegible] general, mai ridicat decât sub regimul concurenţii, [illegible] trucă am văzut că monopolistul n'are nici un [illegible] fixeze preţul cel mai mic, ci să aleagă preţul [illegible] aduce maximum de profit net, chiar atunci când [illegible] buì să lase să se piardă sau distrugă sistematic [illegible] din marfă.

Concluzia nu-i totuşi aşà de simplă, căci, [illegible] neral e adevărat că concurenţa asigură preţul [illegible] adică cel mai apropiat de costul de producţie [illegible] trucă vânzătorii dornici de a-şi desface mărfurile [illegible] dispută clienţii şi de aceia se concurează unii [illegible] nădăjduind că urcarea numărului cumpărătorilor [illegible] compensà mulţumitor pentru ei, cu micşorarea [illegible] turilor — aceasta nu-i totdeauna adevărat, [illegible] văzut mai sus că exagerarea numărului de [illegible] sau vânzători, ar puteà să aibă ca rezultat [illegible] tului de producţie, şi, indirect, a preţului [illegible]

Şi, de altă parte, monopolistul poate aveà [illegible] reducă preţul de cost şi să-i reuşească aceasta [illegible] decât concurenţa. Am citat numeroase exemple [illegible] fel la trusturi[1].

[1] Opoziţia stabilită între concurenţă şi monopol [illegible] tică, căci, în fapt, e foarte rar ca unul sau altul [illegible] în stare pură: în fapt, e aproape totdeauna o stare [illegible]

V

Preţul. Teoria quantitativă.

[illegible] e cantitatea de monetă care trebuie dată'n [illegible] unui bun sau unui serviciu oarecare, pentru [illegible] procură. Evident, cu cât valoarea unui obiect va fi [illegible], cu atât mai mare va fi cantitatea de monetă [illegible] trebui dată pentru a-l dobîndì — sau, ceiace-i [illegible], cu atât mai mică va fi cantitatea din acest [illegible] care se va puteà dobîndì cu o sumă determinată [illegible].

[illegible] nu-i deci — ca şi valoarea, a cărei una din ex- [illegible] (vezi mai sus p. 105) — decât un raport. Se [illegible] dacă se schimbă unul din cei doi termeni ai [illegible], se schimbă, în mod necesar, raportul.

[illegible] lungimea metrului ar fi mâine jumătate decât [illegible] în urma unei scurtări a circonferinţei terestre, [illegible] subdivizie este, sau mai curând prin scurtarea [illegible] care-i serveşte de regulator, nu-i oare evi- [illegible] pentru toate obiectele pe care nu le-am aveà sub [illegible] căror măsuri le-am cetì, am crede toate mă- [illegible] schimbate, pentrucă acolo unde socoteam un me- [illegible] deacum înainte doi? Şi totuşi, n'ar fi aşa: [illegible] n'ar fi decât o iluzie produsă prin scurtarea [illegible] de măsură. La fel, dacă aurul şi argintul şi-ar [illegible] jumătate din valoarea lor, în urma vreunei cauze [illegible] puţin miraculoase, de exemplu, în urma su- [illegible], e clar că preţul tuturor obiectelor, adică [illegible] exprimată în monetă, ne-ar păreà îndoit. Şi [illegible] aveà mijlocul, pentru a îndreptà greşeala, de a

[illegible] sau mai puţin apropiată de aceste două extreme [illegible] care să n'aibă micul lui monopol, fie numai din [illegible] la cutare colţ de stradă şi nu la cutare altul, şi nu-i [illegible] să n'aibă să sufere o anumită concurenţă, chiar [illegible] de tutun are de suferit pe aceia a contrabandei. [illegible] greu să dai o definiţie precisă a monopolului. [illegible] în cartea profesorului Richard Ely (*Monopolies and* [illegible] definiţiile şi clasificaţiile dorite.

privi obiectele sau de a le atinge, căci, în ceiace p... veşte valoarea, simţurile nu ajută la nimic.

Putem deci formula această lege: *orice variaţie în ... loarea monetei aduce o variaţie invers proporţională ... preţurilor.*

Dar ar fi neexact să întoarcem formula, spunând ... orice variaţie în preţul unui obiect oarecare presupu... în mod necesar, o varaţie inversă în valoarea mone... căci e posibil ca această variaţie de preţ să-şi aibă ... în obiectul însăşi, de exemplu, dacă-i vorba de grâu, ... aibă drept cauză o recoltă cu pagube.

Prin urmare, ori de câte ori te găseşti în faţa ... urcări sau scoborîri de preţuri, sunt două categorii ... cauze de studiat: 1° acele cari lucrează asupra val... acestii mărfi unice — moneta; 2° cele care lucrează ... pra valorii oricării mărfi după piaţă.

In ceiace priveşte cauzele specifice cari lucrează ... pra valorii mărfii, ele scapă oricărei clasificări gene... căci fiecare marfă suferă efectul cauzelor ce-i sunt ... prii şi cari sunt nenumărate; orice eveniment, nu ... de ordin economic, dar de ordin politic şi chiar moral, ... resfrânge asupra preţurilor. Dacă avem o urcare a ... lui, a cauciucului, a dobînzilor sau a tablourilor ma... lor din sec. XVII, va trebui căutat, în parte, pe... fiecare din aceste bogăţii, cari sunt cauzele cari au ... să influenţeze asupra valorii şi aceste cauze nu vor ... nici o relaţie necesară între dânsele.

Dar, din contra, dacă privim celălalt termen al ra... tului, moneta, putem formula propoziţii generale, ... vor aplica în toate cazurile, pentrucă moneta este ... nominatorul comun al tuturor preţurilor.

Vedem patru cauze cari pot face să varieze valo... monetei, din care trei lucrează paralel şi a patra în ... invers.

a) *Mai marea sau mai mica cantitate de numer...* principalul element care lucrează asupra valorii mo... Se poate deci pune această a doua lege, simetrică ... de adineauri: orice variaţie în cantitatea de moneta...

...trage o variaţie direct proporţională în preţuri. Dacă cantitatea de monetă se dublează, ar trebui să tragem concluzia, din această formulă, că, toate lucrurile fiind egale, dealtminteri, preţurile se vor îndoi. Pentruce? Pentrucă moneta sufere legea comună, care cere ca orice marfă să se deprecieze prin abondenţă şi să se scumpească prin raritate. Dacă, deci, numărul pieselor se îndoeşte, fiecare va pierde jumătate din valoare, ceiace înseamnă că va trebui să dai două în locul uneia, pentru dobîndirea aceluiaş obiect.

Se poate prezenta demonstraţia şi altminteri, căci schimbul nu-i o simplă comparaţie ca o greutate şi moneta nu-i numai un instrument de măsură: e asemeni şi un instrument de dobîndire; printr'însa se face orice cerere. Dacă fiecare ar avea de două ori mai mulţi bani, cererea oricărui produs se va îndoi şi îndoirea cererii va determina îndoirea preţurilor.

Dar această lege, desemnată sub sumele de *teorie cantitativă* a monetii şi a cărei descoperire fu unul din titlurile de glorie ale lui Ricardo, e azi foarte discreditată.

Aceasta-i soarta tuturor teoriilor zise clasice. Admise la început, sfârşesc, găsindu-se că nu conţin aşà de aproape adevărul şi nu sunt decât grosolane aproximative. Apoi vin economişti critici demonstrând că sunt în totul inexate. Astfel a fost soarta teoriei faimoase a ofertei şi a cererii (vezi mai sus, p. 252). Aceasta avea totuşi ceva bun, în sensul că nu te puteai lipsi de dânsa în limbagiul curent. La fel şi cu teoria cantitativă a monetei. Fără îndoială, dacă o iei într'un sens absolut, dacă afirmi, cum am făcut-o noi, că ori de câte ori cantitatea de monetă se va îndoi, se vor îndoi şi preţurile, rişti să primeşti dela fapte o desminţire, căci cantitatea de monetă nu-i decât unul din factorii cari lucrează asupra preţurilor şi mai sunt şi alţii, cum vom vedea. Dar, netăgăduit, e mai mult sau mai puţin unul din aceşti factori şi chiar cel mai important. Economistul are perfectamente dreptul, întocmai cum face expresionistul, de a nu privi decât una din cauzele unui fe-

nomen, făcând abstracţie de toate celelalte. Deci, pentru a reda formulelor mai sus enunţate adevărul lor, e destul de juns să adăogăm această rezervă „toate lucrurile fiind egale dealtminteri" şi tocmai aşà o înţelegeau economiştii clasici cari au enunţat-o la început. Nu erau aşa de orbi să nu vadă că alte cauze lucrau asupra monetii — fără a mai vorbi de cele cari lucrează asupra mărfurilor — şi că ele pot să se neutralizeze.

Este un fapt universal constatat că pretutindeni unde moneta e supra-abondentă, preţurile sunt foarte ridicate. In toate regiunele cu mine de aur totul se plăteşte cu preţuri fabuloase. Tot aşa, ori de câte ori în istorie s'a mărit brusc cantitatea de metale preţioase, a fost o puternică urcare de preţuri: de exemplu în secolul XVI după descoperirea Americei, epocă în care creşterea preţurilor înmărmurì pe contemporani, cu atât mai mult cu cât nu puteau să-şi explice cauza; apoi, la mijlocul secolului XIX, după descoperirea minelor din California şi Austria. Perioada de mare şi universală urcare de preţuri care a precedat războiul, a avut loc, în urma descoperirii minelor din Transvaal. Se întâmplă aceaş lucru când este supraabondenţă de monetă hârtie, cum vom vedeà.

b) *Mai marea sau mai mica repeziciunea de circulaţie* a monetii echivalează unei variaţii în cantitate şi prin urmare produce acelaş efect. Evident, dacă o Companie de drumuri de fier poate face să parcurgă vagoanele sale de două ori mai mulţi kilometri pe zi, e acelaşi lucru ca şi când dânsa ar avea îndoiul vagoanelor. De asemeni o corabie cu aburi, chiar cu tonaj egal, e considerată de trei ori cât una cu pânză. La fel, dacă o piesă de aur poate să servească la de trei ori mai multe schimburi pe zi, e ca şi cum ar fi trei, şi valoarea ei va fi redusă la atâtea ori.

Şi rapiditatea circulaţiei monetei depinde, la rândul ei, de desimea populaţiei. O aceiaş piesă a trecut prin mai multe mâini, într'o zi, într'un mare oraş, decât la ţară. Şi pentru asta preţurile sunt totdeauna mai ridicate

la oraş decât la ţară: cum se explică faptul? Pentrucă această cauză de depreciere a monetii, depinzând de rapiditatea circulaţiei, e mai mult decât compensată prin multimea actelor de schimb, aşà cum vom vedeà sub lit. *d*.

Şi, bine înţeles, moneta care nu circulă, moneta tezaurizată, n'are nici o acţiune asupra preţurilor; moneta nu lucrează asupra preţurilor decât ca instrument de schimb.

c) *Gradul de perfecţionare al felurilor de credit* cari dau putinţa să te lipseşti de monetă şi cari, prin urmare, fac moneta mai puţin utilă şi mai puţin cerută.

In ceiace priveşte hârtia-monetă şi biletul de bancă, emisiunea lor echivalează cu o creştere a monetii metalice şi prin urmare trebuie să aibă de efect deprecierea lor şi o urcare a preţurilor. Nu trebuie uitat, totuşi, de a scădea din valoarea acestei monete de hârtie cantitatea de monetă închisă în casa băncilor şi pe care biletul o înlocueşte în circulaţie (Vezi la *Credit*, cap. VII).

Dar mai ales prin cek şi compensaţii se substitue creditul monetii. Fără aceste puternice ajutoare, n'ar fi putut face faţă, cu toate minele de aur, creşterii generale a nevoilor comerţului şi foarte probabil, am fi văzut fenomene inverse celor de azi, adică o scumpire însemnată a monetii şi o scădere consecutivă a preţurilor.

d) *Mai marea sau mai mica activitate a schimbului* (vânzări, împrumuturi, sconturi, plăţi de salariu, ect.) lucrează asemeni asupra valorii monetii, dar în sens invers de cele trei cauze precedente, adică cu cât sunt mai multe schimburi, cu atât moneta e mai cerută şi prin urmare, cu atât mai mult îi creşte valoarea. Şi cum acesta este cazul azi pentru toate ţările, este în această creştere a monetii o forţă care tinde să-i ridice valoarea, în cel puţin, când se măreşte cantitatea, să-i oprească deprecierea, să-i ridice utilitatea finală, să-i servească de umbrelă de salvare. Dacă n'ar fi fost în aceşti ultimi ani o enormă creştere a activităţii industriale, deprecierea aurului şi prin urmare ridicarea preţurilor, ar fi fost mult mai puternică de cum este acum.

Această chestie a cauzelor variaţiei preţurilor se agită cu pasiune înaintea războiului, în urma marei urcări de preţuri care se manifestase în toate ţările în ultimii ani ai secolului XIX şi dăduse loc la nenumărate anchete în ziare şi controverse în societăţile de savanţi. Urcarea preţurilor începând dela 1896, an care înseamnă punctul de plecare al curbei ascendente, fusese de 30—40%, după ţări şi pentru cea mai mare parte din economişti explicarea şedeà în enorma creştere a producţiei minelor de aur. Această producţie îl făcuse de cinci ori mai mare dela 1883 la 1912.

Urcarea preţurilor dinaintea războiului a fost aproape ştearsă de enorma creştere datorită războiului, şi care, după ţări, a variat dela 150 la 1000% şi chiar mai mult. Poate aceasta să ne lămurească mai bine asupra teoriei cantitative? Se poate explicà prin creşterea cantităţii de monetă?

Desigur, nu a monetii aur şi argint! căci cea dintâi a dispărut totalmente din circulaţie, pentru a se înfundà în pivniţele băncilor de Stat, ca şi cum aurul ar fi reintrat în minele sale, şi moneta de argint şi de schimb s'au rărit şi dânsele şi sunt neîndestulătoare nevoilor. Dar, dimpotrivă, cantitatea de monetă de hârtie, de bilete de bancă, a crescut enorm, şi cum dânsa e acum singura monetă în circulaţie, nu s'ar puteà găsì în asta o explicaţie suficientă a urcării preţurilor?

Totuşi, deşi o adoptam adineauri, aici nu credem cătuşi de puţin că ne-am puteà mulţumì cu dânsa. Creşterea hârtiei-monetă a trebuit, desigur, să aibă o acţiune asupra preţurilor — cum a avut, evident, asupra schimbului, astfel cum vom vedeà când vom ajunge la capitolul respectiv — dar această acţiune a fost ca şi înghiţită de acţiunea cauzelor, mai puternice încă, cari au lucrat asupra valorii produselor şi cari sunt evidente: rărirea sau chiar distrugerea stockurilor existente, greutatea sau chiar imposibilitatea de a le înlocuì, în urma lipsei bă-

tului de lucru, a mijloacelor de transport şi a urcării anuzite a navlului [1].

Variaţiile de preţ cauzează mari perturbări în condiţiile sociale. Dat fiind că ieftinătatea e semnul obişnuit al abundenţii, ai fi în drept să crezi că scăderea preţurilor este idealul dorit şi urcarea pericolul temut? Totuşi, nu-i aşà, şi vedem, din contra, urcarea aşteptată şi salutată ca timp bun în ordinea economică, în timp ce scăderea întristează ca ploaia. Speculatorul în urcare e văzut c'un ochi indulgent, în timp ce speculatorul în scădere e hulit ca o pasăre de rău augur.

Această contradicţie aparentă se explică uşor, prin faptul că urcarea profită comercianţilor, fabricanţilor, proprietarilor — şi indirect lucrătorilor, ale căror salarii urmează, mai curând sau mai târziu, urcarea preţurilor, într'un cuvânt, la tot ceiace se numeşte populaţia „activă" — în timp ce scăderea preţurilor nu beneficiază decât mulţimii mute a consumatorilor.

Cu toate astea, urcarea sau scăderea preţurilor nu-i semn de activitate sau de abondenţă, decât întru atât ea rezultă din cauze privitoare la mărfuri, dar când rezultă dintr'o rărire sau supraabondenţă a monetii, nu implică nici o schimbare în producţie. S'ar puteà chiar crede că'n acest caz trebuie să fie absolut indiferentă, fiind vor nominală. Dar nu-i acesta cazul. Fără îndoială, variaţia preţului, întru atât cât rezultă numai dintr'o variaţie a etalonului monetar, interesează puţin pe cei cari

[1] Dacă urcarea preţurilor, dela războiu încoace avea drept unică cauză supraabondenţa monetii de hârtie, ar fi trebuit evident, să se constate pentru fiecare ţară o creştere cu atât mai puternică, cu cât ar fi emis mai multe bilete. Ori nu acesta-i cazul. Franţa este, dintre toate ţările beligerante, aceia care (după Rusia) a emis cele mai multe bilete: cifra biletelor emise s'a întreit, trecând dela 6810 milioane franci în Iulie 1914, la mai mult de 20 miliarde în Iulie 1917. Şi totuşi urcarea preţurilor în detaliu, nu-i, la această din urmă dată decât 65% în timp ce în Anglia e mai mult de 100% şi chiar de 78% în Elveţia, ţara unde creşterea cifrei biletelor în circulaţie a fost foarte moderată — dar aceste ţări au trebuit, mai mult decât Franţa să recurgă la import şi prin urmare, au avut mai mult de suferit de greutatea transporturilor

cumpără cu o mână, pentru a vinde cu alta, dar are mai consecinţe pentru creditorii cu termen lung şi mai ales pentru credi-rentierii cari au de încasat peste un mare număr de ani, sau chiar sub formă de rentă perpetuă, o sumă fixă de bani — şi invers, pentru debitorii cari vor aveà de plătit, printre cari cel mai mare dintre toţi, este Statul. E limpede că deprecierea monetei e tot aşà de de zastruoasă pentru cei dintâi, cât e de avantagioasă pentru cei de-al doilea. Dar vom reîntâlni acestea, când vom vorbì de *Creditul public*.

Cum aceste perturbaţii în binè sau în rău, sunt în to tal nedrepte, pentrucă schimbă condiţiile stipulate în contractul de împrumut sau de emisie de rentă, ar fi de dorit ca să se poată găsì vreun mijloc de a le evità. Nu lipseşte, în teorie, dar din nefericire greu de aplicat, — l-am arătat mai sus, pag. 114—117, când am vorbit de *Indexul Numbers*.

Cât despre mijloacele de a preveni variaţiile de preţ în ceiace priveşte cauzele ce lucrează asupra mărfurilor, sunt tot aşà de complexe, ca şi aceste cauze, dar se poate spune că aici e funcţiunea esenţială a cartelurilor, aşà cum am expus-o mai sus. Raţiunea lor de a fi e tocmai de a asigurà *stabilitatea preţului*.

VI

Foloasele schimbului.

Iată foloasele schimbului:

1° Schimbul îngăduie *întrebuinţarea cât mai bine a bogăţiilor, cari, fără dânsul, ar fi rămas nefolositoare*.

Fără schimb, ce-ar face Anglia cu cărbunele. Transvaalul cu aurul, Tunisia cu fosfaţii, Brazilia cu cafeaua sau cu quiquina? Analizând noţiunea de bogăţie, am constatat că condiţia indispensabilă pentruca un obiect oarecare să figureze printre bogăţii, e ca să poată fi întrebuinţat (pag. 74). Ori, pentruca o bogăţie să poată fi întrebuinţată, trebuie ca schimbul s'o pună în mâinile

celuia care trebuie să se servească de dânsa, chinina în mâinile celui atins de friguri, fosfatul în acele ale cultivatorului, cărbunele în acele ale proprietarului de uzină. Închipuiţi-vă că mâine, în virtutea unui decret, schimbul ar fi pretutindeni suprimat şi că fiecare om şi fiecare ţară ar fi obligată să păstreze pentru dânsul şi la dânsul totalitatea bogăţiilor ce produce: gândiţi-vă atunci ce enormă cantitate de bogăţii, printr'o aceiaşi lovitură, izbite de nefolosinţă şi bune numai să fie lăsate să putrezească pe loc! Nu numai trebuie spus că fără schimb cea mai mare parte din bogăţii ar rămâne nefolositoare, ci încă trebuie spus că fără dânsul ele n'ar fi fost niciodată produse. Schimbul creiază deci o creştere de utilitate şi adesea creiază utilitatea însăşi.

Trebuie văzut în schimb ultimul act din această serie de acte de producţie, cari începe prin invenţie act deasemeni imaterial, şi se continuă străbătând întreaga serie de operaţii agricole, manufacturiere şi de transport, îndreptând produsele, etapă cu etapă, către destinaţia lor definitivă, care-i de a ajunge în mâinile aceluia care trebuie să se folosească de dânsele. Schimbarea *de formă*, schimbare de *loc*, schimbare de *proprietar*, toate trei sunt egal indispensabile pentru a ajunge la rezultatul final.

E adevărat că sunt anumite operaţii de schimb şi de credit, ca vânzările de case, de valori mobiliare în Bursă, cari se cifrează la miliarde, de obiecte de artă sau de mobile la Muntele de Pietate, de cari nu s'ar puteà spune că constitue acte de producţie, căci ce interesează producţia dacă cutare acţiune sau cutare obligaţie, cutare titlu de rentă, cutare tablou sau cutare casă, aparţin lui Petre sau Pavel? Acestea sunt acte de transfert pur juridice. Aşà că n'au interes decât pentru jurisconsult şi nu pentru economist, dar numai de cea dintâi categorie, de cele legate de producţie, avem să ne ocupăm aici.

Şi încă suntem în drept să spunem, chiar când e vorba de vânzări sau de închirieri, având drept obiect, fie produse definitive, fie capitaluri sau pământuri, chiar atunci când aceste operaţii nu constitue acte de comerţ, totuşi,

pot fi considerate *creatoare de utilitate* şi, prin urmare, productive, în sensul acesta, că lucrul vândut sau închiriat, dobîndeşte totdeauna mai multă utilitate prin însăşi actul vânzării sau închirierii, pentrucă evident, e mai dorit de cumpărător sau de împrumutător, decît de vânzător sau de creditor — căci dacă n'ar fi aşà, nici vânzătorul n'ar fi vândut, nici proprietarul n'ar fi închiriat.

2° Schimbul permite *întrebuinţarea cât mai bună a persoanelor şi a capacităţilor lor productive, cari, fără dânsul, ar fi rămas neactive.*

In adevăr, observaţi că dacă schimbul n'ar există, fie care om ar trebui să se preocupe să-şi producă tot ceiace-i necesar nevoilor sale şi, presupunând că nevoile ar fi la număr de zece, de exemplu, ar trebui să facă zece meşteşuguri diferite: că le face bine sau rău, nu interesează, ar fi obligat să-şi reguleze producţia sa *nu după înclinări ci după trebuinţe.* Din ziua în care s'a pus în practică schimbul, situaţia s'a schimbat complect: fiecare om, sigur de aici înainte de a puteà să-şi procure prin schimb tot ceiace-i va fi necesar, se preocupă să facă numai ceiace va puteà face mai bine; îşi orânduesţe de aici înainte producţia sa *nu după nevoi, ci după aptitudini* sau mijloace. Inainte de schimb, fiecare în lumea aceasta trebuia să se preocupe numai să-şi producă ceiace-i erà cel mai necesar; dela schimb încoace, fiecare se preocupă numai să producă ceiace-i este cel mai uşor. Iată o mare şi minunată simplificare.

Se poate spune că avantagiile pe cari le-am semnalat se aseamănă mult cu cele pe cari le dă diviziunea muncii şi, în adevăr, sunt chiar aceleaşi, dar cât de regulat mărite şi multiplicate! Dacă n'ar există schimbul, asociaţia şi diviziunea muncii ar cere, în mod necesar, o înţelegere prealabilă între cooperatori: ar trebui ca toţi să se înţeleagă pentru a concurà la opera comună. Dar schimbul *dispensează de acest acord prealabil* şi, prin asta, permite diviziunei muncii să străbată cercul strâmt al atelierului sau al comunităţii de familie, pentru a radia

în întreaga suprafaţă a unei vaste ţări şi până la marginile pământului. Fiecare, deacum înainte, de aproape sau de departe, va produce după înclinările sale naturale sau dobîndite, după proprietăţile naturale ale regiunei în care o locueşte; se va puteà consacrà în întregime unei singure munci şi să arunce mereu acelaş produs pe piaţă, asigurat cum este, mulţumită mecanismelor ingenioase pe cari le vom studià mai departe, de a găsi în schimb orice alt produs de care va aveà nevoie. S'a observat adesea că ceiace fiecare din noi consumă într'o zi erà rezultatul combinat al acţiunii a sute şi poate chiar mii de lucrători, reuniţi toţi prin legătura unei asociaţii foarte reale, deşi inconştiente[1].

Schimbul ar fi aproape imposibil, dacă nu şi-ar fi creiat el însuşi anumite organe indispensabile:

1° agenţi profesionali, desemnaţi sub numele de *negustori* sau *comercianţi*, pentru a servì de intermediari între producători şi consumatori;

2° locuri de întâlnire, numite *pieţe*, pentru a îngădui proprietarilor de diferite obiecte să se întâlnească;

3° instrumente zise *greutăţi şi măsuri*, pentru măsurarea cantităţilor schimbate;

4° *mijloace de transport*, destinate să uşureze şi să accelereze mişcarea mărfurilor;

5° o marfă terţă, desemnată sub numele de *monetă* şi destinată să descompună trocul în vânzare şi cumpărare.

Le vom studià pe rând, întrunind într'un acelaş capitol pe cele trei dela început, cari nu dau loc la multe greutăţi, dar celelalte două, transportul şi mai ales moneta, vor cere lungi desvoltări.

[1] Se povesteşte că miliardarul american, d-l Carnegie, oferind un grandios ospăţ membrilor congresului pan-american din 1890, le spuse cu mândrie: „Aproape întreaga lume a contribuit la menuul care v'a fost servit". Fără îndoială, dar ceiace este admirabil, e că un sărman om ar puteà să spună exact tot atât şi despre cina lui! Cum o spune foarte bine d-l de Laveleye: „Cel mai sărman lucrător consumă produsele celor două lumi. Lâna hainelor îi vine din Australia; orezul de supă, din Indii; grâu pentru pâine din Ungaria; petrolul lampei sale din Pensylvania; cafeaua din Iava..." (*Elements d'Économie politique p. 198*).

Se poate semnală două faze în această istorie a negu torilor:

1° Prima, e acea a negustorului ambulant. — Toate rile unde comerțul e puțin desvoltat, în Africa de exe plu, sunt încă în faza aceasta: comerțul se face prin ravane.

Se regăsesc și'n satele noastre, sub figura colportor lui și chiar sub aceia a negustorilor *marchitani* sau *başi*, cari fac să răsune străzile Parisului cu meoge lor diferite.

Dar acest sistem al negustorului cu marfa'n spate, se poate aplică decât produselor cu transport ușor — adesea, e foarte costisitor, pentrucă încarcă fiecare col cu enorme cheltueli generale. Am spus, că profi rile negustorilor cari merg cu caravanele, în Africa ce trală, sunt leonine, dar trebuie recunoscut că nu pot remuneratorii decât la un procent foarte ridicat, 3-400 se zice.

2° Astfel, pretutindeni unde comerțul ià o anumită desvoltare, negustorul ambulant nu întârzie să facă lo negustorului sedentar, *prăvăliașului*[1]. Inainte, negust rul mergeà să caute pe client: deacum încolo clientul va merge să caute pe negustor. Numai că atunci trebui ca negustorul să atragă atenția trecătorului: — fie p *firme* ce vorbesc, a căror amintire o găsim în lighenaș de bărbierit care atârnă la ușa bărbierilor, în trabucul lemn ce se ridică la ușa debitanților de tutun, sau palăria de tablă care decorează ușa pălărierilor; — fie încă, când trebuie să atragi pe clientul de departe, pri *anunțuri, reclame, prospecte, cataloage*, sau prin *co voiajori*, cari nu se deosobesc de negustorii ambulanți altădată, decât prin aceia că duc cu dânșii, nu mărfu ci simple probe.

Foloasele pe cari le trage societatea din existența de mercianților, sunt următoarele:

[1] Dar se constată, la început, o luptă între negustorul ambulant și negustorul devenit sedentar.

1° Serveșc de *intermediari* între producător și consumator, economisind fiecăruia din ei timpul pierdut în căutarea celuilalt;

2° Iau mărfurile *en gros* dela producători, și desfăcându le *en detail*, cruță prin aceasta încurcăturile ce-ar rezultà, în mod necesar, din lipsa de coincidență între cantitatea oferită de producător și cantitatea cerută de consumator;

3° *Păstrează* marfa în magazin și suprimă prin asta greutățile ce-ar rezultà din lipsa unei alte coincidențe, anume momentul în care producătorul vrea să se desfacă de produsul său și acela în care consumatorul e dispus să-l dobîndească;

4° *Pregătesc* mărfurile pentru consumație, alegându-le (grâul), curățindu-le (cafeaua), amestecându-le (vinurile), tăindu-le (stofele, carnea, etc.).

Acestea sunt, fără îndoială, adevărate servicii, dar mai trebuie văzut și ce costă. In adevăr, în urma a diferite cauze, printre cari în prim rând trebuie pus caracterul ușor al profesiunii de negustor și atracția ce-o exercită asupra multor persoane, mai ales în Franța, s'a găsit că numărul acestor intermediari, mai ales al comercianților de detail, al prăvăliașilor, a ajuns cu totul disproportionat față de nevoi.

Numărul comercianților, care în 1866 erà de 972.000, a ridicat la 1.881.000 în 1901 și la 2.053.000 în 1911[1]. Deci, mai mult decât îndoit (111%) în 45 de ani! și aceasta pentru o populație care nu s'a mărit în aceiași perioadă decât cu 3%! Dacă progresia va continuà cu procentul acesta, în mai puțin de 200 de ani toți locuitorii Franței ar ajunge comercianți! Aceste 2 milioane de comercianți, reprezintă, cu familiile lor, aproape 8 milioane de suflete: se poate deci spune că un francez din nouă e comerciant — ceia ce nu înseamnă deloc că Franța e cea dintâi țară comercială din lume, ba dimpotrivă! Această stare de lucruri face să-i se simtă in-

[1] *Résultats statistiques du Recensement de la population en 1911* publicat de Ministerul Muncii, t. I, part. 3, pp. 12-13.

fluenţa nu numai asupra întregei economii a Fran dar chiar asupra politicei şi mentalităţei. Aceşti comercianţi constitue, cu meseriaşii cari nu se deo besc deloc de dânşii, pentrucă şi dânşii vând publicul mica burghezie, care a avut o aşà de mare influenţă supra istoriei Franţei.

Erà, acum 30 de ani, la Paris, o brutărie la 1 locuitori; azi este una la 1300 locuitori, şi în anumi oraşe şi mai multe încă (1 pentru 500 la Lyon, 1 pen 380 la Saint-Etienne). Ce rezultă de aici? Că kgr. pâine se vinde cel puţin cu 10 centime deasupra pr ţului de cost, înţeleg prin asta, de exemplu, preţul care pot să-l dea societăţile cooperative. Consumaţia m locie în Franţa fiind de 550 gr. de cap, consumaţia nuală e de aproape 8 miliarde kgr. Această majori de 10 centime kgr., în urma îmulţirii nefolositoare intermediarilor, costă deci populaţia franceză 800 m oane franci pe an, numai pentru pâine (ar trebui scăz e adevărat, ţăranii care-şi fac singuri pâinea, dar aceş sunt din ce în ce mai rari). Şi acum să înmulţim ceastă cifră cu toate articolele de consumaţie şi vom veà o ideie de tributul luat de intermediari. Se ridi probabil, la mai mult decât îndoitul sumei ce plăt Statului ca impozit! Socialiştii şi economiştii sunt, altfel, unanimi în denunţarea acestui viţiu al organiz ţiei noastre sociale, mai ales Fourier care, încă din 18 a denunţat şi chiar prezis abuzurile organizaţiei com ciale, cu o precizie şi o vervă cari n'au fost întrecute[1].

Această înmulţire a intermediarilor, reducând debi fiecăruia, a avut de rezultat grevarea fiecărui articol cheltueli generale, proporţional enorme şi împiedecar scoborîrii naturale a preţurilor de a se face simţită în merţul de detail. Aceşti intermediari tind deci să d vină adevăraţi paraziţi.

Dacă se adaugă acestui neajuns, chiar aşà destul grav, falşificarea mărfurilor, care devine un adevă

[1] *Oeuvres choisies de Fourier*, ediţia Guillaumin.

pericol pentru sănătatea publică, reclamele mincinase, cari sunt şi ele un efect al concurenţei înverşunate negustorilor, trebuie să te întrebi dacă serviciile adu de aceşti intermediari nu sunt plătite azi prea scump şi dacă au n'ar putea găsi vre-un alt mod de organizare a schimbului, mai puţin oneros pentru societate?

Am văzut legea concentrării manifestându-se în comerţ şi'n special în comerţul de detail, sub forma Marilor Magazine, casele cu sucursale, şi a rezultat, lesigur, pe lângă anumite neajunsuri, mari avantagii pentru consumator. Dar adevăratul leac ar fi punere directă în relaţie a producătorului cu consumatorul, suprimând intermediarii, sau, cel puţin, reducând numărul lor la minimum.

Cea mai mare greutate e că producătorul nu poate vinde în detail, în timp ce consumatorul poate şi mai puţin să cumpere en gros. Se încearcă azi să se înlăture această greutate, mulţumită asociaţiei sub o formă îndoită: — fie asociaţia producătorilor, cari se înţeleg să vândă direct publicului de exemplu *asociaţii agricole* — fie asociaţia consumatorilor, cari se înţeleg să cumpere dela producători: e rolul *societăţilor cooperative de consum*.

CAPITOLUL II

MONETA METALICĂ

I

Istoricul monetei.

Unele obiecte au devenit *mijloc* de schimb nu în virtutea unei convenţii anumite, a unui contract social, din cauza unor anumite avantagii, care le-au impus oamenilor şi le-au predestinat pentru această înaltă funcţie.

Greutăţile schimbului (v. m. sus, p. 243), au silit pe oameni să aleagă o a treia marfă, menită să figureze la fiecare schimb. Ei au ales, firește, cea care le era mai familiară şi de un folos mai general, mai întâi produse spontane ale naturei şi numai mai târziu fabricate. Scoicile (cauries) populaţiilor de pe coasta Africei, nucile de Coco şi penele colorate ale păsărilor din insulele Pacificului, trebue să fi precedat etnografic. dacă nu cronologic, suliţele de silex cioplit, care încep să fie produse industriale.

In societăţile patriarhale, se pare, firește, că unica bogăţie, vitele, bivolul, boul sau berbecul, au jucat rolul de marfă de schimb, şi cea mai mare parte din limbile indo-europene, chiar limba bască, ne-au transmis amintirea acestei forme primitive de monetă, în numele însuşi pe care i-l dă[1].

Multe alte mărfuri au jucat şi ele, după împrejurări şi ţări, rolul de mărfuri de schimb — orezul în Japonia, ceaiul în Asia Centrală, blănuri sau pături de lână în

[1] Aşà, pentru a nu citâ decât pe cel mai cunoscut, cuvântul latin *pecunia* însemnà la origină vite, turmă. Şi chiar în Homer se vede că valorile, acele ale armurei lui Diomede şi a lui Glaucus, de exemplu, sunt preţuite în „boi". De aici expresia, care e părut aşà de comică în traducerea lui Leconte de Lisle, lin Eschyle, când îţi vă cumperi tăcerea cuiva: „Să-ţi pui un bou pe limbă!".

[illegible] golfului Hudson, pânză numită guinea sau drugi [illegible] în Africa centrală — dar există între toate o [illegible] categorie de lucruri care au avut privilegiul [illegible] de mult atenţia oamenilor şi care n'au întârziat, [illegible] societăţile cât de cât civilizate, să detroneze pe [illegible] celelalte mărfuri, e vorba de metalele numite pre- [illegible] aurul, argintul, arama.

[illegible] proprietăţilor lor chimice care le fac oarecum [illegible], sunt singurele care se găsesc în natură în stare *nativă* — aurul mai mult de cât argintul şi acesta [illegible] cât arama — şi prin urmare oamenii le-au putut cu- [illegible] şi exploata înainte ca cunoştinţele lor metalurgice [illegible] să cunoască şi să exploateze alte metale, [illegible] fierul. E de notat că vechea legendă a celor patru [illegible], de aur, de argint, de aramă şi de fier, pune meta- [illegible] tocmai în ordinea în care ele au fost cunoscute de [illegible][1]. Şi proprietăţile lor fizice, strălucirea, malea- [illegible], care le-au făcut să fie de mult căutate, fie pentru podoabă, fie pentru anumite lucrări industriale, [illegible] justifica în deajuns rolul considerabil pe care l'au [illegible] în toate timpurile şi la toate popoarele.

Aceste proprietăţi naturale atrag anumite consecinţe [illegible] de cea mai mare însemnătate şi dau me- [illegible] preţioase o superioritate foarte distinctă faţă de [illegible] fel de marfă:

1° *Uşurinţa transportului.* Nici un alt obiect nu are [illegible] valoare unită cu o greutate atât de unică. Greu- [illegible] pe care un om o poate duce în spinare, e cam 30 ki- [illegible]. Ori, 30 kilograme în cărbune reprezintă abia o [illegible] de 1 fr.; în grâu, 7 la 8 fr.; în lână, 30—40 [illegible]; în aramă 50—100 fr. după curs; în fildeş [illegible] fr.; în argint al-pari 3000 fr. şi în aur pur, [illegible] franci (preţ dinainte de războiu).

Importanţa acestei prime însuşiri este enormă, mult

[1] Aurul se prezintă, în adevăr, acolo unde se găseşte, în general în stare pură, pe când argintul e totdeauna în stare de aliaj, de [illegible]. De aceia la Homer, argintul şi arama par mai apreciate [illegible] aurul, pentru că-s mai rare.

mai mare de cât ne-am închipui la prima vedere. Iată de ce.

Evident, dacă greutatea transportului ar puteà fi neprimată pentru o marfă oarecare, dacă i-am puteà conferì darul de a fi peste tot, dacă lumea n'ar fi pentru ea decât o singură piaţă, am ajunge la rezultatul că valoarea sa ar fi exact aceiaşi în toate colţurile lumei. Ne putem închipuì că o astfel de marfă să fie mai sus ţină într'o ţară decât în alta? Lumea ar venì atunci s'o caute în această ţară şi s'o transporte în cealaltă şi cum, în ipoteza noastră, transportul n'ar prezentà nici o greutate şi nici o cheltuială, cea mai uşoară diferenţă ar fi deajuns pentru ca operaţia să aducă câştig. Echilibrul, dacă l'am presupune rupt, s'ar restabilì imediat cum se restabileşte imediat nivelul unui lichid ale cărui molecule sunt perfect fluide.

Ori, metalele preţioase fiind dintre toate mărfurile, afară de pietrele preţioase, cele cari au cea mai mare valoare, cu cel mai mic volum, pot fi mai uşor transportate şi valoarea lor îşi va relua prin urmare cel mai repede nivelul normal. Plătind 1% din valoare, în care intră bine înţeles şi plata transportului şi asigurarea, se poate transportà o cantitate de aur sau argint dintr'un capăt al lumei în celălalt (vezi Schimbul), pe când pentru aceiaşi cantitate de grâu sau de cărbune ar trebui să plătim, după distanţă, 20, 30 şi în acest moment 100% din valoarea sa. Aurul se precipită spre pieţele unde are mai multă valoare cu forţa unui curent de apă.

Ar rezulta de aici că valoarea metalelor preţioase ar trebui să fie aceiaşi, în toate părţile lumei, cu o mică variaţie de 1%. Aceasta ar fi însă o concluzie exagerată. E singur, din contra, că valoarea metalelor preţioase nu-i aceiaşi peste tot, şi că e, natural, mai mică în locul de producţie. Aceasta explică preţurile de necrezut care au fost citate de atâtea ori în regiunile minière unde aurul tâşneşte din pământ ca un isvor (Australia acum o jumătate de veac, Transvaalul sau Klondyke astăzi) — dar, totuşi, se poate spune că valoarea

...tor metale îndeplineşte în deajuns condiţia unei bune ...uri a valorilor, adică invariabilitatea în spaţiu.

1° *Durata infinită.* — Din cauza proprietăţilor lor chi..., care le fac refractare aproape la orice combinaţie ...arul, apa sau orice alt corp, aurul şi argintul se pot ...serva la infinit, fără să se altereze. Nu există nici o ...aţie în natură, despre care s'ar puteà spune la fel; ...ducele de origină animală şi vegetală se strică, şi chiar ...talele, ca fierul, se oxidează şi se pulverizează cu ...pul.

Această proprietate are o importanţă aproape egală ...u cea dintâi. A produs *în timp* acelaşi efect pe care ...ealtă l'a produs *în spaţiu*, adică o invariabilitate cel ...ţia relativă a valorii dela o epocă la alta. Din cauza ...ratei, care face ca aceleaşi bucăţele de metal monetizate şi remonetizate să poată străbate epocele, metalele ...ţioase se îngrămădesc puţin câte puţin într'o massă ...punătoare — vre-o 100 de miliarde de franci astăzi, ...ntre care 60 miliarde în aur (din care Statele-Unite, ...anţa, Rusia, Germania şi Anglia deţin mai mult de ...mătate) — în care producţia anuală se varsă ca într'un ...servoriu mereu crescând şi unde, prin urmare, variaţiile accidentale se atenuiază din ce în ce mai mult. ...ca un torent care se precipită, cele mai mici creşteri se ...nifestă prin enorme schimbări de nivel, dar cele mai ...ri creşteri ale Ronului nu ridică nivelul lacului de ...neva decât cu câţiva centimetri. Tot aşà, fluviul de ...r, care vine să se verse în tezaurul lumei, oricari i-ar ...creşterile, nu poate face să crească nivelul decât încet ...tot. Astfel, cu toate că producţia auriferă a crescut ...rio de 25 ani încoace, fiindcă s'a ridicat dela 500 mi... la aproape 2 miliarde ½, cu toate acestea nu reprezintă decât o mică fracţie din stocul bi-metalic existent. Şi încă mai trebue mult, pentru ca această recoltă anuală de aur să mărească stocul monetar: o mare parte, ...e între un sfert şi o jumătate, se îndreaptă spre industrie sau spre tesaurisare în ţările din Orient, astfel că ...ul monetar nu-i mai mare de un miliard jumătate.

ceia ce la o massă de cel puţin 50 miliarde (numai me-
lul-aur), reprezintă un procent de creştere de numai 1
Cât de deosebit e, de exemplu, grâul! El nu ţine
consumă dela prima întrebuinţare. De aceia, când vin
nouă recoltă anuală, hambarele în care se varsă
aproape goale. Să presupunem că recolta grâului
dublà într'un an în lumea întreagă! stocul fiind
dublu, scăderea preţului ar fi grozavă.

Totuşi, aceste variaţii ajung prin a fi simţite
timpul, deoarece chiar cu acest slab procent de creş
de 3%, stocul s'ar dublà în treizeci de ani. Prin urm
dacă valoarea metalelor preţioase prezintă garanţii
ficiente de stabilitate, în timp, când e vorba de perio
scurte, e departe de a le prezentà la fel, când cuprind
perioade lungi. Din această cauză, intervin inconveni
grave, despre care vom mai vorbì.

3° *Identitatea calităţii.* — Metalele fiind, cum se sp
în chimie, corpuri simple, sunt peste tot identice cu
însăşi. Un negustor cu experienţă va ştì să deosibe
grâul din Odesa de cel din California, sau o bucată
lână de oaie australiană de cea jupuită depe un meri
de Spania, dar giuvaergiul cel mai iscusit sau chimi
înarmat cu cele mai puternice reactive nu va găsì n
deosebire între aurul din Australia şi cel din Urali. A
nu e nevoie de „mostre".

4° *Greutatea de falşificare.* — Metalele preţioase
recunosc tot odată cu ochiul, cu urechia, cu tactul du
culoare, sunet şi greutate şi prin aceasta se deosib
destul de uşor de orice alt corp şi chiar de celelalte m
tale[1].

5° *Divizibilitate perfectă.* — Această divizibilit
trebue înţeleasă nu numai în sensul mecanic al cuv
tului (aurul şi argintul fiind într'adevăr extraordinar
divizibile, fie prin filiere, fie prin laminare), ci şi în
economic. Desparte o bucată de aur în o sută de p
şi nu i-ai schimbat nimic din valoare: fiecare bucăţ

[1] Monetele de nickel pot să fie confundate, la privire, cu cele
argint, dar la pipăit, dau o senzaţie bine deosebită.

o valoare precis proporţională cu greutatea şi toate
fragmentele la un loc au o valoare precis egală cu aceia
bucăţei primitive[1].

Altceva e să întrebuinţezi metalele preţioase ca instru-
ment de schimb, şi altceva e să întrebuinţezi *moneta* pro-
prin zisă. E o evoluţie care a trecut prin trei etape bine
deosebite:

1° Lumea a început să se servească de metale preţioase
sub forma de bucăţi brute. Trebuià deci, în orice schimb,
întâi să le *cântăreşti*, apoi să le *încerci*. Actele juridice
ale vechiului drept roman, *mancipatio* de exemplu cu al
sau *libripens*, conservau simbolul timpului în care obi-
ectul de schimb, argint sau bronz, trebuià cântărit. Pe
vremuri, chiar în China, unde moneta bătută nu erà încă
obişnuită, negustorii purtau la brâu balanţa şi piatra de
încercare. Nu se ţine destul în seamă că numele celor mai
multe unităţi monetare amintesc această origină, căci
sunt nume de greutăţi: lira, marca, pesos, pesetas, un-
ţia etc.

2° Plictisiţi de nevoia de a face la fiecare schimb a
această dublă operaţie, oamenii au ajuns la ideia de a se
servi de bucăţi tăiate, a căror greutate şi titlu erau ho-
tărîte de mai înainte şi garantate la nevoie prin vre-o
pecete oarecare, prin vre-o marcă oficială. Legiuitorul
care a avut această ideie ingenioasă, poate revendicà glo-
ria că a inventat într'adevăr moneta, căci de acum înainte
nu se vor mai *cântări* barele, ci se vor *numărà* şi aceasta
este caracteristica monetii. E probabil că un rege din
Lydia, un urmaş al lui Gyges, pe la anii 650—700 a.
Ch., a pus să se bată prima monetă, din care se pot
vedea încă specimene la muzeul britanic. Ea nu e nici
de aur, nici de argint, ci făcută dintr'un aliaj a celor

[1] Pietrele preţioase, care prezintă din primul punct de vedere—
valoare mare sub volum mic — o superioritate asupra metalelor
preţioase, sunt în condiţii nefavorabile din celelalte puncte de ve-
dere. Sunt foarte variabile, în privinţa calităţii, susceptibile de a
fi perfect imitate şi, mai ales, nu pot fi divizate, fără ca valoarea
lor să nu fie aproape distrusă.

două metale, pe care Grecii îl numiau „electrum" n'are încă forma de disc, ci de o bucată ovoidă, fasolă, purtând numai semnul câtorva cărări şi a lovituri de ciocan. Tot aşà erà până în ultimele puri în China, unde bucăţile au adesea marca tor case de comerţ, menite să le certifice greutatea titlul.

3° Mai rămâneà un pas de făcut. Nu numai că cubică sau neregulată nu-i comodă, dar, cu toată tura ciocanului, nimic nu-i mai uşor decât să tai fără ca falsificarea să fie recunoscută. E deci totdeauna prudent să o cântăreşti, ca să te asiguri dacă e bită. Pentru ca să înlăture aceste dificultăţi oamenii au fost nevoiţi să adopte această formă netei bătute, care-i familiară tuturor popoarelor zate, adică aceia a unor mici discuri, cu semne în pe toată suprafaţa, pe faţă, pe dos şi pe margine, ca să nu se poată nici pilì, nici alterà, fără să lase vizibile pe desenele care o acoperă din toate părţile.

De acum s'a ajuns la tipul monetei propriu zise, de veacuri, nu s'a mai modificat simţitor şi pentru se poate adoptà definiţia lui Stanley Jevons: *bucăţi căror greutate şi titlu sunt garantate de Stat şi certi cate prin integritatea săpăturilor care-i acoperă suprafa*

E, desigur, una din invenţiile de primul rang istoria civilizaţiei — nu în acelaş rând cu invenţia fabetului, dar pe aproape. Să ne gândim ce ar fi, nu mai ştiinţa economiei, dar şi comerţul şi industria, n'am aveà o măsură a valorilor! Am fi supuşi la regimul schimbului, ca sălbatecii. Fabricantul, exportatorul înainte de a primì o comandă, trebue să socotească preţul costului şi preţul vânzărei, şi o centimă mai mult sau mai puţin de fiecare unitate a produselor fabricate pot însemnà pentru el bogăţia sau ruina.

Nu e numai o chestie de câştig: e chestie de dreptate. Nu în zădar figura alegorică a Dreptăţii ţine totdeauna o balanţă. Groaznica exploatare a cărei victimă sunt negrii din Africa depinde în bună parte de

ţia de monetă, care o ascunde; e un fapt bine cunoscut colonişti, că de îndată ce moneta începe a fi întrebuinţată în negoţ, condiţia indigenilor se îndreaptă simţit.

II

Funcţiile monetei.

Am spus că moneta, ca măsură a valorilor, a fost unul din cele mai bune instrumente ale civilizaţiei. Dar moneta, numerarul, luată în înţeles de bogăţie, în înţelesul în care se ià de obicei cuvântul „ban", sau mai modernul „aur", merità oare un loc aparte, deosebit, între toate bogăţiile? — Asta este o altă chestie.

Dacă se consultă opinia publică, răspunsul la această întrebare nu este îndoelnic. In toate timpurile şi peste tot, mai puţin la sălbateci, moneta a ţinut un loc aparte în preocupările şi dorinţele oamenilor.

Ar fi curios să urmărim în decursul istoriei manifestările diferite a acestei idei care confundă aurul cu bogăţia: — în încercările alchimiştilor din evul mediu de a schimbà metalele în aur şi de a realiza astfel ceia ce ei numiau „Opera cea mare", înţelegând prin aceasta nu atât o descoperire chimică, cât mai mult o revoluţie economică; — în entuziasmul care a cuprins lumea veche la sosirea primelor galioane din America şi a convins-o că în această ţară Eldorado, erà să găsească sfârşitul tuturor mizeriilor; — în sistemele complicate, încercate de toate guvernele în secolul XVI şi XVII, ca să atragă aurul în ţările care nu-l aveau, sau să-l împiedice a ieşì din cele care aveau; — şi, chiar astăzi, în preocupările cu care oamenii de Stat şi financiarii supravegheazà intrarea şi ieşirea numerarului, princinuite de export şi import. Celebrul financiar Law scrià încă la începutul secolului XVIII-lea: „o creştere a numerarului adaogă la valoarea ţării".

Dar dacă ne adresăm economiştilor, răspunsul va fi

cu totul altul. Se poate spune că Economia politică a arătat pentru prima oară existența ca un fel de protestare în contra acestei idei, pe care o socoate o prejudecată. Ea abia se născuse și gângurià ca Boisguillebert (1697), când afirmà: „e fourte sigur că banul nu are bun prin sine însuși și cantitatea lui nu adaogă nimic la belșugul țării". Și după dânsul, nu a fost economist care să nu trateze cu dispreț banul și să nu afirme că e o marfă ca toate celelalte, și chiar mai inferioară ca căreia, căci prin ea însăși, nu-i în stare să satisfacă direct nici o trebuință și să ne procure nici o bucurie și *e deci singura de care se poate spune că belșugul ei sau raritatea ei sunt lucruri absolut indiferente.* Dacă sunt puțini bani într'o țară, fiecare va avea o putere de achiziție mai mare; dacă sunt mulți, fiecare va avea o putere de achiziție mai mică. Ce ne importă!

Aceste două păreri, oricât de contradictorii par, se împacă foarte bine. Publicul are dreptate din punct de vedere *individual*, singurul care-l interesează; economiștii au dreptate, făcând abstracție de ndivizi, căci folosul banului nu-i acelaș pentru societate ca pentru indivizi.

Pentru indivizi, moneta are nu unul, ci trei folosuri deosebite.

1° *E singurul instrument de achiziție directă.*

Orice monetă trebue să fie considerată ca un bon la purtător asupra totalului bogățiilor existente și care dă drept purtătorului să ceară o porțiune oarecare din aceste bogății după alegere, până ajunge la valoarea indicată pe moneta sa[1].

Banul poate înlocui ori ce altă avere, pentru că e de

[1] Un bon care are această superioritate asupra titlurilor de credit, că are garanția în el, e garantat în adevăr, măcar în parte, prin valoarea metalului pe care-l conține moneta. „Dacă știi să cetești cu ochil minții inscripțiile depe un ban, vei descifră bine aceste cuvinte: Aduc purtătorului serviciu echivalent cu cel ce i-a adus societății, valoare constatată, dovedită și măsurată prin ceiace este în mine însu-mi". (Bastiat, *Maudit argent*). — Să facem însă oarecare rezerve asupra postulatului optimist, că orice monetă reprezintă în realitate *un serviciu adus.*

ajunge să-l ai ca să-ți procuri tot ce dorești. E un fel de lampă a lui Aladin: geniile îi sunt slugi.

E clar că interesul fiecăruia din noi este, de a avea în număr cât mai mare din aceste „bonuri" și cu cât mai mulți vom avea mai multe, vom fi mai bogați. Fără îndoială, economiștii știu că aceste bonuri prin ele însi-le nu pot nici să sature, nici să le potolească setea; n'au fost niciodată așà de proști să creadă, și cu mult înainte ca economiștii să fi înlăturat această eroare, legenda antică îi cunoștiințase arătând pe regele Midas murind de foame în mijlocul alimentelor pe care lăcomia sa le prefăcuse în aur. Dar, cu toate astea, toți sunt de părere că e mult mai ușor să ai aceste bonuri, decât orice altă bogăție, și toți au perfectă dreptate să judece așà. Intr'adevăr, dată fiind organizarea societăților noastre, știm că cine dorește să aibă un lucru pe care nu-l produce direct (și acesta e cazul imensei majorități), nu și-l poate procura decât printr'o îndoită operație și anume:

întâi să schimbe produsele muncii sau chiar munca lui pe bani, ceia ce se chiamă *a vinde;*

apoi să schimbe acești bani în obiectele ce le dorește, și asta se chiamă *a cumpăra.*

Or, din aceste două operații, a doua, cumpărarea, este foarte ușoară: cu bani e totdeauna ușor să-ți procuri ce vrei. Prima operație, vânzarea, e, din contra, mult mai grea; cu un obiect oarecare, chiar de valoare, nu-i ușor să-ți procuri totdeauna bani. Posesorul de numerar se găsește deci într'o poziție mult mai avantagioasă decât posesorul de marfă, căci cel dintâi, ca să-și satisfacă trebuințele, n'are decât un singur lucru de făcut și foarte ușor, pe când al doilea are două și din care unul e adesea foarte greu. Cum foarte bine s'a spus, o avere oarecare nu permite să-ți satisfaci decât o *trebuință specială și determinată*, pe când numerarul permite să-ți satisfaci o trebuință oarecare, *după cum vrei.* Proprietarul unei mărfi chiar foarte folositoare, poate să nu știe ce să facă ea. Cel ce are bani nu are nici o grijă; va găsi totdeauna pe cineva care să-i primească banii și dacă din

întâmplare nu le-ar găsi întrebuinţare, ar avea cel ţin posibilitatea să-i păstreze până la o mai bună o ceia ce nu se poate totdeauna cu alte mărfuri.

2° Moneta, în afară de această calitate, că-i singu instrument de achiziţie directă, mai are încă una foa importantă: e *singurul instrument de liberare*. Nu-i o altă bogăţie care să aibă această calitate particulară căci legea, ca şi obiceiul, nu recunoaşte alt fel de liber decât moneta. Nu-i nimeni în lumea comercială sau dustrială, care să nu fie debitor de sume, mai mult mai puţin însemnate. Ori, în zadar fabricantul sau gustorul are în magazin mărfuri mai multe decât d riile (şi se întâmplă de fapt de multe ori falimento care activul să fie la urmă superior pasivului) dacă, la momentul voit n'are pentru a face faţă incă turii, acea bogăţie specială, care se numeşte monetă declarat falit. E deci de mirare că oamenii pun aşă mare preţ pe o marfă, a cărei posesie poate să hotărască în orice moment creditul şi cinstea lor?

Se poate chiar spune, luând cuvântul de liberare în tr'un înţeles mai larg, că banul scuteşte pe cel ce-l are de obligaţia de a munci, la care păreà că toţi fii lui Ada erau constrânşi.

3° Moneta mai are şi un al treilea rol şi anume, *inmagazinęze şi să conserve valoarea* pentru ziua când vei aveà nevoie. Acesta-i rolul pe care-l are oridecâte ori e tesaurizată. E drept, că ceia ce-i determină această în trebuinţare, nu-i atât caracterul ei de monetă brută, cât mai ales acela de metal preţios; în alte vremuri econo misirea se făcea şi sub formă de vase sau podoabe de aur sau argint şi chiar de pietre preţioase. Cu toate acestea e mai uşor să strângi monete de aur decât vase şi bijuterii.

Ori ce om e prin urmare îndreptăţit să se creadă mai mult sau mai puţin bogat, după cantitatea de bani ce are.

Dar dacă, în loc de a considera situaţia unui individ considerăm totalitatea indivizilor constituiţi în societate, punctul de vedere se schimbă. Aici se verifică teza economiştilor, după care cantitatea numerarului e indife-

rentă. Puţin importă, în adevăr, să văd înzecită cantitatea de numerar pe care o am, dacă *fenomenul acesta se petrece şi cu ceilalţi membri din societate*. In această ipoteză, în adevăr, nu sunt mai bogat, căci bogăţia e un lucru relativ, şi nu-mi voi puteà procurà o mai mare cantitate de mulţumire de cât în trecut, pentrucă suma totală de bogăţie spre care se îndreaptă acele „bonuri", fiind mărită, fiecare bon nu va putea da drept decât la o parte de zece ori mai mică, fiecare monetă va aveà o putere de cumpărare de zece ori mai mică, sau, cu alte cuvinte, toate preţurile fiind înzecite — situaţia mea va rămâne aceiaşi.

Dar să facem un pas mai departe şi să privim ţările în *raporturile lor reciproce*. Atunci se va vedeà că şi ele au interes, că şi indivizii, în raporturile dintre ele, să aibă numerar. Dacă cantitatea de numerar din Franţa s'ar înzeci, aceasta n'ar schimba de sigur nimic în situaţia respectivă a francezilor, unul faţă de celălalt (presupunând creşterea proporţională pentru toţi), dar ar schimbà mult situaţia Franţei faţă de ţările străine, şi economiştii au fost uneori nedrepţi, în lupta contra sistemului mercantil, vrând să nege un fapt atât de evident. E drept că, tocmai din cauza abundenţii, banii vor fi depreciaţi în Franţa, dar îşi vor păstrà neatinsă puterea de achiziţie pe pieţele străine: Franţa îi va întrebuinţa cumpărând mărfuri străine şi prin urmare îşi va puteà procurà o creştere de mulţumiri proporţională cu creşterea numerarului.

Şi cu toate astea, războiul mondial ne-a oferit un spectacol extraordinar, a unor ţări care refuzau aurul, fiindcă aveau prea mult! Aşa au făcut (în 1917) întâi Suedia, apoi celelalte două ţări scandinave care au acelaş regim monetar. Ca să se ferească de năpădirea aurului au hotărât să nu mai bată monete — şi pe când toate ţările beligerante refuzau să dea aur în schimbul hârtiei, ţările scandinave refuzau să dea hârtie în locul aurului! De fapt, acest curios fenomen e o consecinţă a schimbului, pe care-l vom studia mai departe.

Teza economiştilor, că mai multă sau mai puţină bundenţă de numerar e lucru indiferent, nu devine absolut adevărată de cât în momentul în care cuprinde în minte nu anumiţi indivizi şi nici anumite ţări, *ci pe nul omenesc în totalitatea lui.* Atunci, în adevăr, aurul şi argintul-monetă n'au alt folos decât ca instrument de măsură: trebue o cantitate suficientă pentru nevoile schimbului şi nici mai mult, nici mai puţin. Aceste nevoi crescând progresiv, e bine ca numărul monetelor să crească paralel şi chiar, cum vom vedeà în capitolul următor, e de dorit ca creşterea lor să meargă ceva mai repede decât a trebuinţelor, dar e sigur că descoperirea unor mine de aur de o sută de ori mai abundente decât cele cari există până astăzi, n'ar aduce nici un folos oamenilor: ba dimpotrivă, ar fi chiar un eveniment mai mult neplăcut, căci aurul, în acest caz, nepreţuind mai mult decât arama, vom fi nevoiţi să ne îngreuiăm buzunarele cu o monetă aşà de incomodă, ca aceea pe care Licurg a vrut s'o impună Lacedemonienilor.

III

Producţia aurului şi a argintului şi consecinţele ei

In orice caz, nu e o chestie indiferentă, căci depreciarea continuă a etalonului monetar e un fenomen de o mare importanţă socială, iar efectele sale trebuesc considerate, ori cum ar fi, ca binefăcătoare.

In primul rând, depreciarea monetei are ca urmare o bişnuită, după cum o ştim, ridicarea preţurilor [1]. Dar ridicarea preţurilor este un stimulent folositor pentru producţie; ea ţine viu spiritul de întreprindere, favorizează ridicarea salariilor, lucrează ca un tonic; este un simptom de bună stare economică. E drept că, dacă aceste

[1] Pentru chestia de a şti dacă orice schimbare în cantitatea monetei, atrage după sine o schimbare proporţională şi în preţ, ceiace se numeşte *teoria cantitativă* a monetei, vezi capitolul despre *Preţuri.*

efecte fericite se explică când ridicarea preţurilor e în legătură cu creşterea activităţei comerciale şi a cererei sau e acelaş cazul, când ridicarea n'are nici o legătură cu mişcarea afacerilor şi n'are altă cauză, cum se întâmplă uneori, decât deprecierea monetei. Oricum ar fi! aparenţa are aci calităţile realităţei.

Astfel s'a întâmplat în Europa după războiu. Ridicarea preţurilor a servit ca un stimulent foarte potrivit în momentul când a trebuit cu toate ţările să dea în ham pentru ca să pună în mers industria. O scădere de preţuri ar fi un dezastru, căci ar avea efectul unui duş rece.

Mai mult, depreciarea monetei favorizează pe debitori, căci ei se vor puteà achità, dând o valoare mai mică decât cea primită; aduce, pentru a repetà o zicătoare faimoasă aplicată la descoperirea minelor din Lumea Nouă, ilarizarea datoriilor vechi. Lucrează în aceiaşi direcţie cu uşurarea dobânzii, sau, încă mai potrivit, ca un amortisament automat al capitalului [1].

E drept că, în măsura în care deprecierea monetei favorizează pe producător şi debitor, aduce prejudiciu consumatorului sau creditorului. Dar chiar acest prejudiciu este un bine. In ce priveşte în primul rând pe consumator, va puteà compensà creşterea cheltuielilor sale prin plus-valuta produselor, dacă e un producător autonom, sau prin mărirea salariilor, dacă-i un salariat. Dacă consumă fără să producă nimic, atât mai rău pentru el: ridicarea preţurilor e o pedeapsă meritată. In ce priveşte

[1] Situaţia Statelor cari au împrumutat sute de miliarde în cursul războiului se găseşte din acest punct de vedere foarte îngrijitoare. Dacă deprecierea monetei continuă şi se agravează, guvernele vor părea ca guvernanţi, dar privite ca nişte debitori ele se vor bucurà, căci astfel va scade şi sarcina datoriei lor. Dacă francul ar cădeà la 0,10 atunci cele 20 miliarde de dobânzi ale datoriei publice vor cădeà la 2 miliarde. Şi dacă, dimpotrivă, aşà cum se nădăjduieşte şi cum unii se silesc s'o realizeze, biletul de bancă se va urcà al pari, atunci Statul care s'a împrumutat în monetă depreciată va trebui să restitue de două sau de trei ori mai mult ceeace a primit! Va fi deci distrus. Nici nu se vorbeşte niciodată de o asemenea eventualitate.

creditorul, dacă creanţa sa e cu scadenţă scurtă, ca cele obişnuite în comerţ, atunci nu simte prea tare deprecierea monetei. Dacă creanţa e cu termen lung sau perpetuă, dacă-i sub forma de plasament, ca de ex. rente de Stat, rentă funciară, obligaţii ale Creditului funciar, ale Căilor ferate sau a comunelor, etc., atunci el intră în categoria consumatorilor neproductivi şi e bine ca redu cerea crescândă a veniturilor să-l anunţe că joacă în lume aceasta un rol de parazit şi că, dacă vrea să păstreze sau să transmită urmaşilor o situaţie socială la fel cu a sa, trebue să se silească sau cel puţin să-şi înveţe copiii să joace un rol activ. E multă vreme de când un om, care numai socialist nu era, un mare financiar din epoca Restauraţiei, Laffitte, spunea, vorbind de un rentier: „Trebue sau să muncească sau să se restrângă. Capitalistul are rolul leneşului: pedeapsa trebue să fie economia, şi nu-i o pedeapsă prea aspră".

De altfel rentierii au cu atât mai puţin drept să se plângă, cu cât, dacă sunt inteligenţi, au destule mijloace să scape de această pedeapsă şi să zădărnicească deprecierea monetei: fie cumpărând titluri *sub pari* (adică sub preţul cu care debitorul a făgăduit să le ramburseze) şi beneficiând astfel de plus-valoare;

fie plasându-şi o parte din avere în *acţiuni* ale societăţilor industriale, titluri care, spre deosebire de obligaţii sau titluri de rentă, urmează în cursul lor ridicarea preţului produselor. Aşà fac astăzi toţi capitaliştii pricepuţi şi încă în aşà proporţii că, valorile cu venit fix fiind neglijate, cursul lor a scăzut mult la Bursă.

Cei cari sunt mai de plâns în cazul deprecierii continue a monetti, sunt persoanele morale — fundaţiile de binefacere sau cele ştiinţifice, stabilimentele de utilitate publică, operile sociale, etc., — care, neputând produce nimic, căci n'au un scop material şi nici nu-şi pot plasà fondurile decât în rentă de Stat (cel puţin în Franţa), văd scăzându-se continuu veniturile. Dar nu-i rău nici pentru ele, ca să fie nevoite să se reînvieze prin donaţii actuale şi să nu se bazeze tot mereu pe caritatea morţilor.

IV

Condiţiile unei bune monete

Orice monetă legală trebue să aibă o valoare metalică cel egală cu valoarea sa nominală. Acesta-i principiul dominant în acastă materie[1].

Ştim că moneta are o întreită funcţie: aceia de a fi instrument de cumpărare, instrument de liberare, instrument de tezaurizare. Toate trei s'au născut din întrebuinţare, dar trebuesc sancţionate prin lege. Căci numai legea constitue ceia ce se numeşte *curs legal*. Şi nici economisească ca plată cutare sau cutare monetă. Acest privilegiu constitue ceia ce se numeşte *curs legal*. Şi nici economiile nu-s sigure decât atunci când moneta strânsă îşi păstrează cursul legal. Dar acest privilegiu presupune o condiţie, şi anume aceia pe care am arătat-o în definiţia de mai sus. Iată o monetă de aur de 20 lei. Punând să se sape pe dânsa cifra de 20 lei şi marca Ţării, guvernul înţelege să certifice prin aceasta că moneta are într'adevăr o valoare de 20 lei şi că oricine poate s'o primească cu toată încrederea. Dacă moneta n'are valoarea ce-i atribue, Statul comite un adevărat fals. Multe abuzuri din nenorocire, suveranii au fost puţin scrupuloşi în această privinţă; dar astăzi e o chestie de demnitate şi de cinste, pe care guvernele nu îndrăsnesc s'o nesocotească.

Orice monetă trebue, deci, să fie privită din două punute de vedere: — *ca monetă bătută, are o valoare determinată, care e însemnată pe una din feţe;* — *ca bucată de metal preţios, are o valoare identică cu preţul metalului pe piaţă;* căci sunt burse şi preţuri cotate pentru aur şi argint, ca şi pentru grâu şi bumbac.

[1] Explicaţiile date în acest articol, ca şi 'n cel următor, *Sistemele monetare*, se găsesc a fi pierdut mult din importanta lor în urma dispariţiei monetei metalice din circulaţie. Ele păstrează totuşi, mare importanţă teoretică, şi de altfel această dispariţie a monetei metalice se poate să fie numai temporară.

Ori de câte ori aceste două valori coincid — adică de câte ori de ex. o bucată mică de aur de 6 gr. şi miligr. cu titlul de $^{9}/_{10}$, care formează piesa franceză de 20 franci, are pe piaţă o valoare de 20 franci (ceea ce corespunde preţului de 3.100 franci kg.) [1] — se va spune că moneta este bună, sau, pentru a întrebuinţa terminul tehnic, că este *dreaptă*. Rămâne să se ştie cum se poate asigură şi păstrà această coincidenţă perfectă.

Primul cas. — Dacă valoarea bucăţii e mai mare decât valoarea monetii, dacă de ex. atunci când moneta valorează legal 20 franci, greutatea metalului preţios care-l conţine e de 21 franci, se zice că moneta este *forte*.

E un defect frumos, dar e totuşi un defect şi care, cum vom vedea, poate avea inconveniente destul de serioase. Dar nu trebue să ne îngrijim prea mult de această eventualitate: — 1° pentru că nu se prea întâmplă ca un guvern să bată monetă forte; dacă o face, o face din neştiinţă, căci această operaţie constitue o pierdere: ca baţi o monetă de aur în valoare de 20 lei cu bucăţi de aur care preţuiesc 21 lei e o operaţie tot aşa de ruinătoare ca şi acea a unui industriaş care ar fabrică şine cu 100 lei tona, dintr'un fier care-l costă 105; — 2° pentrucă, chiar dacă faptul se produce din anumite motive pe care le vom vedeà mai târziu (de ex. o urcare deodată a preţului metalului), el nu poate fi de lungă durată. Intr'adevăr, din ziua în care publicul ar şti că moneta de 20 lei are valoare reală de 21 lei, fiecare, ca să realizeze acest câştig, s'ar grăbì să facă din monedă o marfă, vânzând-o după greutate, şi această operaţie s'ar continuà până ce piesele de aur vor dispare. Vom vedeà că în sistemele bimetalice, această situaţie se prezintă destul de des.

Al doilea caz. — Dacă valoarea bucăţii metalice e inferioară valorii monetii, dacă, de exemplu, piesa care

[1] Vorbim de kilogramul de aur, cu titlul de $^{9}/_{10}$, care este titlul monetei franceze, căci kilogramul de aur *pur* valorează $^{1}/_{9}$ mai mult, adică 3.444 fr. 44.

legal valorează 20 lei, are într'însa metal preţios numai de 19 lei, moneta se numeşte *slabă*.

Această eventualitate e mai de temut decât cealaltă, fiindcă-i de natură să tenteze un guvern. Să faci piese de 20 lei cu metal care nu valorează decât 19 lei, e o operaţie destul de atrăgătoare pentru un guvern strâmtorat şi puţin scrupulos. Şi de fapt sunt mulţi acei cari s'au lăsat atraşi de aceasta: e destul să amintim termenul de „falsificatori", pe care publicul nemulţumit l-a dat de numele câtorva regi francezi, între alţii Filip cel Frumos (de altfel, se pare că pe nedrept). Şi care să fi răul, se pot întreba unii? Răul stă în aceia, că încetul cu încetul ţara e inundată de o monetă avariată, o monetă falsă. Şi odată ce o astfel de monetă a intrat în circulaţie, nu se elimină prin forţa lucrurilor, ca moneta forte: dimpotrivă, rămâne! şi, cum vom vedeà *(Legea lui Gresham)* trebue multă osteneală ca să scăpăm de ea.

Pentru a păstrà echivalenţa între valoarea metalului şi aceà a monetii, e o regulă în orice bun regim monetar — chiar un principiu esenţial — de a dà voie oricui vrea să transforme metalul în monetă (bine înţeles nu la el acasă! ci prin intermediul Monetăriei: aceasta se numeşte *libertatea baterii-monetii*. Atât timp cât baterea este liberă, garantează echivalenţa, căci dacă s'ar întâmplà ca valoarea monetii de aur să întreacă pe a metalului întrebuinţat, fiecare s'ar grăbì să profite de câştigul ce ar resultà din fabricarea acestei monete: fiecare ar cumpărà aur si s'ar duce la monetărie ca să-l prefacă în bani, până când împuţinarea metalului-aur şi îmmulţirea monedelor de aur ar restabilì egalitatea între cele două valori. O Monetă bună trebue să poată fi topită fără să piardă nimic din valoare. De aceia Englezii spun într'o formulă pitorească că moneta bună se cunoaşte când e pusă „la încercarea focului" — în amintirea obiceiului care în evul mediu erà întrebuinţat să deosibească cine are dreptate. Se poate aplicà aici o axiomă economică, anume că ori de câte ori două lucruri se pot transferà după voie, unul în altul au, în mod necesar, o valoare egală.

Există însă, în orice țară, anumite feluri de monet cari nu se supun condiției de mai sus, adică cari au o v loare intrinsecă, mai mult sau mai puțin inferioară va rii legale: acestea se chiamă moneta *billon*. Ele sun genere monete neînsemnate, mai mult de aramă, uneo și de argint, care nu se întrebuințează pentru plăți s semnate, ci numai ca *mărunțiș*. In aceste cazuri, legis torul poate trece peste rigoarea principiilor. Dar, pă sind principiul echivalenței celor două valori, trebu să sacrifice totdeodată caracterele unei bune monet adică:

1° *Trebue să refuze monetei-billon caracterul de moned legală:* nimeni nu poate fi silit s'o primească ca plată

2° *Trebue să desființeze pentru moneta-billon libertatea de a bate monetă,* căci altfel toată lumea ar bate mo nete de acestea, pentru ca să câștige diferența între va loarea metalică și valoarea legală. Numai guvernul își rezervă dreptul de a emite cantitatea pe care o crede necesară pentru nevoile curente.

V

Legea lui Gresham.

In toate țările unde circulă două feluri de monete moneta rea alungă totdeauna pe cea bună.

In acești termeni se formulează una din legile cele mai curioase ale Economiei politice, lege care a fost botezată cu numele unui Cancelar al Reginei Elisabeta, care, se zice, a descoperit-o acum trei sute de ani. Dar, cu mult înaintea lui, Aristofan semnalase acest fapt curios, că oamenii preferă moneta rea, celei bune.

Ceiace dă la prima vedere un caracter paradoxal acestei legi, este faptul că pare să zică că *totdeauna* moneta rea e preferată celei bune. Ori, asta pare absurd

[1] Astfel, în Franța, nu ești obligat să primești bani de aramă decât până la 5 franci (și chiar bănuțe de argint numai până la 50 franci). Cât despre piesele simili-aur, introduse dela război, sunt numai jetoane, fără nici o valoare legală.

economică se sprijină în întregime pe postulatul, în orice împrejurare, omul va preferă produs de o ca- mai bună, care răspunde mai bine nevoilor sale, și zilnice îl confirmă. Intre două fructe, preferăm mai gustos și între două ceasornice, pe cel care mai bine. De ce ne-am purtà altfel, când e vorba moneta?

de fapt, nici nu ne purtăm altfel! Ne purtăm tot cu moneta, ca și cu orice alt bun; preferăm pe cea dacă-i vorba *s'o păstrăm pentru noi,* dar dacă-i s'o dăm creditorilor și furnizorilor noștri, de ce alege pe cea bună, dacă cea rea poate face acelaș adică dacă n'o poate refuzà la plată? Legea lui Gres- nu-i deci o anomalie, ci din contra, o aplicare a principiului hedonist, care-i la baza întregei Economii să dai cât mai puțin și să capeți cât mai mult. In genere, când e vorba de două monete, cari sunt a- două monete legale, sau pot trece ca atare, atunci in- în joc legea lui Gresham. Cu toate acestea se observă chiar când e vorba de monete false sau demonetizate, lui Gresham tot se aplică, în sensul că, nouă per- din zece, care au avut nenorocul să găsească în mână o astfel de monetă, se grăbesc „să o treacă", să se spune, astfel că ea circulă cu atât mai repede, cu mai suspectă. E ca în jocurile de societate, în „Popa ceta" sau în altele, în care e vorba să treci un lucru din mână în mână, fără să fii prins.

Aceasta ne explică de ce moneta proastă rămâne în circulație, dar nu e tot așà de ușor să explici cum dispare bună. Ce devine?

Ei bine, o întrebuințăm acolo unde nu ne putem servì cea rea și anume în următoarele trei cazuri, cari sunt cele canaluri prin care se scurge moneta bună: economisirea, plățile în străinătate și vinderea pe greutate.

1° *Economisirea,* în primul rând. Când oamenii vor să aibă bani în rezervă, adică să-i păstreze pentru cazuri de nevoe, nu se deosibesc de regula comună și nu-s așà de proști ca să aleagă bani răi. Aleg pe cei mai buni, fiind-

că-i păstrează pentru ei şi aceştia le prezintă ce[illegible] mare garanţie. Oamenii fricoşi, cari în timpul Re[illegible] franceze voiau să strângă bani, nu-şi pierdeau [illegible] să-i strângă în asignate, ci în ludovici de aur. A[illegible] Băncile. Banca Franţei caută să-şi mărească [illegible] aur şi, din contra, să dea în circulaţie stocul de arg[illegible]

Chiar şi numai pe această cale, o anumită ca[illegible] din cea mai bună monetă poate să dispară din circ[illegible] Totuş, această primă cauză de dispariţie nu-i de[illegible] ci numai temporară.

2° *Plăţile în străinătate* au un efect mai mar[illegible] toate că o ţară nu-şi plăteşte niciodată în bani, [illegible] mică parte din import, cu toate acestea are totdea[illegible] făcut plăţi în bani în străinătate. Insă, dacă avem, [illegible] lege, facultatea de a ne servì şi de moneta bună şi [illegible] rea, pentru a ne plăti datoriile în ţară, faţă de co[illegible] ţeni, alternativa aceasta nu mai există când e vorb[illegible] achităm o cumpărătură în străinătate. Creditorul [illegible] nefiind obligat să primească moneta noastră, nu [illegible] primì decât pentru cât metal fin conţine într'însa, [illegible] pe valoarea ei reală. Nu ne poate trece deci prin [illegible] să-i trimitem monetă slabă. Concluzia care se [illegible] este, că trebue să păstrăm moneta aceasta pentru [illegible] ţul intern, pentru că aici face acelaş serviciu ca [illegible] şi să păstrăm pe cea bună pentru comerţul extern. A[illegible] sta este o a doua şi mai importantă cauză de dispari[illegible] monetii bune [1].

Aşà, în decursul războiului actual, moneta de [illegible] ţărilor beligerante — aceea, cel puţin, de care [illegible] dispune, fără să scadă prea mult stocul Băncilor de [illegible] siune — a luat drumul spre ţările neutre.

3° O altă cauză, care face să dispară foarte repede [illegible] neta bună, e vânzarea, *vânzarea la cântar*. — Să [illegible] moneta la cântar! Iată o operaţie foarte ciudată în [illegible] renţă şi al cărui folos nu se poate explicà. Cu [illegible]

[1] Cum o spune foarte bine d-l Paul Leroy-Beaulieu: moneta [illegible] *cală* goneşte moneta *universală*.

[illegible] e foarte simplă. Indată ce, printr'o urcare a va[illegible] [illegible]rului, moneta de aur ajunge să aibă o valoare me[illegible] superioară valorii legale, *îndată ce preţueşte mai [illegible] aur, decât ca monetă*, ai tot interesul să te ser[illegible] de ea nu ca monetă, ci ca bucată de metal. O retragi [illegible] circulaţie şi o prezinţi la bursa metalelor preţi[illegible] Dacă valoarea bronzului ar creşte simţitor, câte o[illegible] care de bronz, ca tunuri, clopote, statuete, nu s'ar [illegible] pentru ca să se scoată cantitatea de metal ce con[illegible] [illegible], alt exemplu; când alcoolul se scumpeşte în pro[illegible] considerabile, o mulţime de vin se trimite la disti[illegible] [illegible] să fie prefăcut în alcool. Tot aşà, când un me[illegible] preţios se scumpeşte, banii făcuţi din astfel de metal [illegible] caracterul de monetă şi devin mărfuri, pe cari [illegible] se grăbeşte să le realizeze, adică să le vândă ne[illegible]lor, care le topesc, pentru nevoi industriale, sau [illegible] ca să le trimeată ca materie primă la monetăriile [illegible] străinătate.

[illegible] este explicaţia legii lui Gresham, dar să ve[illegible] [illegible] cazurile în care se aplică.

[illegible] lui Gresham îşi găseşte aplicarea în trei cazuri: [illegible] Oridecâte ori o *monetă uzată* se găseşte în circulaţie [illegible] cu o *monetă nouă*.

[illegible] într'o astfel de împrejurare, Thomas Gresham [illegible] legea aceasta. Pe timpul domniei Elisabetei se [illegible] o monetă nouă, ca să înlocuiască pe cea în circula[illegible] [illegible] erà foarte deteriorată, nu atât roasă, cât ştirbită; [illegible] însă cu uimire că monetele noui dispăreau [illegible], pe când cele vechi se îngrămădeau mai mult ca [illegible] [1].

[illegible] deci ca guvernele să retopească, din când în [illegible] monetele, pentru ca să le aibă totdeauna ca noui; în [illegible] contrar va întâmpinà mai mari greutăţi în înlocui[illegible] monetii vechi prin cea nouă; şi trebue o supraveghere [illegible] aproape, căci monetele se uzează repede.

[1] [illegible] cazul citat de Aristofan, e tocmai contrariul: moneta nouă [illegible] pe cea veche. Dar situaţia era inversă: moneta nouă era [illegible] era — spune el — bătută cu un titlu inferior.

2° Oridecâteori o *monetă de hârtie depreciată* se găseşte în circulaţie alături de o *monetă metalică*.

In acest caz, când hârtia e ceva mai depreciată, pulzarea numeraului se face pe o scară întinsă. văzut acum câţiva ani toată moneta italiană [illegible] în Franţa: guvernul italian puteà să tot ià diferite suri ca s'o readucă îndărăt, puteà să dobîndească [illegible] vernul francez interzicerea circulaţiei ei în Franţa, dacă n'ar fi smuls răul din rădăcină, suprimând [illegible] monetă, sau cel puţin cursul forţat, n'ar fi izbutit văzut altădată state, cari sunt tocmai cele mai mari ducătoare de metale preţioase, ca Statele-Unite şi [illegible] cum nu puteau păstrà la ele acasă această monetă metalică. Şi doar ele procurau materia primă lumii [illegible] Dar, în zadar încercau să bată şi ele una cu aurul minele lor: hârtia lor monetă, depreciată, gonea milă moneta cea nouă.

Dar, niciodată, legea lui Gresham nu s'a ilustrat perfect ca'n războiul actual. Indată ce s'au emis hârtii 20 şi de 5 fr., aurul a dispărut şi n'a ieşit decât cu şi parţial din ascunzătorile sale, ca să răspundă [illegible] lor patriotice ale Băncii Franţii. Chiar moneta mărunţă de argint şi de aramă a devenit rară. Pentru ca să vie lipsa aceasta, oraşele şi Camerile de comerţ au frânturi de hârtii de 2 franci, de 1 fr., de 0. fr. 50 chiar de 10 şi 5 parale. Remediu imprudent, care a vat răul — cu toate că Monetăria scoteà mereu noui.

3° Oridecâte ori *o monetă slabă* se găseşte în circulaţie împreună cu *o monetă dreaptă*, sau oridecâte ori o *dreaptă* se găseşte în circulaţie cu *o monetă forte*.

In acest caz, cea mai inferioară din cele două isgoneşte pe cealaltă. Acesta-i cazul cel mai interesant el se prezintă aproape în toate ţările care au adoptat odată monete de aur şi monete de argint. Dar cercetarea acestui caz ne îndreaptă spre chestia monometalismului a bimetalismului pe care o vom tratà în capitolul următor.

CAPITOLUL III

SISTEMELE MONETARE

I

Constituirea unui sistem monetar.

Trebue să începem prin alegerea unităţii monetare care [illegible] de numele său monetii ţării. Când e vorba de măsurarea lungimilor, capacităţilor sau greutăţilor, avem ca [illegible] anumite date, cum sunt de ex. membrele şi gestul corpului, sau greutatea pe care o poate duce un om, [illegible] în ce priveşte măsura valorilor, alegerea este mai arbitrară: putem spune oare valoarea reprezentată de consumaţia medie zilnică minimă? — Altă greutate: în urma experienţii gradate a argintului, în virtutea unei legi [illegible] pe care am constatat-o, unitatea aleasă la început se micşorează din ce în ce până ajunge neîndestulătoare.

De aceia unitatea monetară variază după ţări, începând [illegible] lira engleză care valorează ceva mai mult de 25 fr. [illegible] la rei brasilian, care valorează (al pari) cam ¼ din centimă, fiind între aceste două extreme un raport de [illegible] 10,000!

Se ştie că unitatea monetară sub vechiul regim se chema în Franţa o livră. Dar de obicei nu se ştie că numele acesta îi vine din faptul că la origină, pe timpul lui Carol cel Mare, reprezentà în realitate *o greutate de o livră* de argint (livra carolingiană erà numai de 408 grame), adică o greutate egală cu 82 fr. de astăzi! Cum a căzut aşà de jos, la greutatea de 5 grame, care erà greutatea livrei la sfârşitul vechiului regim şi care e astăzi [illegible] a francului nostru? — Numai printr'o serie continuă de emisiuni de monete din ce în ce mai slabe; fiecare [illegible] ştirbeà câte puţin din greutatea vechei livre, căutând să-i menţină totuşi vechea valoare legală. Istoricul [illegible] livrei engleze e aproape aceiaşi, ceva mai onorabil totuşi

pentru guvernul englez, deoarece, pornind dela [illegible] puncte de plecare, s'a oprit în cădere la valoarea [illegible] franci, care este valoarea actuală.

Dar la rândul său, francul, care a urmat vechi[illegible] franceze, a devenit, din cauza timpului, o unita[illegible] mică ca măsură a valorilor. Nu ne putem de [illegible] de submultiplii săi, şi centima nu mai serveste [illegible] mic, decât doar să facă pe contabili să-şi piardă [illegible]

Dacă francul e prea mic, în schimb lira engleză [illegible] 22) reprezintă o valoare exagerată pentru nevoi[illegible] ţei curente: de aceia n'are grade superioare, de[illegible] formă de hârtii de bancă.

Dolarul american, a cărui valoare în monetă [illegible] este de 5 fr. 18, pare să fie dintre toate unităţile [illegible] tare, cea care răspunde mai bine nevoilor vieţei [illegible] mice: găsindu-se aproape la jumătatea scării, permi[illegible] terea de monete multiple lui până la moneta de 5 do[illegible] de submultipli până la o sutime, *cent*, care core[illegible] *centimei* noastre. De aceia e moneta care află mai [illegible] similare în diferite ţări şi mai multe şanse de a fi [illegible] tată ca unitate internaţională, dacă proectul atât de [illegible] nutrit a unei monete internaţionale, se va puteà [illegible] Din nenorocire sistemele monetare nu permit aceasta [illegible] ficare fără modificări destul de simţitoare în greu[illegible] pieselor, şi prin urmare fără retopiri generale, a [illegible] cheltueli ar fi departe de a aveà vre-o proporţie cu fo[illegible] aşteptat dela o astfel de măsură, căci utilitatea [illegible] monete internaţionale se reduce la urma urmelor [illegible] tarea câtorva plictiseli de schimb a turiştilor şi, [illegible] mai grav, e drept, în evitarea pentru negustori şi [illegible] ticiani, a unor calcule complicate la transpunerea [illegible] monete în alta.

Odată unitatea aleasă, trebue să se stabilească mul[illegible] pli şi submultiplii în număr suficient pentru a răspu[illegible] tuturor gradelor de pe scara valorilor. Evident e mai [illegible] să-i stabilim conform cu sistemul numeric decimal, [illegible] e o simplificare în toate calculele preţurilor; dar, cu [illegible] acestea, unele popoare au adoptat şi au rămas încă [illegible]

[illegible] sistemului duodecimal, pentrucă numărul 12 [illegible] 5 factori (1, 2, 3, 4, 6), deci 5 subdiviziuni ne[illegible], pe când numărul 10 nu cuprinde decât 3 (1, [illegible]). Cu sistemul francez nu se pot bate decât multi[illegible] 2, 5, 10, 20 franci şi submultipli de 0.50—0.20—[illegible]—0.05, dar nu avem monete care să corespundă a[illegible] diviziuni îndemânatece de 3 sau 4 franci, de ⅓ sau [illegible] dintr'un franc.

[illegible] sistem monetar trebue să cuprindă un număr de [illegible] suficient, ca să corespundă, diferitelor grade de pe [illegible] valorilor şi deci nevoilor de plăţi zilnice. In siste[illegible] francez, dela piesa de 5 centime până la cea de 20 [illegible] (fără să mai socotim piesele de 1 şi 2 centime şi [illegible] de 50 şi 100 franci, care în realitate nu circulă), [illegible] 10 monete de valoare diferită. Dar rezultă o mare [illegible]tură, din cauza nevoei de a recurge, în constitui[illegible] sistemului monetar, la metale diferite: aur, argint, [illegible] şi altele. Intr'adevăr, dacă nu s'ar întrebuinţà [illegible] un singur fel de metal, dată fiind regula impera[illegible] a oricărui sistem monetar cinstit, de a da fiecării [illegible] o greutate proporţională valorii (vezi mai sus, p. [illegible]), ar trebuì, pentru multipli şi submultipli, să se bată [illegible] prea mici sau prea mari şi deci prea incomode [illegible] circulaţie.

Cum s'ar putea gândi cineva să nu întrebuinţeze decât [illegible] Piesa de aur de 5 franci e incomodă prin însăşi mi[illegible] ei; ce-ar fi o piesă de aur de 1 ban! un grăunte [illegible]păibil. Şi încă mai puţin ne-am puteà gândì la în[illegible]buinţarea arămii, afară numai dacă nu vrem să ne în[illegible] la vremea asului roman, de oarece o monetă de [illegible] franci în aramă ar trebui să cântărească vre-o 12 ki[illegible]grame! Chiar şi argintul simplu, cu toate că nu aşa de [illegible]mod din cauza valorii sale intermediare, n'ar fi de a[illegible], căci piesa de 5 franci e mult prea mare pentru în[illegible]buinţare zilnică, iar cea de 20 bani prea mică. Trebue [illegible] să întrebuinţăm cel puţin trei metale deodată.

Dar întrebuinţând mai multe metale nu se rezolvă [illegible]tatea, decât pentru a cădea în alta şi mai mare, căci

monetele bătute din aceste metale felurite, trebuie să se supună aceleiaşi legi pe care am explicat-o, ca greutatea să fie exact proporţională cu valoarea. Aceste metale nu au valori gradate — de aceia au şi fost întrebuinţate fără gradaţie care nu ţine seama însă de sistemul decimal — ar fi deci obligaţi, la fixarea greutăţii multiplilor şi a multiplilor, să le dăm greutăţi fracţionare. Astfel, valoarea aurului fiind, când s'a stabilit sistemul, de 15 ori mai mare decât a argintului, iar unitatea monetară, francul, cântărind 5 grame, a trebuit să se dea unui franc aur o greutate de $\frac{5}{15,5} = 0{\cdot}3226$, monetă prea mică să poată fi bătută, dar care corespunde unei greutăţi de 3.226 grame pentru piesa de aur de 10 franci şi de 6 grame pentru piesa de 20 franci.

Aceasta nu-i, fără îndoială, decât un mic neajuns. Publicul nu ştie care este greutatea pieselor de aur şi nu se îngrijeşte dacă greutatea lor e fracţionară. Dar ceea ce e mai grav, e, că valoarea acestor metale variază cu timpul, aşa în cât valorile odată stabilite nu se mai potrivesc cu greutatea: una din cele două feluri de monete devine prea forte sau prea slabă, legea lui Gresham intră în joc şi ne aruncă-ne în luptă cu toate greutăţile care au făcut celebră chestia bimetalismului, pe care o vom studia în capitolul următor.

In ce priveşte monetele de valoare mică, cele de argint şi chiar cele de argint, putem ieşi din încurcătură, înlăturând cu hotărîre principiul concordanţii între greutate şi valoare, adică dându-le o greutate arbitrară, dar rapelând tot deodată la păstrarea caracterului lor de monete legale şi reducându-le la rolul de monetă-mărunţiş. Dar nu putem trata tot atât de uşor monetele de aur.

II

Greutăţile de funcţionare ale sistemului bimetalist

Am arătat că în orice sistem monetar eşti nevoit să întrebuinţezi piese de metale felurite. Dar aceasta nu

înseamnă că eşti obligat să atribui tuturor acestor piese calitatea de monetă legală, adică cu cele două caractere definite mai sus: puterea de liberare şi batere liberă. Se poate foarte bine reduce o piesă sau alta la rolul inferior de monetă mărunţă, care n'are curs decât până la concurenţa unei anumite sume şi pe care Statul o scoate după voie. Aşa s'a făcut în toate ţările cu monetele de aramă sau nichel — dar ce să facem cu cele de argint? E potrivit să le recunoaştem caracterul şi atribuţiile de monetă legală, ca celor de aur? Iată chestia care se numeşte altădată chestia „etalonului simplu sau dublu" şi care se numeşte mai corect astăzi *monomentalism* sau *bimetalism*.

Dacă nu se recunoaşte titlul de monetă legală decât unuia dintre cele două metale, aurului de exemplu, în acest caz argintului nu i se dă nici o greutate. Moneta de argint e lăsată pe al doilea plan, ca şi moneta de aramă, ca monetă „billon": i se acordă o valoarea pur convenţională, dar în acest caz nu putem sili pe nimeni s'o primească la plată. Moneta de aur este singura care are curs legal; e şi singura de care trebue să se păstreze o echivalenţă perfectă între valoarea sa legală şi valoarea intrinsecă.

Dacă vrem să recunoaştem ambelor monete, deodată, caracterul de monetă legală, situaţia devine mult mai complicată. Ca să ne dăm mai bine seama de aceste greutăţi, să luăm ca exemplu sistemul francez, care poate fi considerat, mai ales la origină, ca tipul sistemului bimetalist, şi să ne transpunem în momentul când legiuitorul îl organizează (legea din 7 Germinal, an. XI, 28 martie 1803).

Unitatea monetară eră vechea livră, prefăcută în franc. Eră o monetă de argint: argintul fu luat deci ca monetă legală; în această epocă nimeni nu se gândeà să-i conteste acest titlu. Dar n'au putut să-l conteste nici aurului.

Să luăm ca exemplu, pentru a ne lămuri mai bine, cele două piese similare care există în sistemul nostru monetar, piesa de 5 franci de argint şi piesa de 5 franci de aur. Voim ca ambele să fie monete legale: trebuesc deci ca amândouă să aibă o valoare metalică riguros egală cu voloarea legală; e o condiţie *sine qua non* — ştim

asta. Pentru piesa de argint, nu-i greu să îndeplinească această condiţie. Argintul costă sau cel puţin costă în epoca de care e vorba, 200 franci kilogramul: o bucată de 25 grame făceà tocmai 5 franci; deci să dăm piesei noastre de 5 franci de argint o greutate de 25 grame: în ce-o priveşte, condiţia cerută poate fi îndeplinită. Dar monetii de aur de 5 franci, ce greutate trebuie să-i dăm? kilogramul de aur face 3.100 franci (cu acelaşi titlu ca şi argintul $^{9}/_{10}$: dacă, deci, cu un kilogram de aur, batem 620 monete, fiecare din ele va face exact 5 franci, (căci $620 \times 5 = 3.100$) şi fiecare va cântări 1 gr. 613: condiţia va fi îndeplinită şi pentru aceasta.

Să luăm aceste monete şi să le punem în cele două talere a unei balanţe; vom vedeà că, *pentru a echilibra piesa de argint de 5 franci, trebue să punem în celalt taler 15 piese de aur a 5 franci, şi încă o jumătate;* sau pentru a echilibrà două monete de 5 franci de argint, trebue să punem 31 piese de 5 franci de aur. Aceasta ne dovedeşte că operaţia a fost bine făcută. Intr'adevăr, kilogramul de aur valorà pe atunci tocmai de cincisprezece ori şi jumătate mai mult decât kilogramul de argint (3.100 franci kilogramul de aur, faţă de 200 franci kilogramul de argint). Să reţinem acest raport de $15\frac{1}{2}$, care e raportul legal între valoarea celor două metale: e tot atât de însemnat în economia politică ca vestitul raport geometric al diametrului la circonferinţă, $\pi = 3{,}1416$. Până acum deci, totul merge bine, dar să vedem sfârşitul!

In 1847 se descoperă minele de aur din California: în 1851, cele din Australia. Cantitatea de aur produsă anual se împătreşte. Din contra, argintul se împuţinează, din cauza desvoltării comerţului în India, care absoarbe cantităţi considerabile. Rezultă că valoarea respectivă a celor două metale s'a schimbat pe piaţa metalelor preţioase: pentru a ne procurà un kilogram de aur, nu mai trebue să dăm ca altădată $15\frac{1}{2}$ kgr. argint, ci e destul să dăm 15; ceiace înseamnă că aurul a pierdut mai mult de 3% din valoare. Prin urmare, e clar că aceste mici bucăţi

de aur, cari formează montele, au suferit o depreciere proporţională: moneta de 5 franci de aur nu mai valorează în realitate decât 4 fr. 84.

Ce trebue de făcut, pentru a restabilì echilibrul? Pentru a restabilì echivalenţa între valoarea intrinsecă şi valoarea legală a monetii de aur ar trebuì ca 15 piese de 5 franci de aur (şi nu $15\frac{1}{2}$) să facă echilibrul piesei de 5 franci de argint. Cum să facem? Trebue să adăogăm prea mai mult aur fiecării monete — cam 3%? Atunci ar trebuì refăcute toate monetele de aur?... Să mai aşteptăm.

Douăzeci de ani mai târziu, în 1871, schimbare completă. Producţia aurului, pe urma epuizării minelor din Australia şi din California, scade la jumătate: din contra, în urma descoperirii minelor din Apusul Americii, producţia argintului creşte cu jumătate. In acelaş timp, Germania adoptând etalonul aur, demonetizează moneta de argint şi face să se îngrămădească pe piaţă talerii, de care nu mai aveà nevoie. Incă odată, valoarea respectivă a celor două metale se schimbă, dar de data aceasta în sens invers: la bursa metalelor preţioase, cu un kilogram de aur poţi să-ţi procuri nu numai $15\frac{1}{2}$ kilograme de argint, ci 16, 17, 18 şi până la 20 kilograme de argint! Ceiace înseamnă că argintul a pierdut mai mult de un sfert din valoare în raport cu aurul. Prin urmare, e clar că o bucată de argint care face o monetă, a suferit o depreciere proporţională: piesa de 5 franci de argint nu mai valorează în realitate decât 3 fr. 80. Ce-ar fi trebuit să facem ca să restabilim echilibrul? Evident, să punem mai mult argint în fiecare monetă, să creştem cu un sfert greutatea lor, până ce piesa de 5 franci va cântări cât 20 de piese de aur de 5 franci; atunci echivalenţa între valoarea metalică şi valoarea legală vor fi restabilite: dar ar fi trebuit să retopim toate monetele noastre de argint!

Atunci, ce să facem? Dacă vrem să păstrăm ambelor monete caracterul de monetă dreaptă, cu echivalenţă riguroasă între valoarea lor intrinsecă şi cea legală, trebuie

oare să refacem mereu când una, când cealaltă din monete pentru ca să le potrivim greutatea cu variațiile de valoare ale celor două metale? Aceasta ar păreà concluzia care se impune[1]. Dar e impracticabilă. Vom vedea în capitolul următor, la ce expedient s'a recurs.

III

Cum țările bimetaliste n'au de fapt decât o singură monetă

Orice sistem bimetalist prezintă, după cum am arătat, acest neajuns serios, că nu reușește niciodată să mențină în același timp pentru ambele monete, această echivalență între valoarea intrinsecă și valoarea legală, care trebue să fie caracterul oricării monete bune. Neîncetat potrivit variațiilor de valoare a celor două metale, una din ele va fi sau prea forte, sau prea slabă.

S'ar puteà crede, poate, că acest neajuns e mai mult teoretic decât practic. Ce interesează, se va spune, dacă monetele noastre de aur sau argint au o valoare legală întrucâtva superioară sau inferioară valorii reale? Nimeni nu dă atenție acestui fapt și'n orice caz, nimeni nu sufere.

E o greșeală: în această situație e un neajuns foarte real, mai mult decât atât, un adevărat pericol, și iată care: moneta cea mai slabă va gonì încetul cu încetul

[1] Propriu zis, n'ar fi nevoe să variem greutatea *ambelor* monete, ci *numai a uneia* din două, luând de unitate pe cealaltă totdeauna aceiași: de exemplu, luând ca unitate francul de argint de 5 grame, să facem să varieze greutatea pieselor de aur, când subt, când deasupra greutății legale, după variațiile de preț ale aurului metal. Dar, chiar cu această simplificare, procedeul tot n'ar fi practic.

S'ar mai putea, ca o soluțiea biproblemii, să se mențină greutatea monetelor de aur invariadlă, dar să se șteargă indicația valorii legale care-i săpată pe ânsele și să li se lase valoarea să oscileze liber, după legea ofertei și a cererei: așa oscila în unele țări, de exemplu în Indo-China de odinioară, valoarea piastrului

circulație moneta tare, astfel că orice țară care trăia în așà zisul regim al dublului etalon, se găsește, de la această particulară situație, *că păstrează totdeauna în circulație o singură monetă, și tocmai pe cea mai* [illegible] mișcare de flux și reflux periodic ià metalul urcat [illegible] metalul scăzut.

[illegible] aplicarea pur și simplă a legii lui Gresham, pe care [illegible] studiat-o, dar istoricul sistemului nostru monetar, [illegible] la mijlocul secolului din urmă, a oferit o minunată demonstrare a acesteia.

[illegible], sub al doilea Imperiu, aurul erà scăzut, în urma [illegible]rilor pe cari le-am arătat în capitolul precedent, moneta noastră de argint începù să dispară și să [illegible] înlocuită prin moneta de aur, prin acei frumoși „na[illegible]", monetă cu care lumea erà încă puțin obișnuită, [illegible] o admirà mult și în care curtezanii salutau bo[illegible] și strălucirea nouii domnii, dar care, în realitate, [illegible] așà de abundentă, decât pentrucă erà făcută din[illegible] metal depreciat. Și acest fenomen al transmutației [illegible] se explică foarte ușor.

[illegible]cherul din Londra, căruia îi trebuià argint ca să-l [illegible] în India, căutà să-l cumpere unde-l găseà mai [illegible]. Se cumpără argintul cu aur. Aurul fiind scăzut [illegible], cu un kgr. de aur nu-și puteà cumpărà pe piață [illegible] 15 kgr. argint. Dar trimițând kilogramul său de [illegible] la Monetăria din Paris, puteà să-i se bată 3.100 [illegible] în aur, și să schimbe oriunde acești 3.100 franci [illegible] cu 3.100 franci argint, cari cântărește tocmai [illegible] × 5 gr. = 15.500 grame. Cu kgr. său de aur a reu[illegible] deci, în definitiv, să-și procure 15½ kgr. de argint. [illegible] lesne de văzut că, grație acestui comerț, o anumită [illegible] de monetă de argint ieșià din Franța și că erà [illegible] printr'o cantitate egală de monetă de aur. E [illegible] jocul legei lui Gresham: moneta forte este în[illegible] prin moneta slabă. Banii de argint din Franța [illegible] duceau în India, cu grămada. Erau cumpărați după [illegible] lor în argint pentru ca să-i vândă la monetă[illegible] din Bombay și Madras și să-i prefacă în rupii. In

această perioadă, aceste monetării au transformat [illegible] netă indiană mai mult de două miliarde franci [illegible] netele noastre franceze.

Erà firesc să se simtă în curând o mare lipsă [illegible] de argint. Pentru ca să se oprească dispariţia, [illegible] aceia ar fi fost în stare să se recurgă la măsuri [illegible] tive şi poate chiar la pedepsirea persoanelor care [illegible] tau bani de argint. Ştiinţa economică, indicând [illegible] lui, înlesneà aflarea unui leac mai folositor. [illegible] argint dispăreà pentrucă erà forte; erà destul [illegible] micşoreze din greutate sau din proporţia de metal [illegible] puteau fi siguri că-i să tăiau aripele: nu erà să mai [illegible] Aşà au făcut, printr'un comun acord, Franţa, [illegible] Belgia, Elveţia, prin convenţia din 23 [illegible] 1865[1].

Titlul tuturor monetelor de argint, *afară de piese* [illegible] *5 franci*, fu scăzut dela 900 miimi la 835 miimi, [illegible] le luà ceva mai mult de 7% din valoare. *Toate* [illegible] *piese au devenit deci şi au rămas monetă de „billon"* [illegible] conform principiilor invariabile în această materie [illegible] pierdut din aceà zi caracterul lor de monetă [illegible] n'au mai fost primite decât ca monetă măruntă[2]. [illegible] s'a făcut excepţie pentru piesa de 5 franci? [illegible] cerut-o, din respect pentru principiul bimetalist [illegible] dacă ar fi discreditat toate monetele de argint, ar [illegible] nunţat complect la moneta de argint ca monetă legală [illegible] fi devenit monometalistă în aur ca şi Anglia, şi [illegible]

[1] Aceasta se numeşte *Unirea Latină* (cu toate că în ea [illegible] Spania şi Portugalia). Puţin după aceia s'a alipit şi Grecia [illegible] început se stabilise că monetele bătute în una din aceste [illegible] vor aveà drept de circulaţie în toate. Dar această liberă [illegible] s'a retras în 1893 pentru monetele de argint divizionare (adică [illegible] mici de 5 franci) ale Italiei şi ceva mai târziu ale Greciei. [illegible] măsură a fost luată nu împotriva acestor ţări, ci cu învoirea [illegible] fiindcă schimbul, care ne erà nefavorabil, goneà în Franţa [illegible] monetă măruntă, aşà că lipseà în ţară.

[2] Până la concurenţa de 50 franci între particulari şi 100 [illegible] în casieriile publice—dar pentru acestea, de fapt, fără limită [illegible] drept, ca Statul să nu poată refuzà moneta emisă de el.

[illegible] în sistemul monetar înspăimântà guvernul [illegible] S'a menţinut deci piesa de 5 franci cu greutatea [illegible] şi caracterul său de monetă legală. Fireşte, [illegible] continuat să dispară din Franţa, dar de ea se pu[illegible] mai uşor decât de moneta măruntă: la nevoie [illegible] înlocuì prin piesa de 5 franci de aur.

[illegible] dela 1871, am văzut că o revoluţie contrară [illegible] cu valoarea respectivă a celor două metaluri [illegible] sistemul monetar francez erà din nou în desechili[illegible] dar de data aceasta în sens invers. Acum moneta [illegible] erà prea forte şi, prin urmare, începù să se în[illegible]dească.

[illegible] operaţii pe care le-am explicat mai sus, reîn[illegible], dar în sens contrar. Să reluăm şi explicaţia, pen[illegible] evità orice neclaritate asupra acestui punct esenţial. [illegible] bancher din Paris îşi procurà 3.100 franci de aur [illegible] de 20 franci şi de 10. Făceau împreună 1 kilo[illegible] de aur. Le pune într'un sac şi le expediază la Lon[illegible] Pe piaţa metalelor preţioase din Londra, cu un ki[illegible] de aur puteà aveà până la 20 gilograme argint. [illegible] deci 20 kgr. argint, pune să-i le trimeată la [illegible] şi dă să-i le bată monete la Monetărie. Cum Mo[illegible] scoteà dintr'un kgr. de argint 40 monete a 5 [illegible] (adică 200 franci), îi dete bancherului nostru [illegible] 200 = 4.000 franci în piese de 5 franci. Beneficiul [illegible] de 900 franci. Dacă scădem cheltuielile de trans[illegible], de baterea monetelor, etc., precum şi prima nece[illegible] pentru a-şi procurà monetele de aur, pe măsură ce [illegible] tot răriau, operaţia rămâne totuşi lucrativă. E [illegible], pentru Franţa, operaţia se traduceà printr'o îm[illegible] a monetei-aur şi o creştere a celei de argint. Re[illegible] la infinit, ar fi avut ca rezultat inevitabil înlocui[illegible] definitivă în circulaţie a monetii de aur prin cea de [illegible].

[illegible] deci ca Puterile cari formaseră Uniunea La[illegible] (în care intrase mai târziu şi Grecia), să se înţeleagă [illegible] să înlăture această nouă primejdie. După cum în [illegible] împiedicaseră dispariţia monetii de argint, mic-

şorându-i titlul, tot aşà ar fi putut-o oprì pe aceea
netii de aur, slăbindu-i şi acesteia titlul sau mic
greutatea. Dar aceste prefaceri continue, când
monete, când a celeilalte, ar fi dezorganizat cu
temul monetar. De aceia preferară să recurgă la
cedeu mai simplu, dar mai brutal: se tăià nodul
Convenţia din 5 Noembrie 1878 a suspendat bat
netelor de argint[1]. De atunci, operaţia pe care
ris-o nu se mai puteà face. Nu mai e nici un
să cumperi argint din străinătate, pentru că nu
poţi preface în monetă.

De altfel, această măsură a reuşit pe deplin
treze Franţii frumosul său stoc metalic de aur,
fusese încă prea rău atacat. Dar, cum e lesne de
această Convenţie, care închideà pentru argintul
piaţă de aproape 80 milioane de oameni şi-i
astfel debuşeurile, avù ca efect să grăbească încă
mult deprecierea argintului-metal, adică să agraveze
Atunci, argintul-metal, care nu pierduse decât
şi 12%, se văzù căzând din ce în ce mai jos, până
franci kilogarmul, în 1903, ceiace reprezintă mai
de $^2/_5$ din valoarea sa legală (200 franci) şi
raportului de 1 la 40 între valoarea celor două
Cu alte cuvinte, piesa de 5 franci, nu mai valoră
franci şi francul (din cauza titlului mai slab) cam
36 centime!

In aceste condiţii, nimeni n'a mai încercat
beră a monetii de argint şi nici nu se ştie dacă se
reluà. Aşà fiind, se poate spune, măcar că ţările
niunea latină sunt încă legal sub regimul bimetalic,
fapt, au devenit aproape monometaliste în aur. *Din*
toate monetele lor de argint, numai una mai e încă
netă legală, şi tocmai aceasta nu se mai bate!

[1] Cel puţin pentu piesa de 5 franci, singura monetă de
care are curs legal. Pentru celelalte monete mici de argint,
şi-a rezervat dreptul da a bate o anumită cantitate, deosebit
cifra populatiei—şi care a crescut foarte mult dela războiu

IV

Dacă se potriveşte adoptarea sistemului monometalist.

După explicaţiile precedente, se pare că nu mai e nici
motiv să stăm la îndoială. Sistemul monometalist e
mai simplu, nu dă naştere la toate greutăţile pe care
am semnalat. De ce să nu-l adoptăm?

Aceasta au şi făcut cea mai mare parte din ţări, An-
cea dintâi (1816), apoi Portugalia (1854), Germa-
(1873), Statele Scandinave (1875), Finlanda (1878),
România (1890), Austria (1892) Rusia (1897), Japonia
1897), Peru (1901).

Nu mai rămân ţări bimetaliste decât grupul Uniunei
latine (Franţa, Italia, Belgia, Elveţia şi Grecia), Olan-
Spania, Statele-Unite, Mexicul şi Indiile.

Monometalismul-argint domneşte în Asia afară de In-
şi Japonoia, care l'au părăsit de puţin timp. De
Léon Say spuneà: rasa albă caută metalul galben,
rasa galbenă pe cel alb.

Totuşi, bimetalismul nu a pierdut încă partida. Mai
bimetalişti în Franţa şi chiar printre economişti.
Iată argumentele ce pot fi aduse şi care nu sunt lip-
de oarecare tărie:

Ştim că orice schimbare în valoarea monetii are
drept consecinţă imediată o variaţie inversă la preţuri
mai sus, p. 258): ori, când nu-i decât o monetă, e
de temut ca aceste variaţii să nu fie dese şi brusce; să
nu sdruncine tot organismul comercial şi să nu provoace
crize continue.

Când însă se întrebuinţează, pentru măsurarea valori-
două monete, atunci se *stabileşte între ele un fel de*
compensaţie, foarte favorabilă stabilităţii preţurilor şi
prin urmare şi prosperităţii comerţului, căci în afaceri,
stabilitatea e elementul cel mai considerat. Explicarea a-
cestui fenomen de compensaţie e cam delicată, dar totuşi,
uşor să ne facem o idee despre dânsa.

Trebue să observăm în primul rând, că variaţiile [...] două metale vor fi necesar solidare, parcă ar fi unul [...] gur. Acesta nu este decât un caz particular al legii [...] stituţiei (vezi pag. 52), care cere ca oridecâteori un [...] dus poate fi înlocuit prin altul în consumaţie, valorile [...] lor să fie absolut egale. Dacă electricitatea poate [...] locui perfect gazul de luminat şi *viceversa*, preţul [...] tuia din urmă trebue să se reguleze după a celuilalt. Dar nu este nici un caz de substituţie mai perfect decât acel al francului argint prin francul aur — sau *viceversa* — presupunând un regim de bimetalism adevărat, adică cu libertatea de a bate monete din ambele metale. Deci, atâta vreme cât poţi întrebuinţà, indiferent unul pentru celalt, unul nu poate valorà mai mult sau mai puţin ca celalt.

Aceasta fiind stabilit, trebue să ne amintim că superioritatea metalelor preţioase ca măsură a valorilor, tărnă de faptul că variaţiile de cantitate sunt de puţină însemnătate faţă de masa existentă (vezi mai sus pag. 272). Această condiţie însă, va fi îndeplinită cu atât mai bine, cu cât stocul metalic va fi mai considerabil şi se va alimenta din isvoare diferite. Compus din două metale, va formà întâi o masă dublă, şi apoi, cum e puţin probabil să coincidă cauzele care aduc o reducere de producţie a unuia sau altuia din cele două metale, variaţiile vor fi mai puţin sensibile. Aşà se întâmplă şi pildă şi cu creşterile unui fluviu, care sunt mai puţin năvalnice şi mai puţin periculoase, când afluenţii sunt mai numeroşi şi-şi au izvorul în regiuni mai depărtate şi mai diferite, prin caracterul lor geologic sau climaterie. Creşterile Senei, a cărei afluenţi au forma de raze [...] prăştiate, sunt în general neprimejdioase, pe când [...] cele ale Loarei sau Garonei, a căror afluenţi mari, [...] nesc toţi din aceiaşi regiune, sunt dezastroase. Din acest punct de vedere e preferat ca rezerva noastră metalică să fie alimentată de doi afluenţi de origină diferită, de aur şi argint, decât de unul singur, şi dacă ar fi trei sau patru, nivelul ar fi cu atât mai stabil, astfel încât în

[...] *poly-metalismul* ar fi mai avantajos decât bimetalismul. De fapt, dacă n'ar fi fost decât metalul aur descoperirea minelor de aur din California şi Australia ar fi pricinuit cea mai mare tulburare printr'o creştere neînsemnată a preţurilor, şi acelaş ar fi efectul minelor din Transvaal şi Klondyke. Sleirea lor ar produce o perturbare în sens contrar, dar şi mai de temut. Nu importă faptul că preţurile sunt ridicate sau scoborîte, dar ceiace importă mult e, ca să nu se întâmple o trecere bruscă dela preţuri urcate la scăzute şi *vice-versa*. Idealul unui bun sistem monetar este *stabilitatea preţurilor*.

Nu numai că bimetaliştii nu-s dispuşi să renunţe la sistemul lor, dar încă ar voi să convertească la el şi ţările monometaliste în aur, şi pretind că nici una din dificultăţile temute nu s'ar produce, dacă acest sistem ar fi consacrat printr'o înţelegere internaţională a tuturor ţărilor mari, relativ la raportul de 15½, sau oricare alt raport s'ar stabili.

Această afirmaţie pare izbitoare economiştilor din şcoala clasică. Nu poate depinde, spun ei, de voinţa unui guvern, nici chiar de a tuturor guvernelor la un loc, fixarea valoarii respective a aurului şi argintului *ne varietur*, după cum nu pot fixà valoarea respectivă a boilor şi a berbecilor, sau acea a grâului şi ovăzului. Valoarea lucrurilor e fixată numai de legea cererii şi ofertii şi scapă cu totul de sub reglementarea legiuitorului: acea a metalelor preţioase nu face excepţie la regulă.

Acest raţionament ca generalizare ni se pare prea absolut. Aurul şi argintul nu sunt mărfuri care pot fi asemănate cu boii sau berbecii, nici cu orice altă marfă, şi tată de ce: principala lor întrebuinţare este fabricarea monetei. Prin urmare, când e vorba de cererea metalelor preţioase, trebue să înţelegem prin aceasta numai cererea ce o fac vre-o douăsprezece state mari pentru monetăriile lor. Ori, nu e nimic absurd în ideia că dacă această duzină de cumpărători s'ar înţelege între dânşii ca să fixeze preţurile respective ale celor două metale, n'ar puteà să nu reuşească. Dacă declară că vor cumpărà

cu toţii kilogramul de aur cu preţul de 3.100 franci kgr. de argint cu 200 franci, este foarte probabil determina preţul pieţii.

Se spune că-i absurd să decretăm că un bou va totdeauna cât 10 berbeci sau că un hectolitru de grâu face totdeauna două de ovăz! Da, de sigur, pentrucă acestor mărfuri e uriaşă şi cursul lor e determinat nevoile fiecăruia dintre noi, adică de milioane de consumatori. Dar dacă n'ar fi pe lume decât vre-o duzină persoane care întrebuinţează boul sau berbecul, e probabil, că ar depinde de coaliţia lor, fixarea preţului în proporţia de 1 la 10 sau de orice altă proporţie la convenì. Un astfel de rezultat a fost foarte deseori obţinut, chiar în condiţii mai puţin favorabile, în coaliţiile comerciale pe care le-am văzut sub numele de *Cartele* sau *Trusturi*.

Firește, nu trebue să duem această concluzie la absurd. Se înţelege, nu poate stà în puterea guvernelor chiar dacă ar fi unanime, să decreteze că raportul dintre aur şi argint va fi de-acum încolo pe picior de egalitate, şi încă mai puţin, că raportul va fi răsturnat şi că de-acum înainte un kilogram de argint va face 15 kilograme ½ aur! De ce o astfel de declaraţie ar fi lipsită de moartă? Pentrucă întrebuinţarea industrială a metalelor preţioase, cu toate că de mai mică importanţă decât întrebuinţarea monetară (deşi absoarbe anual 30 până la 40% din producţie), ar fi îndeajuns să împiedice fixarea unui raport aşà de extravagant ca cel pe care l-ar enunţa cat. Toate guvernele din lume ar puteà să decreteze că ar vreà că argintul va preţui tot cât aurul, niciodată bărbaţii sau femeile nu vor plăti pentru un ceas sau un inel de argint acelaş preţ ca pentru un ceas sau un inel de aur.

Dar, în limite raţionale, nu ezităm să credem, că un acord internaţional ar fi în stare să fixeze valoarea respectivă a celor două metale şi să suprime prin urmare principalul neajuns al sistemului bimetalist, adică dispariţia uneia din cele două monete. Unde ar puteà emigrà, dacă peste tot ar fi supusă la aceiaşi lege?

Dar acest acord internaţional e posibil oare în realitate? Aceasta este o altă chestie. Se pare că nu-i posibil, căci fiecare ţară socoate ca un punct de onoare pentru ea, păstrarea etalonului-aur, şi în special guvernul englez, al cărui concurs ar fi indispensabil bimetalismului, l'a refuzat întotdeauna.

Dela războiu situaţia ţărilor bi-metaliste s'a întărit într'un fel, pentrucă valoarea argintului a crescut mult, aproape până la raportul vechiu de 1 la 15, 5; prin urmare nu mai sunt de temut perturbările rezultând din legea lui Gresham.

Dar dealtă parte, a perdut mult din interes, deoarece întoarcerea la moneta metalică (galbenă sau albă) pare îndepărtată, nu numai în ţările ex-beligerante, cu curs forţat, dar şi în celelalte ţări. Aurul rămâne în pivniţele băncilor şi e întrebuinţat numai la regularea acţiunilor sau datoriilor faţă de străinătate. Aurul pare că de aici înainte trebuie să fie rezervat îndoitului rol de gaj al biletelor de bancă şi de monetă internaţională, moneta de hârtie trebuind să rămână singura monetă internaţională.

Iată deci momentul de a vorbi de dânsa.

CAPITOLUL IV

MONETA DE HÂRTIE

I

Dacă se poate înlocui moneta metalică prin moneta-hârtie

Cine a inventat moneta de hârtie? Nu se ştie. Era ea noscută în China din vremuri străvechi şi călătorul Marc Polo a descris-o în secolul al XIV-lea. Anticitatea ne-a lăsat multe exemple de monete, dacă nu de hârtie, cel puţin de piele sau de o valoare pur convenţională, care se numiau monete *obsidionales*, pentrucă se emiteau de obicei în oraşe asediate ca să înlocuiască moneta metalică, care lipseà.

Dacă n'am şti, printr'o experienţă zilnică, că se poate înlocui moneta metalică prin una de hârtie, ne-ar veni cam greu s'o credem şi chestia pusă în fruntea acestui capitol ni s'ar părea bizară.

Dacă e vorba de hârtie-monetă sub forma de bilet de bancă, nu e nici o taină. Biletul de bancă nu-i decât semnul reprezentativ al unei valori egală de aur sau titluri depuse la Bancă şi, cu toate că cei mai mulţi dintre aceia prin mâinile cărora circulă, nu o ştiu sau nu le pasă, se înţelege uşor că sunt primite ca monete. Dar când e vorba de *hârtia-monetă* propriu-zisă, adică de bucăţi de hârtie emise de Stat, fără rambursare şi nici măcar cu dată fixă şi fără o acoperire în aur, argint sau valori, ne putem cu drept cuvânt mirà.

Firește, că nu s'ar puteà înlocui grâul, cărbunele sau vre-o bogăţie oarecare, cu simple foi de hârtie, pe care s'ar imprimà aceste cuvinte: „100 hectolitri de grâu" sau „100 chintale de cărbune". Aceste foi de hârtie nu ne-ar puteà hrăni sau încălzi. Şi chiar dacă ne-am servì de monete, ca să le atârnăm de gât, cum fac fetele din

[illegible] cu lefţii lor de aur sau argint, e clar că nişte bucăţi de hârtie colorată nu i-ar puteà înlocuì. Dar noi ştim că moneta nu-i o bogăţie ca oricare alta şi că, în societăţile noastre civilizate, utilitatea ei e cu totul nematerială. O monetă de metal nu-i altceva decât un bon, care ne dă dreptul să dobîndim, în anumite condiţii o parte din bogăţiile existente (vezi p. 278). Dar rolul acesta de „bon" poate fi jucat tot aşà de bine — dacă nu mai bine, când e vorba de uşurinţa circulaţiei — de o foae de hârtie, ca şi de o bucată de metal. Financiarul Law, cu toate că prea experimentarea lui prematură a dus Franţa la faliment, a avut meritul de a fi înţeles perfect şi de a fi demonstrat această posibilitate. Şi cea mai bună dovadă este, dealtfel, întrebuinţarea hârtiei, care tinde să se generalizeze tot mai mult. Şi de ce nu? Dacă prin voinţa legii şi prin consimţimântul general, aceste bucăţi de hârtie albă sau albastră capătă proprietatea de a servì pentru plata cumpărăturilor noastre, a datoriilor, a impozitelor, de ce n'ar circulà tot aşà ca şi piesele albe sau gulbene? Căci nici acestea nu ne servesc la altceva.

Şi chiar trebue să observăm că, dacă perspectiva sau siguranţa unei rambursări, la un termen mai apropiat sau mai depărtat, e de o mare importanţă pentru financiari, n'are aproape deloc pentru public, căci ce-i pasă celui care primeşte ca plată bucăţi de hârtie, să ştie că le vom puteà schimbà într'o zi, nu se ştie când, pe aur sau pe argint? Nimeni din cei care le primesc n'au intenţia să le păstreze până la acest termen. E destul să ştie, ca să le primească, că le va puteà trece altora, cari şi ei le vor primì. E un act de încredere reciprocă.

E chiar un fapt vrednic de observat uşurinţa cu care popoarele cele mai înapoiate în evoluţia economică, primesc înlocuirea printr'o monetă pur convenţională, a unei monete-marfă. Trebue să presupunem că între monetele primitive, multe dintre ele, ca de pildă scoicile, erau chiar atunci monete convenţionale, căci nu reprezetau o valoare comestibilă şi mai puţin încă o valoare de colecţionator, la triburile unde aveau curs. In orice caz, s'a

putut experimentă de mai multe ori, și acum de curând la triburile marocane, graba cu care, numai după o mică ezitare, primesc hârtia, în locul unei monete de argint care o cunoscuseră. Și istoria tuturor războaielor, și ales a războiului actual, dă o mulțime de dovezi acestui fapt psichologic atât de curios, pentru că care este partea credinții în lucrurile umane, chiar ideia pe care oamenii și-o fac despre bogăție. In cele multe din orașele din Franța (afară de Paris), popol a reclamat ea însăși emiterea hârtiei-monetă, pentr eră mare lipsă de monetă mărunță metalică; bucăte de hârtie cele mai mânjite, au fost primite peste tot aceiași grabă, ca și napoleonii de aur — iar frumo monetă de aur a fost adusă cu toată bunăvoința posib la Banca Franței, în schimbul hârtiilor (așă au fost duse benevol aproape 2 miliarde de franci). Nu numa că moneta de hârtie a circulat fără greutate, ci au put s'o și pună la păstrare, ca pe cea de aur, ceiace seamnă cea mai mare cinste ce-i se poate face.

De-altfel, n'ar fi atât de surprinzătoare circulația monete convenționale, când ne gândim că nici mone metalică n'are decât tot o valoare în parte conven nală, căci, când se spune, cum se spune atât de de orice monetă bună de aur sau de argint are o valoa intrinsecă egală cu valoarea sa nominală, nu trebu ne lăsăm înșelați de acest cuvânt de valoare *intrinsecă*. Dacă e drept că mica bucată de aur care formează pi de 20 franci, are în realitate o valoare de vânzare de franci, aceasta e în mare parte pentrucă aurul servește facerea pieselor de 20 franci sau a altor monete de au Dacă n'ar servì decât la facerea giuvaerurilor sau la a rirea ramelor de tablouri, această bucată de aur n valorà desigur 20 franci: n'ar face poate nici 5 franci. De altfel, aceasta nu-i ceva special monetii. Pentru un obiect oarecare să aibă valoare de schimb, trebue și alegerea oamenilor să intervină într'o oare care mă sură, dar dacă această alegere e determinată de cau *naturale*, valoarea care rezultă este în partea naturală

convențională. Nici grâul nu-și datorește valoa- faptului, că cea mai mare parte din oamenii ci- au adoptat această cereală, între atâtea altele, hrană, și dacă vre-odată moda le-ar înlocuì prin , nici o îndoială că valoarea lui va fi nimicită: ntea nimeni nu se va gândi să spună că valoa- grâului este convențională. Tot așa e și cu metatele . Alegerea oamenilor, îndreptându-se asupra prețioase, n'a avut nimic arbitrar, căci a fost de calitățile foarte reale pe care le au aceste me- pe care le-am indicat. Singura deosebire este, că ușor să înlocuești metalele prețioase ca monetă, de- înlocuiești grâul ca aliment.

toate acestea trebue să mărturisim că între valoarea metalice și aceà a monetii-hârtie vor fi totdeauna diferențe. Iată-le:

Moneta de hârtie, neavând decât o valoare dată prin nu se poate întinde dincolo de hotarele teritoriului domnește această lege. Nu poate deci servì să re- schimbul internațional. Din contra, valoarea mo- metalice, fiind regulată după aceia a metalului, este aceiași în toate țările civilizate: poate deci circulà tot, dacă nu ca monetă, cel puțin ca metal prețios. de ce moneta metalică e, în esență, *monetă interna- ă*, pe când cea de hârtie rămâne numai monetă nală[1].

Hârtia-monetă n'are nici o valoare comercială, căci de numai de voința legiuitorului și aceiași lege care -o, o și poate desființà. Dacă legea demonetizează monetă, aceasta nu mai rămâne în mână purtăto- decât o sdreanță fără valoare: când și-a perdut va- legală, a perdut totul. Nu tot așa e cu moneta me-

[1] In toate acestea, se va spune, o hârtie a Băncii Franții este numai, primită în străinătate? — Da, dar în acest caz e pri- nu ca o monetă, ci ca un titlu de creanță, adică cu intenția a înapoia în Franța *pentru a fi plătită în monetă*. Călătorul obligat față de hotelier, dar țara lui încă nu, căci va trebui schimbe această hârtie.

talică. In afară de valoarea legală, are [illegible] naturală, de sigur! mult mai mică decât [illegible] nală, după cum am spus, dar cu toate [illegible] *valoare de marfă*, pe care o datorește [illegible] zice a metalelor care o compun și care sunt [illegible] fi comune și de puțină importanță, așà [illegible] aceste monete ar fi demonetizate de lege, [illegible] tot n'ar pierde totul. De sigur, dacă aurul [illegible] ar fi demonetizate *în toate țările*, moneta [illegible] pierde cea mai mare parte din valoare: [illegible] principal, monetăriile, i-ar lipsì. Și dovadă [illegible] juns ca numai câteva țări să-și demonetizeze [illegible] de argint, pentru ca să provoace o scădere [illegible] a valorii metalului alb. Totuși, chiar în [illegible] extremă, metalele prețioase și-ar mai [illegible] utilitate, pentrucă ar puteà fi întrebuințate [illegible] industriale; și cum aceste întrebuințări industriale venì cu atât mai importante și cu atât mai [illegible] cu cât valoarea metalului ar scădeà, e posibil [illegible] scădere a valorii să nu fie atât de mare [illegible] Să admitem că ar fi de două treimi sau trei [illegible] valoarea actuală. Ar rămâne încă, în mâinile [illegible] lui acestor monete, o oarecare valoare, pe care [illegible] i-o poate răpì, probabil o valoare superioară [illegible] oricărei alte mărfi, pe care ar fi ales-o ca [illegible] și care ar fi fost demonetizată.

3° In sfârșit, valoarea monetii de hârtie e, [illegible] mai variabilă decât aceea a monetei metalice [illegible] din pricină că, pe când cantitatea monetii [illegible] depinde decât de cauze naturale, de ex. [illegible] noui mine, cantitatea monetii de hârtie depinde [illegible] oamenilor. Una e emisă de guvern, cealaltă [illegible] Stă deci în puterea legiuitorului neprevăzător [illegible] cieze moneta de hârtie, scoțând o cantitate [illegible] faptul se întâmplă foarte des, pe când nu stă [illegible] unui guvern *deprecierea monetii metalice* [illegible] *exagerată*.

E drept că descoperirea unor mine excepțional [illegible]

[illegible] și ca în lume, la un moment dat, o [illegible] de metale prețioase, și deci, să [illegible] valoarea monetii metalice. E drept iarăși, [illegible] o perioadă de depresiune urmează după o [illegible] activitate, moneta metalică care a fost atrasă [illegible] să se găsească la un moment dat în [illegible]. Faptul se întâmplă des, dar aceste va- [illegible] de aur sau argint nu produc niciodată [illegible] brutală pe care o produce variațiile în [illegible] hârtie-monetă, pentru că ele se întind asu- [illegible] suprafețe a lumii civilizate: peste tot căutate [illegible] metalele prețioase dacă sunt în surplus într'o [illegible] să se îndrepte de la sine spre alte țări, [illegible] subite de hârtie-monetă — fiind tot- [illegible] în hotarele unei țări determinate, într'un [illegible] închis, din care nu se pot revărsa — [illegible] desastroase.

[illegible] neajunsurile cari fac din hârtia-monetă [illegible] mai periculos de manipulat decât moneta [illegible] însă departe de a justificà blestemul pro- [illegible] hârtiei-monetă, când s'a spus „că este cel [illegible] al națiunilor; este pentru moral ca și [illegible] fizic"[1]. După socoteala asta, toată Europa [illegible] ciumată.

[illegible] să se observe, că aceste primejdii ar puteà [illegible] și dispare aproape complect, dacă s'ar închi- [illegible] internațională încheiată între toate țările [illegible] prin care toți s'ar angajà:

[illegible] legal aceleiași hârtii-monete;

[illegible] mărească cantitatea, sau să i-o mărească nu- [illegible] proporție stabilită dinainte, calculată pentru [illegible], de exemplu după creșterea populației.

[illegible] valoarea hârtiei-monete, cu toate că-i me- [illegible] artificială chiar numai prin faptul că

[1] [illegible] atribuite adesea lui Napoleon, dar care au fost spuse [illegible] al său, M. de Montalivet (Circulara din 10 Oc- [illegible]

se sprijină pe consimţirea unanimă a popoarelor, totuşi o bază tot atât de largă, dar mai stabilă loarea monetii metalice însăşi. Căci, dacă-i adevărat am spus, că aceasta-i emisă de natură şi nu de verne, trebue observat că natura e totdeauna când un Sindicat de State ar avea şansa să fie nat! Ele au astăzi, după cum vom vedeà destul de informaţie, pentru a puteà regulà emisia netă după nevoile circulaţiei. Atunci, cum ar fi regulată de prevederile ştiinţifice şi nu cum, de jocul întâmplării, e de crezut că va va fi aşà de supusă la variaţii. Probabil, formă và fi moneta viitorului.

Caracterul monetii de hârtie, de a fi artificială, de altfel, un semn de inferioritate: ba dimpotrivă nometrul este un instrument artificial pentru orelor, pe când soarele este un instrument natural sta nu împiedică ca cel dintâi să fie, pentru trebuinţare, cu mult superior celui de-al doilea. caracteristica progresului, înlocuirea instrumentelor turale prin instrumente artificiale: bătul prin prin locomotivă, lumina soarelui prin lampa căldura lui prin calorifer.

II

Dacă crearea unei monete de hârtie înseamnă creare de bogăţie.

Oamenii cari au avut cei dintâi ideia de a creà de hârtie, se lăudau că fac să crească bogăţia parcă ar fi descoperit o mină de aur, sau ar fi marea operă a prefacerii metalelor, visată de alchimişti.

Subt această formă, ideia erà, evident, absurdă presupune o creaţie de bogăţie *ex nihilo*. Şi, cestea, au ridiculizat-o prea mult, căci e foarte că emisia unei monete de hârtie poate creşte recare măsură cantitatea de bogăţie existentă fără

chip? Adam Smith e cel dintâi care a dat ex- observă că moneta metalică care circulă în- este un capital neproductiv şi că substituirea hârtie, făcând disponibil acest capital, îngădue întrebuinţat, şi anume, în mod productiv. E ca şi el într'o comparaţie rămasă celebră, găsin- mijlocul de a călători prin aer, s'ar puteà restituì producţii toată suprafaţa pământului ocupată

raţia ingenioasă a lui Adam Smith lasă totuşi nelămurire. Se vede clar, că din ziua în care fi nevoie de drumuri şi de căi ferate, s'ar pământul pe care-l ocupă şi să se re- culturii şi producţiei cam vre-o 400.000 hec- în Franţa, — dar nu se vede tot atât de lim- va puteà face cu moneta metalică din ziua în găsì mijlocul de a se lipsì de ea. Se va topì, face din ea vase sau cercei? Câştigul ar fi slab

Nu! dar o vor întrebuinţà pentru cumpărături în străinătate: iată beneficiul. Franţa are de peste 9 miliarde franci, sub forma de mo- aur şi argint. Acest capital enorm nu-i produce presupunem că s'ar găsì mijlocul să-l înlocuia- hârtie; iată 9 miliarde pe care le-ar puteà plasà în fie cumpărând titluri de rentă, acţiuni de de fier, pământuri, corăbii, fie reînoindu-şi unel- industriale sau agricole, şi care, într'un chip sau puteà aduce 5 până la 6%, adică peste 400 400 milioane venit.

unele familii, care având argintărie sau giu- de valoare mare, le înlocuesc printr'un metal de sau cu pietre falşe, şi pentru ca să-şi mărească realizează capitalul astfel învestit. Sau încă, ca particulari foarte şireţi, cari, ştiind că banul nu a- un câştig, cât doarme în buzunarul lor sau în îngrijesc să nu păstreze acasă decât strictul ne- plasează restul. Cei mai bogaţi sunt adesea cei mai puţini bani în casă. Ţăranul econom are vre-un

sertar ascuns plin de napoleoni sau de franci, [illegible] narul n'are pentru a-şi plăti furnizorii, decât [illegible] de cecuri. Naţiunile pot face la fel. Pe când [illegible] trebuinţează 9 miliarde de numerar, Anglia, [illegible] pută în chestii de credit, se mulţumeşte cu 3; [illegible] acestea, nu-i mai săracă, dimpotrivă!

Când, deci, se pune chestia: Stă în puterea [illegible] sau chiar a băncilor, ca, emiţând hârtie-monetă [illegible] scă real bogăţia ţării? — nu trebue să răspun[illegible] tr'o negaţie absolută. In realitate, lucru se poa[illegible] plà, *dar numai până se ajunge la o sumă egală* [illegible] *tatea de monetă metalică existentă.* Inlocuind [illegible] arde de numerar, ce are Franţa, cu o sumă egală [illegible] emisia hârtiei-monetă ar puteà într'adevăr [illegible] Franţii un supliment de bogăţie de 9 miliarde [illegible] nici o parà mai mult, şi încă şi aceasta e un [illegible] teoretic, căci, în practică ar fi cam hazardat [illegible] până la această limită.

Trebue să se mai observe încă, că dacă câştigul [illegible] l'am evaluat poate fi realizat de anumite ţări, [illegible] tea fi realizat *de toate deodată.* O ţară poate [illegible] cul său metalic în mod productiv, strecurându-l [illegible] nătate, dar dacă fiecare ţară ar vrea să facă [illegible] clar că nici una n'ar reuşì. Aurul şi argintul [illegible] rit de toate ţările cari ar căutà să scape de el, [illegible] aveà decât valoarea lor industrială şi încă foarte [illegible] ciată prin creşterea ofertii — pe când, dacă [illegible] coperì mijlocul de a se lipsì de drumuri, ar fi [illegible] altceva: *toate ţările* la olaltă ar putea beneficia [illegible] utilitatea nouă pe care ar găsi-o în terenurile [illegible] sacrate transportului iar acum devenite disponibile [illegible] acest sens, pitoreasca comparaţie a lui Adam [illegible] păcătueşte, după a noastră părere.

Şi cu toate astea e adevărată, în sensul că, [illegible] supunând moneta metalică înlocuită peste tot [illegible] netă de hârtie, neamul omenesc ar economisi [illegible] colo toată munca pe care e nevoit să o desfăşure [illegible] pentru întreţinerea stocului său metalic, pentru [illegible]

[illegible] pe care-l sapă zilnic tocirea şi pierderile acciden[illegible] mai ales pentru menţinerea massei de monete la [illegible] pe care-l cer nevoile unui comerţ şi a unei popu[illegible] în creştere. Se crede, poate, că această muncă [illegible] lucru? Exploatarea minelor de aur şi de argint [illegible] transportul, baterea monetelor, reprezintă munca [illegible] mii de lucrători, o întreagă armată. Suprimaţi [illegible] a întrebuinţà metalele preţioase, şi toate a[illegible] vor deveni disponibile pentru o nouă produc[illegible] producătoare a Omenirii va fi cu atât mai [illegible]

[illegible], se vede că răspunsul la chestia care for[illegible] titlul acestui capital, este foarte diferită de cel [illegible] altă dată. Nu mai trebue să spunem, că moneta [illegible] creşte bogăţia unei ţări *în măsura în care îşi* [illegible] *stocul ei monetar*, ci dimpotrivă, *în măsura care* [illegible] *să-l micşorăm.*

III

[illegible] exagerată a hârtiei-monetă şi semnele cari o vădesc.

[illegible] măsurat avantajul *economic* pe care-l poate a[illegible] hârtiei monetă într'o ţară. Dar el nu inte[illegible] decât pe economişti, şi nu acesta e motivul care [illegible] guvernele să emită hârtie-monetă. Scopul ce-l [illegible] mai practic şi mai simplu: e un avantagiu *fi*[illegible] Când un guvern nu mai are bani, crearea de [illegible] e pentru dânsul un mijloc foarte comod de [illegible] furnisorii, funcţionarii, cheltuelile, *fără să fie* [illegible] *împrumute* şi *deci fără să trebuască să plătească* [illegible] Când un guvern se află în această situaţie, se [illegible] nu se bucură de un credit prea mare şi dacă [illegible] de bani, sau nu găseşte cine să-i împrumute, [illegible] este prea mare. Iată de ce multe State au [illegible] emiterea de hârtie-monetă, şi în definitiv nu [illegible] rău, dacă au fost destul de cuminţi să nu treacă [illegible] emisie peste limita necesară nevoilor ţării, [illegible] reprezentată prin cantitatea de monetă metalică

în circulație. Din nefericire pentru un guvern în datorii, ispita e mare să treacă de cercul fatal au cedat și au sfârșit prin faliment — totuși, no

Toată lumea cunoaște lamentabila întâmplare a *telor*. Se știe că aceste asignate aveau, cu toate garanție: bunurile confiscate emigraților și Biser ele fuseseră scoase în număr infinit mai mare cestor bunuri, până la cifra extravagantă de 45 de franci, adică probabil de douăzeci de ori numerarului care există la această epocă! Chiar această emisie s'ar fi făcut în monete buno de gint, ar fi provocat totuși o depreciere consid monetii metalice, fiindcă aceasta ar fi fost de superioară nevoilor. Putem să ne gândim dacă bue să fi fost deprecierea unei simple monete d S'a văzut o preche de cisme vânzându-se cu 4.700 un top de hârtie 450 franci și abonamentul la Officiel" 1.000 franci.

Totuși, se poate zice că, în starea actuală a conomice, un guvern care trece limita este de neiertat. Sunt într'adevăr semne sigure, conomistului și financiarului, care permit să pericolul chiar dela distanță, și care dau indi sigure decât acelea pe care le dă plumbul de indicatoarele de adâncimi pentru pilot.

Primul este *prima aurului*. Din ziua în care prea multă hârtie-monetă în raport cu nevoile se deprecieze, urmând legea constantă a primul efect al acestei deprecieri, primul se cunoaște, atunci când marele public stată, este că moneta metalică face primă. talică face primă, adică valoarea sa reiese prima depreciere a instrumentului monetar ieșind stâncile în timpul refluxului. Banch încep să o caute pentru străinătate, sub net netă brută și plătesc o mică majorare, ca să Atunci e momentul ca financiarii să deschidă Al doilea, este *dispariția monetei metal*

deprecierea hârtiei-monetă, dacă această depre- imediat înlăturată prin retragerea hârtiilor în lăsată să se prelungiască și să se agra- dispare și puțina monetă metalică care mai era. fenomen e foarte caracteristic: s'a manifestat în unde s'a abuzat de regimul hârtiei-monetă, America de Sud (țară, cu toate acestea, plină aur și argint!), precum și astăzi, în țările be- l'am explicat în amănunt cu ocazia legei lui nu mai revenim.

este, *urcarea schimbului*. N'am vorbit încă dar e ușor de înțeles că toate creanțele plă- străinătate, sunt aproape totdeauna plătibile deoarece aurul este moneta internațională: o schimb pentru Londra e considerată deci, ca cu aur, și dacă, prin urmare, acesta face cineva va beneficia de aceiași primă.

este: *creșterea prețurilor*. Aceasta nu a- mai târziu, dar arată că răul e deja serios, că a fost cu mult depășită. Atâta vreme cât hârtiei-monetă e slabă, de exemplu de 2 sau nu se resimt (afară de prețul aurului și bani). Negustorul mărunțișar sau chiar an- și vor majorà prețul mărfii, pentru o atât diferență, și chiar de ar face-o, publicul nu s'ar Din momentul în care deprecierea hârtiei- 10, 15, 50%, toți negustorii sau producă- prețurile proporțional. Răul, care până a- stare latentă, face erupție în afară și se a- zilei.

trebue să observăm că prețurile vechi nu se pentru persoanele care pot plăti în monetă me- mai au: aceasta n'a pierdut, într'adevăr, ni- ba dimpotrivă. Asistăm deci la un acel al *dedublării prețurilor:* fiecare două prețuri, unul plătibil în monetă meta- hârtie-monetă și diferența între cele două constă este tocmai deprecierea celei din urmă.

Dar dacă fenomenul e curios, el e rar şi fugitiv. [illegible] rul dispărând din circulaţie, cum se depreciază [illegible] de hârtie, nu mai poate figura ca mijloc de [illegible]

De îndată deci, ce un guvern constată semnele [illegible] gătoare, dispariţia şi prima aurului, urcarea [illegible] lui, prima sa datorie ar fi oprirea cu totul a [illegible] misii nouă de hârtie-monetă: ea a atins, într'adevăr, [illegible] mita la care trebue să se oprească. Dacă a avut [illegible] cirea s'o treacă şi dacă vede apărând, în [illegible] simptomele urcării şi dedublării preţurilor, trebue [illegible] întoarcă îndărăt şi să distrugă toată hârtia, în [illegible] în care se reîntoarce în cassieriile publice, până [illegible] la proporţiile normale. Dar acest leac eroic nu [illegible] bil unui guvern să-l aplice totdeauna. Într'adevăr, [illegible] tru a opri emiterea de hârtie-monetă, ar trebui [illegible] poată procura venituri pe vre-o altă cale, prin [illegible] mut, şi pentru ca să poată răscumpără hârtia [illegible] mai mult decât e necesar, ar trebui să găsească [illegible] dente în buget. Şi tocmai pentrucă în cea mai [illegible] parte din Statele beligerante, aceste condiţii nu [illegible] împlinite în prezent, emisia hârtiei continuă, [illegible] creşterea preţurilor şi a schimbului.

Semnele revelatoare pe care le-am enumărat [illegible] sunt pe deoparte preţioase pentru guverne, căci [illegible] de alta, foarte neplăcute, tocmai pentrucă instruesc [illegible] blicul şi riscă să-l pună pe griji. De aceea se [illegible] de a le împiedecă să apară la lumina zilei. De [illegible] acum, în Franţa, există o lege de circumstanţă [illegible] depseşte aspru orice export sau chiar orice [illegible] primé, a monetei metalice[1]. E deci interzis de [illegible] sau de a primi 110 sau 120 franci în hârtie de [illegible] pentru 100 franci aur. Aceste operaţii fiind [illegible] mai există o primă pentru aur, cel puţin în [illegible] nici dedublare de preţuri, dar nu se poate împiedecă [illegible] creşterea schimbului, nici urcarea preţurilor. [illegible] publicul nu se îngrijeşte de cea dintâi şi o [illegible] iar pe a doua o atribue cu totul altor cause decât [illegible] cierea hârtiei-monetă.

[1] Legea din 12 Februarie 1916.

CAPITOLUL V

SCHIMBUL INTERNAŢIONAL

I

Avantagiile comerţului internaţional

[illegible]bal nu se supune naţiunilor tot cu atâta tărie ca [illegible]ilor. Pentru aceştia rolul de Robinson nu se [illegible]ge decât în forma unui roman. O naţiune însă, [illegible] mai mică, dispune de resurse suficiente [illegible] putea trăi pe contul său propriu, fără a primi [illegible] străinătate. Totuşi, războiul cel mare şi blo- [illegible] care l-a impus mai multor ţări, a arătat printr'o [illegible]strare, că încetarea schimbului internaţional [illegible] privaţiuni atât de mari încât dacă acestea s'ar [illegible]lungit, ar fi atras moartea unei părţi din po-

[illegible]servat că, contrariu părerei curente create de [illegible]ţi, cumpărările, importul, şi nu exportul, sunt [illegible] care nu se poate lipsi o naţiune.

[illegible] priveşte bogăţiile naturale, ele sunt repar- [illegible]ul cu totul neegal pe suprafaţa pământului, [illegible] cauza diversităţii climei cât şi a zăcămintelor [illegible] ţară, chiar, atât de fericit aşezată cum e [illegible] nu poate scoate din pământul său nici bumbac, [illegible], nici portocale, nici cafea şi ea nu poate pro- [illegible]t în cantitate insuficientă cărbunele, lâna, mă- [illegible]ul de construcţie, etc. Alte ţări sunt şi mai [illegible] Franţa. Italia, Elveţia nu au cărbuni şi nici [illegible]lia nu are nici vin şi nici stafide pentru pu- [illegible]ional.

[illegible] ţări Europene au ajuns la o densitate de popu- [illegible] nu le mai îngăduie să-şi hrănească locuitorii: [illegible]nglia, Germania, trebuesc să ceară Rusiei şi [illegible] o parte dn pâinea lor de toate zilele[1].

[illegible] importul a fost puţin câte puţin oprit în timpul şi [illegible] război, pentru „Europa centrală şi orientală şi cu-

In ceea ce privește produsele manufacturate, nu există necesitate națională care să poată [illegible] fabricarea oricărui lucru. Sunt totuși și aci [illegible] ca apropierea sau depărtarea materiilor prime, [illegible] ților naturale, caracterele etnografice și psihol[illegible] populației, soluțiile dobândite prin desvoltarea [illegible] mite industrii, sub influența cauzelor istorice [illegible] ori a întâmplării — care să îngăduie cutărei sau [illegible] țări să producă în condiții mult mai economice [illegible] urmare mai ieftin. Celelalte țări mai puțin avanta[illegible] deci tot interesul să le cumpere aceste produse în [illegible] se încăpățâneze să le producă ele înși-le, în condiț[illegible] mai oneroase. De pildă Franța, poate foarte bine [illegible] brice ea singură automobile, și chiar fabrică foart[illegible] moase, sau mașini agricole; ea nu poate însă să l[illegible] tot atât de economic ca marile uzine ale Statelor [illegible] care sunt pregătite pentru a fabrica sutimi de mă[illegible] așa Anglia pentru construcția vapoarelor, Germania [illegible] tru produsele chimice și colorante, ne poate serv[illegible] mai ieftin, decât am putea face prin propriile n[illegible] mijloace.

In acest caz, avantajul importului consistă în *econ[illegible] de muncă* realizată de țara importatoare și se m[illegible] cu diferența dintre prețul plătit pentru marfa im[illegible] tată și prețul la care ar fi revenit dacă ar fi trebu[illegible] fie fabricată pe loc. Dacă un automobil american [illegible] prezintă decât 500 de zile de muncă americană, [illegible] când în Franța ar cere 1000 de zile de muncă, e lim[illegible] că dacă Franța îl poate cumpăra după valoarea sa, [illegible] dând în schimb o marfă care ar fi costat în Franț[illegible] 500 de zile de muncă, (să zicem 600, pentru a ține [illegible] de beneficiu și de transport), sau cu o sumă de bani [illegible] valentă acestor 600 zile de lucru, ea ar fi economi[illegible] adică câștigat, diferența, adică 400 zile de muncă.

toate chibzuelile foarte riguroase, aceste țări n'au putut evita [illegible] metea și consecințele ei.

Franța ea însăș e obligată, afară de anii buni, să importe [illegible] milioane de chintale de grâu pentru a-și complectă alimenta[illegible]

[illegible] avantagiu e acela pe care teoria clasică îl pune [illegible] rând la schimbul internațional. Bastiat îl for[illegible] în următorii termeni: „Să obții o satisfacție [illegible] un efort mai mic". Și, în adevăr, acesta este [illegible] schimbului între indivizi, așa cum l-am explicat [illegible] e ca o lărgire a diviziunii muncii.

[illegible]portul, spre deosebire de import, nu-i niciodată o [illegible]te, o chestie de viață și de moarte pentru o țară. [illegible], dacă am puteà spune, un fel de lux. Și totuși el [illegible] acela care formează obiectul politicei comerciale a [illegible] țări. Toate eforturile guvernanților tind a des[illegible] exportul, și a se feri de import! Cum se explică o [illegible] aberație? Aceasta pentrucă avantajul importului — [illegible]rea satisfacțiilor sau a economiilor — nu intere[illegible] decât pe consumatori, pe fiecare din ei numai pen[illegible] mică parte și aceștia se pierd în grămada indife[illegible] pe când avantagiile rezultând din export aduc [illegible]ciu producătorilor. Oamenii pun mult mai multă [illegible] în urmărirea unui câștig decât în a face economie. [illegible] cursul acestui război, nenumărate sunt articolele [illegible] chiar cărțile cari au fost publicate în vederea studierii [illegible]loacelor de a estinde exportul nostru — bănci de ex[illegible], societăți de export, agenții în străinătate, învăță[illegible]t comercial, etc., — și nu știu să fi fost publicat [illegible] un studiu în vederea desvoltării importului nostru, [illegible] numai de cazul particular al importului din colo[illegible]le noastre. Și nu se teme nimeni să facă sacrificii vân[illegible]d în pagubă, cu singurul scop de a creià sau susține [illegible]portul, cum vom vedeà relativ la *dumping*. Și se de[illegible] că după război, restaurarea economică a Franții va [illegible]pinde de desvoltarea exportului ei. Trebuie ca avanta[illegible]le exportului să fie izbitoare. De ce?

1° Trebuie recunoscut că exportul poate, mai bine de[illegible] importul, să servească politica de expansiune a unei [illegible]ri: importul este forma *pasivă* a comerțului, în timp [illegible] exportul e forma *activă*. Pentru a deschide debușee, [illegible]buie mai multă inițiativă, un simț comercial mai des[illegible]ltat, decât pentru aducerea mărfurilor, după cum, de[illegible]ltfel ca și'ntre indivizi, e desigur mai greu de a vinde

decât de a cumpărà. Orice industrie în stare de a [illegible] probează chiar prin această facultate, că nu mai [illegible] voie de protecţie, că-i emancipată, că poate să [illegible] se ducă singură în lume, că s'a ridicat dela rangul [illegible] dustrie naţională la acel de industrie internaţi[illegible]

Exportul produselor e unul din formele de [illegible] — ca şi aceia a limbii, a ideilor, a modelelor [illegible] cestea, crează o clientelă nu numai în sensul [illegible] ci în sensul etic şi politic al acestui cuvânt.

2º Exportul fiind o vânzare, implică prin [illegible] plată, deci o intrare de aur în ţară. Acesta e [illegible] care impresionà mai ales economiştii de odin[illegible] export abundent echivalà cu posesia minelor de [illegible] de mult dorite. Şi de altfel chiar acum, pentru [illegible] beligerante care sunt copleşite de hârtie monetă, [illegible] tul e mijlocul de a-şi reconstitui stokul de aur. [illegible] puţin de a le procurà trate asupra străinătăţii [illegible] sunt indispensabile pentru a-şi puteà plăti [illegible] a ridicà cursul hârtiei monetă.

3º Exportul mai are avantagiul, pentru ţările [illegible] pun de oarecare produse naturale ori artificiale, [illegible] titate superioară nevoilor lor, să utilizeze [illegible] care, fără export, ar fi rămas nefolositor şi fără [illegible] Fără export ce ar face Brazilia cu cafeaua sa, [illegible] fosfaţii, Australia cu lâna, Transvalul cu aurul, [illegible] cu cărbunii şi mâine Franţa cu fierul său?

4º In fine şi mai ales, exportul e singurul [illegible] care o ţară îşi poate plăti importul care-i este [illegible] caşi cum, ne putem uşor închipui, nu poate face [illegible] cru cu aurul său, chiar când îl are, ori în acest [illegible] se ştie că ţările Europene nu-l mai au, cel puţin [illegible] acele cari au făcut răsboiul. De aceea ele nu poate [illegible] decât pe export pentru plata a tot ce-i necesar [illegible] tuirei lor economice.

II

[illegible] trebue înţeles prin balanţa comerţului

[illegible] *balanţa comerţului* diferenţa între valoarea [illegible] şi aceia a exportului. Dacă consultăm statis[illegible] exportului şi ale importului în toate ţările, vedem [illegible] balanţă a comerţului înclinându-se când în par[illegible] importului, când în partea exportului: totuşi, primul [illegible] mai des.

[illegible] de exemplu Franţa. Importul, în cei 30 de ani [illegible] de război, au depăşit totdeauna exportul.

[illegible] aceste două coloane, se vede deci că, în[illegible] numai de cinci ani, Franţa a cumpărat din [illegible] pentru 6.516 milioane franci mărfuri mai [illegible] i-a vândut, ceiece reprezintă un excedent anual [illegible] asupra exportului de 1.300 milioane.

[illegible] tras concluzia, din aceste cifre, că Franţa erà [illegible] să plătească în toţi anii, în străinătate, 1.300 [illegible] franci în monetă? E puţin probabil, căci e uşor [illegible] prin observaţia cea mai superficială, că can[illegible] de monetă în circulaţie nu pare să se fi micşorat [illegible] simţitor. Mai mult decât atât! a crescut. In ade[illegible] vămi cari înregistrează exportul şi impor[illegible] mărfurilor, înregistrează şi intrările şi eşirile meta[illegible] preţioase. Ori după cifrele relative la aceiaşi pe[illegible] în fiecare an era mai mult numerar sau aur la [illegible] decât la ieşire (în 1913, excedent 619 milioane). [illegible] am luà Anglia, cifrele ar fi şi mai surprinză[illegible] Excedentul anual al importului asupra ex[illegible] atinge în mod regulat 3—4 miliarde de franci, [illegible] fiecare an ar trebuì să fie deajuns pentru a ridicà [illegible] numerariul Angliei, căci nu trece niciodată peste 3 [illegible] franci! Totuşi, nimic din toate astea, ci din [illegible] vedem aici ca şi'n Franţa, intrările numerariului [illegible] de obiceiu ieşirile.

[illegible] deci secretul enigmei? Pur şi simplu acesta: [illegible] a şti dacă o ţară va exportà sau va importà nu[illegible] nu trebuie considerată numai balanţa impor-

tului şi exportului său, cum se face în general de ci *balanţa creanţelor şi datoriilor sale.* Ori, balanţa turilor nu-i aceiaş cu balanţa comerţului: exportul stitue o creanţă asupra străinătăţii şi chiar pro pot există şi alte mijloace de procurarea aurului tul costitue asemeni principala datorie faţă de tate, dar nu-i singura.

Şi cari sunt, deci, aceste creanţe, sau aceste dato ternaţionale, deosebite de export şi import, cari numite foarte bine export sau import *nevăzut?*

Sunt numeroase, iată principalele:

1° *Cheltuèlile de transport* ale mărfurilor adică chiria transportului şi asigurarea. Dacă ţara exportă face singură transportul acestor mărfuri, nu-i totdeauna cazul, dobândeşte o creanţă asupra nătăţii care, desigur, nu va figură la export, pentru nu ià naştere decât după ce marfa a ieşit din ţară drumul destinaţiei sale. O ţară ca Anglia are, deci sta, o crenţă enormă asupra străinătăţii: a fost de *Board of Trade* la 2½ miliarde franci pe an. văr, nu numai că Anglia transportă totalitatea sale mărfuri, dar încă şi cea mai mare parte furile celorlalte ţări, şi natural, n'o face degeaba.

Din contra, Franţa are, la acest capitol, o datorie luată la 300 sau 400 milioane franci. In adevăr, nu transportă, pe propriile ei corăbii, decât mai puţin jumătate din tonagiul exportului său şi abiă un sfert importul ei, pe calea mării.

2° *Dobînzile capitalului plasat în străinătate.* rile bogate plasează în străinătate o mare parte din nomiile lor şi, dela acest capitol, au de dobânzi afară, în toţi anii, sume foarte considerabile, în de rentă, de acţiuni sau obligaţiuni, sau chiar sub de arenzi sau de venituri dela întreprinderi industriale sau comerciale. Se evaluà totalul capitalurilor plasate în străinătate, înainte de războiu, aproape la liarde lire (100 miliarde franci), din care 60 de miliarde în Indii şi'n celelalte colonii britanice, 40 miliarde străinătate, ceiace reprezentà un tribut anual de

franci, pe care-i percepeà Anglia dela acest ca- asupra străinătăţii sau asupra propriilor sale co- numai că Indiile şi coloniile din Australia au aproape totalitatea împrumuturilor lor pe piaţa , ci câte încă alte întreprinderi, pe cari Englezii sau le comanditează în lumea întreagă! Au proprietari de terenuri în Statele-Unite, pe o su- evaluată la 8 milioane de hectare, suprafaţa Ir- Franţa are creanţe considerabile asupra străi- le evaluau la 40 miliarde franci, reperzentând venit anual de aproape 2 miliarde. E adevărat războiu, creanţele acestor două ţări asupra străi- dar mai ales ale Angliei, au suferit o însemnată şi chiar, în parte, sunt compensate cu datorii în străinătate, aproape exclusiv în Statele- (vezi mai jos).

Dimpotrivă, Spania, Turcia, Egiptul, Indiile, Repu- Americei de Sud, figurează mereu ca debitoare.

Notaţi, observaţi că atunci când ţările înecate în da- un împrumut — şi asemeni atâta vreme cât împrumut nu-i întregime subscris — rolurile sunt ; dânsele devin momentan creditoare ale ţărilor să le trimeată fonduri, şi acestea s'au constituit lor. In toţi anii, Franţa face plasamente noi în şi trebuie, prin urmare, să trimită din aur, trebuie scăzut din acel pe care-l primeşte pentru do- plasamentelor vechi. Se poate întâmplà un an în să trimeată mai mult numerariu decât să pri-

Cheltuelile făcute de străinii ce locuesc în ţară. A- când banii pe care-i cheltuesc nu-s produsul mun- ci îi scot din pământurile sau capitalurile plasate lor de origină, aceasta este pentru orice ţară frec- de străini bogaţi, un curent continuu de creanţe. evaluate la 450 milioane de franci pentru Italia, milioane de franci pentru Elveţia. Pentru Franţa, se ridice la o cifră cel puţin egală cu a Italiei, se iernează la Paris, Nice, Pau, etc., un număr de rentieri străini.

4° *Trimiterile de bani ale emigraţilor*, pentru [illegible] emigrare. Astfel, pentru Italia, sunt evaluate la [illegible] lioane [1], scăzând sumele relativ minime pe cari emig[illegible] le iau cu dânşii la plecare, şi pentru Ungaria la [illegible] lioane de franci.

Invers, se evaluà la aproape 1.300 milioane de [illegible] (270 milioane de dolari) totalul plăţilor făcute [illegible] Statele-Unite, Europei, sub forma de mandate [illegible] sau de cecuri trimise de emigranţi.

5° *Comisioanele bancherilor*, când îşi întind operaţ[illegible] în străinătate. Pieţe ca aceia a Londrei, Parisului, Berlinului, primesc ordine şi fac operaţii pentru [illegible] întreagă, şi, cum nu le fac gratuit, sunt creditoare acest capitol, cu sume considerabile.

6° *Vânzarea năvilor*. — Năvile cumpărate nu figu[illegible] pe registre de vămi, nici la intrare, nici la ieşire. Anglia, care construeşte nàvi pentru toate ţările, creditoare la acest capitol cu o sumă enormă, în [illegible] Franţa, din acest punct de vedere, e mai curând [illegible] toare.

Se vede deci că, în relaţiile internaţionale, cran[illegible] zultând din export şi datoriile rezultând din import sunt decât capitole făcând parte dintr'un vast [illegible] că, prin urmare, balanţa comerţului propriu zisă [illegible] favorabilă sau defavorabilă, fără ca să fie astfel [illegible] generală a compturilor. Fără îndoială, din toate [illegible] sau datoriile, cele ce rezultă din operaţiile comerciale cele mai considerabile — totuşi, cum am văzut, [illegible] lalte pot să se ridice la cifre foarte importante. Mili[illegible] sau puţin dacă lipseşte, pe care Italia-l primeşte vizitatori şi emigranţi, a contribuit în bună măsură îmbunătăţirea situaţiei ei financiare.

Dacă s'ar puteà cunoaşte destul de exact totalul [illegible] ţelor şi datoriilor fiecărei ţări — cuprinzând, bine[illegible] ţeles, importul şi exportul — s'ar şti care-i soldul rămâne la creditul sau la debitul fiecărei ţări şi s'ar [illegible]

[1] După un raport al Directorului Băncii Italiei, la Institutul naţional de Statistică, d-l Stringher. Şi această evaluare [illegible] din 1909 şi 1910.

[illegible] că cantitatea de numerariu care intră sau iese, [illegible] cu soldul; 2°, că dacă îmbrăţişezi o perioadă [illegible] suficientă, soldurile debitoare şi creditoare se com[illegible] ceia ce înseamnă că datoriile şi creanţele se [illegible] automat. Dar rămâne să explicăm de ce?

III

Comerţul internaţional tinde totdeauna să ia forma trocului.

[illegible]? Care-i deci legătura care, în toate ţările, [illegible] portul şi exportul? De ce nu se văd ţări care [illegible] în străinătate fără să cumpere, sau invers, care [illegible] fără să vândă? Se vede totuşi acest caz, când [illegible] de indivizi: de exemplu, rentierul cumpără tot[illegible] dar nu vinde niciodată, neavând nimic de vândut, [illegible] nici servicii, în timp ce, invers, cutare ţă[illegible] trăieşte pe bucata lui de pământ şi se îmbogă[illegible] din aceasta, vânzând excedentul recoltelor, după [illegible] strictul necesar şi nu cumpără aproape ni[illegible]

Da, aceasta-i posibil pentru un individ, pentrucă [illegible] care-i scoate depe piaţă prin vânzările sale, sau [illegible] care-i aduce prin cumpărările sale, sunt neînsem[illegible] în raport cu stokul monetar existent, dar când e [illegible] de miliarde cumpărate sau vândute de o ţară, canti[illegible] de monetă existentă nu poate ajunge la astfel de [illegible] Dacă, de exemplu, Franţa ar fi numai importa[illegible] şi dacă dânsa ar trebui să plătească în monetă cele [illegible] miliarde la care se ridică valoarea importului său, [illegible] rămâne un ban din primul an, pentrucă tot stokul [illegible] aur (singurul care serveşte la plăţile în străi[illegible] nu-i nici chiar egal acestei cifre. Asta ar fi mult [illegible] pentru Anglia, pentrucă cifra importului ei se [illegible] la 20 miliarde şi stokul ei monetar numai la 3 sau [illegible] 4 miliarde! In două luni ar fi curăţat!

[illegible] cumpărările făcute în străinătate, sub formă de im[illegible] nu se plătesc deci aproape niciodată în bani, ci [illegible] mijlocul scrisorilor de schimb sau titlurilor de cre-

anţă similare. Dar de unde provin aceste [illegible] schimb, care-i origina lor? Fiecare din ele [illegible] vânzare făcută în străinătate, un export. Şi [illegible] mai preţios decât moneta, căci stokul monetar [illegible] zează, pe când această sursă se reînoeşte [illegible]

Nu-i decât un mijloc deci pentru o ţară, de [illegible] impozitul — cel puţin dacă-i vorba de un curent [illegible] de import — acela de a-l plăti în mărfuri, [illegible] export. Ce s'ar întâmplà, dacă n'ar fi în măsură [illegible] Ei bine! moneta dispărând, sau ajungând foarte [illegible] dobîndi o plus-valută enormă, conform cu [illegible] şi a cererii, ceiace înseamnă c'ar fi o scădere [illegible] comerţului tuturor lucrurilor. E clar deci că, [illegible] în care orice lucru ar fi mai ieftin în ţară decât [illegible] nătate, nimeni n'ar fi nebun să mai cumpere [illegible] ceiace-ar puteà să-şi procure mult mai ieftin la [illegible] Nu se văd niciodată mărfurile mergând din locurile [illegible] sunt scumpe către locurile unde sunt ieftine, [illegible] vezi fluviile urcând coasta de unde coboară. [illegible] tul s'ar oprì în mod absolut. Deaceia se formulează [illegible] gea aceasta: o ţară nu poate să importe decât [illegible] poate să exporte şi'n măsura exportului său.

Fie! se va spune, se înţelege că o ţară să nu poate [illegible] totdeauna rolul de importator, din lipsa de [illegible] cantitate suficientă, dar dece n'ar puteà să [illegible] nesfârşit şi fără să importe? — Exact pentru [illegible] motive de adineauri.

1° Mai întâi, pentruca o ţară să poată totdeauna [illegible] rolul de exportator, fără ca să importe vreodată, [illegible] ca toate celelalte ţări să primească rolul invers, [illegible] al importatorilor fără a exportà; am explicat de [illegible] puteà, chiar dacă ar vrea, aceasta; — 2° mai mult [illegible] supunând chiar că o ţară ar puteà găsì, prin [illegible] dibăcie, mijlocul de a exporta fără a importa. [illegible] trece? S'ar îngrămădì o astfel de cantitate de [illegible] care s'ar deprecià în mod enorm şi ar aduce o [illegible] nerală a preţurilor, care ar aveà, în mod necesar, [illegible] efect oprirea exportului. In adevăr, cum, mărfuri [illegible] fi mult mai scumpe în interior decât în străinătate [illegible]

[illegible] cumpărători în străinătate? Dacă Franţa, de [illegible] ar trebuì să primească în monetă preţul celor [illegible] export, stokul ei numerar ar fi mai mult decât [illegible] un singur an şi ar creşte tot cu atâta în fie- [illegible] şi ce alta ar putà face dânsa cu această massă [illegible] depreciat, decât să-l întrebuinţeze tocmai la [illegible] în străinătate, adică să-l întrebuinţeze tocmai [illegible] n'ar fi depreciat ca la dânsa?

[illegible] faptelor se prezintă deci astfel:

[illegible] de import? Atunci avem o ieşire de nume- [illegible] determină o scădere a preţurilor, care scădere [illegible] efect în acelaş timp să rărească importul şi să [illegible] cumpărările străinătăţii, adică exportul:

[illegible] de export? Atunci avem o inundare de nu- [illegible] determină o urcare a preţurilor, care urcare [illegible] efect să împiedice cumpărările străinătăţii, [illegible] şi să stimuleze, din contră, cumpărările [illegible] din afară, adică importul.

[illegible], e un joc automat în balanţa socotelilor, [illegible] să-şi reià dela sine poziţia de echilibru, [illegible] depărtat de dânsa — variaţia valorii monetii [illegible] nişte regulatori ai maşinilor cu aburi, cari [illegible] totdeauna viteza maşinii în poziţia ei de [illegible] Curentul nu poate niciodată să persiste în [illegible] mai mult decât un curent de maree: mai cu- [illegible] târziu se întoarce, şi după ce a dus nume- [illegible] reduce.

[illegible] a dat acestei demonstraţii o formulă foarte [illegible] spunând că *schimbul internaţional tinde tot-* [illegible] *la forma trocului* — ca la sălbateci, afară, [illegible] de superioritatea mijloacelor întrebuinţate, [illegible] schimbul nu se face în natură, dând marfă pe [illegible] mai exact compensând titlurile de creanţă cari [illegible] mărfuri schimbate.

[illegible] judecată *a priori* e dealtfel confirmată de [illegible] experienţa a demonstrat că oridecâteori, în [illegible] tratat comercial sau prin orice altă cauză, o [illegible] mărindu-se importul într'o mare proporţie, [illegible] vreodată să vadă mărindu-i-se paralel şi

exportul. Şi reciproc, dacă, prin mijlocul unui tarif [illegible] ţionist, reuşeşte să-şi micşoreze importul, trebu[illegible] aştepte să vadă micşorându-i-se proporţionol [illegible]

Dealtminteri, cum am văzut, toate statisticele [illegible] strează că numerariul nu intervine, decât pentru [illegible] slabă parte, în regularea comerţului internaţional [illegible] până la 4% aproape. Trebuie deci să admitem că [illegible] compturilor se regulează singură şi că creanţele [illegible] toriile tind să se echilibreze. E ceiace, în şcoala [illegible] tiat, se numea „o armonie economică".

IV

Protecţionismul.

Protecţoniştii nu mai sunt în situaţia de a [illegible] neta constitue bogăţia cea mai de invidiat şi [illegible] dau ca scop principal augmentarea stokului, [illegible] ei mai sunt încă obsedaţi de preocupările [illegible] comerciale defavorabile (vezi cap. precedent). [illegible] sunt ostili desvoltării comerţului internaţional [illegible] vedesc de altfel acest lucru prin eforturile [illegible] toate ţările pentru a şi-l disputa. Ei cred [illegible] bul între ţări nu poate fi abandonat aceluiaşi [illegible] faire" ca schimbul dintre indivizi. Pentru [illegible] lăsa curs liber concurenţei şi după cererea [illegible] mai rău dacă interesele particulare sunt [illegible] resului general. Când este vorba de ţara [illegible] riscà să o vedem minată sau copleşită de [illegible] economică a naţiunilor rivale. Interesul [illegible] sacru, cum îl numea un ministru italian în [illegible] răsboiu, trebue să conducă politica [illegible] aceea ce numim sistem protecţionist ar fi [illegible] numit *sistem naţionalist*.

Iată principalele lor argumente [1]:

1° *Independenţa economică.* — Dacă [illegible] ţional e lăsat fără nici un control, naţiunile [illegible]

[1] Să adăogaţi argumentul expus deja la pag. [illegible] port creiază o datorie, şi dintre cele mai mari, [illegible] cumpărătoare.

[illegible] oarecare superioritate economică fie de la [illegible] prin evoluţia lor istorică, în anumite ramuri [illegible], vor acaparà progresiv întreaga piaţă mon[illegible] cum e cazul şi pentru marile case de pe [illegible]. Naţiunile mai puţin favorizate vor tre[illegible] mulţumească cu industriile care nu le vor fi [illegible] şi vor sfârşi prin a fi reduse în situaţia de sim[illegible]. Presupunând că ar putea, şi ele, să găsească [illegible] în care ar fi economiceşte superioare, vor [illegible] refugieze în această direcţie.

[illegible] recunoscut însă, că pentru indivizi chiar, spe[illegible] în aceiaş direcţie e funestă desvoltării lor fizico [illegible] şi morale (vezi p. 200), ce să mai spunem [illegible] vorba de un întreg popor! Va trebui oare să [illegible] o lume în care de pildă Franţa n'ar pro[illegible] vinuri fine şi pălării de cucoane, Anglia ţe[illegible] produse chimice, Statele-Unite maşini, [illegible] Australia lână, Rusia grâu, Elveţia cea[illegible] Grecia stafide! O ţară în care, ducând sis[illegible] extrem, toţi oamenii ar avea aceiaş meserie, n'ar [illegible] amorfă fără nici o organizare. Biologia [illegible] desvoltarea unei fiinţe organizate, şi locul său [illegible] sunt în raport cu varietatea şi multiplici[illegible] sale şi diferenţierea organelor care [illegible]

[illegible] se petrece şi la întregul popor, dacă vrea [illegible] la o viaţă intensă şi bogată, trebue să se stră[illegible] *multiplice toate formele de activitate so*[illegible] energiile, şi să vegheze prin urmare ca să nu [illegible] străină, şi să i le distrugă una după alta. [illegible] dacă o naţie s'ar cantonà într'o singură spe[illegible] s'ar întâmpla cu dânsa în ziua unei declarări [illegible] Răsboiul de ieri n'a arătat în mod suficient [illegible] se expune o ţară care nu mai ştie să se în[illegible] singură şi trebue să ceară cele necesare unei ţări [illegible] prietenă poate, mâine duşmană? Merge la în[illegible] oricare ar fi superioritatea ei militară [1].

[illegible] e una din condiţiile de independenţă ale unei [illegible] Ministrului de Comerţ (D. David pe atunci) în Se-

2° *Munca națională.* — Pentru liberii schimbiști bul internațional are drept avantagiu esențial economisește pentru fiecare din țările co-schi parte din munca pe care ar fi trebuit să o dep ar fi vrut să-și procure un produs prin propria (vezi p. 327). Acolo însă unde liber-schimbi *economie de muncă* și se bucură, protecționiștii *suprimare de muncă* și se întristează. De fapt, d organizarea noastră socială fundată pe diviziunea nu s'ar putea economisi o oarecare cantitate de mu *a face inutilă o anumită categorie de muncitori* de mătăsuri cu China e un avantagiu pentru torii francezi, pentrucă le îngăduie să-și procure rile cu mai puțină cheltuială și mai puțină mun agricultorii și muncitorii din munții Cevenni din această industrie se găsesc oarecum expr

In momentul de față fabricanții de automobil hârtie declară că dacă se lasă liberă intrarea lelor din Statele-Unite și hârtia din Germania, aveà decât să închidă uzinele și să concedieze

3° *Argumentul fiscal.* — Taxele vamale sunt folositoare impozite căci *le plătește străinătatea* nu trebue deci să ezite să recurgă la ele, căci nu numai avantagiul, ea își protejează industria își procură resurse care nu îi costă nimic pe cetă

Și cu atât mai mult acum când contribuabilii pleșiți de impozite extraordinar de grele! Franț duise că aliații săi și-ar fi luat în sarcina lor o cheltuelile lor de război; ei nu s'au crezut da facă. Ei pot fi cel puțin făcuți să participe taxelor ce se pun pe importarea mărfurilor lor

Argumentele pe care le-am rezumat au desig putere căci au convertit aproape toate țările la protecționistă.

Deși nu-i greu să convertești oamenii, colectiv

nat la 11 Martie 1910. Și dela războiu acest argument forță invincibilă sub scutul opiniei publice.

1 D. Méline, *leaderul* protecționist, spunea la tribună ședința din 28 Febr. 1898): „Străinătatea plătește taxele

la un sistem care se găsește în acord cu inte- Ori ceia ce face tăria sistemului protecționist dă satisfacție, în mod evident, intereselor industriali și agricoli, cari constituesc, și politicește, partea activă a populației, guvernează — până acum cel puțin.

schimbiștii, dimpotrivă, au de luptat împotriva tu- intereselor particulare, căci ei se pun nu numai din vedere internațional ci și din punct de vedere al generale și superioare a fiecărei națiuni.

dem mai întâiu ce putem răspunde argumentelor enților.

ceia ce privește autonomia economică, trebue să dem că diversitatea datoriilor ca și aceea a condi- ale, e necesară progresului. Și chiar admitem că nu trebue să ne lăsăm la voia întâmplării, așa schimbiștii sunt prea dispuși să o facă, să pri- fatalistă a une diviziuni naționale a muncii în- determinată de condițiile fizice ale solului sau de pretinsele aptitudini înnăscute ale Trebuie să recunoaștem dimpotrivă că în a- cazuri de localizare a industriilor, impuse lucrurilor ceia ce se chiamă superioritatea na- unei țări nu sunt în general decât superiorități cari au avut, drept punct de plecare inițiative chiar cauze fortuite, cari însă s'au înră- puțin câte puțin prin practică și au fost propa- exemplu. Am puteà spune, dacă voim, că Franța superioritate naturală pentru producerea vinurilor Germania pentru fabricarea vopselelor, ca deri- cărbuni, nu vedem însă ce necesitate naturală, providențial, ar fi conferit midinetelor pari- lalitatea pălăriilor de dame, sau berarilor din pe aceea a berei — și mai puțin încă fabricarea sau a postavurilor, aici sau în altă parte. dată prea târziu pentru o țară, chiar când o țară tot atât de veche ca și Franța, să por- drumuri noui și să încerce să facă tot atât de și oricare alta. Rămâne de văzut numai dacă sta-

bilirea taxelor vamale e cel mai bun mijloc pentru mulà energiile naţionale; aceasta nu-i tocmai [illegible] mai departe, p. 351).

Intr'o carte germană celebră, List, precursorul [illegible] nu fondatorul Economiei politice, zisă naţională, [illegible] că fiecare ţară trebue să treacă printr'o serie de [illegible] agricolă, industrială, comercială, şi că protecţia [illegible] dispensabilă în vârsta critică, care marchează [illegible] la prima fază la a doua.

In sistemul său deci, el nu protejà agricultura [illegible] industria, şi pe aceasta numai în timpul copilăriei [illegible] la maturitate: astfel el aprobà Anglia că s'a [illegible] Astăzi List, ar fi fost socotit mai degrabă ca [illegible] schimbist. E ceia ce se numeşte *protecţia-tutelă*.

De fapt însă nu-i uşor să fixezi un termen la [illegible] tela va trebui să înceteze: industriile interesate [illegible] că niciodată nu-i momentul şi nu le va fi de [illegible] ceară beneficiul unei minorităţi perpetue.

Astăzi se vorbeşte mai mult de *taxe de compensaţie*. Dacă o oarecare ţară străină, America de pildă [illegible] cauza resurselor naturale ale unui pământ virgin [illegible] sau pentrucă n'are de suportat în budgetul său [illegible] ţele unui trecut istoric — poate produce grâu cu [illegible] quintalul, pe când agricultura franceză nu-l poate [illegible] duce în mijlociu decât cu 25 fr., e drept, se va spune [illegible] o taxă de compensaţie de 7 fr. la import să vie [illegible] lească egalitatea sarcinelor, tot aşa cum se procesează [illegible] cursele de cai atunci când jockeii nu au toţi aceiaş [illegible] utate.

Astfel înfăţişat neo-protecţionismul pare a fi [illegible] Numai că, atunci când se cere restabilirea egalităţii [illegible] concurenţă prin taxe de compensaţie, ar mai trebui [illegible] ştim în ce parte este inferioritatea, în ce parte se [illegible] balanţa? In Franţa se spune că această compensaţie [illegible] bue să fie făcută împotriva Americanilor, căci ei au [illegible] multe resurse naturale, au pământ încă neepuizat [illegible] douăzeci de secole de cultură şi un budget mai puţin [illegible] cărcat. Americanii însă spun că compensarea trebue [illegible] existe împotriva Franţei, căci salariile inferioare [illegible]

[illegible] ei, zilele de lucru mai lungi care le sunt im- [illegible] banului fiind mai mică în Europa, îngă- [illegible] producă pe preţuri mai inferioare decât ale lor. [illegible] ce să conchidem, şi cine-i înşelat? Cui îi este [illegible] protecţia? Celor tineri împotriva celor mai bă- [illegible] acestora împotriva celor tineri? Celor slabi îm- [illegible] celor puternici sau puternicilor împotriva celor [illegible] să credem despre un argument care poate servi [illegible] indiferent două teze contradictorii?[1].

[illegible] altă parte, trebue luat în consideraţie că-i peri- [illegible] pentru o ţară să se specializeze într'o singură di- [illegible] un lucrător într'un atelier; n'ar fi o politică [illegible] absurdă decât să pretinzi să faci totul şi pentru [illegible] mai bine acest scop, să iei ca regulă să te lipseşti [illegible] „cu orice preţ", ceia ce admite şi impune [illegible] inutile şi sacrificii nesfârşite. Ori este de temut [illegible] actual să nu aibă de efect să împingă pe a- [illegible] toate ţările, beligerante sau neutre chiar, din [illegible] de un blocus şi a lipsurilor cari au avut de [illegible] Anglia a şi începu să pregătească opera in- [illegible] ceia ce a făcut acum o jumătate de secol, adică [illegible] în cultură pământurile arabile pe care le [illegible] în păşuni. Şi nu numai producţia alimente- [illegible] materiilor prime se va forţà să-şi rezerve fiecare [illegible] toate industriile pe care Englezii le numesc in- [illegible] (key-industries), acele produse indispensabile [illegible] altor industrii ca de exemplu, aceia a colo- [illegible] pe care o monopolizase Germania până acum. [illegible] dat caracterul de integrare al răsboaielor mo- [illegible] care mobilizează pentru nevoile lor nu numai toţi [illegible] dar şi toate produsele, nu există nici o iudustrie [illegible] care să se poată spune că nu este folositoare apă-

[1] [illegible] priveşte neegalitatea impozitelor, argumentul taxelor [illegible] e fundat pe ideea că taxele vamale sunt suportate [illegible] străini. Dacă, după cum am văzut, aceste taxe [illegible] mai dese ori, sub forma unei urcări de preţuri, asupra [illegible], atunci vom puteà aprecià ironia acestei aşa zise [illegible] care, sub pretext că egalizează lupta, pune sarcina [illegible] asupra celui care-i cel mai greu încărcat.

rării naţionale, şi ne vedem astfel târâţi să le [illegible] pe toate pentru a garantà independenţa naţional[illegible]

Am fi putut scoate de aci o lecţie cu totul [illegible] din ultimul răsboiu; e tocmai dimpotrivă, neputin[illegible] sului de a obţine hotărârea aşteptată, atât din[illegible] cât şi dintr'alta. In orice caz pentru a evità [illegible] unor asemenea privaţiuni, libertatea mărilor[1] ar [illegible] locul cel mai sigur, decât zadarnice şi oneroase [illegible] făcute pentru a stabili între ţări stavile de [illegible] regim care n'ar fi decât un fel de a prelungi la [illegible] după răsboiu regimul blocusului.

2° Cât despre argumentul muncii suprimate [illegible] ţin diminuate, deplasate, nici acesta n'ar putea [illegible] testat. Insă este exact acelaş care a fost adus [illegible] maşinismului şi împotriva oricărui progres [illegible]

Evident, orice invenţie, orice organizaţie [illegible] găduie să se obţie o mai mare satisfacţie cu un [illegible] mai mic (şi acesta-i chiar scopul activităţii [illegible] are în mod necesar drept rezultat că face inutilă [illegible] care categorie de muncitori[2].

Trebue însă să li se răspundă protecţioniştilor [illegible] mai ca şi distrugătorilor de maşini sau adversarilor [illegible] rativelor marilor magazine, că acest prejudiciu [illegible] compensare scăderea preţurilor, realizată tocmai [illegible] ceastă economie de muncă. Ori taxele protectoare [illegible] nând această muncă inutilă, tind la scumpirea [illegible] sau cel puţin împiedică ieftenirea. Cea mai mare [illegible] articolele de mare consumaţie, acele care interesa[illegible]

[1] Să înţelegem prin acest curent desfiinţarea dreptului [illegible] tură corăbiile şi încărcătura lor în timp de răsboiu, [illegible] carea la proprietatea privată pe mare, aceiaş regulă [illegible] cea admisă astăzi pentru proprietatea privată pe uscat.

[2] Această reducere a muncii poate să fie numai [illegible]

a) pentru că scăderea preţurilor, rezultând din [illegible] va atrage *creştere de consumaţii* şi în consecinţă o [illegible] ducţiei: de exemplu scăderea preţului automobilelor [illegible] surilor ne va face să consumăm mai mult.

b) pentru că scăderea preţurilor scăzând cheltueala [illegible] asupra unu articol determinat, le poate îngădui să [illegible] *nomia astfel realizată asupra altor cheltueli, sau să* [illegible]

[illegible] sunt mai ieftene în ţările liber-schimbiste, ca [illegible] sau Belgia, decât în franţa.

[illegible] ar puteà fi altfel? Se înţelege dela sine că co[illegible] care importă mărfuri va trebuì să adaoge la [illegible] de origină a acestei mărfi suma taxelor plătite [illegible] vamă, tot aşa cum trebue să adaoge şi cheltue[illegible] transport şi de asigurare. Şi încă, dacă majorarea [illegible] nu s'ar întinde decât asupra produselor im[illegible] ar fi puţin lucru, ea se repercutează însă asupra [illegible] producţii interioare astfel că publicul plăteşte [illegible] lui, sub formă de supliment de preţ, de zece [illegible] mult decât percepe Statul!

[illegible]ţioniştii răspund că urcarea preţurilor nu este [illegible] necesară a taxelor pe import, căci dece să nu [illegible] că vânzătorul străin le va luà în sarcina sa? [illegible] e posibil, de fapt. Taxa care loveşte produsele [illegible] pe vânzător în alternativa fie de a ***restrânge*** [illegible] *sale* sau să *facă un sacrificiu asupra pre*[illegible] foarte posibil, ca la urma urmelor, interesul să-l [illegible] aleagă a doua cale adică să ia în sarcina sa o parte [illegible] taxă. Să observăm totuşi că pentruca pro[illegible] străini să se resemneze la această extremitate, [illegible], în prealabil, două condiţii: prima, ca să [illegible] preţul de cost; a doua, ca ei să nu găsească [illegible] de scurgerea produselor lor.

[illegible] sunt însă cazuri excepţionale şi trebue să ob[illegible] atunci când ele se realizează, rezultatul este cu [illegible] *intenţiilor protecţioniştilor:* aceştia nu [illegible] ţinuţi să le invoace în favoarea sistemului lor. [illegible] atunci când industriaşii ori agricultorii cer [illegible] publice taxe protectoare, fac acest lucru pentrucă [illegible] că preţurile lor de vânzare sunt insuficiente [illegible] se tem să nu le vadă scăzând şi, prin ur[illegible] cerute n'au alt scop decât să determine ur[illegible] ceia ce revine la acelaş lucru, să împiedece [illegible] prevăzută. Şi dacă le-ar spune cineva: vă acor[illegible] cerute, vă avertizăm însă că ele nu vor face [illegible] preţurile — nici o îndoială că cei interesaţi vor

răspunde: dacă e așa, păstrați-vă taxele protecto... vem ce face cu ele!

Urcarea prețurilor este deci, dacă nu întotdeauna ... tatul, cel puțin scopul protecționismului. Acest... atât de adevărat încât în timpurile de foamete, le... se grăbește *să suspende taxa*. Chiar dela începutul ... iului actual toate Statele s'au grăbit să decreteze ... lătură dacă ar fi posibil, urcarea prețurilor. Cine ... teà susține de bună credință, în fața unor atari ... taxele vamale nu au efect asupra prețurilor?

3° Cât despre argumentul fiscal, s'a răspuns ... ce am spus mai sus. Nu ar puteà fi valabil decât ... când ar fi stabilit că taxa vamală e plătită de străini ... aceasta se poate întâmplà în mod excepțional, nu ... însă da drept tează generală. Ar fi în adevăr prea ... dacă o țară și-ar puteà procurà banii de care are ... luându-i din buzunarul străinătății. Și de altfel ... dacă așà s'ar prezentà cazul, cum fiecare Stat ar ... la fel, așa că nici unul nu ar fi mai folosit.

De fapt, liber-schimbiștii nu critică dreptul de ... luat în sensul de drept fiscal, ei observă însă, ... tate că scopul fiscal nu numai că nu trebue să ... dat cu scopul protecționist, ci îi este opus chiar. ... dacă taxa are un scop protecționist ea nu poate ... scop decât să reducă importul și prin aceasta să ... săși isvorul venitului fiscal. Dimpotrivă dacă ... fiscală, fiscul va trebui, ca orice negustor, ca să ... prețul, să aleagă tariful care înmulțit cu cantitatea ... portată să dea beneficiul maxim.

Nu s'ar puteà stabili oare un regim protecționist ... taxe vamale? Da, desigur, Sunt chiar mai multe ...

[1] Sunt două moduri de fixare a taxelor vamale:
a) *Ad valorem*, atunci când represintà un atât la sută ... loarea obiectului importat, valoare determinată în ... factura de vânzare.
b) *Specifică* atunci când e hotărită mai dinainte după ... mărfii — o taxă pentru fiecare articol, ca și prețul ... într'un magasin — ceeace necesită stabilirea unui ... în care trebue căutat tariful pentru fiecare articol.

... cunoscut este acela al *primelor pe producție*, adică ... de bani alocată de către Stat producătorului, cu ... condiții.

... mod de protecție pare a fi foarte superior, din ... vedere teoretic cel puțin, aceluia sub forma ta... vamale. De fapt, el nu dă loc aproape la nici unul ... care se impută taxelor vamale:

... nu aduc nici o piedecă comerțului exterior ... deplina desvoltare a importului căci lasă li... produselor străine;

... să fie plătite cui le merită, pe când taxele ... o administrație costisitoare și creiază o ... puternică și demoralizatoare — contra...

... nici un prejudiciu consumatorilor, de oarece ... prețul produselor;

... întru nimic producția, căci nu scumpesc ... prime și nu urcă prețul producției. Dim... pot fi gradate în așa fel încât să stimuleze ... industriei protejate.

... primele acordate marinei comerciale sunt mai ... puțin importante după cum vasul este cu ... vapori, de lemn sau de fier, și în raport cu ... primele acordate în 1891 plantațiilor de mă... în raport cu gradul de perfecționare, utilajul ... pentru industria zahărului au contribuit ... producția zahărului ci și la cultura sfeclii.

... acest sistem provoacă adesea taxe de retorsiune ... Stato. In afară de asta are viția redibitoriu, pri... o *cheltuială* pentru budgetul Statului, pe când dim... vamale aduc un *câștig*. Or, Statele, fiind în general ... mai ales acum! sunt de sigur mai dispuse să ia bani

... vorbind vedem și aci un avantagiu mai degrabă ... căci n'ar mai fi chip să-i facă să creadă ... sistemul protecționist îi îmbogățește; ei or ști ... acest sistem.

V

Liberul Schimb.

După ce-au respins astfel argumentul protecţi[illegible] liber-schimbiştii au luat ofensiva şi au făcut [illegible] multe învinuiri împotriva sistemului protecţio[illegible]

1° In primul rând că ar fi retrograd, în sens [illegible] cu evoluţia economică, care are drept caracteristi[illegible] girea succesivă a pieţii, mai întâi domestică, apoi [illegible] naţională şi iată ea devine mondială. Vămile [illegible] sunt o supravieţuire a vămilor interioare care [illegible] dinioară între provinciile unei aceleiaşi ţări şi [illegible] Franţa au fost desfiinţate de Revoluţie, şi ele au [illegible] cauze. Orice producător doreşte să-şi înlăture [illegible] el a fost obligat să renunţe faţă de concetăţenii [illegible] ziua în care, fiind făcută unitatea naţională, [illegible] venit aceiaşi pentru toată lumea; acest lucru [illegible] posibil faţă de concurenţii străini şi el [illegible] profite.

Aceste piedici puse schimbului internaţional, [illegible] gurul scop de a satisface interese private, [illegible] ca şi celelalte, până atunci însă ele au aceleaşi [illegible] supărătoare ca şi vămile interioare. Ele sunt [illegible] împiedică circulaţia. Căci nu trebue să uităm că [illegible] curentul importului, îl vom stăvili şi pe acel al [illegible] lui şi prin urmare am merge împotriva tuturor [illegible] lor pe care le fac popoarele pentru a uşurà [illegible] pentru a scobì munţii, a tăià istmuri, a străbate [illegible] în linii de paqueboturi şi cabluri telegrafice, a [illegible] expoziţii şi târguri internaţionale, a stabili [illegible] monetare, etc. Ne putem oare închipui [illegible] nebunie decât de a începe prin a cheltuì sute de [illegible] pentru a scobì tuneluri în Alpi sau a aruncà [illegible] canalul Mânecii, şi aceasta odată făcut să [illegible] fiecare capăt pentru a oprì sau a taxà mărfurile [illegible] cheltuit miliarde pe Sena, pe Ron, pe Gironda [illegible]

[illegible]?... pentru a scădeà cu câtevà centime cos[illegible] transport al mărfurilor care vin din străinătate [1]. [illegible] punct de vedere al *producţiei naţionale*, pe care [illegible] o susţină, taxele îi aduc un prejudiţiu in[illegible], scumpind materiile prime şi sculele [2].

[illegible] aduce prejudiciu şi în alt chip, lăsând să doarmă [illegible] în siguranţa creiată de suprimarea concurenţii [illegible], cum se spune, o pernă de lene. Intr'un dis[illegible] Bismark vorbeà de acele ştiuci care se aruncă [illegible] pline cu crapi, pentru a-i ţine pe aceştia mereu [illegible] şi a-i împiedica să i-a gust de mâl. Această [illegible] ar fi foarte potrivită aici. Dacă vrem — şi [illegible] chiar scopul protecţioniştilor — ca o ţară să-şi [illegible] rangul de mare putere industrială şi comercială, [illegible] obligăm să-şi reînoiască mereu uneltele şi pro[illegible], să elimine mereu organele uzate sau îm[illegible] ca şarpele care întinereşte schimbându-şi pie[illegible] astfel de operaţie fiind totdeauna foarte neplă-

[illegible] de 90 % echivalează unui drum rău, o taxă de 50 % [illegible] şi adânc, fără mijloacele necesare de a-l străbate; [illegible] % e ca o mlaştină mare, ce se întinde pe cele două [illegible]; o taxă de 100 % e asemeni unei bande de [illegible] pe negustor de aproape tot ceiace are şi-l [illegible] se simtă fericit de a scăpa teafăr". (David Wells, [illegible] *tariff reform*, 1885). Vezi nu mai puţin spirituale [illegible] lui Bastiat asupra acestui argument.

[illegible] curând, într'un ziar din Paris, această declaraţie [illegible] de un senator: „Cu cât schimbul va fi mai [illegible] ingeniozitatea omenească se va folosì mai mult de [illegible]". Desigur: vedeţi Robinson!

[illegible] adevărat aceasta încât în interesul altor industrii a [illegible] corecteze dreptul de scutire prin admiterea tem-

[illegible] al *admiterei temporare* constă în a scuti de taxe [illegible] destinate reexportului, atunci când, sub forme de [illegible] manufacturate, ai aveà de concurat pe piaţa interna[illegible] străine. E ceià ce se chiamă *admiterea temporară* [illegible]). Pentru a evità fraudele preà uşoare, impor[illegible] obligat să iscăliască angajamentul de a plăti taxele [illegible] amenzii severe (cu cauţiune, de unde aquit-à-caution) [illegible] anumit interval de timp, el n'a justificat neexportarea [illegible] prime transformate.

cută, e îndoelnic că producătorii se vor supune voie dacă nu sunt constrânşi de o forţă exteri

3° Din punct de vedere al *repartiţiei*, toare creiază o nedreptate, căci au drept scop unui venit minim proprietarilor, venit care l de consumatori sub formă de majorare de preţ văzut, şi un privilegiu cu atât mai izbitor, refuză să garanteze salariaţilor, salariul minim dânşii-l cer. Deci cu drept cuvânt liber-schimb pe protecţionişti.

4° Însfârşit, dacă ieşim din terenul economic trece în acel al politicei internaţionale, suntem afirmăm că protecţionismul a fost, în trecut, şi încă în zilele noastre, una din cauzele cele mai războaielor internaţionale. Chiar vocabularul nistilor e plin de cuvinte şi imagini împrumut iului; nu auzi vorbindu-se decât de război de invazie de produse străine, de cuceriri de pieţi Când o ţară a fost nutrită cu această idee că îmbogăţi sau să-şi hrănească populaţia, decât du-şi debuşee în afară, e tentată, dacă nu poate bună voie, să le deschidă cu forţa, şi trebuie întâmple încă şi acest lucru că atunci când închizându-i-se pieţele ţărilor vecine, atunci caute peste ocean debuşeurile pe care le pensabile industriei sau populaţiei sale, astfel ţionismul apare ca unul din factorii politicei aceasta dă naştere, la rândul său, la noi a intra în precizări cari ar fi în afară de cărţi, nu ne mai putem îndoi că rivalităţile ţinut mare loc în starea de tensiune care a pregătit războiul actual [1].

[1] Se ştie, că printre cele 14 faimoase propuneri ale Wilson se găseşte şi aceasta (a 3-a): „suprimarea a tuturor barierelor economice şi egalitatea relaţiilor pentru ţările consimţind la pace şi la crearea ei vederea menţinerii ei."

Această propunere a trecut însă sub o formă de fără nici o influenţă în pactul Societăţii Naţiunilor, tratatul dela Versailles.

VI

Regimul tratatelor.

trebuì să alegem între cele două regime ce protecţionism sau liber-schimbism, nu am pe cel de al doilea, căci suntem de părerea că, ori de câte ori este vre-o îndoială, interemătorului trebue să servească drept normă.

liber-schimbismul, înţeles în felul englezesc, din Manchester, nu ne pare a fi realizat idealul în relaţiunile dintre ţări. El se găseşte — din punctu de vedere — pătat de un viţiu redhibitose sprijină, pentru binele tuturor, pe laisser- de credinţă că toate actele individuale de locuitorii tuturor ţărilor trebue să conspire spre binele tuturor. Ori am încercat adeseori arătăm fragilitatea acestui finalism ales când e vorba de concurenţă.

regimul protecţionist nu se pare vrednic de fiindcă are de scop să realizeze pentru fiecare pentru sine, fiecare acasă la el", fiindcă care le urmăreşte fiecare popor sunt în antaale celuilat, fiecare ţintind să pătrundă la să împiedice pe vecin de a pătrunde la dânsul. schimb răspunde oare mai bine ideii de cofie permis să ne îndoim de asta. Când comerţul intern, am constatat că, măcar că sub auspiciile favorabile ale libertăţii muncii şi schimbului, a ajuns foarte des la o luptă pe producători, la scumpirea mărfurilor sau la pentru consumatori, aşà încât a trebuit puţin câte puţin regimul liberii concuprin regimul înţelegerilor comerciale şi cooperative. E deci de temut, că acelaşi reconcurenţă, extins şi asupra comerţului inajungă la aceleaşi rezultate. In defischimb, aşà cum se exprimă în formula laisser-passer", nu-i, ca şi protecţionismul

absolut, decât una din feţele luptei pentru [illegible] naţiuni, ca şi între indivizi, noi trebue să căutăm [illegible] raporturi, care să nu fie nici competitive, nici [illegible] biste, ci cooperative.

De altă parte, admiţând că liberul-schimb [illegible] provoace mai puţine conflicte politice între [illegible] cât protecţionismul, ar fi exagerat să ne aşteptăm [illegible] la suprimarea răsboiului, aşa cum afirmă [illegible] săi [1]. Lupta pentru debuşee care caracterizează [illegible] gim nu-l face a fi un factor de pacificare: [illegible] Manchester nu trebue să fie confundaţi cu [illegible] Rochdale. Şi nu vedem ca Anglia să fi făcut [illegible] puţine răsboaie decât ţările protecţioniste.

Atunci când s'a căutat mijlocul să se pună [illegible] răsboiului, nu s'a putut găsi nimic mai bun [illegible] constituie Societatea Naţiunilor. De asemenea [illegible] să suprimăm sau să reducem la minimum [illegible] merciale, ce am puteà găsi mai bun decât [illegible] rile între ele prin contracte, cari se numesc *tratate* [illegible] făcute la început între câte două state, apoi [illegible] vor constituì în mod progresiv *Uniunea comercială* [illegible] peană sau mondială. Acesta-i regimul cooperatist [illegible] bue să se substituie atât regimului naţionalist [illegible] tecţionism cât şi regimului competitiv, numit [illegible] bist. Acesta nu va mai îngăduì nici unei ţări [illegible] pieţele şi nici să caute să cucerească pieţele [illegible] va da însă drept scop să utilizeze resursele [illegible] în interesul tuturor şi al fiecăruia în parte.

Acest regim al tratatelor îngădue de altfel [illegible] tisfacţie ambelor sisteme antagoniste.

Pentru liber schimbişti, regimul tratatelor [illegible] oferă următoarele avantagii:

1° Le asigură *fixitatea* tarifelor pe o lungă [illegible] vreme (în genere pe zece ani), ceiace-i foarte [illegible] operaţiilor comecriale. E drept că, de altă parte, [illegible]

[1] Se va găsi această teză accentuată în mod [illegible] recentă a unui mare industriaş Meljian D. Henri [illegible] *Economica.*

[illegible]tante şi le ià posibilitatea de a modificà ta- [illegible] împrejurări, dar această legătură trebue con- [illegible] un bine, nu ca un rău, căci datorită ei, fabri- [illegible] calculà şi stabilì preţurile pentru o perioadă [illegible] lungă. Principalul atac al fabricanţilor străini, [illegible] Englezi, împotriva regimului nostru comercial, [illegible] tocmai de facultatea pe care şi-o rezervă gu- [illegible] de a schimbà taxele după cum vrea, ceiace [illegible] pentru ziua de mâine.

[illegible] o solidaritate între toate ţările, chiar în [illegible] două părţi contractante, prin clauza numită [illegible] celei mai favorizate", care se obişnueşte să [illegible] în toate tratatele şi în virtutea căreia *orice* [illegible] *făcută de o ţară alteia, se extinde de drept tu-* [illegible] *cu care a mai tratat.*

[illegible] treptat spre un regim *din ce în ce mai li-* [illegible] concesiunile reciproce, pe care cei ce încheie [illegible] şi le smulg în parte la fiecare reînoire, pe când [illegible] dovedeşte că sistemul protecţionist, odată sta- [illegible] ţară, tinde să se agraveze şi să se generalizeze, [illegible] industrie reclamând pe rând partea ei.

[illegible] comerciale îngăduie, pe de altă parte, să se [illegible] unor cereri ale protecţionismului:

[illegible] principiul *reciprocităţii* — ceiace En- [illegible] *fair trade* în opoziţie cu *free trade* adică: — [illegible] uşa ţărilor care o deschid pe a lor, închi- [illegible] acelora care o închid; — *b)* îngăduind să [illegible] împotriva unei politici agresive a străinătăţii, [illegible] acesta ar vroi să ne forţeze uşa, dând prime [illegible] fabricanţilor săi sau practicând sistemul zis [illegible] A fost adeseori vorba de dumping înainte de [illegible] şi mai mult ca întotdeauna lumea se preocupă [illegible] răsboiu, căci se vede aci armă de răsboiu eco- [illegible] specială Germaniei şi care pare tot atât de peri- [illegible] şi gazele asfixiante. Cuvântul englez care de- [illegible] acest procedeu, indică totuşi că el nu e de ori- [illegible] — e adevărat însă că Germanii au ştiut [illegible] de dânsul mai bine decât oricare altă ţară, graţie [illegible] savante a cartelurilor lor. Aceste asociaţii de

producători, din ziua în care au dobândit un mo-
nopol pe piaţă au tot interesul să nu depreciez
printr'o producţie supraabundentă şi, pentru a
ceasta ele pot găsi avantagiu în a revărsă în
în pierdere chiar, surplusul producţiei lor. Tot
colul acestui mod de concurenţă a fost exag
el nu poate fi decât excepţional şi chiar poate
ţării importatoare avantagiul unei „bune oc
spune negustorul când vrea să tenteze cumpăr

2° Menajând *situaţiile câştigate*, salvând
a căror ruină ar aduce o prea mare perturbar
punct de vedere politic şi social, fi din punct d
economic — cum şi permiţând oarecare diferen
taxe pentru a ţine seama de situaţia respectivă a
ţări şi a industriilor care, pentru fiecare dint
mai mult ori mai puţin ameninţate de concurenţ
tariful general al vămilor e în mod necesar un
nu poate comportă majorări sau reduceri de
ţara de unde provin, căci ar fi o măsură care ar
războiu.

Dacă Franţa crede de pildă, că industria m
merciale din punctul de vedere al apărăreĭ nat
aceia a viticulturii în raport cu anumite capitale
jate şi abundenţa salariilor ce distribue, trebue
ţinute cu orice prţ, tratatele comerciale vor
vârşirea acestui lucru.

Acestea sunt avantagiile regimului tratatel
ciale.

Din nenorocire Franţa urmează o politică
rabilă acestui regim, căci dela legea vamală
guvernul poate încheià numai *acorduri* comerci
deauna revocabile în ziua când el va găsi
schimbe legea vamală[1], şi el nu poate face

[1] Ceia ce face în 1910 printr'o remaniere a tarifel
A se vedeà pentru legislaţia vamală, *Cursul* p.
Nu erà decât o singură ţară Germania, cu care să
legată printr'un adevărat tratat, şi chiar un tratat
bire de tratatele de comerţ ordinare, nu comportau
de durată şi nu puteau fi desvoltate decât de

taxele fixate de un dublu tarif *maxim* şi *minim*.
politică inspirată de ura pentru agrarieni, îm-
cărui tratat comercial, e una din cauzele care
comerţul internaţional al Franţei în urma aceluia
lor sale.

dacă Anglia a terminat prin a construi în
vamală întregul său imperiu, dacă la rândul lor
State ar reuşì, aşa cum au dorit în diverse con-
americane, să constitue o uniune vamală cu-
toate republicele Americii, atunci, în faţa aces-
Zollverein ocupând fiecare câte un sfert din pă-
unei Uniuni comerciale cuprinzând toate
continentului European ar fi indicată: din nenо-
războiul actual a împiedecat-o.

VII

Istoricul comerţului internaţional.

Comerţul internaţional n'aveà, în antichitate şi în evul
mediu, caracterul general pe care l'a căpătat în zilele

era în mâna câtorva persoane mici, care, din cauza
căilor maritime, luaseră monopolul comerţului şi
pământ. — Tirul şi Cartagina în antichitate, re-
publicile italiene sau oraşele transeatice în evul mediu,
la începutul istoriei moderne. Celelalte popoare
erau în rol pur pasiv. Ele primeau pe negustorii străini

războiu. Aceasta pentru că tratatul făceà parte in-
tratatul politic dela Francfurt care a închis războiul
Numai un articol, faimosul art. 11, stipulà ca re-
ţiile între cele 2 ţări aveau de acì înainte „la bază
reciproce pe picior de naţiunea cea mai favorizată".
de altfel nu a fost impusă de învingător, cum nu
se repete greşit în aproape toate cărţile franceze, ci
a fost cerută de negociatorul francez, D. Pouyer-

celelalte ţări nu erau decât simple acorduri comerciale
tuturor le erà concedat tariful minim.
Franţa a denunţat toate acordurile pentru a avea
şi natural a reziliat tratatul cu Germania.

așà cum triburile negre din Africa primesc astăzi
gustorii mahomedani sau europeni — cu oarecare
voință, fiindcă dela dânșii își procurau mărfuri
nu și le-ar fi putut fabrică singure: căutau chiar
tragă și le acordau la nevoie și privilegii. Dar, în
bul protecției pe care le-o acordà, îi puneau să plă
oarecari taxe, cari erau ca un fel de participare la
gul lor; așà fac micii regi africani cu caravanele
prin țărișoara lor. Drepturile de vamă, dacă pu
le numim astfel, n'aveau deci, la început, decât
racter fiscal și nu proteguitor. Ce-ar fi putut
atunci când nu există industrie națională?

Dar în secolul al XVI-lea chestia se schimbă, și
din două motive:

1° Pentrucă deschiderea marilor căi maritime ale
dete comerțului internațional o desvoltare
până atunci. Concurența internațională de care
fi vorba când comerțul nu transporta decât obiecte
purpură de Tir, brocard de Veneția, săbii de Tole
rodenii din insule — începu să se simtă din
comerțul fu destul de bine organizat, ca să
articole de consumație obișnuită, ca de ex. postav
mande;

2° Pentrucă în această epocă se constituiau
moderne din Europa noastră, și una din
a fost să creeze o politică națională, adică să
țul internațional să contribue la creșterea
puterii lor.

Această politică se sprijină pe un total de
ajunse la un total de regulamente, care s'au
mul mercantil.

Părere care nu era de altfel așa de copilă
se crede, într'o epocă în care aurul și argintul
rare decât în orice epocă istorică, în care nevoile
țului în creștere și a industriei în afară, fără să
bim de bugetele Statelor nou născute, creiau o
foamete de monetă, iar mijloacele de credit,
îngăduie o mai bună întrebuințare a monetii,
peau să fie inteynțate.

Dacă descoperirea minelor din Lumea Nouă

timpului un fel de amețeală și deșteptă lăcomii
nata nu fu fără motiv; au loc tocmai în mo-
psihologic, providențial, cum ar fi spus Bastiat.
antiliștii, cu toate că atribuiau și ei numerarului
anță justificată, nu-l confundară cu bogăția sau
și nu făcură din adunarea lui scopul unic al po-
merciale a popoarelor. Ținta lor eră crearea in-
naționale. In această privință, ei au fost colabo-
menilor politici, cari au creiat aceste State mo-
care am vorbit și premergătorii celor ce se nu-
„economiști naționaliști". Dealtfel, dreptul de
prohibițiile n'au fost singurele mijloace preconi-
întemeiară cele dintâi manufacturi naționale și
mai ales să atragă pe lucrătorii buni, cari li se
bogăție nu mai puțin prețioasă decât aurul.
ca ce-i adevărat, este că dela ei a pornit ideia de
de dreptul de vamă, pentru a îndepărtà concu-
ință și a desvoltà industria națională: cu ei, a-
pierdu caracterul *fiscal* și deveni *protector*. Cu
în Anglia, cu Colbert în Franța, acest sistem
legat logicește, ajunse la deplina lui desvoltare.
rezumat în trei puncte:
respinge prin taxe protectoare, importul produ-
fabricate;
favorizà, din contra, importul produselor alimen-
materiilor prime și a tot ce servește fabricilor;
stimulà prin încurajarea manufacturilor sau prin
exportul produselor țării.
sistem, care se cunoaște de obicei sub numele de
, a domnit fără rival până la apariția econo-
ție că Fiziocrații au dărâmat fără milă toate
mercantilismului și că, trecând în extrema opusă,
ca deviză: „laisser faire, laissez passer", și au
cu atâta energie pentru liberul schimb împo-
mului protecționist, cât și pentru libertatea
contra regimului corporațiilor. Dar Revoluția
făcu să triumfe doctrina lor în ce privește
comerțului. E drept, că cei douăzeci de ani de

lupte europene ce urmară, nu erau făcuți să pre
biruința liberului schimb.

In Anglia, cu toate acestea, ideile lui Adam Smi
coapte. Dealtfel Anglia nu fusese niciodată pre
ționistă, decât în ce privește siguranța comerțu
ritim și monopolul cu coloniile sale. Tratatele
lui Methuen cu Portugalia în 1703, și a lui d'
Franța din 1786 (numite astfel după miniștrii
negociat), ar fi considerate astăzi ca liber schimb
îndată ce au încetat războaiele Napoleoniene, au
să scadă taxele asupra produselor industriale
englez a rămas multă vreme neclintit în ce pri
realele, fiindcă aristocrația engleză, din care se
Camera Lorzilor, era interesată. De aceia, tocma
triva acestor taxe protectoare ale grâului (Corn
începu în 1838 Cobden, la Manchester, memorabil
care trebuia să răstoarne sistemul protecționist
tr'adevăr un spectacol odios, vederea lorzilor
proprietarii prin drept de cucerire a aproape
pământ al regatului, respingând grâul străin,
să vândă mai scump pe al lor și să profite de
scânde ale populației, pentru ca să câștige
ce în ce mai mari! Camera Lorzilor nu era de
sură să reziste mișcării de indignare deslănțuită
și în 1846, în urma conversiunei strălucite a
Sir Robert Peel, ea fu nevoită să cedeze. Dr
grâne odată desființat, tot edificiul protecționist
zând și faimosul „Act de Navigație" al lui Cr
ruia i se atribuia însemnătatea maritimă a An

Franța, din contra, nu ieșise din făgașul pro
cu toate numeroasele sale schimbări de guvern,
destul să spunem protecționist: e un regim prohi
solut, adică excluderea unui mare număr de
tre cele mai importante, ca de ex., țesăturile
bumbac. In 1846, o Ligă întemeiată de Bastiat
exemplul ligei engleze, nu reuși, cu toate
eloquente și pamfletele foarte spirituale ale
liber-schimbist, condițiile sociale fiind cu totul
Dar împăratul Napoleon al III-lea, a cărui

alianța cu Anglia și ale cărui instincte erau des
democratice, profită de puterea pe care și-o rezer
Constituție, pentru ca să semneze cu guvernul
fără să consulte Camera, un tratat comercial.
tratat din 1860, pe care Franța l'a primit
entuziasm și numai pentru că nu-l puteà îm
un puternic răsunet în Europa și fu urmat
negocierea de tratate analoage între toate pu
pene, așà încât se crezu peste tot că el însemnà
regimului secular al protecționismului și des
liberului-schimb definitiv.

Domnia liberului-schimb nu erà să țină mult. In
Statele-Unite rămăseseră în afara acestei
liber-schimbiste. Ele au fost totdeauna protec
nu numai de fapt, dar și în doctrină, căci aici
cei mai mari teoreticiani ai protecționismului,
List, cu toate că acesta din urmă era ger
Unite au fost protecționiste din naștere, pen
din cauzele principale a revoltei lor contra
fusese, că aceasta nu le îngăduià să fa
măcar „o potcoavă"; erà firesc că prima lor
reucerirea autonomiei industriale. Dar legile
foarte modeste la început, crescuseră din
perioadă și totdeauna pentru un nou motiv.
ca să protejeze industria abia născută: din
s'a inspirat sistemul lui List; după 1866,
să plătească cheltuielile marelui războiu civil
departe); mai târziu, motivul acesta a
plătind cea mai mare parte din datorii,
nu știură ce să mai facă cu venitul vămi
pentru a-l întrebuința, distribuiră un miliard
sinilor invalizi de războiu, dar atunci găsiră
pentru menținerea taxelor de vamă, și
de a apără prețul ridicat și salariile mari
față de prețurile scoborâte și salariile mici
Celebrul tarif al lui Mac-Kinley, din 1890,
acela al lui Dingley, din 1897, îl mai agravă.
numai urcarea tarifelor, ci, cum vom vedeà mai

departe, şi asprimea cu care se aplică, au prov[illegible] tări din partea ţărilor Europei.

De altfel, când se vorbeşte de regimul prot[illegible] Statelor-Unite, nu trebue să uităm că Statele [illegible] o Uniune de patruzeci şi opt de State, dintre [illegible] sunt tot atât de mari cât şi Franţa şi între [illegible] schimb este absolut; e deci cam acelaş lucru, [illegible] toate statele din Europa s'ar unì într'o Uniune [illegible] un Zollverein, şi ar opune o barieră vamală [illegible] americane, ceiace ar fi considerat totuşi ca un [illegible] pe calea liberului-schimb.

Franţa, în 1872, în urma războiului fran[illegible] vroì să urmeze exemplul Statelor-Unite, [illegible] pra produselor străine greutatea noilor impo[illegible] erà nevoită să le creieze, ca să-şi plătească [illegible] pul guvernului pe atunci erà Thiers, care fusese [illegible] protecţionist şi care prezisese că liberul-schimb [illegible] Franţa; el încearcă să pună taxe chiar pe materi[illegible] dar această încercare nu izbutì, din cauza tratat[illegible] erau atunci încă în vigoare.

Abia în 1892 Franţa, liberată de tratatele [illegible] încheiate în timpul Imperiului şi reînoite în [illegible] să se întoarcă la o politică hotărît protecţion[illegible] atunci a tot accentuat mersul său în această [illegible] un capitol posterior despre *Legislaţia vamală*).

Germania a urmat o politică oportunistă în [illegible] mercială şi care i-a reuşit foarte bine. In 1883, [illegible] nea vamală între diferite state germane, ca şi [illegible] unitatea politică. Când venì perioada liber-[illegible] adoptă în totul. Dar când unitatea ei politică [illegible] avu ambiţia să ajungă o mare putere industrială [illegible] toarse spre un protecţionism autonom. Se poate [illegible] că ea e aceia care, împreună cu Austria, a [illegible] era reacţiei protecţioniste, care erà să câştige [illegible] toată Europa. Cu toate acestea, mai târziu, [illegible] când atingând acest scop, a trebuit să-şi caute [illegible] în afară, a adoptat sistemul mixt al tratatelor [illegible] care-i ca un fel de schiţă a unui nou Zollverein, [illegible]

[illegible] toată Europa centrală, vis, căruia înfrângerea [illegible] i-a pus, în mod provizoriu, capăt.

[illegible], chiar în Anglia, ţara clasică a liberului-[illegible] sistemul începe să fie sdruncinat. D-l Chamber-[illegible] ministru din timpul războiului Bur, a inau-[illegible] campanie contra vechei şcoale din Manche-[illegible] neo-protecţionism s'a prezentat întâi sub [illegible] *imperialistă*, adică inspirată mai ales de un [illegible], acela de a unì prin legăturile interesului po-[illegible] compun uriaşul Imperiu britanic. Pentru a-[illegible] trebuì ca toate coloniile, în parte reprezentan-[illegible]ţionismului, să acorde reduceri de taxe produ-[illegible]polei şi Anglia, la rândul ei, să acorde liberă [illegible] produselor coloniilor sale, ceiace implică punerea [illegible] produsele străine.

[illegible], în afară de motivul imperialist, şi alte cauze [illegible] pe Anglia, ca şi pe celelalte ţări, pe calea pro-[illegible], între altele nevoia de a-şi creià venituri pentru [illegible] enormă a cheltuielilor sale militare şi a chel-[illegible] de solidaritate socială, în special pentru pensiile [illegible] săraci şi, pe lângă acestea, preocupările de [illegible] pe care unii îl atribuiau intrărei libere a [illegible] străine, mai ales germane.

[illegible] nu mai există în Europa, afară de Anglia, [illegible] ţări mici, ca Olanda, Danemarca, Belgia, [illegible] credincioase sistemului *free trade*, fiindcă [illegible] lor teritorială e prea mică, ca să poată să-şi sa-[illegible] ele înşile cerinţele; peste tot încolo bariere [illegible] au fost ridicate şi luptele de tarifuri au înlocuit [illegible] comerciale.

[illegible] a exercitat răsboiul cel mare asupra co-[illegible] internaţional? A început prin a quasi suprimà [illegible] unui blocus dublu, comerţul Antantei cu [illegible] Centrale prin flotele lor şi pe cel al Germaniei [illegible] prin submarine. Prin urcarea vertiginoasă a [illegible] s'a întâmplat ca deşi diminuând din punct de [illegible] cantităţii, ca valori comerţul internaţional a [illegible] în mod prodigios[1].

[illegible] pentru trei ţări (în miliarde aur):

Este destul de greu de găsit în mijlocul pertu... create de starea de război argumentele pentru sa... protecționismului sau liber-schimbismului. Ele da... de fapt la interpretări în sensuri opuse.

Se poate spune că de oarece încă dela începu... boiului Statele beligerante s'au grăbit să desfi... xele pe produsele alimentare (pentru Franța ta... pra grâului au fost abrogate încă dela 31 Iulie 1... ajunul mobilizării; în Germania în Septembrie... ceasta dovedește că se așteaptă o scădere de pre... această abrogare, deci o respingere fără replică... ca taxele vamale sunt plătite de străinătate. In... vers însă, protecționiștii n'au pierdut ocazia să... valoreze faptul că toate aceste State au fost în pr... să fie distruse, din cauza lipsei mijloacelor de... tență și pentru a conchide ei se referă la necesitate... tru orice țară de a se face indiferentă față de stră...

Astfel este greu să desprinzi directive pentru p... comercială de *după* războiu. Tot ceia ce se poate... e că ea se va găsi mult hărțuită între scopuri contr... torii: — de o parte, nevoia pentru fiecare țară de... portă cât mai mult și a-și deschide piețele țărilor p... sau chiar neutre; — pe de altă parte, necesitatea p... fiecare țară de a procură resurse fiscului împer... dorința de a-și asigură independența comercială în... resul apărării naționale.

	Franța	Anglia	Statele-Unite
1913	15,3	29,6	23,2
1924	18,2	43,7	19,4

Creșterea pare însemnată, însă dacă ținem seama de sc... țurilor (aur chiar), avem în realitate o scădere pentru Fra... chiar pentru Anglia, și o ușoară creștere pentru Statele... Dacă în loc de cifra globală a comerțului, am de separat p... a importului și exportului, am vedea că primul a fost ... perior celui de al doilea pentru Franța și Anglia. Pentru ... Unite se întâmplă invers.

Pentru Franța deficitul balanței comerciale dela războ... sentă un tablou enorm, care nu puțin a contribuit la dep... francului. Abia în 1924 se restabilește echilibrul.

CAPITOLUL VI

CREDITUL

I

Creditul — o extindere a schimbului.

...itul nu este decât o extindere a schimbului — un ... se petrece în timp, în loc să se petreacă în spa... poate defini: *schimbul unei bogății prezente con... viitoare.*

...mplu, îți vând lână. Insă n'ai cu ce să-mi plă... ...dea n'ai bogăție actuală să-mi dai, în schimbul ...ți livrez. Dar n'are afece! Imi vei dà în schimb ...viitoare pe care îți propui s'o creezi cu această ...dică o valoare echivalentă, care va fi preluată a... ...valorii postavului, când va fi fabricat.

...prima vedere ne apare faptul schimbului ca o ...singura deosebire de vânzarea obicinuită este ...făcută *pe credit* în loc să fie făcută cu bani gata. ...această deosebire care pare de puțină importanță, ...mări foarte mari. Căci nu este puțin lucru să faci ...apă viitorul în sfera contractelor!

...un alt fel de credit, unde actul schimbului este ...puțin ușor de văzut, cu toate că există în mod vir... ...în loc de a-ți vinde grâu, ți-l împrumut, adică ...ți dă înapoi la recolta viitoare. Bine înțeles, nu-mi ...înapoi același grâu, pentrucă acela a servit la în... ...câmpului, însă un alt grâu, pe acela pe care ...voltă. Jurisconsulții romani spuneau, cu multă ..., că în împrumut obiectul e transferat în plină ...tate — de aceia îl numeau chiar *mutuum* (reci... ...și să invers, se întâmplă același lucru cu obiectul ...dat în cazul plății. Dacă în loc de grâu, presu... ...o sumă de bani, ceiace constitue astăzi obiectul ...ult al împrumutului, nu este mai puțin evident

că şi aci este schimbul unei bogăţii prezente contra viitoare[1].

Ori, aceste două operaţii, *vânzarea pe credit* [illegible] *prumutul*, constitue tocmai cele două forme esenţiale creditului.

Caracterele esenţiale ale creditului sunt deci: 1° [illegible] *sumaţia* obiectului vândut sau împrumutat; 2° [illegible] *rea* obiectului nou menit să-l înlocuiască. Căci, [illegible] ce în închirierea unei case sau a unui pământ, [illegible] torul ştiind că ele îi vor fi înapoiate, nu le pierde o clipă din vedere, cât timp sunt în mâinile celui a împrumutat, acel care dă cu împrumut un obiect [illegible] tinat să fie consumat, ştie să-l înstrăineze în mod [illegible] cabil; ştie că obiectul va fi distrus şi că aceasta [illegible] chiar soarta. Sacul de grâu dat cu împrumut va [illegible] să treacă pe sub piatra de moară pentru a deveni [illegible] sau să fie îngropat în brazdă, aşteptând secerişul [illegible] Sacul de bani dat cu împrumut, oricare ar fi [illegible] ţarea ce am vrea să i-o dăm, va trebui să fie golit [illegible] la ultima parà, în aşteptarea banilor viitori, pe care [illegible] dăjdueşti să-i câştigi. Ori, iată o stare de [illegible] tât pentru cel care ia cu împrumut cât şi pentru [illegible] mutător, căci iată ce se va puteà întâmplà:

a) Cât despre împrumutător, în primul rând, [illegible] pus la riscuri însemnate. Fără îndoială, se bizuie [illegible] bogăţie echivalentă, care va venì să înlocuiască pe [illegible] pe care a dat-o cu împrumut, *însă nu există încă*, [illegible] buì să fie produsă în acest scop şi tot ceiace-i [illegible] este tocmai din această cauză nesigur. Legiuitorii [illegible]

[1] Dacă este vorba de împrumutul unui anumit obiect [illegible] cel ce împrumută va trebuì să-l dea îndărăt, în aceiaş [illegible] prumutul unei case sau al unui pământ (ceiace se cheamă [illegible] tract de închiriere sau de arendă), împrumutul unui cal [illegible] unei cărţi (ceiace se cheamă împrumut spre folosinţă), [illegible] caz, definiţia pe care am dat-o nu se mai aplică, nu mai [illegible] ci *închiriere*, — însă nu mai e nici *credit*, în sensul [illegible] acestui cuvânt. Nu s'ar puteà spune că proprietarul [illegible] chiriază un apartament, îmi face credit, mai ales când [illegible] să plătesc chiria dinainte, ceiace-i regulă pentru chiriile [illegible]

[illegible] să asigure împrumutătorul împotriva ori- [illegible] primejdii şi precauţiunile pe care şi le-au închipuit [illegible] scop, constitue una din ramurile cele mai în- [illegible] ale legislaţiei civile (cauţiuni, gaj, hipotecă, [illegible], etc.).

[illegible] creanţa este garantată prin livrarea unui bun de [illegible] cel puţin echivalentă, mobil sau imobil, (pen- [illegible], şi adesea nici pentru obiectele mobiliare, li- [illegible] nu are nevoe să fie efectivă), în acest caz se ob- [illegible] maximum de siguranţă şi se spune că creditul este [illegible] adică creanţa este făcută asupra unui obiect, *res.* [illegible] chiar în acest caz, siguranţa nu este absolută, [illegible] imobilul hipotecat sau obiectul dat în gaj, pierde [illegible]. Deci, întotdeauna, e nevoe de oarecare în- [illegible] din partea împrumutătorului, de un act de bună [illegible], şi iată tocmai de ce s'a păstrat acestei forme [illegible] de împrumut numele de „*credit*", ceiace pre- [illegible], de fapt, prin origina sa etimologică, un act de [illegible] credinţă (*creditum, credere*, a crede). Şi creditul [illegible] chemat să îndreptăţească din ce în ce mai mult fru- [illegible] său nume, pentrucă, după cum vom vedeà, creditul [illegible], adică garantat printr'o hipotecă sau gaj, lasă [illegible] în ce mai mult locul creditului *personal*, adică a- [illegible] care, sub formă de conturi curente în bănci sau [illegible] de credit mutual, se sprijină numai pe promisia [illegible] se împrumută. Se va spune, e drept, că avem aci [illegible] întoarcere către trecut, la timpurile vechi ale Romei, [illegible] creditul nu aveà altă chezăşie decât însuşi persoana [illegible]rului, — deosebirea este mare însă, căci atunci [illegible] de gaj însuşi corpul debitorului, un corp pe care-l [illegible] întemniţà, lovì, sau poate chiar tăià în bucăţi [illegible] secanto, spuneà legea celor XII Table), pe când [illegible], creditul personal n'ar drept chezăşie decât ono- [illegible] debitorului, nu persoana sa fizică, ci per- [illegible] morală.

b) Cât priveşte pe cel ce se împrumută, obligaţia sa [illegible] consistă numai, ca aceea a arendaşului sau chiria- [illegible], în a păstrà obiectul împrumutat, şi a-l întreţine

în bună stare, pentru a-l restitui la termenul
trebue ca după ce l-a întrebuinţat, adică distrus,
cească pentru a înfăptui un altul, echivalent,
se plăti la ziua scadenţei. *Trebuie deci, să*
grije, de a întrebunţà această bogăţie într'un
ductiv. Dacă are neprevederea de a-l întrebuinţă
neproductiv, pentru consumaţii personale, sau
nenorocire, nu reuşeşte să refacă o bogăţie, cel
chivalentă cu cea care i-a fost împrumutată,
ruinează. Şi de fapt, istoria tuturor ţărilor şi
timpurilor este un adevărat martirologiu al celor
luat cu împrumut şi s'au ruinat prin credit.

Creditul este deci un mod de producţie mult
riculos decât toate cele pe cari le-am văzut până
nu poate aduce foloase de cât în societăţile a
caţie economică este foarte înaintată.

II

Ce se numesc titluri de credit ?

Dar pentru a se puteà desvoltà creditul n'a luat
devărat naştere ca mod de producţie, decât în
bogăţiile viitoare, care formează adevăratul
au fost oarecum realizate şi date, cu toate că nu
încă, în comerţ, sub forma *de titluri negociabile*.
atunci o adevărată revoluţie economică, care
datà din secolul XIII. Iată cum trebue înţeleasă

La început creanţa nu este socotită ca o bogăţie
nu este emisă asupra unui obiect material, asupra
bogăţii oarecare: ci este un legământ cu totul
între creditor şi debitor. După puternica
glossatorilor, obligaţia aderă la corpul debitorului
sibus haeret. Şi dacă debitorul nu plăteşte,
nu poate să se achite cu bunurile lui; n'are alt
care să se despăgubească, decât corpul debitorului
iată de ce, după cum am arătat adineauri, poate
temniţeze sau chiar să-l taie în bucăţi. In
diţii, ideea de creanţă *transmisibilă*, adică posibilitatea

în mâinile oricui o asemenea putere asupra
persoane, nici nu poate trece cuiva prin gând!
în curând — şi jurisconsulţii romani au făcut
mare pas — creanţele sunt asimilate bunurilor
(bona) şi se ajunge pe căi ingenioase, să le facă
prin *novatio* sau *litis contestatio.*
transmisie a rămas totuşi mai greoaie decât
bunurilor materiale şi astăzi încă, după codul
civil, cesiunea creanţelor necesită greutăţi destul
de exemplu notificarea debitorului.
dreptul comercial, care, după cum s'a observat
întrece întotdeauna dreptul civil şi merge ca
a realizat, chiar din evul mediu, o îndoită şi
invenţie, care constă în a reprezentà dreptul
printr'un titlu scris, o scrisoare (trată sau
ordin).
trata? Un înscris prin care creditorul dă de-
său *ordinul de a plăti*, nu lui însuş „trăgător"
terţiu, care stă deobiceiu într'un alt loc sau
Mulţumită acestei forme, trata a putut fi în-
în toate timpurile, în special pentru regu-
operaţiilor la distanţă, de pe o piaţă pe alta, din-
într'alta.
din Veneţia, care datora 1000 ducaţi unuia
Amsterdam, în loc să-i trimeată aceşti 1000 ducaţi
ceiace în acele timpuri nu erà deloc comod,
vreunui confrate din Veneţia, având credit a-
Amsterdamului, şi acesta îi remiteà în schimb o
prin care dà ordin corespondentului său din
să plătească 1000 ducaţi aceluia care-i va
scrisoarea. Astfel, negustorul din Veneţia nu
creditorului său din Amsterdam decât scrisoa-
numerarului şi erà, totuşi, liberat. Şi astăzi
acelaş lucru.
la început, această trată nu putea fi întrebuin-
de acela care o emisese. Numai mai târziu,
al XV-lea s'au gândit s'o facă negociabilă,
simplă menţiune pe dosul tratei, o *andosare.*

Andosarea nu are de efect numai să simplifice, ci minunat, regularea afacerilor şi să permită plata bani, printr'un simplu transfert al tratei, ci, de de a întări valoarea tratei, pentrucă fiecare din prin mâinile cărora trece şi care depune semnătu pe dos, devin solidar responsabili de datoria ce zintă. Proverbul care zice: „piatra care se rostogo nu prinde mușchi", nu-şi are aplicarea aici; trat circulă, se face asemănătoare bulgărului de zăpa măreşte cu girurile suprapuse. E, deci, un perfect ment de credit.

Totuşi, andosarea, deşi aduce mai multă ușurin culaţiei, constitue, în acelaş timp, un obstacol, ne prin mica formalitate a depunerii semnăturii, ca responsabilitatea ce presupune. Să facem un pas înai parte: să suprimăm andosarea şi să creiem titlu credit, ce se pot transmite mai simplu, din mân mână, ca şi numerarul: titluri la purtător, cecuri, de bancă.

De data aceasta, scopul este ajuns. Şi de aci înai massele foarte mari de bogăţii — nu chiar fiitoa viitoare, ceiace este cu totul altceva, vin să se adau massa bogăţiilor existente şi vor circulà, sub forma titluri negociabile sau la purtător. Aceste titluri p biectul unui comerţ foarte intens, despre care nici nu puteà face cineva ideie altădată, şi negustorii unii specialitatea acestui fel de comerţ, se numesc bancheri.

Creiarea titlurilor reprezentative ale capitalului, de scop numai uşurarea vânzărilor, împrumuturilor plăţilor, ci are un efect şi mai ciudat, aproape miraculos în aparenţă: echivalează cu o *dedublare a capitalului* care permite la două persoane a se folosì de el, în acelaş timp.

E un avantagiu foarte însemnat, căci dacă este foarte avantagios pentru cumpărător, în vânzarea pe credit, să-şi ţie banii la dispoziţie câtva timp, invers este foarte desavantagios pentru vânzător să fie constrâns a se lipsì de acei bani, în acelaş timp. Un fabricant care

AVANTGARDA CLASEI

să facă zilnic cumpărături şi să plătească salarii. ...duce, decât cu condiţia de a-şi reînoì zi de zi vânzarea mărfurilor, capitalul care-i este necesar, dacă-şi vinde mărfurile pe credit, adică fără plătit, pare că nu-i va fi posibil să-şi continuie ...

...făcut? Totuşi, nu se poate — s'ar crede — să ...acelaş capital să se afle *în acelaş timp* la două persoane diferite, aceia care l'a dat cu împrumut şi aceia care l'a împrumutat?

...totuşi, se poate! şi e tocmai titlul negociabil, care ...această problemă, în aparenţă de nedeslegat. ...capitalului cedat de el, cel care dă cu împrumut sau vânzătorul pe termen, primeşte un titlu, ...bucată de hârtie, sub diferite forme: bilet la ordin, ...etc., şi acest titlu reprezintă o valoare care, ...valorile, poate fi vândută. Dacă cel care dă cu împrumut, vrea să reintre în posesia capitalului, nimic mai simplu, îi o de ajuns să vândă, sau, cum se obişnuieşte să se spună, *să-şi negocieze titlul*.

...înţeles, nu-i nici o vrăjitorie la mijloc, şi operaţiunea se explică în chip foarte natural, după cum vom vedea în capitolul următor.

III

Dacă creditul poate creia capitaluri.

...creditul a căpătat o atât de mare importanţă în societăţile noastre moderne, încât eşti ispitit să-i atribui calităţi miraculoase. Vorbind tot mereu despre marile bonificaţiuni de credit şi constatând că cele mai mari întreprinderi ale industriei moderne au la bază creditul, te convingi, fără îndoială, că dânsul este un factor al producţiei, care poate, tot aşa de bine ca şi pământul ori munca, să creieze bogăţii.

...este o adevărată închipuire! Creditul nu-i un *agent* al producţiei: e, ceiace-i cu totul altceva, un *fel* special

de producţie, întocmai ca şi schimbul, şi diviziunea
cii. Consistă, după cum am văzut, din trasferarea
bogăţii, unui capital, din mână în mână, însă a
ferà nu înseamnă a creià. Creditul nu creiază capi
după cum nici schimbul nu creiază mărfuri. Cum
admirabil Stuart Mill, „Creditul nu-i decât permi
a te folosi de capitalul altuia".

Ceiace dă naştere iluziei, este existenţa titlurilor
credit. Am văzut că orice capital împrumutat e
zentat în mâinile celui care l'a dat cu împrumut prin
titlu negociabil de aceiaşi valoare. De aci, s'ar părea
adevăr, că împrumutul are această virtute minunată
a face *două* capitaluri dintr'unul singur. Vechiul
tal de 10.000 frs., care a fost transferat în mâinile
şi noul capital care se află reprezentat în mâinile
printr'un titlu de 10.000 frs. nu fac două capitaluri
Din punct de vedere subiectiv, această hârtie e, de
un capital; e pentru mine, însă nu şi pentru ţară. E
pede, de fapt, că nu va puteà fi negociat decât atât
altă persoană va binevoi să-mi deà în schimb capitalul
ce posedă, sub formă de bani sau mărfuri.

Acest titlu nu este, deci, un capital prin el însuşi, fără
îmi dă, foarte simplu, *posibilitatea de a-mi procura*
alt capital, în locul celuia de care m'am deposedat. E
dent, oricare ar fi întrebuinţarea pe care aşi dà o
valori ce-o am în portofoliu, fie că a-şi destina-o cheltuie
lilor ori producţiei, n'aşi puteà-o face decât transmând
mând această valoare în obiecte de consum, sau în
trumente de producţie, existente pe piaţă. Numai cu
găţiile în natură aşi puteà produce, sau aşi puteà
nu cu petice de hârtie[1].

[1] Léon Say spune, în prefaţa din *„Theorie des changes"* a
Goschen:

„Această reprezentare absolută a proprietăţii, prin titluri, a
să dispară toate greutăţile cari împiedecau schimbul şi transmi
drepturilor. Se trimite astăzi, într'o scrisoare din Franţa în
glia, din Anglia în Canada, din Olanda în Indii şi invers,
nele, fabricele, drumurile de fier, într'un cuvânt tot ceiace
posedă. Lucrul rămâne pe loc, însă imaginea sa este mersu

orice titlu de credit, adică orice creanţă consti-
adevăr, o bogăţie, ar fi de ajuns ca fiecare fran-
şi împrumute averea vecinului său, pentruca prin
să dubleze dintr'odată averea Franţei şi s'o
dela 250 la 500 miliarde!

se poate, cel puţin, să spunem că aceste titluri re-
bogăţii viitoare? Sigur, însă tocmai pentrucă
viitoare, nu trebue să le socotim. Le vom socoti
în care vor luà naştere. Până atunci, între bo-
actuale şi cele viitoare, va fi întotdeauna această
remarcabilă, că primele există, pe când cele de
nu! Nu poţi produce şi nu poţi trăi cu bogă-
cari le nădăjduieşti. Ar fi acelaş lucru, ca şi cum
recensământul Franţei, am socotì ca membrii
şi societăţii, pe toţi cei ce se vor naşte peste
nul! Insă, dacă creditul nu poate fi calificat de
tiv, în sensul că nu creiază capitaluri, aduce, to-
serviciu eminente producţii, permiţându-i să *între-*
cât mai bine cu putinţă capitaluri existente.
adevăr, dacă capitalurile n'ar puteà trece dela o
nă la alta şi dacă fiecare ar fi redus să facă să
prin el însăşi pe acelea pe care le posedă, o
normă de capitaluri ar rămâne fără întrebuin-
se află în orice societate civilizată o mulţime de
cari nu pot să tragă nici un folos ei singuri din
lor, anume:

cari nu *prea mult;* căci, de îndată ce o avere de
o cifră oarecare, nu-i mai este uşor posesorului
să o valorifice prin propriile sale forţe, — fără a mai
seama că, de obiceiu, în asemenea cazuri, nici nu-i
să-şi deà osteneala pentru a face aceasta;
cari *n'au de ajuns;* căci lucrătorii, ţăranii, servi-
cari nu făcut oarecari mici economii, nu vor şti să

dintr'un loc într'altul. E ca un joc de oglinzi, care ar
un reflex la capătul lumii. Oglinda se înclină, şi reflexul
mai sus, mai jos, la dreapta, la stânga. Obiectul este într'un
că te poţi folosì de el pretutindeni. Cine are reflexul, îl

deà o întrebuinţare productivă acestor mici [illegible] şi totuşi, aceşti gologani, adunaţi la un loc, [illegible] miliarde;

acei cari, din cauza *vârstei lor, sexului* sau [illegible] nu-şi pot valorificà singuri capitalurile în [illegible] industriale: copiii, femeile, persoanele cari s'au [illegible] crat unei profesii libere, avocaţi, medici, militari, [illegible] funcţionari şi impiegaţi de orice ordin.

Şi de altă parte, lumea nu-i lipsită de oameni [illegible] tuitori de întreprinderi, inventatori, agricultori, [illegible] tori chiar, cari ar şti să tragă folos din capitalu[illegible] le-ar aveà: din nenorocire, nu le au.

Atunci, dacă graţie creditului, capitalurile [illegible] din mâinile acelora cari nu pot sau nu vor să [illegible] cu ele în mâinile acelora cari sunt în măsură [illegible] trebuinţeze în mod productiv, va fi un mare [illegible] tru fiecare din ei şi pentru ţara întreagă. Ori, [illegible] cu miliardele de fiecare ţară capitalurile astfel [illegible] fie unei tezaurizări sterile, fie unei consumaţii [illegible] ductive, şi sunt fecundate de credit. Se zice cu [illegible] cum creditul are această putere de a face să [illegible] *activă* capitalurile cari erau în stare *latentă*. In [illegible] creditul joacă faţă de capitaluri acelaş rol ca [illegible] bul faţă de bogăţii. Am văzut că schimbul, [illegible] bogăţiile dela un producător la altul, nu le [illegible] slujeşte să le întrebuinţeze mai bine, şi să [illegible] mai bine şi munca producătorilor şi resursele [illegible]

IV

Creditul permite suprimarea monetii

Creditul permite amânarea plăţei, aceasta-i [illegible] rezultă din însăşi definiţia plăţei; dar nu-i [illegible] clar că permite suprimarea plăţii, căci se va [illegible] de vreme ori mai târziu, în ziua scadenţii, [illegible] va trebui să se execute şi să plătească?

— Dar nu! nici chiar aceasta nu va fi necesar.

[illegible] presupunem că vânzările, în loc să se facă cu plată [illegible], s'ar regulà prin creiarea unui titlu de credit — [illegible] sau cek — şi că aceste titluri aruncate pe piaţă, [illegible] din mână în mână, prin transmisiuni succesive. [illegible] întâmplà, că cele mai multe dintr'însele vor sfârşi [illegible] se întâlnì şi a se anulà unele pe altele, fie prin [illegible]ţie, fie prin absorbire, cum spun jurisconsulţii. [illegible] trei ţări, sau trei persoane, pe cari le vom de[illegible] A. B. C., şi să presupunem că A. datorează lui B., [illegible] rândul său datorează lui C. aceiaşi sumă, în [illegible] însăşi C., este debitorul lui A.

[illegible] evident că în loc să facem ocolul cercului în[illegible] obligând pe A. să plătească 1.000 de lei lui B., [illegible] plătească lui C., iar acesta din urmă să-i plă[illegible] lui A., este mult mai simplu să regulăm datoriile [illegible] fără să scoatem un ban?

[illegible] se va zice, poate: Nu-i oare departe de realitate [illegible] fie tocmai datornicul lui A ca să închiză cercul [illegible]?

[illegible] poate avea loc, în adevăr. Dar dacă C nu [illegible] lui A, el va fi poate dator lui D sau lui E, [illegible], în aşa fel că până în cele din urmă, tot um[illegible] va sfârşì — de data asta întâmplător — cu ci[illegible] X oarecare, care va fi debitorul lui A, şi [illegible] problema va fi rezolvată.

[illegible] vor intrà mai multe persoane în joc, cu atâta [illegible] va fi mai mare, şi, negreşit, mai mare şi şansa [illegible] cercul.

[illegible] altfel există factori intermediari tocmai pentru a [illegible] această şansă o realitate: sunt bancherii.

[illegible] practica comerţului internaţional, în schimbul dela [illegible] ţară, s'a învăţat mai întâi a se întrebuinţà cre[illegible] pentru a se dispensà de monetă. Greutăţile şi pe[illegible] de a transportà la distanţe mari cantităţi întregi [illegible] au inspirat Lombarzilor — după cum am [illegible] ideia tratei, a cărei principală utilitate erà de a [illegible] transportul de monetă între două localităţi, [illegible] în fiecare loc de două ori. Dar dacă transportul

monetei erà suprimat, plata pe loc nu erà. Inc[illegible] de făcut, şi se ajunge şi la acest rezultat de [illegible] primà şi plata pe loc. Căci, în adevăr: să pre[illegible] că din fiecare dintre aceste localităţi — să zicem [illegible] şi Paris — s'ar fi tras, reciproc, trate; dacă fie[illegible] tr'aceste părţi s'ar întâmplà să fie, respectiv, [illegible] toare şi creditoare pentru aceiaş sumă, este [illegible] ţeles că datoria se va stinge prin ceeace se nu[illegible] drept, *compensaţie*, urmând că dacă sumele nu [illegible] gale, compensaţia să se facă numai până la [illegible] sumei celei mai mici.

E de ajuns pentru asta ca intermediarii, [illegible] bancherii, să se însărcineze a face balanţa.

Fără aceste ingenioase combinaţii, comerţul [illegible] nal ar fi, în adevăr, imposibil, căci dacă ar [illegible] Franţa de exemplu, să plătească, în fiecare [illegible] numerar cele 7 sau 8 miliarde de franci, valoa[illegible] portului, de unde ar luà această enormă cantitate [illegible] merar? Abià dacă se găseşte atâta în întreaga [illegible] Şi, în adevăr, după cum vom vedeà, numerarul [illegible] culă dela o ţară la alta, nu reprezintă decât o [illegible] din valoarea mărfurilor schimbate între aceste [illegible]

Dar nu numai în afacerile internaţionale titlul [illegible] dit poate înlocuì moneta numerar, dar chiar şi [illegible] cerile locuitorilor aceleiaşi ţări, sau chiar [illegible] calităţi. Această funcţiune este îndeplinită în [illegible] multe cazuri de cek.

In orice operaţii făcute cu bilete de bancă [illegible] curi, moneta metalică stă după culise, invizibilă [illegible] prezentă. N'am puteà concepe şi cecul suprimat [illegible] bun să-l creiăm, pentru a-l distruge imediat [illegible] pensaţie? Nu s'ar puteà înlocuì emisia de [illegible] nularea prin simple operaţii de scripte?

Să presupunem că toţi locuitorii unei ţări ar [illegible] cont deschis la o singură Bancă, însărcinată [illegible] pentru client, trecând suma la creditul contului [illegible] să facă plăţi, trecând suma în debitul lui. La [illegible] anului, Banca ar trimite fiecăruia contul, care s'ar [illegible]

[illegible] favoarea Băncii, fie în favoarea clientului, repor[illegible] anului viitor soldul, fie la debitul clientului, în [illegible] caz, fie la creditul său, în al doilea caz, şi aşà [illegible] parte.

[illegible] negeneralizând acest sistem, s'ar puteà, în [illegible] regulà totalitatea transacţiilor, prin simple ope[illegible] scripte, prin *virimente de partizi*, cum se spune. [illegible] mai vedeà atunci această armată de încasatori, [illegible] pe cap pălăria în formă de bicorn şi sub braţ [illegible] legată cu lănţişor, cari vin la domiciliu să înca[illegible] tratele, şi sunt câte odată asasinaţi[1].

[illegible] un atare regim ar tinde atunci, după cum a ob[illegible] Stanely Yevons, suprimând cu desăvârşire in[illegible] de schimb, să ne readucă la schimbul direct [illegible] contra marfă, adică, în rezumat, la schimbul [illegible] E un fenomen analog aceluia care tinde să su[illegible] negustorul pentru a revenì la punerea în contact [illegible] torului şi a consumatorului[2].

[illegible] măreaţă viziune este, aproximativ, aceia pe cara Prou[illegible] şi încercase să o realizeze, în faimoasa sa „*Banca* [illegible]". Dar, ceiaee formà utopia, în proectul lui Proudhon, [illegible] sa nu se mărgineà să balanseze operaţii comerciale [illegible] şi soldate prin cecuri, dar chiar operaţii neacoperite [illegible] de trate, comportând riscul insolvabilitaţei. (Vezi [illegible] des doctrines Économiques" par Gide et Rist).

[illegible] eliminarea monetii este realizată aproape, pentru aceia [illegible] un cont deschis la Banca Franţii, aşà cum o arată această [illegible]

Acoperire prin compensaţie	718
„ „ bilete de Bancă	277
„ „ numerar	5
	1.000

[illegible] puteà găsì, în celelalte ştiinţe sociale, multe alte exemple [illegible] puţin curioase: — formalismul verbal al legislaţiilor [illegible] tinde să retrăiască în legislaţiile înaintate, sub formă [illegible] scrise în registre, creind dreptul; — guvernarea directă [illegible] a cetăţilor antice, reapare în *referendum*-ul constitu[illegible] moderne; — serviciul militar obligatoriu pentru toţi cetăţenii, [illegible] la regimul care a precedat instituţia armatelor perma[illegible] fără a vorbì de armele şi procedeele războiului actual, [illegible] să retrăiască în chip atât de ciudat, pe cele de odinioară.

Este, de fapt, în procedeele savante şi complicate constitue ultimul cuvânt al procesului economic, dată asemănare cu procedeele primitive ale încă barbare.

Nu se semnalează pentru prima dată în desvoltarea istorică a popoarelor acest mers ciudat al spiritului nesc care, ajuns la sfârşitul carierei sale, pare a foarte aproape de punctul de plecare, descriind nu unul din acele mari cercuri care au lovit atât de ternic imaginaţia lui Vico, însă mai degrabă în spirală ascendentă.

Am ajunge, în adevăr, la un fel de schimb în în ipoteza ce-am presupus, aceia când toţi locuitorii nei ţări ar fi clienţii unei aceleiaşi bănci: acest social, unde nimeni n'ar mai aveà nevoie de monedă s'ar puteà explicà decât prin faptul că fiecare îşi va produsele sau serviciile pe care le-ar consumà, priile sale produse sau servicii.

E, în adevăr, un fel de schimb în natură care s lizat în acea minunată instituţie *Clearing-House*, ceste grămezi uriaşe de cecuri, trate, efecte care sunt schimbate şi compensate în fiecare zi, decât semne reprezentative ale grămezilor de loturi şi butoaie, cari au fost schimbate în natură pentru cine ştie să privească între culise, Clearing apare ca o piaţă grandioasă, asemănătoare acelora poarelor africane sau a cetăţilor dispărute, cu singură diferenţă că în loc să schimbe mărfurile tură, schimbă titlurile care le reprezintă.

Moneta ar deveni astfel o simplă abstracţie, cât de departe suntem, cu toată asemănarea de regimul grosolan al schimbului în natură.

Cât de dematerializată şi de sublimizată se epocă în epocă moneta, şi cu dânsa şi bogăţiile al semn — metal, hârtie, scris — este!

CAPITOLUL VII

BĂNCILE

I

Funcţiile şi evoluţia băncilor.

văzut că schimbul mărfurilor erà aproape imposfără ajutorul unor anumiţi mijlocitori, cari sunt negustorii. Tot aşà, comerţul capitalurilor ar fi cu neputinţă fără ajutorul anumitor mijlocitori, cari se numesc bănci.

Originea băncilor se leagă strâns de acel al comerţului din Evul Mediu, şi fiecare bancă mare creată, reprezintă o etapă nouă în desvoltarea comerţului. Cele dintâi bănci nu fost ale Republicelor Italiene: Veneţia (1171), Genua (1407). Intâietatea comercială trece apoi în Olanda, şi atunci vedem apărând celebra Bancă din Amsterdam (1609), urmată îndată de cele din Hamburg şi Rotterdam. In sfârşit, crearea Băncii Angliei, în 1694, ne arată că această naţiune va moşteni supremaţia comercială a lumii. Banca Fraţei n'a apărut decât în secolul, la începutul secolului al XIX-lea. Totuşi, în 1716, Law fondase o bancă, luând cu mult înaintea timpului său, dar vestită mai ales prin tristul ei sfârşit.

Băncherii, la început, au fost simpli negustori de bani, cum se spune astăzi. La Londra, în secolul al XVII-lea, argintarii jucau acest rol. Dar pe când astăzi ei n'au decât un rol neînsemnat — nu se văd decât la punctele de graniţă sau pe la gări, unde străinii au nevoie să-şi schimbe banii, — în evul mediu, grozava diversitate de monetă (fiecare senior aveà dreptul să bată monetă), desele falsificări clandestine, făcute uneori chiar de suveran, ridicà mult importanţa acestor dughene, unde fiecare puteà găsì monetă bună, plătind un

Băncherii sunt negustori ca şi ceilalţi. Negustorii lu-

crează cu mărfuri, bancherii lucrează cu capital[illegible] lant, reprezentat prin titluri de credit sau nume[illegible] dintâi cumpără ca să vândă la rândul lor, şi au [illegible] să cumpere cât mai ieftin, ca să vândă cât mai [illegible] Cei de-al doilea împrumută dela alţii, ca să [illegible] şi ei altora, şi au interes să ia banii cât mai [illegible] să-i dea împrumut cât mai scump. Dar e uşor de [illegible] că aceşti negustori exercită o funcţie economică [illegible] mai mare însemnătate căci nici o marfă nu-i [illegible] semnată ca banul, cel puţin în viaţa noastră [illegible] şi cei care-l deţin au puterea de a împrăştia [illegible] sau ruina, după cum acordă banul sau îl [illegible] cel puţin au puterea de a reduce la neputinţă [illegible] ciant sau industriaş. In afaceri, suprimarea [illegible] seamnă moartea.

Iată deci cele două operaţii fundametale ale [illegible] comerţ de bancă: împrumutul şi darea cu împrumut [illegible] cum aceste împrumuturi se fac cele mai de multe [illegible] formă de *depuneri*, iar darea cu împrumut sub [illegible] *scont*, băncile sunt foarte des numite „bănci de [illegible] şi scont".

Dar alături de aceste două operaţii fundam[illegible] băncile mai fac şi altele.

Imprumutul se face în genere sub forma de [illegible] deschis clienţilor Băncii, în care aceştia îşi [illegible] durile disponibie. Dar se poate face şi sub forma [illegible] *sie de bilete de bancă*. Totuşi, această operaţie [illegible] atât de mare importanţă, creind o monetă [illegible] a încetat de a fi una din operaţiile normale ale [illegible] şi a rămas rezervată unor anumite bănci [illegible] numite „bănci de emisiune", cele mai de multe [illegible] singură, care este Banca Statului.

In ce priveşte darea cu împrumut, sunt şi alte [illegible] de împrumut decât scontul.

E împrumutul pe simpla onorabilitate a celui [illegible] prumută, care constă în deschiderea unui credit [illegible] nere sub forma unui cont curent, cont debitor, [illegible] entul ridică mai mult decât a depus — şi cont [illegible]

[illegible] contra, clientul depune mai mult decât ia. To[illegible] acest fel de împrumut, când rămâne cum se [illegible]operit", e foarte periculos şi nu oferă nici o [illegible] reală, şi cere din partea directorului băncii o [illegible] foarte exactă a *valoarei* reale a fiecărui client, [illegible] refuză acest fel de operaţii. Regulamentul [illegible] Franţei le interzic cu desăvârşire.

[illegible] *avansul pe titluri*, care-i un împrumut pe gaj, [illegible] valorile mobiliare depuse de cel ce împru[illegible] valori trebue să reprezinte o sumă totdeauna [illegible] sumei împrumutate, pentru ca să pareze ris[illegible]precierii.

[illegible] *raportul* care-i şi el un împrumut pe titluri, [illegible] termen scurt; e făcut pentru cei ce au cumpărat [illegible] valori cu termen şi cari neputând sau nevoind [illegible] la scadenţă, cer să fie reportaţi, adică a[illegible]gularea cumpărăturei lor.

[illegible] împrumutul sub forma de *comandită indus*[illegible] adică participarea la crearea de întreprinderi, fie [illegible] un capital, fie prin subscriere de acţiuni, ope[illegible]turoasă, dela care marile bănci franceze se ab[illegible]nere, dar pe care băncile germane o practică pe [illegible] şi care a contribuit nu cu puţin la avân[illegible]strial al ţării lor.

[illegible] împrumutul ipotecar, dar acesta constitue, [illegible] de *credit funciar*, o operaţie de o natură spe[illegible] nu se potriveşte cu cele enumărate şi trebue [illegible] unor instituţii speciale.

[illegible] băncile nu se mărginesc numai la operaţii [illegible], ele mai fac şi alte servicii clienţilor lor — [illegible]stori, Stat sau simpli rentieri.

[illegible] le *păstrează valorile* şi le încasează cu[illegible] ce-i o mare înlesnire pentru aceştia, şi le [illegible] plasarea economiilor, indicându-le plasamente [illegible] un însemnat isvor de câştig pentru ban[illegible] numai prin suma minimă pe care o percepe pen[illegible] valorilor, ci pentrucă devine intendentul

averei clienţilor săi; el controlează vinderea titl
cumpărarea de titluri noui. Ele mai aduc client
viciul, că le uşurează plata furnizorilor sau cred
dându-le carnete de cecuri plătibile la casă, in
călătorii le dă *scrisori de credit* în străinătate.

Statelor şi marilor societăţi le face serviciul că
sează împrumuturile pe la clientela lor, — şi cu
fac acest serviciu gratuit, ba dimpotrivă! şi cum
ţiile acestea se ridică uneori la miliarde, aceasta
nul din izvoarele celor mai mari câştiguri pentru
în special pentru marile stabilimente de credit
Franţa.

Nu-i nevoe ca una şi aceeaşi bancă să facă toate
peraţiile enumărate. In comerţul de bancă, ca în
celelalte, legea diviziunei muncei şi a specializării
găseşte aplicarea. Se poate chiar spune că unele
ceste operaţii sunt incompatibile între ele. Aşă de
plu, comandita industrială sau chiar scontarea poli
pe termen lung, precum şi cele trase de un exper
asupra cumpărătorilor din ţări depărtate, şi orice îm
împrumut care atrage o imobilizare de capital
mult sau mai puţin durabilă, fără să mai vorbim de
prumutul funciar — acestea nu pot fi practicate
bănci de depuneri, care trebue să-şi ţină fondurile
bursabile la prima cerere. Trebue deci bănci
pentru a ajută la crearea de întreprinderi sau pentru
desvoltă exportul.

Legea concentrării îşi arată acţiunea în comerţul
bancă tot atât cât şi în cel de mărfuri. E firesc ca
iaşi mişcare care a dus spre crearea de mari magazine
să ducă şi spre bănci mari. Aceasta se constată foarte
bine în Franţa, unde de treizeci de ani s'au văzut edi
stabilimente de bancă, sub forma de societăţi pe acţiuni
— mai ales trei, a căror nume sunt aşă de bine cu
cute publicului: „*Crédit Lyonnais*“, „*Société Générale*
„*Comptoir d'Escompte*“ — întinzându-şi miile lor de
cursale în toate colţurile Franţei, şi făcând o concurenţă
zdrobitoare băncilor locale, care sunt, în genere, înt

individuale[1]. Aceiaşi mişcare se manifestă în
mult mai mari în alte ţări şi mai cu seamă în
unde şapte mari bănci exercită controlul a-
vre-o şaizeci de alte bănci care le servă de „fi-
grupează astfel un capital-acţiuni de peste 2
franci[2]. Cauzele acestei concurenţe victorioase
aproape aceleaşi cari au fost semnalate şi în cele-
lalţi, anume: — posibilitatea ca prin gruparea
însemnate; — posibilitatea ca prin gruparea
de mii de clienţi, să scadă preţul (adică tariful
lui) prin înmulţirea operaţiilor; — selecţionarea
de lefuri mari, a unor şefi contabili, despăgu-
din plata funcţionarilor inferiori, cari se conso-
speranţa avansării, etc.

şi marile magazine, aceste bănci mari — numite în
„mari stabilimente de credit“, — au realizat mari
în comerţul de bancă; şi, în primul rând, ace-
progres ca şi în marile magazine, adică ieftenirea,
se prezintă aci sub forma unei scăderi a taxei scon-
sau cum se spune, o scădere a preţului de locaţiune
capitalului circulant[3].

Băncile locale par deci foarte bine calificate, tocmai
prin funcţia pentru care se ţin de rău marile stabi-
limente că n'au îndeplinit-o, adică să ajute şi să desvolte
industriile locale. Dacă ele n'au destule fonduri pentru
aceasta, au însă mijlocul pe care l'am văzut că-l între-

[1] Aceste trei mari stabilimente de credit grupează cam un mi-
liard de franci capital şi au peste o mie de agenţii (dintre care
un număr în străinătate şi colonii), unde primesc 5 până
miliarde franci în depozit.

[2] Vezi M. Depitre: *Le mouvement de concentration dans les ban-
ques allemandes*. In Anglia 26 bănci, cu peste 5.000 sucursale, con-
trolează aproape toate operaţiile.

[3] Scăderea scontului şi comisioanele erau foarte ridicate în băn-
cile locale, înainte de concurenţa marilor societăţi de credit. E
adevărat că şi cu prăvăliile locale înainte de concurenţa
marilor magazine. Creditul Lyonez (în raportul din 1909) afirmă
că „comisioanele ce se iau astăzi nu reprezintă nici sfertul
celor de altădată“.

buinţează şi mica industrie şi mica agricultură
acela de a se sindicalizà, de a se federà. Şi
ceasta e tendinţa care se arătà înainte de
care, fără îndoială, se va accentuà tot mai mult

II

Depunerile.

Primul lucru ce trebue să facă un bancher,
procure capitaluri. Cum? Se înţelege că poate
inţà în primul rând capitalul propriu, dacă are
aşà fac încà cea mai mare parte din bancherii
vinciei. Dacă banca e constituità sub forma de
pe acţiuni, atunci capitalul său e format din
de acţiuni ale tuturor societarilor şi se poate
sute de milioane, ca la marile noastre stabiliment
credit. Ea se poate servì pentru operaţiile sale,
câteva bănci mari, dar aceasta e o excepţie. In
băncile mari, cel puţin băncile de scont, nu
ţează în operaţiile lor capitalul lor propriu,
sau social: Acesta nu figurează decât ca o
De ce? Fiindcă acest capital ar fi prea scump;
să-i atribue în cont dobînda curentă de 5 sau
prin urmare, banca nu l'ar puteà împrumutà
piardă, decât cu o dobîndă superioară. Trebue
bancherul să-şi facă operaţiile cu *banii publicului*
să-i împrumute. Cuvântul dintr'o comedie, care
un cuvânt de spririt sângeros: „afacerile înseamnă
altuia", nu-i decât expresia unui pur adevăr
cel puţin în chestie de bănci: e esenţa însăşi
lor de bancă.

[1] Cea mai mare parte dintre băncile mari îşi plasează
lurile proprii fie în imobile, fie în titluri de rentă, ca
sau o garanţie pentru clienţi. Aşà face, de exemplu, Banca
Totuşi, se poate citì o bancă mare, „Banque de Paris
Pays-Bas" care lucrează aproape exclusiv cu capital
ea nu face afaceri de scont: nu se ocupă decât cu
titluri şi împrumuturi

altfel, nu numai interesul bancherilor cere acest
procedare, ci şi interesul comerţului, căci, după
spus, dacă bancherul nu s'ar servì decât de ca-
său sau al acţionarilor, n'ar puteà face afaceri de
preţ ieftin, să scoboare chiar la 3%, cum face
Franţei.
va împrumutà aceşti bani? Nu poate să facă
Statul, oraşele sau societăţile industriale, cari
pe termen lung (sub formă de rente, obli-
ţiuni) capitalurile pe cari proprietarii vor să le
Nu: acest fel de împrumut cere o dobîndă prea
să mai poată câştigà şi bancherul. Ceiace el cere
este capitalul circulant, flotant, care se gă-
sub formă de numerar în buzunarul oricui, sau în
biroului. Se găseşte în orice ţară, sub această
un capital considerabil, care nu s'a fixat încă
care nu face nimic, care nu produce nimic şi
aşteaptă momentul să fie întrebuinţat. Bancherul
publicului: „Incredinţează-mi-l mie, până îi gă-
sită întrebuinţare: te scap de plictiseala şi de grija
păzi şi ţi-l voiu înapoià cum vei aveà nevoie, la
cerere: acesta e primul serviciu ce ţi-l fac. Al
să-ţi voi dà şi o micà dobîndă de exemplu 1 sau
Tot e mai bine ca acasă, unde nu-ţi produce nimic.
Apoi, ţi aduc şi un al treilea serviciu, mă fac ca-
dumitale, îţi voi plătì furnisorii după indicaţiile
ciace-ţi va fi foarte comod". Aceasta se numeşte

Dacă acest fel de a vorbì al bancherului e ascultat şi
de public, atunci bancherii pot să-şi procure, în
foarte ieftine, un capital considerabil. Depozitul

trebue să luăm acì cuvântul *depozit*, în sensul său juridic.
propriu zis este un lucru sfânt, de care depozitarul nu
se atingă, pe când depozitul de bani la o bancă e un
împrumut pe care bancherul îşi propune să-l folosească şi
el nu-l primeşte decât pentru aceasta. E cu totul altfel,
când e vorba de depuneri de *titluri*, pe care proprietarul le lasă
numai ca să i le păstreze, şi să-i încaseze venitul: în acest
bancherul nu poate dispune de ele.

este astfel izvorul dătător de viaţă al băncilor, tr'însul ele se alimentează şi, la rândul lor, alimentă industria cu capital circulant.

Totuşi, dacă ar trebui să aştepte, ca publicul dela sine să aducă banii disponibili, ca la Casele de economie, suma depunerilor ar rămâne destul de strânsă. Trebue ca depunerile să devină automat, vorul de care vorbim, să curgă din plin: şi cum vină automat? Numai acolo unde capitaliştii, mai mici, au luat obiceiul să-şi depună toate valorile în bănci şi să le încredinţeze acestora de a le încasà veniturile. Atunci contul lor se dela sine, la fiecare scadenţă, cu suma cupoanelor dela titluri. In ţările unde există acest obicei Anglia şi Statele-Unite, orice ban leneş este circulaţie şi pompat de bănci, unde găseşte o ţare cu folos — şi totalul sumelor întrebuinţate pozit, ajunge chiar să întreacă cu mult totalul rului existent [1].

Dar sunt dimpotrivă ţări, în care a aveà un este un lux rezervat milionarilor. Aşà erà mai şi mai este încă, în parte, cazul în Franţa: pitalist îi place să-şi păstreze titlurile acasă, că le are decât când le vede, şi cu toată plictiseala pului pierdut, preferă să taie şi să-şi încaseze poanele. O avere mobiliară depusă într'o bancă pre care va aveà ştiri numai la şase luni, printr de conturi, i se pare o formă abstractă de care nu-i face nici o impresie, şi pentrucă păstrarea lurile şi taie cupoanele, rezultă, în mod necesar

[1] Cum e cu putinţă ca cifra depozitelor să introducă a banilor depuşi? Explicaţia e uşoară. Banul depus el circulă şi poate reveni sub formă de noui depuneri, cel dintâi să fi fost rambursat. Sunt aproape 11 miliarde 15 miliarde în Germania, 28 miliarde în Anglia, 50 miliarde în Statele-Unite.

Acestea sunt cifre dinainte de războiu, din 1913, şi sumele depuse la Cassele de Economii, care n'au nimic depozitele dela Bănci. Astăzi cifrele trebue să fie întrecute

pe aceste cupoane îi ţine tot păstraţi acasă. întâmplă că în loc de un depozit productiv, se tesaurizare neproductivă [1].

reprezentând o datorie care poate fi cerută moment, e, evident, o operaţie periculoasă pen- căci numai dacă vreà să fructifice banul să nu-l aibă în ziua în care depozitarul va reclame [2].

risc e un motiv destul de serios, ca să îm- băncile de a valorificà capitalurile depuse lor şi să le păstreze neatinse, ca un adevărat de- făceau vechile bănci din Veneţia sau Am- Desigur că nu. Un astfel de procedeu ar fi pentru toată lumea:

primul rând depunătorilor; căci, e clar, că dacă trebue să păstreze banii în pivniţele sale, fără departe de a puteà dà o oarecare dobîndă, să mai ceară depozitarilor o sumă pentru chel- pază: tocmai aşà făceau băncile vechi. De a- bine pentru depozitari să aibă neplăcerea de uneori câteva zile până la achitare, decât să să-şi păstreze banii acasă, fără folos, sau să ca să-i păstreze alţii.

Apoi, ţării însăşi: căci funcţia socială a băncilor

acum, în toate gazetele financiare, se îndeamnă pu- Franţa să nu strângă banii acasă, ci să-i depună la mai bine să-i întrebuinţeze în subscrieri de bonuri ale Naţionale. Se socoteşte, într'adevăr, că din 21 miliarde emise, cel puţin vre-o zece sunt imobilizate în pun- ularilor.

rambursării depozitelor e chiar mai periculos decât al biletelor de bancă, căci rambursarea depozitelor este si- că, mai curând sau mai târziu, depozitul va fi cerut pe când nu-i deloc sigur şi nici probabil că se va hârtiilor. Cele mai multe circulă până ies din uz, fost vreodată duse la Bancă, ca să fie achitate.

mieşorà riscul depunerilor, cele mai multe bănci acordă mai mare depunătorilor, cari primesc să-şi depună banii anume durată minimă, şase luni sau un an, ba chiar

constă în adunarea capitalurilor, cari erau [illegible] sub forma de bani de buzunar sau rezerve, [illegible] din ele un capital activ şi productiv, dar [illegible] ar deveni evident, imposibilă, din ziua în [illegible] şi-ar mai puteà întrebuinţà depozitele.

De aceia, băncile nu stau la îndoială să [illegible] sumele încredinţate. Numai că au grijă, [illegible] poată face faţă cererilor care s'ar ivì, să [illegible] deauna un *fond de rezervă*.

Nici o proporţie nu poate fi stabilită *a* [illegible] suma fondului de rezervă şi aceia a depunerilor [illegible] ţia de un sfert, citată adesea ori (şi chiar [illegible] cial în unele ţări, dar mai mult în ce priveşte [illegible] zultă din hârtii), este pur arbitrară (vezi mai [illegible] *nizaţia Băncilor)*. O bancă trebuie să aibă o [illegible] atât mai mare, cu cât creditul îi este mai mic, [illegible] mai multe depozite mari, şi trebuie să-şi [illegible] ceastă rezervă, mai ales în momentele de [illegible] cială, în preajma emisiunilor de rentă de [illegible] titluri, deci, în toate împrejurările în care [illegible] vede că depunătorii vor aveà nevoie de banii [illegible]

III

Cecul.

Când depunătorul are nevoie să-şi retragă [illegible] face? Poate, foarte simplu, să meargă să-i [illegible] bancă, dar acolo unde sunt obicinuiţi cu [illegible] cedează altfel. Depozitarul cere dela bancă [illegible] *cecuri*, carnet cu matcă, cuprinzând un [illegible] părite cu indicaţiile necesare şi pe care n'are [illegible] scrie suma ce doreşte să ridice sau pe care [illegible] plătească unei a treia persoane, şi după [illegible] scrie numele destinatarului sau propriul [illegible] vreà să încaseze el, sau chiar nici un nume, [illegible] este la purtător, adică plătibil oricui.

Invenţia acestui modest instrument de credit, [illegible]

[illegible] cecuri, a adus o întreagă revoluţie în ordi- [illegible]; el tinde să facă moneta netrebuincioasă, [illegible] am arătat mai sus. In ce cazuri, în- [illegible] avem nevoie de bani? Numai ca să plătim [illegible] făcute. Dar cecul este tocmai mijlocul cel [illegible] de a plăti orice cheltuială, fiindcă e destul [illegible] cifră şi un nume pe o foaie de hârtie, şi să o [illegible] se ai rupt-o din carnet, creditorului, furniso- [illegible] societăţi ca o cotizaţie, ca impozit Statului, [illegible] Anglia şi în Statele-Unite obiceiul cecului este [illegible] răspândit, încât un om bogat n'are nici odată [illegible] s'a repetat destul de des anecdota unor hoţi, [illegible] un miliardar, s'au văzut furaţi pe ei în- [illegible] n'au găsit la el decât 27 cenţi (27 bani), plus [illegible] carnet de cecuri.

[illegible] Franţa, cecul, chiar dacă-i foarte întrebuinţat [illegible] nu-i decât foarte puţin obişnuit, chiar astăzi, [illegible] cheltuelilor zilnice, şi sforţările pentru [illegible] publicului în acest sens — încercări se [illegible] dela război încoace — n'au dat încă rezul- [illegible] De ce?

[illegible] în adevăr, cecul are unele neajunsuri, dar [illegible] uşor îndreptate:

[illegible] a primit un cec, trebue să se ducă să-l înca- [illegible] bancă: ori, nu-i firesc ca el să prefere să fie [illegible] de debitorul său? — Da, aşa-i cazul în [illegible] aceasta-i una din principalele cauze care îm- [illegible] răspândirea cecului, dar nu-i tot aşà în ţările, [illegible] are un cont curent la un bancher — şi cel [illegible] cecul şi cel care-l dă. In acest caz, credi- [illegible] furnizorul care primeşte cecul, nu se mai os- [illegible] achite, ci-l trimite bancherului său, care se [illegible] să-l încaseze şi să-l treacă la creditul cli- [illegible]

[illegible] se poate pierde sau fura. — Acesta-i într'a- [illegible] comun însă cu biletul de bancă, dar ce- [illegible] un mijloc de a preveni acest neajuns, pe care [illegible] are: e ceiace se numeşte *cec barat (crossed)*.

adică, care poartă două bare paralele trase obli[illegible] Nu numai că acest cec nu poate fi plătit decât [illegible] cher, dar nu poate fi *încasat decât de un ban*[illegible] personal între cele două bare. Semnatarul [illegible] chiar să nu scrie nici un nume între bare, și [illegible] caz, cel ce primește cecul va scrie numele [illegible] bancher, dar oricum ar fi, cecul nu poate fi [illegible] băncii debitoare decât de o altă bancă. Dar [illegible] cărui nume figurează pe cec, nu-l încasează [illegible] rar, ci-l întrebuințează ca să-și reguleze [illegible] confrații ei. Cecul barat e deci un cec care [illegible] servì decât achitărilor pe cale de compensație. [illegible] cecul barat a putut fi definit în mod umoristic [illegible] făcut ca să nu fie plătit nici odată. Și legea [illegible] din 1908 interzice chiar în mod absolut plata [illegible] a cecului, scriind aceste cuvinte: „a se plăti [illegible] pensație", sau „a trece la cont". Avantagiul [illegible] este, că el nu poate servì nimănui altuia decât [illegible] rului a cărui nume îl poartă; și, prin urmare, [illegible] portă dacă-i furat sau se pierde, pentrucă [illegible] legitim, n'are ce să facă cu el — afară numai [illegible] supunem că hoțul are cont la bancherul numit [illegible] caseze, și are îndrăsneala să ceară să i-l treacă [illegible] ditul contului său! Dar și în acest caz frauda [illegible] coperă repede.

3° Este, în sfârșit, pericolul ca un cec să nu [illegible] la vedere, pentrucă semnatarul cecului n'are [illegible] sau l'a retras înainte de prezentarea cecului.

In chestie de drept, un cec nu poate fi tras [illegible] labil decât atâta timp cât semnatarul are în [illegible] bancă o sumă cel puțin egală cu suma [illegible] timp cât are *provisiune*, cum se zice. Cecul [illegible] dicește, un mandat de plată, adică un ordin [illegible] punător depozitarului, să plătească în contul [illegible] dacă n'are nimic, sau o sumă insuficientă, [illegible] poate fi executat. Și se înțelege că aici e un [illegible] care justifică până într'un anume punct neplăcerea [illegible] cezilor de a primi plata în cecuri.

[illegible] pentru a îndepărtà sau micșorà acest pe- [illegible] ca legea să pedepsească ca un delict de [illegible] faptul de a dà un cec fără proviziune sufi- [illegible] această măsură s'a hotărît legiuitorul din [illegible] numai prin legea recentă din 22 Iunie [illegible] a adus, într'adevăr, motive puternice [illegible] încercà să se reducă la minimum cantitatea de [illegible] circulație și prin urmare, pentru a propagà [illegible] cecului, căci acesta trebuie să fie efectul. [illegible] poate *vizà* de banca debitoare, care nu mai [illegible] să refuze achitarea.

[illegible] mai cu seamă un nivel al moralității pu- [illegible] de ridicat, pentru ca faptul emiterei unui [illegible] proviziune să fie socotit cu un act necinstit și [illegible] cu totul pe vinovat. De aceia, genera- [illegible] într'o țară, trebuie să fie socotită ca [illegible] populații, cu o educație morală și econo- [illegible] de înaintată[1].

[illegible] deci condiții destul de numeroase pentru [illegible] cecului într'o țară, dar condiția prealabilă [illegible] *non* este obiceiul depozitărilor la bancă. Nu- [illegible] caz cecul poate realizà revoluția economică [illegible] vorbit, adică eliminarea plăților în bani. Re- [illegible] este pe cale de înfăptuire în Anglia și [illegible] Toți bancherii sunt reciproc creditori și de- [illegible] altora pentru sume enorme, corespondenții [illegible] Londra sau New-York, n'au decât să facă ba- [illegible]turilor. Aceasta o fac întrunindu-se zilnic în [illegible] *House* (camera de lichidare). Ea datează de [illegible] a început în 1773; acì se reglementează prin [illegible] compensații, o cifră de tranzacții, care se ridică [illegible] aproape 400 miliarde de franci, adică 1.300 [illegible] pe zi! Camera de compensație din New-York

[1] [illegible] cecului la persoane puțin obișnuite cu economia, [illegible] un îndemn primejdios spre risipă, căci atunci când [illegible] să-ți pui iscălitura pe o foaie de hârtie, ca să-ți îm- [illegible] fantezie, e ușor să cedezi ispitei. Vederea banului [illegible] e un frâu, care aici nu mai există.

lichidează sume încă şi mai mari (mai mult de [illegible] liarde franci în 1913), dar pentrucă în [illegible] sunt cuprinse şi operaţiile de bursă asupra [illegible] mobiliare. Pentru a regulà diferenţele dintre [illegible] norme operaţii, nu-i nevoie de a recurge la [illegible] talică şi nici la biletele de bancă, decât în [illegible] de tot (cam 3%).

IV

Scontul.

Capitalul, odată împrumutat ieftin de bancă [illegible] valorificat, împrumutându-l la rândul său [illegible]

Dar cum să-l împrumute? Am spus mai sus [illegible] rul nu-l poate împrumutà pe termen lung, sub [illegible] împrumut ipotecar de exemplu, sau comanditând [illegible] prinderi industriale. El nu trebuie să uite, [illegible] că acest capital nu-i decât în depozit la el, [illegible] să-l înapoieze la prima cerere; prin urmare [illegible] înstrăinà decât prin operaţii cu termen scurt, [illegible] nu-l lipsească de capital decât pentru puţin [illegible] care, întrucâtva, să i-l lase la îndemână, [illegible] ochii lui.

Se poate găsì oare o operaţie de împrumut, [illegible] îndeplinească aceste condiţii?

Există una, care le îndeplineşte minunat. Când [illegible] gustor îşi vinde marfa, după obiceiul comerţului, [illegible] un termen de plată: dacă însă are nevoie de bani [illegible] de sosirea termenului, trebuie să se adreseze [illegible] cher. Acesta îi avansează suma care îi e datorată [illegible] vinderea mărfurilor lui, scăzând o mică sumă [illegible] pentru el, şi cere, în schimb, dela negustori [illegible] părătorului. Bancherul strânge poliţa în portofoliu [illegible] la ziua de scadenţă, o trimite spre încasare la [illegible] astfel intră din nou în posesia capitalului avansat.

Acesta se numeşte *scont*. E un fel de împrumut [illegible] nem noi: într'adevăr, e clar că bancherul, care [illegible]

[illegible] poliţe de 1000 franci plătibilă peste trei luni, [illegible] negustorului 985 franci, pentru ca să încasă [illegible] cei 1.000 de franci ai debitorului, a împrumut în realitate banii lui (pe un termen de trei [illegible] şi chiar ceva mai mult. Şi acest împrumut [illegible] pe termen scurt, căci nu numai că poliţele de bancher sunt plătibile la un termen [illegible] obicei, nu trece peste trei luni, dar încă, termen [illegible] e un maximum, care, în medie, nu-i nici [illegible] Negustorii n'au nevoie, să-şi negocieze totdeauna poliţele, chiar a doua zi după ce a vândut marfa; [illegible] să le ţină o bucată de timp în portofoliu; se [illegible] să n'aibă nevoie de a le negocià, decât în a[illegible] La Banca Franţei, termenul maximum [illegible] este de 90 de zile, dar, în fapt, e mult mai [illegible] în care poliţele stau în portofoliu variază [illegible] zile (26 zile în 1916). Deci, numai pentru [illegible] bancherul înstrăinează banii ce-i are în de[illegible] pentrucă, după scurt timp, orice ban se întoarce [illegible]

[illegible] stabilimente de credit se iau după Banca Franţei [illegible] nu scontează, în genere, decât poliţe pe 90 [illegible] pentru ca să aibă latitudinea, la caz de nevoie, să [illegible] la rândul lor, la Banca Franţei. Nu primesc, [illegible] spune, decât hârtii *bancabile*.

[illegible] că-i deajuns ca cererile de rambursare ale de[illegible] să fie aranjate pe o perioadă de 3 la 4 săptămâni pentru ca bancherul să fie totdeauna în măsură [illegible] faţă cererilor, datorită încasărilor sale: ori, e [illegible] probabil, ca cererile de achitare a depozitelor să [illegible] de dese, cel puţin în timp normal. Ar fi, deci, [illegible] se găsească o operaţie de împrumut, care să se [illegible] mai bine cu cerinţele depozitului. Fără îndoială, [illegible] depunătorii ar năvălì să reclame banii lor în [illegible] banca n'ar fi în stare să-i satisfacă, pentrucă [illegible] sau mai bine zis ai *lor*, sunt împrăştiaţi în [illegible] drept că nu vor întârzià să se întoarcă, dar, [illegible] între capitalurile împrumutate de bancă sub

forma de depozit şi între cele împrumutate
formă de scont, e totdeauna această deosebi
dintâi pot să-i fie reclamate *fără termen*, pe
poate cere celor de-al doilea *decât după un*
şi această deosebire e deajuns, la un moment
atragă falimentul.

Adăogaţi că scontul nu este numai un fel
mut lesnicios, dar şi foarte sigur, din cauza
consemnatarilor. Intr'adevăr, nu este un singur
„trasul", — cum se spune„ — sunt totdeauna
doi, căci în lipsa *„trasului"*, *„trăgătorul"*,
zător. Şi dacă trece poliţa unui al treilea, în
plată, şi acesta este responsabil. Aşà încât
aceiaşi, ca şi când debitorul ar aveà atâtea
purtători ai poliţei sunt, numărând şi pe cel
Deci, cu cât mai mult ea circulă, cu atât
mai multe semnături — uneori trebue să
hârtie, ca să fie loc de pus iscăliturile — şi
loarea sa e mai garantată. Banca Franţei,
nături, adică pe lângă trăgător şi tras, şi un
genere o bancă joacă acest rol. De aceea,
rezultă pentru Banca Franţei, din efectele
(în suferinţă, cum se zice), nu ating, în mijl
(înainte de războiu), 5 milioane de franci, la
19 miliarde, adică 26 centime la 1.000 franci

V

Schimbul.

Schimbul ar puteà fi definit: *arta de a regula*
unei ţări cu alta, fără a debursà banii.

Portofoliile tuturor casselor mari de bancă
cel puţin, care au de-a face cu străinătatea,
ţesate cu pachete de poliţe şi cecuri, plătibile
colţurile lumii. Ele reprezintă valori de mai
liarde şi sunt obiectul unui comerţ foarte activ
nesc sub numele de *hârtii* pentru Londra, pentru

după locul unde aceste hârtii trebuesc plă-
chiamă şi *devize*.
cari le au şi cari fac comerţ cu ele, nu sunt,
cât intermediari. Trebuie să ne întrebăm deci,
cumpără această marfă, aceste hârtii, şi cui

dela cine le cumpără? — Dela cei care le pro-
ţi acei cari, dintr'o cauză oarecare, au cre-
străinătate, dar, mai ales, dela *negustorii*
cari au vândut mărfuri în străinătate, şi cari,
vânzări, au tras o poliţă asupra cum-
lor din Londra sau New-York, sau au pri-
ca plată, un cec pentru Londra sau New-

cui le vând? Tuturor celor cari au nevoie, şi
şi ei foarte numeroşi. Aceste hârtii sunt
de toate persoanele cari au de făcut plăţi
mai ales de *negustorii francezi cari au*
mărfuri din străinătate. In principiu, orice
plătibilă la domiciliul creditorului. Cine a
din Anglia, va trebui să trimeată preţul
în lire sterline, la domiciliul creditorului
nu-i lesne şi nici posibil totdeauna, căci se
ca el să fie într'o ţară unde nu se află
şi să n'aibă la îndemână decât argint sau
Atunci, dacă poate să-şi procure hârtii
oraşul unde se află creditorul său, hârtii
le va trimite, şi va aveà astfel un mij-
şi mai puţin costisitor de a se achită: acea-
a face remiză.
aceste hârtii ar trebui să se vândă, să se
un preţ egal cu suma de bani, la care au
sau un cec de 1.000 franci, n'ar trebui să
1.000 franci, nici mai mult, nici mai
nu este aşà. In primul rând, se înţe-

cari s'au specializat în comerţul cu poliţe,
aparte de bancheri, numiţi: *bill brokers*.

lege că valoarea hârtiei poate varia după
mai mare sau mai mică, care se acordă
debitorului, apoi după termenul mai apropiat
depărtat al plăţii. Dar, chiar făcând abstracţie
cauze de variaţie, evidente prin ele însile,
punând că hârtia prezintă toată încrederea
la vedere, cu toate acestea valoarea ei va
zilele, după oscilaţiile ofertei şi a cererei,
oricărei mărfi, şi aceste variaţii sunt ceiace
cursul schimbului, curs cotat în gazete
Bursei.

E uşor de înţeles cum trebuie priceput
şi al cererei, aplicat efectelor de comerţ. Să
că Franţa are creanţe asupra străinătăţii
3 miliarde franci, fie din export, fie din
cauză. Presupunem că datoriile Franţei
provenite din import, împrumuturi sau orice
se ridică la 4 miliarde. In acest caz, e
vor găsi destule hârtii pentru toţi câţi au
nu se va puteà oferì decât până la suma de
Toţi cei cari au nevoie de aceste hârtii,
datoriile, vor concurà deci, şi hârtia asupra
se va urca, ceiace înseamnă că o trată de
plătibilă la Bruxelles sau Roma, în loc să
1.000 franci, se va vinde cu 1.002 sau 1.005
va aveà, cum se spune, *curs ridicat:* va face

Dimpotrivă, dacă se presupune că creanţele
asupra străinătăţii se ridică la 4 miliarde
când datoriile Franţei faţă de străinătate
decât la 3 miliarde, e sigur că hârtia va fi
pentrucă va fi disponibilă suma de 4 miliarde
tarea schimbului nu va absorbì decât 3
mare număr de trate nu vor găsì deci
nu vor puteà fi utilizate decât trimiţându-le
tate pentru a fi achitate. De aceia, bancherii
să scape de ele, cedându-le chiar sub valoarea
de 1.000 franci pentru Bruxelles, va fi cedată
sau chiar cu 995: va cădeà *sub paritate*.

ori în vre-o ţară, în Franţa de exemplu,
pentru străinătate e cotată cu curs ridicat, se
schimbul e *nefavorabil* pentru acea ţară, în ca-
pentru Franţa. Ce înseamnă această expre-
astfel de curs e nefavorabil pentru cumpără-
dar în sens invers, n'ar trebuì să spunem că
favorabil vânzătorilor? Inseamnă că, în a-
în cursul schimbului, creanţele pe care
să le aibă asupra străinătăţii, nu sunt în-
să facă echilibru cu datoriile sale faţă de
şi că, prin urmare, pentru a regulà dife-
trebuì să trimeată o cantitate de numerar în
Ridicarea cursului schimbului, adică scum-
asupra străinătăţii, prevede deci, ca un
sigur, o ieşire de numerar, şi deaceia, se între-
expresia de „schimb nefavorabil". Din con-
teori, în Franţa, hârtia pentru străinătate e
paritate, se spune că schimbul e *favorabil*
raţionamentul este acelaşi; scoborîrea pre-
pentru străinătate indică, la urma urmelor,
conturilor se va soldà în creditul Franţei şi
presupună sosirea numerarului din afară.
nu trebue să se deà o importanţă exage-
acestea de favorabil şi nefavorabil. Noi
dreptul de a trimite numerar în străinătate sau
nu constitue un prea mare pericol şi nici prea
pentru o ţară, căci bogăţia sa nu depinde de
de monetă ce posedă. Dar din punctul de ve-
bancherilor, această situaţie are o foarte mare
căci dacă trebuie trimişi banii în străină-
să-i caute. Toate semnele care indică
situaţie, au pentru ei un interes capital: de
ochii aţintiţi totdeauna asupra cursului
Cursul schimbului se găseşte în toate gaze-
seamă astăzi, când e o preocupare impor-
găseşte de obicei alături de „starea timpului".
mai locul şi ar puteà foarte bine să-l repre-
fac multe gazete cu temperatura, printr'un

mic semn grafic, o curbă care ar inidicà variaţiile
bului. Ar fi cu atât mai potrivit, cu cât schimbul
devărat barometru financiar. Ca şi celălalt
ploaia şi timpul frumos; numai trebuie băgat
că indicaţiile sunt răsturnate! Când barometrul
timp frumos şi când scoboară, e ploaie. Din
se vede schimbul urcând (adică preţul hârtiei
e vreme rea, adică aurul se duce. Şi când,
schimbul e coborît, atunci vine soarele; aurul

Totuşi, trebue să se observe că variaţiile de
hârtiei sunt închise în limite mult mai
acele ale mărfurilor obişnuite. In timp normal
de excepţiile ce le vom arătà îndată), acest
niciodată, nici prea urcat, nici prea scăzut,

Intr'adevăr, pentruce, acel care este debitor
nătate, caută o trată? — Numai pentru ca să şi
cheltuielile de trimitere a numerarului şi
monetii franceze în monetă străină. Dar,
prima ce trebuià să deà pentru a-şi procurà
mai mare decât aceste cheltuieli, care sunt
puţin însemnate, n'ar aveà nici un motiv să
trate. Din partea sa, negustorul creditor
sau bancherul care-i serveşte de mijlocitor,
aceste poliţe decât ca să-şi evite plictiseala
să le achite în străinatate şi de a readuce
n'ar primì să cedeze aceste trate pe un preţ
faţă de valoarea reală, şi ar preferà să aştepte
ca debitorul să le trimeată banii ce-i datoreşte
nitiv deci traficul cu hârtia neavând alt scop
servească la economisirea cheltuielilor de
numerarului dintr'o ţară în alta, e uşor de
cest trafic n'ar mai aveà raţiunea de a fi,
care ar devenì mai împovărător pentru ambele
cât trimeterea directă a numerarului, adică
care variaţiile de preţuri, fie peste, fie sub
întrece cheltuielile de transport. Ori, aceste

...gând şi asigurarea, sunt foarte mici: foarte
vor trebuì să fie variaţiile schimbului[1].
...mă *gold point* (punctul de aur) cursul schim-
...lo de care e mai economic pentru debitor, să
numerar, decât să cumpere trate. Acest *gold*
...a mare importanţă pentru bancher, căci, deoa-
momentul în care exportul aurului devine
banca trebue să se aştepte că lumea va venì
în schimbul biletelor de bancă[1].

VI

Biletul de bancă.

...unui bancher, ca al oricărui comerciant, este
...pe cât se poate operaţiile. Indoindu-le, îşi
foloasele. Cum să facă, deci, ca să le desvolte
mult posibil?
...bancherul ar puteà creà *ex nihilo* capitaluri sub
numerar, în loc să aştepte cu răbdare ca publi-
...să-i le încredinţeze, nu ar fi un procedeu
folositor pentru el?
...şi cum au trecut câteva secole, până când
...se deprindă să aducă banii la depunere, unii
...au avut ideea ingenioasă de a creà, fără să mai
...capitalul de care aveau nevoie, dând numai nişte
...făgăduelı de plată, *bilete de bancă*, — şi expe-
...dovedit că procedeul erà bun. El a reuşit mi-

...schimbul efectelor de comerţ care le sunt aduse
...bănciile, în loc de a dà aur sau argint, dau
...se poate mirà cineva, că publicul primeşte
...combinaţie. Iată un negustor care vine să scon-
...de 1.000 franci şi primeşte în schimb un bi-

...în mod necesar două *gold points*, care îşi corespund
...cel de deasupra parităţii înseamnă momentul eşirei
...cel dedesuptul parităţii arată momentul intrărei nu-

let de bancă de 1.000 franci, adică un alt titlu [illegible] „La ce-mi serveşte; ar puteà el spune. Mie [illegible] bani, nu creanţe? creanţă pentru creanţă, tot [illegible] dacă o păstram pe cea care o aveam!“ — Ins[illegible] gândeşte mai bine, vede că, măcar că biletul [illegible] tot o creanţă, ca şi trata, reprezintă însă un [illegible] creanţă mult mai comod. E cu mult superior [illegible] de credit şi mai ales tratei, prin următoarele [illegible]

1° *E transmisibil la purtător*, ca şi o [illegible] când trata este supusă formalităţilor şi [illegible] ţilor girului.

2° *E rambursabil la vedere*, adică atunci [illegible] aceasta se vede înscris în întregime pe bilet, [illegible] — pe când efectul de comerţ nu-i plătibil [illegible] termen hotărît.

3° *E totdeauna exigibil* — pe când titlurile [illegible] se prescriu după un anumit timp.

4° *Are o valoare rotundă*, în armonie cu [illegible] netar, 50 sau 100 sau 1.000 franci — pe când [illegible] titluri de credit, reprezentând o operaţie [illegible] în general, o valoare fracţionară.

5° *E emis şi semnat de o bancă cunoscută*, [illegible] nume e familiar tuturor, chiar publicului [illegible] faceri, cum e Banca Franţei sau Angliei [illegible] numele celor ce iscălesc o poliţă nu sunt [illegible] mai de multe ori, decât persoanelor cari sunt [illegible] relaţii de afaceri.

Toate aceste consideraţii fac ca biletul de [illegible] fie, în realitate, primit de public ca bani [illegible] netă de hârtie fiduciară.

Da, dar se va zice: are o mare inferioritate [illegible] trată, căci nu aduce nici o dobîndă? Dar [illegible] mai o superioritate, căci dacă biletul de bancă [illegible] un câştig, valoarea sa ar varià, ca şi a tratei, [illegible] ziua de scadenţă e mai apropiată sau mai departe [illegible] tocmai acest lucru nu ne trebuie. Biletul de [illegible] un capital, cel puţin atât timp cât circulă [illegible]

[illegible] importă e, ca valoarea lui să fie tot atât de ne[illegible] ca şi a monetii.

[illegible] că biletul de bancă nu aduce câştig, dacă [illegible] un neajuns purtătorului, e foarte avantajos [illegible], care poate astfel să-şi procure capital în [illegible] mai prielnice decât sub forma de împru[illegible] sau chiar sub forma de depuneri, pen[illegible] o costă, în general, cum am văzut, o do[illegible] sau 2%, pe când biletul n'o costă nimic, de[illegible] de fabricare, cari sunt neînsemnate [1].

[illegible] emisiunea biletelor de bancă poate aduce [illegible] beneficii băncilor, le poate creià şi primejdii [illegible] într'adevăr, suma biletelor în circulaţie, care [illegible] în tot momentul spre achitare, repre[illegible] exigibilă imediat, ca şi cea provenită din [illegible] prin urmare, banca se găseşte mereu ex[illegible] îndoit pericol: are răspunderea totdeodată [illegible] *depozitelor şi a rambursării biletelor*. [illegible] unui fond de rezervă se impuneà [illegible] n'aveà să facă faţă decât rambursărei de[illegible] devine mai urgentă, când banca adaogă [illegible] rezultată din depuneri la vedere, pe cea care [illegible] biletele puse în circulaţie! Se înţelege deci, [illegible] ţări, legea impune băncilor, când vor să [illegible], obligaţia de a păstrà totdeauna o oa[illegible]. Şi, în lipsa legii, prudenţa o recomandă.

VII

[illegible] între biletul de bancă şi hârtia-monetă

[illegible] într'un capitol precedent, hârtia-monetă, [illegible] de ce şi în ce limite puteà înlocuì moneta [illegible]

[illegible] de bancă este tot hârtie-monetă? Desigur

[1] [illegible] departe, capitolul despre *Reglementarea emisiunii*.

că toată lumea va răspunde afirmativ. Biletul de
este o monetă primită de toată lumea, în locul
nu numai prin obișnuință, dar și prin lege: are
gal, adică nu poate fi refuzat la plăți (și aceasta
timp de pace: nu vorbesc de prezent, când are
mai curs legal, dar chiar *curs forțat*, ceiace
lucru, după cum vom vedeà). Biletul de banc
deci, într'adevăr, o monetă de hârtie și chiar
cunoscută în Franța.

Această hârtie monetă, sub forma de bilete de
are curs în anumite țări, iar războiul mondial a
răsară multe varietăți.

Biletul de bancă se deosebește deci de hârtia
prin trei caractere:

a) Biletul de bancă e totdeauna rambursabil,
una *convertibil în monete de aur sau argint*,
cul purtătorului, pe când hârtia-monetă nu.
are, ce-i drept, aparența unei promisiuni de
anume sumă, și de fapt se poate nădăjdui că
Statul, ajuns într'o stare mai bună, își va
hârtia; dar această perspectivă, mai mult sau
îndepărtată, nu poate atinge pe cei cari primesc
bilete, căci ei n'au de gând să le păstreze
b) Biletul de bancă este emis *în cursul unor*
comerciale și numai în măsura în care aceste
cer, în genere pentru o valoare egală cu aceia
care s'au prezentat pentru scontare — pe când
monetă este emisă de guvern ca să-i ajute la
și această emisiune nu cunoaște alte limite,
decât nevoile financiare de moment;

c) In sfârșit, după cum ne arată destul numele
de bancă este emis *de o bancă*, adică de o
are ca obiect principal operații comerciale
principală să-și menajeze creditul — pe când
monetă este emisă totdeauna de Stat.

Dar, dacă acestea sunt caracterele normale
tului de bancă, așà cum l'am definit „monetă

întâmplà ca, prin excepție, să ià caracterele
două specii de hârtie-monetă.
întâmplà ca biletul de bancă să intre în cate-
monetă reprezentativă, dacă fondul care-i ser-
garanție e egal cu valoarea biletelor emise. A-
s'a petrecut în Franța, acum vre-o zece ani; și
aproape de regulă, valoarea biletelor emise
întrece decât cu o sumă relativ mică cifra fon-
— această sumă fiind și ea, de altfel, a-
de valori sigure.
din contra, ca biletul de bancă să treacă în
monetei de hârtie convențională, a hârtiei-mo-
zisă. Dar și în această transformare supă-
trebuie să deosebim mai multe faze.
întâmplà, mai întâi, ca biletul să capete *curs*
să nu mai fie rambursabil, cel puțin pen-
mădă mai mult sau mai puțin lungă. Această
s'a realizat destul de des, în epoci de criză,
de-a mai tuturor băncilor mari. Trebuie să ne
amestecà *cursul legal* cu cel forțat. Un bilet
legal, când *creditorii sau vânzătorii n'au drep-*
refuzà la plată. Un bilet are curs forțat, *când*
n'au drept să ceară la Bancă rambursarea lui
Cursul forțat presupune totdeauna cursul le-
reciproca nu-i adevărată. Biletele de bancă au
deauna curs legal în Franța, dar până la răz-
curs forțat; fiecare erà obligat să le pri-
fiecare, după plac, aveà facultatea să le
la Bancă. Astăzi, toate țările beligerante,
Anglia, sunt sub regimul cursului forțat.
chiar în caz de curs forțat, rămâne încă între
de bancă și hârtia-monetă, celelalte două deose-
care le-am indicat și mai ales a doua, anume:
emisă nu e indefinită, nici fixată în mod ar-
se reglementeză după însăși nevoile comerțu-
garanție foarte serioasă.
poate ca și această garanție să dispară, adică
de bancă nu numai să capete curs forțat, ci, în

loc să fie emis în legătură cu operaţiile comer[illegible] fie emis numai cu scopul de a veni în ajutorul [illegible] şi a-l face să-şi plătească cheltuelile. Aceasta [illegible] aţia actuală. Guvernele, având nevoie de ban[illegible] băncilor: „Fabricaţi-mi bilete de atâta sumă de [illegible] câte voi fixà şi pe care să mi le împrumutaţi, şi [illegible] dispensà de obligaţia de a le rambursà, [illegible] cursul forţat“.

In acest caz, emisiunea biletelor de bancă n'are [illegible] limită decât nevoile Statului, şi, trebuie s'o mărtu[illegible] biletul de bancă aduce mult cu hârtia-monetă.

Dar, chiar atunci, rămâne a treia garanţie, [illegible] noaşterea persoanei care emite, şi ea singură e [illegible] pentru ca biletul de bancă să fie mai puţin supus [illegible] preciere decât hârtia-monetă. Experienţa a [illegible] atât de bine, încât Statele au renunţat, în genere, [illegible] miterea directă a hârtiei-monetă şi au recurs la [illegible] mediul băncilor. Publicul socoate, într'adevăr, [illegible] cile se vor împotrivì pe cât posibil la o emitere de [illegible] exagerată, care li s'ar impune, căci în cazul acesta [illegible] meninţă şi pe ele ruina, şi crede (din nenorocire [illegible] fără dreptate), că grija unei societăţi financiare, [illegible] să-şi vadă de propriile sale interese, e mai [illegible] şi mai stăruitoare decât aceia a unui guvern, sau [illegible] ministru de finanţe, care n'are să se ocupe decât [illegible] teresul public.

Creşterea numărului biletelor de bancă, are [illegible] laşi efect asupra preţurilor, ca şi creşterea cantit[illegible] monete? Aceasta, dela Ricardo, care a fost unul [illegible] cei dintâi care a discutat-o, este una din chestiile [illegible] bre de economie politică. Când biletul de bancă [illegible] emis în condiţii normale, când, pe deoparte e [illegible] în parte de un fond metalic, iar pe de alta nu-l [illegible] bancă decât pe calea scontului, adică în măsura [illegible] comerciantului, şi când banca e obligată să-l [illegible] vedere, cantitatea emisă nu poate întrece nevoile [illegible] să ne temem, prin urmare, în acest caz, de o depre[illegible] a biletelor, şi nici de o urcare a preţurilor, care [illegible]

[illegible] însăşi a deprecierii. Dar, când împrejurările [illegible] de aşà natură, încât biletul de bancă ià caracterele [illegible] monetă, adică în cazul când emisiunea lui nu [illegible] reglementată de nevoile circulaţiei, nici deprecie[illegible] lui nu poate fi înlăturată prin facultatea de a-l [illegible] pe argint, atunci când nu mai încape îndoială, [illegible] cantitativă se aplică tot atât de mult biletului [illegible], cât şi monetii metalice şi hârtiei-monetă pro[illegible]

[illegible] stau lucrurile, în momentul de faţă, în toate ţă[illegible] beligerante. Fireşte că n'ar fi drept să socotim ca [illegible] cauză a enormei scumpete, emisia nelimitată de [illegible] de bancă — mai sunt încă multe altele —, cu [illegible] acestea, dacă am duce două curbe, aceia a pre[illegible] şi aceia a emisiei, s'ar înfăţişà aproape pa[illegible] Publicul atribue urcarea preţurilor numai lipsei [illegible] şi greutăţii transporturilor, ceiace, de altfel, [illegible], dar nu întrezăreşte cauza ascunsă, care este [illegible] biletelor, cauză pe care guvernele se silesc, [illegible], s'o tăinuiască şi s'o nege, pentru ca să men[illegible] creditul biletului. Totuşi, e greu să ascunzi [illegible] cauză, când urcarea preţurilor trece de un anu[illegible] nivel.

VIII

Creşterea Scontului.

[illegible] un caz în care băncile sunt în primejdie de a [illegible] să ramburseze o mare parte din biletele lor: a[illegible] când sunt de făcut plăţi mari în străinătate. Fi[illegible] aceste plăţi nu se pot face în bilete, ci în nume[illegible] trebue să se adreseze la Bancă, ca să schimbe bile[illegible] în monete.

[illegible] în urma unei recolte proaste, trebue să se cum[illegible] din străinătate vre-o douăzec de milioane de chin[illegible] de grâu, iată o sumă de aproape 400 milioane franci, [illegible] va trebuì trimeasă în America sau în Rusia, şi

Banca trebuie să se aştepte că la ea se vor adre[illegible] ca să găsească cea mai mare parte, dacă nu chiar [illegible] sumă. Pivniţele Băncii sunt, după cum am văzut, [illegible] vorul în care se îngrămădeşte cea mai mare [illegible] capitalul flotant al ţării, sub formă de numerar, [illegible] gurul din care, la vreme de nevoi urgente, se [illegible] E însă o situaţie periculoasă pentru Bancă, dacă [illegible] sa, şi mai ales cea de aur, nu-i enormă. Din [illegible] înştiinţată din vreme de această situaţie, printr'[illegible] diciu mai sigur decât este barometrul pentru [illegible] atunci când vede cursul schimbului ridicându-[illegible] punctul critic, la *Gold-point* (vezi p. 222). Dacă [illegible] devăr, schimbul începe să fie nefavorabil, adică [illegible] hârtiile asupra străinătăţii se negociază [illegible] Banca trebuie să tragă concluzia, că debitorii [illegible] de făcut plăţi în străinătate, sunt prea numeroşi [illegible] mai numeroşi decât acei ce au de încasat din [illegible] şi că, prin urmare, cum nu se vor puteà regula [illegible] plăţile prin compensaţie, va trebuì să se trimeată [illegible] străinătate, ca să soldeze diferenţa.

Chiar dacă n'am presupune o urcare a cursului [illegible] bului, creşterea progresivă a numărulu efectelor [illegible] merţ, coincidând cu o scădere a valorii rezervei, [illegible] o situaţie îngrijitoare.

Pericolul fiind constatat, Banca trebuie să-şi [illegible] cauţiunile. Pentru ca să pareze această eventualitate [illegible] rambursări prea mari, trebuie să-şi ià măsurile [illegible] — fie mărindu-şi rezerva, fie micşorând cantitatea [illegible] letelor cari se găsesc în circulaţie.

Nu stă tocmai în puterea Băncii să-şi mărească [illegible] zerva, dar de ea atârnă să nu mai scoată în circulaţie [illegible] adică *să nu mai împrumute publicul*, nici sub formă [illegible] avansuri, nici sub formă de scont: ori, cum se [illegible] ceste două operaţii sunt acele prin care Banca îşi [illegible] în circulaţie biletele, e clar că acest mijloc va [illegible] perfect ţinta.

Căci, pe deoparte, emisia biletelor oprindu-se, [illegible] tatea care-i în circulaţie, nu va mai creşte.

[illegible] parte, scadenţa succesivă a efectelor de comerţ [illegible] pe cari banca le are în portofoliu), va aduce [illegible] cantitate considerabilă de bani — fie bilete, [illegible] micşorà cu atât mai mult numărul celor în cir- [illegible] — fie numerar, ceiace va mărì fondul de rezervă. [illegible] de bilete aflate în circulaţie, poate fi com- [illegible] cu un curent de apă într'un circuit de tuburi, [illegible] printr'un robinet şi ieşind prin altul, se [illegible] mereu. Valul de bilete intră în circulaţie prin [illegible] emisiei, adică al scontului, şi după ce a cir- [illegible] întoarce la Bancă, prin robinetul încasărilor. [illegible] Banca închide robinetul de emisie, lăsând însă [illegible] pe cel al încasărilor, e clar că circulaţia nu va [illegible] să înceteze complect [1].

[illegible] această oprire totală a avansurilor şi a scon- [illegible] pe care am presupus-o, e o măsură prea radicală. [illegible] ar provocà în ţară o criză teribilă, suprimând [illegible] credit; de alta, ar aduce prejudicii Băncii, supri- [illegible] operaţiile şi, prin urmare, şi beneficiile. Dar [illegible] poate obţine acelaş rezultat, într'un chip ceva

[illegible] presupunem, de exemplu, că Banca are în portofoliul său [illegible] de comerţ de un miliard de franci, că are în cassă un mi- [illegible] numerar, şi în sfârşit, că are în circulaţie bilete de 2 [illegible] franci.

[illegible] situaţie, e clar că, dacă în urma unei panice, toţi [illegible] de bilete ar venì să le schimbe imediat în numerar, ea [illegible] răspunde acestor cereri. Dar din ziua în care pre- [illegible] astfel de pericol, n'are decât să oprească orice scont. Iată [illegible] întâmpla atunci. Poliţele pe care le are în portofoliu, [illegible] pe rand la scadenţă, o sumă de un miliard i se va în- [illegible] de zi, în cel mult 90 de zile şi în medie cam în 25 de [illegible] moment, care-i va fi situaţia? Dacă miliardul acela [illegible] în numerar, atunci are în cassă două miliarde, tocmai [illegible] în circulaţie. Deci n'are de ce să se mai teamă. — [illegible] miliardul i s'a plătit în bilete de bancă, atunci nu mai are [illegible] decât un miliard de bilete, tocmai suma ce o are în [illegible] iarăş nu mai are de ce să se teamă. — Dacă i s'a plătit [illegible] miliard, jumătate în numerar, jumătate în bilete, atunci se [illegible] o cassă de 1.500 milioane de franci şi o circulaţie de [illegible] 1.500 milioane franci: iarăşi nimic de temut. — Şi tot [illegible] orice altă combinaţie s'ar imaginà.

mai blajin pentru comerţ şi mai folositor pentru [illegible] strângând numai suma împrumuturilor şi a [illegible] pentru aceasta e deajuns sau să urce scontul, sau [illegible] arate mai pretenţioasă în primirea efectelor pre[illegible] spre scontare, refuzând, de pildă, pe acele a căror [illegible] denţă e prea depărtată, sau a căror semnătură [illegible] pare destul de sigură [1].

Desigur că această măsură, chiar aplicată cu [illegible] ţie, nu este plăcută negustorilor — cu atât mai [illegible] cât le îngreuiază posibilitatea de a găsì numerar [illegible] în momentul în care au mai mare nevoie de el [illegible] chiar acuzată că a provocat adesea crizele; şi [illegible] s'o crezi. E un remediu eroic, dar tocmai deaceea [illegible] care se potriveşte cu situaţia, şi o Bancă prudentă [illegible] trebuie să steà la îndoială s'o întrebuinţeze, ca [illegible] pere rezerva — aceasta se chiamă „a strânge [illegible] eficacitatea ei a fost demonstrată de experienţă [illegible] sosinţă.

Nu numai că are rezultate fericite pentru Bancă [illegible] o ajută să pareze lovitura ce o ameninţă, dar are [illegible] bune şi pentru ţară, schimbându-i în mod favorabil [illegible] tuaţia economică.

Presupunem, în adevăr, că Franţa ar fi [illegible] cu plăţi mari de făcut în străinătate. Urcarea [illegible] făcută la timp potrivit, îi va schimbà situaţia, [illegible] creditoare faţă de străinătate, pentru sume [illegible] bile şi, prin urmare, va provocà un aflux de [illegible] străin, sau cel puţin va împiedicà ieşirea [illegible] naţional. Iată, într'adevăr, ce se va întâmplà:

Primul rezultat al urcării scontului e o *depreciere* [illegible] *oricărui efect de comerţ*. Aceiaşi trată de 1.000 [illegible] care se negocia la Paris cu 970 franci, când scontul [illegible] de 3%, nu se va mai negocià decât cu 930 franci [illegible] scontul va fi 7%; e o depreciere de mai mult de 4 [illegible] tunci bancherii din toate ţările, mai ales cei cari [illegible] arbitrii, nu vor lipsì de a venì să cumpere aceste [illegible]

[1] Pentru a face calcul mai clar, presupunem scontul [illegible] un an.

[illegible] fiindcă sunt ieftine, şi vor devenì astfel de[illegible] Franţei, pentru toată suma ce au pus-o în a[illegible]cumpărături [1].

[illegible] rezultat este, *deprecierea tuturor valorilor* [illegible] Fiecare financiar ştie că Bursa e foarte im[illegible] de mărimea scontului şi că o creştere a scon[illegible] după sine aproape întotdeauna o scădere a [illegible] Aceasta din cauză că valorile de Bursă (în [illegible] cele cari se numesc internaţionale, pentrucă [illegible] de principalele Burse din Europa), sunt a[illegible] întrebuinţate de negustori, sau cel puţin de [illegible] în locul efectelor de comerţ [2], pentru ca să-şi [illegible] datoriile în străinătate. Din ziua în care văd, [illegible] realizà bani cu efectele din portofoliu, sau nu [illegible] cu pierderi mari, ei preferă să-şi procure fon[illegible] titlurile lor de rentă sau unele valori mo[illegible] Acestea scad prin urmare, urmând soarta efec[illegible] comerţ, dar, după cum scoborîrea hârtiei atră[illegible] bancherilor străini, tot aşà scăderea valori[illegible] Bursă va provocà numeroase cumpărături ale ca[illegible] străini, şi astfel Franţa se va găsì creditoa[illegible] străinătăţii, pentru toate sumele considerabile în[illegible] în aceste cumpărături.

[illegible] dacă creşterea scontului e mare şi destul de [illegible] va aduce un al treilea rezultat, *deprecierea* [illegible] *mărfurilor*. Am spus că negustorii cari au nevoie [illegible] încep prin a-şi-i procurà, întâi prin negocierea [illegible] lor de comerţ; dacă acest mijloc le lipseşte sau [illegible] se îndreaptă asupra valorilor de Bursă, pe [illegible] au întâmplător în portofoliu; dar, la urmă, dacă [illegible] au nici un mijloc, va trebuì pentru ca să-şi pro-

[1] [illegible] mai sus, p. 395.

[2] [illegible] vre-o plată de făcut la Londra, lucrul cel mai simplu [illegible] caute efecte comerciale plătibile la Londra, dar se poate [illegible] de cupoanele rentii italiene, de obligaţii de drum de fier [illegible] de acţiuni ale Băncii Otomane, a minelor de aur din [illegible] din Rio Tinto, etc., care sunt şi ele plătibile la Londra. [illegible] monete internaţionale şi întrebuinţate mereu (în [illegible] (vorbim, bine înţeles, de timpul dinaintea războiului).

cure bani, să vândă, să „realizeze“ mărfurile ce le
prăvălie. De aci o scoborîre generală a preţurilor,
rîre ce va produce şi aici, aceleaşi efecte şi încă
scară mai mare, adică va provocà cumpărături din
tea străinătăţii, va mărì prin aceasta exportul F
şi o va face deci creditoare străinătăţii.

In definitiv, toate aceste efecte se pot rezumà, ap
că urcarea scontului aduce o rărire artificială a m
şi provoacă prin urmare o scoborîre generală a t
valorilor, — ceiace, fără îndoială, este un rău; dar
consecinţă, mai provoacă şi *cereri considerabile din*
tea străinătăţii şi, prin urmare, *trimiteri de b*
ceiace e un bine, şi tocmai leacul care se potriv
tuaţiei.

Nu trebuie să credem că războiul, cu toate că este
mai teribilă din crize, are ca efect o creştere enor
scontului. Din contră, căci nu trebue să uităm că
se află destul de asigurată prin dispensa dată de
de a achità biletele sale, precum şi prin interzicerea
portului aurului: n'are deci deloc nevoie să-şi apă
zerva, recurgând la măsura defensivă, creşterea
lui. Dar dobînda ridicându-se peste tot, Banca F
a urmat curentul, însă a urcat scontul numai la
nu l'a mai schimbat dela începutul războiului.

IX

Despre reglementarea băncilor şi Monopol sau concurenţa.

Chestia monopolului nu s'a pus nici odată, în
veşte operaţiile comerciale ale băncilor, cum e
Fără îndoială, se întâmplă şi aici, ca în orice fel de
merţ, ca legea concentrării să tindă a reduce num
băncilor, dar totuşi, am văzut (p. 222), că suntem
departe de un monopol de fapt şi, în orice caz,
nu s'a gândit să deà uneia din ele un monopol
Dimpotrivă, interesul comerţului cere multiplicare
concurenţa băncilor, pentru a obţine scontul mai

când e vorba de emisiunea biletelor, lucrurile iau
tăţişare. Aici nu mai e în joc interesul negustori-
şi publicului. Scopul nu mai este de a procurà cre-
preţul cel mai scăzut posibil, ci este acela, de a că-
bună monetă de hârtie echivalentă cu moneta me-
şi care să prezinte tot atâta siguranţă. Ori, când e
de fabricarea monetei metalice, s'a recurs oare la
concurenţă? Deloc, căci se ştie că, în virtutea legii
Gresham, moneta rea gonind totdeauna pe cea bună,
concurenţă ar impune ţării cea mai rea dintre mo-
fabricate. Baterea monetelor e, în toate ţările, un
pol, şi încă ceva mai mult, un monopol de Stat. De
altfel, când e vorba de monetă, ca biletul de bancă,
să înlocuiască moneta metalică şi având, ca şi
curs legal? Mulţimea şi felurimea biletelor e, de
aşà de supărătoare, încât chiar în ţările unde e ad-
libera concurenţă pentru bilete, ca în Statele-Unite,
buit să se impună tuturor băncilor acelaşi bilet şi
să-l facă fabricat de Stat!

Monopolul de emisie este realizat legal în cele mai
ţări — fie sub formă de bănci, mai mult sau mai
particulare, ca în Franţa, Austria, Spania, Belgia;
sub formă de Bancă de Stat, ca în Rusia, Elveţia, în
multe din ţările Americei de Sud[1].

Chiar acolo, unde monopolul de emisie nu este încă le-
stabilit, şi unde încă dreptul de emisie e atribuit mai
bănci, ca în Anglia şi Germania, se mergè spre un
pol de fapt. Intr'adevăr, chiar acolo, când băncile
au păstrat dreptul de emisie, mor, băncile nefiind
ele mai nemuritoare decât oamenii, — sau când, din
cauză oarecare, renunţă la dreptul de emisie — ele
mai sunt înlocuite şi atunci dreptul lor de emisie îl

[1] „Banca particulară“ e aceia al cărei capital e produs numai
ţionari şi care, ca atare, le aparţine şi e guvernată de ei.
din contră, tot capitalul, sau numai o parte, a fost procurat
în acest caz, e în total, sau în parte, Bancă de Stat. In
şi în Suedia, Banca aparţine Statului; dar Banca Imperială
şi Banca Naţională elveţiană nu posedă decât o parte
acţiuni.

moşteneşte Banca Angliei sau Banca Imperială G...

Acest mers spre monopol, şi mai ales spre mo... de Stat, nu e privit cu simpatie, cum e lesne de gă... economiştii şcoalei liberale.

Dacă n'ar fi vorba decât de emisia biletelor, dacă ... de Stat n'ar fi să fie, ca şi Monetăria Statului d... care ţară, decât un stabiliment de fabricare a bilet... bancă, ei ar primi-o mai uşor.

Dar partizanii Băncii de Stat, socialişti sau ... socialişti, nu o admit deloc redusă la rolul de s... de emisie. Ei o vor complect echipată, pentru ca să ... luptă împotriva a ceiace se chiamă oligarhie finan... Ei o vor cu un mare fond de rezervă, care să servea... tezaur de război Statului şi cu puterea pe care l... scontului o dă asupra întregei mişcări a afacerilo... atunci, aflăm aici cu grămada argumentele cunoscute ... potriva incapacităţii Statului de a exercita funcţiile ... dustriale şi, mai cu seamă, cele atât de delicate, ale ... magistru al creditului. Se va spune:

1° Că o Bancă de Stat va aduce, în mod forţat, în ... raţiile sale, preocupări politice, mai mult decât pur... ciale, că nu va refuzà să sconteze hârtiile prietenilor ... trecere ai guvernului, refuzând însă adesea pe acelea ... adversarilor lui; cu atât mai mult cu cât, neavând să ... preocupe de împărţirea de dividente acţionarilor, fi ... indiferent dacă nu câştigă nimic, sau chiar pierde.

2° Că nu va puteà refuzà cererile de bani făcute ... de Stat şi că, în cazul acesta, va fi târâtă spre emisii ... socotite, cari vor aduce deprecierea biletului de bancă.

3° Că va fi pusă mereu în situaţie de a face credit ... pular, credit agricol, să ajute pe săraci, să facă op... de solidaritate, în dauna funcţiei sale financiare.

4° Că atunci când Statul şi Banca vor fi una, în ... Statul, în creditul său, să beneficieze de creditul Bă... creditul Băncii va fi acela care, în timp de criză, va ... ferì sdruncinarea resimţită de Stat. Pe vremea răsboiu... lui din 1870—71, cursul rentei de 3% scăzu dela ... franci la 50 franci, adică pierdu un sfert din valoare, ... când biletul de bancă de 100 franci nu suferì decât o ...

... de 0,50 franci, pe care publicul nici n'o bagă în ... în războiul actual, cursul rentei a scăzut dela ... la 61, adică o depreciere de mai mult de un ... când deprecierea biletelor, chiar dacă am mă... în raport cu schimbul, ceiace, cum am spus ar fi ... rămas deasupra acestei valori. Dacă cele 21 ... de bilete emise acum de Bancă, ar fi fost emise ... probabil că deprecierea ar fi fost mai mare:

... în cazul unui război nenorocit, învingătorul, ... acum a respectat băncile particulare, conform ... principiilor, n'ar mai aveà motiv să respecte o ... de Stat şi ar considerà fondul ei de rezervă ca ... de război[1];

... în sfârsit, nu-i sigur că Statul va obtine prin a... nici beneficiile ce nădăjdueşte, nici puterea finan... pe care o doreşte. Intr'adevăr, e foarte posibil ca ... comercială să evite de a aveà afaceri cu această ... de Stat, ca, la nevoie, să învete chiar să se lipsească ... de bancă — exemplu Angliei arată că nu-i ... greu — şi atunci această Bancă de Stat să rămână ... şi părăsită în maiestatea ei oficială, — afară nu... cazul când, pentru a aveà clienţi, ar suprimà toate ... particulare concurente, în care caz ne-am aflà ... colectivism.

[1] Este să se noteze că argumentul acesta a fost prezentat de ... Băncii Imperiului german. El spuneà în Reichstag ... 1909):

... este mai important, este siguranţa capitalului Băncii, ... influenţele politice. Ceiace e iarăşi important, este ca în ... război, Banca să nu poată fi confiscată de duşman. In ... oameni nu s'a gândit să reclame pentru Imperiul German ... Băncei Franţii, ca bun public. In 1806, fondurile Socie... de comerţ maritim, care ţineà locul de Bancă a Prusiei, n'au ... confiscate de Francezi, pentrucă erà o societate pe acţiuni. In ... război, ceiace e mai ales necesar, este menţinerea unei ... care să aibă un credit autonom, alături de creditul de Stat". ... exterioare, Germania, în războiul actual, a căutat, prin pur... să ridice acestui argument cea mai mare parte din va... şi în Belgia, în Serbia, în România, în Polonia, băncile ... particulare au fost, se pare, supuse la aceleaşi contribuţii, ... au fi fost bănci de Stat, şi ca atare, pradă de război.

Aceste argumente sunt destul de tari: o singură Bancă de Stat nu poate reuși, mai curând decât alta, dacă nu inspiră toată încrederea — cuvintele și bancă fiind de nedespărțit: încrederea nu se printr'un decret. Totuși, nu se poate admite cu gumente de ordin economic să poată trece înaintea mentelor de ordin politic, anume pericolul pentru a vedeà ridicându-se în fața lui o putere finan aceia a unei Bănci mari, cu privilegiu de emisie, fi o întreprindere pur capitalistă.

Dar aci, ca și în chestia drumurilor de fier, găsi între regimul monopolului Statului și acel al concurențe, un sistem mixt: acel al unei Bănci lare, dar controlată de Stat și având chiar Statul ciat. Tocmai această soluție mixtă se află realizată Franța și cu cel mai mare succes și tinde să se impună toate țările, după cum vom vedeà într'un capitol

§ 2. Reglementare sau libertate de emisie.

Iată o chestie care nu trebue confundată cu cea precedentă, cu toate că-i destul de des confundată sub brica comună: „libertatea băncilor". Altceva este libertatea băncilor, în sensul liberii concurențe dintre ele, ceva este libertatea băncilor în sensul libertății de a bilete de bancă după poftă. Nu numai că cea dintâi cuprinde în mod necesar și pe a doua, dar se poate spune că acolo unde există libertatea băncilor, în liberii concurențe, acolo reglementarea emisiei e strictă — cum vom vedeà în Statele-Unite — și, dimpotrivă, acolo unde monopolul e mai bine realizat, acolo glementarea emisiei e cea mai liberală, cum vom în Franța. Și această contradicție aparentă se ușor, căci e clar că, cu cât mai numeroase vor fi de emisie, cu atât mai periculos va fi să le lăsăm nici un frâu.

Pe timpul înflorirei doctrinei liberale, adică pe la

veacului trecut, era un principiu admis, că orice reglementare legală a emisiei era zădarnică, căci era de libertatea, aici ca și în alte direcții. Aceasta se numea *banking principle* — opus lui *currency principle*, pe care vom face cunoștință îndată, și care cere ca circulația biletelor să se reguleze numai după cantitatea de aur care se află în cassa Băncii. Lupta între aceste două principii e celebră în istoria economică și a ținut loc în discuțiile din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Să cercetăm teza lui *banking-principle*, adică a libertății emisiei. Ce-avem de temut din acest „laissez-faire"? O emisiune exagerată de bilete? Acest pericol, se spune, e înlăturat prin simplul joc al legilor economice va restrânge automat emisiunea în limite drepte, chiar când băncile ar vrea să facă altfel. Iată dece:

1) În primul rând, biletele de bancă nu se emit decât în raport cu operațiile de bancă, adică prin sconturi sau împrumuturi pe titluri. Deci, nu-i deajuns ca banca să vrea să emită un bilet de bancă, pentru ca el să și pătrundă în circulație: trebue să existe cineva dispus să-l împrumute. Deci, nevoile publicului, iar nicidecum dorințele băncii emisia. *Cantitatea de bilete pe care o va emite, depinde de numărul efectelor ce se vor prezentà spre* scont, iar cantitatea acestor efecte, ea însăși, depinde de mersul afacerilor.

2) Apoi biletele de bancă nu intră în circulație, decât pentru scurtă vreme: după câteva săptămâni dela ieșire, ele se întoarce iar la bancă. Iată, într'adevăr, un bilet de 1.000 franci, care iese în schimbul unei polițe: dar după câteva săptămâni, 90 de zile cel mult, când banca va fi de achitarea acestei polițe, biletul de 1.000 franci îi revine. Nu va fi același, dar ce-are face? Câte ies, atâtea intră,

Fluxul le-a adus: refluxul le ià înapoi!

3) În sfârșit, chiar admițând că banca poate să emită cantitate prea mare, nu le va puteà păstrà în circulație, căci dacă biletele sunt în număr prea mare, ele vor fi, în

mod necesar, depreciate, și *îndată ce vor fi depre-*
cât de puțin, purtătorii lor se vor grăbi să le
bancă, să ceară rambursarea. Va căutà deci, în
inunde publicul, nu va puteà reuși, căci în prim
ea va fi inundată.

Această argumentare este din acelea cari sunt
distrus în teorie, dar periculoase în aplicarea pr
E drept că numărul biletelor emise, depinde
rea negustorilor și nu de voința băncilor. Cu
sta, dacă o bancă mai puțin scrupuloasă își pu
unică țintă să atragă clienții, va puteà, scăzând
scontul, să mărească nesocotit numărul clienților
gându-i altor bănci, și prin urmare să mărească
emisiilor sale.

E drept, iarăși, că biletele emise în cantitate pr
de această bancă imprudentă, se vor întoarce
bursare, îndată ce vor fi depreciate; dar, depreciere
se simte imediat; poate numai după câteva săptă
Și dacă, în acest timp, banca a continuat să arun
piață o cantitate prea mare de bilete, în ziua în
vor întoarce, va fi prea târziu! Nu va mai fi în
le rambursează și va fi acoperită de valul acesta, de
vorbiam mai adineaori. E drept că banca va fi
pedepsită de imprudența ei, prin faliment. Dar
pasă! Noi trebue să ne îngrijim să prevenim criza,
pedepsim pe autori.

Libertatea absolută de emisie presupune deci, ca
diție prealabilă, cumințenia băncilor. Și dacă te
temeià pe această cumințenie, când n'ai de aface decât
o singură bancă mare, care și-a dat dovada, ar fi
dent să o presupunem *a priori* pentru toate bănci
De aceia, sistemul libertății absolute, fără nici o
mentare a emisiei, nu e realizat în nici o țară.

Dar, când e vorba să se găsească o regulă menită
evite aceste pericole, din nenorocire nu se găsește nici
eficace, și atunci partizanii lui *banking principle* au
dreptul să triumfe!

Sistemele de reglementare cari au fost practicate
diferite țări, pot fi clasate în patru capitole:

...larea sumei biletelor în circulație, după sumele
...în Cassă.
...caz, biletul de bancă nu e decât o monetă re-
...ea. El prezintă o siguranță absolută, dar pe de
...nu aduce nici un folos, decât acela că ocupă
...loc în buzunar decât aurul și că economisește
...de frai) acestuia. Banca nu mai e, în acest caz,
...iment de credit: nu e o bancă propriu zisă, ci o
...bani, o simplă cassă care servă la facerea plăți-
...păstrarea unei rezerve metalice, pentru orice
...tate.

...cia, acest sistem nu-i aplicat în toată sinceritatea
...și nu-l menționăm decât ca să procedăm în ordine

...al doilea procedeu consistă în a stabilì fie o anumită
...fie un anumit raport, *între fondul aflat în cassă*
...*biletelor în circulație.*

...rgine, adică diferența între fondul de rezervă și
...descoperirea, cum se zice, să fie fixată *ne va-*
...aceasta-i regula pentru Banca Angliei, după cum
...eță.

...raport, adică o proporție stabilită odată pentru tot-
...dar care variază după țări: o treime în Germania
...le mai multe țări, 40% în Austria și în Italia,
...Rusia, 20% numai în Olanda.

...doilea din aceste sisteme, raportul, e ceva mai elas-
...marginea: dar unul ca și celalt ajung la același
...anume de a face imposibil, la un moment dat,
...și chiar orice rambursare de bilete și să cre-
...urmare pericolul ce voiau să-l prevină. Fie 100
...fond de rezervă și 300 milioane bilete: Banca se
...numai în limitele fixate — dar în această condiție
...poate rambursà nici un bilet, fără ca să nu facă
...fondul de rezervă sub o treime din suma totală
...(căci 99 nu este o treime din 299). De aceia,
...acest sistem ești nevoit să suspenzi regula (vezi
...).

...Al treilea procedeu, constă în fixarea numai a *unui*

maximum de emisie, fără ca să fixăm nimic [illegible] *fondului de rezervă.*

Acesta-i sistemul aplicat de Banca Franţii. [illegible] erà fixat înainte de război la 6.800 milioane. [illegible] nici un minimum fixat pentru fondul de [illegible] toate că toţi studenţii se îndărătnicesc să [illegible] men, că fondul trebue să fie o treime din [illegible] nu este aşà, şi Banca ar aveà dreptul să [illegible] fondul la zero. Ce-i drept, ei merită să fie [illegible] cred în existenţa unui regim aşà de necrezut. [illegible] vedeà, el a fost stabilit pe negândite. Timp [illegible] turi de secol, Banca Franţii s'a bucurat de [illegible] mai absolută, atât în ce priveşte emisia, cât [illegible] rezervă. Emisia a fost limitată când cu războiul [illegible] din cauza cursului forţat şi limitarea a fost [illegible] motiv, chiar după ce dispăruse cursul forţat, [illegible] război. Evident, un maximum de emisie nu [illegible] la nimic, chiar dacă ar fi fixat foarte jos, dacă [illegible] minimum fixat pentru fondul de rezervă. Şi [illegible] tot acest regim baroc, Banca Franţii a avut [illegible] minţenia să-şi păstreze fondul la o cifră mai [illegible] gerată, constitue, evident, cel mai puternic [illegible] care se poate aduce în favoarea principiului [illegible] lui *banking sistem.*

4° Un al patrulea sistem consistă în a obliga [illegible] *să garanteze biletele pe care le emit, prin valori* [illegible] general prin titluri de rentă asupra Statului, [illegible] o valoare cel puţin egală cu aceia a biletelor.

Acesta este sistemul care a fost în vigoare [illegible] Unite până la o lege recentă din 1913. El [illegible] tate proaste, şi de aceia a trebuit desfiinţat.

Dacă, totuşi, aceste valori sigure, care [illegible] vească de acoperire biletelor de bancă, pot fi [illegible] valori cu termen scurt — şi acest lucru îl îngăduie [illegible] lege americană — în acest caz, se poate vedeà [illegible] o garanţie serioasă, cu toate că-i neîndestulă[illegible] e singură. Dar observaţi că o astfel de condiţie [illegible] propriu vorbind, o reglementare: ci, e pur şi [illegible] toarcerea la *banking principle,* căci, cum [illegible]

[illegible]teristica lui *banking principle* este toc[illegible] biletului e deajuns regulată de scontul tra[illegible]

[illegible], că nu ne putem aştepta dela nici unul [illegible] imaginate să poată garantà absolut rambur[illegible]. Intr'adevăr, băncile sunt şi trebuie să fie [illegible] *credit.* Dacă vrei să te foloseşti de credit, tre[illegible] şi ponoasele; ar însemnà să urmăreşti cua[illegible], vrând să împaci foloasele creditului cu [illegible] gata: unul exclude pe celalt.

[illegible] poate gândi, că o bancă care ocupă o situa[illegible] o ţară, tare prin trecutul şi prin măreţia sa, [illegible] responsabilităţii, va aduce în emisia [illegible] prudenţa de dorit. Experienţa a confirmat [illegible] pentru majoritatea băncilor mari şi în [illegible] Banca Franţii, a cărei organizaţie a fost [illegible] de mai bine de un veac şi care a înfrun[illegible] multe furtuni politice şi economice. Se [illegible] ne îndrumăm după experienţă, că cea mai [illegible] este monopolul de emisie, încredinţat unei [illegible], sub controlul Statului, dar cu un mi[illegible] reglementări.

X

Marile bănci de emisie.

[illegible] trece în revistă băncile de emisie din toate [illegible] trebuie să ne mărginim numai la cele din Franţa [illegible]

§ 1. Banca Franţii.

[illegible] Franţii e mai tânără cu o sută de ani decât sora [illegible], Banca Angliei. S'a născut la 13 Februarie [illegible] creiată de Napoleon: este, împreună cu Co[illegible] cel mai mare dintre monumentele civile pe care [illegible] ar fi putut, ca şi acesta din urmă, să-i poarte [illegible] toată această paternitate, constituţia sa era

la origină dintre cele mai liberale, şi numai m
suferit, puţin câte puţin, câteva restricţii.

Banca Franţii nu este, cum se crede uneori
de Stat: este o bancă particulară, adică a fost
ca orice societate pe acţiuni, cu un capital adu
cietari şi este guvernată de un consiliu de adu
ales de acţionari. Totuşi, dela 1806, o derogare
adus acestei autonomii: guvernatorul şi cei d
vernatori au fost numiţi de Stat.

Privilegiul său de a emite bilete datează
1803. Şi încă, nu se bucurà de acest privilegiu
Paris şi în oraşele unde făcuse sucursale, şi du
plul ei, alte bănci primiră şi ele acelaşi privilegiu
cipalele oraşe din provincie. Dar, după revoluţia
în urma crizei care sdruncină băncile judeţene şi
fuzioneze cu Banca Franţii, aceasta s'a bucurat
privilegiu exclusiv, care, reînoit de mai multe ori
rioade dela douăzeci la treizeci de ani, a fost
1897 pentru epoca până la 1920.

Acest privilegiu cuprinde anumite condiţii,
veau la început alt scop, de cât să asigure mai bi
plinirea acestor înalte funcţiuni — dar care, cu o
timii prelungiri, au luat cam prea mult caracterul
preţ cerut pentru acordarea unui privilegiu.

Iată cari sunt aceste condiţii:

1° In ce priveşte scontul, banca nu poate sconta
poliţe garantate: — a) prin trei semnături, pentru
fie asigurate contra vre-unui risc de insolvabilitate
b) prin termenul de scadenţă de cel mult 90 de zile
explicat mai sus dece.

2° In ce priveşte conturile curente, nu poate
niciodată descoperite faţă de clienţi — afară de Stat
ruia, dimpotrivă, e obligat să-i admită anumite av
gratuite. Poate face avansuri numai pe anumite
mobiliare hotărîte (şi la purtător), sau pe metale
ţioase.

3° In ce priveşte depunerile, nu trebuie să plăte
bîndă — pentruca să nu atragă prea mulţi depun
căci depozitele constitue o datorie periculoasă prin

plată. Dealtfel, Banca Franţii n'are nevoie, pen-
rile sale, de banii depuşi, căci şi-i fabrică după
biletele sale.

sunt regulele din statute, dar sunt şi altele
ditoare, care au fost adăogate posterior:
unca, care era liberă, a fost limitată la un ma-
maximum a fost stabilit pe timpul războiu-
, când s'a dat şi curs forţat biletelor, la 1.800
fost ridicat treptat la 6.800 milioane înainte
şi la 41 miliarde după.

a impus Băncii anumite contribuţii.
Băncii mai întâi să-l împrumute cu 200 mi-
cu titlu permanent şi fără dobîndă. Pe urmă
sarcină de a face gratuit, în contul său, toate
de fonduri cari privesc Statul, ceiace reprezintă
operaţii de vre-o douăsprezece miliarde.
prelungirii din 1897, şi-a rezervat o partici-
beneficii sub forma unei redevenţe calculată după
ţiei productive de o parte, şi după scont de
redevenţă, care înaintea războiului atinsese
de rotundă de vre-o cincisprezece milioane şi
reprezintă mai mult decât îndoitul acestei

în 1911 (nu erà tocmai vorba de prelun-
privilegiului, ci de renunţarea la dreptul de denunţ
de termen, pe care Statul şi-l rezervase în 1897)
sarcină de 20 milioane a fost impusă Băncii, des-
subvenţioneze creditul industrial şi diferite
asociaţii cooperative.

monopol al Băncii Franţii a fost mult atacat,
monopolurile, şi la fiecare prelungire de privile-
cu seamă ultima dată, a dat naştere la discuţii

că Banca, adică acţionarii, au realizat frumoase
căci valoarea acţiunilor Băncii s'a împătrit a-
de unsecol. Dar această plus-valută nu-i datorită
parte monopolului, căci acţiunile a multor altor
credit, neprivilegiate, şi de dată mult mai
au crescut tot cu atât. Pe nedrept se crede că pri-

vilegiul de a emite bilete ar fi pentru Bancă un
mari beneficii — ele sunt mai mici decât sarcin
zultă. Acest privilegiu nu-i face pe mulţi geloşi
în ţările unde există încă bănci locale cu drept de
ca în Anglia, Germania şi Statele-Unite, ele renu
curos la acest drept.

De altminteri, puţin importă, că acest privile
pe acţionarii Băncii să câştige mai mult sau mai
întrebarea ce trebuie să ne-o punem, este: câştig
ţara? Şi, în această privinţă, se pare că sistemul a
zultate excelente, nu numai pentru acţionari, ci
1° Pentru public, doarece biletul Băncii Franţii
totdeauna valoarea aurului şi uneori mai mult, şi
tat crizelor celor mai grozave, ca aceia a războiu
1870, fără să-şi piardă din credit, sau cel puţin
publicul să-şi fi dat seama de deprecierea lui;

2° Pentru comerţ, fiindcă preţul scontului a fo
deauna mai scoborît decât în alte ţări. Cu ocazia
din 1907—1908, când Banca Angliei şi Băncile mat
din celelalte ţări ridicau scontul la 7 şi 8%, Banca
tei n'a trecut peste 4%, şi încă şi aceasta pentru
vreme. De mai multă vreme şi până la războiul ac
scoborîse la 3%. Dealtfel, dovada că comerţul e
mit, stă în insistenţa pe care a pus-o totdeauna
reînoirea privilegiilor Băncii.

3° Pentru Stat, fiindcă Banca, în toate momentele
pune la dispoziţia guvernului, în primul rând, milia
în numerar, îngrămădite în pivniţele sale, şi afară
cestea, fonduri aproape nelimitate, sub formă de
de bancă, pe cari se însărcinează să le emită, în propo
cu nevoile Statului.

Cu ocazia războiului din 1870, Banca avansă Stat
o sumă de 1.470 de milioane. In preziua războiului
adunase un tezaur de război superior celui din orice
ţară. La începutul lui 1913, acest fond de rezervă
3.900 milioane: în ajunul războiului, la 23 Iulie 1914
se ridică la 4.744 milioane, câştigând astfel, datorită
vederei Băncii, peste 800 de milioane; şi, la data
scrim aceste rânduri (Octombrie 1917), se ridică la

milioane, crescând cu peste 800 milioane în de-
războiului, şi aceasta cu toate cele 2 miliarde şi
de aur trimise în străinătate, pentru a soldà o-
importate şi pentru a susţine schimbul.

fiind dispensată, încă dela începutul războiu-
rambursarea biletelor, a putut creşte suma bile-
încă 15 miliarde franci, care au fost aproape in-
împrumutaţi guvernului francez şi aliaţilor săi. Şi
avans a fost făcut dacă nu gratuit, cel mult
dobîndă de mai puţin de 1%, pe când dobînda cu
împrumută Statul eră de aproape 6%. procurân-
fel o economie de aproape 1 miliard din dobînzi.
afară de aceste circumstanţe excepţionale, am
Banca dă Statului, ca preţ al privilegiului său, a-
formă de participare la beneficii, cât şi sub aceia
mite, mai mult de 20 milioane franci anual, adică
din dividendele medii acordate acţionarilor, şi
mentul de faţă aproape 40 milioane.

In sfârşit, chiar marile stabilimente de credit şi alte
pe care le-am puteà crede, că trebuie să aibă faţă
Franţii spiritul de ostilitate pe care-l produce
enţa, sunt cele mai grăbite să recunoască serviciile
dânsa le aduce. Căci, într'adevăr, aici nu încape
enţă. Din contră, Banca Franţii a devenit Banca
şi acestea din urmă nu s'ar mai puteà lipsì de
Ea le face marele serviciu, că le scuteşte de a păs-
şi chiar bilete în casă şi le permite astfel să între-
în afaceri toate fondurile de cari dispun. Când
bănci au nevoie de bani, ce fac? *Rescontează*, foarte
la Banca Franţii, efectele de comerţ pe cari le
şi ele. E destul deci, să fie pregătite faţă de
eveniment, să-şi aibă portofoliul bine garnisit cu
bancabilă, cum se spune, — care îndeplineşte toate
cerute, pentru a puteà fi scontată de Banca
Şi ele sunt şi în câştig cu diferenţa între 3% cu
rescontează la Bancă şi scontul cu care au scontat ele,
totdeauna cu 1 sau 2% mai ridicat.

stabilimente de credit, scăpate deci de marea
a rambursării, se pot consacrà cu totul operaţiilor

lucrative de scont, subscriere de împrumuturi, ... au toate foloasele comerțului de bancă și apro... una din răspunderi.

Invinuirea ce se aduce mai des Băncii Franții ... nu dă un ajutor îndestulător agriculturii. Dar acea... vinuire, nu prea întemeiată nici când se adresează ... lor stabilimente de credit, e cu atât mai puțin, ... vorba de o Bancă, care poartă răspunderea rambur... nu numai pentru ea însăși, ci pentru toate băncile ... țară, și care ar comite cea mai mare greșeală, dacă ... angajà fondurile în operații cu termen lung.

§ 2. Banca Angliei.

Constituirea Băncii Angliei prezintă multe deose... față de Banca Franții:

a) E o bancă cu totul particulară, care nu aparține ... cât acționarilor și, ca atare, se guvernează liber, afa... de excepțiile ce vom arătà. E, deci, cu totul independen... față de Stat — afară de faptul că Statul i-a confir... capitalul de mult: chiar dela naștere — și nu i l'a ... redat. Totuși el e reprezentat prin titluri de rentă asup... Statului, pe cari Banca nu le poate înstrăinà.

b) N'are un monopol de emisie atât de absolut ca Banca Franții; e în situația în care se găsea aceasta, înainte de 1848 (vezi mai sus, p. 418). N'are privilegiu exclu... pentru emisia biletelor sale, decât în Londra; există bănci în provincie, care emit și ele bilete. Totuși, numărul bă... cilor care pot emite bilete este *limitativ determinat*. Și d... la 1844 (data faimoasei legi asupra organizării băncilor datorită inițiativei ministrului Robert Peel), cele cari dă... par nu mai pot fi înlocuite. Numărul lor, care crește ... această dată de 279, descrește an de an, astfel încât ... curând Banca Angliei se va găsì învestită cu un mono... pol de drept, ca moștenitoare legitimă a tuturor băncilor provinciale dispărute, și chiar după acum exercità un monopol de fapt [1].

[1] Oridecâte ori una din băncile concurente moare, Banca An...

... supusă unor regulamente mult mai severe în ce ... emisia și fondul de rezervă. Cifra biletelor emise ... întrece niciodată suma cifrei fondului de re... plus capitalul. Și cum acest capital, după cum ...ient, e o sumă invariabilă și inutilizabilă, se ...pune, mai simplu, că cifra emisiei nu poate în... decât a fondului de rezervă, decât cu o sumă fixă, ... în momentul de față, de 465 milioane franci — ... diferență, cum se vede, pentru o bancă cum e ... Angliei.

...ru ca să asigure mai bine păstrarea acestei regule, ... Angliei e împărțită în două departamente deo... — unul însărcinat cu operații de bancă, depuneri ...tori *(banking departament)*, care nu poate emite ...i bilet; — celalt însărcinat cu emisia biletelor *(issue ...ment)*, care nu poate face nici o operație de bancă. ... încredințează biletele sale departamentului vecin, ... pe măsura nevoilor; când i-a dat până la suma de ...ilioane franci, nu-i mai liberează decât pe bani sau ... prețioase.

...stfel de regim are un îndoit neajuns:

...ăi, n'ar puteà fi considerat că dă destul de serioase ...ții, dacă ar fi vorba de oricare altă bancă, decât ... Angliei. Intr'adevăr, diferența de 465 milioane ... garantată decât de capital: dar capitalul unei bănci ...le un gaj care să poată fi realizabil imediat, mai ales ..., cum e în cazul de față, e reprezentat în cea mai ... parte, prin titluri imobilizate și nealienabile.

...ar, mai cu seamă, această limitare automată a emi... dă loc, mai ales pe timp de criză, la așà de mari ne... uri, încât în trei rânduri până acum (în 1847, 1857, ...) a trebuit să se suspende legea și să se îngăduie ...ii trecerea peste limita fatală. E ușor de înțeles, în... devăr, că dacă Banca are, de exemplu, 500 milioane ... în Cassă și 965 milioane bilete în circulație, va fi ...tată să refuze orice scont, sau cel mult să nu primească

...i își poate mări capitalul până la concurența a două treimi ... capitalul băncii dispărute, dar trebuie să depună o sumă egală ...itluri de rentă asupra Statului.

decât în măsura în care îi intră în cassă bilete [illegible]. Căci, într'adevăr, cu ce-ar puteà scontà hârtia [illegible] prezentà? — Cu alte bilete? Dar diferența de [illegible] lioane e atinsă; — cu numerarul ce are în [illegible] dacă-și reduce fondul de rezervă, fie și numai la [illegible] lioane, circulația biletelor rămânând tot de 965 [illegible] diferența va fi iarăși depășită. Cu toate acestea, [illegible] Angliei nu poate refuzà scontarea și închide [illegible] fără să aducă după dânsa falimentul unei părți [illegible] merțul lumei.

Și dacă nu vrea să recurgă la un fel de lovitură [illegible] Stat, care ar fi suspendarea legii, trebuie să recurgă [illegible] jutorul Băncii Franței, cum a mai făcut-o de două [illegible] 1890 și 1908.

Și, ce e mai grav, este că, fiind vorba de suspendarea [illegible] unei legi, guvernul trebuie să ià inițiativa unei [illegible] măsuri, a cărei oportunitate n'o poate judecà cu [illegible] obiectivitate. In ziua declarării războiului, guvernul [illegible] bui să treacă prin acest ceas de groază. Lumea [illegible] bancă și fondul de rezervă scăzu în ziua de 4 August [illegible] 10 milioane lire sterline (250 milioane franci). Trebuia [illegible] suspendat actul? Totul era pregătit pentru această [illegible] Ministerul avu eroismul să nu se execute. Preferă să [illegible] curgă la un alt mijloc: puse să se scoată bilete de [illegible] Stat *(currency notes)*, hârtii de o liră și de ½ liră, [illegible] nite să înlocuiască biletele de bancă și, în acelaș [illegible] oprì exportul aurului. Panica se liniști, fără să [illegible] voiți să recurgă la curs forțat; și astăzi încă, Anglia [illegible] singura țară beligerantă, din Europa cel puțin, în [illegible] biletul de bancă e încă convertibil în aur.

CARTEA III

REPARTIȚIA

PARTEA I

DIFERITE MODURI DE REPARTITIE

CAPITOLUL I

MODUL EXISTENT

I

Neegalitatea bogățiilor.

[illegible]eauna săracii au fost mulți și bogații puțini, [illegible] *humanum genus vivit* — și aceasta nu numai în [illegible]țile sărace, ceiace-ar fi firesc, dar și în societățile [illegible] mai bogate. Se vede că bogăția e foarte neegal îm- [illegible]ită — să nu spunem încă și foarte nedrept, căci [illegible] aceasta avem de examinat.

[illegible] toate astea, putem cel puțin constată, că neegali- [illegible] bogățiilor a provocat în toate timpurile plângeri [illegible]. Cearta bogaților cu săracii e de când lumea. [illegible] puteà nădăjdui că ea va scădeà, pe măsură ce [illegible]ția națiunilor va crește. Și nu-i așà, căci dacă cu [illegible]rat nivelul general crește, nu înseamnă că distan- [illegible] între bogați și săraci scad; dimpotrivă! Numărul [illegible]alor scade, da: un mai mare număr de oameni decât [illegible]dată ajung la bună stare, dar culmile bogăției sunt [illegible] întrecute de alții și mai bogați. Intre salariul [illegible]itorului de pământ și dividendele miliardarului, rege

al trusturilor, e mult mai mare deosebire decât [illegible] niturile servului și acele ale baronului feudal.

Dacă se reprezintă diferitele categorii de veni[illegible] așà, de exemplu, cum figurează în statisticele [illegible] tului general pe venituri sau în cele ale moșteni[illegible] prin șiruri orizontale de o lungime proporțională [illegible] mărul persoanelor cuprinse în fiecare categorie, [illegible] le suprapunem, vom avea înfățișarea unei pira[illegible] cărei bază va reprezentă clasele sărace, iar vârful [illegible] bogată. Dacă piramida are o bază largă și o mi[illegible] țime, înseamnă că neegalitatea veniturilor nu[illegible] mare: așà e în Franța — și cu cât mai mare va fi [illegible] litatea veniturilor, cu atât mai mare va fi distanța [illegible] bază la vârf: dacă neegalitatea este extremă, fig[illegible] forma unui pisc care se termină ca un vârf de ac[illegible]

Dealtfel, în lipsă de figuri, această formă a[illegible] dală apare destul de clar din cifrele suprapuse în [illegible] rile de mai jos.

In Franța, până la război nu era impozit gloh[illegible] venit, ceiace nu-ți îngădue să ai o statistică exactă [illegible] niturilor [1], dar în ce privește repartiția capitale[illegible] avem statisticile anuale ale succesiunilor. Iată p[illegible]

[1] D. Vilfredo Pareto (*Cours d'Économie politique*, v. II, [illegible] până la 318) a arătat că imaginea piramidei nu dă decât o [illegible] mație grosolană a împărțirii veniturilor și că în realitate [illegible] eră mult mai complicată. Deoparte, laturile piramidei nu sun[illegible] drepte, ci curbe concave. — ceiace face ca vârful să fie și [illegible] cuțit decât într'o piramidă obișnuită — și, de altă parte, baza [illegible] o linie orizontală ci, și dânsa, o curbă, „foarte strivită, [illegible] imaginea seamănă mai mult cu vârful unei săgeți sau o „stâlp[illegible] stând pe cap, bine înțeles.

Dar, ce-i mai de seamă decât figura, este că d. V. Pareto [illegible] crezut să afle expresia matematică, ecuația acestei figuri: [illegible] mește *curba veniturilor*. Și, din comparația statisticelor diferi[illegible] țări, astăzi și în trecut, crede că poate trage concluzia asupra [illegible] acestei curbe, că-i aproape neschimbată, aceiași în toate locu[illegible] și timpurile, chiar „pentru țări cu condiții economice foarte [illegible] ferite, ca cele din Anglia, Irlanda, Germania, orașele italiene [illegible] evul mediu) și chiar Peru (sec. al XVIII-lea)". Ar rezulta de [illegible] că nu numai neegalitatea bogățiilor e o lege universală, dar [illegible] proporțiile acestor neegalități n'ar fi susceptibile de o schimb[illegible] simțitoare.

1913, ultima înaintea războiului. In statistica ofi[illegible] sunt grupate în treisprezece categorii, dar pentru [illegible] fiecare le reducem la trei și adăogăm în coloana a [illegible] rătul numărului al doilea, divizat prin cel dintâi, [illegible] partea mijlocie a fiecăruia.

	Numărul succesiunilor	Suma în mii de fr.	Media pe cap
[illegible] un milion . .	548	1.436.822	2.620.000
[illegible] 10.000 la 1 mil.	62.970	3.424.815	54.300
[illegible] puțin de 10.000 fr.	297.021	669.896	2.255
	360.539	5.531.322	15.400

[illegible] vede, dela prima aruncătură de ochi, ce mare ne[illegible] tate de împărțire. Și încă trebuie să observăm:

[illegible] că ultima categorie nu cuprinde pe cei mai săraci, [illegible] nu cuprinde și pe „desmoșteniți": și mai sunt și [illegible] cari nu capătă nimic.

[illegible] că prima categorie a fost cam năpăstuită de soartă [illegible] rul acesta: într'adevăr, n'au fost decât puține moște[illegible] mari de tot; numai 18 trec peste 10 milioane și nici [illegible] mai mare de 50 milioane.

[illegible] ar, se va zice, chiar dacă-i stabilit că neegalitatea a[illegible] lor crește, ce are face — dacă e și o creștere a bu[illegible] stări pentru toți? Ce ne pasă că sunt mai mulți [illegible] ți, sau că bogații devin din ce în ce mai bogați, [illegible] se constată că sunt și săraci mai puțin? Numai in[illegible] se poate găsi în aceasta un motiv de plângere. Ceiace [illegible] pută este, ca toți să înainteze, dar nu ca toți să îna[illegible] tr'o egal.

[illegible] Se mai adaogă că aceste neegalități sociale sunt nu [illegible] mai inevitabile, dar în unele privinți și binefăcătoare. [illegible] evitabile, ca urmare a atâtor altor neegalități — fizice, [illegible] morale — pe cari natura le-a creiat între in[illegible] vizi, pe lângă care neegalitatea de avere nu sunt decât [illegible] fel de apendice. Binefăcătoare, pentrucă atâta vreme [illegible] puțin cât societățile umane vor fi într'o stare de re[illegible] vă sărăcie, neegalitatea bogățiilor influențează, mai [illegible] mult chiar decât nevoia, ca stimulent al producției. Ține

pe toți oamenii sub presiune, de jos până la
scării sociale, prin perspectiva unei înaintări
așteptată. Dă inițiativei individuale toată puter
centrând mari capitaluri în mâna celor mai în
Creiază în munca oamenilor o varietate rodnică
gamei infinite de nevoi și de mijloace ce stabil
dânșii.

Totuși, de-atâta vreme de când sunt repetate
vechi argumente nu par că au reușit să împace
neegalitatea bogățiilor și chiar aceasta din urmă
mai puțin acceptată astăzi decât altădată. E
explicat de ce.

In primul rând, pentrucă neegalitatea bogăț
aproape singura care supraviețuiește, *atunci când*
celelalte prin care deosebim pe oameni, au căzut una
alta. Legile au îndeplinit egalitatea civilă; sufragiu
versal a acordat egalitatea politică; răspândirea
cândă a instrucției tinde chiar să aducă un fel de
litate intelectuală. Singură neegalitatea averei
și crește, și pe când altădată se ascundea îndărătul
neegalități mai superioare, iată că acum apare pe
plan și concentră asupra și toate mâniile.

In al doilea rând, neegalitățile economice sunt
mai cotropitoare decât neegalitățile vechi: consecin
sociale sunt mai întinse, fie în bine, fie în rău. Se
spune chiar că ele domină și au absorbit în ele
neegalități — pe cele ale nobleții, a puterii, a
genții, a elocvenții, — în sensul că, forțele acest
se pot lipsi nici ele astăzi de ajutorul sau sprijinul
gății.

Bogăția schimbă mai mult condițiile de viață
altădată celor cărora împarte astăzi favoarea sau
ei. Pe vremea lui Carol-cel-Mare, fără îndoială,
astăzi la Arabii din Sudul algerian, neegalitatea
bogat și sărac nu săpa între cetățeni o prăpastie
Bogățiile, ca și plăcerile ce le puteau procură, erau
și puțin variate. Astăzi, din contra, bogăția și
legate de ea s'au înmulțit enorm, astfel că bogații
se înfrupteze cât vor din acest bâlciu al vanităților

săracii sunt nevoiți să le privească cu jind dela

oncear dacă neegalitatea averilor n'ar da naștere
la neegalitate de petrecere sau de putere! Dar sta-
arată că viața, în media ei, e de trei ori mai lungă
ele bogate decât în cele sărace [1], astfel că, printr'o
ironie a soartei, cu cât e mai mică partea de bo-
sare revine unui om, cu atât mai mare este tributul
re trebuie să-l plătească bolii și morții. Și ceva și
cul cu cât omul e sărac, cu atât mai mare e tributul
ce trebuie să-l plătească viciului și crimii; căci sta-
de mai arată, ceiace și raționamentul *a priori* te

[1] Leroy-Beaulieu, în cartea sa *Répartition des richesses* (cap.
Paupérisme), caută să stabilească un fel de com-
ție între relele pricinuite de sărăcie și cele ce rezultă din
sau dureri morale: „Ce înseamnă numărul celor săraci în
ație cu acel al ființelor umane atinse de infirmități, boli
bile sau organice, ca scrofuloza sau ftizia? Ce înseamnă în
ație mai ales cu numărul încă și mai mare de oameni chi-
de dureri morale arzătoare? Desigur că sărăcia e un rău,
ntru o minte cu judecată e unul din cele mai blajine, din
ile mai puțin întinse, cari lovesc societățile civilizate". Emi-
economist uită că sărăcia prin ea însăși e o cauză de „foarte
are durere morală", o cauză foarte activă și a „scrofulei și
" și că prin urmare soarta n'a pus în *cele două talere opuse*
alanții relele care amărăsc pe oameni, ci pare că le-a reunit
elaș taler.

ia, după statisticele orașului Paris (*Annuaire Statistique*, de
Bertillon, 1912) procentul mortalității în câteva cartiere:

e Dauphine . .	79 la 10.000	Père-Lachaise .	237 la 10.000
ope	86 „ „	Belle-villo . .	245 „ „
mps-Elysées . .	90 „ „	Charonne . .	251 „ „
ceau	93 „ „	Salpêtrière . .	335 „ „

ntru cine cunoaște Parisul, comparația între cele două coloane
ntul de clară, ba încă așa fel că-ți dă fiori. Între Champs-
ées și Père-Lachaise (e cartierul cimitirului bine cunoscut de
rizieni) ce opoziție simbolică! In cea de-a doua aproape patru
ți la unul din cea dintâi.

ai nici ceva special Parisului. Și la Londra, după Biroul sănă-
ății, mortalitatea variază între 11,3 la mie în clasele bogate și 50
mie, în cele foarte sărace. Și acolo un om bogat are de patru
cinci ori mai multe șanse de a trăi decât un sărac.

în statisticele sinuciderilor, cu toate că sunt cauze numeroase și
grite, tot mizeria figurează în primul rând și fără pereche.

făcea să prevezi, că criminalitatea claselor să[illegible] perioară celei a claselor cu stare. Astfel că ş[illegible] dernă a făcut să dispară ca o băşică de săpun[illegible] moralii banale, că sărăcia merge mână în mâ[illegible] nătatea şi virtutea. Săracii nu mai au măcar [illegible] mângâiere.

In sfârşit, neegalitatea bogăţiilor nu apare de[illegible] rală, ci dimpotrivă, *artificială*. Ea nu pare că [illegible] rezultanta şanselor bune sau rele, ci mai cu [illegible] zultatul intenţionat al unii anumite organizaţii [illegible] a anumitor instituţii economice, cum e proprie[illegible] ereditatea, creiate şi menţinute de cei cari profit[illegible]

Dacă s'ar puteà măsurà cu vre-un dynamometr[illegible] terial neegalităţile de ordin intelectual sau mor[illegible] există între oameni, s'ar constata probabil că ele [illegible] foarte rareori cu neegalităţile de bogăţii. Asta [illegible] seamnă că bogăţia nu-i datorită uneori anumitor [illegible] de iniţiativă, îndrăzneală, perseverenţă, acelora ca[illegible] pe cuceritorii şi stăpânesc norocul, dar cele mai ad[illegible] şansa bună nu-i accesibilă decât acelora cari au mai [illegible] atinşi de ea. In orice caz, e o constatare banală că [illegible] nu pare deloc proporţională cu meritele sau virt[illegible] oamenilor. Cu atât mai puţin proporţională „cu m[illegible] depusă", căci dimpotrivă, după observaţia amară a [illegible] Stuart Mill, se pare că remuneraţia merge scăzând [illegible] măsură ce munca devine tot mai grea, până la gr[illegible] în care munca cea mai grea abia poate satisface nev[illegible] existenţei.

Războiul mondial, între atâtea urmări nenorocite, [illegible] mai avea şi pe aceia de a fi înăsprit încă neegalităţ[illegible] s'a vorbit destul de des de „îmbogăţiţii de război", [illegible] nu vor lipsi nici „sărăciţii războiului", nu numai [illegible] pe cari războiul i-a ruinat, dar şi acei cari, păstrându-[illegible] acelaş venit, vor fi sfărâmaţi între urcarea preţurilor [illegible] deoparte şi creşterea enormă a impozitelor, de altă parte.

Ce-ar fi de făcut? Va trebui să căutăm suprimarea [illegible] sau reducerea neegalităţii averilor, fie prin expropriere [illegible] socialiste, fie prin desfiinţarea moştenirilor, fie cu aju[illegible] torul impozitului progresiv? E sigur că, în toate soci[illegible]

[illegible]ntimporane, se îndreaptă mai mult sau puţin pe [illegible]asta şi mai ales spre ultimul mijloc.

[illegible] toate astea, aceste consecinţe ale neegalităţii tot [illegible]ajuns ca s'o condamne, căci adevărata cauză nu [illegible] ştim dacă unii au mai mult decât alţii, şi dacă [illegible] au, *a fost luat dela alţii*, iar teoria repartiţiei va [illegible] să dea răspuns acestei chestii. Să amânăm deci [illegible] noastră.

[illegible] orice caz, nu trebuie să ne temem atât de excesul [illegible]lităţii, cât de caracterul permanenţii sale, adică [illegible]rea de straturi sociale suprapuse şi aşa de nemu[illegible] ca şi straturile geologice. Căci atunci neegalitatea [illegible]ţiilor nu dă nici unul din efectele stimulate din [illegible] de vedere economic, indicate mai sus şi la care [illegible] putea aştepta. Când ajunge „neegalitate de clase", [illegible]rajează pe cei ce sunt în josul scării, luându-le [illegible] nădejdie de a se putea urca; adoarme pe cei de sus [illegible]iguranţa unei situaţii definitive. Rupe legătura de [illegible]daritate socială, săpând între Lazăr şi bogat o pră[illegible] peste care nu se poate arunca nici o punte. Le[illegible] şi mâinile celor prea săraci, — căci nu mai au [illegible]inţa de a produce — şi a celor prea bogaţi — căci [illegible] mai simt nevoia. Provoacă aceste două rele cari se [illegible] unul lenea, celalt pauperismul şi întreţine astfel [illegible] vârful şi la baza scării sociale două clase de paraziţi.

Ceiace ar trebui urmărit, nu e atât egalitatea averilor, [illegible] *egalitatea şanselor*, adică procurarea aceloraşi posi[illegible]lităţi de a face avere, oricui. Se observă că la loterie [illegible] ce câştigă lotul mare nu provoacă, în genere, gelozie [illegible] norocul lor e primit mai curând cu bună dispoziţie. [illegible]? Pentrucă la loterie se ştie că şansele sunt egale [illegible]ntru toţi, iar sentimentul de dreptate simplistă a [illegible]asselor se găseşte satisfăcut; el primeşte ca norocul [illegible] aibă ochii legaţi, numai să aibă şi o roată. Dar când [illegible]porul se uită la repartiţia bogăţiilor, i se pare că roata [illegible] unde ies numerile câştigătoare are un marafet.

Desigur, nu ne gândim să propunem loteria ca mod [illegible]deal de repartiţie a bogăţiilor: justificarea neegalită[illegible]ţilor trebuie s'o cerem justiţiei şi nu hazardului: asi-

gurând fiecăruia o parte proporţională, fie [illegible] ostenelii ce-şi dă, fie meritelor şi serviciilor adu[illegible] cum se va adopta unul sau altul din aceste cri[illegible] justiţiei sociale. Intr'o societate în care repart[illegible] face aşa, inegalităţile n'ar avea decât un carac[illegible] sonul şi temporar: nu s'ar cristaliza, ci ar lăsa [illegible] speranţa şi posibilităţile de a ajunge la bogăţie, [illegible] funcţiile publice, unde fiecare cetăţean are drept [illegible] deveni preşedintele Republicei.

II

Bogăţia naţiunilor

Neegalitatea extremă a bogăţiilor apare deci ca [illegible] social, ale cărui cauze trebuesc căutate, pentruc[illegible] remediem, dacă se poate, dar nu trebuie să ne [illegible] iluzie asupra rezultatului unei mai bune împărţiri [illegible] găţiilor, admiţând că s'ar putea face. Intr'adevăr, [illegible] unde suma de împărţit e mică, cele mai ingenioase [illegible] binaţii nu pot face ca partea fiecăruia să fie mare. P[illegible] societăţile moderne, chiar cele care figurează pe [illegible] plan, ar trebui să vorbim însă mai curând de s[illegible] decât de bogăţia naţiunilor.

Iată evaluarea în capital şi venituri (în miliarde [illegible] franci) a unui număr de ţări, şi în faţă, câtul pe [illegible] de locuitor.

	Bogăţia totală	Parte pe cap	Venit total	Parte p[illegible]
Statele-Unite	972	9.500	180	1.800
Germania . .	440	6.600	50	800
Anglia . . .	400	9.000	55	1.250
Franţa . . .	280	7.000	33	900
Italia. . . .	100	2.900	12	350
Belgia . . .	45	6.400	5	700

Se poate evalua suma averilor particulare într'o ţară în două feluri:

a) Fie făcând evaluarea fiecărei categorii de bunuri şi adunându-le.

b) Fie luând cifra bunurilor transmise prin succe[illegible] sau donaţie, ceiace se chiamă ***anuitate succesorală,*** [illegible] înmulţind-o cu numărul de ani cari se scurg în medie [illegible] trecerea aceloraşi bunuri din mâna unei generaţii [illegible] celei următoare, număr evaluat (o evaluare dealtfel [illegible] arbitrară) la 36 [1]. Anuitatea succesorală (media [illegible] trei ani, 1911—1913, cuprinzând şi donaţii) [illegible] de 7.083 milioane care, multiplicate cu 36, dă 255 [illegible] miliarde, cifră inferioară cu $^1/_{10}$ celei obţinută mai sus [illegible] cale directă, şi care ne face să credem că această eva[illegible] are era cam exagerată. Totuşi, trebuie să ţinem seamă [illegible] că cifra obţinută prin aceasta a doua metodă trebuie să [illegible] inferioară realităţii: 1° pentrucă bunurile de mână [illegible] scapă (Stat şi persoane morale) nu figurează în moşte[illegible] niri; 2° pentrucă valorile declarate sunt totdeauna sim[illegible] ţite sub valoarea reală.

Se vede cât de mică ar fi partea fiecăruia, presupu[illegible] când o repartiţie egalitară. E drept că ar fi mai bine [illegible] să socotim pe familii în loc de indivizi, căci copiii nu se [illegible] bucură de un venit independent. E deajuns, în acest caz, [illegible] să înmulţim cu 4 sau 5 cifrele de mai sus, ceiace ar face [illegible] 4 sau 5000 franci venitul mediu al unei familii franceze [illegible] sau germane, în caz de repartiţie egală — 6 până la [illegible] 8000 franci francezi pentru o familie engleză sau ame[illegible] ricană, 15 la 1.800 franci pentru o familie italiană.

Se va spune, desigur, că 4 până la 5.000 franci rentă [illegible] un venit care ar ajunge să satisfacă majoritatea lo[illegible] cuitorilor din ţările noastre. Desigur, cine zice medie, [illegible] spune: prin definiţie, *mai mult* pentru toţi cei de sub [illegible] medie: aritmeticeşte e incontestabil şi pe nedrept se [illegible] încearcă să-i conteste realitatea în tratatele de apologe-

[1] Durata pe care trebuie s'o calculăm nu-i aceia ce se numeşte de obicei o garanţie, adică aceia care se scurge între data medie a naşterii părinţilor şi data medie a naşterii copiilor, ci aceia care se scurge între data când o persoană primeşte o moştenire şi aceia, când prin moartea sa, o transmite la rândul lui. Dar elementele pentru a calculă această durată sunt foarte nesigure. Problema aceasta a fost obiectul a numeroase studii în revistele italiene. Vezi o notă de d. Chatelain, în *Revue Économique Internationale*, 2 Septembrie 1907.

B9621.

tică ale regimului economic actual. Dar o societate în care toți ar fi reduși la acest venit mijlociu, ar fi să renunțe la orice cheltuială de lux și fără îndoială orice progres, a cărui momeală e luxul (vezi mai *Despre Lux*); și e îngăduit să sperăm că se va pu realiza această modestă bună stare, — care nu va trece „găina în oală" a lui Enric IV — prin mijloace economice decât o revoluție socială.

Partea fiecăruia ar fi și mai mică dacă, în loc de aduna la un loc pentru repartizare toate averile, (cu excepție, cum am presupus în calculele de mai sus, *s'ar aduna decât averile bogaților*, cam ceiace gândesc socialismul popular: atunci se ajunge la părticele de zorii. Dacă s'ar putea dărâma Mont Blanc și s'ar pu răsfira massa sa pe suprafața totală a Franței, nu ridica nivelul pământului decât cu vre-o 15 cm. Așa, dacă în Franța s'ar împărți în fiecare an între Francezii toate moștenirile ce trec peste un milion de franci, n'ar veni nici 40 franci de cap. In Anglia, dacă s'ar împărți toate moștenirile mai mari de 50.000 lire sterline (1.250.000 fr.), ar face 81 franci. Acest re zultat, așa de descurajator la prima vedere, se explică prin *proporția relativ neînsemnată a bogaților*.

Trebuie oare, din cauza acestei mediocrități a bogăției naționale, și a imposibilității de a face o parte mai mare fiecăruia, să conchidem că chestiunea repartiției are pu ținâ importanță? Dimpotrivă, căci tocmai când e insu ficientă, se impune imperios o justiție distributivă — am văzut-o prea bine în această perioadă de împărțire mondială în rații! — și, din contră, în vremuri de belșug chestia repartizării ar putea fi neglijată. Dar concluzia ce trebuie s'o scoatem din cifrele precedente este, dacă vrem să ridicăm simțitor condiția tuturor, nu numai a salariaților, ci și a claselor mijlocii, sforțările noastre trebuie să se îndrepte spre producție. Tocmai prin această tendință se deosibește, după cum vom vedea, socialismul modern de cel vechiu. Repartiția e o problemă mai mult juridică, dar problema economică, mai ales a zilei de mâine, este ridicarea producției la maximum. Și totuși,

trebuie să uităm că producția însăși e, într'o largă măsură, dependentă de repartiție, în sensul că, dacă aceasta e nedreaptă, nici cealaltă nu poate fi abundentă. Munca nu poate fi fecundă decât atunci când muncitorul știe că el va culege roadele. Și iată, poate, de ce societățile noastre moderne nu sunt mai bogate.

III

In ce fel se face repartiția bunurilor.

Dacă fiecare ar produce izolat, ca Robinson în insula lui, fiecare ar păstra pentru sine lucrurile făcute și chestia repartiției nici nu s'ar pune. Regula: fiecăruia al său, *cuique suum*, s'ar aplica prin forța lucrurilor.

Dar, un astfel de regim, care ar exclude în ipoteză orice schimb și orice diviziune a muncii, e incompatibil cu o viață socială. Char la sălbatecii cari trăesc din vânat și pescuit nu s'a realizat niciodată în mod absolut. Și în societățile noastre, ce neplăcut surprinși am fi fiecare din noi, dacă s'ar aplica, dacă de exemplu s'ar spune brutarului sau cismarului: ai fabricat atâtea pâini sau atâtea perechi de ghete: păstrează-le. Sunt partea ta. Evident, oricine reclamă fiecare din noi, nu este produsul muncii sale în natură, ci o dreaptă echivalare a produsului muncii sale, Acest deziderat e însă oare realizat în societățile noastre?

In orice societate civilizată, vedem pe fiecare individ aruncând în vâltoarea circulației, prin vinderea mărfurilor sau închirierea serviciilor sale, *valori*, și iarăși, retrăgând mereu, *alte valori*, sub formă de felurite venituri. Fiecare oferă pe piață ce posedă: proprietarul funciar recolta pământului său, proprietarul de case, locuință; capitalistul, capital monetar; fabricantul, produsul uzinei sale, — și cel care n'are nici pământ, nici capital, își oferă brațele sau inteligența. Firește, fiecare caută să-și vândă produsele, sau să-și angajeze serviciile, cu cel mai bun preț posibil, dar aceasta nu depinde de el, căci aceste produse sau servicii se vând pe

piaţă cu preţul fixat de legea cererii şi a ofertii, ... înseamnă, dacă ne raportăm la explicaţiile date ... valorii, că se vând cu un preţ mai mare sau mai ... după cum răspund unei cereri mai mult sau mai ... intense a publicului. Prin urmare, publicul, consumat... e acela care, prin preţul ce-l atribue produselor sau ... viciilor noastre şi pe care consimte să ni-l plătească ... xează partea ce ni se cade: şi această parte — sub ... diferite de *salariu, onorariu, chirie, arendă, dobîndă* ... *profit*, la vinderea produselor, — constitue venitul ... noastre.

In rezumat, deci, legea cererii şi a ofertii este împ... ţitoarea bogăţiilor.

E just? Dar ce trebuie să înţelegem prin cuvântul ... Pentru economişti, întrebarea aceasta nici nu se pune ... această preocupare trebuie exclusă din ştiinţă, căci pro... vine dintr'o confuzie supărătoare între punctul de vedere ... etic şi economic. Economia pură n'are să se întrebe dacă ... această repartiţie este justă, după cum nu se întreabă ... dacă repartiţia luminii şi a căldurii solare pe suprafaţa ... pământului este justă.

Totuşi, economiştii şcoalii optimiste primesc discuţia ... chiar pe terenul justiţiei. La întrebarea: *fiecare scoate ... din massa totală o valoare echivalentă cu cea pe care a ... dat-o?* — răspund afirmativ.

Legea cererii şi a ofertii, care menţine echivalenţa va... lorilor schimbate, nu este, spun ei, tocmai mecanismul care permite fiecăruia să scoată din massa totală o sumă de valori echivalentă cu cea depusă! Şi această echivalenţă nu-i măsurată, astfel, în chipul cel mai im... parţial şi mai puţin arbitrar, de vreme ce schimbul pe piaţă este liberul contract? Valorile primite de fiecare sunt, fireşt, foarte neegale: dar nu este conform justiţiei, precum şi folosului social, ca bunurile cele mai dorite şi mai rare — adică cele cari răspund celor mai urgente nevoi ale societăţii şi care sunt încă în cantitate neîn... destulătoare spre a le satisface — să fie plătite cu preţul cel mai ridicat? Şi justiţia comutativă nu-i, în acelaşi timp, şi justiţie distributivă? Nu putem aprecia valoa...

... serviciilor aduse decât după preţul pe care societatea ... atribue. Publicul atribuind produselor, unelor un ... preţ urcat, iar altora, din contră, un preţ mic, nu măsoară ... în aceasta exact gradul de importanţă, gradul de utili... ... specială pe care îl atribue produselor noastre sau ... nevoii noastre respective? — Nu-i bun judecător, se va ... — Dar cine poate fi mai bun decât consumatorul? De altfel, aceste neegalităţi îşi găsesc o limită în con... ... Aceasta tinde totdeauna să corecteze nedrep... ... pe cari un început de regim l'ar puteà aduce, ... dacă se întâmplă că un anumit produs sau serviciu ... notat cu un preţ exagerat, imediat o grămadă de con... ... doritori de a profita de acest câştig neaşteptat, ... vor năpusti asupra aceleiaşi industrii sau aceleiaşi ca... ... şi nu vor întârzia, prin înmulţirea ofertii acestor ... produse sau servicii, să le scoboare valoarea la nivelul ... costului producţiei, adică în definitiv, valoarea oricărui ... lucru *tinde să se conformeze muncii depuse şi cheltue... lor făcute*. Ce-am putea creia mai bun ca regulă de ... repartiţie?

Şi, din punct de vedere practic, se adaogă, regimul ... actual de distribuţie posedă o superioritate incomparabilă ... asupra oricărui alt sistem închipuit, căci el *merge dela ... sine:* funcţionează automat. Legea ofertii şi a cererii ... ne scuteşte de amestecul oricării autorităţi: legiuitorul ... n'are să împartă fiecăruia ce-i se cuvine, — cum împarte ... o mamă cozonacul între copiii ei, — fiindcă fiecare îşi ... face partea.

Iată teza! Dar cum ar puteà fi drept modul de repar... ... dacă legea ofertii şi a cererii e împărţitoarea suve... ... a averilor? E o lege naturală, admitem, dar tocmai ... pentrucă e o lege *naturală*, este *amorală*, tot atât de stră... ... de orice preocupare de moralitate sau de justiţie, ca ... orice altă lege naturală, ca circulaţia sângelui care face ... să bată la fel inimele şi pentru bine, ca şi pentru rău, ... sau ca acea a rotaţiei pământului, care cum spune Evan... ... ghelia, „face să răsară soarele şi pentru cei răi, ca şi ... pentru cei buni".

Nu e nici un fel de muncă (dacă îndrăsnesc să-l nu...

mesc astfel), care să fie mai bine plătit decât l
poate aduce (cel puţin înaintea războiului, nu ştiu
după, ce va scădea preţul) 30.000 franci pe minut
întrebi de ce aceştia sunt plătiţi de o sută de mi
mai mult ca celalt, şcoala lui Bastiat răspunde cu
neală: Pentrucă aceştia aduc societăţii un servici
o sută de mii de ori mai mare ca celalt... şi *dovada*
societatea consimte să-l plătească de o sută de mii de
mai mult.

Bine! dar atunci să nu mai vorbim de dreptate
cială, de vreme ce serviciile pe cari oamenii trebuie
facă, ca să trăiască, dela munca manuală până la
tatorii morţi în mizerie, pot să n'aibă aproape nici o
loare de schimb, pe când, din contră, unele acte cari
implică decât anumite daruri naturale sau anumite
cumstanţe favorabile, care nu procură decât unui
număr de bogaţi, cea mai fugară şi poate chiar cea
imorală plăcere, pot fi cântărite cu aur şi pot asigu
bogăţie, celor ce ştiu să le ofere la timp.

Cât despre concurenţă, nu putem conta pe ea, pentr
a corectă aceste inegalităţi şi a readuce plata fiecăruia
la un quantum mai în raport cu osteneala sau meritul
căci concurenţa se exercită tocmai asupra muncii şi se
viciilor cele mai mai comune, şi totodată cele mai folo
sitoare, pentru ca să le deprecieze încă mai mult, pe când
satisfacţiile luxului, gesturile rare, serviciile aşa zis
nobile, sunt totdeauna, prin însăşi definiţia lor, mai mult
sau mai puţin monopoluri.

Dar trebuie să observăm că aceste persoane, care vin
să schimbe pe piaţă produsele sau serviciile lor, se pre
zintă nu numai în condiţii neegale, dar extraordinar de
neegale. Şansele norocului, lozurile câştigătoare nu sunt
accesibile decât ce pot *face miza, adică* care au vre-o
proprietate câştigată şi sorţii câştigului sunt propor
ţionali mizei. Între mecanicul care nu poate oferi decât
braţele, adică o forţă ce se găseşte în mare cantitate
pe piaţă şi deci de mică valoare, şi fabricantul care-şi
aduce sacii de aur sau proprietarul, rural sau urban,
care aduce un pământ indispensabil vieţii, câte deosebiri

sibilitatea de a face avere! Câte ocazii favorabile
să facă plasamente avantajoase, câte informaţii culese
financiari şi guvernanţi, pe care le are la îndemână
italistul bogat şi care sunt interzise micului rentier,
ât mai mult salariatului.

Evident, neegalitatea de plată obţinută rezultă mai
din neegalitatea aportului. Impărţirea veniturilor e în
l necesar determinată mai dinainte, prin însuşirea pă-
aturilor şi a capitalurilor. Nu-i deajuns să constatăm
„fiecare culege echivalentul a ceia ce-a depus". Tre-
uie să ştim şi de unde şi-a adus fiecare ceiace depune.
e unii ajung pe piaţă, sau chiar sosesc pe lume asi-
raţi de la naştere, şi aproape convinşi dinainte că-şi
r face partea leului?

De cine au fost asiguraţi? — Prin propria lor muncă?—
Prin lege? — Prin forţă? — Iată ce trebuie să exa-
inăm acum.

Căci trebuie să observăm bine, că dacă regimul acesta
are superioritatea de a merge „singur", nu s'a făcut dela
sine! Dacă merge singur e pentru că acum mecanismul e
lators. Dar când a trebuit să fie pornit, adică să creieze
proprietatea individuală cu toate atributele sale, arendă,
ntă, dobîndă, au trebuit secole de cuceriri, sute de re-
voluţii, mii de legi, toată puterea regilor sau a nobililor
au a Parlamentelor. Şi propriu vorbind, această operă
de transformare se urmăreşte mereu, astfel încât ar fi
foarte greu să putem descoperi ce a mai rămas din or-
dinea aşa numită naturală, sub ordinea economică exis-
tentă.

IV

Cum se dobîndeşte proprietatea.

Chestia proprietăţii nu ocupă loc mult în tratatele de
Economie politică: sunt multe şi din cele mai impor-
tante, mai cu seamă în străinătate, în care nu-i măcar
menţionată la tabla de materii. Aceasta pentrucă se

crede că dreptul de proprietate decurge din ştiinţa dică mai mult decât din cea economică. E drept de altă parte, în tratatele de drept civil nu se vor aproape niciodată de proprietate sub aspectul ei econ Şi totuşi, dacă dreptul de proprietate este baza tu celorlalte drepturi, cel puţin a drepturilor reale, şi el un loc enorm în economia politică, deoarece este diţia prealabilă a schimbului şi, prin urmare, pivotul tregului mecanism al distribuţiei, după cum am v

Ce este deci proprietatea?

Folosinţa lucrurilor implică aproape totdeauna o sesie. Pentru a utiliză pâinea, trebuie s'o mănânci haina? s'o porţi; — casa? s'o locueşti; — pământul? cultivi. Dar posesia nu presupune în mod necesar prietatea; poţi să te foloseşti de un lucru cu titlu de fructuar, chiriaş, împrumutător, etc., fără să fie propr tar. Proprietatea nu apare decât atunci când aproprie se desprinde de simpla utilizare personală a bogăţiil Nu eşti proprietar decât când ai dreptul să păstrezi lucru, fără să-l utilizezi, împiedicând totuşi pe altul a se atinge de el [1]; e dreptul de a face cu el ce vrei, chi să nu faci nimic; e dreptul fără hotar şi condiţii, *jus ab tendi*. Aceasta este cel puţin concepţia juridică a dre tului de proprietate individuală, turnată în bronz d dreptul roman.

Cum se dobîndeşte proprietatea? Fără îndoială, se v spune, prin *muncă*, căci nu se vede decât un act de creaţie sub forma de producere ex nihilo, care poate con feri unui om un drept atât de formidabil. Intr'adevăr economiştii aşà înţeleg şi justifică dreptul de proprie tate. Dar de unde să se gândească jurisconsulţii să facă la fel!

E un fapt vrednic de remarcat — cu toate că-i rare ori semnalat, — că nici textele Dreptului roman, nici chiar articolele Codului civil francez, ieşit totuşi din Revoluţie, nu pun munca între diferitele mijloace de dobîndirea a proprietăţii, pe care le enumără. E întru- câtva explicabil pentru trecut, pentrucă în anticitate

nu putea servi la dobîndirea proprietăţii, căci aproape totdeauna servilă, adică muncitorul era şi proprietatea stăpânului. Dar astăzi? Ei bine! nici astăzi munca *singură* nu constitue niciodată un juridic de achiziţie a proprietăţii: caracteristica tractului de muncă", cum se numeşte, este, că salaal n'are nici un drept asupra produsului muncii sale. numai acel care-i dă de lucru, patronul, câştigă şi păsează proprietatea produsului (vezi mai jos *Salariul*). chiar în cazurile în care lucrătorul producător au- sau, de exemplu ţăran sau meşteşugar, are drept la proprietatea produselor, aceasta nu-i pentrucă ele sunt rodele muncii sale, ci pentrucă fiind proprietar al pământului sau al materiei prime, dreptul său de proprietate se întinde asupra a tot ce provine din cel dintâi, sau tot se adaogă celei de-a doua, în virtutea dreptului de accesiune.

Cari sunt deci motivele de dobîndire a proprietăţii, care sunt formulate în legi? Singurele de care se ocupă, sau cel puţin care ocupă cel mai mare loc sunt: cumpărarea, donaţia, moştenirea, fie testamentară, fie *ab intestat*. Dar, în toate aceste cazuri de cumpărare e vorba de transmisie de proprietate, adică o proprietate care trece dela o persoană la alta. Nici unul nu ne arată baza proprietăţii, pentru că toate o presupun constituită: ce-am dori să vedem, ar fi proprietatea la început şi să ştim cum s'a constituit la origină.

Jurisconsulţii însă, alături de achiziţia *derivată*, ne indică, ce-i drept, şi modurile de achiziţie originare, dar pe cât de prolix este Codul asupra celor dintâi, pe atât e de laconic asupra acestora. Totuşi, chiar în societăţile noastre bătrâne, propretatea în naştere nu poate fi o raritate, căci se produce mereu bogăţii noui.

Ca moduri de ocupare originală, jurisconsulţii enumără trei, cari, dealtfel, se pot reduce la unul singur: o posesie de fapt, transformându-se în drept.

In primul rând *ocupaţia*, care figurează ca faptul inițial din care decurge orice drept de proprietate. „Istoriceşte şi logiceşte, însuşirea unui lucru, apropierea, pre-

cede orice producţie... Rasele primitive privesc posesiunea ca cel mai bun titlu de proprietate. Intăietatea ocupării este singurul titlu care poate fi preferat „dreptul celui mai tare“ [1]. Intr'adevăr, întrucât presupunem posedarea unui bun care nu aparţine nimănui, ocupaţia constituie un titlu superior moralicește dreptului de cucerire, care presupune isgonirea celui slab de către cel tare. Totodată, cum ocupaţia nu implică numaidecât munca (descoperirea unei comori, ocuparea unui pământ virgin), n'are nici valoare economică şi morală suficientă ca să se poată bazà pe ea un drept perpetuu şi exclusiv.

Accesiunea sau *incorporarea* e un fel de achiziţie bazat pe principiul că accesoriul urmează principalului. Datorită acestui fapt, se atribue proprietarului de pământ nu numai tot ce se culege depe pământ, fructe sau recolte (excepţie făcând în anumite legislaţii, ceiace aparţine subsolului), ci şi proprietatea construcţiilor ridicate pe terenul lui, prin munca altuia. Şi tot în acest sens se atribue capitalistului, care a dat materia primă, proprietatea obiectului fabricat de meşteşugar. Accesiunea nu-i deci decât un fel de extensie a dreptului de ocupaţie şi nu poate avea mai multe calităţi decât acesta.

Dar aceste două feluri de achiziţii nu ocupă decât câteva articole din Codul civil: un loc mai larg se dă celui de-al treilea fel, *prescripţia* (sau *usucapio*, cum se spunea în vechiul drept roman), care atribue proprietatea oricărui lucru celui care l'a posedat un timp oarecare — şi chiar, dacă-i vorba de un obiect mobil, nu-i nevoie de nici un interval de timp. Prescripţia, când e vorba de imobile, te dispensează să scobori până la faptul originar al ocupaţiei, a cării verificare ar fi cu neputinţă; şi, când e vorba de produse, te dispensează să mai verifici dacă a fost sau nu accesiune. De fapt, iată deci

[1] Dreptul de ocupaţie nu-i, dealtfel, la origină, decât dreptul de cucerire. In societăţile antice nu se sfiau să-i spună pe nume. Tipul proprietăţii quiritare la Roma e cel câştigat *sub hasta*, cu lancea. Şi un cântec vechi grecesc spune: „Bogăţia mi-e lancea, sabia şi scutul, pavăza corpul meu; cu acestea ar, secer şi culeg vinul din vie“. (Citat de Guiraud, *La propriété en Grèce*, p. 127).

singura bază juridică a proprietăţii, când te referi originile ei. Ori, n'avem aici, prin însăşi definiţia, un fapt brutal, lipsit de orice valoare morală. Prescripţia ne dispensează tocmai de a cerceta dacă proprietatea are de fapt ca origină munca şi economia: din punct de vedere juridic, acopere toate viciile originare. Dacă deci juriştii se declară satisfăcuţi, înţelegem că economiştii şi moraliştii nu pot fi, şi ei s'au străduit să găsească pentru dreptul de proprietate o bază mai solidă decât simplu fapt al posesiei, bază care să fie munca producătorului [1]. Din nefericire, nu-i uşor să demonstrăm ceeace e în realitate.

Acel care ar vrea să se servească în practică de acest criteriu, s'ar expune la decepţii stranii. Să facem inventarul patrimoniului d-voastră: Această casă e produsul muncii tale? — Nu: o am din familie. — Această pădure, aceste păşuni sunt produsul muncii tale? — Nu: nu sunt produsul muncii nimănui. — Mărfurile care vă umplu magaziile sau recoltele care vă umplu hambarele, sunt produsul muncii tale? — Nu: sunt produsul muncii lucrătorilor mei. — Dar atunci?...

S'a căutat atunci o altă bază: *utilitatea socială*. In această fortăreaţă au trebuit să se refugieze apărătorii proprietăţii individuale, şi până 'n prezent ea a putut resista asalturilor. E drept că se pot cita numeroase cazuri, în care interesul proprietarului e opus interesului general — e clasic exemplul pădurii pe care proprietarul are interes s'o taie, pe când naţiunea are interes s'o conserve: şi mai sunt multe altele. Dar ce importă, căci în schimb sunt mult mai grave şi mai numeroase cazurile de delapidare şi sterilizare, datorite lipsei de proprietate individuală. In rezumat, istoria şi faptele ne arată că proprietatea individuală a fost, până

[1] S'a căutat o bază şi în *dreptul natural*, dar celalt spune acesta decât că proprietatea este o condiţie indispensabilă independenţii personale, căci cel ce nu posedă nimic se simte nevoit să intre în slujba altuia, pentru a-şi câştigà viaţa? — şi în acest caz nici o teorie nu-i mai revoluţionară, căci dacă proprietatea este de drept natural, ce să spunem despre atâţi oameni cari n'o au şi o reclamă?

în prezent, mijlocul cel mai bun și chiar condiția *qua non* a utilizării bogățiilor, cel mai energic stimul de producție.

Numai că, dacă aceasta este rațiunea de a fi a dreptului de proprietate, rezultă că individul nu mai e proprietar în interesul său, ci în interesul tuturor. Proprietatea nu mai e „proprietatea privată", ci devine în scișeri cel mai măreț și cel mai literar totodată al acestui cuvânt o *funcție publică*. Nu va mai fi deci absolută, în vechiul sens roman al acestui cuvânt, ci numai în măsura în care suveranitatea asupra lucrurilor și dreptul de liberă dispunere vor fi indispensabile pentru a trage cel mai mare folos din aceste lucruri. Va puteà varià după circumstanțe și mediu. Se va puteà admite că dreptul de proprietate absolută poate fi folositor în unele cazuri, de exemplu pentru pionierul dintr'o țară nouă, — cum era *dominium ex jure quiritium*, pentru țăranul român, — dar se va puteà admite și cazul, că acest caracter absolut trebuie să cedeze, când e vorba de dreptul de proprietate asupra unei fabrici, unei mine, unui drum de fier, unei păduri, unei căderi de apă. Se va puteà impune proprietarului anumite condiții, fie chiar numai aceia de a-și cultivà pământul [1]. Se va admite mai ușor exproprierea pentru motive de utilitate publică, etc.

Să vedem acum, asupra căror *lucruri* se poate întinde dreptul de proprietate, ce *persoane* pot să-l exercite, și ce *puteri* conferă.

V

Ce bunuri pot fi obiectul dreptului de proprietate.

Astăzi, orice bogăție — afară de acele cari prin însăși natura lor sunt rebele oricării apropieri, cum e marea, marile cursuri de apă, — poate face obiectul unui drept de proprietate individuală, și de fapt, în mai toate țările

[1] In cursul războiului actual o lege a impus anume proprietarului obligația de a cultiva în special grâu. Vom vedeà că pentru proprietatea minelor, legea prevede pierderea dreptului, în caz de neexploatare.

...pii, aproape totalitatea bogățiilor sunt apropiate. ...n'a fost totdeauna așà. A fost un timp, în care, ...potrivă, sfera proprietății individuale erà infinit de ...

...a nu se întindeà, la început, decât asupra anumitor ...ții — și, în primul rând, asupra acelor care tocmai ...ncetat de mult de a fi obiectul dreptului de proprietate, în toate țările civilizate, adică sclavii și femeile. ...cuprindeà și obiectele cari serveau direct persoanei, ...aerurile, armele, calul, și a căror apropiere individuală se recunoșteà după faptul că le îngropau împreună ...proprietarul în acelaș mormânt (destul de des în...dea acolo și sclavii și femeile sale!).

Apoi se întinse, dacă nu tot ca titlu de proprietate individuală, cel puțin ca proprietate familiară, asupra ...ei, deoarece casa însemnà căminul, zeii penați, și zeii ...rțineau familiei.

După aceia se întinse asupra vre-unui bucăți de pământ ...primul rând acea unde erau mormintele străbunilor, ...și străbunii erau un fel de proprietate a familiei. ...r, cu tot acest prim pas, proprietatea individuală se ...bili foarte cu încetul asupra bunului prin excelență, ...oape unica bogăție a celor vechi, pământul. La studiul ...itului funciar vom vedeà cum pământul a fost ocupat ...țin câte puțin, fie altădată prin cucerire, fie astăzi prin ...gresele colonizării și a desțelenirilor, astfel încât nu ...departe timpul în care proprietatea individuală va aco...ri tot pământul și tot ce are pe suprafață. Abià dacă ...nții înalți și o parte din păduri își mai păstrează astăzi ...că independența.

Rând pe rând și în raport cu epoca, cutare sau cutare proprietatea ià o importanță particulară: — vitele la popoarele de păstori; — pământul în regimul feudal; — minele de cărbune îndată ce vine era mașinii cu aburi. Proprietatea individuală și-a creiat chiar în zilele noastre obiecte noui, necunoscute de cei vechi, a căror tipuri principale sunt:

1° *Valorile mobiliare*, adică părți de proprietate sau simple creanțe, puse sub forma de titluri de credit la pur-

tător, foi de hârtie, pe cari le pui într'un portofoliu care constitue astăzi forma de bogăţie cea mai comodă cea mai căutată. Datorită lor, proprietatea s'a despă de pământ şi a căpătat aripi: şi nici aşà nu-i destul caracterizată; aproape s'a dematerializat. Proprietarul mai vede şi nici n'o mai atinge, dar ea îşi râde şi de vernele care vor s'o prindă. Din averea totală a Fran se poate evaluà la peste 40% partea care este plasată această formă (115 până la 120 miliarde din 280).

E posibil ca în viitor proprietatea individuală să brace şi alte forme, de care nu ne putem face însă prezent, nici o ideie.

2° *Bunurile necorporale*, a căror proprietate nestab lită şi nedefinitivă bine, ar cere pentru fiecare din ele capitol întreg; ne mărginim să le enumărăm:

a) Proprietatea industrială sub forma de *brevete* d *invenţie.*

b) Proprietatea *mărcilor de fabrică.*

c) Proprietatea *clientelei* comerciale sau a *vadului.*

d) Proprietatea *literară.*

E probabil ca în viitor proprietatea individuală să ia şi alte forme, despre care acum nu ne putem face nici o idee.

Noţiunea proprietăţii ne apare deci ca evoluând sub acţiunea a două forţe contrare, cu toate că logiceşte in dependente: extensiune în privinţa obiectului, limitare în ce priveşte durata şi atributele sale.

VI

Ce persoane pot fi proprietarii?

Am văzut că *obiectul* dreptului de proprietate merge continuu, întinzându-se şi diversificându-se. Este oare tot astfel şi cu subiectul dreptului de proprietate, adică cu categoriile de persoane ce pot fi proprietari? Da.

La origină, numărul lor erà foarte restrâns: nu erà pro prietar cu adevărat decât suveranul, mai târziu şeful fa miliei: în orice caz, erau excluşi sclavii şi străinii, uneori

mile. Astăzi, nu numai că dreptul de proprietate recunoscut oricării fiinţe umane, dar s'a extins chiar soane fictive, numite *persoane morale.*

sonalitatea juridică, cu alte cuvinte capacitatea de a şi de a posedà bunuri, a fost atribuită la început în persoana colegilor de preoţi, legaţi de un şi mai târziu bisericilor creştine şi congregaţiilor ase. Şi se ştie ce extensie a luat în istorie această formă de proprietate şi ce furtuni a stârnit.

tele, oraşele, comunele şi mari servicii publice, ca: ţa publică, academiile, camerile de comerţ, etc., au investite cu dreptul de proprietate.

sociaţiile, chiar private, au putut deveni şi ele pro iare. Totuşi, acest drept nu le-a fost recunoscut fără ţă din partea Statului. Dreptul de a poseda a fost dat mai uşor asociaţiilor cu caracter economic, so ilor, cum se spune mai obişnuit, acelora care urmă un profit industrial sau comercial. Dar asociaţiilor fără scop lucrativ", cum spune legea, adică acelora cari resc scopuri superioare şi desinteresate, tocmai a tora, contrariu aşteptărilor, dreptul de proprietate le-a mult vreme refuzat, mai cu seamă în Franţa! şi astăzi nu li se acordă, decât cu multă sgârcenie. In veche antipatie faţă de ceiace se numeşte *mână tă*, este tot odată o cauză economică, ideia că bunu le ce aparţin unei colectivităţi vor fi prost administrate în orice caz, retrase din circulaţie şi din comerţ, pentru durată nedefinită, şi mai este şi o cauză politică, teama a nu vedeà aceste asociaţii devenite puternice, ridi ndu-se în contra Statului şi substituindu-se lui, pentru rile servicii sociale. In dreptul francez — în afară de ele asociaţii privilegiate, ca sindicatele profesionale societăţile de ajutor mutual, cari pot căpătà proprie te şi prin legate — nici o asociaţie nu poate obţine ceva. principial, prin donaţie sau legat, fără o îndoită autori ţie a Consiliului de Stat, întâi una generală, care să-i acorde capacitatea, apoi una specială pentru fecare nouă achiziţie. Observaţi însă că achiziţia cu titlu gratuit singura formă sub care aceste asociaţii îşi pot constituì

un patrimoniu, deoarece, fiind prin definiţie, fără [illegible] lucrativ, nu pot să se ocupe nici cu industria, nici cu comerţul.

Această teroare faţă de mâna moartă, care datează [illegible] la vechii legişti francezi, ne pare îmbătrânită. Dacă [illegible] prietatea are într'adevăr ca bază utilitatea publică, [illegible] am arătat mai sus, unde poate părea mai legitimă, [illegible] în mâinile acestor persoane morale, care, cum arată [illegible] bine numele lor, reprezintă tot ce poate fi mai desinteresat pe lume: instrucţia, sănătatea publică, asistenţa, [illegible] ritatea, drepturile omului sau ale popoarelor, ştiinţa, [illegible] ligia, pacea, crucea roşie, albă sau albastră, ori chiar [illegible] sporturi? Oricâtă parte li s'ar face, n'ar fi prea mare. Ele sunt ca un fel de ispăşire pentru abuzurile proprietăţii individuale. E foarte de dorit să se sustragă inte[illegible] selor individuale o parte din bogăţii şi să se consacre [illegible] scopuri altruiste. Obiecţia economică a scoaterii din [illegible] merţ poate avea oarecare valoare dacă-i vorba de [illegible] mânt, dar nici una când e vorba de proprietate sub [illegible] de titluri, sau de cea sub formă de case. Să se mul[illegible] mească deci cu limitarea dreptului de proprietate a [illegible] soanelor morale în ceiace priveşte pământul, — se poate admite că fiind în cantitate limitată, trebuie rezervat [illegible] soanelor vii, — dar, când e vorba de oricare altfel [illegible] valori date persoanelor morale, nu e nici un motiv [illegible] nomic să le fixăm alte limite, decât acelea cari pot [illegible] zultà din scopul urmărit de acea asociaţie sau fundaţie.

Cu toate acestea, între personalitatea morală atribuită unei fundaţii şi cea atribuită unei asociaţii, e o diferenţă esenţială. O asociaţie este încă un fel de fiinţă vie, care se reînoeşte mereu, şi piere îndată ce nu mai slujeşte la nimic. Dar fundaţia este mai curând un mort care supravieţueşte, îmbălsămat, nemişcat, incapabil de a se schimba sau de a se adaptà schimbărilor inevitabile ale lucrurilor şi, prin urmare, vine odată un timp în care cade în desacompunere. O fundaţie pentru cultul lui Jupiter nu poate trăi când Jupiter nu mai are altar, şi nişte fundaţii pentru liturghii s'ar desfiinţà dela sine într'o ţară care ar trece dela catolicism la protestantism.

VII

[illegible]ibutele dreptului de proprietate — Moştenirea.

Dreptul de proprietate, spune articolul 544 din Codul [illegible]deson, este dreptul de a te bucurà şi a dispune de [illegible]uri *în modul cel mai absolut*". Cu toate că această dis[illegible]ie a încetat de a fi cu totul adevărată, pentrucă [illegible]ul de proprietate este supus astăzi la restricţii, cari [illegible]g din ce în ce crescând, ea scoate puternic în relief ce [illegible] proprietatea — un drept absolut: — 1° absolut, [illegible]trucă îmbrăţişează totalitatea satisfacţiilor ce pot fi [illegible]se dintr'un lucru, chiar şi acel stupid de a-l dis[illegible]ge [1]; 2° absolut, pentrucă nu-i limitat în timp; sau [illegible], cel puţin, decât prin durata obiectului său. — Deci *petuitate* şi *liberă dispoziţie*, iată îndoita caracteristică [illegible]reptului de proprietate.

[illegible] 1. Când dreptul de proprietate n'are ca obiect decât [illegible]uri cari se distrug prin consumaţie, sau a căror durată [illegible]e efemeră, perpetuitatea lui n'are un mare interes eco[illegible]mic, pentrucă nu se realizează în fapt. Dar când [illegible]ul însuşit este prin natura sa perpetuu. sau cel puţin [illegible] foarte lungă durată, atunci dreptul de proprietate, [illegible]ilatându-se după măsura obiectului său, apare în toată [illegible]măreţia şi cu toate consecinţele sale.

Sunt oare numeroase lucrurile acestea de durată per[illegible]petuă? In primul rând este pământul, a cărui durată n'are [illegible]t sfârşit decât acel al planetei pe care stăm, sau cel [illegible]puţin a ciclurilor geologice care îi modelează suprafaţa. [illegible]n aceia, proprietatea funciară a avut totdeauna un [illegible]caracter excepţional, şi va trebui să-i consacrăm un ca[illegible]pitol special. Casele n'au, ca edificii, acelaş caracter de [illegible]perpetuitate, dar şi ele participă, cel puţin în ce pri[illegible]veşte terenul pe care sunt construite. Obiectele de artă, [illegible]mai cu seamă cele cioplite în marmoră sau turnate în [illegible]bronz, pot şi ele aspirà la nemurire, tot aşà e şi cu mo-

[1] Totuşi, proprietarul nu-şi poate da foc casei, — aceasta e o primă restricţie a dreptului de proprietate. Şi aceasta din cauza pericolelor cu care incendiul ar ameninţa pe vecini.

89621. — Biblioteca Universitară, IV.

neta metalică. Totuşi, pentru aceste feluri de ... şi mai cu seamă pentru cea din urmă, frecvenţa ... bului, care le face să intre la fiecare moment în ... circulaţiei, le iă de fapt aproape toată importanţa ... petuităţii dreptului de proprietate, afară de cazul ... tezaurizăm.

Dar dacă obiectul dreptului de propritate este ... perpetuu, subiectul nu este (afară de cazul când ... soană morală). El moare. E un moment critic ... dreptul de proprietate. Ce va deveni? Deoarece ... nu moare, trebuie să treacă pe capul altui titular. A ... — Să fie acela, pe care l'a hotărît defunctul? Fie ... toate că, cum vom vedeà îndată, acesta e un drept ... n'a fost recunoscut fără ezitare. Dar dacă defunctul ... lăsat pe nimeni, cine să fie? Legea spune: rudele ... mai apropiate. Dar care e raţiunea acestei devoluţii ... *intestat*, cum i se spune?

Se caută îndreptăţirea ei în motivele următoare:

a) Ca interpretare raţională a voinţei testatorului, care el n'a spus nimic. E firesc să ne gândim, când e vorba ... rude apropriate: copii, soţie, tată, mamă, sau chiar ... sau soră, că dacă mortul ar fi vrut să-i desmoştenească ... ar fi spus-o: dacă n'a spus nimic, putem presupune ... voit să le lase averea. — Fie! dar când e vorba de ... rudă depărtată, tăcerea defunctului nu poate fi interpretată ca o prezumpţie de voinţă, ca o desemnare nominativă.

b) Ca aplicare a *obligaţiei alimentare*, consacrată de natură şi de toate legislaţiile, faţă de anumite rude, copii, părinţi şi soţi, — adică faţă de cei cărora le-am dat viaţă, faţă de cei dela care am primit-o, faţă de acel cu aceia cu care am împărtăşit-o. — Fără îndoială, aceasta obligaţii pe care moartea nu le poate suprimă: totuşi motivul e neîndestulător, căci dacă rezerva legală n'ar avea altă bază decât obligaţia alimentară, n'ar trebui să treacă peste limitele unei pensii aimentare.

Nu există deci un argument solid pentru succesiunea *ab intestat*, cel puţin în linie colaterală. E o rămăşiţă din vremea când proprietatea nu există încă decât sub forma familiară şi când, prin urmare, — titularul fiind

... morală, care nu moare, Familia — nu există ... întrerupere, nici transmitere de proprietate. Dacă ... în aparenţă, dela tată la copii, erà prin *conti-* ... nu prin succesiune propriu zisă. De aceia, tatăl ... avea dreptul să-şi desmoştenească pe ai săi, nici ... dreptul de a refuzà moştenirea.

... chiar din punctul de vedere al familiei, nu se poate ... că moştenirea *ab intestat* e folositoare pentru ca ... fortifice, mai cu seamă când e împotriva voinţei ex- ... a şefului de familie. Aceasta-i atât de adevărat că ... lui Le Play, care vrea să facă din familie baza or- ... sociale, cere tocmai să se dea şefului de familie ... tatea de a testà, sau cel puţin ca partea rezervată ... tenitorilor de sânge să fie foarte restrânsă. Nu se ... spune nici măcar că acest mod de succesiune are un ... economic binefăcător, ci mai curând răufăcător, — ... prin aceia că, asigurând copiilor moştenirea părinţilor ... ca el să fi făcut ceva ca s'o merite, îi scuteşte de ... sforţare, fie că, dând vre-unui văr de-a şaptea mână ... moştenirea vre-unui unchiu din America, introduce în ... devoluţia legală şansele loteriei.

... De aceia, mulţi economişti, chiar nesocialişti, sunt dis- ... puşi astăzi să părăsească moştenirea *ab intestat*, cel puţin ... în linie colaterală. Şi o lege din 1917, datorită răz- ... boiului şi nevoilor bugetare, a decis că va fi suprimată după ... război, începând dela al şaselea grad de rudenie, adică ... între departe de veri al doilea (născuţi din veri primari, ... cum se zice).

Ceiace mai face să se menţină succesiunea *ab intestat*, ... nă nu se ştie cui să se atribue moştenirea vacantă. Sta- ... tului? Dar se crede, şi nu fără oarecare dreptate, că dacă ... a înghite imensul buget al Statului, e cea mai rea soartă ... ce i se poate rezervà. Cel puţin ar trebui ca moştenirile ... încasate de Stat să capete o menire specială: de exemplu, ... un azil pentru bătrâni sau altceva similar.

§ 2. Celalt atribut esenţial al dreptului de proprietate ... este cum am spus dreptul de *liberă dispunere*. Am amintit ... definiţia codului civil francez: dreptul de a te bucurà şi ... a dispune de lucruri în chipul cel mai absolut. In această

definiție, singurul atribut caracteristic al dreptu
proprietate este, cum o știu toți studenții în drept, d
de a dispune în chipul cel mai larg — *just ab*
Dar acest drept, „de a dispune după plac de lucru
n'a existat întotdeauna. Numai puțin câte puți
prietatea s'a lărgit astfel: din acest punct de
ea a încercat aceiași evoluție progresivă ca și cea
toare la obiect. Și titlul de glorie al Romanilo
punct de vedere juridic, e tocmai faptul că i-a
acest caracter suveran, pe care nu-l avusese până atunci
și pe care, dealtfel, începe să-l piardă în parte,
râurirea ideilor noui.

Iată, după toate conjecturile, în ce ordine s'a
gătit succesiv proprietatea, cu atributele ei esențiale

a) Primul a fost, probabil, dreptul de *a-și valori*
bunul, adică de a-l exploată prin munca altuia —
dată prin munca sclavilor, acum prin munca oamenilor
liberi salariați. Acesta este atributul, ale cărui consecin
sociale au fost cele mai grave, căci numai datorită lui
putut constitui clasa „nobilă", adică aceia care, scăpând
de munca pentru asigurarea pâinei zilnice, a putut să
împartă viața între distracții și ocupații, care acer
ginitate — cum sunt de exemplu: politica, literele, artele

b) Dreptul de danie, pare că a fost unul din felurile
cele mai vechi de a dispune de bogăție — cel puțin pentru
obiectele mobiliare — și anterior chiar dreptului de
vinde. Și într'adevăr, dacă proprietarul are dreptul de
consumă un lucru pentru propria sa satisfacție, de ce să
n'aibă dreptul să-l dea spre consumare și altuia? Dacă
are dreptul să-l distrugă, de ce să nu-l poată dà? Cel mai
nobil și cel mai de invidiat privilegiu al dreptului de
proprietate nu este acela că poate dà și altora din bene
ficiu?

c) Dreptul de *vânzare* și *de închiriere* pare că n'a apă
rut decât mult mai târzu, — cel puțin pentru proprietatea
imobiliară. Aristotel, în secolul IV a. Ch., declară că
acesta este un atribut necesar al dreptului de proprietate,
dar nu are aerul să spună că, pe timpul său chiar, acest

în genere recunoscut. Într'adevăr, erau multe
să nu fie. In primul rând, atâta timp cât pro-
este sub forma familiară și sub pecetea unei con-
ligioase — cum era caracterul proprietății an-
străinarea nu-i cu putință, căci ar fi însemnat
nelegiuit din partea unui membru oarecare al
familii. Apoi, diviziunea muncii și schimbul nu
încă, căci fiecare familie își puteà vedeà de ne-
bogăția mobiliară fiind rară, fiecare o păstrà,
până în mormânt, unde o închideau cu el împreună,
în astfel de condiții, vinderea nu puteà fi decât
excepțional, anormal. De aceia, când începe să
o vedem însoțită de solemnități extraordinare: e
de eveniment public. Așà, de exemplu, o *manci-*
trebuià făcută în prezența a cinci martori, cari
ntă cele cinci clase ale poporului roman.

Dreptul *de a testà*, adică de a dispune de bunurile
după moarte, printr'un ultim act de voință, este
narea dreptului de proprietate, căci îl prelungește
dincolo de moarte. El nu este, cum am puteà
o aplicare sau o extindere a dreptului de moște-
lia dimpotrivă: dreptul de a testà a fost totdeauna
nflict cu succesiunea *ab intestat* și încă și astăzi e
tat în unele legislații, de exemplu în Franța. Căci,
adevăr, dreptul de a dispune de bunurile sale la
rte, departe de a fi în legătură cu moștenirea *ab*
testat, a fost totdeauna în conflict cu dânsa. A fost
ea între două idei — acea a proprietății individuale
rană și progresiv crescută până la libertatea de a
ă, și aceia a vechii proprietăți familiare, cu conser-
ea bunurilor în familie, fiecare șef de familie pri-
el-o ca un depozit, cu obligația de a o transmite ge-
rației următoare. Se crede că în Roma chiar, unde
proprietatea individuală a evoluat cu atâta putere, tatăl
familie n'a avut dreptul să testeze până la legea celor
II Table (450 în. Ch.). Solemnitatea de care erà în-
ngurat un testament, care trebuià să se facă în fața
testamentum) poporului adunat în comiții (și care îm-
nână astfel formele sacre ale promulgării legilor) —

uti pater legassit ita jus esto, spune legea ... Table, *legassit*, a făcut legea! — arată destul ... că nu era vorbă de un act banal. Astăzi, pentru ... să se facă un testament *olograf*, adică o simplă ... lipsită de orice altă formă decât data și semnătura ... a scăzut cu mult maiestatea acestui drept.

Acest conflict s'a terminat în diferite țări, ... în Statele-Unite, prin biruința complectă a dreptului ... a testă proprietatea individuală, sub forma liberă ... testă. Dar se știe că nu-i la fel peste tot, și că ... gimul Codului Napoleon, libertatea de a testă e ... în folosul anumitor moștenitori, numiți *rezervatari* ... legea le acordă o parte minimă, pe care testatorul ... le-o poate refuză. In genere, e adevărat, ei uzează ... de modest de acest drept și nu înșeală „speranțele" ... tenitorilor naturali, adică moștenirea testamentară ... firmă ereditatea *ab intestat*. In Franța e chiar foarte ... ca tatăl de familie să uzeze de facultatea pe care ... i-a lăsat-o de a dispune de averea sa, în limitele ... disponibile. Numai în cazul când nu sunt copii, ... rude apropiate, dreptul de a testă se află în toute ... bertatea sa, și trebuie să recunoaștem că nu se arată ... deauna prea luminat. Pe lângă câteva fundații ... mult mai mare numărul acelora care nu servesc ... să perpetueze numele fundatorului; și chiar în cazul ... utile, se întâmplă ca binefacerile să fie micșorate ... anume servituți impuse de o vanitate care vrea să ... pravițuiască. Legea ar trebui să limiteze la o ... durată, de exemplu la 100 de ani, validitatea unor ... de clauze. E o mare prezumpție din partea celor ce ... că vor să supravițuiască și să lege viitorul de voința ... lor. Ar trebui să-și spună, că generațiile viitoare își ... cunoaște mai bine ca ei propriile lor nevoi și că, ... curând sau mai târziu, voința mortului tot va fi înfrântă, ... rată, dacă nu se va mai potrivi cu nevoile lor. Nici ... fundație nu poate fi absolut perpetuă, căci cei vii nu ... ascultă veșnic de cei morți.

Acest drept de danie e deci formidabil, fiindcă-ți ... mite să hotărăști pentru eternitate, fără ca voința ...

... poată reveni asupra a ceiace a decis. Sunt puțini ... oamenii, cari au capacitatea necesară pentru a ... o atât de înaltă magistratură. De aceia Saint- ... voise s'o desființeze.

... poate totuși contestă că, pentru un om, facultatea ... a dispune de bunurile sale, nu numai în timpul ... dar chiar și după moarte, constitue un puternic ... de producție. Bunurile, care nu ne-ar fi îngăduit ... le dăm sau să le lăsăm cui voim, și-ar pierde chiar ... easta o mare parte din utilitatea lor: *ar fi mai ... dorite* și s'ar face mai puține sforțări pentru a le ... Sunt numeroși, putem s'o spunem spre cinstea ... umane, oamenii cari nu cunosc și economisesc mai ... pentru ei decât pentru alții. Dacă-i silește să se ... scă numai la ei, vor munci mai puțin și vor cheltui ... ult. Câte avuții aruncate, în acest caz, în consumație neproductivă, printr'o risipă egoistă! Câți ani ... muncii productive, printr'o retragere prematură!

... ar, dacă proprietatea prin fiecare din atributele pe ... le-am asemănat, a dat producției, bogății și prin ... și civilizației un impuls, pe care, fără îndoială, ... nu l'ar fi putut înlocui, nu-i putem atribui aceleași ... faceri și în ce privește repartiția bogățiilor. Această ... a ordinei sociale, cum se numește, va fi cauza unor ... unde dar inevitabile perturbațiuni.

... le primul rând, fie și numai prin dreptul de schimb, ... prietatea asupra produsului se va transformă în proprietate asupra *valorii* acestui produs: prin aceasta, va ... ferî toate oscilațiile cererii și ofertii, toate șansele fe- ... rite sau nefericite, toate jocurile norocului sau ale ... rtei și va împrumută acea formă instabilă, aleatorie, ... re caracterizează bogăția în societățile moderne. Și ... hiar dacă am admite că are ca punct de plecare munca ... dividuală sau economia primului ei autor, va fi deseori ... nu de găsit titlul originar în mijlocul metamorfozelor ... schimbului.

Prin împrumut, arendă, chirie, dreptul de proprietate ... reiază clasa rentierilor, adică a acelora cari pot trăi din

venitul unui capital sau al unui pământ valo
munca altuia, fără ca ei să muncească. Afară d
nu se poate să nu se creieze o mulțime de con
creditori și debitori, între proprietari și arenda
riași, — conflicte, dintre cari cele dintâi au fi
loc în istoria economică (și chiar în istoria po
cele din urmă, mai recente ca dată, se anunță
violente.

Prin valorificare, se va mai creiă o nouă îm
societății în două clase, — a salariaților și pa
cei dintâi muncind pentru alții, cei de-al doilea
cel puțin în aparență, roadele muncii salariaților
va produce astfel lupte între muncă și capital.

In sfârșit, prin perpetuitate, dreptul de propri
trece în mod necesar, dela persoana aceluia pe
ruia se constituise, la moștenitori, cari nu se vor
prevală de aceleași titluri personale. Mulți se vo
proprietarii unor bogății neproduse de ei, dar
drept sau pe nedrept, se pot presupune că au fo
duse prin munca strămoșilor, într'un trecut mai
sau mai puțin obscur, prezumpție pe care „desmo
n'o vor admite cu ușurință.

CAPITOLUL II

MODURILE SOCIALISTE

I

Diferitele sisteme socialiste.

modul de repartiție existent pare, din diferite
le vedere, atât de nedrept și chiar anti-economic,
ca totdeauna să se fi căutat ceva mai bun. De aici
ut toate sistemele socialiste.
ai vorbit de socialism la expunerea programelor
ar școli. S'au dat nenumărate definiții socialis-
cele mai multe sunt tendențioase, de exemplu
a lui Paul Leroy-Beaulieu: „Un sistem care re-
la constrângerea Statului, pentru a aduce între oa-
mai mică neegalitate de condiții decât aceia care
duce spontan, sub regimul libertății contractelor“[1].
plifică adesea această definiție, spunând că socia-
consistă în a lăsà totul pe seama Statului. Dar
definiție dă'o idee falsă, pentrucă socialismul ur-
tocmai, dimpotrivă, desființarea Statului (vezi
ma). De aceia credem că-i deajuns să definim socia-
el ca tinzând să înlocuiască dreptul de proprietate
iduală printr'un mod de stăpânire mai mult sau mai
colectiv.
oricare ar fi definiția ce adoptăm, rezultă că în
repartiției e adevăratul ei loc. Totuși, nu numai
rtiția, ci și producția și schimbul sunt vizate de
liam, pentrucă desființarea proprietății private ar
în mod necesar, o revoluție în toate instituțiile eco-
ice. Și totuși, numai în această condiție, un mod nou
upânire ar puteà să ridice în chip însemnat condi-
de existență ale massei, căci dacă s'ar mărgini să
ertă în chip diferit aceiaș prăjitură, cum am arătat
sus cu cifre, rezultatele ar fi din cele mai mediocre.

[1] Vezi ceiace s'a mai scris în Introducere asupra *Școlilor so-
ciale*.

Iată pentruce socialismul zis „ştiinţific“, cel
xiştilor de exemplu, spre deosebire de soci
„topic“, se îndreaptă aproape exclusiv spre cri
talismului, ca mod de producţie şi de organiza

Ceiace, în toate timpurile, a izbit cel mai mult
simple, este neegalitatea bogăţiilor, ale cărei
monstruoase le-am arătat adineauri — şi de ast
mele sale primitive, socialismul n'a vizat alice
restabilirea egalităţii părţilor: e un socialism al
împart.

Acest copilăros mod de repartiţie pare să fi ex
tr'un trecut depărtat, deoarece toţi vechii legiu
căror nume ne-au fost transmise de istorie sau de
Minos, Lycurg, Romulus, par să fi procedat
împărţire egală a pământului, dacă nu de cap, cel
de familie. Şi cum, la sfârşitul câtorva generaţii
tatea primitivă se găseà în mod necesar ruptă, se
bileà prin noui împărţeli. Un atare sistem erà pos
societăţile primitive, cari numărau un mic număr
tăţeni şi o singură categorie de bogăţii, pă
Totuşi, l'am văzut reînviind în decretele maxim
ruse. Dealtminteri, rămâne ceva din această ide
plistă, la baza tuturor sistemelor socialiste. Toate
supun că bogăţiile, în toate societăţile civilizate, su
cantitate mai mult decât suficientă pentru nevoile
turor şi că, dacă sunt şi nenorociţi, e numai pentruc
mari au luat partea celor mici. Ar fi deajuns deci
reià, — fie prin expropriere, pentru socialiştii rev
ţionari, fie prin impozitul progresiv pentru cei mo
raţi, — ceiace cei bogaţi au acaparat în mod nedr
In orice caz, acesta-i, desigur, sentimentul popular.

Cu toate astea, nu s'a întârziat să se vadă că neeg
tatea bogăţiilor erà numai un efect şi că pentru a
dreptà lucrurile, trebuià mers la cauză, adică la pr
prietate.

Dar dacă toate şcolile socialiste moderne au de
mun voinţa de a modificà regimul proprietăţii indiv
duale, se deosibesc unele de altele prin caracterul, mai
mult sau mai puţin absolut, al acestor modificări.

mai mare parte din socialişti chiar şi aceia cari
numele de *comunişti*, se mulţumesc să ceară
dreptului de proprietate privată, fie în ce
obiectul, fie în ce priveşte atributele sale.
tă în ceiace priveşte obiectul. Ei lasă populaţiei
toate bogăţiile cari nu servă decât consumaţiei,
satisfacerii nevoilor personale, şi nu vor s'o des-
sau pentru a întrebuinţà expresia proprie, s'o
ze“, ca pe bunurile cari servă producţii, capi-
pământul. Vom vedeà că chiar şi pentru a-
o parte ar puteà să rămână sub regimul proprie-
private. Astfel *socialiştii agrari*, şi mai puţin exi-
nu reclamă desfiinţarea proprietăţii private, decât
pământ — uneori şi pentru case, dar, cum vom
de abià dacă putem să le dăm numele de so-
căci programul lor se inspiră mai curând din-
principiu individualist.

itată în ceiace priveşte atributele sale, — fie moş-
fie împrumutul cu dobînda, fie întreprinderea lu-
dar mai ales în ceiace priveşte moştenirea testa-
doctrina Saint-Simoniană apare criticabilă şi
nelogică, căci aici nu mai este întâmplarea naşterii,
desemnarea tatălui de familie, care instituie moşteni-
[1]. Trebuie observat că şcoala lui Saint-Simon nu
cum o fac comuniştii, să înglobeze succesiunile în
comună: pretindeà să menţină proprietatea indi-

[1] E foarte posibil ca tatăl, acolo unde libertatea de a testà există,
realizeze tocmai idealul lui Saint-Simon, trecând averea celui
demn. Pullman, marele fabricant de vagoane de lux, cari, în
America, îi poartă numele, *Pullman-Cars*, mort în 1897 şi lăsând
avere de 30 milioane, nu lasă celor doi fii decât 15.000 fr. rentă
căruia, cu această clauză în testament: „Având în vedere că nici
nici altul din fii mei n'au arătat acea conştiinţă a răspun-
care, după părerea mea, e necesar s'o aibă, pentru a face o
întrebuinţare raţională a vastelor proprietăţi şi a sumelor de bani
considerabile, sunt constrâns, spre marea mea părere de rău, cum
am spus-o limpede, să limitez dispoziţiile mele testamentare, în
ceiace-i priveşte, la depozite neproducând decât venitul pe care-l
consider ca raţional pentru a le asigurà existenţa“.

viduală, cu condiția ca s'o treacă, la fiecare ... capul celui mai demn. Dar atunci, de ce să ... această alegere tatălui de familie? Dacă orice ... tate trebuie să fie considerată — e teza Sain... stă — ca o funcție publică, nu trebuie să conc... omul care exercită această funcție e cel mai ... pentru a desemnà pe acel care va puteà s'o exerci... el, — după cum fiecare împărat Roman de... însuși pe viitorul Cesar? — E adevărat că ... cedent istoric ar fi mai curând descurajator.

Și cu toate că admisesem, că testatorul e ra... pabil să îndeplinească un rol așà de important, ... suntem destul de încurcați când e vorba să-l în... Probă e că școala lui Saint-Simon a sfârșit prin ... această alegere „preotului", adică guvernului mi... care-l desemnà acest cuvânt. Dar dacă ar fi fos... ca guvernul să împartă moștenirile, cum împarte ... curile și decorațiile, nici o îndoială că opinia publi... fi găsit acest mod de repartiție și mai rău decât ... gerea unui testator sau hazardul nașterii.

In sfârșit, școlile socialiste se deosibesc nu numai ... scopul lor, dar și prin mijloacele ce vor să întrebuin... pentru a-și realizà programul și care comportă ... gama, dela cele mai violente până la cele mai mode...

1° Exproprierea pur și simplă, — fie prin decret ... urma unei revoluții reușite, cum au făcut maximali... ruși; — fie chiar printr'o lege votată în toată regula... urma unor alegeri care vor fi dat majoritatea partidu... socialist: aceasta se chiamă cucerirea puterilor publi...

Această expropriere cuprinde diferite modalități, dup... cum se face fără indemnitate, sau cu indemnitate, ... se fac astăzi exproprierile numite „pentru cauză de ut... litate publică". Revoluționarii socot că proprietarii și ... pitaliștii n'au drept să reclame o indemnitate, atunci când ... li se retrage privilegiul de care s'au bucurat secole de ... rândul, exploatând pe muncitori și consumatori. Dar ... moderați răspund că proprietatea, constituindu-se sub ... garanția legilor, adică a voinții naționale, e de datoria ... societății să respecte angajamentele trecutului. Totuși

... puteà intrà în vederile colectiviștilor, chiar mode... ideia de a plătì aceste indemnitățì, cum se face astăzi ... zurile de expropriere, sub forma unui *capital*, care ... nește expropriatului proprietatea și pe care-l poate ... ca să tragă din el un venit egal sau superior, ... în acest caz situația economică n'ar fi întru nimic ... ificată: s'ar înlocuì numai capitaliștii producători ... capitaliștii rentieri, — ci indemnitatea să se plă... ... sub forma de *bonuri de consum*, destinate să dis... ... prin întrebuințare, ca banii pe care un avar îi ține ... casă, fără să-i plaseze și din care ia mereu, oricâte ... are nevoie, până îi mântuie. Și, prin urmare, aceste ...nuri, când se vor consumà, vor lăsà pe posesor să a... ...gă în rândul simplilor cetățeni, cari nu trăiesc decât ... munca lor.

2° Socializarea gradată a proprietății, prin *desființarea dreptului de moștenire (ab intestat* și testamentar), ... ființare care, ca să menajeze tranziția, ar puteà fi ... mânată la a doua sau a treia transmisie, sau care n'ar ...vì cu desmoștenirea decât pe cei încă nenăscuți în ... momentul promulgării legii exproprierii. Astfel, nici o per... ... mână în viață n'ar fi despuiată, iar cât despre cele care ... există încă, ce drept ar aveà să se plângă? Nu poți ... aveà un drept câștigat, înainte de a existà.

3° Impozit progresiv, fie pe venit, fie pe capital, fie ... pe moșteniri, care ar puteà realizà și el o adevărată ex... ...propriere, mai cu seamă dacă ne gândim că în urma răz... ...boiului actual, sarcina împrumuturilor va reprezentà ... pentru Statele beligerante o parte enormă din suma to... ...tală a veniturilor private.

II

Principiile justiției distribuitive.

Să presupunem scopul atins, proprietatea desființată. Rămâne de știut cu ce-o înlocuiești? Am văzut că în societatea actuală fiecare este remunerat prin va... ...loarea creată, dar aceste valori fiind determinate prin

legea ofertei și a cererii, unde intră pentru o bună
și șansa, nu s'ar putea vedeà aici un principiu de ju
distributivă, deși economiștii cred să-l descopere
formula echivocă *fiecăruia după serviciile aduse*. Tr
să căutăm vre-un alt principiu de repartiție. S'au p
pus trei:

§ 1. — Fiecăruia după nevoile sale.

Acest principiu presupune că bogățiile vor fi sup
abundente sau că fiecare din oaspeții așezați la ac
masă comună se vor servì cu discreție, ca oamenii la
crescuți în jurul unei mese de oaspeți. Ori din nen
cire, prima ipoteză și chiar a doua sunt pur utopice. P
a nega faptul, socialiștii comuniști, replică că dacă ne
bogățiile sunt insuficiente, greșeala este tocmai a re
mului proprietății, dar că sub un regim comunist
gățiile s'ar multiplica în așa abundență încât, ca
apa izvoarelor, n'ai avea decât să iei în voie, să „ie
găleata".

Nimic nu justifică aceste imaginații: totul ne face
credem, din contra, că cantitatea de bogății va fi to
deauna în cantitatea insuficientă pentru nevoile sau d
rințele noastre, cu atât mai mult că, în virtutea unei lo
psichologice verificată pretutindeni (vezi p. 42) aceste
cresc în raport cu facilitățile ce găsim să le satisfacem
Deci, luarea cu grămada este imposibilă și aceasta-i ra
ționamentul care se va impune. Ori, dacă războiul actual
ne-a învățat să practicăm acest regim, nu ni-l'a făcu
însă gustat.

Și am învățat câte regulamente ar trebui pentru
face să funcționeze acest sistem egal, cât control, sanc
țiuni și ce fraude ar comporta.

Totuși, sistemul comunist a fost realizat și chiar destul
de des și ar fi inexact să spunem că a eșuat totdeauna
Dar experimentările confirmă ceiace am spus: că acelo
unde comunismul ar părea realizabil e sub condiții cari
sunt precis inversul idealului libertar.

Mai întâi n'a fost realizat decât în *mici societăți* ne
depășind câteva sute sau o mie de membri.

Aceasta-i regulamentul admis chiar de comuniști, căci

fixa cifra maximă de 1500 persoane pentru fa-
rul său; Owen o stabilea între 500 și 2000; și
anarchiști baza organizării comuniste este *Comuna*
oară, cu suprimarea Statului [1]. Rațiunea este foarte
ă: e că, pe măsură ce numărul asociațiilor crește,
sul pe care fiecare asociat îl poartă pentru succesul
ției scade. Când dânsa e prea mică, fiecare poate
ului să beneficieze într'o măsură apreciabilă de sfor-
sale personale, dar într'o societate comunistă care
uprinde pe toți Francezii, fiecare ar fi interesat
ai pe 1/39.000.000 [2]; ar fi o fracțiune prea infini-
ală pentru a stimula zelul cuiva.

i, de altă parte, dacă s'ar voì să se divizeze națiа
unistă în tot atâtea societăți câte comune, în acest
ar fi comune bogate și comune sărace și neegalitatea
sonnelor ar fi înlocuită prin neegalitatea grupurilor.
In afară de asta, *aceste societăți sunt supuse unei dis-
pline foarte severe* [2]. E ușor, în adevăr, să prevedem *a
riori*, că comunitatea de viață și egalitatea de tratament
rebuie să fie incompatibilă cu orice încercare a indivi-
ilor de a consumà mai mult decât partea lor, cu orice
ditate de emancipare, pentru a se sustrage dela sarcina
lor. Și experiența o confirmă, căci toate stabilimentele
unde domnește viață comună, mănăstiri, căzărmi sau
liceu, sunt acele unde supunerea e de rigoare. E chiar
de observat că, în aproape toate cazurile de succes re-
lativ, sentimentul religios, împins până la fanatism, a

[1] Toate cele care există în Statele-Unite n'au decât un foarte
mic număr de membri.
Vezi Nordhoff, *Comunistic societies*, și Richard Ely, *The Labor
movement in America*.

[2] Istoria Republicii Icariene e bogată în învățăminte, din acest
punct de vedere: se văd neofiții silindu-se mereu să se sustragă
unei reguli pe care o găseau de nesuferit, și Cabet luptând zadarnic,
pentru a obține, în interesul comunității, puteri dictatoriale. —
Vezi *Réglements de la Colonie Icarienne* din anul 1856. ...Art. 4.
A lucrà din devotament pentru comunitate. Art. 16. A se angajà
să execute munca care va fi atribuită de administrație... Art. 26.
A nu aveà nici predilecție nici neplăcere pentru anumite alimente...
Art. 27. A fi resemnat la lipsuri și neajunsurile vieții comune...
Art. 37. A se supune disciplinei, etc., etc."

fost singurul destul de puternic pentru a menți... aceste comunități disciplina indispensabilă existenței... Toate societățile comuniste din Statele-Unite, pr... care și aceia a Icarienilor, care a vegetat numai... secete religioase, și republicele Jesuiților din Para... — în total singurul mare exemplu, prin întinder... durată, care se poate cită, — constituiau o adevă... teocrație.

Și, în cele din urmă, aceste societăți rămân sărace... sensul că condițiile de viață ale membrilor lor nu ... în mod sensibil pe acele ale mediei locuitorilor țări... care trăesc, în așa fel că „luatul cu găleata" pare a... o ironie și că, din contră, o economie severă se impu... Asta nu înseamnă că nu se pot găsi acolo oameni p... fect fericiți — și o anumită înmulțire a acestor mănă... laice nu e deloc neverosimilă.

§ 2. — Fiecăruia după capacitatea sa.

Saint-Simon, socialist, dacă vrei, dar de un socialism... aristocratic și capitalist, destul de departe de a prosc... industriașii, marii patroni, chiar bancherii, voia să l... confere — sub controlul unei camere de savanți — gu... vernarea societății [1]. Școala Saint-Simonistă nu se int... resa de neegalitate: numai că voia să înlocuiască neega... litatea artificială prin aceia care depinde de meritele in... dividuale. Și aceasta exprima dânsa prin formula sa c... lebră: „Fiecăruia după capacitate, fiecărei capacități... după opera sa".

Dar dificultatea e de a găsi mijlocul de a măsura ca... pacitățile sau chiar de a aprecia opera fiecăruia. Numai... de către guvern? examene sau concursuri? alegere? coop... tare? toate aceste mijloace, experimentate, s'au arătat aș... de defectuoase încât îți vine de descurajare, să te întrebi...

[1] Saint-Simonismul a regăsit dela războiu, o reînoire de actua... litate. Are drept organ o Revistă unde colaborează industriași, ... technicieni și intelectuali, care a luat drept titlu chiar pe acel al ... vechiului ziar Saint-Simonist, *Le Producteur*.

...ngerea la sorți, ca pentru membrii juriului cri... ...n'ar valora tot atât!

...altminteri, chiar presupunând că s'ar găsi un ...n infailibil a talentelor, suntem oare siguri că un ...de sistem, care ar repartiza averile după capacități, ...cel mai conform cu justiția? Se poate foarte bine ..., din contra, că superioritatea intelectuală, tot ...ât și cea fizică, nu trebuie să fie un titlu pentru ...ție. Ea constitue deja, prin sine însăși, un privilegiu ...l de invidiat și n'are nevoie de a mai fi agravat ...printr'un nou privilegiu, adică dreptul de a reven... ...o parte mai puternică de bunuri materiale [1].

§ 3. — Fiecăruia după munca sa.

Pentru școalele socialiste actuale, principiul de repar... ...a *fiecăruia după munca sa:* dar acest principiu com... ...două întrebuințări foarte diferite, după cum prin cu... ...muncă se înțelege *oboseala depusă*, sforțarea exer... ...tă — sau *rezultatul obținut*, opera îndeplinită.

În genere, în primul sens, principiul „fiecăruia după ...munca sa", e înțeles de colectiviștii și socialiștii muncitori. ...În marxism acest principiu de repartiție e perfect logic, ...fiind legat de teoria marxistă care face din muncă unicul ...fundament al valorii [2]. Dar dacă, cum am indicat și cum ...cred azi aproape toți economiștii, munca e numai unul ...din elementele valorii și dacă utilitatea finală sau desira... ...litatea îi este fundamentul, atunci sistemul de repar... ...ție marxistă nu mai cadrează cu realitatea. Valoarea nu ...s'ar mai lăsa legată pe patul lui Procust, unde vrea s'o

[1] Iată ce spune d. Renouvier: „Dacă cumeți opinia publică ar ...părea că cel mai inteligent și cel mai dibaci e un fel de creditor ...natural al spiritelor obișnuite. Dar acestea sunt grave erori îm... ...potriva legii morale". (*Morale*, t. II).

[2] „Cantitatea de muncă are drept măsură durata sa în timp". ...Munca, care formează substanța și valoarea mărfurilor este muncă ...egală sau indistinctă, *o cheltuială de aceiaș forță*. (Ediția fran... ...eză a *Capitalului* lui Karl Marx, vol. I, p. 15).

09621.

ducă. S'ar putea să mi se dea, în schimbul muncei un număr de bonuri egal cu numărul de ore cheltuite: dar nu mi s'ar putea garanta că în schimbul acelaş număr de ore de muncă: căci nu se va putea odată împiedica ca un obiect rar să valoreze mai mult decât unul abundent, chiar dacă ar fi costat acelaş număr de ore de muncă.

Dealtminteri, e conform cu justiţia socială ca fie să fie retribuit în raport cu oboseala depusă, după mărul de ore şi minute măsurat cu ceasul şi nu-i cazul a repeta împreună cu Misantropul:

Voyons, Monsieur! le temps ne fait rien à l'affaire

Dacă însă principul „fiecăruia după munca sa" e în alt sens: fiecăruia după rezultatele muncii sale cu mai bine pentru acela care munceşte, cu atât mai pentru acela care dă greş! — în acest caz e cu altceva. Un asemenea principiu poate fi acceptat cu nu poate fi socotit decât ca cel mai rău din punctul vedere al justiţiei. O justiţie care nu se uită decât rezultate, independent de eforturi şi de intenţii nu mai bun din punct de vedere al utilităţii sociale, el e justiţie, în sensul superior al cuvântului. Se poate spune chiar că principiul astfel înţeles nu se deosibeşte de loc de acela care stăpâneşte mai de mult repartiţia bogăţiilor în ordinea economică actuală, pentrucă în zumat ficare primeşte pentru sine valoarea produselor ori a serviciilor ce poate aduce pe piaţă, aşa cum sunt determinate de schimb. Totuşi mulţi socialişti s'ar mulţumi, căci ar fi totuşi un progres dacă s'ar parveni cu să elimine ori cel puţin să se atenueze ceiace le creiază în regimul actual, adică partea exagerată a şanselor — bune sau rele — cari determină succesul şi printre care trebuie să faci să intre toate conjoncturile sociale independente de efortul individual.

Aceste explicaţii generale date să expunem pe scurt caracteristice principalelor şcoli socialiste actuale.

III

Colectivismul.

Colectivismul diferă de comunism prin aceia că nu cere desfiinţarea generală a proprietăţii individuale urmărind chiar s'o facă mai solidă, dându-i drept fundament munca personală[1]. Dar pentru asta, trebuie s'o aplicăm la *produse* şi s'o desfiinţăm în ceiace priveşte *instrumentele de producţie*. Şi chiar, în ceiace priveşte uneltele cari servesc producţii, colectivismul nu reclamă decât punerea în comun a tuturor celor ce sunt întrebuinţate în mod productiv, ci *numai a acelora cari sunt întrebuinţate colectiv, adică prin intermediul lucrătorilor sa-lariaţi*. Astfel, pământul cultivat de ţăran, barca pescarului, foalele fierarului, deşi instrumente de producţie, nu vor fi socializate şi vor rămâne proprietate individuală, pentrucă sunt încă, şi pentru tot timpul cât vor fi, rămâne, sub regimul proprietăţii individuale[2].

Colectivismul e de dată destul de recentă. Pecquer (1838) şi Vidal (1846) în Franţa, au pus cele dintâi deosebiri între instrumentele de producţie şi obiectele de consumaţie, ceiace constitue trăsătura caracteristică a sistemului. *Manifestul partidului comunist*, de Marx şi Engels, în 1847, a făcut dintr'însul, pentru prima oară, o doctrină de luptă. Karl Marx, în frumoasa sa carte *Capitalul* (al cărui prim volum a fost publicat în 1867, doui ani după moartea sa, de tovarăşul său de arme, Engels), i-a dat forma ştiinţică, furnizând acestui sistem toate armele de cari se serveşte pentru a sfărâmà organizaţia actuală a societăţilor noastre. In sfârşit, Colins de Paepe, în Belgia, a trasat pentru întâia oară un plan general de organizaţie colectivistă.

Deşi colectivismul e desemnat adesea sub numele de Marxism de la numele celui mai ilustru din teoreticienii săi — nu toţi colectiviştii sunt marxişti şi se văd chiar, din ce în ce mai mult, colectivişti disidenţi.

A se vedea la Tabla alfabetică numeroase pasagii unde vorbim de teoriile colectiviste, şi ca expunere generală şi foarte documentată printre nenumăratele publicaţii asupra acestui subiect, cartea d-lui Bourguin, *Les systèmes socialistes et l'évolution économique*.

[1] Mulţumită acestui *distinguo*, partidul colectivist, în programele

Deci, numai capitalurile și pământurile ex... cu mâna de lucru, fie de antreprenori individuali... societățile pe acțiuni, vor fi retrase proprietății p... *socializate*. Dar ce trebuie înțeles prin acest cuvâ... se va face?

Socializarea nu vrea deci să însemne etatizare... tul, așà cum există azi, guvernul, cum se numește, ... zentând clasa posedantă sau burgheză, va fi înlocuit... tr'un guvern pur economic, asemănător consiliului d... ministrație al Federațiilor cooperative de consum ... nu va fi decât organul central al muncitorilor organi... lectivist, să ne întrebăm numai ce va face cu mijl... de producție scăpate de apropierea individuală? Ce... expoată pământurile și capitalurile? Indicațiile ... acestui punct, deși capital, după cât pare, nu sunt ... prea precise, nici prea concordante. Și'n general, ... socialiștii „științifici" refuză acest lucru, pentrucă d... știu că orice prevederi și anticipări privitor la ceea... va întâmplà după Revoluție, trebuesc să fie lăsate ... seama alcătuitorilor de romane sociale. Totuși, se p... conchide, după criticele lor împotriva actualelor mod... de întreprinderi, fie capitaliste, fie chiar de Stat, că ... sășì muncitorilor, organizați în Federații, le va fi înc... dințată exploatarea pământurilor și a capitalurilor.

Colectivismul, pentru a se deosebì de toate celelalte ... sisteme socialiste cari l'au precedat, se întitulează *socia... lism științific:* vrea să arate prin asta că nu se dă drept ... un sistem, ci ca o demonstrare. Nu propune un ideal de ... rit de justiție sau de fraternitate, nu proclamă ceiace ar...

sale, caută să liniștească pe micii producători și pe țărani, pe care perspectiva unei exproprieri generale i-ar fi spăimântat. Limitând *pentru moment* exproprierea la proprietarii cari întrebuințează ... muncă salariată, adică la cei bogați, îi liniștesc pe ceilalți — ... neglijază să adauge că va veni mai târziu și rândul lor.

Această distincție a fost aplicată în decretele de expropriere ale Revoluției ruse.

[1] In prima parte a acestui rezumat și în toate edițiile, am atras atenția împotriva acestei confuzii.

...*bul să fie*, spune ceiace este: programul pe care l'am ... — socializarea instrumentelor de producție — nu-i ...luție găsită printr'o sforțare de imaginație, ca vizi... lui Fourier: nu este alta decât aceia pe care însăși ...voluția economică este pe cale s'o realizeze și care se ...impune mâine sau poimâine societăților moderne[1] — ...mod pașnic, dacă se supun, prin forță, dacă rezistă: *...lentem ducunt, nolentem trahunt*. Și iată cum o de... ...strează.

Altădată, dacă proprietatea erà individuală, e pentrucă erà și producția: erà armonie între producție și repartiție. Exemplu, micul atelier din evul mediu. Dar azi, în urma desvoltării marii industrii, a marelui comerț, a marii proprietăți, adică prin legea concentrării întreprinderilor, producția individuală dispare în fiecare zi, pentru a face loc producții colective. Exemplu, marea fabrică, mina, Compania de drumuri de fier.

Cu toate astea, repartiția continuă să se întemeieze pe proprietatea individuală. Este deci, între regimul producții și acel al repartiții, o antinomie, un fel de crăpătură care se lărgește mereu și care trebuie, la un moment oarecare, să provoace o ruptură de echilibru și ruina actualului regim capitalist.

Li se reproșează colectiviștilor voința de a exproprià pe cei bogați. Dar, răspund dânșii, unde ne duce laisser-faire? La o stare socială și unde *toți micii producători vor fi fost expropriați de cei mari*. Atunci se va deșteptà „conștiința de clasă", adică sentimentul, la proletari, de drepturile și puterea lor, și ce va rezultà? Expropriații devenind aproape totalitatea națiunii și expropriatori nemai fiind decât o mână, prin chiar succesul operii lor de concentrare — va venì în mod necesar o zi când, fie printr'o lovitură de forță, fie pur și simplu prin cucerirea legală a puterilor publice, expropriatorii, la rândul lor, vor fi expropriați în profitul tuturor, în profitul socie-

[1] Această concepție a unei evoluții, determinată în întregime prin necesitățile economice, e desemnată sub numele de *materialism istoric*.

tăţii, al naţiei! Atunci va fi restabilită armonia între producţie şi repartiţie şi se va dà satisfacţie logicei evoluţiei, care vrea ca *unui mod de producţie colectivă să corespundă deaici înainte un mod de dobîndire colectivă*.

Colectivismul poate deci să se rezume astfel: scop, *socializarea progresivă a instrumentelor de producţie;* — ca mijloc, *lupta de clasă*, muncitorii împotriva capitaliştilor, lucrătorii împotriva burghezilor [1].

Dar, mai întâi, această orgolioasă pretenţie de a se afirmà ca o anticipaţie a evoluţiei economice şi de a se impune ca destinul, n'ar puteà fi acceptată.

Pretinsa lege istorică pe care se întemeiază întreg colectivismul, anume transformarea gradată a oricării proprietăţii individuale în producţie colectivă, e numai o generalizare, care-i departe de a îmbrăţişà toate faptele şi se găseşte chiar mult contrazisă. In producţia agricolă, cu toate afirmările colectiviştilor, nu s'ar putea găsi nici o probă decisivă a acestei evoluţii. Din contra, vedem pământul divizat din ce în ce mai mult şi exploatările agricole din ce în ce mai reduse, în măsura densităţii crescînde a populaţiei şi a progresului culturii intensive. Regimul acţionariatului n'a fost aplicat la proprietatea funciară decât în câteva cazuri cu totul excepţionale. Şi chiar în industrie nu se poate afirmà că mica industrie dispare în faţa celei mari, căci se desvoltă cel puţin tot atât cât şi cealaltă. Nimic nu probează deci, că această expropriere generală a producătorilor individuali se va realizà vreodată, în profitul unui mic număr de întreprinderi colective, cari se vor găsì pregătite pentru a fi preluate de Stat. Şi „logica evoluţiei" dă astfel greş, — fapt care clatină, prin aceiaşi lovitură, şi logica colectivismului.

De altă parte, opoziţia între modul de producţie, care ar deveni colectiv şi modul de repartiţie, care ar rămâne

[1] Această formulă „lupta de clasă" nu cere, *în mod necesar*, lupta cu mâna armată şi războiul civil, nici lupta partidelor politice, a bisericilor, sau a limbilor, — dar implică eliminarea finală a clasei capitaliste. Vezi capitolul de mai jos, *Clasele Sociale*.

individual, e o antiteză mai mult aparentă decât reală. In realitate, ambele se transformă paralel. In întreprinderea sub formă de societăţi pe acţiuni, care se generalizează din ce în ce mai mult, nu numai producţia devine colectivă, ci şi proprietatea, deoarece aceasta se repartizează între o mulţime de acţionari, al cărui număr e, în general, superior chiar aceluia al lucrătorilor cari lucrează acolo.

Această separaţie, acest clivagiu al societăţii în două straturi suprapuse, unul devenind din ce în ce mai numeros şi mai sărac, altul din ce în ce mai bogat şi redus la număr, şi opoziţia de interese din ce în ce mai violentă între dânsele, toate acestea nu-s decât o reprezentare schematică a unui sistem mult mai complex. Sunt, nu două clase în societate, ci un mare număr şi ale căror interese sunt foarte diferite, astfel că acest duel gigantic pe care-l exprimă cuvintele „luptă de clasă", se prezintă, în realitate, sub forma unui mare număr de conflicte independente.

Rezultă de aici că puterea de rezistenţă a celor ce posedă, faţă de exproprierea finală, adică faţă de socializarea bunurilor lor, nu merge slăbind, cum o afirmă colectiviştii; merge, mai curând, după cât pare, multiplicându-se. Milioanele de..... funcţionari, servitori, ţărani şi lucrători, cari au cumpărat rente de Stat, obligaţii ale oraşului Paris, sau ale Creditului Funciar, chiar acţiuni ale drumurilor de fier şi al căror număr creşte în fiecare zi[1] ţine tot atât de mult la titlurile lor ca şi ţăranul la câmpul lui. Natural, n'ar cere altceva mai bun decât să adauge la micile lor bucăţi o parte din portofoliul celor bogaţi, dacă ar fi vorba de partaj egal, dar n'ar fi dispuşi să le sacrifice, oricât de mici ar fi dânsele, în schim-

[1] Şi războiul actual va mări armata rentierilor — mai ales a micilor rentieri, căci nu printre marii capitalişti se găsesc cei mai numeroşi subscriitori la împrumuturi, în proporţii de necrezut! Nu va mai fi persoană care să nu posedă o parte din cele 200 sau 300 miliarde titluri de rentă, cari vor fi fost emise numai în Franţa.

bul unui zădarnic drept colectiv și nedeterminat asupra capitalului național.

Dar, lăsând la o parte chestia de a ști dacă colectivismul nu e decât realizarea unei legi naturale a evoluției economice, rămâne de știut ce-are să aducă, ca soluțiune practică, în ce privește problema repartiției. Ori, în această privință, dă loc la numeroase critici.

1° Destituirea tuturor șefilor de industrie, patroni, proprietari, capitaliști și înlocuirea lor prin comitete de administrație, cari vor fi organele sindicatelor muncitorești e de natură să deștepte vii pofte la acei cari au oarecare experiență de slabul grad de educație economică al claselor muncitorești. E de crezut că argumentele așà de numeroase cari se ridică împotriva întreprinderilor industriale de Stat, se vor repetà cu mai multă tărie încă aici. E adevărat că această obiecție e adusă și regimului cooperativ, la care, totuși, ne raliem și noi. Dar în regimul cooperativ, eliminarea capitaliștilor nu se poate face decât pe cale de liberă concurență și nu printr'o lovitură de Stat, adică nu se va efectuà decât în măsura în care va fi posibilă și socialmente utilă.

2° Nu se va găsì condamnată numai orice întrebuințare productivă a bogăției sub formă de întreprindere, ci și orice formație a capitalurilor noui, prin economie. Căci, admițând chiar că unii continuă să economisească o parte din venitul lor sub formă de bonuri de muncă, în acest caz vor păstrà această economie pentru nevoile lor și nu se vor puteà gândì s'o plaseze, deoarece această întrebuințare le va fi cu severitate interzisă. Nu vor avea dreptul decât să facă o tezaurizare sterilă și fără utilitate socială. Vor puteà chiar s'o împrumute Nației? Cu titlu gratuit poate, dar vor fi puțin tentați. Și cum trebuie totuși să întreținà și să mărească capitalul național, prin ce sursă vor înlocuì economia privată? — Prin economia publică, ni se spune. Nația va face cum fac azi toate societățile financiare: va preluà din venituri o parte de 10 sau 20%, care va fi afectată fondului de rezervă. — Da! numai că va trebuì presupus că acest guvern nu

seamănă deloc cu cele ce l-au precedat, că va fi econom, prevăzător, într'un cuvânt, că odată devenit colectivist, a dobîndì toate virtuțile „burghezilor".

3° Suprimarea proprietății individuale — sau, chiar dacă unde va subsistà în mod nominal, suprimarea liberii dispoziții — nu va puteà întârzià să aducă nenumărate restricții libertății individuale, fie chiar dacă n'ar fi decât împiedecarea indivizilor de a încercà să tragă folos din proprietatea lor mutilată.

Sub regimul actual e, cel puțin un anumit număr de indivizi, nu numai printre cei bogați, dar chiar printre cei săraci, cari sunt producători independenți, care-și urmează liber calea. Nu vor mai fi; nu va mai fi alți producători, decât acei cari vor produce pe socoteala și sub ordinele societății. Nu se va mai putea să-i numim salariați, nici chiar funcționari, pentrucă, în proletariatul liberat, fiecare va fi socotit că este propriul său stăpân și că lucrează pe propria sa socoteală — dar asta nu-i decât o chestie de cuvinte [1]. In societatea cooperativă de consum, care ni se prezintă adesea ca o anticipare, pe scară mică, a viitoarei mari societăți colectiviste, lucrătorii și funcționarii se consideră complectamente salariați și chiar declară grevă la ocazie.

IV

Sindicalismul.

Sindicalismul e mai puțin o doctrină decât o „mișcare", cum spun Englezii; sau, dacă se vrea să se vadă aici o doctrină, atunci trebuie să fie clasată în pragmatism, așa de la modă azi, filozofie care caută adevărul în acțiunea

[1] Chestia remunerării muncii (pentru a nu spune a salariului) sub regimul colectivist, nu apare ușor de rezolvit.

S'a căutat adesea (Thompson, Owen, Rodbertus, etc., vezi mai ales George Renard, *Le Régime Socialiste*) un mecanism destinat să asigure, într'un mod automat, repartiția proporțională a muncii.

Dar, în fapt de mecanism *automatic*, nu se poate imaginà altul decât legea ofertei și a cererii. Și neo-marxismul o recunoaște singur azi.

practică. S'a voit să se prezinte sindicalismul ca
ducție și o realizare a doctrinei marxiste, un
marxism — dar, în acest caz, e inconștiență din
sindicaliștilor, cari, foarte puțini, fără îndoială, au
pe Karl Marx și numai intelectualii le-au arătat
filiație. Din multe puncte de vedere, mai curând
anarchism s'au inspirat militanții sindicalismului.
dealtminteri, caracterele esențiale care-l înrudesc
osibesc de aceste două școli.

1° Sindicalismul e un socialism exclusiv *muncitoresc*. Prin asta poate fi considerat ca derivat din marxism, căci am observat că ceiace făcuse forța socialismului marxist (sau social-democrat, cum spun Germanii), a fost a se fi făcut organul revendicărilor muncitorești. Prin asta, din contra, sindicalismul diferă de anarchism, care a fost mai degrabă o doctrină ideologică, politică, și a recrutat din medii intelectuale. Dar se deosibește și de marxism prin faptul că se desinteresează de teoriile asupra evoluției proprietății. Formula sa e *desființarea salariatului*.

2° Sindicalismul face din sindicat, cum o spune chiar numele său, baza întregului sistem. Și pentru ce? Tocmai pentrucă sindicatul fiind prin definiție și chiar dealminteri și prin constituția sa legală, o asociație profesională, care nu poate admite decât muncitori de aceiași profesie — toate elementele burgheze sunt, în mod forțat, excluse.

Cu toate acestea, sindicatul izolat e prea pătruns de sentimente egoiste corporative, pentru a reprezentă interesele generale ale clasei lucrătoare. Deci, Federațiile sindicate (care se numesc Burse de muncă) și, mai degrabă încă, Confederația generală a tuturor sindicatelor sau Burselor (celebra C. G. T.) trebuie să dea direcția mișcării.

Prin mijlocul propagandei, al grevii — la nevoie chiar al sabotajului, deși asupra acestui mijloc de războire părerile sunt foarte împărțite — sindicalismul vrea să ajungă să dea patronatului situația în care să-i fie imposibilă să rămână, până când va fi culcat la pământ,

se elimină singur, ceiace va face în ziua când va
stată că întreprinderea nu-i mai aduce nimic altceva
griji și pagube. In ziua asta, partida va fi câștigată:
„sindicatul, azi grupare de rezistență, va fi în
grup de producție și de repartiție, baza reorganizării
sociale". Și toate câștigurile, beneficii, etc., vor
ține muncii, afară de cota necesară nevoilor co-
ne.

Insă destituirea tuturor șefilor industriilor, patroni,
prietari, capitaliști și înlocuirea lor prin comitete de
ministrație cari vor fi organele sindicatelor de lu-
tori e de natură a ridica vii nemulțumiri la aceia cari
o oarecare experiență în privința insuficientului mod de
ație economică a claselor muncitoare mai mult decât
șef sindicalist a recunoscut aceasta. E de crezut că
celile atât de numeroase imputate întreprinderilor de
tal, vor apăreà aci cu și mai multă tărie.

Dar acest program se fundează pe postulatul că clasa muncitoare este totul, pentrucă dânsa-i care prin munca ei produce întreaga bogăție. Ori, acest fundament nu-i solid decât dacă teoria valorii-muncă e recunoscută exactă, dar dacă se crede, din contra — și asta este azi părerea celor mai mulți economiști că-i neexactă sau, în orice caz, incomplectă și neconținând decât o parte de adevăr — atunci sindicalismul își face iluzie despre atotputernicia sa și nu poate pretinde să rezolve singur chestia socială. In fapt, toate progresele industriale, toată prodigioasa creștere a bogățiilor din ultimul secol, au fost datorite inițiativelor și invențiilor acestor șefi de întreprindere și acestor intelectuali, ce se cere să fie eliminați drept paraziți. Va fi altminteri în viitor? Nu-i imposibil; totuși, dacă această eliminare trebuie să se facă, e de prevăzut că războiul va aveà de rezultat s'o amâne pe multă vreme, căci necesitatea de a repara ruinele și de a înlocui imensele bogății distruse, va fi prea grabnică, pentru a fi posibil să eliminăm, în prealabil, pe acei cari le creiase.

V

Cooperatismul.

Necesitățile vieții practice, mai puternice decât [illegible] mele, au făcut să răsară spontan, în diferite țări, [illegible] treagă floră de asociații infinit de variate, fiecare [illegible] fiind adaptată unui scop special, dar toate înrudite [illegible] anumite caractere generale, pe care le vom indica [illegible] Anglia, cooperative de consum, în Franța, cooperat[illegible] de producție; în Germania, cooperative de credit; în D[illegible] nemarca, cooperative rurale; în Statele-Unite, coope[illegible] tive de construcție, etc. — cari toate, deși în propor[illegible] încă modeste, au început să realizeze de pe acum multe [illegible] desideratele cele mai importante ale socialismului și [illegible] așteptare, ceiace nu-i de disprețuit, au procurat imed[illegible] celor ce-au încercat, o îmbunătățire foarte reală în con[illegible] dițiile de existență.

Războiul actual, care păreà că trebuie să le ruineze, le [illegible] dat, din contra, mai ales societăților de consum, o im[illegible] pulsiune extraordinară. Se explică în parte prin urcar[illegible] prețurilor și lipsa mărfurilor, cari au făcut din acest[illegible] societăți de speță, locuri de azil pentru cumpărători. Da[illegible] mai mult decât atât: guvernele și muncipalitățile au trebuit să recurgă la dânsele, pentru că s'au arătat [illegible] un mod superior de distribuție, singurele care să asigur[illegible] ceiace prețurile maximale fusese neputincioase să asigure prețul just.

Dar putem oare clasà cooperația, chiar dacă i-am dà o terminație în *ism*, printre sistemele socialiste? Nu pare, la cea dintâi vedere, pentrucă nici una din aceste diverse forme de asociație pe care le-am enumerat, nu urmărește să desființeze proprietatea, nici să realizeze un principiu nou de repartiție a bogățiilor. Sunt asociații destul de înțelepte, constituite sub forma legală a societăților pe acțiuni și cari, prin urmare, par să aibă de scop nu des-ființarea proprietății individuale, ci *generalizarea* ei, fă-când-o accesibilă tuturor, sub formă de mici bucăți. Nu fac război capitalului, ci, din contra, apreciindu-i puternic

[illegible], îl caută și, aproape totdeauna, îi răsplătesc [illegible] sub formă de dobîndă.

[illegible] aceste cauze, socialiștii, cum vom vedeà îndată, au [illegible] mult timp să recunoască cooperația ca fiind din [illegible] și n'au văzut întrînsa decât o instituție bur-[illegible] camuflată, pentru a induce în eroare pe adevărații [illegible]. Dar, cum vom vedeà, socialiștii au revenit [illegible] acestei false judecăți.

De fapt, dacă-i adevărat că societățile cooperative [illegible] propun câtuși de puțin suprimarea proprietății [illegible] capitalului, totuși, toate au de scop să-l destitue [illegible] *de conducător* în producție, și, în acelaș timp, [illegible] partea pe care și-o atribue, tocmai cu titlul [illegible] conducătoare, sub formă de *profit*.

[illegible] din societăți își înterzic prin statute să realizeze [illegible] profit, sau îl varsă la fondul de rezervă; și chiar [illegible] care îl au, îl restitue membrilor lor, potrivit cu [illegible]răturile (sau cu munca lor, dacă-i vorba de o coo-[illegible] de producție), însă niciodată potrivit cu acțiu-[illegible] indică cu capitalul adus de ei. Serviciul capitalului-[illegible], cum și acela al capitalului împrumut, este plătit [illegible] general, e adevărat, însă numai cu o dobîndă foarte [illegible], nici odată prin vre-un dividend: și chiar anumite [illegible] nu dau nici o dobîndă capitalului. Dacă ne [illegible] că în societatea anonimă, care tinde să ià o atât [illegible] mare întindere în zilele noastre, capitalul ia tot pro-[illegible] intreprinderii, în acelaș timp și conducerea, reducând [illegible] la rolul de salariat, vom înțelege că sistemul coo-[illegible] constitue o adevărată revoluție socială, căci răs-[illegible] situația actuală, și aduce la rândul său capitalul în [illegible] de salariat.

Fără îndoială, atâta vreme cât societățile cooperative [illegible] vor înglobà decât o foarte mică parte din comerț și [illegible] producție, acest regim nou nu va aveà decât o valoare [illegible] indicativă, însă dacă presupunem societatea cooperativă [illegible] până la a absorbi întreaga nație, atunci desfiin-[illegible] profitului va aduce cu dânsa o modificare radi-[illegible] în distribuirea bogățiilor, căci profitul este, sub re-

gimul actual, singurul mijloc de a se îmbogăţi
ar dispare, odată cu el ar scădeà isvorul marilor
2° Toate societăţile cooperative au un caracter
cialist în sensul că au de scop *emanciparea econ*
unor anumite categorii de persoane şi liberarea
fi exploataţi. Societatea de consum permite con
rilor să se lipsească de brutar, de băcan, de ori
gustor, făcându-şi cumpărăturile direct dela prod
sau, şi mai bine, fabricând singuri tot ce le este
Societatea de credit îngădue celor cari se împrum
scape din ghiarele cămătarilor, procurându-le di
pitalurile necesare sau îngăduindu-le să şi le cre
guri, prin ingenioase combinaţii de economie şi
tate. Societatea de producţie îngăduie lucrătorilor
lipsească de patroni, producând prin propriile lo
loace şi pentru compt propriu, vânzând direct publ
şi păstrând întreg produsul muncii lor. Se defin
cele mai multe ori această politică a cooperaţiei, sp
că are de scop suprimarea intermediarilor, înţel
prin aceasta paraziţii. Fără îndoială, nu orice in
diar e, în mod necesar, un parazit, dimpotrivă!
devenit din ziua în care cooperaţia a demonstrat
putem lipsì de serviciile sale.

Evident, această înlăturare a intermediarilor inte
între producţia primară şi consumaţie, pe măsură ce
peraţia ajunge să le facă nefolositoare, echivalează
expropriere şi chiar cu o expropriere fără indemni
Numai că această expropriere se face nu pe cale co
tivă, ci pe căile normale ale liberii concurenţe, confor
regulele lui *faire play* şi abţinându-se să recurg
toate practicele prea adesea în uz, în comerţ — fal

[1] Afară de câteva cazuri de câştiguri extraordinare, real
de medici, avocaţi, Pictori, actori sau cântăreţi, ştim cu to
nu se fac averi decât din afaceri, adică prin profit. Ne putem
totuşi dacă o naţie, unde prin ipoteză stimulentul profitu
dispare, n'ar vedea micşorându-se activitatea sa producătoare
riscà să se împotmolească în starea staţionară. Aceasta-i de
obiecţie gravă, însă ne vom ocupà de dânsa la capitolul de
Profit. (Vezi în cartea noastră *Cooperaţia*, una din prelegerile
acest titlu).

mărfurilor, anunţuri, expunerea mărfurilor, timbre
rabat, prime, *sweating-system* faţă de funcţionari,
Dacă deci cooperativele reuşesc să-l aducă, se va
spune că succesul va fi datorit nu concurenţii din
actuală, care este lupta pentru viaţă, ci celei care
prin selecţia „celor mai apţi". Şi, dacă-i ex-
nu va fi sub formă de confiscare; cooperatorii
capitaliştilor: O să vă luăm capitalurile, — ei
Păstraţi-le, nu vom face altceva decât să ne lipsim
de!

dacă cooperaţia se înrudeşte cu socialismul, prin
rele pe care le-am arătat, se deosibeşte prin altele,
dau o înfăţişare aparte.

Mai întâi nu are în vedere partea „muncitorilor",
fac în general socialiştii, ci partea consumatorilor.
gul a cărui suprimare o urmăreşte, nu-i acel preluat
patron dela muncitori, ci acel preluat de negustor sau
ant dela cumpărător. Fără îndoială, în fapt, mun-
constitue massa consumatorilor şi, prin urmare,
sul lor e acelaşi, dar e înfăţişat sub o faţă diferită,
forţă de consumaţie şi nu ca forţă de muncă.

Mai mult şi'n baza chiar a caracterului pe care l'am
tat, cooperaţia nu se preocupă deloc de lupta de clasă;
desocoteşte chiar, deoarece consumatorul nu prezintă
clasă specială, ci toată lumea, fără deosebire de pro-
nici chiar de vârstă sau de sex: interesul lui se con-
dă deci absolut cu interesul public. E adevărat că nu
societăţile cooperative au de scop vânzarea, ci şi
producţia, creditul, construcţia, etc. Totuşi, societatea de
sum ia din ce în ce rolul predominant, care tinde să
absoarbă pe celelalte, sau cel puţin care trasează di-
tivele mişcării.

Cooperaţia nu numai că nu împinge la luptă, dar se
te chiar spune că orice formă de asociaţie cooperativă
drept caracteristică desfiinţarea unui conflict oare-
, a unui duel de interes antagonist: — asociaţia de
sum suprimă conflictul între cumpărător şi vânzător;
cea de construcţie conflictul între proprietar şi lo-
tar; — cea de credit, conflictul între creditor şi de-

bitor; — cea de producţie, conflictul între p
salariat.

4° Insfârşit, cooperaţia, sub diferitele sale
— consumaţie, credit sau producţie — pret
exercite o acţiune nu numai economică, ci
rală. In adevăr, nu face apel, pentru opera d
cipare, la revoluţie şi nici la acţiunea coercitivă a
ci la forţele morale: energia individuală şi spir
solidaritate, forţe cari, în general, sunt în opozi
pe care le împacă — şi tocmai asta face virtutea
cativă [1]. Ia drept deviză, în acelaş timp, *self-h*
adică mândria de a face faţă nevoilor prin propri
mijloace, de a fi singură negustorul, bancherul,
mutătorul, patronul său — şi *fiecare pentru to*
dorinţa de a căutà liberarea nu numai pentru
şi pentru altul şi prin altul, nevoind să aducă
numai a sa.

Acestor inspiraţii morale, tot atât şi poate mai
decât avantagiilor politice, îşi datorează cooperaţia
tenţa. Dânsa sedusese pe „socialiştii-creştini“ din A
pe la mijlocul ultimului secol; dânsa a inspirat, cu
feisen şi imitatorii săi, societăţile de credit rural;
element mistic propagă azi mişcarea cooperativă, c
ligie nouă, printre populaţiile imensii Rusii.

---

[1] Una din primele societăţi cooperative fundate la Lyon în
luase această emblemă: *Au commerce véridque*, înţelegând
asta că voià să imagineze domnia adevărului în raporturile
merciale — şi numai aceasta ar fi o mare revoluţie morală.

PARTEA II

VERSELE CATEGORII DE COPĂRTAŞI

CAPITOLUL I

PROPRIETARII FUNCIARI [1]

I

Evoluţia proprietăţii funciare.

Am văzut cari sunt *principiile* cari conduc repartiţia
ţăţiilor, atât acele cari sunt aplicate în prezent cât şi
le propuse pentru a le înlocuì. Să vedem acum cari
sunt *persoanele* care se prezintă ca *copărtaşe* şi care e
parten pe care o cere fiecare. Se înţelege dela sine că nu
om examina reclamaţiile individuale, ci acele formulate
de câteva grupe de populaţie mai importante, de „clase“
cum se spune, adică de toţi aceia cari, uniţi printr'o co-
munitate de interese, invoacă aceleaşi titluri la împăr-
ţeală. Pretenţiile acestor copărtaşi fiind antagoniste
trebuie să ne aşteptăm ca ele să creeze o stare de luptă
permanentă între aceste clase.

Cari sunt titlurile pe care le invoacă fiecare dintre

[1] Clasa proprietarilor funciari cuprinde trei categorii, adică *a*) proprietarii „valorificând“ prin salariaţi; — *b*) proprietarii arendându-şi pământurile; — *c*) propretarii cultivându-l singuri, cari coresund cu ceiace am numit capitalişti activi (întreprinzători), capitaliştii pasivi (rentieri), lucrători autonomi. Totuşi, separaţia nu-i prea rigidă, căci se întâmplă adesea că acelaş proprietar exploatează direct unele pământuri şi dă cu arendă pe celelalte, sau care, fiind arendaş, posedă totuşi şi pământuri în plină proprietate.

09621. — Biblioteca Universitară, IV

ele? Vom lua numai pe cele patru clase-tip: propr[illegible] funciar care încasează *rente;* capitalistul rentier [illegible] casează *dobînda;* — lucrătorul care primeşte [illegible] antreprenorul care încasează *profitul*[1].

Cât despre cea ce se chiamă „clase de mij[illegible] ceasta, economiceşte vorbind, nu este o clasă, şi nu [illegible] fi vorba să-i se deschidă un capitol special la car[illegible] *partiţiei* căci în ceia ce o priveşte nu are loc pont[illegible] aci, fiecare pontează proprietatea a ceia ce produ[illegible]

Nu numai că aproprierea pământului e consacra[illegible] tăzi de toate legislaţiile, însă e considerată ca propr[illegible] tea tip: când se vorbeşte de „proprietate", fără alt [illegible] cativ, fiecare ştie că-i vorba de proprietatea funcia[illegible]

Totuşi, se poate socoti ca demonstrat, cu toate [illegible] versele ce existau mai ales în ultimul timp, că pro[illegible] tatea funciară e de dată relativ recentă şi că a [illegible] pinat multe greutăţi până să se poată construi.

Se poate deosebi în evoluţia proprietăţii funciare [illegible] trepte succesive, pe cari le vom arătà pe scurt.

1° E uşor de înţeles că proprietatea funciară n'are [illegible] la triburile cari trăesc din vânătoare, sau chiar la pop[illegible] rele de păstori, cari trăesc în stare nomadă. Ea nu [illegible] poate naşte decât odată cu agricultura. Şi chiar în [illegible] mele faze ale agriculturii, ea nu-i încă constituită [illegible] primul rând pentrucă pământul, în timpul acestei [illegible] rioade, fiind în cantitate mare, nimeni nu simte nev[illegible] să determine partea sa; în al doilea rând, pentrucă pr[illegible] cedeele agricole sunt încă în stare embrionară, cult[illegible] torul îşi părăseşte ogorul de îndată ce-i epuizat, pent[illegible] a-şi luà un altul.

Pământul e la început cultivat dacă nu în comun, [illegible] puţin fără deosebire: aparţine societăţii întregi sau [illegible] bine zis tribului. Numai fructele aparţin producătorul[illegible]

2° Totuşi, populaţia devine din ce în ce mai stabilă [illegible]

[1] Ar mai fi de considerat alte două categorii de copărtaşi, [illegible] şi Statul, căci şi unul şi altul preferă o parte care nu-i ragilea[illegible] din venitul general, prin *pomană*, cel de al doilea prin *impo*[illegible] numai că acestea sunt venituri de a doua mână. Aci ne lipseşte [illegible] spaţiul ca să putem vorbi despre acestea. Vezi *Cursul*.

[illegible] mai mult de pământ: devine şi mai densă şi [illegible] nevoia de a recurge la o cultură mai productivă. [illegible], primei faze îi urmează o a doua, aceia a pose[illegible] temporare, cu *împărţeala periodică*.

[illegible]ântul, cu toate că a fost considerat întotdeauna ca [illegible]ând societăţii, e împărţit în mod egal între toţi [illegible] de familie, încă nu în mod definitiv, ci numai pentru [illegible] timp oarecare: în primul rând numai pentru un an, [illegible] acesta-i ciclul obişnuit al operaţiilor agricole, [illegible] încetul cu încetul, pe măsură ce procedeele agri[illegible] perfecţionează şi cultivatorii au nevoie să dispună [illegible] spaţiu de timp din ce în ce mai mare pentru lucră[illegible] lor — pentru perioade de timp din ce în ce mai pre[illegible]. Acest regim al împărţelii periodice se găseşte şi [illegible] într'una din ţările mari ale Europei, în Rusia, sub [illegible] celebră a *mirului*.

[illegible] Vine o zi când aceste împărţeli periodice cad în des[illegible]nuinţă — cei cari şi-au îmbunătăţit pământurile nu [illegible] mai supun de bună voie unei operaţii care-i păgubeşte [illegible] mod periodic, şi în profitul comunităţii, de plus-valuta [illegible]orită numai lor — şi se ajunge la constituirea *proprie*[illegible] *familiale*, fiecare familie rămânând astfel proprie[illegible] definitivă a lotului său. Totuşi, nu-i încă pro[illegible]tatea individuală, căci nu există încă dreptul de a [illegible]pune: capul familiei nu poate nici să vândă pământul, [illegible] să-l dee, nici să dispună de el după moarte, tocmai [illegible]trucă-i considerat ca un patrimoniu colectiv şi nu ca [illegible] proprietate individuală. Acest regim se află şi astăzi [illegible] în comunităţile de familie din Europa orientală, [illegible] ales în *Zadruga* din Bulgaria şi Croaţia, cari nu[illegible] până la 50—60 de persoane, însă tind să dispară [illegible]stul de repede, în urma spiritului de independenţă al [illegible]erilor membri ai familiei.

4° Evoluţia proprietăţii funciare trece prin o fază [illegible], cu toate că-i occidentală prin natura sa, nu a [illegible]psit, din nenorocire, din istoria societăţilor omeneşti: [illegible] vorba de cucerire. Nu se găseşte un singur teritoriu, [illegible] pe suprafaţa pământului, care să nu fi fost, la o

epocă oarecare, răpit cu forţa populaţiei care
pentru a fi atribuit rassei cuceritoare.

Totuşi, învingătorii, tocmai pentrucă erau înv
şi stăpâni, nu s'au străduit să cultive pământul
buindu-şi numai proprietatea legală, „domeniul e
cum se spuneà odinioară, au lăsat populaţiei supu
sesia pământului, sub formă de posesie (*censiv*
ceastă posesie, la început viageră şi inalienabilă, a
prin a deveni o adevărată proprietate, limitată
de însăşi condiţiile concesiei care fusese făcută cu
torului, de servituţile ce-l apăsau, de redevenţele
obligat să plătească proprietarului stăpânitor, pri
posibilitatea de a înstrăinà fără autorizarea a
Acest sistem, care, în timp de mai multe secole, a
ca bază constituirii sociale şi politice a Europii, sub
feudal, mai păstrează încă urme în oarecari ţări. În
glia, mai ales, aproape întreaga proprietate funcia
păstrat, în drept, forma unei posesii şi este încă
ţuită de o mulţime de legături, de cari se silesc cu
greutate s'o desfacă [1].

5° Desvoltarea individualismului şi a exigibil
civile, suprimarea sistemului feudal, mai ales în ţările
au suferit influenţa Revoluţiei franceze din 1789
adus o a cincea fază, aceia chiar, care s'a realizat
timpurile noastre: constituirea definitivă a *proprietă*
funciare libere, cu toate atributele ce comportă drep
de proprietate [2]. Totuşi această proprietate funciară,
cum a fost constituită, de pildă de Codul Napoleon,
este, din toate punctele de vedere, identică cu proprietat
mobiliară: diferă de aceasta prin numeroase carac

[1] „Astfel se stabileşte, în dreptul nostru englez, maxima fu
damentală în ceiace priveşte posesia pământului, adică: regel
singur stăpân şi proprietar al tuturor pământurilor din regat
său". (*Commentaires* de Blackstone).

[2] Mai sunt încă unele servituţi, ca o amintire a comunităţ
primitive, de exemplu obligaţia de a tolerà adunarea spicelor după
seceriş sau adunarea ciorchinelor după culesul viilor. Şi, celace
cu totul curios, e că este interzis proprietarului să culeagă
chinele rămase în propria lui vie! Procese-verbale au fost adesea
dresate pentru această contravenţie.

are jurisconsulţilor, însă trăsătura distinctivă o for-
greutăţile, mai mult sau mai puţin mari, impuse
lui de înstrăinare sau de dobîndire. E deajuns să
m inalienabilitatea imobilelor pentru femeile mă-
sub regimul dotal sau pentru copii sub tutelă, for-
tile cerute de transfertul imobilelor, taxele enorme
ce aceste mutaţii, etc.

Pentru a puteà asimilà în întregime proprietatea
ară proprietăţii mobiliare şi a însemnà astfel ultimul
al acestei evoluţii, mai rămâneà de străbătut o etapă:
dizarea proprietăţii funciare, adică posibilitatea
ru orice individ, nu numai de a posedà pământul, ci
de a dispune de dânsul cu aceiaşi uşurinţă ca şi de
obiect mobil oarecare. Acest ultim pas a fost făcut
tr'o ţară nouă, în Australia, prin sistemul celebru cu-
sul sub numele de sistemul Torrens, care transformă
tul de proprietate asupra pământului în simple în-
ţii într'un registru şi îngăduie astfel proprietarului
şi poarte pământul în buzunar, sub forma unei foi de
tile, şi să o transfere dela o persoană la alta cu
aşi uşurinţă ca şi pe o trată. Se duce campania de
iva vreme pentru a introduce acest sistem şi în ţările
trânei Europe: e probabil ca logica faptelor şi înlăn-
rea naturală a evoluţiei ce am schiţat vor sfârşi prin
l face să triumfe pretutindeni [1].

Concluzia ce se desprinde din această repede trecere
în revistă, e deci că proprietatea funciară a evoluat în
mul progresiv şi constant dela forma colectivă către for-
ma individuală, şi tinde să se apropie din ce în ce mai
mult de proprietatea lucrurilor mobile şi a capitalurilor,
până la a se confundà cu aceasta.

7° Se pare că trebuie să ne aşteptăm încă la o altă
etapă, aceia în care proprietatea funciară va fi repre-
zentată printr'o acţiune, adică printr'un titlu nominal

[1] Scopul sistemului Torrens, după cum declară autorul însăşi
este de a liberà proprietatea funciară de toate legăturile care îm-
piedecă liberul acces: „asemănătoare acelor grape, poduri mobile
şanţuri cari împiedecau accesul castelelor strămoşilor noştri".

sau chiar la purtător? Dar va trebuì, pentru ace[illegible] întreprinderea agricolă să fi luat, ca şi cea indu[illegible] forma unei *societăţi anonime:* ori, acest sfârşit [illegible] evoluţiei nu pare a se puteà realizà pentru prop[illegible] funciară: cel puţin experienţele făcute până astă[illegible] reuşit.

II

Venitul funciar. — Legea rentei.

Primii economişti — Fiziocraţii, Adam Smith, [illegible] Say — susţineau că pământul *produceà renta* prin[illegible] suşire naturală, în acelaş fel cum produce roadele [illegible] o asemenea doctrină erà periculoasă pentru apărare[illegible] prietăţiĭ funciare, căci îndemnà a se pune urmă[illegible] întrebare: pentruce renta, dacă e un dar al naturii, [illegible] comună tuturor oamenilor? Cu ce drept proprie[illegible] acaparează şi deşi au primit-o gratuit dela natură, [illegible] să fie scump plătită de către oamenii lor? La aceast[illegible] trebare, părinţii Economiei Politice dădeau răspu[illegible] diferite. Unii, Fiziocraţii, susţineau că proprietarul [illegible] mântului este învestit cu funcţia de a distribuì bo[illegible] şi renta ce încasează nu-i decât un fel de onorari[illegible] acestei înalte funcţii. Insă Turgot şi după dânsul J. [illegible] Say, văd foarte simplu în proprietatea pământului [illegible] *monopol* rezultând din luarea în posesie. N'ar ma[illegible] renta, în fapt, dacă pământul ar fi în cantitate nelimit[illegible] ca şi aerul, apa, lumina — şi acesta-i cazul în ţările [illegible] unde e pământ liber la discreţie. Insă, în toate ţările, [illegible] zultă, spun, ei, că deţinătorii acestui pământ pot sco[illegible] un venit, fie vânzând scump aceste daruri ale naturii, [illegible] închiriind pe bani pământul însăş. Renta funciară le [illegible] păreà deci ca beneficiul *unui monopol* — fapt ce nu [illegible] menit s'o reabiliteze [1].

[1] Iată ce spune Adam Smith: „In agricultură, natura munce[illegible] laolaltă cu omul şi partea sa e reprezentată adesea o treime [illegible] niciodată mai puţin de sfertul produsului total". Se poate [illegible] sidera renta ca produsul acestei forţe a naturei.

[illegible]altfel, trebuie să spunem că aceşti economişti nu se [illegible]pau *să justifice* renta, ci numai să-i *explice* exis[illegible] şi această atitudine este, dealtfel, cea mai conformă [illegible] ştiinţifice.

[illegible] asemenea explicare nu puteà satisface spiritul subtil [illegible] Ricardo, căci ştim că acest mare economist e prin[illegible] autor al doctrinei care bazează valoarea pe muncă [illegible] costul de producţie. Deci, deoparte, nu puteà ad[illegible] fără a-şi ruinà doctrina, că valoarea pământului [illegible] productelor sale ar fi creiată direct şi nici chiar în [illegible]borare cu natura. Pe de altă parte, trebuià totuşi să [illegible] că venitul pământului reprezintă ceva mai mult [illegible] munca de cultură, deoarece vedeà în Anglia că orice [illegible] de pământ îşi găseà arendaş: ori, nu poţi fi aren[illegible] decât dacă după ce ai trăit şi ţi-ai plătit toate chel[illegible] de cultură, mai găseşti asupra productelor un ex[illegible] îndestulător pentru a-ţi puteà plăti arenda. Pen[illegible] explicà acest caz, greu de descurcat, Ricardo ima[illegible] faimoasa teorie a rentei funciare, cea mai vestită [illegible] Economia politică şi care a servit drept temă, un se[illegible] întreg, discuţiilor economiştilor.

Această lege e înfăţişată sub două aspecte, ce trebuesc [illegible]voltate: — sub forma, care se poate numì *statică*, ex[illegible] renta funciară, prin felul cum se fixează preţul pro[illegible]lor agricole pe piaţă; — sub forma, care se poate [illegible] *dinamică*, arată creşterea gradată a rentei funciare [illegible] istoria economică. Sub această ultimă formă, legea [illegible] a impresionat cel mai mult spritele, însă sub prima [illegible] aduce contribuţia cea mai preţioasă ştiinţei econo[illegible]. Să începem deci prin aceasta.

Să considerăm câteva sute de saci de grâu vânduţi pe [illegible] piaţă. Evident, n'au fost toţi produşi în condiţii iden[illegible]: unii au fost obţinuţi cu ajutorul îngrăşămintelor şi [illegible] grea, alţii au crescut ca dela sine pe un teren fer[illegible]; aceştia sosesc din San-Francisco, după ce au ocolit [illegible] Horn, ceilalţi vin dela moşia învecinată. Dacă fie[illegible] sac ar purtà scris pe o etichetă, costul său de pro[illegible]ducţie, nu s'ar puteà găsì nici doi poate, pe care să se

citească același cifre. Să presupunem, de pildă, [illegible] sacul A costă 10 franci cheltueli de producție, [illegible] C 12 fr., până la Z, care a costat 20 frs.

Știm însă, pe de altă parte, că n'ar puteà fi [illegible] decât un singur și același preț pentru produse [illegible] Prețul de vânzare al acestor saci de grâu va fi [illegible] laș. Atunci, cum prețurile de cost fiind cu totul [illegible] și prețurile de vânzare fiind toate [illegible] stabili coincidența dintre prețul de cost și cel de [illegible] totul diferite și prețurile de vânzare fiind toate [illegible] s'ar puteà stabili coincidența dintre prețul de cost [illegible] de vânzare?

Iată răspunsul: coincidența va aveà loc numai [illegible] prețul de vânzare și cel de cost al sacului a cărui [illegible] ducție a fost cea mai costisitoare — fie sacul [illegible] costat 20 fr., în exemplul ce-am luat. Motivul [illegible] simplu: trebuie ca prețul de vânzare să fie cel puțin [illegible] destulător pentru a acoperi cheltuielile negustorului [illegible] norocos, care a produs grâu în condițiile cele mai [illegible] favorabile, căci, dacă ar fi altfel, acesta n'ar mai [illegible] nimic pe piață; or, presupunem că nu-i superioară [illegible] cantitatea de grâu și că ne-am puteà dispensà de [illegible] sac Z, și prin urmare de concursul acestui ultim [illegible] ducător.

Ajungem deci la concluzia că oridecâte ori [illegible] identice se vând pe aceiași piață, valoarea tuturor [illegible] să coincidă cu costul maxim de producție.

Or, e limpede că acest preț de 20 fr. va lăsà un [illegible] ficiu diferențial tuturor producătorilor de saci de [illegible] al cărui cost de producție e mai mic: — beneficiul [illegible] pentru acela al cărui sac de grâu costă 10, de 8 [illegible] acela al cărui grâu costă 12, de 5 pentru acela al [illegible] grâu costă 15, etc. Acesta-i venitul din aceste [illegible] regulate, cari se numește, propriu zis, *renta*.

Demonstrația e din cele mai elegante, căci rezultă [illegible] tradiția care părea de nedeslegat. Cu toate că dă [illegible] facție legii valorii de cost, așà cum o concepeà [illegible] arată totuși că în preț este ceva mai mult decât costul [illegible]

[illegible] — pentru toți sacii, afară de unul. Soluția [illegible] este că prețul grâului din toți sacii e determinat [illegible] de producție al unuia dintre ei, al aceluia *care [illegible] produs în condițiile cele mai defavorabile*. Această [illegible] propusă, fixează prețul pe piață — sub condiția, [illegible] bine, ca ca să fie indispensabilă — și toți ceilalți [illegible] beneficiază de o limită mai mult sau mai puțin ridi- [illegible] între acest preț identic pentru toți și costul lor res- [illegible] de producție cu totul diferit.

[illegible] teză implică faptul că va fi întotdeauna cel [illegible] lucrată de pământ, cea care produce grâul din sacii [illegible] goria Z, care nu dă rentă funciară, nimic altceva [illegible] venitul capitalului și muncii cheltuite, și aceia [illegible] rolul decisiv, pentrucă servește de limită tuturor [illegible].

[illegible] despre venitul tuturor celorlalte ogoare, nu trebuie [illegible] spun că este datorit fertilității lor (căci dacă ar fi [illegible] deopotrivă de fertile, prețul grâului s'ar conduce [illegible] toate după același cost de producție și n'ar mai fi [illegible] rentă), ci nefertilității ogoarelor concurente, nu ge- [illegible] lității, ci sgârceniei naturi[1]. Situația proprietarului [illegible] pământ fertil constitue un privilegiu, un monopol, [illegible] un monopol de o natură cu totul particulară, căci [illegible] nu din facultatea de a puteà vinde mai scump, ci [illegible] de a puteà produce mai ieftin. Vorbe! se va zice, [illegible] când pe când monopolistul aduce un prejudițiu pu- [illegible] ridicând prețul peste măsură, proprietarul ren- [illegible] face altceva decât să suporte prețul fixat pe piață

[illegible] spunea: „ Nu renta determină prețul grâului, ci pre- [illegible] determină renta“.

[illegible] formulă celebră deasemenea, se poate traduce: *renta nu [illegible] cheltuielile de producție*. Numai salariul și dobînda cons- [illegible] cheltuielile de producție — și, prin acestea, sub acțiunea con- [illegible] valoarea produsului. Totuși, această chestie e una din cele [illegible] și mai controversată din economia politică teoretică. Vom [illegible] atunci când va fi vorba de profit. Din punct de vedere [illegible] se trage această concluzie interesantă și de care s'a folosit [illegible] Mill și Henri George (vezi mai departe, *Naționalizarea [illegible]*), anume că s'ar puteà confiscà de impozite totalitatea rentei [illegible], fără ca prețul grâului să se resimtă.

de legea preţului, cu alte cuvinte de către nece[illegible] când, totuşi, într'un spirit de generozitate, toţi [illegible] tarii pământurilor arabil ar voi să renunţe la ren[illegible] tul curent al grâului n'ar scădeà nici cu o par[illegible] foarte simplu un dar făcut arendaşilor sau cumpăr[illegible] lor imediaţi.

Se vede că în această teorie sunt numai rente [illegible] *ţiale*, ceiace înseamnă că n'ar existà renta, dacă [illegible] terenurile ar fi de aceiaşi calitate. Or, în această pri[illegible] teoria lui Ricardo pare, dacă nu neexactă, cel puţ[illegible] complectă ca explicare a rentei. In fapt, se poate [illegible] crede că dacă toate pământurile Franţei ar deveni [illegible] tice, această egalizare ar aveà de rezultat să facă să [illegible] renta şi cu ea şi valoarea venală a tuturor pământu[illegible] Renta ar existà totuşi, desigur, cu toate că, în ipo[illegible] egală pentru toate pământurile[1]. Trebuie deci să [illegible] vre-o altă temelie, nu numai relativă, ci absolut[illegible] iată-ne readuşi prin aceasta la explicaţia monopolul[illegible]

Insă, teoria lui Ricardo are totuşi o valoare doctri[illegible] incomparabilă şi, aşà cum este, s'a lărgit mereu, în[illegible] zându-şi stăpânirea cu mult peste proprietatea funci[illegible] Legea rentei se manifestă în toate ramurile ştiinţei [illegible] nomice şi pretutindeni unde e vre-o neegalitate de situ[illegible] în producţie. Deatfel, Ricardo însuşi spusese acea[illegible] foarte limpede. Pretutindeni unde produse similare [illegible] vândute cu un acelaş preţ, cu toate că sunt obţinute [illegible] condiţii cu totul neegale, fenomenul rentei, care rezul[illegible] din excesul preţului de vânzare asupra costului de pr[illegible] ducţie, se manifestă în profitul producătorilor celor m[illegible] bine serviţi de împrejurări. Şi vom vedeà că „profitul" însăşi e tot un fel de rentă.

Totuşi, nu trebuie să spunem că doctrina lui Ricardo s'ar fi omorît prin extindere, şi să facem din aceasta un argument de negare, căci legea rentei apare cu puterea

[1] Afară de cazul când am presupune că egalizarea s'ar regulà după nivelul pământurilor foarte fertile, în cazul acesta supra abondenţa produselor ar puteà să aibă în fapt rezultatul de a face să piară renta.

„legi" numai exclusiv ca atribut al proprietăţii fun[illegible] şi, ca atare, e un fenomen permanent şi care se im[illegible] atât timp cât cel puţin condiţiile economice generale [illegible] al culturilor, densitatea populaţiei, etc.) despre [illegible] vom vorbì, nu se vor fi modificat. De fapt, pretu[illegible], acest fenomen nu se manifestă decât temporar, [illegible] acolo, în general, producătorii cei mai favorizaţi [illegible] suficienţi pentru a aprovizionà piaţa, mărind la ne[illegible] producţia. Este interesul lor, în loc de a vinde cu [illegible] preţuri, să le scoboare în aşà fel, încât să vândă [illegible] ieftin decât concurenţii lor şi astfel să-i gonească cu [illegible] după piaţă. Câştigă mai puţin la fiecare ar[illegible] în parte, însă se despăgubesc prin cantitate.

Iată de ce în industrie, cu toate că şi acì e adevărat că [illegible] general al pieţii, la un moment dat şi pentru fie[illegible] zi, e determinat de costul de producţie maxim, *cu* [illegible] este determinat, dimpotrivă, *de costul de produc*[illegible] *minim*, ceiace constitue, dealtfel, un avantaj însem[illegible] pentru societate şi care se traduce în fapt, prin mic[illegible] treptată a profitului. Cu totul altfel se întâmplă [illegible] producţia agricolă, unde-i temut că preţurile vor fi determinate de un cost de producţie mereu crescând, ceiace se va traduce prin o creştere progresivă a rentei funciare.

Dar iată-ne în faţa celui de-al doilea aspect al legii lui Ricardo.

III

Creşterea rentei şi plus-valuta.

La origine, spune Ricardo, oamenii nu aveau nevoie să cultive decât o mică cantitate de pământ, alegând pe cea mai bună. Totuşi, cu toată fertilitatea acestor pământuri, aceşti primi ocupanţi nu scot din exploatarea lor un venit superior aceluia pe care l-ar puteà scoate din orice întrebuinţare a muncii şi capitalului. In fapt, cum erau pământuri să mai rămână, sunt supuşi legii concurenţii, care coboară valoarea produselor la nivelul preţului de cost. Nu încasează rente, în sensul propriu al acestui cuvânt.

Vine o zi însă, când creşterea populaţiei cere ... tere de producţie, şi, de atunci, terenurile de cat... întâia fiind toate expropriate, *trebuesc cultivate ... turile mai puţin fertile*, adică pământurile unde ... de producţie va fi mai ridicat. Presupunând că ... turile de categoria întâi dau 30 hl. de grâu pe hec... o cheltuială de 300 frs., ceiace face să vină hectol... 10 frs., vor rămâne, totuşi, terenuri de a doua categ... căci acestea vor produce, cu aceiaş cheltuială, ... 20 hl., ceiace va face să revină costul de producţie ... cărui hl. a 15 fr. Evident, proprietarii de a doua ... gorie nu vor puteà să cedeze grâul sub acest preţ, ... fi în pierdere şi n'ar mai produce: ori, am presupus ... nu se putea lipsì de ele. Şi-i tot aşà de evident că ... prietarii pământurilor ocupate mai întâiu nu-şi vor ... plăcerea să vândă grâul pe un preţ inferior aceluia al ... cinilor; îl vor vinde deci tot cu 15 fr., dar, pentrucă ... grâu nu-i costă decât 10 fr., vor realizà un beneficiu ... 5 fr. de hl. sau de 150 frs. la hectar. Vom regăsì ... limita între costuri de producţie *diferite* şi un preţ ... vânzare *uniform*, pe care-l găsisem, pe o altă cale, ... capitolul precedent şi care e, tocmai ceiace este în vo... larul Economiei politice, unde acest cuvânt celebru s'a ... cetăţenit, *renta*[1]. Mai târziu, creşterea populaţiei, ... nu mai conteneşte, cerând încă un supliment de hra... constrânge pe oameni să cultive terenuri de calitate ... mediocră şi cari nu vor produce, de exemplu, decât 15 ... de grâu pe hectar: astfel, preţul de cost al hectolitrului ... se va ridicà la 20 fr. şi, pentru aceleaşi motive desvoltate ... adineauri, va ridicà în aceiaşi proporţie preţul tuturor ... hectolitrilor pe piaţă. Din acest moment, proprietarii te... renurilor ocupate mai din vreme, vor vedeà renta lor ... dicându-se la 10 f., şi proprietarii terenurilor de a doua ... categorie vor vedeà, la rândul lor, revenindu-le o rentă ... de 5 fr.

[1] Acest cuvânt nu-i altceva decât cuvântul englezesc francizat *rent*, ceiace însemna arendă; e regretabil însă că nu s'a creiat un cuvânt special pentru a arătà această categorie de venituri, căci ea trebuie de fel să fie asimilată arendei, după cum vom vedeà.

...ar, se va spune, dece să presupunem că oamenii vor ...ligaţi, pentru a mări producţia să cultive mai bine ...nturile bune? — Se poate aceasta, fără îndoială, însă ...tem să ne amintim că'n virtutea legii venitului ne... ...orţional, orice creştere de venit cere o creştere de ...uieli mai mult decât proporţionale şi, prin urmare, ...strage o creştere a cheltuelilor de producţie. Dacă, ...tar pământuri, cari dădeau 30 hl. pe hectar, cu o ...tuială de 300 franci, li s'ar cere 60 hl., îi vom puteà ...ine poate, dar va trebuì să cheltuim pentru aceasta ... frs. şi preţul de cost al fiecărui hectolitru se va ridicà ...ud la 15 frs.! Rezultatul final va fi deci exact acelaş ... şi în cazul precedent, acela în care s'au defrişat pă...nturile de a doua categorie. Trebuie să recitim capi...ul asupra *legii venitului neproporţional* cu care legea ... Ricardo e strâns unită.

...easta „ordine a culturilor", cum o numeşte Ricardo, ...ate să se prelungească la infinit, având întotdeauna de ...*ut să ridice preţul alimentelor în paguba consumatori...r şi să mărească renta în profitul proprietarilor*, cari văd ...nturile lor crescând fără a-şi dà osteneala, *unearned ...rement*, creştere necâştigată, spuneà Stuart Mill.

...reşterea rentei nu corespunde deci nici unei creşteri ...ale a bogăţiilor pentru societate, ci mai degrabă unei ...ăciri, căci înseamnă că un popor e mai sărac atunci ...ând se află constrâns să recurgă, pentru a trăì, la pă...nturi mai sărace. Această ideie desvoltată, a dat naştere ...lebrei deosebiri dintre rentabilitate şi producţie.

...poziţia între interesul individual al proprietarului şi ...teresul societăţii, apare mai limpede încă în faptul că ...ice progres agricol trebuie să aducă o micşorare a rentei: ...easta consecinţă, oricât de paradoxală ar părea, e carac...teristică teoriei lui Ricardo. Dar de ce? La prima vedere ...m fi ispitiţi să credem contrariul (şi aceasta ar fi, de...igur, părerea proprietarului) că orice progres agricol ...trebuie să se traducă prin o creştere de rentă şi, prin ur...mare, prin o mărire a rentei? — Nicidecum, spune Ri...ardo, căci aceste progrese, îngăduind să se sporească ve-

nitul pământurilor bune, vor aveà, în mod necesar, efect să facă *nefolositoare cultura pe pământurile*. Acestea vor fi deci părăsite, sau transformate în păduri, etc., şi cum tocmai ele menţin preţul grâului, nivelul cel mai înalt, presiunea lor încetând, nivelul ţurilor va scădeà până la gradul însemnat de costul producţie pe pământurile bune; cultivate prin preţul noui, şi în acelaş timp renta, care nu-i decât rezultat preţurilor, va scădeà. Proprietarul va aveà deci [illegible] în mod individual, să aplice cutare sau cutare perfecţionare agricolă, dar acest progres devenit *general* e contrariu intereselor sale.

Aceasta-i teoria lui Ricardo. S'a zis că nu corespunde de fel realităţii istorice şi că-i numai o concepţie *a priori* imaginată pentru a-şi sprijinì teza asupra valorii-muncă. Un economist american, Carey, a pretins chiar să desmintreze, şi nu fără dreptate, că ordinea culturilor, în fiecare tate, a fost tocmai inversă, anume că cultura a început cu pământurile mai puţin fertile, cele mai uşoare, pentrucă erau cele mai uşor de cultivat, sau cu cele aşezate pe înălţimi, pentrucă erau cele mai uşor de apărat — numai încet şi progresiv agricultura, întrebuinţând unele mai bune şi mai bine conduse, a putut să defrişeze pământurile bogate şi mai grele, apărate prin chiar excesul de vegetaţie [1].

Dar nu-i contradicţie între cele două teze.

Căci, în primul rând, se poate spune că şi unul şi altul au dreptate, judecând după locul unde au trăit. Ricardo trăià în Anglia, într'o ţară insulară, individualizată de secole, şi unde valoarea pământului creşteà odată cu populaţia. Carey erà spectatorul unei Lumi noui, unde pământurile erau supra-abondente şi unde nu se întrebuinţau decât acelea la care se puteà ajunge şi cultivà mai uşor.

De altă parte, totul depinde de ceiace se numeşte cele *mai bune pământuri*. Dacă înţelegem prin aceasta pe acei

[1] Carey, *Science Sociale* (tradusă în franţuzeşte).

[illegible], la analiza chimică, se găsesc a fi cele mai bogate [illegible] fosfaţi, potasiu, atunci teoria lui Ricardo ar puteà [illegible]; însă Ricardo înţelege prin pământuri cele mai [illegible] pe acelea cari dau maximum de produse pentru mi[illegible] de muncă; nu judecă ca chimist sau ca agronom, [illegible] economist, din punct de vedere hedonistic.

[illegible], interesul discuţiei e următorul: dacă-i ade[illegible], după cum crede Carey, că în fiecare ţară — şi în [illegible] în general — pământurile cele mai bogate, în sen[illegible] al acestui cuvânt, cari rămân încă în rezervă, cul[illegible] neîntrebuinţând decât pe cele mai sărace, în acest [illegible] ar fi locul să prevedem pentru viitor un venit cres[illegible] al pământului, abundenţa în ieftinătatea produselor [illegible]entare şi, ca consecinţă, o coborîre treptată a rentei [illegible] cel mai mare avantagiu al consumatorilor şi al [illegible]ţii întregi. Renta s'ar liberà astfel de acest caracter [illegible] pe care îl are în teoria lui Ricardo.

Dar iată atunci teza luată sub o altă formă, aceia a [illegible] *plus-valutei* crescânde a pământului, şi care ar con[illegible] teoria lui Ricardo, cu toate că s'ar sprjinì pe o ar[illegible]mentare deosebită şi mai degrabă inversă. A găsit în Henri George interpretul cel mai eloquent [1].

Ea nu reprezintă renta ca datorită sgârceniei Naturii, [illegible]ţii crescânde a culturii, creşterii preţului grâului, [illegible] dimpotrivă, ca rezultanta tuturor cauzelor de progresc [illegible] — creşterea populaţiei în primul rând, dar de[illegible]menea şi o creştere a bogăţiei, ordinei, siguranţei, pro[illegible]sul ştiinţei, desvoltarea mijloacelor de transport, etc., [illegible] toate fac să crească valoarea pământurilor — şi a[illegible]sta independent de orice muncă a proprietarului care [illegible], după expresia pitorească a lui Henri George, decât [illegible] stea şi să-şi fumeze pipa, aşteptând plus-valuta in[illegible]ilibilă.

In această doctrină, spre deosebire de aceia a lui Ri-

[1] Vezi cartea sa celebră *Progrès et Pauvreté*, tradusă în limba franceză. In ceiace priveşte soluţia preconizată de Henri George, vezi mai departe.

cardo, nici nu se mai poate nădăjdui că progresul ... agricole ar puteà să facă să scadă renta; fără ... acesta va aveà de scop să mărească cantitatea ... și, prin aceasta, să scoboare prețul: însă numai ... puțină vreme, pentrucă această sporire a produc... cole va determinà o înmulțire a populației și a ... care va mări valoarea pământurilor. Aci nu se ... ca în industrie, unde creșterea ofertei aduce cu ... preciere, pentrucă atunci când e vorba de pământul ... hrănește pe oameni, acesta creiază el însuși cerere...

Și acum să vedem ce spun faptele? Confirmă ... ceste teorii a creșterii progresive a valorii pământului ... le desmint?

Le confirmă cu mult sgomot, pentru două categorii ... proprietăți funciare: în primul rând pentru ... mânturile din țările noui și deasemenea pentru ... situate în orașe, cel puțin în acelea pe cale de ... ceiace-i cazul general. Insă, încât privește proprie... urbană, vom revenì.

In ceiace privește țările noui, dacă se ià ca ... Statele-Unite, țara care l-a inspirat pe Henri George, ... tisticele sunt impresionate. Intre 1850 și 1900, valo... proprietății agricole *(farms)* s'a ridicat dela 20 la 80 ... liarde și la 173 în 1916 (205 împreună cu clădirile). ... îndoială, se poate spune că această enormă plus-valuă ... pinde în mare parte de o întindere a suprafeței cultiv... însă aceasta n'ar fi suficient pentru a explicà, mai ales ... ceiace privește dublarea valorii din ultima perioadă ... 16 ani numai [1].

[1] Cum spune d-l d'Avenel: „La fiecare apus de soare, prosperitatea rurală înregistrează o creștere de 17 milioane frs." (1... Henri George făcuse mai de mult socoteala că fiecare ... sporea cu aproape 400 dolari (2.000 frs.) valoarea teritoriului ... telor Unite. Cum dela începutul secolului trecut au debarcat ... 20 milioane de emigranți, aceștia numai prin faptul prezenței ... dotează pământul american cu o plus-valuță de 40 milioane ... E deci multă nerecunoștință din partea Americanilor, în fapt, ... ridică azi atâtea piedici împotriva emigranților și că-i clasifică ... atâția de „indezirabili".

... în țările bătrâne ale Europii, statisticele sunt mai ... firmative și chiar par a dà dreptate tezei opuse, ... economiștilor din școala optimistă, cari nu vor ... nască ca lege o creștere a unei rente independente ... nice muncă individuală. Astfel, pentru Franța, ... cele, după ce au însemnat, e adevărat, o creștere ... a valorii pământului până în 1880, au înregistrat ... atunci o scădere însemnată, de un sfert aproape. ... plă același lucru în Anglia.

... pentru Franța, evaluările oficiale ale valorii pă... tal, la trei epoci, capital și venit (valoarea locativă ... global și pe hectar *(Annuaire Statistique*, 1913 ...

	Valoare totală (mil. de fr.)	Valoare pe hectar	Venit total (mil. de fr.)	Venit pe hectar
... 61	61.189	1.276	1.824	38
... 81	91.184	1.890	2.646	53
... 12	61.757	1.244	2.057	41

... reale că valoarea pământului, după ce s'a urcat cu ... 50% dela 1851 la 1881, s'a coborît exact la aceiaș ... ca în 1851 în primul an al acestui veac. Totuși, ... în loc de valoarea în capital, se ia veniturile, ar ră... o mică creștere de 7 până la 8% în 60 de ani: ... toată. E adevărat că dacă ne întoarcem la 1815, ... hectarului era socotită numai la 600 frs. Dela ... valoarea pământului a crescut mult, în urma cau... dar, totuși, nu atât de mult cât se spune în ...

... această retrogradare sau această întrerupere în ... ascendent al valorii pământului, e datorită con... pământurilor noui, care se exercită în urma ma... întreprinderi de colonizare și a marilor perfecționări ... mijloacele de transport, ca aceia care se manifestă de ... 40 de ani cu o intensitate surprinzătoare și care ... lărgit larg porțile grâului din America. Indii sau Au... și chiar cărnii, prin transporturile de vite netăiate ... de carne congelată.

Acest fapt nu contrazice deci teza lui Ricardo, cu toate

că mulţi economişti se servesc de dânsul ca de u
ment, pentru a demonstrà absurditatea acestei
legi — după cum nici starea staţionară actuală
laţiei nu demonsterază absurditatea legilor lui
— şi este foarte posibil să nu fie decât o simpl
plare în istoria economică[1]. A fost, în a doua jum
acestui veac, o asemenea desvoltare a defrişărilor
turilor neocupate, încât oferta de produse agricole
păşit capacitatea de absorbţie actuală, însă acest
nu va durà mult şi când aceste ţări noui vor fi pr
renta funciară îşi va reluà mersul întrerupt o
ultimii ani înaintea războiului, valoarea pământ
urcarea enormă a preţului produselor agricole.
să se arate destul de însemnată. Şi ce va fi după
Date fiind deoparte, urcarea preţurilor, care se v
ţine încă multă vreme şi hotărîrea fiecărei ţări
asigurà în viitor mijloacele de subsistenţă, cr
propriului său fond, este de prevăzut că valoarea
tului şi renta îşi vor reluà mersul ascendent.

In rezumat, dacă ne gândim că pământul reuneşte
nu în mod exclusiv, cel puţin într'un grad mai mult
cât oricare altă bogăţie, aceste trei caractere:

de a răspunde nevoiei celei mai esenţiale a
omenesc, aceia a alimentaţiei;

de a aveà o durată perpetuă sau, în orice caz, mai
gă decât aceia a umanităţii;

de a fi în cantitate limitată: limitată pentru fiecare
tegorie de cultură, limitată penru fiecare naţie, limitată
pentru populaţia globului pământesc; atunci urcarea

[1] Mai ales în ceiace priveşte Anglia, însă şi'n ceiace priveşte
Franţa, ea poate fi datorită în parte faptului că populaţia nu
şi mai ales la ţară, e în descreştere. In Germania, soldarea
şi a valorii pământului nu s'a manifestat; dimpotrivă, valoarea
pământului s'a întreit dela 1850 la 1900, şi în 1910 s'a mărit
cu 25%. Aceasta pentrucă'n Germania proprietatea funciară
apărată împotriva concurenţii de peste mare, decât în Anglia
că Germania beneficiază de o creştere a populaţiei pe care
întâlnim în Franţa.

şi nedefinită a valorii pământurilor va apare ca
tate de neînlăturat.

IV

Despre legitimitatea proprietăţii funciare.

Trebue să mărturisim că explicaţiile ce au fost date
proprietăţii pământului şi asupra rentei, par a
mite legitimitatea aceste instituţii şi opinia pro-
în general, anume: că-i baza ordinii sociale.
adevăr dacă proprietatea funciară este, după cum
Fiziocraţii, Adam Smith, J.-B. Say, etc., un
pul, depinzând de apropierea facultăţilor naturale
mântului, — pare mai greu de a înlătură apostrofa
Proudhon: „Cine a făcut pământul? Dumnezeu?... In
caz, proprietar, retrage-te".

Dacă preferim să credem, împreună cu Henri George,
valoarea pământului şi ascensiunea fatală a rentei sunt
efectele acţiunii cauzelor sociale — creşterea populaţiei,
progresul civilizaţiei, etc., — în acest caz, se pare că a-
ceastă valoare ar trebui să aparţină acelora cari au cre-
o adăugat societăţii, şi nu proprietarului, care nu e au-
tor.

Dacă preferăm teoria lui Ricardo, după care renta ar
fi autorită legii generale care conduce preţurile, situaţia
proprietarului ar fi ceva mai bună, căci ar puteà spune:
n'am luat nimic nimănui şi chiar dacă aşi lăsà renta
arendaşului sau consumatorului, tot ar existà. Totuşi,
acest venit, datorit circumstanţelor, e un venit indepen-
dent de orice muncă, *unearned increment*, spun Englezii.
Economiştii clasici se preocupau puţin de a căutà să
stabilească originile şi caracterele sale — şi în aceasta, de
altfel, atitudinea lor erà perfect conformă metodei ştiin-
ţifice care trebuie să-şi propună să explice faptele şi nu
să le facă apologia. Deci mai degrabă aparţine juriscon-
sultului sau moralistului, decât economistului, dreptul de
a răspunde la întrebarea care serveşte de titlu acestui ca
pitol.

Am discutat mai de mult legitimitatea propr[illegible] vate în general (pp. 146-149), cercetând fund[illegible] cestui drept de proprietate — munca? utilitatea [illegible] și ne-am puteà închipuì că-i deajuns să ne refer[illegible] discuție, proprietatea funciară nefiind decât un [illegible] cular al proprietății în general. E adevărat, [illegible] astfel de caractere unice, încât un mare număr [illegible] miști cari acceptă proprietatea privată, în [illegible] susțin că nu sunt socialiști și se dau chiar [illegible] vidualiști, n'au putut admite că pământul ar [illegible] mâne obiectul aproprierii individuale. Dece?

Aceasta pentrucă amândouă titlurile cari au [illegible] justificarea proprietății ordinare păreau aci [illegible] solide.

Dacă admitem, cum fac în general nu numai [illegible] ci și economiștii, că fundamentul proprietății trebuie [illegible] munca, atunci, cum pământul nu-i, bine înțeles, [illegible] oameni[1], va trebuì să conchidem logic, că pământul [illegible] poate fi apropiat în mod individual.

E adevărat că școala optimistă neagă această [illegible] bire între pământ și bogățiile mobiliare. Declară [illegible] mântul e un produs al muncii cultivatorului, tot [illegible] și vasul de argilă lucrat de mâna olarului. Fără [illegible] omul n'a creiat pământul, însă n'a creiat nici [illegible] munca nu creiază niciodată nimic, se mărginește [illegible] difice materialele pe cari natura i le pune la [illegible] ori, această acțiune a muncii e tot atât de reală și [illegible] ficace când se exercită asupra pământului însăși, [illegible] atunci când se exercită asupra materialelor extrase [illegible] sânul său. Se citează ca exemple pământuri ca [illegible] cari țăranii din Valais sau din Pirinei le-au adus [illegible] cu bucată pe povârnișurile munților lor, cărându-le [illegible] coșuri, cu spinarea. Un autor vechiu ne povestește [illegible] țăran care fusese acuzat de vrăjitorie din cauza [illegible]

[1] Istoricul Michelet a spus: „Omul are asupra pământului [illegible] dintâiu drept, acela de a-l fi făcut". Fiziocrații, deasemenea, [illegible] jineau dreptul de proprietate pe cheltuelile făcute pentru a [illegible] domeniile, ceiace numeau „avansuri funciare".

[illegible] pe cari le aveà pe pământul său, pe când o- [illegible] erau niște păragini, a fost citat să apară [illegible] preotului, la Roma, și acolo, drept orice apărare, [illegible] brațele, strigă „*veneficia mea haec sunt!*", [illegible] vrăjitoriile mele!". Proprietatea funciară, [illegible] se justificà față de atacurile îndreptate îm- [illegible] ei, n'are decât să repete astăzi acelaș răspuns [illegible]

[illegible] dacă pământul n'ar fi un produs direct al [illegible] va fi cel puțin, se va zice, produsul capitalului. [illegible] pământului și plus-valuta sa seculară se explică [illegible] suficient prin ameliorările și cheltuelile făcute [illegible] proprietari, și se afirmă chiar că, dacă s'ar face so- [illegible] tuturor cheltuelilor acumulate de proprietarii [illegible], s'ar ajunge la concluzia că nu există pământuri [illegible] *valoreze atât cât au costat.*

[illegible] toată partea de adevăr pe care o conține, în mod [illegible] stabil, această argumentare, ea nu ne pare deloc [illegible]. Fără îndoială, omul și pământul au fost uniți [illegible] timpurile cu legătura muncii zilnice și chiar a [illegible] cele mai grele, aceia pentru care s'a inventat ex- [illegible] de a lucrà cu sudoarea frunții: cuvântul *labor* în- [illegible] a lucrà pământul. Insă dacă pământul *e instru-* [illegible] muncii, nu este *produsul* ei. El preexistă oricărei [illegible] a omului. Fără îndoială, omul perfecționează și [illegible] în fiecare zi, prin muncă și cheltuială, acest [illegible] instrument de producție pe care i l-a furnizat [illegible], pentru a-l puteà adaptà mai bine scopurilor sale, [illegible] acest caz îi conferă, evident, o utilitate și o valoare [illegible]. Recunoaștem că pe măsură ce arta agricolă face [illegible], pământul tinde a devenì din ce în ce mai mult [illegible] produs al muncii, pentrucă, în cultura zarzavaturilor, [illegible] pildă, pământul e un compus artificial, preparat în [illegible] de grădinar. Totuși, e în totdeauna posibil, în [illegible], dacă nu în fapt, să regăsim sub straturile acu- [illegible] ale capitalului și muncii omenești, valoarea pri- [illegible] a pământului.

Apare în primul rând foarte limpede în pădu[illegible] păşunile naturale cari n'au fost niciodată defri[illegible] cultivate şi cari, totuşi, se pot vinde sau închiri[illegible] mare; în acele plaje de nisip din departamentele [illegible] Hérault, cari n'au fost niciodată arate decât de [illegible] venite din larg şi cari au făcut totuşi bogăţia [illegible] posesori din ziua în care s'a descoperit că pe ele [illegible] plantà vii ferite de filoxeră; în terenurile de [illegible] din marile oraşe, în cari n'a trecut niciodată [illegible] care au, totuşi, o valoare cu mult superioară [illegible] pământului celui mai bine cultivat.

Chiar pentru pământurile cultivate, această [illegible] naturală a pământului apare într'un chip foarte [illegible] în *fertilitatea neegală* a terenurilor, deoarece, din [illegible] pământuri cari au fost obiectul aceloraşi cheltuel[illegible] poate aduce în fiecare an o avere, pe când celălalt [illegible] îşi va plătì cheltuelile.

Cât despre argumentul că nici un pământ nu va[illegible] atât cât cheltuelile de cultură ce-a necesitat, [illegible] sprijină pe o greşală de contabilitate [1]. Desigur! [illegible] testăm că dacă s'ar adunà toate cheltuelile făcute [illegible] bucată de pământ, în Franţa, din ziua în care primul [illegible] a venit s'o defrişeze, în timpul druizilor, totalul [illegible] aflà cu mult superior valorii actuale a pământului [illegible] pentru ca socoteala să fie dreaptă, ar trebui să adu[illegible] pe de altă parte toate câştigurile, începând dela [illegible] dată! şi atunci, desigur, socoteala astfel rectificată [illegible] arătà că pământul a dat o rentă permanentă şi cresc[illegible] în proporţie cu timpul [2].

Pentru a stabilì legitimitatea proprietăţii funciare [illegible]

[1] Dealtfel, acest argument n'are nici un sens în ce [illegible] terenurile de construcţii, deoarece aceste sunt de obiceiu [illegible] necultivate.

[2] Cu atât mai mult nu se poate justificà proprietatea funciară [illegible] venitul său prin argumentul că orice pământ a fost *cumpărat* [illegible] *bani* şi că, prin urmare, venitul pământului nu-i decât [illegible] banilor plasată astfel. Acest răspuns, care la prima vedere [illegible] convingător, nu-i decât un cerc viţios.

In fapt, un pământ aduce 3.000 frs. rentă nu pentrucă s'a [illegible]

[illegible] oare pe celălalt fundament, acela al utilităţii [illegible] Acesta pare, în fapt, mai solid.

[illegible] dată creşterea mai mult sau mai puţin repede, [illegible] generală, a populaţiei pământului, va trebuì să a[illegible] modul de exploatare al pământului care va în[illegible] să se nutrească un cât mai mare număr de oameni, [illegible] suprafaţă dată.

[illegible] s'a simţit întotdeauna nevoia, pentru a stimulà [illegible] să se asigure cultivatorului un drept nu numai [illegible] produselor pământului, dar asupra acestuia însăşi [illegible] instrument al muncii sale — drept la început tem[illegible] însă cu încetul prelungit din ce în ce mai mult, [illegible] măsură ce progresul culturii a cerut muncă de mai [illegible] durată şi care a sfârşit prin a devenì perpetuu.

[illegible] la fructe implică şi dreptul la fond, pentru [illegible] vreme cel puţin. Trebuie neapărat să lăsăm aceluia [illegible] făcut semănăturile, timpul de a le secerà. Trebuie [illegible] cinci şase ani până ce acel care a plantat o vie [illegible] culege, şi trebuie o jumătate de veac până să [illegible] un stejar acel care a semănat o ghindă. Se ob[illegible] dealtfel, că, chiar în ceiace priveşte culturile a[illegible] dacă sunt puţin perfecţionate sunt lucrări (în[illegible] amenajamente, drenaje, irigaţii, construcţii [illegible] instalaţii) cari nu vor puteà fi recuperate decât prin [illegible] succesive de zece, douăzeci, cincizeci de ani poate. [illegible] indispensabil să lăsăm aceluia care le-a făcut po[illegible] de a despăgubì: altfel putem fi siguri că nu-şi [illegible] osteneala.

[illegible] 100.000 fr. ci dimpotrivă s'a putut vinde 100.000 fr. pen[illegible] aducea, în mod natural, 3.000 fr. rentă, independent de orice [illegible] a titularului; ori, e vorba tocmai de a şti de ce aduceà [illegible] venit. Aceasta-i ca şi cum am voì să închidem gura acelora [illegible] critică monopolul notarilor sau agenţilor de schimb şi cer [illegible] lui, le-am spune că propietatea acestei funcţii e legitimă [illegible] indiscutabilă, pentru că titularii actuali le-au cumpărat şi plătit. [illegible] ceiace se poate conchide din acest argument, e că proprietarul [illegible] (ca şi titularul unei funcţii oarecare cumpărate pe [illegible] are dreptul la înapoiarea preţului dacă-i expropriat, însă [illegible] cu totul o altă chestie.

Iată de ce societatea, chiar dacă revendică în [illegible] stăpânire eminentă asupra pământului, n'ar [illegible] nimic mai bun şi în interesul tuturor, decât de [illegible] dreptul său tuturor acelora cari vor puteà scoate [illegible] mare folos din aceste pământuri. Ori, până în [illegible] indivizii au reuşit cei mai bine şi, până la [illegible] trarie, putem socotì că sunt cei mai apţi în a [illegible] ceastă funcţie socială [1]. Iată de ce colonizarea [illegible] ţările noui, America, Australia, Algeria, etc., [illegible] sub regimul proprietăţii individuale.

Insă dând laudele cuvenite serviciilor aduse [illegible] de către instituţia şi intensificarea proprietăţii [illegible] (mai sus pag. 483—487) nu trebuie să trecem [illegible] antagonismul dintre câştigul Statului şi câştigul [illegible] ticular pe care-l creiază adesea şi care se rezumă [illegible] ceastă formulă: proprietarul, în exploatarea pământului [illegible] său, nu caută în mod necesar a-l face să producă [illegible] mult posibil în cantitate ori calitate, ci să obţie [illegible] ficiul maxim, sau, cum spun economiştii, urmăreşte [illegible] puţin *producţia* decât *rentabilitatea*. De pildă au [illegible] văi să transforme pământurile arabile în păşuni, [illegible] e tot atât de bogat ca un lord englez, le va [illegible] în terenuri de vânătoare sau de sport, fără a se [illegible] ştie dacă nu ar fi mai bine ca pământul să [illegible] oamenii mai degrabă decât boii sau fazanii. Sau [illegible] va tăià o pădure pentru a realizà valoarea, pentru [illegible] va face socoteala că pretul capitalizat îi va [illegible] mult decât veniturile pădurii.

In orice caz, dacă baza proprietăţii e utilitatea [illegible] atunci se pare că ea nu va aveà caracterul absolut [illegible] i-l conferă dreptul.

[1] Colectivişti ne asigură, e drept, că exploatarea colectivă [illegible] mântului va dà rezultate cu mult superioare, din punct de [illegible] technic, decât proprietatea individuală, pentrucă singură [illegible] să întrebuinţeze procedeele marei producţii, şi să realizeze [illegible] jele. Insă avem aci o simplă conjectură care nu se poate [illegible] pe când instituţia proprietăţii funciare, a micii proprietăţi [illegible] poate realizà câştiguri frumoase, mai ales atunci când mica [illegible] prietate va fi complectată prin cooperaţie.

[illegible] primul rând, se pare că ar fi nefolositor şi chiar [illegible] scopului urmărit, de a întinde dreptul de pro- [illegible] asupra pământurilor cari n'au fost *obiectul nici* [illegible] *efective*. Astfel, legislaţia musulmană, ară- [illegible] mai credincioasă principiilor economiei politice, [illegible] noastră (cine ar fi crezut!) nu admite proprietatea [illegible] decât asupra pământurilor cari au fost obiec- [illegible] munci efective şi cari se numesc pământuri „vii", [illegible] le pământurilor necultivate, cari se numesc pă- [illegible] „moarte" şi cari trebuesc să rămână proprietate [illegible].

Admiţând chiar că nu ne-am întoarce în trecut, pen- [illegible] caută dacă proprietatea funciară are la origină cul- [illegible] şi neprivind decât în prezent, se pare că ea va tre- [illegible] comporte drept condiţie valorificarea pământului: [illegible] proprietatea e o funcţie socială, recunoaşterea drep- [illegible] de proprietate va trebui să fie supusă condiţiei de [illegible] efectiv această funcţie. Aceasta-i tocmai [illegible] urmată în general astăzi, pentru toate concesiile [illegible] de pământuri în colonii: se cere residenţa şi [illegible] efectivă. Nu vedem de ce ar fi socotit de prisos [illegible] proprietatea din ţările vechi, ceiace-i socotit ne- [illegible] pentru a stabilì dreptul de proprietate în ţările [illegible] astfel s'ar evità scandalul de a vedeà în oarecari [illegible] Italia, întinderi vaste de pământ stăpânite de pro- [illegible] cari nu fac nimic, în timp ce lucrătorii agricoli [illegible] ori mor de mizerie, în lipsă de pământuri.

[illegible] proprietatea minelor Statul prevede pierderea [illegible] de neexploatare.

[illegible] cursul războiului, o lege specială a pus pe proprie- [illegible] situaţie de a-şi cultivà pământurile, în caz contrar [illegible] va fi făcută de alţii sau de comună. Şi cu toate [illegible] lege nu s'a aplicat decât rar, are totuşi o va- [illegible] indicativă pentru ceia ce va trebuì să fie regimul [illegible] după război.

V

Sistemele socializării pământului.

Criticele şi vinele ce-am rezumat, în ceiace priv... stituţia proprietăţii funciare, trebuiau, în mod ... să provoace programe de reforme agrare; ele ... toate gradele, dela întoarcerea la comunismul agrar ... la simpla extensiune a impozitului funciar.

§ 1. Comunism agrar.

Acest sistem se poate prezentă sub forma de ... tate complectă, adică cultură în comun. Insă n'o ... pe aceasta decât ca amintire; nu poate fi pusă în ... decât în micile asociaţii comuniste.

Comunitatea se prezintă mai adeseori sub forma ... ploatare individuală, însă cu împărţeală periodică, ... pentru a evită ca posesia individuală să se trans... cu timpul în drept de proprietate. Acest sistem ... cunoscut, căci a găsit un imens câmp de aplicare în ... e *mirul*. Se numeşte astfel comunitatea locuitorilor ... cărui sat care posedă pământul şi împarte folosinţa ... membrii săi, prin tragere la sorţi.

Regimul mirului erà deci pe cale de dizolvare, ... ţăranii renunţau nu fără părere de rău şi rezistenţă ... vadă e faptul că în multe cazuri, după ce comunita... încetase de drept, erà menţinută în fapt.

Revoluţia rusească vine din nou să dărâme regi... proprietăţii, decretând confiscarea marii proprietăţi, ... a se atinge însă de proprietatea ţărănească. Se pare ... că aceasta se va mări simţitor şi că regimul comunist ... mirului va fi eliminat.

§ 2. Răscumpărarea pământurilor de către Stat.

In alte sisteme, proprietatea funciară individuală va ... menţinută, însă cu alte restricţii: va fi supusă unui ... trol al Statului şi ar pierde caracterul de perpetuitate ... pentru a deveni un fel de concesie — regim asemănător

... al proprietăţii de mine şi forţe hidraulice (vezi ... parte).

...tul, proprietarul pământului, îl va concesionà indi... pentru exploatare, pe perioade de lungă durată, 50 ... chiar 99 ani, aşà cum face pentru concesiunile căilor ... Termenul sosit, Statul va intrà în posesiunea pă... lui (după cum în Franţa trebuie să reintre către ... în posesiunea drumurilor de fier) şi-l va concesionà ... pentru o nouă perioadă, făcând pe noii concesionari ...tească — fie prin o sumă vărsată deodată, fie prin ...tă anuală — echivalentul plus-valutei de care bene... In acest fel, Statul, reprezentând colectivitatea, ...neficià de toată plus-valuta, care va sfârşi prin a-i ...tul un venit foarte mare.

...n asemenea sistem nu pare atât de greu de împăcat ... bună exploatare a pământului, după cum o afirmà ...l Leroy-Beaulieu, pentrucă cele mai mari lucrări mo... (drumuri de fier, canalul Suez, etc.), au fost făcute ... această formă, mai ales dacă am aveà precauţia de a ...nul concesiile cu oarecare timp înainte de sosirea ter... lui. Pare incontestabil chiar că o asemenea stare de ...uri ar fi mai favorabilă unei bune culturi, decât si... ţia actuală a multor ţări, în cari aproape totalitatea ...ântului e cultivată de către arendaşi, cari se pot con... după voie. Omul, fiinţă de puţină durată, n'are ...oie de a aveà eternitatea înaintea lui, pentru a între... cele mai mari lucrări: dovada e că întreprinderile ... drum de fier şi canalurile de Suez şi Panama nu se... ...ină decât pe concesii de 99 de ani.

...i nu trebuie să spunem că logica ar impune perpetui... ...ea, pentrucă dreptul de proprietate trebuie să dureze ...t atât cât şi obiectul său şi că obiectul, aici, are o durată ...petuă. E adevărat că pământul e singurul lucru du... ...abil; timpul, care distruge toate celelalte lucruri, nu se ...ge de dânsul, decât pentru a-i redà în fiecare primă... ...ră o nouă tinereţe. Totuşi, logica, de data aceasta, e ...dreptăţită, căci numai fondul şi forţele sale naturale ...rează etern: cât despre rezultatele datorite muncii chiar

încorporate pământului, ele nu durează decât vreme.

In această privință ne poate instrui constitu... prietății în colonii. In coloniile olandeze și chia... stralia, pământul nu-i concesionat decât pentru ... limitat: e adevărat că aici durata concesiei poate ... și chiar merge până la 999 ani! Insă cu toate că ... nea durată ar fi echivalentă cu proprietatea ... clauză e suficientă totuși pentru a salvà domeniul ... nent al Statului și a-i îngădui să exercite un ... supra proprietarului: în fapt, proprietarul nefiin... un concesionar, un fel de arendaș cu contract ... perpetuu, nu mai are dreptul caracteristic al pro... *jus abutendi*, dreptul de a face orice ar voi.

In toate țările noui și în colonii mai rămânea ... jumătate de secol, un imens domeniu public, care, ... norocire, aproape a dispărut prin concesiunile neîn... și ieftine consimțite la indivizi sau Companii. D... ceste concesiuni n'ar fi fost făcute decât cu titlu ... porar, Statele și-ar fi cruțat prețioase resurse pentru ... tor și-ar fi înlesnit poate generațiilor viitoare soluți... tiunii sociale. Numai că se întâmplă că tocmai nece... ar fi cel mai ușor de a preveni abuzurile proprietății ... ciare se simte mai puțin nevoia! In adevăr, propri... funciară, când o consideri într'o țară nouă și în ... născândă, așa cum se mai poate vedea încă în pampa... Republicei Argentine sau în Australia, are numai ... tagii și deloc inconveniente. Cum, dealtă parte, ... întinde decât pe terenuri defrișate de pionieri și nu... măsura în care se întinde cultura, apare ca consecin... muncă. Cum, dealtă parte, nu ocupă decât o mică pa... pământ — pământul fiind în cantitate supra abund... nu constitue în nici un fel un monopol și rămâne ... supusă, ca orice altă întreprindere, legii concurenții.

Numai pe măsură ce societatea se desvoltă și popu... devine mai densă se vede caracterul proprietății fun... începând să schimbe și să ia, încetul cu încetul,

... monopol care se poate mări la nesfârșit — și ... prea târziu pentru a-l mai răscumpăra.

... executarea unui asemenea proiect ar comportà ... prealabilă a răscumpărării, dacă am voi s'o ... echitate, așà cum trebuie. Ori, aceasta ar fi cu ... înlătoare, pentrucă valoarea pământului, în ... e evaluată la 70 sau 80 miliarde, și Statul, în ... tă, va trebui să împrumute o asemenea sumă, ... despăgubì pe proprietari.

... s'ar puteà găsì anumite combinații financiare, ... face-o mai puțin oneroasă. Am sugerat, noi înșine, ... de atunci [1], un sistem de răscumpărare, care ar fi ... puțin oneros. Statul va puteà să cumpere pământurile ... *în numerar și livrabile în 99 ani.* E sigur că, în ... condiții, va puteà să le obție pe un preț foarte ... proprietarul — punând în cumpănă, deoparte, ... darea la un termen atât de îndepărtat, încât nici ... nepoții lui nu vor aveà de suferit, și de altă ... sumă de încasat imediat — nu va șovăì să pri... prețul, oricât de mic ar fi. Am calculat matematic ... preț, cu ajutorul tablelor de anuități: 1.000 fr. de ... peste 100 ani, cu procentul de 5%, valorează azi ... Deci, 80 miliarde, admițând că aceasta va fi va... proprietății funciare în Franța, livrabile în 100 ... valorează în prezent decât 638 milioane nume... ... ar fi prea scump.

§ 3. Confiscarea rentei prin impozit.

... sistemul căruia Henri George i-a creiat o celebri... ... însă care fusese sugerat de Mill, tatăl și fiul, dacă ... chiar de Fiziocrați. Consistă în a lovì proprietatea ... cu un impozit crescând, a cărui progresie ar fi ... calculată astfel încât să absoarbă tot venitul datorat ... cauze exterioare și independente de activitatea pro...

[1] *Quelques doctrines nouvelles sur la propriété foncière*, ... *des Economistes*, mai 1883.

... autorul unei cărți, *Progress and Poverty*, care a avut succes ... mare (tradusă în franțuzește). Henri George a murit în 1897.

prietarului *(unearned increment)*, pe măsură ce [illegible] nit ià naştere [1].

Henri George credeà că acest impozit, prin fap[illegible] terii continue a rentei, ar fi deajuns să acopere [illegible] tuelile Statului şi astfel toate celelalte impozite [illegible] fi suprimate, spre marele avantagiu al producă[illegible] consumatorilor. Iată de ce sistemul e, în general, [illegible] sub numele de *Single tax system* (sistemul imp[illegible] unic).

Acest sistem, pentru care a luptat diverse legi, [illegible] merica, în Australia şi chiar în Anglia, dă loc la [illegible] grave.

In drept, confiscarea rentei prin impozite ar tre[illegible] aibă de scop, tot ca şi confiscarea fondului în na[illegible] reducă în mod considerabil valoarea pământului, [illegible] lase proprietarului decât coaja nucii, spune H. G[illegible] însuşi, necesitatea unei indemnităţi s'ar impune ca [illegible] tate, — cu toate că George nu o voeşte cu nici un [illegible] şi atunci greutăţile fiscale ar fi puţin câte puţin [illegible] ca şi acelea pe cari le-am expus. Fără îndoială, H. G[illegible] răspunde că mai degrabă societatea e aceia care ar [illegible] să ceară o indemnizaţie proprietarului, pentrucă l'a [illegible] până'n ziua de azi să se folosească de un venit la [illegible] nu aveà nici un drept, însă trebuie să socotim că [illegible] proprietar a cumpărat acest pământ cu renta pe [illegible] produce, încrezându-se în legi şi că legile fac răspu[illegible] toare societatea care le-a votat.

Mai mult, avem obiecţia practică, anume că în [illegible] valuta pământului trebuie să deosebim două elem[illegible] unul ţine de diverse cauze speciale şi nepersonale, [illegible] celălalt provine din munca proprietarului, sau cel pu[illegible] din cheltuelile sale. Ori, însuşi H. George (am citat [illegible] sus vorbele sale) recunoaşte că ar trebui să ne-păzim [illegible] a ne atinge de această a doua parte, nu numai de a vo[illegible]

[1] „Vrem, foarte simplu, să luăm pentru comunitate ceiace-i apar[illegible] ţine: valoarea care se leagă de pământ şi, prin urmare, de [illegible] terea comunităţii — şi să lăsăm individului, în mod scrupul[illegible] ceiace-i aparţine".

[illegible], ci şi pe aceia de a descurajà orice iniţiativă şi [illegible] progres în întreprinderile agricole cari nu sunt de[illegible] rutinare. Insă o asemenea separare e foarte grea [illegible] practică. Proprietarul însuşi nu ar reuşi s'o stabi[illegible] cu exactitate, cu atât mai puţin un oarecare agent [illegible]ului.

[illegible]fârşit, că despre părerea că impozitul pe rentă ar [illegible] îngăduì să se suprime toate celelalte impozite, a[illegible] erà de un optimism foarte exagerat la data la care [illegible] emisă şi cât va mai fi încă după război!

VI

[illegible]istemele democratizării proprietăţii funciare.

[illegible] democratizà proprietatea nu înseamnă a o socializà: [illegible] vorba ac de a suprimà şi nici de a limità proprie[illegible] individuală, ci dimpotrivă, de a o face accesibilă [illegible]uror. Totui, are comun faptul că tinde să suprime sau [illegible] atenueze abuzurile proprietăţii funciare, şi neajunsu[illegible] pe cari ile-am găsit, unind proprietatea pământului [illegible] munca.

Ce-i de făcut deci, pentru a creià mica proprietate? [illegible] trei miloace:

§ 1. Cel mai direct e acela ca *Statul să împrumute [illegible]ncitorului agricol banii necesari pentru a dobîndì pă[illegible]ntul*, pe o suprafaţă modestă, bine înţeles. E sistemul [illegible]doptat întrun mare număr de ţări. Răspunde dorinţii [illegible]ranului de a devenì însfârşit proprietarul pământului [illegible] care l-a lucrat atâta vreme ca lucrător, arendaş sau [illegible]ăcaş, dorinţă pe care nu şi-o poate împlinì din lipsa de [illegible]ani. Sunt, cum am văzut stabilimente de credit fun[illegible]ciar, cari răspund acestei nevoi, însă sunt prea cos[illegible]sitoare şi prea periculoase pentru a puteà sfătuì pe ţă[illegible]rani să se folosească de ele. Statul poate oferì condiţii [illegible]ult mai uoare.

In Angli, mai ales, se simte nevoia unei asemenea mă[illegible]suri, deoarce nu sunt decât 60.000 mici proprietari-ţă-

rani, adică acei care-şi cultivă singuri pământul
trei sau patru milioane în Franţa).

Şi'n adevăr, numeroase legi au fost votate re
tru a permite proletariatului agricol să cumpere
sau să-l arendeze şi, dacă nu găseşte pe pie
procure, recurgând la exproprierea pentru cauză
tate publică.

Nicăeri această democratizare a proprietăţii
urmată cu mai multă vigoare şi, se poate spune,
multă generozitate din partea Statului ca în Ir
adevărat că erau mari păcate istorice de repara
fost reparate. Aproape două treimi din pământurile
dei au devenit proprietatea vechilor fermieri, mul
avansurilor cari au atins mai multe miliarde de fr
au fost restituite în mici anuităţi. Mulţumită
liniştite revoluţii agrare şi deasemeni şi desvolt
sociaţiilor cooperative agricole, condiţiile sociale ale
laţiei au fost transformate.

Dar, mai ales dela războiu, în aproape toate
Europei orientale (România, Grecia, Ungaria, etc.)
formarea marilor domenii în proprietăţi ţărăneşti
impusă de legislaţia nouă.

In Franţa chiar, deşi mica proprietate e numer
mai multe legi pun fonduri la dispoziţia acelora
voi să dobîndească pământuri (sau cari, având de
avea nevoie de capitaluri pentru a le pune în valoa

§ 2. Al doilea sistem cuprinde *impunerea prin*
împărţirii egale a pământului, la fiecare moşteni
a făcut codul Napoleon, accentuând astfel evoluţia
prietăţii în sensul individualist şi egalitar. Se ştie că
mosul articol 826 nu se mărgineşte să impună
ţirea egală între toţi copiii, mulţumindu-se cu o
prin echivalenţă, ci conferă fiecăruia dreptul de a
partea sa în *natură*, adică pentru cea mai mică
tate, fiecare din moştenitori poate reclamă o treim
un sfert, sau chiar a zecea parte; şi, dacă împărţ
posibilă, atunci trebuie să se facă vânzarea prin
cu cheltueli enorme. Tatăl de familie nu poate

sultat, căci nu poate testă decât pentru o cantitate
bilă, care-i foarte limitată.

o îndoială că un astfel de sistem, cu toate că-i
eficace şi că dacă Anglia, de exemplu, l'ar a-
multe din imensele domenii ale lorzilor săi ar fi
după câteva generaţii, în loturi mici.

tisticile, ale căror cifre nu concordă totdeauna, pot
erpretate în mod felurit. Se pare totuşi că se pot
următoarele concluzii:

Că numărul proprietarilor rurali, în Franţa, e foarte
de 4-5 milioane, — ceiace, socotind şi membrii fa-
trebuie să reprezinte aproape jumătate din popu-
franceză, dar tinde să se mărească atât din cauza
ţiilor făcute cu profiturile realizate în timpul răz-
lui, cât şi din cauza celor datorite creditului agricol;

Că, printre dânşii, micii proprietari covârşesc enorm
număr, deoarece cei cari au mai puţin de 10 hectare re-
ntă 84% — dar nu ca întindere, căci proprietarii cu
puţin de 10 hectare nu ocupă nici a treia parte;

Că numărul culivatorilor proprietari, adică inde-
enţi, creşte, pe când acela al cultivatorilor depen-
deoparte şi acel al proprietarilor necultivatori de
scade.

3. Insfârşit, un ultim mijloc, mai indirect, *e de a pune*
ântul în comerţ, cum se spune[1], adică de a-l face tot
de uşor înstrăinabil ca şi o marfă. E cel mai sigur
loc pentru a face să cadă criticele ce se aduc proprie-
funciare, căci ce interesează că prin natura sa pro-
tatea funciară constitue un monopol, dacă fiecare
ate s'o dobîndească? Şi ce interesează că-i perpetuă,
nu rămâne decât puţin timp pe capul fiecărui titu-
? In felul acesta, legea fatală a plus-valutei nu va mai
la îmbogăţirea unei singure persoane sau unei sin-
familii, ci proprietatea fiind în acelaş timp mobilă

[1] Ba spune *mobizarea* pământului, dar acest cuvânt dă loc la
fuzie, pentru că serveşte să desemneze cu totul altceva, anume
punerea în gaj a pământului, prin mijloace repezi (vezi mai sus,
Creditul funciar).

9631. — Biblioteca Universitară, IV

și împărțită, fiecare va aveà partea sa. E cel [illegible] mijloc de a atrage de partea pământului capitalul [illegible] are nevoie, căci acesta nu va venì bucuros, dacă [illegible] să se îngroape pe veșnicie.

Și cari sunt măsurile de luat, pentru a readuce [illegible] tul în torentul circulației?

Mai întâi, asta se înțelege dela sine, trebuesc [illegible] mate cauzele de neînstrăinabilitate, cari pot să-l [illegible] cum sunt cele edictate în Franța de legea pentru [illegible] femeii dotale, a minorului sau persoanelor [illegible] sau, în Anglia, pentru conservarea domeniului, în [illegible] substituire.

Apoi vor trebuì să fie reduse la minimum form[illegible] și cheltuelile de înstrăinare, cari sunt, relativ, [illegible] mai grele, cu cât valoarea pământului e mai mică [illegible] astfel mica proprietate mai mult decât pe cea mare.

S'a imaginat în Australia un sistem, numit [illegible] Torrens, după numele omului de Stat care l-a [illegible] (în 1858, în Australia de Sud), și care, de atunci, [illegible] pagat și'n alte țări, mai ales în țările noui (în Tu[illegible] pildă). S'ar puteà spune pe scurt că e aplicarea [illegible] pământ a sistemului stărei civile care se aplică la [illegible] soane, și în care, după cum se știe, se înscrie în re[illegible] nașterea, căsătoriile, moartea, etc., și se liberează [illegible] teresaților, pentru a face credință, „extractele stării [illegible] vile". La fel, fiecare imobil are istoria și semnalm[illegible] sale înscrise pe pagina unui registru și se liberează [illegible] pie interesaților. Certificatul pe care-l primește [illegible] e ca și cum și-ar purtà pământul în buzunar. Când [illegible] să-l vândă, aduce titlul la *Registrar*, care înscrie [illegible] fertul pe registru și liberează un titlu nou dobîndit[illegible] lui, fără ca intervenția vre-unui notar sau om de le[illegible] fie necesară.

Insfârșit, trebuie dat cumpărătorului o complectă [illegible] guranță, astfel ca să n'aibă să se teamă de evicțiune [illegible] încurcături. Modul cum e constatată proprietatea [illegible] ciară în cea mai mare parte din țări, și chiar în Franța [illegible] e destul de departe de a satisface acest desiderat, [illegible]

[illegible]torul nu-i niciodată perfect sigur că vânzătorul [illegible]devăratul proprietar și totuși nu poate aveà mai [illegible] drepturi decât i-a transmis acesta.

VII

[illegible]mele de conservare ale proprietății funciare.

[illegible]litica agrară, expusă în capitolul precedent, care [illegible] să facă proprietatea funciară accesibilă tuturor, [illegible] prin diviziunea sa, cât și prin ușurința de înstrăinare, [illegible] primită de toți comuniștii. Unii, acei cari aparțin [illegible] catolice sau școalei zise a lui Le Play, cred că [illegible] sistem, care consistă din monetizarea pământului, [illegible] dintrînsul o marfă, este contrar în acelaș timp in[illegible]lor culturii și celor ale familiei. Desparte pămân[illegible] de dublul caracter de imobilitate și perpetuitate, pe [illegible] i-l imprimase natura și mulțumită căruia proprie[illegible] funciară puteà mai bine să susțină perpetuitatea [illegible]liei, stabilitatea întreprinderilor și lungile speranțe. [illegible]onsecințele funeste ale acestei mobilizări a pământu[illegible] ar fi mai ales următoarele trei:

1° *Fărămițarea* proprietății. Diviziunea proprietății [illegible] partajul egal, le pare că se inspiră mai puțin din [illegible]gostea de mica proprietate, cât din ura pentru cea [illegible], și, în mecanismul său brutal, ar merge adesea îm[illegible]triva scopurilor ce-și propune. Nu atinge deloc marile [illegible]menii, pentru că proprietarii lor au, în general, destule [illegible]lori în portofoliu, pentru a puteà să mențină domeniul [illegible] capul unuia din copii, asigurând celorlalți o parte e[illegible]lă în bani, și aceștia, pentru onoarea numelui lor, se [illegible]ulțumesc de bună voie cu acest aranjament. Pe când, [illegible] contră, micul proprietar, care are toată averea, „bu[illegible]ul său", nu-l poate scăpà de satârul partajului egal. Astfel, la fiecare deces, micul domeniu se subdivide, ur[illegible]mând o progresie geometrică, până ce rămâne numai niște [illegible]ții de pământ, cu care nu se mai știe ce să se mai facă [illegible] dacă nu, pentru a se scăpà de dânsele, să le vândă

câtorva mari vecini, cari le va întrebuinţà pentru [illegible] jirea domeniului lor.

Se citează în nenumărate locuri exemple de [illegible] de pulverizare, fâşii de pământ cari au lărgimea [illegible] chiar a secerii! Dacă partajul egal n'a avut în [illegible] acţiune atât de distrugătoare a proprietăţii, pe cât [illegible] putut teme, e pentrucă a fost în parte neutralizat [illegible] cauze, cari sunt dealtminteri, şi mai funeste [illegible] maltusianismul, care evită împărţirea pământului [illegible] copii, suprimând copii; — emigrarea ţăranilor, care [illegible] chiar unde sunt mai mulţi copii, lasă numai unul [illegible] mânt, în caz când rămâne şi unul.

Dar s'ar puteà cel puţin fixà o limită minimă, [illegible] tul căreia orice partaj ar fi oprit, astfel că moşt[illegible] n'ar aveà decât alegerea între a lăsà să se pună [illegible] bucată de pământ în lotul unuia dintre ei, sau să-l [illegible] Ar fi ca atomul de proprietate — asemănător [illegible] fizicienilor cari, spun dânşii, este nesecabil.

2° Imbucătăţirea proprietăţii e adesea întovărăşit[illegible] un alt rău, *parcelarea*. Nu-i acelaş lucru. E îmbuc[illegible] când proprietatea e divizată între un mare număr de [illegible] prietari: e parcelare când acelaş proprietar posed[illegible] mare număr de bucăţi de pământ. Parcelarea nu-i [illegible] legată de mica proprietate. Poate fi, şi sunt în [illegible] ţări, domenii considerabile, cari sunt formate din [illegible] împrăştiate adesea la destul de mari distanţe. In [illegible] caz, se găsesc cumulate toate inconvenientele [illegible] marii proprietăţi. Dar, în acest caz, e cel puţin [illegible] mediu indicat: e că fiecare proprietar schimbă [illegible] îndepărtate pe altele limitrofe, astfel ca să constitue [illegible] prietăţi cu un singur proprietar. Această operaţie se [illegible] meşte *remembrare*. E practicată de mult în ţările [illegible] manice şi chiar în anumite puncte din Franţa.

Insfârşit, dacă extrema diviziune a pământului [illegible] pericolele sale, extrema uşurinţă de a înstrăinà ar [illegible] un şi mai mare pericol încă — ruina şi proletarizarea [illegible] micii proprietăţi rurale. La ce-ar servì să se constitue [illegible] mari cheltueli, o clasă de mici proprietari, dacă-i [illegible]

[illegible]ţia la neprevedere şi uzură, care-i vor face în cu[illegible] cadă în rândurile proletariatului? Trebuie luată [illegible]ntra-ofensiva mobilizării, adică făcut inalienabil [illegible] puţin neurmăribil, dacă nu tot pământul, măcar [illegible]sar existenţii şi menţinerii familiei.

[illegible] se numeşte *homestead*, după numele pe care-l [illegible] această instituţie în Statele-Unite, unde a fost sta[illegible] dela 1839 (în Texas) şi care tinde azi să se îm[illegible]tenească în diferite ţări. In Franţa, după cinci[illegible] ani de ezitări şi mai multe proiecte de legi, în [illegible] urmă legea din 12 Iulie 1909 a venit să consacre [illegible]*ead*-ul, sau, pentru a vorbì franţuzeşte, *bunul fa*[illegible]. Dar această experienţă legislativă, mult preconi[illegible] nu numai de economiştii şcoalei canservatoare, ci şi [illegible]erali, a dat complectamente greş. La sfârşitul lui [illegible], deci după mai bine de patru ani de aplicare, se nu[illegible] numai 243 bunuri familiale, din care 158 rurale, [illegible]ele interesante. Micilor proprietari francezi nu le [illegible] să se lovească singuri de incapacitate, fie chiar in[illegible]itatea de a împrumuta.

CAPITOLUL II

CAPITALIŞTII RENTIERI

I

Despre situaţia de rentier.

In toate timpurile, omul — care-i definit „un [illegible] leneş", definiţie, dealtminteri nedreaptă, căci nu [illegible] mult şi nici măcar atât cât oricare alt animal — [illegible] făşurat o ingeniozitate prodigioasă, pentru a scăp[illegible] gea muncii: sclavia, parazitismul, cerşetoria, furtul, n'au altă origină. Dar cel mai bun mijloc de a [illegible] pentrucă-i în acelaş timp cel mai sigur şi cel mai [illegible] e *de a aveà rente.*

Deşi rentierii nu muncesc, asta nu-i împiedică să [illegible] iască şi chiar să trăiască bine. In această clasă se [illegible] marile venituri. Şi nu numai că aceste venituri sunt [illegible] desea mai ridicate decât acele cari vin din muncă, dar [illegible] mai ales această superioritate de a fi mai regulate: [illegible] că ninge sau bate vântul, fie că rentierul e sănătos [illegible] pironit în pat de boală, fie că-i tânăr sau invalid, fie [illegible] acasă la dânsul sau că aleargă în lume ca *globe-trotter*, [illegible] totdeauna venitul aleargă după dânsul şi nu-i lipseşte [illegible] niciodată. Astfel, faptul de a avea rente asigură mai [illegible] tâi aceste două bunuri, superioare tuturor plăcerilor [illegible] cari averea sub alte forme poate să le procure: siguranţa [illegible] şi independenţa. Iată desigur o situaţie destul de [illegible] legiată şi-i îngăduit să întrebăm pe aceşti fericiţi muri[illegible] tori, care zeu le-a făcut aceste plăceri, *deus vobis hanc [illegible] otio fecit?*

Ei răspund: chiar munca. *Trăim din produsul unei [illegible] munci trecute.*

Ce înseamnă răspunsul acesta? Când această muncă [illegible] trecută e *a sa*, când rentierul e un funcţionar care [illegible] casează pensia de retragere, sau oricine a economisit [illegible] pentru bătrâneţe, nimeni n'are nimic de obiectat. Omul [illegible]

[illegible] fi condamnat la muncă forţată la nesfârşit: când [illegible] în timpul perioadei productive a vieţii, e foarte [illegible] să se poată repauză în timpul perioadei neproduc-

[illegible] când această muncă trecută e a *altuia* — tată, bu[illegible] străbunic sau chiar străin, care, la o epocă oarecare, [illegible] averea şi a lăsat-o cu dreptul de a o mâncà în [illegible] vie — chestia devine mai supărătoare.

[illegible] asta, se va spune? Am comparat piesele de mo[illegible] cu bonuri de consumaţie, dând drept la consumarea [illegible] cantităţi de bogăţe, ce se va alege până la con[illegible] valorii lor (p. 277). Ei bine, un om a câştigat [illegible] atuncă un mare număr de astfel de bonuri: dacă nu [illegible] le întrebuinţeze pentru sine (acum sau mai târ[illegible] le va transmite cuiva, care le va folosì pentru sine [illegible] locul său.

[illegible] punct de vedere economic, fie! dar din punct de [illegible] moral, putem fi mai exigenţi. Trândavul rentier e [illegible] faţă de societate prin simplul fapt că a plătit cu [illegible] care nu reprezintă, în cel mai bun înţeles ce i-am [illegible] decât o muncă trecută, munca morţilor? N'ar trebui [illegible] plătească în servicii prezente şi personale echivalentul [illegible] ului ce încasează? Observaţi că rentierul nu trăeşte [illegible] din venitul muncii sale trecute, cum o crede, ci *din [illegible] prezentă a altuia.* Ceiace consumă în fiecare zi, e [illegible] unei munci vii şi nu a unei munci moarte, pâine [illegible] pătă, trufandale, haine noui, ziar de dimineaţă, etc. [illegible] justiţia nu cere ca'n schimbul a ceiace semenii lui fac [illegible] fiecare zi pentru dânsul, să facă şi dânsul ceva pentru [illegible] Un economist, nicidecum socialist, ci catolic, Augustin [illegible] hin, a spus: „Rentierul e un salariat care a fost [illegible] plătit dinainte". Dacă a fost plătit *dinainte*, înseamnă că [illegible] *mine dator* cu o oarecare muncă. Trebuie, cum se spune, [illegible] devină folositor". Dacă nu serveşte la nimic, econo[illegible] ştii vor puteà să tot demonstreze că a plătit în monetă [illegible] echivalentul adevărat a tot ceiace a mâncat, va su[illegible] totuşi soarta paraziţilor şi, mai curând sau mai târ[illegible] va fi **eliminat.**

Dar nu trebuie să confundăm *lenea* cu *repaosul*. Lenea dintâi e un rău ce-ar trebui desfiinţat; cel de-al doilea e un bine, pe care ar trebui să-l extindem la toţi oamenii. Lenea este starea de revoltă împotriva legii muncii, pe când repaosul este intermitenţa în muncă, în cursul unei zile de muncă, care poate fi dealtfel foarte muncitoare şi activă, şi care e chiar cu atât mai mult, cu cât e întreţăiată de mai multe. Ele sunt ca acele luminişuri întâlnite în pădurea întunecoasă, în care lumina soarelui se poate strecură: repaosul muncitorilor după ziua de muncă, odihna repauzului dominical, răgazul vacanţiilor, care nu vor rămâne mereu privilegiul muncitorilor intelectuali, ci vor deveni o posibilitate şi un drept şi pentru muncitorii manuali — şi, în sfârşit, după o viaţă bine împlinită, repaosul retragerei la pensie. Repaosul, ca recreaţie, nu-i folositor numai pentru buna funcţionare a muncii; el e indispensabil pentru desfăşurarea vieţii interne şi externe, pentru meditaţia, care nu trebuie rezervată numai înţelepţilor, şi pentru îndeplinirea de diverse datorii, altele decât cea a câştigării pâinii: datorii de familie, relaţii de societate, participare la serbările de binefacere, la comitetele, la consiliile sindicelor sau a cooperativelor, la întrunirile publice, la alegeri etc., etc.

E adevărat că nu-i prea uşor de a determină unde începe trândăvia şi unde se termină plăcerea. Fără îndoială, când e vorba de un om care trăeşte din cerşit sau jefuieşte, e uşor să-l clasezi, dar când e chestia de rentierul, despre care am vorbit, e mai greu. Rentierul e un om leneş, e un om cu răgazuri?

Trebuie să recunoaştem că, din punct de vedere, istoric, rentierii au îndeplinit, în trecut, o adevărată funcţie socială, şi chiar cea mai importantă, căci au creiat artele, literile, ştiinţele, politica, cultura înaltă, într'un cuvânt, civilizaţia. Datorăm toate aceste bunuri — din care şi cei mai săraci îşi au partea lor — rentierilor leneşi ai Greciei, Romei sau Iudeii, tuturor acelor societăţi antice, la care totuşi lenea se prezentă sub o lumină deosebit de odioasă, pentrucă se bază numai pe forţă, furt şi sclavie.

...ări încă, în toate societăţile civilizate, rentierii nu ...numaidecât paraziţi, cu toate că foarte adesea se în...că să fie. Dar, în genere, şi din ce în ce mai mult, ...esiunea opiniei publice, rentierilor le incumbă sar...a îndeplini ceiace se pot chemă funcţii gratuite, ...acele cari, nefiind plătite — ca binefacerea sub ...ăratele ei forme, politica, literatura — nu pot fi ...ate decât de cei cari au de aiurea mijloace de trai. ...petrec lucrurile în societăţile democratice, ca Sta...Unite. Dar aşa trebuie să fie întotdeauna? Pentru a ...cum trebuie marile interese sociale, pentru a des...firele subţiri ale politicii şi diplomaţiei, pentru a ...cu demnitate sceptrul justului în domeniul literi...al artelor, va trebui oare întotdeauna mâini albe, ...itorite de muncă, inteligenţe libere, asupra cărora ...păsat niciodată preocupările unei datorii de îndepli...a pâinii zilnice de câştigat? — Poate că nu. Aceste ...le funcţii nu sunt numaidecât incompatibile cu ...ua, chiar manuală. Existenţa unei clase de rentieri ...va fi poate indispensabilă vieţii intelectuale, artistice ...morale a unei societăţi, din ziua în care se vor asigură ...ituri suficiente tuturor muncitorilor.

II

Istoricul împrumutului cu dobîndă. Camăta şi reglementarea dobînzii.

Întreaga antichitate a obişnuit împrumutul cu dobîndă ...încă sub forme teribil de aspre, dar toţi oamenii mari, ...istotel, chiar asprul Caton, l'au înfierat. Aproape toate ...ligiunile l'au osândit. După ivirea creştinismului, a...urile şi-au îndoit tăria în scrierile sfinţilor părinţi ai ...isericii, şi când Biserica îşi stabilì trainic puterea, reuşi ...a oprească formal împrumutul cu dobîndă în dreptul ...ivil, ca şi în dreptul canonic. Dealtfel şi legea lui Moha...med a făcut acelaş lucru: „Dumnezeu a îngăduit vân...area, dar a oprit camăta", spune Coranul. Adevăratul

musulman nu ià dobîndă la banii împrumutați, ... dela bancherul creștin, unde i-a depus.

Cu toate că această doctrină a fost tratată ... cu un profund dispreț și considerată ca un ... noranță a tuturor legilor economice, se poate ... plicà foarte bine istoricește.

Am arătat mai sus (p. 367), că până într'o epocă ... recentă, creditul, sub forma de împrumut de ... puteà aveà un caracter productiv: nu puteà ser... servià, într'adevăr, decât în consumație. Cei vechi ... nonicii nu se înșelau deci atât de mult cât credem ... veau dimpotrivă o noțiune foarte exactă despre ... economică a timpului lor, atunci când declarau ... prumutul ca steril.

Cei cari împrumutau erau bieții plebei, dela Patri... din Roma, ca să-și cumpere pâine; cavalerii săraci, ... Evrei și Lombarzi, în evul-mediu, ca să se echipeze ... Cruciadă, toți, prin urmare, pentru cheltueli person... deci neproductive. Firește, când venià scadența, nu ... plăti nici dobînda și nici capitalul, și atunci trebuia ... plătească cu trupul și cu munca lor, ca sclavi ai ... torilor [1]. In aceste condiții, împrumutul cu dobîndă ... dovedià ca un abuz al dreptului de proprietate la ... împrumutà, ca un instrument de exploatare și de ... pentru împrumutător, și-i deajuns ca să explice o ... bare așà de veche și așà de tenace.

Pe vremea aceia aproape nu se cunoșteà capitalul, ... măcar ca nume. Dar totuși, atunci, ca și astăzi, erau ... cari aveau mare nevoie de bani, și cum, atunci ca și ... tăzi, nu se găseà nimeni dispus să împrumute pe degeaba ... trebuià să se găsească oarecare împăcări cu principiul ... închipuì acesta, într'adevăr, iar numeroasele și subtil...

[1] Casele patricienilor romani aveau pivnițe, care serviau ... închisori, *ergastula*, pentru debitorii insolvabili. In evul-mediu ... cu tot tipul shakesperian al lui Shylock, debitorii nu ... tratați atât de aspru. Când erà vorba de un debitor puterea ... și insolvabil, aceasta trebuià să dea creditorilor săi numai ... zălog și să le plătească hrana, ceiace erà, dealtfel foarte ... Poate de aceia canonicii spuneau: *jus usurae, jus belli*.

...ente pe cari cazuistica evului-mediu le imagină, ... unul din capitolele cele mai interesante ale ... doctrinelor. Iată cele mai principale:

In toate cazurile în cari se stabileà că împrumută... puteà realizà un beneficiu, de exemplu făcând co... și mai cu seamă cel mai aventuros comerț, comerțul ..., dobînda nu mai era uzurară ci devenià legitimă, ... cauza riscurilor suferite de împrumutor [1].

Dacă împrumutătorul treceà definitiv asupra îm... ...tatului proprietatea capitalului sumei împrumutate, ... renunță la orice rambursare, și în acest caz se ad... foarte bine legitimitatea venitului dobînzii, căci ... se puteà cere să sacrifice deodată și fondul și veni... acesta erà împrumututl sub forma de *constituire de* ...

Dacă dobînda erà stipulată sub forma de clauză pe... pentru cazul în care capitalul n'ar fi rambursat la ...anță, și aceasta erà valabilă. Și cum nimic nu îm... ...ecà fixarea după voie a acestei scadențe, *chiar a doua* ... *după facerea împrumutului*, se vede cum, și în acest ..., regula puteà fi ușor eludată.

Reforma reacționa natural în contra doctrinei cano... ..., nu numai din spirit de opoziție, dar prin aceiași an... ...pare a ideilor moderne, care s'a exprimat și în con... ...ptiile ei politice și democratice. Totuși, aceasta nu-i a... ...vărat decât pentru Reforma Calvină și nu și pentru a ... Luther, care continuă a condamnà dobînda. Dar Cal... ... se arătă dispus să tolereze împrumutul cu dobîndă ... anumite condiții, și în secolul al XVIII-lea, doi mari ...risconsulți francezi hughenoți, Dumoulin și Saumaise ...acesta din urmă refugiat în Olanda), combătură argu... ...entele scolastice contra camătei. Cu toate acestea, e cu... ...os de constatat că Jesuiții, tot ca și Reformații, con... ...ribuiră la admiterea în practică a împrumutului cu do-

[1] Consiliul din Latrin (1515) definește perfect situația: „Este ...rba de camătă acolo unde este un câștig care nu provine dela ... lucru de mâncat, și care nu implică nici muncă, nici cheltueli, ... riscuri din partea celui ce împrumută".

bîndă, inventând combinaţii subtile pentru a eluda
economică: de exemplu *contractus trinus*, contract
feţe, prin care împrumutătorul erà socotit că se
la riscurile şi câştigurile întreprinderii, dar în acela
se asigurà contra riscurilor şi renunţà la câştig
schimbul unei sume fixe, plătibilă anual. Totuşi,
să ajungem până la economiştii: Turgot (*Mémoire*
prêts d'argent, 1769) şi Bentham (*Lettres sur*
1789), pentru ca să vedem doctrina economică
du-se în favoarea împrumutului cu dobîndă.

Dela această dată încoace, toţi economiştii sunt
nimi. Şi de data aceasta au dreptate. De ce? Pentru
crurile se schimbaseră.

Pe deoparte, rolurile s'au schimbat. Astăzi, nu
raci împrumută dela cei bogaţi, plebeii dela patricieni
ci dimpotrivă, cele mai de multe ori bogaţii, cei puter
speculatorii, marile Companii, bancherii, proprietarii
mine de aur, mai cu seamă Statele mari împrumută
public, dela oamenii de rând, fac apel la economia
lară, la ciorapul ţăranului. Şi rezultatul este: foarte
desea, nu soarta celui ce se împrumută este vrednică
plâns, ci mai curând a celui ce a împrumutat! Nu
prumutătorul slab şi desarmat trebuie apărat de
publică şi de lege contra rapacităţii celui ce l'a împrumu-
tat, ci tocmai ignorantul càre dă cu împrumut, legea
opinia publică trebuie să-l apere împotriva exploatării
marilor împrumutători, despre care istoria financiară
timpului nostru ne oferă destule exemple scandaloase.

De altă parte — şi aceste două schimbări sunt conco-
mitente — scopul contractului de împrumut s'a schim-
bat. Acum nu se mai împrumută pentru a aveà cu
mânânce, ci pentru a se îmbogăţi. Astăzi, cu toate că este
calificat încă de jurişti ca „împrumut de consum", îm-
prumutul şi-a luat adevăratul său caracter, caracterul
economic, adică este un mod de producţie. Astăzi, cum
am arătat mai sus (p. 148), antreprenorul, adică adevă-
văratul agent de producţie, împrumută capital şi plă-
teşte dobîndă, şi această dobîndă figurează în cheltuelile

de producţie, alături cu plata mânii de lucru sau chi-
nei sale. Ar fi deci o nebunie să dispensăm, într'un
umanitar, pe acest antreprenor de plata dobînzii,
n'ar aveà alt rezultat decât să-i mărească câştigul!

Bine înţeles, această evoluţie nu-i încă generalizată
în tot. In regiunile agricole din Orient, din Rusia, dela
Sud, din Italia, Algeria, creditul şi-a păstrat vechile
forme, şi adeseori cel ce se împrumută, ţăranul, este cel
exploatat şi, la urmă, chiar expropriat de împrumutător.
De aceia, în aceste părţi s'a şi născut mişcarea numită
antisemitism. De aceia, vechile legi contra cametei, mai
sunt încă la modă în anumite ţări şi în anume condiţii.
Dealtfel, chiar în legislaţia franceză, vechea bănuială
împotriva cametei mai trăeşte încă, nu sub forma de pro-
hibiţie, dar sub aceia de *limitare*. Până la războiu legea
voia fixa un procent maximum de 5% pentru îm-
prumutul banului, ori decâte ori n'avea un caracter co-
mercial — de exemplu pentru împrumuturile ipotecare
sau pentru împrumuturile de consumaţie. Se poate regăsi
aici o trăsătură a distincţiei canoniştilor: legea admite
procentul nelimitat al dobînzii numai în comerţ, pentru-
că aici împrumutul e presupus real productiv şi'n acelaş
timp viitor.

Dar o lege din 20 Aprilie 1918 a hotărît că limitarea
tarifului dobînzii va fi desfiinţat, *chiar pentru împrumu-
turile civile*, în timpul războiului şi cel puţin cinci ani
după. Se crede că desfiinţarea va fi definitivă.

2° Nu numai că dobînda e limitată la 5%, adică credi-
torul n'are drept să ceară mai mult, dar faptul de a îm-
prumută *de obicei* peste acest tarif (în împrumuturile
civile) constitue delictul camătei, care-i pedepsit cu pe-
depse corecţionale.

Economiştii protestară cu vioiciune, nu contra acestei
din urmă regule, ci împotriva celei dintâi. E sigur că
fixarea unui maximum pentru închirierea banului este o
măsură cu totul excepţională, căci nu există nici pentru
chiria caselor, nici pentru a pământurilor. Totuşi, faptul
de a împrumuta peste procentul curent, chiar dacă acest

procent e liber, constitue un delict, delictul de ... pedepsit de legile corecționale. Nu e nici o contra... orice s'ar spune, între recunoașterea libertății dob... pedepsirea, totuși, a acelora cari-și fac o meser... împrumutul cu dobîndă mare, — după cum nu-i ... dicție între recunoașterea libertății consumatorilor ... beă, și pedepsirea, totuși, a cârciumarului care dă ... beților.

III

Care este cauza dobînzii?

Chestia legitimității dobînzii este cea mai vech... tie de Economie politică, căci a fost discutată cu mai ... de două mii de ani înainte de a există o Economie ... litică: am arătat principalele episoade în capitolul ... dent. Dar trebuie deosebite două aspecte ale chestiu... care, în genere, se confundă.

Ceiace s'a discutat altădată, a fost mai ales *legiti... tatea* dobînzii, adică cauza sa juridică: cel ce dă cu ... prumut, are drept să încaseze ceva mai mult decât ... talul împrumutat?

Ceiace se discută astăzi, e mai cu seamă *explicația* ... bînzii: care este cauza sa economică? reprezintă o pl... valoare reală și de unde vine aceasta?

§ 1. Cauza juridică a dobînzii.

Această cauză este faptul că orice capital este propri... tate privată, căci dreptul de proprietate implică, în mod ... necesar, că nimeni nu poate fi obligat să cedeze bunul ... său, fără a primi ceva în schimb: împrumutul gratuit ... ar fi tot atât de neexplicabil ca și vânzarea gratuită.

Ceiace face, într'adevăr, această discuție învechită și ... scolastică, este faptul că nici unul din cei ce negau legiti... mitatea dobînzii — atât legiștii, cât și canonicii sau Părinții ... totel — *nu contestau legitimitatea aproprierei capitalului*. ... Nu erau câtuși de puțin socialiști. N'au contestat nici ...

... dreptul proprietarului de a percepe arendă sau chi... dar atunci, dece să-i negi dreptul de a luà dobîndă? ... le amintim totuși argumentele:

... de spune că trebuie să se țină seamă dacă cel ce îm... untă dă sau nu o *întrebuințare productivă* capitalului ... umutat.

... ce-are face? Chiar în cazul când capitalul împru... t n'a primit și nu puteà primi, din cauza împreju... or, o întrebuințare productivă, adică, în cazul când ... un capital, ci un simplu obiect de consum, de ce pro... tarul acestei averi ar fi nevoit s'o împrumute gra... ? E vina lui dacă împrumutatul risipește capitalul ... lt, în loc să-l folosească? Porunca lui Christ, *mutuum ... nil inde sperantes*, e de ordin evangelic, nu economic, ... mai ca învățătura de a dà din două haine una. Din ... t de vedere economic și juridic, principiul simplu că: ... ni nu poate fi despuiat de bunul său și cel ce con... să renunțe la el în folosul altuia, are dreptul de a ... în condițiile ce-i convin, evident, e suficient pentru ... tifică dobînda.

2° Se spuneà că trebuie să se țină seamă, dacă împru... tătorul *a făcut un sacrificiu*.

... ce importă, dacă s'a privat sau nu! De când răs... ata oarecare ce o cer, profit sau salariu, e în raport cu ... vațiile ce le încerc? In virtutea cărui principiu aș ... puteà fi obligat să pun gratuit la dispoziția semenilor ... bunurile de cari nu pot sau nu voiu să fac uz pentru ... ine însumi? Trebuie să las oameni străini să se așeze ... apartamentul meu, fiindcă sunt nevoit să lipsesc de... nă, sau să-i las să mănânce din farfuria mea, pentrucă ... nu mi-e foame? Nu s'ar puteà susține această teză ... decât plecând dela principiul că omul, în această lume, ... *drept numai la cantitatea de avuție strict necesară ... ntru consumația sa personală*, și că prisosul aparține de ... drept massei, adică plasându-ne din punctul de vedere al ... munismului pur.

3° Se spuneà că nu trebuie confundat dobînda capitalu... ui cu arenda unui pământ sau chiria unei case, căci pă...

mântul dă recolte periodice și casa, dacă nu dă [illegible] sensul materialul al cuvântului, cel puțin dă utilități [illegible] tiple — adăpost contra intemperiilor, un *home* [illegible] bil și familiar, un domiciliu legal — utilități [illegible] sau cari, cel puțin, țin tot cât și casa. Arenda sau [illegible] sunt prețul acestor recolte sau utilități și care, ca și [illegible] tea, sunt perpetue sau cel puțin periodice. Fără îndoi[illegible] banii dați de chiriaș, sub forma de chirie, ies din [illegible] lui, dar în schimb a primit o valoare egală, întocmai [illegible] și prețul ce-l dă pentru pâinea zilnică.

Dar capitalul, care-i obiectul împrumutului, care [illegible] prezintă totdeauna sub forma de capital circulant și [illegible] cu seamă, sub forma tip de capital-bani, nu-i un bun [illegible] rabil, cum e casa. Se distruge prin actul însuși al [illegible] ducției. Cărbunele aruncat în cuptor se preface în fu[illegible] materia primă a fost transformată, banii s'au consu[illegible] în salarii. Cum ar plăti deci dobînda usagiul unui bun care are drept caracteristică tocmai faptul, *că se consu[illegible] prin primul uzaj?*

Afară de aceasta, când e vorba de un pământ sau casă, tocmai pentrucă sunt bunuri durabile, ele rămân chiar împrumutate fiind, ale proprietarului, pe când la[illegible] nul împrumutat, pentrucă-i un lucru transformabil, a [illegible] cesarmente consumat. Tocmai aceasta și exprimă cuvân[illegible] tele cari servesc să denumească în limbaj juridic îm[illegible] prumutul de bani — în dreptul roman *mutuum (ex meo tuum*, al meu devine al tău), în dreptul francez, împru[illegible] mutătorul își înstrăinează definitiv banii, iar cel împru[illegible] mutat devine proprietar definitiv. Ori, n'ar fi contradi[illegible] toriu să admitem, că împrumutătorul devine în acelaș[illegible] timp proprietar și locatar al aceluiași lucru?

Această din urmă obiecție nu-i mai puțin întemeiată decât precedentele. Căci, dacă arenda pământului sau a casei este legitimă, de ce acea a capitalului n'ar fi, de vreme ce capitalul poate fi oricând întrebuințat să cum[illegible] peri un pământ sau o casă? — Și Calvin făcuse această observație. Când două lucruri se pot schimbă între ele, unul nu poate valorà mai puțin decât celălalt. Cât despre

[illegible]mentul juridic, că nu poți luà dela un bun ce nu-l [illegible] ai, e ușor de răspuns, că acest capital împrumutat [illegible] cărbunele sau moneta, ci capitalul abstract, o pură [illegible]ere: aceasta însă este un bun permanent, care-și păs[illegible] identitatea tot atât, ba chiar mai bine decât o casă, [illegible] mai curând sau mai târziu se strică și cade în ruină. [illegible]pitalul-valoare, ca și mitologicul Proteu, rămâne etern, [illegible] toate metamorfozele sale. Cât despre cel ce se împru[illegible]tă, devine într'adevăr proprietarul *banilor* și-i va pă[illegible] definitiv, dar n'a devenit proprietarul *valorii*, fiindcă [illegible] trebui s'o redeà sub forma de alți bani. Ideia locați[illegible]ui se potrivește deci foarte bine cu împrumutul în [illegible]i[1].

Dar chestiunea se schimbă cu totul dacă punem în dis[illegible]ție, nu legitimitatea dobînzii, dar legitimitatea în[illegible]șirii private a capitalului, cum o fac astăzi socialiștii. [illegible] clar, într'adevăr, că dacă însușirea capitalului e spo[illegible]larea, luarea de dobîndă e și ea la fel. Aceasta-i cu to[illegible]ul un alt proces.

Am văzut (p. 479), că apropierea capitalistă a fost viu atacată de socialiști, și celebra carte a lui Karl Marx — *Capitalul*, — are tocmai de scop să dovedească că această apropriere n'a fost decât rezultatul unei spolieri istorice și mijlocul de a urmà și de a agravà tot mai mult această spoliere. Colectiviștii admit că un capital poate fi obiectul unui drept de proprietate legitimă, când el apare sub forma modestă sub care economiștilor le place să-l evoace, luntrea scobită de Robinson, rândeaua făcută de întâmplarul lui Bastiat, banii strânși într'un ciorap vechiu

[1] Este încă o teză, căreia noi nu-i dăm curs aci cu toate că a ținut un loc destul de mare în istoricul acestei chestii: este aceia care justifică dobînda prin *abstinența* necesară creării capitalului. Noi am mai respins abstinența ca un factor în formarea capitalului (pag. 144); cu atât mai mult o respingem în justificarea dobînzii. Chiar dacă am admite că economia e un sacrificiu, acesta-i destul de răsplătit prin câștigarea capitalului, fără să mai fie nevoie să adăugăm prima unei dobînzi.

99621.

sau depuşi la cassa de economie de ţăran — dar, ei, adevăratul capital, acel care dă bogăţia şi puter e acesta. El nu-i niciodată produsul unei munci pers sau economia strânsă din produsul muncii personal dimpotrivă, *economia realizată din produsul muncii tuia,* munca muncitorilor salariaţi, economie ca creşte decât în măsura în care pune să lucreze alţi citori, ca să tragă noui câştiguri. Nici o avere mar s'a creiat altfel.

Trebuie să conchidem oare din acest raţionament sunt două categorii de capitaluri? Cele mici, a căro făptuire ar fi legitimă, pentrucă sunt rodul unei mu individuale şi cinstite; cele mari, capitaluri-vampiri căror înfăptuire ar fi nelegitimă, pentrucă implică susirea produsului muncii altuia. Dar, cum toate cap talurile mari au început, evident, prin a fi mici, ar zultă că înfăptuirea capitalului e legitimă la începu până la un anumit stadiu de desvoltare, după care dev abuzivă. S'ar întâmplă cu capitalul ca şi cu anumite ani male, cari sunt bune cât sunt mici, dar crescând devi rele... Dar care ar fi punctul critic? Ar fi acela, în ca capitalul, ajuns prea mare pentru a servi numai ca inst ment de muncă pentru stăpânul său, va fi întrebuinţat de el ca să dea de lucru şi altor oameni, în aşă proporţi ca proprietarul (şi moştenitorii lui în perpetuitate) să poată trăi numai din rentă. Aici intrăm în doctrina colec tivistă şi nu putem decât să ne referim la discuţia de mai sus (p. 471-474).

Să amintim numai că nu se poate stabili ca principiu, că orice capital, chiar mare, e în mod necesar şi prin însuş natura sa, un instrument de exploatare, şi că un poate creşte decât sugând sângele muncitorului: capi talul-vampir nu-i forma normală, ci dimpotrivă, o per versiune monstruoasă a adevăratului capital, al cărui a devărat rol este de a fi instrumentul şi sluga muncii. Se poate spune despre el ce s'a spus şi despre ban: e un stă pân rău, dar o slugă bună: trebuie numai să ştii să-l ţii la locul lui. Aceasta fac societăţile cooperative: ştiu

e bine că nu pot lipsì, dar nu-i permit să guverneze, să pună mâna pe câştig.

să mai amintim că dacă se admite ca o condiţie indis- mabilă progresului economic existenţa a numeroase pitaluri, postulat pe care nici un socialist nu-l mai con- ă, dacă se crede că desvoltarea producţiei cere im- os un stoc de bogăţii acumulate, atunci trebuie să iderăm foarte importantă funcţia celor ce adună a- te bogăţii, ca să le ofere pe piaţă: şi modul cel mai ce de a încurajà pe aceşti fabricanţi de capitaluri i, pe aceşti economi sociali, pare să fie tocmai atri- irea proprietăţii bogăţiilor pe care le-au capitalizat, cu eptul de a trage profit. Şi dacă s'ar desfiinţà proprie- ea privată a capitalurilor, ar trebuì, în regimul colec- ist care ar înlocuì-o, să se întreţină un personal în- cinat cu aceste servicii şi să-l plătim..

Totuşi, avem dreptul să ne întrebăm dacă aceşti „eco- omi" nu cer o plată prea mare pentru funcţia ce-o exer- tă şi dacă nu s'ar puteà obţine mai ieftin serviciile lor? Aceasta este o altă chestie. Economiştii asigură că are grijă concurenţa să reducă plata lor, prin scăderea ineluctabilă a dobînzii. Aceasta ne pare foarte îndoielnic (vezi mai jos), dar se poate aveà toată încrederea într'o bună organizare a creditului şi. în special, a creditului mutual.

§ 2. Cauza economică a dobînzii.

Nu mai e vorba aici să justificăm dobînda, ci să o ex- plicăm în natura şi origina ei. Nu mai e vorba de chestia juridică, să ştim dacă împrumutătorul are drept să re- clame o dobîndă, ci de chestia economică, să ştim dacă capitalul dă naştere în realitate la o plus-valută, care este dobînda — chestia care trece dincolo de aceia a împru- mutului şi chiar aceia a aproprierei capitalului. Pentru arendă, de exemplu, se poate discută chestia de a ştì dacă o datorată proprietarului, sau dacă n'ar trebuì mai de- grabă naţionalizată, dar, în orice caz, nici o îndoială că nu reprezintă o valoare reală şi nouă, recolta pământului.

Oare cu dobînda e la fel, reprezintă o contra-parte [illegible] loare egală primită de împrumutător, ca în orice [illegible] Sau nu-i decât un fel de impozit pe care împrumut[illegible] trebuie să-l ià din propriile sale venituri, astfel că [illegible] mai sărac cu atât cât e dobînda?

Această chestie nu-i îmbătrânită, ca cea tratată [illegible] înainte: e din cele mai actuale şi foarte departe de [illegible] lămurită. De treizeci de ani a făcut obiectul a mari [illegible] şi a nenumărate articole de revistă. Se pot reduce [illegible] plicaţiile propuse la două explicaţii-tip:

1° Cea mai veche e aceia a *productivităţii* capitalului: dobînda există, pentrucă e în natura capitalului să [illegible] naştere unei valori superioare propriei sale valori. [illegible] ceastă creştere, această plus-valută, e tocmai dobînda. Nu-i vorba de o productivitate în sensul material [illegible] cuvântului, prin generaţie — cum o vacă produce [illegible] şi cum ar puteà să ne invite s'o credem originea [illegible] mologică a cuvântului capital *(cheptel,)* sau prin [illegible] ficare, cum o crede rentierul care taie la o scadenţă [illegible] poanele titlurilor, întocmai cum culege fructele când [illegible] coapte. Nu, e clar (vezi p. 136), capitalul nu lucrează în producţie decât ca ajutor al muncii, dar ceiace trebuie înţeles prin productivitatea capitalului e suplimentul produselor datorite muncii, când e asistată de capital; pescarul, mulţumită plasei, va pescui de zece ori mai mult peşte; tâmplarul, mulţumită ferestrăului şi rîndelei, va face de zece ori mai multe scânduri. In acest sens o înţelegeà Bastiat şi acesta-i argumentul pe care repetă până la saţietate, în controversă cu Proudhon. Este explicaţia cu care s'au mulţumit multă vreme economiştii şi care, fără îndoială, va părea suficientă cititorului: e simplă şi clară. Dar economiştii mai noui o califică de „naivă" şi au supus-o la o analiză nemiloasă [2]. A suferit

[1] Pare să fie ceva fictiv în dobîndă, judecând după rezultatele fantastice la cari pot duce dobînda compusă, dar cari, evident, nu pot corespunde niciunei realităţi.

[2] Trebuie amintit, în mod special, economistul austriac Böhm-Bawerk care, în 1884, într'o carte care înseamnă o eră în istoria

[illegible] soartă ca şi legea ofertii şi a cererii (p. 249), sau [illegible] cantitativă (p. 258).

Mai întâi se observă că dacă productivitatea capitalului explică dobînda, această explicaţie dă complectamente [illegible] când e vorba de împrumutul pentru consumaţie. In [illegible] caz trebuie conchis că dobînda e fără cauză, adică [illegible] decât o preluare din punga împrumutătorului, pre[illegible] legitimă în drept, dacă vreţi, deoarece rezultă din[illegible] contract, dar care nu corespunde niciunei valori [illegible]ombate.

Chiar dacă-i vorba de un capital întrebuinţat în mod productiv, de rîndea, se spune că ideia de productivitate [illegible] echivocă, căci implică o productivitate materială, [illegible]nduri, peşte, etc.; ori, dacă este evident că întrebuinţarea capitalului permite muncii să producă mai mult în cantitate şi în utilitate, nu-i deloc demonstrat că-i permite să producă mai mult în *valoare*. A creià abundenţa nu înseamnă a creià valoarea (p. 54). Nu trebuie confundată productivitatea *technică* şi productivitatea *economică*. Maşinele conferă produselor fabricate de dânsele o valoare superioară aceleia a produselor făcute de mână? Da, dacă-i monopol; nu, dacă-i concurenţă. In acest caz, produsele reduse la costul de producţie, nu dobîndesc nici o valoare suplimentară sau, cel puţin, nici o altă valoare suplimentară decât aceia reprezintată prin însăşi valoarea suplimentară decât aceia reprezintată prin însăşi valoarea maşinii. Se înţelege că trebuie ca preţul scândurilor să cuprindă valoarea necesară pentru a reconstituì maşina sau rîndeaua (primă de amortizare), dar nu se înţelege în virtutea cărei legi naturale ar trebuì să cuprindă o valoare suplimentară, care ar fi *venitul* maşinii sau rîndelii.

Insfârşit, dacă productivitatea erà adevărată, sau cel puţin singura cauză a dobînzii, procentul dobînzii ar trebuì să se reguleze după gradul de productivitate al capi-

doctrinelor, a criticat teoria productivităţii, dealtminteri ca şi toate celelalte explicaţii ce fuseseră date asupra dobînzii. Într'un al doilea volum, în 1889, a expus propria sa teorie, de care ne vom ocupà. Aceste două volume au fost traduse în franţuzeşte în 1902—1904, sub titlul *Histoire des théories de l'intérêt*.

talului şi cum s'ar explică atunci tendinţa generală a scădere a dobînzii, deoarece capitalurile nu încetează a deveni din ce în ce mai puternice şi mai productive.

3° O explicaţie mai modernă e aceasta: dobînda e *preţul timpului*, sau, după expresia spirituală a economistului american Irving Fisher, are drept cauză şi drept măsură *nerăbdarea* de a se folosi. La drept vorbind, explicaţia nu-i nouă, căci ideia că dobînda este preţul timpului nu trecuse neobservată la canonişti [1] şi fusese puternic exprimată de Turgot, în apărarea ce-o făceà dobînzii, dar numai cu Böhm-Bawerk şi cu şcoala psihologică a găsit o expresie ştiinţifică, cu o admirabilă ingeniozitate de analiză. Această teorie foarte abstractă şi care a cerut plut volume, n'ar puteà fi expusă aici în amănunt, o putem traduce astfel.

Această explicaţie are acest mare folos de a se aplică tot aşà de bine şi poate mai bine încă la împrumutul de consum, ca şi la împrumutul de producţie. In adevăr, ce împrumută pentru a consumà e, în general, „mai puţin răbdător" de a pune mâna pe bani, decât cel ce împrumută în vederea producţiei.

Mai mult, are această superioritate de a nu se aplică numai în cazul împrumutului: are o aplicare mult mai vastă. E aceiaşi când, în locul unui capital împrumutat, e vorba de un capital în mâinile proprietarului. Dacă fiind proprietarul unui capital de o mie de franci, preferă să-l valorifice singur — să-l arunce în pământ sau în cuptorul maşinii, sub formă de seminţe de îngrăşăminte sau de cărbune, sau să-l consum cu lucrătorii sub formă de subsistenţe, sau de salariu în bani — în toate aceste cazuri sacrific un bun prezent, pentru a aveà un bun viitor, sub formă de recolte ale pământului sau de mărfuri fabricate. Mi-l împrumut mie însumi, dacă pot astfel spune.

[1] Dar canoniştii, cunoscând argumentul că *dobînda* este *preţul timpului*, îl respingeà în mod nobil, spunând că timpul nu se poate vinde şi n'are preţ, pentrucă nu aparţine decât lui Dumnezeu. Nu se mai gândeşte astfel azi şi se spune, dimpotrivă, că timpul are o mare valoare: *Time is money.*

deci, totdeauna un schimb de ceva prezent pe ceva viitor şi nu l-aşi face, dacă n'ar trebuì să regăsească la sfârşitul anului banii pe care i-am cheltuit, *plus ceva*. Asta vrea să spună, în mod inconştient, capitalistul, când spune că capitalul lui că *trebuie* să-i aducă o dobîndă. Dacă această plus-valută nu se realizează, va spune cu drept cuvânt că a fost în pagubă. Dacă comptabilitatea lui e bine ţinută, nu va socotì ca beneficiu net decât ceiace va depăşì dobînda capitalurilor angajate.

Insfârşit, cum o spune foarte bine limbagiul curent, ceiace împrumut e un *avans*, expresie dealtminteri cuminte; ori, ce înseamnă avans, dacă nu câştig *de timp*?

Totuşi, această teorie, după o strălucită domnie, începe azi să fie puţin câte puţin sdruncinată.

Ca chestie de judecată, se poate pune întrebarea dacă e sigur că omul preferă totdeauna un bun prezent pentru un bun viitor? Incontestabil, oridecâteori e vorba de o nevoie prezentă, dar nu mai este astfel când e vorba de o *nevoie viitoare;* în acest caz, din contră, situaţiile vor puteà fi răsturnate. Un sac de grâu de sămânţă va preţuì mult mai mult pentru mine în momentul semnăturii, peste nouă luni, decât acum în Ianuarie, pentrucă de acum şi până atunci n'aşi aveà decât încurcătura de a-l păstrà. Omul care se asigură asupra vieţii sau care asigură o dotă copiilor şi care plăteşte pentru asta o primă unică şi eşalonată, nu sacrifică bunuri prezente pentru un bun viitor? Şi la ce-o face, dacă nu pentrucă-l socoteşte pe acesta mai preferabil. Dar mai mult! Oricine împrumută banii, n'o face tocmai pentrucă nu ştie ce să facă acum cu dânşii, şi pentrucă socoteşte că aceşti bani îi vor fi mai folositori la epoca restituirii decât acum? Ori, cum, în mod necesar, sunt tot atâţia împrumutători cât cei ce se împrumută, nu s'ar puteà spune că sunt mai mulţi oameni cari preferă bunurile prezente, decât cei cari preferă bunuri viitoare.

Un bun viitor, deşi identic cu un bun prezent, are totdeauna o valoare mai mică; e o lege psichologică, confirmată de experienţa de toate zilele. Cu totul altceva e să

ai de mâncare pentru azi sau peste un an, peste zece ... peste o sută de ani! Pe măsură ce un bun se depărtează de noi prin timp, valoarea-i scade — exact cum se reduce dimensiunea unui obiect când se depărtează în perspectivă și după cum acesta, prin distanță sfârșește prin deveni imperceptibil și a dispare, la fel, prin timp, valoarea ajunge neglijabilă sau chiar nulă. Dacă ar fi astfel, adică dacă bunurile viitoare ar aveà aceiaș valoare și bunurile prezente, ar rezultà consecințele cele mai ... mitoare: de exemplu, valoarea unui pământ oarecare, chiar cea mai modestă, ar fi infinită, sau cel puțin s'ar cifrà la miliarde; în adevăr, în acest caz, această valoare ar fi suma tuturor recoltelor de așteptat dela pământ atâta vreme cât va durà pământul, sau cel puțin atâta timp cât vor fi oameni să-l cultive! Ori, se știe că nu-i nimic din toate astea: valoarea unui pământ nu depășește 20 sau 30 de ori valoarea recoltii prezente, pentrucă valoarea fiecării din recoltele ce vor urmà, nu-i socotită decât drept o valoare descrescând repede până la zero.

Aceasta admis, să observăm ce se petrece la împrumut. Imprumutul de bani nu-i un contract de închirere, cum ar fi vorba de un pământ sau de o casă: e un contract de schimb — dar schimb de ce, deoarece toate capitalurile sub formă de bani sunt identice? Schimbul unui bun prezent pe un bun viitor. Ii remit un bun prezent sub forma unui sac de bani de 100 franci sau a unui bilet de bancă de aceiaș valoare — și primesc în schimb un bun viitor, sub forma unei promisii de a plăti peste un an 100 de franci. Dar dacă schimbul se făceà în astfel de condiții, nu se făceà la valoare egală, deoarece 100 de franci pe care ai să-i primești peste un an, nu fac decât 100 de franci pe care-i ai azi. Dacă, luând balanța schimbului, pun într'unul din talere cei 100 de franci prezenți și'n celălalt taler cei 100 de franci viitori, acest taler va fi mai ușor; pentru a restabili echilibrul, trebuie adăugit un mic supliment de greutate în talerul bunului viitor, să spunem 5 franci. Acest adaus e tocmai dobînda. Sau, asta revine tot acolo, trebuie scos ceva din talerul cel

... greu, să spunem 5 franci, fapt care va face să rămână numai 95 franci: această parte e ceiace se cheamă scontul. Imprumutul propriu zis și scontul nu se deosebesc, cum se știe, decât prin aceia că, pentru cel dintâiu dobînda e adăugată de capital, în ziua plății, în timp ce pentru al doilea dobînda e scăzută din capital, în ziua împrumutului.

Nu-i oare în această explicație un cerc vițios? Vreau să spun, dacă se preferă în general un capital perzent unui capital viitor, nu-i oare tocmai pentrucă s'ar aveà, așteptând, posibilitatea de a-l plasà cu dobîndă? Nu-i oare existența dobînzii, care ar motivà preferința banilor numerar și nu-i această preferință care ar motivà dobînda?

Intre aceste două explicații, se poate alege: dealtfel, nu sunt incompatibile: se pot chiar prezentà drept complimentare și asta nu printr'un eclectism complect, ci din acelaș motiv pe care l'am expus cu ocazia valorii. După cum valoarea păreà determinată nu de o singură forță, ci de două forțe opuse, una din partea vânzătorului, alta din partea cumpărătorului, lovindu-se una în alta — la fel pentru dobîndă, trebuie privit în acelaș timp și în partea împrumutatului și'n partea împrumutătorului. Din partea împrumutatului, dacă-i vorba de un împrumut pentru producție, e mai multa sau mai puțina productivitate ce așteaptă de la capitalul împrumutat; în partea împrumutătorului, e mai marea sau mai mica preferință pentru bunul viitor, pe care o așteaptă dela bunul prezent, de care se lipsește — și procentul dobînzii e acela care, urcându-se sau scoborîndu-se, ajunge să împace acèste pretenții opuse, dată fiind, bine înțeles, concurența celor ce se împrumută și a împrumutătorilor.

IV

Ce determină procentul dobînzii?

Am văzut că procentul dobînzii[1] fusese multă vreme fixat de lege și erà încă până ieri, în Franța, pentru îm-

[1] *Procentul* dobânzii este raportul între cifra venitului și aceia

prumuturile necomerciale. Dar limitarea pusă de lege tor nu poate decât să consacre procentul curent, fără care ar fi zădarnică. Ceiace interesează deci, e de a cunoaşte legile economice şi naturale cari determină centul dobînzii, întocmai ca şi procentul salariilor şi preţul mărfurilor.

Dacă capitalurile erau închiriate în natură, sub forma de uzine, maşini sau oricare instrumente de producţie, s'ar stabili pentru fiecare din ele *un preţ de închiriere diferit*, după calităţile, durata şi productivitatea respectivă, întocmai după cum variază preţul de închiriere caselor, după cum sunt mai mult sau mai puţin confortabile, mai mult sau mai puţin bine situate, sau acelor pământurilor, după cum sunt mai mult sau mai puţin fertile.

Dar capitalurile se prezintă totdeauna sub forma de monetă (sau echivalentul său în titluri de credit): — mai întâi pentrucă cel ce se împrumută preferă totdeauna să ia bani, decât capital în natură, având astfel mai multă libertate de a adaptă împrumutul la întrebuinţările pe cari-l destinează; şi, deasemeni, pentrucă, în mod necesar, sub această formă, capitalurile sunt oferite pe piaţă pentru toţi acei cari au făcut economii şi caută să le plaseze. In adevăr, nu s'ar puteà creià prin economii capitaluri în natură, ci numai un capital bani.

Ori, această substituire, care transformă închirierea în împrumut de bani, produce anumite efecte vrednice de reţinut.

Deoparte, tinde să elimine toate cauzele de variaţie şi să *egalizeze* preţul de închiriere pentru toate capitalurile, căci toate capitalurile fiind de-aici înainte date cu împrumut

a capitalului. Pentru a o exprimà mai uşor, se reprezintă capitalul prin cifra convenţională de 100 şi procentul dobînzii se exprimă atunci printr'un indice, 3, 4, 5%.

Altădată se calculà altfel: Se căutà care-i fracţia capitalului reprezentată prin dobîndă. In loc de a se spune că se împrumută cu 5%, se spuneà că se împrumută *au denier vingt* (pentrucă dobînda reprezintă în acest caz a douăzecea parte a capitalului), în loc de 4%, se spuneà au denier *vingt-cinq*, etc.

sunt şi împrumutate sub o formă identică, în monetă, echivalează. Nu mai sunt între dânsele diferenţe calitative, ci numai cantitative. Dealtminteri, capitalurile, această formă, fiind esenţialmente mobile, se transmit aproape instantaneu, pretutindeni unde un procent mai ridicat le atrage, ceiace face că diferenţele, dacă sunt, să fie repede nivelate. Astfel nu este, la un moment dat, decât piaţa naţională şi chiar internaţională, decât un acelaş procent al dobînzii.

Dar, de altă parte, face să intervină în determinarea preţului de închiriere, o cauză de diferenţiere care ia o importanţă enormă: mai mica sau mai marea *solvabilitate*, adică a celui ce se împrumută. In adevăr, cel ce se împrumută, cum am arătat-o (p. 365), nu mai e un locatar; dobîndeşte proprietatea definitivă a banilor, cu care va face ce va voi. E posibil deci să nu poată întoarce banii: de unde un risc pentru cel ce dă cu împrumut, ceiace-l va determină să ceară o dobîndă mai ridicată, *ca compensaţie a pierderii eventuale* a capitalului său: e o primă de asigurare, cum se spune, primă pe care, în mod natural, cel care dă cu împrumut pune s'o plătească pe cel ce împrumută.

Dobînda trebuie deci să fie descompusă în două părţi:

1° *Dobînda propriu zisă*, care reprezintă preţul plătit pentru a aveà dreptul de a dispune de capital, şi care e aceiaşi pentru toate împrumuturile (pe aceiaşi piaţă şi la aceiaşi dată);

2° *Prima de asigurare* contra riscurilor de pierdere, şi care variază la fiecare împrumut: e aceia care determină, aproape singură diferenţele între cuantumul dobînzii tuturor plasamentelor în fonduri publice sau valori de bursă [1].

[1] Acestor două elemente trebuie să se adauge un al treilea: *prima de amortisment*, reprezentând anuitatea necesară pentru a reconstitui capitalul odată uzat, dacă-i vorba de un capital în natură, sau pentru a reconstitui capitalul-bani, după ce a fost cheltuit. Dar aceasta nu mai e dobîndă: e o fracţiune din capitalul viitor, care înlocuieşte capitalul trecut.

Acestea fiind zise, cari sunt cauzele cari determină cest cuantum general al dobînzii, adică, cu alte cu preţul de locaţiune al capitalului bani? — Nici a trebuie să ne închipuim, după cum nici când e vorb valoarea mărfurilor, sau nici când e vorba de preţul de lucru, nu trebuie să ne mândrim de a descoperi o unică, ci e un mare număr de cauze, cari se pot grupà sub vechea formulă a ofertii şi a cererii.

Oferirea capitalului sub formă de monetă sau de credit, depinde: — 1° mai întâi de *puterea de misire* a ţării, ajutată de bune instituţii de economie credit, pentru ca să uşureze economisirea şi să-i deschi debuşeuri; — 2° dar nu-i destul ca într'o ţară capit să fie abundent: trebuie să fie abundent şi pe piaţă, se ofere pentru împrumut, şi aceasta implică existenţa unei numeroase categorii de persoane, *care nu pot sau nu vor să-şi utilizeze capitalurile prin industria lor personală*, căci, într'o societate unde fiecare îşi valorifică pitalurile ce are, e clar că, oricât de abundente ar fi, vor fi oferite; — 3° în sfârşit, oferta capitalurilor pinde de siguranţa plasamentului, fără de care capitalurile, ca în timpurile trecute şi astăzi încă în ţările expuse raziile duşmanului, sau la acele ale propriilor lor guverne departe de a se oferi, se ascund într'o tezaurizare sterilă.

Cât despre cerere, e determinată de *productivitate*, nu tocmai de productivitatea medie a întreprinderilor într'o ţară dată şi la un moment dat, ci mai exact productivitatea întreprinderilor *celor mai puţin productive*, printre acele cărora se oferă capitalul, căci tocmai acestea, pentrucă nu pot dà mai mult, fac lege pe piaţa capitalului. Dacă ele nu pot dà decât o dobîndă de 3%, celelalte întreprinderi mai remuneratoare, care ar puteà, la nevoie, să dea mai mult, se vor feri s'o facă.

Dacă ne găsim într'o ţară nouă, înzestrată cu tot felul de venituri, pământuri virgine de desţelenit, mine de exploatat, reţele de cale ferată de creat, quantumul dobînzii va fi foarte ridicat: — în primul rând pentrucă greu se găseşte capitalul, cu atât mai greu, cu cât cei care-l

ă îl păstrează ca să-l valorifice şi nu-l scot pe piaţă; încă pentrucă nu sunt într'o astfel de ţară întreri cu venit mic; ele sunt desconsiderate.

împotrivă, într'o ţară veche, vor influenţà cauzele rii: deoparte capitalurile înmulţite printr'o econo- de veacuri se găsesc în abundenţă: de alta, întreprinle cu producţie mare fiind ocupate, capitalurile sunt ite să se plaseze în întreprinderi cu productivitate mă, care apasă asupra quantumului general al doii.

împrumutul cu dobîndă este, ca şi salariul şi arenda, contract cu toptanul, adică împrumutătorul se desinează de orice drept asupra câştigurilor întreprinderii, schimbul unei anuităţi fixe. Cu toate acestea, am vă- (p. 188) că, pentru împrumutătorii cari preferă sele câştigului şi ale pierderii, siguranţii unui fix, ditul modern a creiat o altă combinaţie. In loc să le ranteze un venit fix, împrumutătorul le permite numai parte din beneficii, dacă vor fi, nimic, dacă nu vor fi: dacă sunt pierderi, aceste pierderi vor cădeà în primul când asupra capitalului adus de acţionari. Dar, în acest caz, nu mai e un contract de împrumut, juridiceşte vorbind, ci un contract de *asociaţie:* creanţa acestor împrumutători în loc să se cheme *obligaţie*, se chiamă *acţiune*, şi venitul lor în loc să se numească *dobîndă*, se chiamă *dividend*. Firește, quantumul dividendului trebuie să fie superior aceluia al dobînzii, căci reprezintă un venit mai aleatoriu: trebuie să cuprindă în plus prima de asigurare în contra riscurilor anilor răi. Şi, în general, dividendul cuprinde, pe lângă dobîndă şi prima de asigurare, tot ceiace se chiamă câştig; dar vom mai întâlni această chestie, când va fi vorba despre câştig.

V

Dacă proectul dobînzii tinde spre scădere.

Dacă, din punct de vedere social, trebuie să dorim urcarea salariului, când e vorba de dobîndă, trebuie să dorim, dimpotrivă, scăderea.

Trebuie s'o dorim, în primul rând, din punctul vedere al dreptății în repartiție: căci, prin faptul că această scoborîre ar reduce prelevarea exercitată capitaliștii rentieri asupra producției totale (presupunând toate lucrurile egale), ar mări cu tot atât partea nibilă pentru muncă; cu atât mai mult, cu cât quantu dobînzii nu determină numai venitul capitaliștilor indirect și quantumul câștigurilor, al chiriilor, al zilor și, prin urmare, al tuturor veniturilor clasel stărite.

Trebuie s'o dorim și ca stimulent al producției: aceasta va scădeà mereu prețul locațiunii capitalului prin urmare, cheltuelile de producție, va ușurà exe exemplu, pământuri de desțelenit, case de construit pen muncitori, dar se știe că pământurile sau casele nu aduce mai mult de 3%. Dacă deci procentul curent al bînzii este de 5%, nu se vor puteà găsi capitaluri pentru aceste întreprinderi, căci nu se vor puteà întreprinde cât în pagubă: se vor abține. Dar, presupuneți că procen tul dobînzii scade la 2%: numaidecât se vor grăbi să execute. Turgot, într'o imagine celebră, compară scăderea procentului dobînzii cu scăderea gradată a apelor, care permite întinderea culturii pe pământuri noui.

Dar nu-i deajuns ca această scădere să fie dorită. Is dânsa probabilă? Are un caracter permanent? Trebuie s'o considerăm ca o adevărată lege economică, naturală asemănătoare aceleia a creșterii valorii pământului, sau a scăderii valorii monetii?

Economia politică, mai ales școala optimistă franceză, dela Turgot până la Paul Leroy-Beaulieu, a afirmat totdeauna această lege. Bastiat o puneà în numărul celor mai frumoase din armoniile sale.

Această teză se sprijină în acelaș timp pe judecată și pe fapte.

In fapt, scăderea considerabilă a procentului dobînzii, constitue unul din fenomenele economice cele mai caracteristice ale jumătății a doua a secolului XIX: dela 5%

mijlocul secolului, scăzuse, în ultimii ani ai secolului sub 3%.

teorie, cea mai mare parte din cauzele pe cari le-am arat, ca determinând procentul dobînzii, par că trebuie să lucreze în sensul scăderii. E drept să credem că, o societate progresivă, capitalurile trebuie să devină ce în ce mai *abundente*, ca, dealtminteri, orice bogăție produsă, și că, prin urmare, utilitatea lor finală și rarea lor trebuie să meargă descrescând. *Siguranța* ție să crească și dânsa, dacă cel puțin se admite că lizația implică, din partea indivizilor și a Statelor, multă încredere în angajamentele lor sau mijloace de strângere mai eficace din partea creditorilor. Și chiar, ituri de aceste prevederi optimiste, e locul să înscriu astă prevedere pesimistă, dar care va lucrà în acelaș sa, anume că, pe viitor, capitalurile vor deveni *mai puțin productive* și că profiturile se vor micșorà, fie în gricultură, în urma legii venitului neproporțional, fie lor în industrie sau transporturi, pentrucă posibilitățile le întrebuințare sunt limitate: de exemplu pare de necontestat că drumurile de fier ce se vor mai construì deam încolo, în Franța, vor fi mult mai puțin productive decât marile linii cu care s'a început.

Se pare chiar că nu este nici o limită certă a acestei descreșteri, căci aici nu există, ca la mărfuri, o limită minimum a cheltuelilor de producție, sau, ca la salarii, acea fixată de costul existenții unui muncitor. Aici, singura limită e aceia, sub care capitalistul ar renunță să dea cu împrumut și ar preferà să-și tezaurizeze capitalul sau să-l mănânce; dar care e acel quantum, sub care capitalistul ar preferà să-și cheltuiască banii sau să-i păstreze sub cheie, în loc să-i împrumute. Să fie 1%? Să fie 1‰?

Bastiat spune că dobînda poate scoborî sub orice cantitate certă, fără să cadă însă niciodată sub zero, întocmai ca acele curbe, celebre în matematici, care se apropie din ce în ce mai mult de o linie dreaptă, numită asimptată, fără să ajungă totuși s'o atingă decât în infinit.

Există chiar economiști cari merg și mai departe și

cred că acest quantum al dobînzii ar puteà
zero, ceia ce implică dispariţia dobînzii şi creditul
Iată argumentele pentru teza descreşterii
quantumului dobînzii. Totuşi, niciunul nu ne
In fapt, în istoria economică, scoborîrea
dobînzii nu apare deloc ca o linie regulat
întocmai ca deprecierea monetii, care de mai bine
de ani n'a mai încetinit, ci ca o linie frântă şi
recţie bine marcată nici în sensul suirii, nici în
borîrii. Munca a fost foarte izbită de scăderea
mului dobînzii, în a doua jumătate a secolului al
dar ce înseamnă o perioadă de cincizeci de ani în
In timpul imperiului roman, dobînda nu erà mai
decât astăzi şi în secolul al XVIII-lea, în Olanda,
tot atât de jos ca şi la sfârşitul secolului trecut.
foarte posibil ca, în viitor, quantumul dobînzii să
şi începutul s'a şi făcut, căci se constată chiar în
războiului o urcare foarte simţită a quantumului
pentru fondurile publice şi pentru principalele
In 1897 scoborîrea dobînzii s'a oprit şi a
perioadă inversă de creştere, care se traduce printr'o
borîre a cursului tuturor valorilor cu venit fix.
3%, care se urcase, cum am spus, peste 105 franci,
borîse iarăşi în ajunul războiului la 83 franci, ceiace
prezintă un quantum al dobînzii de 3,6%.

Dela război încoace, cum erà şi firesc, mişcarea de
ştere a dobînzii şi de scădere a cursurilor s'a precipitat
şi astăzi quantumul s'a urcat peste 6%; această creştere
se explică foarte bine prin enormele nevoi de bani ale
Statelor beligerante şi distrugerea incalculabilă de capi-
taluri. Urcarea dobînzii ar fi fost chiar cu totul alta,
dacă Statele beligerante n'ar fi recurs, pe o scară largă,
la emisia de hârtie-monetă, fapt care a avut un dublu ef-
fect, pe deoparte să reducă tot cu atât emisiile de împru-
muturi din partea Statelor; pe de alta, să dea publicului
fonduri disponibile ca să subscrie la aceste împrumuturi.

Avem tot dreptul să ne gândim că urcarea dobînzii
va accentuà şi se va menţine încă mult timp după răz-

...arece aceleaşi cauze vor continuà să influenţeze[1].
...ind nevoia şi graba de a reconstruì totul, va fi
...e o adevărată foamete de capitaluri — şi dacă,
...pune d. Irving Fisher, adevărata cauză a dobînzii
„...erăbdarea", niciodată nu se va fi manifestat cu
...intensitate! Şi cum, de altă parte, oferta capitalu-
...va fi minimă, din pricina înspăimântătoarei con-
...ri ce s'a făcut, iar productivitatea întreprinderilor
...fără îndoială, după război, mai mare decât a fost
...dată, — nu se întrevede nici o cauză care să ne facă
...edem că va veni, după război, o scoborîre a quantu-
...lui dobînzii.

...ar şi această perioadă va trece, şi dacă ne îndreptăm
...rile dincolo de dânsa, şi dacă încercăm să formulăm
...deri asupra variaţiilor diferiţilor factori cari ho-
...sc quantumul dobînzii, nu pot fi decât foarte ne-
...are. In ce priveşte creşterea capitalurilor, e probabilă,
...r'adevăr, dar va puteà fi foarte bine compensată de o
...ere crescândă. Orice întreprindere nu cere oare o can-
...tate de capitaluri din ce în ce mai considerabilă? In ce
...iveşte riscurile, oare astăzi să fie mai puţini debitori
...plătnici, mai puţine falimente, mai puţine excrocherii
...losale, mai puţine capitaluri înghiţite de întreprinderi
...enturoase şi, mai cu seamă, în vâltoarea fără fund a
...rgumentelor, decât odinioară? Fireşte că nu! Dece am fi
...tunci autorizaţi să tragem concluzia că va fi altfel în
...itor? In ce priveşte productivitatea, e sigur că dacă
...onsiderăm o industrie determinată, de exemplu a drumu-
...ilor de fier sau a iluminatului cu gaz, există o limită a
...esvoltării lor, dar dacă se consideră că, în producţia ge-
...erală, industriile vechi sunt mereu înlocuite prin altele
...noui, nimic nu ne îndreptăţeşte să afirmăm că transpor-
...turile cu automobile, de exemplu, vor fi mai puţin ren-
...abile decât cele cu drumul de fier, sau că luminatul elec-
...ric va fi mai puţin decât cel cu gaz aerian.

[1] Vezi, în acest sens, numeroase argumente într'un articol al d. Irving Fisher, în *Analele* Academiei din Filadelfia (Noembrie 1916), *The rate of interest after war*. Cu toate acestea s'a susţinut şi teza contrarie.

89621. — Biblioteca Universitară, IV.

In rezumat, ceiace pare mai probabil, este că, în ... quantumul dobînzii va trece prin aceleaşi lungi ... alternate de urcare şi scoborîre, ca şi în trecut[1]. Prin ... mare, nu ni se pare stabilit că, încrederea într'o ... continuă a dobînzii ar puteà fi erijată în lege, nici ... fi îndreptăţiţi să vedem într'însa unul din factorii ... tinde să prepare egalizarea condiţiilor umane.

Aceasta nu înseamnă cumva, că n'am fi în drept ... teptăm, în viitor, reducerea părţii capitalului, dar ... curând sub forma de câştig decât de dobîndă (vezi ... jos, *Câştigul*. Numai că un astfel de rezultat nu ... datori jocului vre-unei legi naturale, ci acţiunii ... şi perseverente a oamenilor, exercitându-se probabil ... calea asociaţiilor cooperative de credit şi consum.

Cât despre ipoteza că procentul dobînzii ar puteà ... la zero sau chiar sub zero, nu e o absurditate ca ... care îşi închipuie, că din cauza supra-abondenţii, ... bogăţiile ar puteà deveni gratuite, căci producţia ... bogăţii presupune o muncă, e deci oneroasă, pe când ... sformarea unei bogăţii în capital nu-i decât o schimbare ... de destinaţie, care nu implică numaidecât o muncă ... nici măcar o cheltuială. Nu e deci imposibil ca, în ... anumite circumstanţe excepţionale, dobînda să dispară ... Firește că un împrumut gratuit va fi întotdeauna o dată ... se poate concepe, în caz de abundenţă de capitaluri, ... cel ce împrumută să se mulţumească cu o contra-presta- ... taţie, cu certitudinea de a-şi găsi capitalul la momentul ... oportun şi să scape până atunci de grija de a-l păzi[2]. Tot ... mai aceasta se face uneori în împrumuturile sub formă ... de depuneri (vezi pag. 422).

---

[1] Această ipoteză, pe care o emisesem în 1-a ediţie a acestei cărţi, în 1883, nu erà de acord cu aceia a d. Paul Leroy-Beaulieu, care a anunţat totdeodată scoborîrea — care s'a realizat într'adevăr până în 1897, dar a fost înlocuită de atunci înconace printr-o urcare.

[2] Şi nu s'ar puteà concepe chiar o cădere a dobînzii *sub* ...

CAPITOLUL III

SALARIAŢII

I

Cine sunt salariaţii ?

Salariul, aşà cum îl definesc în genere economiştii, ... orice „venit încasat de un om în schimbul muncii ...".

Dacă ne-am rezumà la această definiţie, salariul ar a- ... ca forma-tip a venitului, cea care a existat întotdea- ... şi va existà mereu. Nu s'ar puteà concepe, într'a- ... lor, o oarecare stare socială, în care individul să poată ... altfel decât schimbându-şi munca, sau produsele ... sale, sau serviciile sale, cu o oarecare cantitate de ... aţie. Acest înţeles permite economiştilor clasici să ... şi pe proprietari şi rentieri în această categorie şi ... afirme, ca Mirabeau într'o celebră frază, că toţi oa- ... afară de hoţi sau cerşetori, sunt nişte salariaţi[1]. Cuvântul salariu, în limbagiul economic, ca de altfel ... în cel vulgar, trebuie să servească pentru a califică ... un venit oarecare, nici chiar orice fel de remunerare ... muncii, ci numai un mod foarte special, anume *preţul ... muncii închiriate şi întrebuinţate de un antreprenor*, „închirierea serviciilor" spune codul civil, articolul 1780.

Am văzut, într'adevăr, în diferite rânduri, că întreprinderea constitue trăsătura caracteristică a organizaţiei economice moderne. Ori, salariatul e nedespărţit de în-

---

adică o dobîndă negativă, pe care s-o plătească, deci, nu cei ce se împrumută şi cel ce dă cu împrumut.

Ipoteza nu-i atât de absurdă pe cât se pare, căci e foarte posibil ca în schimbul serviciului ce-l fac depunătorului, băncile nu numai să nu plătească dobîndă, dar să ceară chiar o plată pentru păstrare: aşà făceau în secolul al XIV-lea şi al XV-lea.

[1] „Nu cunosc decât trei feluri de a exista în societate; trebuie să fii cerşetor, hoţ sau salariat. Proprietarul nu-i şi el decât primul dintre salariaţi".

treprindere, ca cele două fețe ale aceleiași medalii mai curând ca vinderea și cumpărarea aceleiași Marfa, în cazul nostru, este munca sau mâna de lucru, salariatul este acel care o vinde, întreprinzătorul este care o cumpără.

Astfel definit, salariul nu constitue decât un mod remunerare nu absolut necesar și unic, ci relativ recent istoria economică, care nu s'a generalizat decât odată organizarea capitalistă și patronală modernă și care puteà foarte bine să dispară odată cu dânsa. Acesta va vedeà mai bine în capitolul următor.

Definiția noastră despre salariat cuprinde, evident, toți cei cari muncesc sub ordinele unui patron, în agricultură, industrie, transporturi, comerț, fie ei muncitori manuali, funcționari comerciali, ingineri ori chiar directori cu lefuri până la 500.000 franci.

Dar, invers această definiție exclude pe toți producătorii, cari muncesc pe propria lor socoteală, adică: *producătorii autonomi:* țărani, debitanți, meșteșugari, toate că uneori mai săraci decât salariații; — *b)* cei ce exercită o *profesie liberă:* medici, avocați, artiști, etc. Căci și unii și alții muncesc nu pentru un *patron*, ci pentru public, pentru *clienți*.

II

Istoricul salariatului.

Salariatul erà încă necunoscut în această lungă perioadă, pe care am numit-o „industria casnică“ (p. 239), în care stăpânul casei își procură toate cele necesare prin munca slugilor, a sclavilor și a servilor. E drept că, în toate epocile, chiar în antichitate și sub regimul sclaviei au existat oameni săraci, dar liberi, care-și închiriau brațele unui bogat, în schimbul unei anumite sume, în bani sau în natură. Dar acești muncitori liberi ai antichității erau mai curând, ceiace noi numim astăzi meșteșugari, adică producători anonimi, cari trăiau dintr'un meșteșug

...e și, în anumite momente, erau angajați ca supra-...ri, când nu ajungeau sclavii sau servitorii casei. ...i-a avut un rost mai important salariatul propriu ...i în al doilea regim, acel al industriei cooperative. ...e, „companioni“ calfei erau plătiți de stăpân, dar nu ...ață de el, în raporturile salariatului față de patron. ...logia chiar a cuvântului companion *(cum pane* = a ...pâne), arată destul de bine felul de raporturi care ...s între ei, cel puțin la origină. Și nu erau numai ...turi de viață comună și de ajutor mutual, erau și ...uri de obligație reciprocă destul de aspre. Com-...nii (calfele) nu puteau fi concediați după placul ...onului, dar nici nu-l puteau părăsi; salariile lor erau ...late prin statutele corporațiilor și uneori de autori-...le locale, dar ei nu le puteau mări. Toți aveau însă ...ejdea să ajungă într'o zi patroni și pentru mulți din-...i această speranță se realizà.

Dar când, la sfârșitul evului mediu, micile târguri ur-...ne încetează de a fi centrul vieții economice și când ...tituirea marilor State moderne, deschiderea de dru-...uri noi, pregătesc creiarea de târguri naționale și chiar ...ternaționale, micii meșteri de odinioară nu sunt destul ...e bogați ca să răspundă cerințelor de producție. Ei sunt ...olocuiți progresiv de capitaliști, de marii negustori, cari ...or deveni mai târziu șefii industriei, și așà începe să se ...semneze încetul cu încetul tipul patronului. In acelaș ...imp, calfele văd cum li se închide drumul spre meșterie. ...i încep să formeze o clasă deosebită. Se văd excluși de ...orporație și, prin urmare, din orice participare la fixa-...ea propriului lor salariu, și opun „patronatelor“ (maî-...rise), adică asociațiilor patronilor, „companionajul“, a-...dică asociațiile de lucrători, prima formă a sindicatelor ...oastre muncitorești. De aci înainte capitalul și mâna de ...ucru vor aveà drumuri deosebite.

Trebuià să se mai facă încă un pas pentru ca să se ...reieze tipul salariatului, așà cum există astăzi. Trebuià ...ă se suprime toate restricțiile și reglementările cari pro-...vocau inferioritatea economică a regimului corporativ,

care protejând pe lucrător, îl și legau tot deodată
facă mâna de lucru absolut mobilă, pentru ca s'o
organizà după voie. Acest lucru l'au făcut întâi
facturile, care fiind creiate cu privilegii de-alo
în afara corporațiilor, au putut prin aceasta să se
și de toate regulamentele lor și au putut să aplice
viziunea muncii și producția pe o scară întinsă. Acest
realizat în mod mai general, prin edictele lui Turgot
Revoluției, care au decretat libertatea complectă a
De atunci încoace, lucrătorii au fost liberi într'
liberi să-și vândă munca pe prețul fixat de legea
și a ofertii pe piață, liberi de a refuzà, liberi de a
când vor. Dar, firește, și patronii au fost liberi, în
condiții, să-i plătească cu minimum cu care și-i
procură, bărbați, femei sau copii, și să-i concedieze
vor. Contractul salariatului devine un contract
de liber ca și cel de vânzare, ba chiar, într'un sens,
mai liber, căci legea nu se ocupă de el — și mâna de
devine o marfă a cărei valoare a fost regulată de
legi ca orice altă marfă. Atunci salariatul s'a
cu adevărat.

Nimeni, chiar dintre socialiști, nu se gândește să
că acest regim a dat un mare avânt porducției și a
mat industria. Dar orice spirit nepărtinitor nu va
iarăși, că de această libertate reciprocă au profitat
acum mai mult patronii decât lucrătorii. Aceștia, izolați
neorganizați, victimele unei legislații care nu le permite
să se asocieze, erau în cea mai proastă condiție ca să poată
trage folos din marfa lor, adică din muncă, și nu o putea
vinde decât pe preț mic — cu atât mai mult cu cât această
desorganizare a regimului corporativ coincide cu apariția
mașinismului, căreia, dealtfel, i-a ușurat drumul. Și în
genere lumea e de acord să recunoască, că dela finele sec.
colului al XVIII-lea și până la jumătatea celui de al
XIX-lea, condiția lucrătorilor salariați din Europa a fost
foarte grea, mult mai înjosită decât a celor mai săraci ță-
rani, și că regimul libertății le-a fost mai puțin avantajos
decât regimurile anterioare.

III

Despre creșterea salariilor.

...t în zilele noastre, trebuie să recunoaștem că par-
...ată muncei salariate, fie manuală, fie intelec-
...a fost întotdeauna foarte mediocră în raport cu
...încasată de ceilalți factori ai producției.

...entul salariilor, după numeroasele statistice ale
...lui Muncii, erà în medie (înainte de războiu, în
...) de 7 fr. 24 la Paris și de 4 fr. 22 în orașele de
...cie, ceiace, socotind 300 zile de muncă pe an, ci-
...ult superioară mediei, dă ca venit anual 2.172 fr. la
...și 1.266 fr. în provincie. Dar e vorba aici de lu-
...ri din industrie. Pentru muncitorii agricoli, media
...depășeà 3 fr. pe zi sau 900 fr. pe an. Și-i vorba aici
...salariile bărbaților: pentru femei, se reduce la jumă-
...; media nu depășià 3 fr. la Paris, 2 fr. 10 în județe.
...l lucrătorul e în familie, când poate cumulà, în pro-
...l său salariu pe acela al femeii și al copiilor cari au
...i mult de treisprezece ani și încă n'au părăsit casa,
...nei venitul pe care-l cifrăm mai sus e aproape îndoit,
...r acest cumul nu poate aveà loc decât în timpul unei
...arte perioade din viața sa, pentrucă trebuie să aștepte
...copiii să atingă vârsta de treisprezece ani și, foarte
...deseori, de îndată ce-au ajuns la optsprezece sau dou-
...ani de ani, părăsesc casa părintească. Să adăogăm că lu-
...rătorul e constrâns să se retragă la pensie mult mai de
...timpuriu decât burghezul sau funcționarul și că salariul
...său, în loc de a se mări, ca pentru aceștia, tinde să scadă
...repede, odată cu vârsta.

Și totuși, oricât de mizerabile ar fi toate aceste salarii,
...sunt considerabile, comparate cu ceiace erà acum o jumă-
...tate de secol. Urcarea gradată a salariilor este un fapt
...indiscutabil. Mii de statistice întocmite în toate țările,
...ne permit să ajungem la concluzia că salariile (agricole
...sau industriale) au crescut mai mult de îndoit în cursul
...secolului XIX[1].

[1] Pentru Franța dela 1810 la 1910, un secol numărul in-

Dela războiu se poate spune că procentul salariilor
întreit aproape, fie 20-25 frs. în industrie, şi 12-1
la ţară — dacă observăm însă că numărul indice al
ţurilor s'a ridicat dela 100 în 1914, la mai mult de
în 1920 şi se află încă mai sus de 300, vom recu
că deşi salariul *nominal* a crescut în mod prodigios
lariul *real* a scăzut mai degrabă, căci nu trebuie să
dem din vedere distincţia între salariul nominal
nu e decât suma de bani (hârtie sau metal) încasată
salariat, şi salariul real care reprezintă sume de
facţie, cantitatea de lucruri necesare ce-i poate pr
acest salariu.

In definitiv, avem toate motivele să credem că
aci decât o inflaţie temporară care va dispare îndată
preţurile însăşi vor scădeà şi de altfel începutul de
a preţurilor a fost imediat urmat de o scădere a salari
în multe industrii.

Presupunând chiar că s'ar puteà constatà o urcare
lariului real, nu vom puteà socoti această chestiune
zolvită căci va trebuì să recunoaştem că ea a fost cu
depăşită de *creşterea nevoilor*. Şi cum sentimentul de li
sau de îmbelşugare rezultă mai puţin din venitul
solut şi cantitatea consumată decât din raportul di
venituri şi cantitatea consumată, decât din raportul d
tre venituri şi nevoi, rezultă că, chiar cu un salariu
crescut, clasa muncitoare se va socoti tot lipsită, căci
este natura omenească ca însăşi abundenţa să i se p
ca o stare de mizerie, dacă contractează cu opulenţa
ce-l înconjoară. Şi nu trebuie să spunem că de creşter
acestor nevoi este vinovată clasa muncitoare însăş,
evident, cea mai mare parte i-au fost sugerate de
tarea claselor bogate.

Nu-i vorba aci numai de o simplă chestie de dorin
cari se găsesc în suferinţă, ci şi de un sentiment de
tiţie. Lucrătorii socotesc că ei au dreptul nu numai la

dice al salariilor s'a urcat dela 100 la 275, deci se întreise apr
pe când numărul indice al costului vieţii se urcase numai de
100 la 140.

rare socotită suficientă de către patroni, ci la o
re de venituri cel puţin proporţional egală cu aceia
lorlalte clase ale societăţii. Ori este oare aceasta ca-
Creşterea salariilor *a fost ea oare proporţională cu
terea generală a bogăţiilor?* Toţi economiştii şcoalei
ale răspund afirmativ şi se silesc să demonstreze
partea preluată de muncă, proporţional, a crescut mai
decât partea preluată de capital.

Această demonstraţie însă nu dovedeşte prea multe în
ce priveşte trecutul şi nici ultimul răsboiu nu i-a a-
nici un argument nou, căci dacă-i adevărat că sa-
le au beneficiat de o enormă plus-valută, e uşor de
t că ea a rămas în urma aceleia a profiturilor. Fără
oială, lucrătorii se pot socoti favorizaţi în raport cu
pitaliştii rentieri cari au suferit aproape fără nici o
mpensare, întreg prejudiciul deprecierii monetei: totuşi
devăraţii profitori ai războiului nu sunt salariaţii ci
dustriaşii, comercianţii şi mai ales agricultorii.

IV

Legile salariului.

A defini legile salariului înseamnă a căutà să des-
peri cauzele generale cari determină procentul şi-l fac
urce sau să scadă, e a încercà să pui în formulă ac-
unea lor. Aceasta-i una din marile probleme ale Econo-
miei politice, care a furnizat material controverselor care
durează de mai bine de un secol — ca şi legea rentei şi a
dobînzii (vezi mai sus p. 493 şi 545).

Am puteà fi tentaţi mai întâi să ne întrebăm dacă
există în adevăr legi naturale, cari să guverneze procen-
tul salariulul? Nu-i oare aici o cercetare zadarnică, de-
arece procentul salariilor variază dela un meşteşug la
altul, dela un loc la altul, şi că, în fiecare caz particular,
e determinat, cum vom vedeà, de o liberă desbatere — sau
presupus liberă — între patron şi lucrător?

Ar însemnà să judecăm greşit căci preţul mărfurilor
variază şi dânsul după natura lor, după loc, după timp;

și de dânsele se poate spune că rezultă dintr'o lib... batere între vânzător și cumpărător, și totuși, ac... împiedică de a căutà legile cari guvernează preț... aici nici o contradicție. Prețurile sunt regulate ... de convențiile oamenilor, dar aceste convenții ... sunt determinate de cauze generale, pe cari o ... le descoperim. A crede în existența legilor natur... economie politică, înseamnă a crede că oamenii, ... venționile lor, sunt determinați de anumite mobile ... logice sau de anumite împrejurări exterioare, cari ... caracter general, și care pot fi desprinse din mas... fuză a cazurilor particulare.

Ori, pentrucă în organizarea noastră economic... tuală, munca nu-i decât o marfă ca și o alta care, su... mele de mână de lucru, se vinde și se cumpără (... închiriază) pe piață, evident, pare că prețul mân... lucru trebuie să fie determinat de aceleași legi ca și ... cari guvernează prețul oricărei alte mărfi, legi stud... cu ocazia valorii și care se rezumă în formula vulg... ofertii și a cererii, sau în traducerea vie și pitorească d... de Cobden: „Salariile se ureă oridecâteori doi patr... aleargă după un lucrător; scad, oridecâteori doi lucr... aleargă după un patron".

Dar, aici e o simplă constatare de fapte și nu o expl... cație. E vorba, în adevăr, de a ști *pentruce* la cutare ... ment lucrătorii aleargă după patron, sau patronii dup... lucrători?

O bună lege a salariilor trebuie să explice toate vari... țiile salariilor și mai ales: 1° de ce salariile sunt mai ri... cate în cutare țară decât în cutare alta? — 2° de ce, ma... mult sau mai puțin, la cutare epocă, decât la cutare alt... — 3° de ce, mai mult sau mai puțin, în cutare meșteș... decât în cutare altul?

In istoria doctrinelor trebuie să distingem trei cauz... principale, dar, din cari, cele două dintâi, după ce-au... strălucit în primul rang, sunt azi eclipsate.

§ 1. Teoria fondului salariilor.

...stă teorie a fost multă vreme clasică în Anglia, ... face ca să fie desemnată în general prin termenul ... *wage-fund*, care-i tocmai ceiace traducem prin ...dul salariilor". A ținut un loc considerabil în istoria ...inelor economice.

...însa se apropie cel mai mult de formula ofertii și a ...ii și se silește numai s'o precizeze.

...ferta, spune dânsa, sunt lucrătorii, proletarii, cari ...tă de lucru pentru a-și câștigà viața și care-și oferă ...tele. Cererea, sunt capitalurile, cari caută o plasare; ...văzut, în adevăr (pp. 138-139), că nu există alt mijloc ...i dà o întrebuințare productivă unui capital, decât de ...consacrà pentru a face să muncească lucrătorii. *Ra...ul între aceste două elemente va determinà procentul ...riilor.*

...uați capitalul circulant dint'o țară (pe care econo...ții îl numeau *wage-fund*, pentrucă, în gândul lor, aveà ...rept funcție întreținerea muncitorilor în cursul muncii). ...uați apoi numărul lucrătorilor. Impărțiți prima cifră ...rin a doua, și câtul vă va dà cifra salariului. Fie 10 ...iliarde capitalul circulant, 10 milioane numărul lu...rătorilor, veți aveà 1000 de fr. drept salariu mediu ...ual.

E lămurit că după această teorie salariul nu poate să ...rieze decât dacă unul din acești doi factori va varià. ...urcare a salariului nu-i deci posibilă decât în cazurile ...mătoare:

a) Dacă wage-fund-ul, adică massa de împărțit, se ...mărește — și nu se va puteà mări decât prin economie:

b) Dacă populația muncitorească, adică numărul co...împărțitorilor se micșorează — și nu se va puteà micșorà ...decât dacă lucrătorii pun în aplicare principiile lui Mal...thus, fie abținându-se de a se căsători, fie având puțini ...copii.

Dar această teorie, deși încă apărată de anumiți eco...nomiști, e azi foarte discreditată.

Mai întâi, faptul pe care se sprijină, anume, că [illegible] un anumit *fond de rulment*, pentru a puteà face [illegible] ceească lucrătorii, n'are interes decât din punct de [illegible] al producţiei şi nicidecum al repartiţiei. E incontestabil că salariile sunt plătite după capital, deoarece [illegible] care întreprinzătorul îi întrebuinţează ca să plătească crătorii, sunt desigur un capital, dar nu rezultă nicidecum că procentul acestor salarii e determinat de sumele talului. Alt lucru e chestia de a şti dacă un întreprinzător va aveà cu ce face să muncească lucrătorii săi, adică dacă tulă materie primă sau instrumente, alt lucru e de a ştie care-i partea din venitul întreprinderii, pe care va putea să le-o cedeze. Răspunsul la prima chestie depinde de ceiace posedă; răspunsul la a doua depinde de cererea de trială, dar această activitate depinde la rândul său de speranţele întreprinzătorilor, mult mai mult decât de suma pe care o au în casă, sau de acele din care credit produce. Cererea de braţe depinde de activitatea lor le permite să dispună la bancheri.

Mai mult, pretinsa precizie a acestei teorii nu-i decât o momeală. La urma urmelor, când o consideri de proape, se reduce la aceasta, că procentul salariilor se ţine împărţind totalul sumelor distribuite ca salarii, prin numărul salariaţilor, ceiace e o simplă tautologie... Salariile sunt cu atât mai ridicate, cu cât bogăţia unei ţări e mai mare, propoziţie prea banală pentru a aveà vreun interes ştiinţific.

§ 2. Teoria legii de aramă.

Această teorie ia, la fel, drept punct de plecare acest fapt, că mâna de lucru, puterea muncii, în organizarea actuală a societăţilor noastre, nu-i decât o marfă care se vinde şi se cumpără pe piaţă. Lucrătorii sunt vânzătorii, patronii sunt cumpărătorii. Ori, pretutindeni unde concurenţa poate să se exercite liber, nu-i o lege comună tuturor mărfurilor, ca valoarea lor să se reglementeze după

[illegible] de producţie? Aceasta numesc economiştii *preţ natural* sau *valoarea nominală*. Deci, trebuie să se petreacă [illegible] cu această marfă, care se numeşte mâna de lucru. [illegible] pentru dânsa preţul, adică salariul, e determinat de [illegible] de producţie.

Rămâne de ştiut ce trebuie înţeles prin aceste cuvinte [illegible] de producţie, aplicate la persoana muncitorului. [illegible] să luăm de exemplu o maşină. Cheltuelile de producţie [illegible] sunt reprezentate: 1° prin valoarea cărbunelui ce consumă; 2° prin prima pe care trebuie s'o pună deoparte [illegible] pentru amortizare, adică pentru a o înlocuì cu o [illegible], când aceasta va fi scoasă din serviciu. Tot aşà, costul [illegible] producţie al muncii va fi reprezentat: 1° prin valoarea [illegible] subsistenţelor pe cari trebuie să le consume lucrătorul, [illegible] pentru a se menţine în stare să producă; 2° prin prima de [illegible] amortizare necesară pentru a înlocuì pe acest lucrător, [illegible] când va fi scos din serviciu, adică pentru a creşte un [illegible] copil de lucrător până va deveni adult.

Iată cum *salariatul trebuie să se reducă la minimum [illegible] strict necesar pentru a permite unui lucrător să trăiască [illegible] dânsul şi familia lui*, sau, într'un mod mai general, pentru a permite populaţiei muncitoreşti să se întreţină şi [illegible] să se perpetueze.

Aceasta-i teoria în general cunoscută sub numele de *Legea de aramă*. Acest nume sonor, găsit de Lassalle, a făcut la început epocă; timp de treizeci de ani a răsunat ca refrenul unui cânt de război socialist şi a servit să [illegible]ţâţe urile sociale, demonstrând lucrătorilor că organizaţia economică nu le lasă nici o posibilitate de îmbunătăţire a soartei lor.

Această teorie e şi adevărată şi falşă totdeodată.

E adevărată în măsura în care susţine că salariul normal tinde să se reguleze după costul vieţii, crescând când acesta creşte, scăzând când el scade.[1] De fapt, lucrătorul,

[1] Salariul *normal*, se zice, căci numai în mod excepţional salariul *curent* poate cădeà sub această limită — de exemplu atunci când mâna de lucru femenin sau aceia a imigranţilor se oferă în supra-abundenţă.

chiar dacă ar fi sclav, trebuie să găsească mijloa trai — dacă nu ne putem lipsi de el. Şi dealtfel afară de necesitatea economică, e o necesitate morală acţionează fie prin concesii spontane ale patronil prin presiunea grevelor. Nici nu se poate demon mai strălucită decât aceia la care suntem martori, văz de cinci ani costul vieţii şi procentul salari crescând paralel — şi de puţin timp, curba preţurilor scad, aducând o scădere a salariilor.

Teoria e falşă însă dacă pretindem că spune — cum gândeau doctrinarii săi, că salariul nu se poate niciodată deasupra strictului necesar pentru traiu, nimum e în acelaş timp şi maximum. E destul să pr mai cu atenţie ca să vedem că salariul muncitorului e supus nici unui maximum — afară de acela care zultă pentru lucrător, ca şi pentru oricare alt copăr din limitarea producţiei. Şi dacă recunoaştem că salari e în funcţie de costul vieţii, cum am văzut, aceasta implică că el este invariabil, pentrucă acest cost al vi este el însăşi susceptibil să crească mereu, în aceaş sură în care cresc nevoile lucrătorului. In loc să vorbi de salariu de aramă, se vorbeşte astăzi de „salariu vital (living wage), înţelegând prin aceasta un salariu care să îngăduie lucrătorului să trăiască conform cu obicei rile, cu eticheta, cum s'ar putea spune, mediului social în care-i chemat să trăiască.

§ 3. Teoria productivităţii muncii.

O a treia teorie căutând ca şi celelalte să deducă l gea salariului din aceia a valorii, ajunge totuşi la con cluzii cu totul opuse.

Valoarea muncii, se spune, nu poate fi asimilată u valoarea unei mărfi supusă numai legii ofertii şi cererii sub acţiunea concurenţii, căci muncitorul nu-i un pro dus, ci factorul întregii producţii. Prin urmare, valoa rea sa este guvernată de aceleaşi cauze ca acele ale va lorii instrumentelor de producţie, pământ sau capital,

, mai ales, prin productivitatea acestor instrumente, un întreprinzător arendează un pământ, procentul ii pe care o plăteşte nu-i calculat după productivi- acestui pământ? Am văzut-o şi pentru închirierea lului. De ce, când e vorba a închiria munca, pro- ul salariului n'ar fi în raport cu productivitatea ncii, cu eficacitatea sa *(eficiency)*?

Totuşi, teoria productivităţii comportă expresii destul diferite. Vechea formă erà prea optimistă. După a- sta, lucrătorul ar primi, în principiu — evident, nu loarea integrală produsă de întreprindere, pentrucă, în st caz, patronul necâştigând nimic, n'ar mai pune să muncească, — dar, cel puţin, *tot ceiace rămâne* din pro- sul total, scoţând părţile aferente celorlalţi colabora- ri (dobîndă, câştig, rentă): aceste părţi ar fi strict de- nite, pe când a sa ar aveà avantagiul de a fi nedefinită.

Această teorie se potriveşte destul de bine cu anumite apte.

Mai întâi, evident, productivitatea muncii exercită o fluenţă generală asupra procentului salariilor, în sen- ul că, mărind bogăţia ţării, măreşte massa de împărţit i, prin asta, sfârşeşte, în mod necesar, prin a mări şi partea tuturor copărtaşilor, bine înţeles şi pe acea a lucrătorilor.

Mai mult, dânsa reuşeşte mai bine decât celelalte teo- rii să explice neegalităţile salariului, căci, dacă gravorul câştigă mai mult decât salahorul, americanul mai mult decât francezul, lucrătorul secolului XX mai mult decât cel din secolele trecute, nu-i oare pentrucă munca aces- tuia e mai productivă decât a celuilalt? Şi dacă se crede că ucenicia e folositoare lucrătorului, nu-i oare pentrucă se presupune că un lucrător care-şi cunoaşte bine meşte- şugul, produce mai mult şi că, producând mai mult, va fi mai bine plătit?

Dar, dealtă parte, dacă dânsa explică destul de bine *diferenţierile* salariului, nu explică deloc *variaţiile sale*. De ce salariul scoboară sau urcă, în anumite momente? De ce s'a îndoit dela războiu, de exemplu? De ce lucrătorii

din toate ţările se tem atât de mult de concurenţa [illegible] torilor cari, tocmai, sunt *cei mai puţini productivi* [illegible] ucenici, indigeni din colonii, lucrători la domiciliu [illegible] această explicaţie lasă, evident, în umbră unul din [illegible] esenţiali ai procentului salariilor, anume abundenţa [illegible] raritatea mâinii de lucru.

Azi, această teorie a salariului, regulată de produc[illegible] tatea muncii, se prezintă sub o formă mai ştiinţifică [illegible] lipsită de orice preocupare optimistă sau finalistă [illegible] face. dealtminteri, decât să întindă la salariu, consider[illegible] ca preţ al muncii, aceiaşi explicaţie ca cea adoptată, [illegible] tru a explică valoarea oricărui lucru, aceia a utilităţi[illegible] finale. După cum fiecare unitate nouă a unui bun cu[illegible] care, adăogată la aceia care se posedă, nu aduce decât [illegible] utilitate descrescândă, până la limita când cade la [illegible] — n'avem decât să ne raportăm la exemplul găleţii [illegible] de apă (p. 60) — la fel, se spune, fiecare doză supl[illegible] de muncă, fiecare lucrător nou, întrebuinţat pentru e[illegible] citarea unei opere determinate — adunarea cartofilor [illegible] semănat sau secerat, mină, fabrică, magazin, etc. — [illegible] duce numai un concurs de utilitate descrescândă, o pro[illegible] ductivitate din ce în ce mai redusă. Ori, după produc[illegible] vitatea acestui din urmă lucrător se va regulă procentul [illegible] salariului pentru toţi lucrătorii întreprinderii. Produc[illegible] tivitatea muncii reglează deci procentul salariului, dar [illegible] numai productivitatea cea mai slabă, *productivitatea mar[illegible] ginală* — după cum valoarea unităţii cel mai puţin utile [illegible] a unei categorii de produse, reglează valoarea tuturor [illegible] acestor produse, sau încă, după cum costul grâului re[illegible] coltat pe pământul cel mai puţin productiv, determină [illegible] preţul şi renta pentru toate celelalte pământuri. Să pre[illegible] supunem zece lucrători chemaţi succesiv: primul va pro[illegible] duce 10, al doilea 9, al treilea 8, etc., până ce al zecelea [illegible] nu va produce decât 1. Ei bine, salariul va fi 1 pentru [illegible] acest din urmă şi la fel pentru toţi camarazii săi.

Dar de ce, se va întrebă fără îndoială, de ce lucrătorii **cari au produs mult**, ar fi reduşi la salariul acelora dintre ei care a produs cel mai puţin? — de ce salariul tuturor

[illegible] fi egal cu produsul maximum, sau cel puţin cu pro[illegible] dul mediu? — Pentrucă dacă ar fi astfel, ultimul lu[illegible], lucrătorul marginal, ar încasă un salariu superior [illegible] sului muncii sale şi'n acest caz patronul s'ar grăbi [illegible] concedieze pe acest lucrător, care l'ar costă mai mult [illegible] îi aduce. Dar de ce atunci să nu presupunem că fie[illegible] lucrător va încasă ca salariu atât cât a produs, primul [illegible] al doilea 9, etc.? — Pentrucă toţi aceşti lucrători sunt, [illegible] ipoteză, de capacitate egală, cu putinţă de a fi [illegible] bați după voie şi e o axiomă de economie politică [illegible] pe o piaţă nu poate fi decât un singur preţ pentru [illegible] lucte identice. Cei zece lucrători încasează acelaşi sa[illegible] riu pentrucă, cum o spune foarte bine vorbirea curentă, [illegible] *tot atât*.

Cum se vede, această teorie nouă, a productivităţii, [illegible] fără deosebire de cea dintâi, ţine socoteală de abundenţa [illegible] au de raritatea mâinii de lucru, pentrucă tocmai de nu[illegible] mărul lucrătorilor întrebuinţaţi depinde productivitatea [illegible] finală; se potriveşte deci mai bine la explicarea faptelor [illegible], mai ales, efectului depresiunii pe care o exercită a[illegible] supra procentului salariilor introducerea lucrătorilor [illegible] noui, de exemplu a femeilor sau a imigrării străine şi [illegible] indigene: se poate spune că aceştia lucrează ca munci[illegible] tori „marginali".

Drept concluzie, pare că dacă trebuie să renunţăm de [illegible] a găsi o explicaţie simplă, adică o cauză unică, a valorii [illegible] produselor, şi mai puţin încă e posibil, când e vorba de [illegible] muncă, adică de omul însuşi. Fără îndoială, pentru cel [illegible] ce-o întrebuinţează, mâna de lucru este o marfă şi preţul [illegible] său va fi determinat mai ales de factorii economici cari [illegible] se pot rezumă în formula populară a ofertii şi a cererii, [illegible] sau în aceia a productivităţii finale — care, în definitiv, [illegible] nu-i decât expresia ştiinţifică. Dar, pentru lucrător, sunt [illegible] alţi factori cari lucrează şi asupra procentului salariului: [illegible] factori economici, din care cel mai important e nivelul [illegible] nevoilor sale, *standard of life*, dar şi factori morali [1], din

[1] Din punct de vedere moral chestia se pune astfel: care-i salariul care ar satisface justele revedicări ale lucrătorului? Pro-

89621.

care cel mai important e sentimentul pe care l'a p
dobîndi lucrătorul de valoarea sa socială şi de mijl
de acţiune pe cari le poate găsi, pentru a face să
leze drepturile sale în organizaţiile sindicale
politică.

V

Despre salariul just.

A căutà, cum am făcut, cari sunt legile cari deter
salariul în societate, înseamnă a căutà *ceiace este sala*
Dar chestia se poate pune altfel: se poate cercetà *ceiac*
trebuì să fie salariul, fie din punct de vedere al *just*
fie din punctul de vedere al unei economii raţionale.

Din punct de vedere economic problema teoret
salariului just se pune în aceşti termeni matemati
poate spune: dat fiind doi factori, unul munca mus
şi celalt capitalul, cari cooperează la o întreprindere
care, care este partea care trebuie să revină fiecăr
din ei, în produs? Fără îndoială atât la sută din par
de productivitate a fiecăruia din cei doi factori în p
dusul total? Dar unde-i etalonul care va puteà permi
măsură comună între ei? Iată Robinson, care pune
barcă şi o plasă, Vendredi, braţele sale. La sfârşitul
lei, Vendredi aduce 10 coşuri de peşte. Cât i se cuvi
lui Robinson (capitalul), cât lui Vendredi (munca)?

Problema astfel pusă ne apare ca de nerezolvat, l
aşà ca şi aceia enunţată în mod ironic de Stuart Mill
când spune: date fiind cele două lame ale unei perech
de foarfeci, întrebuinţate la tăiatul stofei, care din
două are drept la o parte mai mare? — Sau ca acein
portată de un corespondent al ziarului *Le Temps*, d
Brazzaville: proprietarul luntrii disputà vâslaşilor pr
ţul de trecere, spunând: Ce-ar puteà vâslaşii fără luntre?

ductivitatea nu mai e singură în cauză aci: mai sunt şi alţi
factori, şi în primul rând nevoile, demnitatea persoanei munc
torilor, sentimentul drepturilor sale, etc.

a care aceştia răspundeau: Ce-ar puteà luntrea fără
dşi?[1]

Din punct de vedere moral chestia se pune altfel: care
alariul care va satisface justele revendicări ale lucră-
ului? Productivitatea nu mai e singura în cauză aci:
sunt şi alţi factori şi în primul rând nevoile, dem-
itatea persoanei muncitorilor, sentimentul drepturilor
le, etc.

Această chestie, a *salariului just*, are o nobilă istorie,
a început cu mult înainte să fi fost o ştiinţă eco-
mică. A fost obiectul unor subtile cercetări a tuturor
nomiştilor din evul mediu[2]. Pentru dânşii, salariul
t era acel care dădeà lucrătorului echivalentul exact al
ncii furnizate, dar cum cunoştinţele economice nu erau
stul de înaintate, pentru a le îngăduì să definească
ace puteà fi „valoarea exactă a muncii furnizate", a-
stă concepţie rămâneà ceva vag sau, la vorbind, se re-
neà la o tautologie[3]. Şi astfel, concepţia lor despre sa-

[1] S'au găsit totuşi câţiva economişti cari să studieze soluţia problemii, mai ales acela al cărui nume l'am amintit, de Thünen. Într'o carte tradusă în franţuzeşte sub titlul *Le salaire naturel* dar care e numai o parte din cartea sa citată *L'État isolé*, a căutat să determine, prin întrebuinţarea matematicilor, salariul natural, înţelegând prin asta salariul aşà cum trebuià să fie cel care, prin urmare, ar fi fost mai bine să-l numească salariu raţional sau ideal, căci natura n'are nimic de a face cu aceste laborioase calcule). Din equaţii în equaţii, ajunge la această formulă simplificată $S=\sqrt{a\,p}$, ceiace înseamnă că salariul natural, justul salariu e media geometrică între valoarea reprezentată de costul vieţii pentru lucrător, *a* deoparte, şi valoarea produsului total, *p* de altă parte. E deajuns să înmulţim una cu alta şi să extragem rădăcina pătrată. Pentru a face formula mai clară, s'o traducem în cifre: să reprezentăm cheltuelile de întreţinere a muncitorului prin 2, valoarea produsului prin 41½; să înmulţim a doua cu prima, vom aveà 9, a cărui rădăcină patrată e 3; iată salariul natural.

[2] Vezi cartea d. Polier, *Lidée du juste salaire*.

[3] Noţiuna salariului just se confundă dealtminteri, pentru economişti, cu aceia a justului preţ, şi aceasta pentru motimul foarte simplu că „salariatul", propriu vorbind, nu existà deloc în timpul lor şi că lucrătorul erà mai curând meşteşugarul, a cărui muncă erà remunerată prin vânzarea produselor sale.

lariul just se reduceà în fapt la o definiţie mult simplă — aceia care a fost consacrată de Papa Leon în celebra sa enciclică asupra condiţiei lucrătorilor mită *Rerum Novarum*: „E o lege de justiţie naturală salariul nu trebuie să fie insuficient, pentru a face lucrător să trăiască sobru şi cinstit". După această finiţie, nevoile, sau mai curând condiţiile de existenţă ale mediului social, în care lucrătorul e chemat să iască, ar determinà salariul just, aproape ceiace Eng numesc azi *living wage* (salariu de existenţă). Dar se vede de ce justiţia n'ar reclamà, în ceiace priveşte crătorul, decât ceiace-i suficient unei existenţe mode unui lucrător „sobru", în timp ce, pentru celelalte ale societăţii şi pentru patroni, nici o limitare asemă toare nu s'ar pune? Această definiţie se potriveşte „salariul minim" şi nu cu „salariul just".

Astăzi se tinde a se lărgi această concepţie a justu salariu luând ca măsură a nevoilor nu pe acele indivi ale ale lucrătorului ci nevoile familiei lucrătorului, ce revine la a spune că salariul just va trebui să fie mai mare pentru familia care are copii mulţi decât pentru aceia care n'are decât puţini ori nici unul. Din punct de vedere economic această teză nu se poate susţine căci e tunci de ce să nu aplicăm aceiaş regulă „preţul just" şi să nu zicem că ar trebui să fie preţuri diferite la mă gazine în raport cu numărul copiilor clienţilor? Din punct de vedere al umanităţii, al păcii sociale însă, şi mai ales în interesul natalităţii franceze, această diferenţiere a salariilor după numărul copiilor este foarte justificabilă. De altfel, *salariul familial*, cum e numit, a intrat chiar mai de mult în practică. Mare număr de întreprinderi industriale şi ale companiilor (de drum de fier, mine, etc.) au intrat pe această cale[1].

[1] Obiecţia adusă generalizărei salariului faimilial este că el face ca să fie preparaţi celibatarii când ar fi vorba de angajat un lucrător. Pentru a preveni acest lucru au fost întemeiate *Case de compensaţie* colective între patroni, aceştia primesc contribuţii colective dela patroni şi apoi le repartizează sub forma de majorări de salariu acelor în drept.

Oaltfel, pentru cea mai mare parte din economişti nu ă o chestie a „salariului just", căci salariul e ceiace nu poate fi altceva: e just ca şi preţul just, întrucât ultă din legea ofertii şi a cererii, cu condiţia totuşi, aceasta să lucreze în mod liber. Şi dacă vrem să-l facă şi mai just, singurul lucru de făcut e să ne silim să depărtăm cauzele de presiune sau chiar de opresiune, ri mai pun încă piedică jocului liber al concurenţii. Fără îndoială, această şcoală nu contestă că salariul fi adesea neîndestulător şi că n'ar fi de dorit să-l vedem crescând; dar, spune dânsa, singurul mijloc de a-l umătăţi, e de a pune lucrătorul şi patronul pe acelaş ior ca vânzătorul şi cumpărătorul unei mărfi oarecare. în acest scop, propune să se creieze: — fie, cum spune d. de Molinari, *Burse de Muncă*, în cari mâna de lucru ar fi cotată cum sunt valorile mobiliare în Bursele de merţ, sau ca fondurile publice; — fie, cum spune d. Yves Guyot, *societăţi comerciale de muncă*, cari ar vinde mâna de lucru a membrilor lor, în condiţii mai avantagioase decât ar puteà s'o facă lucrători izolaţi.

Dar cuvântul just e luat aici ca sinonim cu exact; se spune salariu just, cum s'ar spune „socoteală justă"; dar asta înseamnă a luà faptul pentru drept. Deoarece ni se prezintă legea ofertii şi a cererii ca o lege naturală, tocmai ca atare dânsa n'ar puteà creià justiţie, tot aşà ca şi legea gravităţii.

Pentru socialişti, chestia salariului just e uşor de rezolvat: ceiace trebuie să revină lucrătorului, e valoarea reală a produsului. Şi, această pretenţie este logică, dacă se admite cu Karl Marx, că orice valoare nu-i decât muncă cristalizată (p. 64). Dar am văzut că această teorie nu erà admisă ca explicaţie suficientă a valorii şi, prin urmare soluţia simplistă a salariului egal cu valoarea totală a produsului, se sfărâmă odată cu dânsa.

VI

Modalităţile salariului.

1° Cel mai simplu mod de salarizare, şi singurul [illegible] zat multă vreme, este salariul *pe timp*, stabilit fie p[illegible] fie — cum se obicinuieşte foarte mult astăzi, pe ore. [illegible] convenientele acestui fel de salarizare sunt mari: nici [illegible] stimulent la producţie, prime pentru lenevie, dezv[illegible] zarea bunului lucrător. Totuşi e felul preferat de [illegible] caliştii căci e precis, absolut egaltar şi nu riscă să [illegible] meneze lucrătorul, nici să-l facă să producă prea mult [illegible]

2° In *munca cu bucata*, salariul calculat nu d[illegible] timpul, ci după cantitatea de lucru real executată. A[illegible] mod de remunerare stimulează foarte mult activitatea l[illegible] crătorului, şi din cauza aceasta, e din ce în ce mai [illegible] întrebuinţat în industrie. Are totuşi un risc destul [illegible] mare pentru patron şi chiar pentru consumator, riscul [illegible] a sacrifică calitatea pentru cantitate [1], acolo mai ales [illegible] munca nu poate fi imediat controlată.

Dar, în general, lucrătorii şi mai ales sindicatele l[illegible] sunt ostili la toate aceste aşà zise prefecţionări ale sal[illegible] riului, pentru mai multe motive: — pentrucă dă pate[illegible] nului un mijloc de a judecà exact capacitatea de muncă [illegible] lucrătorului şi de a regulà procentul normal al salarului [illegible] după procentul maxim de muncă, spre marele prejudiciu [illegible] al acelora cari nu pot furnizà decât o muncă mai mică

[1] In industrie inferioritatea productivă a muncii cu bucata e mai puţin sensibilă, pentrucă aici această muncă poate fi supraveghiată de aproape şi pentrucă rezultatele sale pot fi imediat controlate. Dar inferioritatea muncii cu bucata e mai mult de temut în producţia agricolă:

a) pentrucă supravegherea este mult mai grea decât într'o uzină şi cu atât mai grea cu cât domeniul este mai mare;

b) pentrucă rezultatele muncii unui lucrător agricol nu pot fi în general, să fie apreciate decât ca sfârşitul unui foarte lung timp şi încă într'un chip foarte nesigur: dacă nu creşte recolta cum să ştii dacă-i greşeala semănătorului?

c) pentrucă în agricultură buna execuţie a muncii are mult mai multă importanţă decât rapiditatea.

[illegible]ntru că măresc şomagiul, împingând pe lucrător să [illegible] munca a doi lucrători; — pentrucă stabilesc, între [illegible]torul mai capabil sau mai viguros şi camarazii lui [illegible] puţin bine înzestraţi, o neegalitate care le repugnă [illegible]tului lor egalitar; — pentrucă îndemnând pe lucră[illegible] la surmenagiu, prin dorinţa unui câştig mai ridicat, [illegible]inează forţele şi sacrifică astfel prezentul pentru [illegible]or.

3° Aceste neajunsuri pot fi micşorate înlocuind sa[illegible]ul cu bucata individual prin salariul cu bucata [illegible]*ctiv* (să nu-l confundăm cu contractul colectiv [illegible] care am vorbit). Patronul tratează cu o grupă, [illegible]chipă de lucrători, care se însăreineză să execute o [illegible]umită muncă în schimbul unui preţ pe care aceşti lu[illegible]ători îl repartizează între dânşii, cum le place. Asta [illegible] mai numeşte *comanditâ de atelier*. Acest sistem dă, din [illegible]unct de vedere al productivităţii, aceleaşi rezultate ca [illegible] munca cu bucata, dar e, în general, mai bine primit [illegible] lucrători, din cauza independenţii pe care le-o lasă. [illegible] ca o mică asociaţie cooperativă, care se formează în [illegible]ul uzinii patronale şi care vinde patronului produsul [illegible]uncii sale.

4° Salariul cu *prime* e un salariu care comportă, pe lângă un minimum fix, un supliment calculat fie după suplimentul de producţie obţinut peste un anumit mini[illegible]um, fie după economiile realizate în materie primă sau [illegible]ărbune, fie după economia de timp realizată pentru o producţie dată. Dealtminteri, aceste prime se pretează unui număr înfinit de combinaţii, astfel, pot fi simple, progresive, etc. Aşà, în sistemul Taylor se combină cu un minimum de salariu asigurat lucrătorului, prima ser[illegible]vind să mărească remuneraţia acelora cari întrec acest nivel. E modul care se apropie cel mai mult de salariul teoretic determinat de productivitate.

VII

Participarea la beneficiu şi acţionariatul muncitoresc.

Participarea la beneficii nu-i decât o modalitate a salariului, după spusele celor ce o preconizează, totuşi merită un capitol special, căci mai putem vedeà aci transformare a salariatului în contract de asociaţie între patron şi lucrător.

Sistemul de plată a muncii, prin participarea la beneficii, pare că a fost practicat din vremuri străvechi la pescari şi în agricultură; arendarea în dijmă (métayage) poate fi considerată ca o formă de participare la beneficii între proprietar şi cultivator. Dar în domeniul industrial prima experienţă însoţită de un succes remarcabil, e din Paris, în 1842, făcută de un zugrav, Leclaire.

Participarea e susceptibilă de a îmbrăcà formele cele mai variate, dar în orice caz trebuie să fie *contractuală*, adică să facă parte integrantă din contractul de muncă, să fie înscrisă în regulamentele cassei şi recunoscută ca un drept — fără însemnarea persoanelor şi cu anumite condiţii generale, fixate de *mai înainte*. Ea e fixată, în general, potrivit cu salariile, cel mai adesea ţinând seamă şi de vechime. In orice caz, nu poate fi vorba de participare la beneficii, acolo unde nu-i decât o simplă gratificare.

Participarea la beneficii a numărat partizani entuziaşti şi chiar apostoli, cari aşteaptă numeroase avantagii atât din punct de vedere moral, cât şi economic:

1° Reconcilierea muncii cu capitalul şi ridicarea demnităţii lucrătorului, prin transformarea lui din instrument de muncă în asociat;

2° Creşterea productivităţii muncii prin stimularea activităţii lucrătorului şi interesarea lui la succesul întreprinderii;

3° Creşterea venitului lucrătorului, prin adăugarea la salariul obişnuit şi săptămânal, care rămâne afectat cheltuielilor curente, a unui dividend de finele de an, care poate fi economisit sau consacrat unor cheltueli extraordinare;

4° Evitarea şomajului, prin crearea unor legături permanente între patron şi lucrătorii săi.

Dar participarea la beneficii numără şi numeroşi adversari: deoparte, între economişti şi patroni; de alta, între socialişti şi chiar lucrători.

Cât despre patroni, ei fac două obiecţii: — una, de principiu, că o participare la câştig, căreia nu-i se opune şi o participare la pagubă, nu este dreaptă; — cealaltă, de ordin practic, că ei nu vor să fie obligaţi să facă cunoscut lucrătorilor şi, prin urmare şi publicului, suma câştigului lor, şi mai puţin încă, lipsa câştigului!

Dar această din urmă obiecţie nu-şi are rost la întreprinderile subt formă de societăţi pe acţiuni, căci bilanţurile acestora trebuie să se publice.

Cât despre cea dintâi, e mai mult aparentă decât reală, căci participarea nu se aplică decât la câştigul *net*; ori, beneficiile nete sunt calculate, evident, după ce s'au scăzut pagubele, sau mai precis, după ce s'au făcut reţinerile care se adaugă anual la fondul de rezervă pentru garantarea pagubelor eventuale. Oare acţionarii participă la pagubă altfel decât prin reducerea sau suprimarea dividendelor? Da, se va răspunde: ei sunt expuşi să o sufere până la pierderea capitalului acţiunii pe care l'au depus. Ei bine! şi lucrătorii sunt expuşi s'o sufere sub forma pierderii ocupaţiei.

Cât priveşte socialiştii, e dela sine înţeles: dacă câştigul e o hoţie comisă de patroni în dauna lucrătorilor, o pretinsă reformă care să legitimeze această hoţie, prin participarea şi a celor furaţi, pare foarte îndrăsneaţă.

[1] Partea alocată lucrătorilor le poate fi înmânată fie în numerar sau poate fi vărsată în contul lor la o casă de economie ori de retragere. Acest ultim sistem, care-i desemnat uneori sub numele de *participaţie întârziată* e întrebuinţat foarte des în Franţa: are avantagiul că asigură o bună întrebuinţare a alocaţiei suplimentare, pe de altă parte însă, amânând la o scadenţă mai depărtată intrarea în folosinţă, slăbeşte tot cu atât acţiunea stimulată car se aşteaptă dela participaţie.

Muncitorii se tem ca participarea să nu fie [illegible] ţată ca o momeală, cu singurul gând de a-i face [illegible] ducă, printr'un supliment de muncă, o valoare [illegible] aceleia care le va fi acordat, sub forma de supli[illegible] venituri, să-i desfacă de sindicate şi să escamoteze [illegible] tul la grevă. Ea le apare dealtfel cu caracterul [illegible] umilitor al unei dărnicii, al unei gratificări, al [illegible] de bacşiş.

Dacă participarea la beneficii nu se dezvoltă, [illegible] ales pentrucă suferă de discreditarea care se leagă [illegible] de orice fel de patronaj, şi chiar de tot ce tinde [illegible] legăturile dintre patron şi lucrător: ceeace caută şi [illegible] altul, e de a fi cât mai posibil *independenţi* unul de [illegible]

Aceasta şi din cauză că partea distribuită lucrăt[illegible] a fost în genere foarte mică, nereprezentând în [illegible] decât 5 sau 6% din salariu, mai puţin de cât le [illegible] procura o grevă reuşită. Dar acest rezultat mediocru [illegible] miră decât pentrucă suntem dispuşi să exagerăm [illegible] reală a câştigurilor. Cum în orice întreprindere câ[illegible] apare acumulat în mâna unuia singur, pe când salariul [illegible] împrăştie între sute sau mii de copărtaşi, ne facem [illegible] asupra importanţei lor respective. Dacă prin suprim[illegible] tuturor patronilor, li s'ar împărţi câştigurile la toţi [illegible] crătorii, aceştia ar fi foarte neplăcut surprinşi constat[illegible] că această expropriere n'ar mări decât într'o destul [illegible] slabă proporţie partea fie căruia din ei.

Totuşi, acastă instituţie nu şi-a spus ultimul cuvânt.

Mai întâi sunt câteva mari ramuri de producţie în [illegible] participarea n'a fost încă serios încercată, deşi sunt [illegible] cari ar părea că poate da cele mai bune rezultate şi [illegible] dealtminteri, a luat dânsa naştere: vrem să vorbim în [illegible] ceastă privinţă de agricultură şi pescuitul maritim.

Mai mult, e posibil ca dânsa să fie făcută obligatorie [illegible] într'un anumit număr de întreprinderi. Această inovaţie [illegible] figurează chiar în programul oficial al guvernului [illegible] Franţii. Ar putea deveni obligatorie în întreprinderile [illegible] concedate de Stat sau municipalităţi, ca o clauză înscrisă [illegible] în caietul de sarcini. Şi acest domeniu în care ea s'ar [illegible]

[illegible] forţa ar fi foarte vast, căci aceste concesiuni sunt [illegible] drumurile de fier, tranwaiele, luminatul, etc.

[illegible] se poate vedea în participarea la beneficii o adevă[illegible] transformare a salariatului, pentrucă nu-i schimbă [illegible] ca nu-i decât o asociaţie aparentă, Dar nu s'ar [illegible] face oare un pas mai departe şi transformà contrac[illegible] de salariu într'un contract de asociaţie adevărată, a[illegible] să cuprindă o participare nu numai la beneficii, ci [illegible] administraţie şi la răspundere, deci şi la pagubă? [illegible] primul moment ar părea imposibilă, căci cum ar putea [illegible] participa la pagubă când n'are capital? şi cum [illegible] primi patronul controlul lucrătorului în ad[illegible] sa? Totuşi, această îndoită greutate ar putea [illegible] dacă lucrătorul ar avea şi el acţiuni în între[illegible] în care-i întrebuinţat: în acest caz ar lua parte [illegible] administraţie şi la pierderi în aceiaşi măsură ca orice [illegible] acţionar. Englezii numesc aceasta *copartnership*, iar [illegible] l'am numit *acţionariat muncitoresc*.

[illegible] o lege era necesară pentru a da formă legală a[illegible] acţiuni-muncă în afară de toate categoriile juridice [illegible] până acum. Aceasta s'a făcut prin legea din 26 [illegible] 1917 care crează o nouă formă de societate ano[illegible] numită ***societatea de participare muncitorească***. [illegible] întreprindere constituită sub forma de societate a[illegible] va aveà dreptul să creieze, pe lângă acţiunile [illegible] obişnuite, ***acţiuni-muncă***, care vor fi atribuite [illegible] lucrătorilor cari lucrează în întreprindere, acţiuni [illegible] conferă aceleaşi drepturi ca şi acţiunile obişnuite, atât [illegible] dividende, cât şi ca participare la adunările generale. [illegible] că, spre deosebire de acţiunile obişnuite, ele nu [illegible] fi atribuite lucrătorilor cu titlul de proprietate in[illegible] ci ansamblului lucrătorilor uzinei, sub formă [illegible] societate cooperativă; această societate muncitorească, [illegible] astfel în sânul societăţii celei mari, va dà între[illegible] pe care-o va crede de cuviinţă dividendelor ce [illegible] obţine.

[illegible] de dorit ca acest regim să se generalizeze; trebuie să

constatăm însă că această lege a fost privită de
rece de către patroni, cum și era de așteptat. Nu
crede că se vor grăbi prea mult să uzeze de această
tate de a atribui gratuit lucrătorilor o parte din
micșorându-și prin aceasta beneficiile ce au de
de la întreprindere — dar ceiace-i va îndepărtà
mai mult, e perspectiva de a vedea pe lucrători
să exercite un drept de control, ca acționari, în
tația societății.

De altă parte, contrar cu ceia ce-am fi putut
gea n'a aflat o mai bună primire din partea lucrăt
E mai greu de cum s'ar crede, să convingi pe lucrăt
devină acționarul întreprinderei în care muncește. Le
nere s'a arătat puțin grăbit să facă uz de această
tate, acolo unde i s'a acordat, în așa măsură în cât
buit adesea să se ajungă la transformarea acestei
tăți în obligație: dar, în acest caz, putem stà la îndo
asupra eficacității morale și sociale a unui regim
creià asociați cu forța.

VIII

Sindicatele muncitorești.

In condiții obișnuite, când lucrătorul tratează *sing*
cu patronul, e pus într'o situație de inferioritate forțat
nu poate nici să apere, nici chiar să-și discute salariul
trebuie să-l primească sau nu. Și dacă-i flămând, capi
tulează. Iată pentru cari motive:

1° Deoarece capitalistul poate aștepta, pe când lucră
torul nu poate. Aceasta-i în situația unui negustori car
are absolută nevoie de a-și vinde marfa, pentru a trăi
aici marfa este mâna de lucru.

2° Pentrucă întreprinzătorul se poate lipsi de lucră
tor, când acesta-i izolat, pe când lucrătorul nu poate tot
așà de ușor să se lipsească de patron. Se găsește totdea
una un alt lucrător; la nevoie îl aduce din străinătate; la
nevoie îl înlocuește chiar printr'o mașină. Dar nu se gă
sește tot așà de ușor un alt patron; nu-l poți aduce din

tate cu trenul sau vaporul; nu s'a găsit secretul
înlocuì printr'o mașină.

Pentrucă întreprinzătorul e mai în curent cu si-
ția pieții, vede mai de sus și mai de departe și, mai
i e mult mai ușor de a se înțelege cu colegii săi, cel
de a ști ce fac dânșii.

ar, din ziua când lucrătorul poate constituì, cu cama-
ăi din acelaș corp de meșteșuguri, o asociație,
itatea situației e restabilită până la un anumit punct:

2° Pentrucă asociația dă lucrătorului mijlocul de a re-
a munca, susținându-l în tot acest timp cu ajutorul
zațiilor asociaților. Dacă asociația are fonduri sufi-
ente, creiază o casă de șomagiu pentru a împiedicà a-
le capitulări prin foame, de cari am vorbit;

3° Pentrucă solidarizează pe toți lucrătorii unei indus-
i, astfel că patronul nu mai poate tratà cu unul singur,
u toți. Contractului de salariu individual, care n'are
ăt aparența unui contract, i se substitue *contractul*
lectiv;

4° Pentrucă le procură un birou de informații și direc-
ri competenți și experimentați, capabili să-și dea seama
e situație tot atât cât și patronii și, prin asta, împiedică
e lucrător de a face manevre greșite.

Deci, economiștilor cari declară că nu stă în puterea
ndicatelor muncitorești de a fixà un procent al salarii-
r, trebuie răspuns că dânsele n'au această pretenție, ci
ă vor numai să obțină salariul pe care-l comportă starea
generală a pieții — și nu acela pe care li-l impuneà anu-
ite împrejurări accidentale și perturbătoare, de exemplu
faptul de a nu fi mâncat sau de a aveà o numeroasă fa-
ilie de hrănit.

Totuși, acest drept de a se înțelege și a se asocià, lu-
rătorii l'au cucerit de curând.

Fără îndoială, asociațiile profesionale muncitorești se
oreă destul de departe — nu la corporațiile din evul me-
diu, cari nu erau compuse în general decât din maiștri și
cărora ar trebuì mai curând să le căutăm succesori în
sindicatele patronale de azi, — ci tocmai la *tovărășii* și,

dincolo de evul mediu, la asociaţiile muncitoreşti [illegible] Romii şi ale antichităţii. Dar această instituţie [illegible] fu desfiinţată, cel puţin în Franţa, prin legile Revoluţiei şi, ca orice supravieţuire a vechiului regim, suferi [illegible] soartă ca şi corporaţiile maiştrilor. Numai un secol [illegible] târziu, celebra lege din 21 Martie 1884, datorită [illegible] tivei lui Waldeck-Rousseau, restituì lucrătorilor (şi [illegible] tronilor) dreptul de a formà asociaţii cari sunt [illegible] nate sub numele de *sindicate profesionale*. E de [illegible] că, la această dată, dreptul de a se asocià pentru a [illegible] părà interesele lor profesionale, astfel recunoscut [illegible] torilor şi patronilor, constituia pentru dânşii un [illegible] privilegiu, deoarece erà refuzat tuturor Francezilor [illegible] tru oricare alt motiv.

Pentru a fi legal constituite, aceste sindicate nu [illegible] să cuprindă decât membrii *exercitând o profesie* şi [illegible] *profesie*. E sigur că, în gândul legiuitorului, sindicatele nu trebuiau să aparţină decât industriei, comerţului şi agriculturii, ceiace excludeà profesiile libere şi funcţionarii Statului. Dar aceştia au reclamat puternic dreptul de a se sindicalizà.

In ceiace priveşte profesiile libere, agitaţia n'a fost lungă: o lege specială a recunoscut medicilor dreptul de a se sindicalizà, şi nu se mai face azi deosebire.

Pentru funcţionarii Statului, dimpotrivă, se ştie la ce vehementă controversă a dat loc, de câţiva ani, această chestie.

Dealtminteri, cum am spus adineauri, dreptul de asociaţie devenind dreptul comun pentru toţi cetăţenii francezi, fără deosebire dacă sunt sau nu funcţionari, dacă exercită sau nu o profesie, şi asociaţia de drept comun conferind aproape aceleaşi drepturi ca şi asociaţia sindicală, nu se explică deloc înflăcărarea ce se pune în reclamarea acesteia. Dar, tocmai pentru că dânsa a fost refuzată, a devenit un fel de drapel al revendicărilor funcţionarilor nemulţumiţi; simbolizează şi o aşà zisă comunitate de interese cu proletariatul.

[illegible]ntru a funcţionà legal şi fără a se expune să fie [illegible]vate de tribunale, sindicatele trebuie să se ocupe numai cu interesele profesionale. N'au dreptul să facă operaţiuni comerciale sau industriale şi să joace rolul de societăţi cooperative de producţie, de consum sau de credit. [illegible] toate astea, printr'o lege recentă, capacitatea lor economică a fost lărgită: se pot ocupà cu fabricarea şi vânzarea produselor ce privesc profesia lor.

Sindicatele muncitoreşti se grupează — fie în *Federaţii*, dacă-i vorba de categorii de industrii (de exemplu *Federaţia lucrătorilor de cărţi*, care, în Franţa, e cel mai [illegible] organizată), — fie în *Burse de Muncă*, dacă-i vorba [illegible] circumscripţii regionale.

Şi aceste Federaţii la rândul lor se grupează într'o Confederaţie Generală a Muncii, faimoase C. G. T. (Confédération Générale du Travail) care — tocmai pentrucă adună lucrători din toate meseriile, are ambiţia să ridice interesele comune oricărei clase muncitoare mai presus de interesele corporative (vezi Sindicalismul p. 478). Acţiunea sindicalistă urmăreşte atât rezultatele imediat cât şi altele de mai lungă durată.

Ca articole principale ale programului sindicalist să indicăm numai următoarele:

1° să se primească de patroni sindicatul ca intermediar normal între ei şi lucrătorii lor, pentru toate negocierile şi, dacă-i posibil, pentru semnarea convenţiilor colective şi să ceară un drept de control în fiecare întreprindere pentru tot ce priveşte munca [1];

2° să stabilească un salariu minim, zis tarif sindical, dedesuptul căruia patronii nu vor puteà să scoboare, fără a fi ameninţaţi de grevă şi dedesubtul căruia va fi interzis lucrătorilor să primească munca;

3° să impună lucrătorilor sentimentul de credinţă în sindicat şi, la nevoie, sancţionând această credinţă prin punerea la carantină a refractarilor, adică a acelora cari

[1] In Italia şi Norvegia au şi fost depuse de către guvern legi sau proecte de legi pentru a stabili „controlul muncii" în uzine.

refuză să adere la sindicat şi, cu şi mai multă dr
a renegaţilor, adică a acelora cari l'au părăsit;

4° Şi ca scop ultim: abolirea salariatului şi a p
tului şi guvern economic în mâinele Muncii [1].

IX

Grevele.

Greva, adică refuzul de muncă, e în general co
rat ca unicul scop şi funcţia esenţială a sindicatului
asta-i o gravă greşală. Un sindicat bine organizat, p
câştigă victorii fără a face greve — întocmai cu gl
general fără a câştigă bătălii — şi acele cari fac câ
puţine greve sunt cele mai bine organizate şi cele ma
ternice. Cu toate astea, greva constitue *ultima ratio*,
numai după ce orice alt mijloc a dat greş. In adevăr,
greva? Nu e numai faptul de a refuză munca, căci
astfel de act n'a fost niciodată pedepsit de lege, nici ob
faptul de a părăsi munca începută, căci rezilierea
tractului de muncă, ca o oricărui contract fără ter
fix, e de drept. E un mijloc de constrângere exercitat
una din părţile contractante asupra celeilalte părţi p
tru a o forţă să modifice anumite condiţii ale contr
tului, de exemplu ridicarea salariului convenit. Nu-i
gurul mijloc de constrângere: poate să mai fie şi altele
ca sabotajul — dar aici constrângerea constă în înt
ruperea bruscă a muncii şi în prejudiţiul care rezul
pentru întreprinzător. Acest mijloc nu-i, dealtminteri,
ficace, decât dacă-i exercitat colectiv de un mare num
de lucrători, toţi din uzină, fără excepţie şi chiar, dac
posibil, de toţi lucrătorii din aceiaşi industrie, aşă
patronii să nu se poată ajută unii pe alţii — sau chiar
în sfârşit, în care caz ar atinge eficacitatea maximă, d

[1] Să adaugăm totuşi: şi a altor reprezentanţi ai intereselor naţionale. Aşa în *Consiliul Economic al Muncei*, pe care îl insti tuise C. G. T., ea face loc, alături de delegaţii sindicatelor şi delegaţilor cooperativelor de consum, şi ai federaţiilor de ingi neri şi de funcţionari.

lucrătorii din toate industriile, ceiace constitue greva
erală. Ceiace caracterizează greva, e *coaliţia:* aceea
chiar singura ei denumire juridică.

Greva trebuie să fie deci considerată ca un mijloc de
boi, pentrucă are de scop să obţină prin constrângere
ceo n'a putut fi obţinut de bunăvoie. Şi, dealtminteri,
ţia grevii tinde din ce în ce mai mult să se reguleze
pă aceia a războiului: deschiderea ostilităţilor fără de
rare prealabilă, pentru a lovi pe neaşteptate; — organi
area unui stat-major, furnizat de sindicat sau de Con
deraţia Generală a Muncii; — instalarea unui cartier
neral, Bursa de Muncă, cu un serviciu de intendenţă,
upe comuniste", pentru a alimentă greviştii şi fami
ile lor; — evacuarea copiilor în alte oraşe, pentru a
enajă resursele: — stabilirea santinelelor şi a picheteţ
(picketing) la porţile uzinelor, pentru a împiedecă
negreviştu, galbenii, de a intrà, sau chiar la intrările
arilor, pentru a-i împiedecà de-a ajunge; — şi, în cele
din urmă, prea adesea lupta cu braţul înarmat, fie contra
galbenilor", pentrucă lucrătorii îi asimilează cu trădă
torii trecuţi la duşman în timpul războiului, fie contra
trupelor însărcinate să apere pe negrevişti, uneori chiar
incendiază uzinele sau, după natura grevelor, drumuri
de fier barate, oraşe cufundate în întuneric — nu recu
noaşteţi aici toate înfăţişările războiului? Dealtminteri,
tocmai astfel înţeleg greva partidul muncitoresc şi sin
dicalist: văd într'însa forma-tip a luptei de clasă. Dealt
fel greva e întrebuinţată azi nu numai în conflictele din
tre patroni şi lucrători, dar şi'n conflictele de ordin po
litic: astfel, de mai multe ori, în Suedia şi'n Belgia, clasa
muncitorească a decretat greva generală pentru obţine
rea votului universal.

Nu ne vom mirà deci că greva, sau mai general coali
ţia, a constituit pentru toate ţările şi până de curând, un
delict special pedepsit de legile penale. In Franţa, totuşi
dreptul de grevă a fost recunoscut înaintea dreptului de
asociaţie, căci legea care desfiinţează pedepsele contra

09621.—Biblioteca Universitară, IV.

grevelor este din 25 Mai 1864, pe când cea care [illegible] noaşte dreptul de asociaţie profesională nu-i decât [illegible] Martie 1884. Astăzi nimeni nu mai contestă legiti[illegible] grevii, şi trebuie să recunoaştem economiştilor şcoa[illegible] berale, că au fost cei dintâi cari au proclamat-o, [illegible] de a fi fost legal recunoscută. De ce? Pentrucă, chiar [illegible] considerăm greva ca un atentat la solidaritatea [illegible] ca un act de război, trebuie totuşi să recunoaştem [illegible] muncitoare dreptul de a-şi apărà interesele cum [illegible] atunci când lipsesc tribunalele care să statueze [illegible] conflictelor dintre capital şi muncă, — după cum [illegible] zurile de conflicte internaţionale, în lipsa unei Curţi [illegible] preme care să le rezolve, trebuie să recunoaştem pop[illegible] lor dreptul de război, ca să-şi apere neatârnarea sau [illegible] tea. Dealtfel, ar fi cu atât mai nedrept să refuzăm [illegible] de coaliţie muncitorilor, cu cât nu-i posibil să-l refu[illegible] patronilor; de fapt, orice lege care pedepseşte [illegible] coalizării, nu loveşte în realitate decât pe muncitori. [illegible] dacă legea poate împiedicà efectiv pe muncitori să ia [illegible] surile necesare organizării grevii, e cu totul neputinci[illegible] să împiedice pe câţiva patroni de a se întrunì la [illegible] din ei şi să se înţeleagă pentru scăderea salariilor [1]. Chi[illegible] Adam Smith observase că între patroni e întotdeau[illegible] o stare de coaliţie tacită şi cu atât mai uşoară, cu [illegible] sunt mai puţini. Dacă nu e contra-balansare din par[illegible] muncitorilor, aceştia vor fi numaidecât oprimaţi.

Cu toate acestea sunt unele cazuri în cari greva apa[illegible] atât de primejdioasă pentru siguranţa publică, încât [illegible]

[1] *Lock-out*-ul, foarte obişnuit în Anglia, nu s'a introdus [illegible] Franţa decât în urmă de tot şi cu destulă timiditate (în 190[illegible] în industria încălţămintelor, la Fougères). *Lock out-ul* are [illegible] scop să răspundă mai cu seamă unei manopere a greviştilor care se chiamă *greva gradată* sau *greva tampon*, şi care con[illegible] în a decretà greva întâi într'o singură uzină, apoi, când acea[illegible] a capitulat, în alta, şi aşà mai departe, greviştii fiind [illegible] nuţi rând pe rând de camarazii lor, cari continuă să muncea[illegible] *Lock-out*-ul dejoacă această tactică, suprimând munca şi salariile tuturor muncitorilor din aceiaşi ramură industrială şi din [illegible] iaşi regiune.

[illegible] chestia dacă, excepţional, n'ar trebuì menţinu[illegible] ca[illegible] de delict şi penalităţile necesare.

[illegible]altfel, chestiunea nu se pune numai pentru unc[illegible] [illegible]rii Statului, ci pentru toate „serviciile public[illegible]", în [illegible] larg al cuvântului, şi a căror întrerupere e[illegible] mult [illegible] dăunătoare siguranţii publice decât aceia a [illegible]tării [illegible] cutării altei categorii de funcţionari administ[illegible]tivi: [illegible] pildă distribuirea apei, sau a iluminatului or[illegible]elor, [illegible] serviciul căilor ferate, chiar când acestea din urmă [illegible] în mâna Companiilor particulare. Intrerupere[illegible] ser[illegible]lui căilor ferate nu-i mai puţin gravă decât greva [illegible]tei, căci aceasta din urmă nu poate funcţionà f[illegible]ă cea [illegible]tâi [1].

Există totuşi o chestie foarte desbătută încă, a[illegible]ia de [illegible] dacă grevele mai pot exercità încă o acţiune ficace [illegible]tru urcarea salariilor. Economiştii şcoalei libe[illegible]le nu [illegible] dispuşi s'o admită, pentrucă dânşii cred că pr[illegible]entul [illegible]lariilor este determinat, ca şi costul mărfurilor de le[illegible] naturale cari domină foarte de sus toate târgu[illegible]lile şi [illegible] în ceartă părţile interesate. Totuşi, nu crede[illegible] să se [illegible] contestà că acest mijloc violent n'a contr[illegible]uit la [illegible]rcarea procentului salariului — şi mai ales la re[illegible]ucerea [illegible]uratei zilei de muncă, căci aici ceiace se numeşte [illegible]ţiunea [illegible]gilor naturale ar fi în adevăr de neînţeles. Nu trebuie [illegible] judecăm eficacitatea grevelor numai prin p[illegible]porţia [illegible]revelor ce-au reuşit sau au dat greş, dată de s[illegible]tistici. O singură grevă care reuşeşte poate face să se [illegible]rească salariile într'o sumă de industrii. Şi, dealtminte[illegible] ceiace

[1] In multe ţări sunt legi care pedepsesc grevele î[illegible] serviciul public — în Olanda, Italia, Rusia pentru căile ferate, [illegible] Anglia pentru apă şi iluminat şi pentru orice grevă care p[illegible]te aduce atingerea vieţii sau proprietăţii, dar n'au avut încă o[illegible]ia să le aplice. In mai multe ţări s'au împiedicat grevele cefe[illegible]tilor, supunând pe funcţionari la o mobilizare militară. In [illegible]anţa s'a aplicat această măsură, din lipsa altora, într'o grev[illegible]a căilor ferate (1910). Procedeul acesta s'a arătat eficace, d[illegible] e criticabil din punct de vedere juridic şi e periculos uti[illegible]area militarismului pentru rezolvarea conflictelor sociale.

lucrează pentru a ridică procentul salariilor, e mai [illegible] greva însăşi decât teama totdeauna iminentă de [illegible]

Acei cari tăgăduesc eficacitatea grevelor în [illegible] salariilor observă că urcarea salariilor a fost cel [illegible] egală sau superioară în industrii, unde nu-i [illegible] grevă, şi chiar acolo unde nu sunt sindicate organi[illegible] de exemplu, muncitorii agricoli şi servitorii. — Dar [illegible] Pentrucă aceştia au beneficiat indirect de urcarea [illegible] lor în celelalte industrii, unde lucrătorii sunt organ[illegible] Dacă salariile s'au urcat la ţară, e pentrucă lucrăt[illegible] ogoarelor le-au părăsit, pentru a se duce să caute în [illegible] salarii mai mari. Şi, la fel, retribuţia servitorilor urmează procentul salariilor industriale. Astfel că, în definit[illegible] meşteşugurile organizate devin regulatorii pieţii mai[illegible] pe când până acum, dimpotrivă, mulţimea nenoroc[illegible] apăsă asupra acestei pieţe — şi în asta e un imens pr[illegible] gres, economic şi moral.

Se mai spune că lucrătorii pierd cu greva mai mult decât câştigă, chiar când greva a fost victorioasă. Vrea să se spună prin asta că salariile pe cari le pierd în timpul şomagiului, micile economii pe cari sunt obligaţi să le cheltuiască pentru a trăi, sau datoriile pe cari le contrează la furnizori, nu compensează creşterea salariilor ce pot cuceri. Dar calculele ce s'au făcut în Oficiile Muncii din Franţa şi Italia, demonstrează aritmetic că acest argument e fără valoare şi că, din contră, creşterile salariilor obţinute de grevişti, presupunând chiar că nu dureaza decât un an — presupunere desigur prea defavorabilă lucrătorilor, căci creşterile odată dobîndite sunt cele mai adeseori definitive, — lasă un beneficiu destul de considerabil, chiar scăzând salariile pierdute [1].

E adevărat că se poate răspunde că nimic nu probează că lucrătorii n'ar puteà câştigà tot atât sau mai mult

[1] Şi rămâne un beneficiu, chiar scăzând pierderile suferite fără compensaţie, de greviştii cari au dat totalmente greş. Bine înţeles, aceştia au făcut o afacere rea dar, cum dânşii nu sunt decât o minoritate, clasa muncitorească, considerată în bloc, câştigă în fiecare an, prin greve, o creştere a veniturilor.

pierderi — prin negocieri amicale, şi se poate citâ [illegible] ulul Angliei, unde cea mai mare parte, $^{9}/_{10}$ din mă[illegible] salariilor, sunt obţinute prin negocieri amicale în[illegible] ucrători şi patroni. Dar se uită că dacă aceste nego[illegible] duc la bun sfârşit, e cele mai deseori pentrucă se [illegible] tocmai să se evite greva! Mizerabilul salariu al mun[illegible] relor pare să depindă, cel puţin în parte, de faptul [illegible] nu fac niciodată grevă şi că se ştie că nu vor face.

Mai e o chestie tot aşà de dificilă, aceia de a şti ce [illegible] nenţă pot aveà grevele asupra preţului produselor şi, [illegible] urmare, ce resfrângere asupra consumatorilor. E o [illegible] ere foarte răspândită că această acţiune e reală şi [illegible] ar ei i se atribuià în bună parte urcarea preţurilor [illegible] terioare războiului. Dar asta nu-i deloc demonstrat. [illegible] ră îndoială, se poate constată adesea un paralelism [illegible] re mişcarea grevelor şi mişcarea preţurilor, dar în a[illegible] te cazuri e foarte posibil că, contrariu de ceiace se [illegible] ole, al doilea lucrează asupra primului. Urcarea pre[illegible] urilor, în adevăr, lucrează ca un resort asupra grevelor, [illegible] în două părţi în acelaş timp, — ridicând costul vieţii şi [illegible] mărind câştigurile, de unde rezultă că lucrătorii sunt mai [illegible] răbiţi să ceară o mărire a salariului şi au cu atât mai [illegible] multă posibilitate s'o obţină.

Totuşi, se spune, oridecâte ori o grevă aduce o mărire a salariului, ceiace-i un caz foarae des, trebuie oare ca această creştere să se regăsească undeva? — Dar poate fi compensată printr'o micşorare a câştigurilor sau prin-tr'o reducere a costului de producere: nimic, ca grevele, nu face să progreseze mai mult maşinismul! Nu se poate de altminteri tăgădui că sunt anumite industrii, unde urcarea salariilor, consecutivă cu grevele, aduce o urcare a preţurilor — mai ales în construcţia caselor în aceşti ul-timi ani, şi pentrucă aici e monopol — dar aceasta nu-i un motiv de a crede că grevele ar puteà să determine *o urcare generală a preţurilor;* dealtminteri, nici o altă cauză, de-cât o variaţie în valoarea monetii, nu poate aveà un asf-fel de efect asupra preţurilor (p. 75).

Totuşi, se va spune, ori de câte ori o grevă ajunge la

o sporire a salariului, un caz foarte frequent, nu [illegible] oare ca sporul ăsta să fie luat de undeva? — [illegible] se poate compensà printr'o scădere a profitului sau [illegible] o reducere a costului de producţie: nimic n'a [illegible] progreseze maşinismul mai mult decât grevele!

X

Concilierea şi arbitrajul.

Deoarece conflictele internaţionale, cari altădată provocat războaie neîncetate, tind azi să fie rezol[illegible] cel puţin în parte, prin conciliere şi arbitraj, în mă[illegible] sură că o Curte permanentă a fost instalată la Hag[illegible] de ce, la fel, în conflictele dintre capital şi muncă, nu încercà să se substitue aceiaşi instituţie în locul sal[illegible] brutale prin grevă, adică dreptului celui mai puter[illegible] Şi'n adevăr, în direcţia asta se lucrează în toate ţă[illegible] sunt foarte numeroase chiar consiliile de arbitraj şi [illegible] ciliere, cari funcţionează regulat, alese de patroni şi [illegible] crători.

Trebuie să deosebim cu băgare de seamă *conciliere* [illegible] *arbitraj*. Aceste două instituţii, deşi având adesea [illegible] leaşi organe, se deosibesc prin caractere esenţiale:

a) prin momentul în care funcţionează, Concilierea [illegible] are locul înaintea izbucnirii conflictului şi spre a-l p[illegible] veni. Arbitrajul intervine în general numai după ce [illegible] flictul a durat destul şi spre a-l rezolvì;

b) prin procedură. La conciliere, cele două părţi sunt [illegible] de faţă, pentru a discutà şi a se sili să se convingă una [illegible] pe alta. La arbitraj, e totdeauna un terţiu străin de părţi [illegible] e arbitrul, şi pe acesta se silesc să-l convingă fiecare din [illegible] părţi, cum fac avocaţii cu judecătorul;

c) dar, mai ales prin rezultatul lor. In conciliere, părţile nu se angajează la nimic: dacă nu reuşesc să se con[illegible] vingă una pe alta, se retrag şi atât. In arbitraj, intervine în mod necesar o soluţie şi este primită în mod obligator[illegible] toriu, dinainte, de cele două părţi, — astfel că e de re[illegible]

[illegible]olo cel puţin unde lucrătorii înţeleg ce-i arbitrajul, [illegible]a ziua în care arbitrajul e primit, lucrătorii reiau [illegible]

[illegible]ste aceste diferenţe rezultă că arbitrajul e mult mai [illegible]decât concilierea şi va fi mult mai greu primit de [illegible] întrucât cere abdicarea lor absolută în mâinile unui [illegible]. Dar, pentru acelaş motiv, e şi mult mai eficace. [illegible]n mod natural adus să te întrebi dacă nu s'ar puteà [illegible]ua patronilor şi lucrătorilor?

[illegible] multe ţări s'au instituit tribunale de arbitraj[1] obli[illegible]ri, dar numai în anumite cazuri grave, de exemplu [illegible]u conflictele dintre Stat şi funcţionari, sau pentru [illegible] ce opresc serviciile de utilitate publică (drumuri de [illegible] etc.). Legea daneză stabileşte chiar arbitraj obligaoridecâte ori e un contract colectiv, adică acordă [illegible]i care pretinde violarea contractului, dreptul de a [illegible] pe cealaltă.

[illegible]tre rolul judecătorului în procesele civile şi rolul ju[illegible]torului în conflictele dintre capital şi muncă, va fi [illegible]deauna această diferenţă capitală, că primul trebuie judece după o lege scrisă sau, cel puţin, după prin[illegible]ii de drept generalmente admise, pe când în conflic[illegible]i economice judecătorul n'are nici un criteriu. Iată un [illegible]ător care cere un salariu de 5 fr. şi patronul care de[illegible]ră că nu poate să-i dea decât 4. Care este, nu voi spune [illegible]ea scrisă, dar legea economică, legea morală, pe baza [illegible]reia arbitrul îşi va motivà sentinţa? — Salariul just? [illegible]ar care e? Am văzut (mai sus, p. 339) câte greutăţi [illegible]zentà o astfel de problemă. Trebuie să ia drept normă

[1] Există în Noua-Zelandă un tribunal de arbitraj obligator. [illegible] un adevărat tribunal dela jurisdicţia căruia nu se poate [illegible]meni sustrage. Această instituţie (legea din 21 Dec. 1894), [illegible]doptată rând pe rând de celelalte State din Australia, a dat [illegible]ută vreme bune rezultate: se mândreà c'ar face să domnească [illegible]ea socială. Dar azi dânsa începe să provoace o puternică os[illegible]litate nu numai din partea patronilor, cari se văd impuşi de [illegible]artea de arbitraj la un salariu obligator, dar chiar din partea [illegible]ucătorilor, cari nu vor să fie lipsiţi de dreptul de grevă [illegible]i au refuzat de mai multe ori să se supună deciziei arbitrale.

nevoile lucrătorului? sau beneficiile întreprin... sau numai obiceiul? De secole economiştii se ... darnic să găsească soluţia acestor probleme: atunci face arbitrul? va tăià para în două, cum se ... iată de ce arbitrajul e în general reclamat cu ... insistenţă de aceia din părţi, care are mai puţin căci dânsa are totul de câştigat şi nimic de pierdut bitrajul avantajează aproape întotdeauna pe cel ... dează rău: iată de ce e o parte de nedreptate în ori... traj impus [1].

S'a pus întrebarea dacă, în lipsa arbitrajului ... toriu, nu s'ar puteà cel puţin face obligatorie ... de conciliere, adică înfăţişarea părţilor înaintea unui siliu ales, cum dealtminteri e obligatorie în proce... vile, şi să se impună şi o anchetă. Părţile ar rămâne bere să nu se înţeleagă, dar singurul fapt al pune... faţă'n faţă şi publicitatea anchetii ar puteà dà ... rezultate bune.

Dar nu va fi deajuns, pentru evitarea conflictelor, se organizeze consilii de conciliere; ar trebuì organe manente cari să pună în legătură patronii cu lucrătorii, să permită acestora să exercite asupra industriei ... parte de control pentru care pun mai mult preţ chiar cât pentru o mărire de salarii şi pe care o vor reclamà ... imperios ca oricând după războiu. E ceiace s'a în... să se facă în Franţa prin instituirea Consiliilor de M... dar fără a fi reuşit să le dea o formă de activitate ... ficient definită. Şi e ceiace se propune să se facă în A...

[1] In Franţa, o lege din 27 Decembrie 1893 a constituit ... trajul şi concilierea — facultative dealtminteri — sub o ... destul de timidă. Judecătorul de pace e însărcinat să invite ... ţile să se înţeleagă. Nu poate intervenì din oficiu decât ... grevă declarată, dacă nu, numai după cererea uneia din ... Dacă ambele părţi consimt, numesc delegaţi, cari discută ... prezenţa judecătoului de pace. Dacă discuţia nu poate ... la bun sfârşit, judecătorul de pace propune numirea unui ar... (niciodată dânsul, în orice caz: n'ar aveà nici o competinţă ... nică); părţile sunt libere să primiască sau să refuze. Dar ... lege a dat cele mai mediocre rezultate, nu-i exagerat să ... chiar că a eşuat complect.

...prin instituirea *consiliilor industriale* permanente ...uĭ grade, regionale şi naţionale), compuse din de... ...leşi jumătate de patroni, jumătate de lucrători şi ...i de un reprezentant al Statului, numai cu vot con... ...v. Ar constituì un fel de guvern parlamentar în ...ţie. *Mecanismul* cel mai ingenios nu va aduce pacea ...ă dacă nu-i condus de un spirit nou, — sentimentul ...olidarităţi de interese între grupările în luptă.

XI

Protecţia legală a salariaţilor.

...plementarea muncii constitue domeniul propriu a ...e se numeşte *legislaţia muncitorească*. Deaproape o ...ate de secol intervenirea legiuitorilor, în scopul pro... ...ii salariaţilor, s'a desvoltat în mod considerabil în ...ările [1]. Iată principalele cazuri:

§ 1. Limitarea duratei muncii.

...educerea zilei de muncă, e una din reformele cărora ...u dau cea mai mare importanţă în zilele noastre şi ..., timp de câţiva ani, a fost celebrată la 1 Mai, prin... ...mare manifestaţie internaţională. Socialiştii văd în... ...sa mijlocul de a emancipà pe lucrător, de a-l liberà ...parte de exploatarea patronală, de a-i permite să se ...pare pentru lupta socială şi politică. Lucrătorii văd ...rinsa mijlocul de a munci mai puţin, fără reducerea ...ariului lor, ci, din contră, cu şanse de urcare, mulţu... ...tă rarificării mânii de lucru, cauzată de reducerea nu... ...rului orelor de lucru. Dar ceiace trebuie văzut aici, mai ..., e mijlocul de a ridicà nivelul intelectual, moral şi ...ar fizic al lucrătorului, asigurându-i răgazul necesar ...ntru a se *recreià*, după puternica semnificare pe care o

[1] Se ştie că prin tratatul dela Versailles, pe lângă Societatea ...aţiunilor, s'a constituit şi un Biurou internaţional al muncei ..., de asemenea are reşedinţa la Geneva şi are de scop să ...troleze şi să întărească legislaţia muncitorească în toate ţările.

comportă acest cuvânt, adică pentru a încetà de a fi maşină de produs şi pentru a devenì şi dânsul om, de anumite ore pe zi. Viaţa profesională nu-i totul: de familie, viaţa civică, viaţa intelectuală iau şi dânsul timp. O zi lungă de muncă, fie numai şi de zece ore, bligă la începerea muncii prea de dimineaţă şi, pentru lucrător, care foarte adesea locueşte departe de fabrică, ceiace-i dealtminteri foarte de dorit, trebuie să se scoată cu noaptea'n cap şi să plece de-acasă fără a fi avut timp să-şi pregătească o masă caldă şi, mai puţin încă pentru femeie, de a-şi face menajul sau chiar odaia. E un [illegible] foarte contrar higienii şi foarte favorabil alcoolismului. La fel, la întoarcerea acasă. Una din cauzele neizbânzii mişcării Universităţilor populare, a fost, desigur, [illegible] de muncă prea lungi, cari nu îngăduiau lucrătorilor [illegible] vină decât prea târziu şi prea obosiţi pentru a asculta.

Chestiunea se pune în mod diferit după cum e vorba de *copil*, de *femeie* sau de *bărbat*.

a) In ceiace priveşte copilul, toate ţările civilizate, fară de câteva rari şi ruşinoase excepţii, sunt azi de acord pentru a interzice munca copiilor în uzine. Numai limita de vârstă variază. In Anglia e de 12 ani. In Franţa e de 13, pentrucă-i vârsta la care se termină învăţământul obligatoriu şi când copilul trebuie să-şi fi primit certificatul.

Ar fi foarte de dorit ca vârsta legală a muncii, maturitatea industrială, cum se spune, să fie ridicată până la 14 ani, ca'n Elveţia şi'n Austria, pentrucă vârsta de 14 ani e prematură, nu numai pentru începerea muncii industriale, dar şi pentru terminarea instrucţiei primare. Din nefericire, dealtă parte, starea deplorabilă a natalităţii, în Franţa, face destul de periculoasă adoptarea unei reformi care ar aveà de rezultat să agraveze sarcinile [illegible]

[1] O mare îmbunătăţire ar fi „ziua engleză", adică să se suprime repauzul dela amiază de aproape două ore ceiace ar permite lucrătorului să plece la fabrică cu două ore mai târziu şi să se întoarcă acasă cu două ore mai devreme. Regimul zilului scurte e posibil numai cu această condiţie.

[illegible]ilor, prelungind perioada în timpul căreia copilul [illegible]ueşte fără a câştigà. Intre aceste două pericole na[illegible]le egal de grave, riscul de a vedeà degenerând ge[illegible]ţia prezentă, riscul de a suprimà generaţiile viitoare [illegible] s'ar puteà încercà un regim tranzacţional: să se in[illegible]aleze între vârsta de 13 ani şi aceia de 16 sau chiar [illegible] ani, o perioadă de ucenicie, în care munca de fabrică [illegible]*ibuită* şi instrucţia profesională ar puteà merge îm[illegible]nă, un anumit număr de ore pe săptămână fiind [illegible]gatoriu rezervate acesteia.

b) In ceiace priveşte femeile, chestia e şi mai grea. [illegible]teva spirite absolutiste ar vrea ca, întocmai ca şi co[illegible], să fie excluse din fabrici. Şi nu sunt lipsiţi de ar[illegible]mente: căminul familiar distrus, spăimântătoarea mor[illegible]litate a copiilor părăsiţi, pericolele vieţii în uzină pen[illegible] moralitatea şi pentru sănătatea fetei şi a femeii şi [illegible]iar pentru lucrătoarea însărcinată, riscul avortului şi [illegible] copiilor născuţi morţi! Dar, în sens invers, trebuie [illegible]us că, la o epocă în care se vorbeşte mai mult ca nici[illegible]tă de emanciparea femeii şi de egalitatea sexelor, ar [illegible] în adevăr monstruos să izbeşti toate femeile de un fel [illegible] incapacitate de a-şi câştigà viaţa prin munca lor: se [illegible]tenesc destul de mult ca s'o câştige cinstit fără ca să li [illegible] mai închidă porţile uzinelor! Şi dacă s'ar comite im[illegible]prudenţa de a restrânge această incapacitate de muncă [illegible]meilor măritate sau mame, lăsând libertatea muncii [illegible]ntru alţii, ar fi rău, căci e sigur că s'ar aduce căsătoriei [illegible] maternităţii o lovitură funestă — mai periculoasă în [illegible]ranţa decât în orice altă ţară.

Dealtfel, chestia nu se va mai pune: mai întâi pentrucă [illegible]meile pe cari războiul le-a mobilizat pentru munca în [illegible]zine şi cari au câştigat salarii neaşteptate, nu se vor [illegible]ă excluse de aici înainte şi, din nenorocire, şi pentru [illegible]aptul că nu se vor puteà lipsì de dânsele pentru a um[illegible]pleà vidul populaţiei masculine.

Dar cel puţin se va revenì, trebuie nădăjduit, la mă[illegible]surile de protecţie a muncii feminine instituite înainte de [illegible]zboi şi din care cele mai principale au trebuit să fie

temporar părăsite. Aceste reglementări se pot redu[illegible] patru capete:

a) Limitarea zilei de muncă: în Franţa zece o[illegible] ceasta nu mai are interes, limita fiind de opt ore p[illegible] toţi);

b) Interzicerea muncii de noapte, afară de câteva [illegible] cepţii;

c) Interzicerea muncii în fundul minelor;

d) Intreruperea muncii timp de o perioadă de [illegible] săptămâni înainte sau după naştere. Munca femei[illegible] fabrică, când sunt însărcinate, provoacă naşteri [illegible] de vreme; şi chiar când copilul vine la vreme, se [illegible] adesea rachitic. Mai mult, atâta vreme cât copi[illegible] mici, munca mamei în fabrică aduce în mod necesar [illegible] tarea artificială şi, pe cale de consecinţă, o extraordi[illegible] mortalitate a populaţiei infantile muncitoreşti, în [illegible] mite cartiere muncitoreşti (până la 30% noui născ[illegible] anul după naştere! în loc de 11% pentru totalul Fra[illegible] E aici vorba de o chestie de salvare publică, mai [illegible] pentru o ţară ca Franţa, unde copiii sunt rari! In [illegible] priveşte sănătatea femeii însăşi, munca reluată [illegible] decât după naştere le cauzează dezordini grave. [illegible] care interzice mamelor să muncească în timpul perio[illegible] critice care precede şi urmează naşterea e foarte just[illegible] cată. Dar această măsură de protecţie a fost introdu[illegible] curând în legislaţia franceză. Până atunci, legea se [illegible] gineà să oprească pe patron să concedieze femeia [illegible] cauza suspendării lucrului în timpul perioadei de [illegible] săptămâni înainte sau după naştere. Asta nu erà deaju[illegible] căci există teama că mama are să-şi continue munca, [illegible] tru a-şi păstrà salariul şi, desigur, nu erà momentul [illegible] a o lipsì: cu atât mai puţin încă legiuitorul puteà [illegible] gândească să-i impună obligaţia repauzului, privând [illegible] de salariu tocmai în momentul în care aveà nevoie să [illegible] hrănească mai bine. Şi nu se puteà impune nici patron[illegible] lui obligaţia de-a plăti salariul unei lucrătoare care [illegible] mai veneà la fabrică, — rezultatul ar fi fost de a exclu[illegible] din fabrică, preventiv, toate femeile măritate. Nu [illegible]

[illegible]neà decât o soluţie: de a pune în sarcina Statului [illegible]lariul femeii în timpul acestei perioade critice. Ceiace [illegible] şi făcut legea din 19 Iunie 1913[1].

e) Pentru oamenii adulţi, chestia limitării e şi mai [illegible]. Se cunoaşte dinainte argumentul şcoalei liberale, [illegible] indivizii adulţi, majori trebuie să fie lăsaţi liberi, [illegible]-şi reguleze ei însăşi întrebuinţarea timpului şi a mun[illegible], şi că ei sunt cei mai buni judecători ai propriilor lor [illegible]terese. Dar la aceasta se poate răspunde că, în fapt, şi [illegible]at fiind regimul marii industrii, această libertate nu [illegible]xistă deloc. Lucrătorul trebuie să intre în uzină şi să [illegible]ă când sună clopotul: e obligat să sufere, oricare poate [illegible] fie voinţa sa personală, numărul de ore de muncă care [illegible]te impus nu numai de regulamentul uzinii, dar de obi[illegible]ceiu şi concurenţă, tot aşà de tiranică ca şi legea. De a[illegible]tunci chestia libertăţii nu mai e în joc şi e vorba numai de a ţine socoteală dacă reducerea zilei de muncă este favorabilă bunei stări a clasei muncitoreşti, sau chiar indispensabilă progresului Naţiunii. Ori, experienţa ţărilor unde s'a realizat pare decisivă.

După obiecţia de principiu, iată pe cea practică: e că această micşorare a zilei de lucru va aveà drept efect necesar de a aduce o micşorare de producţie şi o micşorare de salariu. Dar toţi lucrătorii mai puţin surmenaţi, având mai mult timp pentru a se desvoltà intelectualiceşte, pot produce mai mult, şi dacă produc mai mult, nu-i motiv ca salariul lor să se micşoreze.

Fără îndoială, nu trebuie împins această teză la ab-

[1] Această alocaţie erà atribuită prin lege numai lucrătorilor dar printr'o lege votată în cursul războiului, a fost întinsă la toate femeile, „fără mijloace suficiente".

Anterior acestor legi, societăţi zise ***Mutualităţi materne*** (deşi asistenţa are aici mai mare parte decât mutualitatea), se ocupau să procure lucrătoarelor-mame ajutoare necesare în timpul acestei perioade. Şi eficacitatea lor s'a manifestat admirabil, printro micşorare însemnată a mortalităţii infantile.

Femeile societare pot cumulà aceste ajutoare ca alocaţiile Statului, pentrucă alocaţiile plătite de mutualităţile materne sunt considerate că reprezintă primele ce dânsele au vărsat.

surd şi afirmat, cum o fac mereu socialiştii, că ne se va lucrà mai puţin, cu atât se va produce mai mult. Trebuie luat seama mai ales de a nu valorificà, cum face frecvent, argumente contradictorii, afirmând, pe de parte, că zilele scurte vor face munca mai productivă, de altă parte, că zilele scurte vor dà mai mult de muncă tuturor şi vor suprimà şomajul. Căci e destul de evident că, dacă lucrătorii, deşi lucrând mai puţin, produc atât, nu va fi nevoie să întrebuinţezi un număr mai mare de lucrători! Trebuie ales între aceste două argumente.

In fapt, vedem că ţările unde sunt practicate cele mai scurte zile (Australia, Statele-Unite, Anglia) sunt în acelaş timp ţări cu cele mai mari salarii şi cu cea mai mare producţie. Numai că, pentruca micşorarea duratei muncii să dea aceste frumoase rezultate, trebuie anumite condiţii, cari nu sunt împlinite de orice ţări: — *a)* Trebuie, mai întâi, ca lucrătorii să consimtă să *intensifice* lucrul de aşà fel, ca să compenseze reducerea duratei. Ori, lucrătorii, în Franţa de exemplu, nu vor voi, dând pretind că în acest caz ar obosi tot atât şi ar face să dispară patronul. Dânşii vor ca redurerea muncii să oblige pe acesta să angajeze un număr mai mare de lucrători, ceiace, după cât cred dânşii, ar suprimà şomajul şi ar face să se urce salariile; — *b)* Trebuie ca lucrătorii, tunci chiar când au bunăvoinţă de a furnizà mai multă muncă în mai puţin timp, să fie capabili s'o facă, căci această intensificare presupune o răbdare şi o energie de care nu-s înzestrate toate rassele. Lucrătorul francez nu poate conduce în acelaş timp atâtea meşteşuguri cu lucrătorul american; — *c)* Trebuie, în sfârşit, ca utilajul să fie destul de perfecţionat, pentru a permite intensificarea muncii şi chiar pentru a o impune: trebuie ca maşina să fie în măsură nu numai de a-l urmà, ci şi de a trece înaintea lucrătorului. Ori, aceasta-i treaba patronilor: lucrătorul nu poate nimic. Complexitatea acestor condiţii face că reducerea zilei de muncă, când a fost introdusă brusc, a dat nu odată rezultate deplorabile şi a trebuit să fie părăsită.

Iată pentruce, pentru oameni, *limitarea* legală a muncii nu există decât în stare excepţională. Franţa a dat exemplul, acum o jumătate de secol, prin legea din 1848: limita fusese fixată la 12 ore, dar, în fapt, această lege, care depăşise evoluţia economică, rămase literă moartă până către sfârşitul secolului. Câteva alte ţări, mai târziu, au urmat — Elveţia, Austria, Norvegia, Rusia, Spania — şi au fixat durata maximă la unsprezece ore. In Franţa, durata zilei, în marea industrie, înainte de război, varià între zece şi unsprezece ore. Dar un proiect de lege pentru limitarea zilei la zece ore fusese depus. In Anglia, legea nu limitează durata muncii pentru oameni, dar, în fapt, dânsa-i în general de 54 ore pe săptămână, ceiace face aproape 9½ ore pe zi, 6 ore numai sâmbăta.

Se ştie că lucrătorii cer mai mult: cer cei *Trei Opt* (opt ore de muncă, opt ore de repaus, opt ore de somn). E refrenul unui vechiu cântec englezesc, dar nu numără trei, ci *patru* „opt“:

Eight hours to work, eight hours to play.
Eight hours to sleep, eight shillings a day.

Şi se ştie că la fiecare 1 Mai sunt organizate mari manifestaţii în toate ţările, pentru a reclamà această reformă. Dar acest minim nu-i înscris încă nicăeri în legi. Există în Australia, dar nu legea, ci Trade-Unionurile l-au impus, acum cincizeci de ani.

E de temut că războiul să n'aibă de rezultat de a amână pe multă vreme ziua de lucru de opt ore. A fost prelungită aproape fără limită în cursul războiului, în interesul Apărării naţionale, şi după război nu se va întârzià să se valorifice argumentul că necesităţile reconstrucţiei naţionale sunt tot aşà de presante. Ori, contrariu cu toate prevederile, războiul a avut de rezultat decretarea zilei de 8 ore (legea din 23 Aprilie 1919) şi aceasta cu o spontaneitate de neaşteptat, care a turburat actuala economie naţională, mai ales exploatarea căilor ferate. Revendicările lucrătorilor au devenit atât de a-

menințătoare încă dela terminarea războiului încât guvernul nu a mai putut amână.

Măsura de altfel a fost generală pentru toată Europa și sub acelaș îndemn. Dela semnarea armistițiului (Noembrie 1918) la finele lui 1919, numai în cursul anului 1919, 13 țări Europene, inclusiv toate nouile Republici au decretat limitarea zilei de lucru la opt ore; celelalte se pregătesc.

Chiar se începe a se socoti ziua de 8 ore ca un maximum care va trebui în curând să fie redus la șapte și chiar șase ore. Din nenorocire, cel puțin până acum nu se pare ca această reducere a zilei de lucru să fie compensată prin o sporire a rendementului orar. Lucrătorii n-au admis necesitatea acestei compensări. Ei arunca responsabilitatea diminuării rendementului asupra defectuozității organizării și insuficienților utilajului.

§ 2. **Minimum legal de salariu.**

Fixarea prin lege a unui salariu minim e o măsură reclamată instantaneu de socialiști și chiar de un mare număr de socialiști catolici.

S'ar puteà spune că nu-i mai exorbitant fixarea unui procent minim al salariului decât fixarea unui procent maxim al dobînzii. Dar primejdia unei fixări legale a unui salariu minim e că, dacă dânsul e fixat prea jos, e de temut să nu aducă la nivelul său media salariilor; și dacă-i fixat prea sus, celălalt pericol e ca nu cumva să determine pe patroni să nu mai angajeze decât lucrători a căror muncă va face mai mult decât acest minim și să refuze pe toți ceilalți, așà fel, încât toți lucrătorii răi, sau începători, sau prea în vârstă, sau infirmi, sau nedibaci, cari azi își câștigă totuși viața, încasând un salariu mediocru pentru o muncă mediocră, nu vor mai găsì întrebuințare de acì înainte și vor cădeà în sarcina asistenții publice. Asta e așà de adevărat, că legislațiile australiene au trebuit să autorize salariile sub procentul legal pentru „semi-lucrători". Totuși, se poate răspunde

ței obiecții că, mai bine ar fi poate un regim social de capabilii ar încasà salarii bune și unde incapabilii ți pur și simplu asistați, decât un regim ca cel de azi, care concurența lucrătorilor răi face prea adesea să fă la nivelul lor salariul lucrătorilor buni.

Cu toate aceste greutăți, multe țări au făcut un pas ă departe pe această cale. In Australia, dela 1896 statul Victoria a început); în Anglia, printr'o lege din 1 Octombrie 1909, s'a instituit Consilii de muncă *(trade boards)*, compuse din delegați ai patronilor și ai lucrătorilor, cari sunt însărcinați să fixeze pentru anumite industrii un minimum de salariu, care va trebuì să fie ratificat de *Board of Trade* (Ministerul de Comerț). Totuși, nu-i vorba de un salariu minim general înscris în lege, ci de o tarifare a salariilor în anumite industrii — mai ales cele cari par bântuite de *sweating system*[1] — tarifare stabilită de chiar cei interesați și căreia legiuitorul nu face altceva decât să-i dea forță legală. E mai curând un fel de contract colectiv obligatoriu.

In Franța, printr'o lege lung discutată înainte de război, dar care a fost promulgată numai în cursul războiului (10 Iulie 1915), minimum de salariu a fost garantat femeilor întrebuințate în industriile de îmbrăcăminte. In aceste industrii salariul nu va puteà fi inferior salariului obișnuit al lucrătoarelor nespecializate din regiune și Consilii de experți sunt însărcinate cu stabilirea tarifelor. Aceste tarife trebuie să fie afișate la toți patronii, cari dău de lucru acasă. Greutatea practică e de a asigurà o sancțiune acestei legi, căci lucrătoarele în general vor preferà să nu se plângă, de teamă de a nu li se mai da de lucru de către patronii denunțați. Sindicatele au dreptul de urmărire, dar sindicatele feminine sunt rari. Atunci, pentru a ieșì din încurcătură, s'au constituit Ligi

[1] Modul de muncă numit *sweating system* (sistemul de a face să transpiri) e acela al lucrătorilor ce lucrează la domiciliu și cu bucata pe *contul* unui patron, în general, simplu sub-antreprenor, care le repartizează munca și-și scoate beneficiul din scăderea nelimitată a prețului de lucru.

19621

benevole de protecţie feminină, pentru a veghia [illegible] cutarea legii.

§ 3. Înlocuirea contractului individual de muncă prin convenţia colectivă.

Această reformă este o chestiune la ordinea [illegible] mai fost încă formulată în proiecte de lege în mai [illegible] ţări, în Franţa, în Italia, etc. S'a observat de [illegible] vreme că abuzurile contractului de muncă ţin mai [illegible] neegalitatea părţilor contractante [1], — lucrătorul [illegible] marfă care nu poate aşteptă, căci nu-i altceva decât [illegible] pria sa persoană, de oarece trebuie să muncească [illegible] mănânce, şi să mănânce ca să poată munci, pe când [illegible] tronul nu pierde aşteptând decât lipsa de câştig şi [illegible] bînda capitalului, minimă, de altfel, care deseori [illegible] timpul lipsei lucrătorului. Situaţia se schimbă cu totul [illegible] însă, dacă în faţa capitalului, se ridică toţi lucrătorii [illegible] pe care-i întrebuinţează, formând un bloc, şi dacă [illegible] plus, aceşti lucrători grupaţi se sprijină pe cuvântul [illegible] solidaritate care le îngăduie şi lor să aştepte şi să se [illegible] mească. In acest caz, jocul cererii şi al ofertei nu se [illegible] află falşificat, ci dimpotrivă restabilit în acelaşi [illegible] ca pentru oricare alt contract. Acesta-i ceiace se numeşte [illegible] contractul colectiv de muncă. Până în prezent, el nu funcţionează decât sub forma de tratate de pace în urma [illegible] velor. De ce însă, în loc să intervină în mod accidental [illegible] ca desnodământul unui conflict, n'ar interveni în mod [illegible] normal, ca mod de constituire al contractului de salariat [illegible] Dificultatea stă în faptul că orice contract implică [illegible] schimb de voinţe, prin urmare existenţa unor persoane [illegible] reale. Ori, cum să dai personalitate juridică şi reprezentanţi legali unui grup de lucrători? Cine va semna? [illegible] cine va obligă prin semnăturile date? Se poate ca mâine sau în scurt timp aceşti lucrători să fie înlocuiţi cu alţii

[1] Sunt douăzeci şi trei de secole de când Thucydide spunea: „Nu poate fi vorba de dreptate între oameni, decât atunci când se tratează cu forţe egale“, (cartea V, cap. LXXXIX.).

[illegible] mai fi aceiaşi. Se va puteà oare spune că ei vor fi [illegible] sentaţi în mod colectiv de sindicatul meşteşugului [illegible] Da; aceasta-i soluţia. Sindicatele însă nu grupează [illegible] o fracţiune minimă a populaţiei muncitoreşti. Se [illegible] cu nici unul din lucrătorii uzinei în care trebuie să [illegible] negocieze acest contract colectiv nu va face parte din [illegible] dicat. Atunci patronul nu va aveà dreptul să răspundă [illegible] şi aceasta-i formula steriotipă: „Vreau să tratez cu [illegible] ţorii mei, nu cu străinii însă“. Şi admiţând că s'ar [illegible] peste această dificultate, sindicatul însăşi ar oferi [illegible] multe garanţii? Care va fi responsabilitatea sa în [illegible] de neexecutarea contractului? Va plăti el daune-interese în caz de neexecutare? Şi cu ce dacă nu are nimic [illegible] sasă?

[illegible] ceiace-i face pe patroni să nu simpatizeze contractul [illegible] ctiv e faptul că au impresia că în acest contract nou [illegible] singuri sunt angajaţi băneşte şi moraliceşte şi nu lu- [illegible] ţorii. Trebuie să mărturisim că dacă încercările de [illegible] ntract colectiv făcute până acum au dat bune rezultate [illegible] Anglia şi Germania chiar, nu-i acelaş lucru în Franţa. [illegible] Franţa adeseori ele au fost violate, cele două părţi a- [illegible] runcând una asupra alteia responsabilitatea rupturei. [illegible] Contractul colectiv nu poate fi eficace decât acolo unde [illegible] clasa muncitorească e aproape în întregime organizată şi [illegible] a dobîndit conştiinţa responsabilităţii sale, acolo unde cel [illegible] puţin şefii au atâta autoritate încât semnează în numele tuturor şi pot forţà pe lucrători să ţină angajamentele luate în numele lor.

Drept vorbind convenţia colectivă (căci aşa trebuie să spunem, convenţie şi nu contract) nu-i un adevărat contract de muncă, căci ea nu obligă să muncească pentru [illegible] somptul lui şi nici nu fixează preţul pe care trebuie să-l [illegible] plătească lui X. Se mărgineşte numai să pună oarecari [illegible] reguli generale — cărora vor trebui să se conforme în viitor patroni şi lucrători — ca de ex. o scară a salariilor, un maximum de ore de muncă, obligaţia să nu angajeze decât lucrători sindicalizaţi, etc. — Şi cum aceste condiţii nu se pot aranjà pentru un viitor nelimitat, se

fixează de obiceiu un termen de doi sau trei ani în un cadru în a cărui limite vor trebui să se mențină toate contractele individuale cari vor privi un anumit stabilimentele unei aceleași ... sau regiuni, și astfel contractul colectiv se poate în proporțiile unui fel de legislație locală, cu deosebire că în loc să fie votate de Parlament ar fi votate de unea sindicatelor muncitorești și patronale. Ar fi ... către regimul numit *sindicat obligatoriu:* se înțelege aceasta nu numai decât că toți lucrători ar fi forțați adere sindicatului, ci sunt obligați să se conforme rîrilor sale.

Evident, asemenea convenții, prin caracterul de ... ritate cari le distinge, sunt în opoziție cu individualismul: ele tind la a stereotypa salariile fără acceptia ... soanelor[1]. Sacrificiul pe care-l fac prin aceasta lucrătorii de elită massei nu-i fără valoare morală.

XII

Garanțiile contra riscurilor.

Pentru lucrător nu-i totul faptul de a încasă un salariu suficient și de-a nu fi pus la o muncă prea ... toare. Mai este o a treia condiție, fără de care viața ... plină de neliniște: e *siguranța.* Omului care trebuie să trăiască zi cu zi îi trebuie o garanție contra riscurilor cari amenință la fiecare moment să-i răpească putința de a muncì și, prin urmare, pâinea. Sunt trei care-i sunt comune ca și celorlalți oameni, anume *boala, bătrânețea* și *moartea,* și chiar patru, dacă se socotește deosebit de *validitatea* — și două cari sunt speciale condiției sale, *accidentele muncii* și *șomajul.* Asta face cinci sau șase și-i deajuns. Și toate au acest caracter comun, de a-l lipsi

[1] Așà economiști școalei liberale s'au exprimat adesea foarte sever pe contul lor. D-l D Eicthall scria în *Journal des Economistes (1917):* „Convenția colectivă tinde să facă din mediocritate, regule și limita tuturor lucrurilor".

...porar sau definitiv de salariul său și, prin urmare, ...l reduce, pe dânsul sau pe ai săi, la mizerie. Ori, ce ...te face dânsul singur, împotriva atâtor dușmani. Mai ...ulta.

Trebuie deosebit între măsurile *preventive,* cari au de ...op să împiedice realizarea riscului și acele *reparatorii,* ...ri au de scop, în caz când răul n'a putut fi evitat, cel ...țin să îndrepte pagubele bănești cauzate de dânsul. ...numai acestea din urmă se cuprind în denumirea de asigurare.

Din punct de vedere *preventiv,* lucrătorul, prin cumpărare și conformându-se indicațiilor higienii, în măsura în care modestul său buget îi va permite să le urmeze, poate evità în parte boala, să întârzie ora bătrâneții și chiar ...ceia a morții; dar nu-i deloc în putința lui de a evità ...elelalte două riscuri, accidente și șomaj, căci, evident, și unul și altul depind de cauze technice sau sociale, pe cari dânsul le îndură, dar pe care nu le poate modificà.

Din punct de vedere *reparatoriu,* lucrătorul poate, cel mult, prin economie, să-și menajeze câteva resurse, pentru a trece zilele rele sau pentru a aveà cu ce trăì la bătrânețe. Dar dacă n'are pentru asta decât Cassa de Economie, cine va puteà crede că dânsa ar puteà să ajungă să asigure lucrătorului sau alor săi, echivalentul salariului răpit de toate fatalitățile pe cari le-am enumărat, sau chiar numai de una din ele, ca boala îndelungată, invaliditatea rezultând dintr'un accident, sau bătrânețea!

E adevărat, sunt Companii capitaliste de asigurare, cari asigură contra tuturor riscurilor imaginabile dar tarifele lor sunt cu totul inaccesibile unui buget de lucrător; dealtminteri ele nici nu caută mica clientelă muncitorească.

Dacă, deci, lucrătorul singur nu poate face nimic, nu trebuie să ceară altora să-l ajute? — Cui? Patronului și Statului.

1° Patronului, măcar în ce privește riscurile de accidente și șomajul, căci în ce privește pe cel dintâi, se poate spune că, deoarece sub regimul actual al salariatului,

muncitorul nu-i decât un instrument întrebuinţat în viciul patronului, acesta trebuie să suporte cheltuieli stricării şi uzurei, după cum suportă pe ale maşinii sale. In ce priveşte şomajul, se poate spune că depinde într'o oarecare măsură de patron să-l evite, regulând mai bine producţia, cum se pricepe dealtfel prea bine a face prin înţelegeri şi carteluri, când e vorba să evite o vânzare proastă.

Chiar în ce priveşte riscurile obişnuite la toţi oamenii: boala, bătrâneţea şi moartea, oarecare responsabilitate poate reveni şi patronului, întrucât cea dintâi poate fi agravată, iar celelalte două pot fi grăbite prin insalubritatea profesiei; căci e foarte sigur că bolile profesionale sunt mai dese, iar bătrâneţea şi moartea vin mult mai timpuriu la muncitori decât la celelalte clase ale societăţii. Nu-i, prin urmare, nici o nedreptate dacă punem pe patroni să participe, numai în parte, la asigurările împotriva acestor riscuri din urmă.

2° Statului, ca reprezentant al Naţiunii şi în virtutea legii de solidaritate socială care cere ca toţi membrii unei societăţi, cari participă la roadele producţiei, să participe şi la sarcinile ei necesare. Aceasta-i izbitor, mai ales pentru şomaj, căci el e datorit totdeauna unor cauze sociale (vezi mai jos, p. 604).

Numai că atunci când Statul ia angajamentul să asigure pe lucrător de consecinţele riscurilor vieţii, n'are în schimb dreptul să-i impună acestuia obligaţia de a cooperă şi el în măsura mijloacelor sale la această asigurare — şi dacă o impune lucrătorului, nu trebuie oare în baza principiului, să o impună totodată şi patronului? De aceia, intervenţia Statului în asigurare duce în mod logic la sigurarea obligatorie.

Aceste două puncte, *obligaţia legală a asigurării pentru interesaţi* şi *cooperarea* (în porţii variabile, după natura riscului), *a trei factori: salariatul, patronul, Statul*, ca racterizează sistemul numit german, pentrucă a fost inaugurat în această ţară, prin trei legi celebre (1883 pentru boală, 1886 pentru accidente, 1889 pentru bătrâneţe),

dificate într'o lege generală din 19 iunie 1911 şi care fost reprodusă, în parte, în Franţa. Iată rezumatul reglului german.

După aceste date generale asupra asigurărilor vieţii muncitorilor, iată câteva indicaţii sumare asupra fiecăreia die ele.

§ 1. Boala.

E aproape singurul din cele cinci, căruia iniţiativa privată ia putut face faţă, într'o măsură aproape suficientă, prin ajutorul asociaţiei. Intr'adevăr, dacă boala, oricât de puţin s'ar prelungi, face o teribilă spărtură în bugetul muncitorului, pe care-l loveşte individual şi constituc chiar una din cauzele cele mai dese ale pauperismului, nu-i mai puţin adevărat că dacă priveşte un număr destul de mare de oameni, de vârstă şi sănătate mijlocie, numărul bolilor de boală nu trece peste şapte până la opt pe an. Prin urmare, cheltuelile cu boala propriu zisă, adică plata medicului şi preţul medicamentelor, care ar constitui o sarcină sdrobitoare pentru un buget normal de lucrător, ating slab bugetul unei societăţi.

De acì, succesul asociaţiilor contra riscurilor de boală, cari se numesc, în Franţa, *societăţi de ajutor mutual*. In schimbul unei foarte mici cotizaţii, care variază între 1 fr. 50 şi 3 franci pe lună, după localitate, aceste societăţi garantează membrilor lor, în caz de boală: — 1° cheltueli de tratament, medic şi farmacie; — 2° o indemnitate egală cu jumătate din salariu; — 3° în genere şi câteva alte avantagii, ca de pildă cheltueli de înmormântare, mici ajutoare văduvei şi orfanilor; — 4° apoi, cam o treime din aceste societăţi dau şi o modestă pensie de bătrâneţe.

Dar aceste societăţi nu asigură în general, şi pe membrii familiei şi nici, pentru bărbaţi, cazurile de boală prelungită.

Asociaţia particulară nu pare deci îndestulătoare pentru a garantă populaţia muncitorească împotriva acestui

risc. De aceia legea germană a vrut ca asigurarea contra boalei să fie obligatorie pentru toţi muncitorii industriali sau agricoli, funcţionari comerciali, servitori, marinari etc., îmblânzind această obligaţie prin avantajul pe care-l indicam mai sus, adică punând pe patroni să plătească o treime din cotizaţii. Ea a extins binefacerea acestei asigurări şi la femeile lehuze.

§ 2. Accidentele muncii.

Accidentul întâmplat în timpul lucrului se deosibeşte de boală, prin cauze, dar nu se deosibeşte prin rezultate, cari sunt un şomaj mai mult sau mai puţin prelungit şi poate permanent, în cazul când accidentul atrage după sine o mutilare. Se mai deosibeşte prin aceia că, în acest caz, răspunderea patronului e mult mai mult angajată. Dacă, într'adevăr, nu-i se poate imputà răspunderea bolei lucrătorului, afară de cazul excepţional al unei boale profesionale, dimpotrivă, nu o poate înlătură pe aceia a accidentului, provenit chiar întâmplător, căci faptul că accidentul a avut loc în fabrică sau în cursul lucrului e deajuns pentru a angajà răspunderea aceluia la care şi pentru care se munceşte. Aceasta-i teoria admisă astăzi în general şi cunoscută sub numele de *risc profesional*: aceasta înseamnă că acidentele muncii suferite de personal trebuie să intre în cheltuelile generale ale industriei, ca şi accidentele ce se întâmplă materialului sau uneltelor, şi prin urmare trebuie să cadă numai în spinarea şefului de industrie, iar lucrătorul trebuie dispensat de orice contribuţie la asigurarea contra acestui risc. — Chiar atunci când ar fi greşala lucrătorului? Da, pentrucă neglijenţa, imprudenţa şi chiar desobişnuinţa lucrătorului la consemnele date, sunt riscuri profesionale, cari trebuie să intre în procedurile normale ale antreprenorului şi'n socoteala cheltuelilor sale generale.

Dar, deoarece patronul e acela care va trebuì să plătească indemnitatea, dânsul deaici înainte (şi nu lucrătorul) va trebui să se asigure contra acestui risc. Legea

trebuie să-l oblige să se asigure? Aceasta o face legea germană, dar nu cea franceză: dânsa lasă patronilor libertatea de a se asigurà unde vor voi şi chiar de a nu se asigurà. Dacă dânşii preferă să se asigure, o vor face fie la o Companie obişnuită, cu primă fixă, fie la una mutuală, formată de patronii aceleiaşi industrii; fie numai grupându-se pur şi simplu în sindicat de garanţie, adică angajându-se solidar să plătească indemnităţile; fie, însfârşit, la Casa Naţională de pensii.

§ 3. Bătrâneţea.

Poate să pară bizară clasarea bătrâneţii printre riscuri, căci, dimpotrivă, ea e aşteptată şi sperată de orice om: riscul e tocmai să mori înainte de a fi bătrân! Dar totuşi — şi poate aci neegalitatea condiţiilor sociale se simte mai crud — bătrâneţea fără economii, bătrâneţea care nu-ţi dă altă perspectivă decât ospiciul, sau, ceiace e în unele privinţi şi mai amar, să cazi în sarcina copiilor, este gândul care chinueşte pe toţi salariaţii. E drept că, deoarece bătrâneţea poate fi prevăzută cu mult înainte, şi avem toată viaţa timp să ne pregătim, cel care se lasă surprins de ea, fără a-şi fi luat precauţiuni, merită acuzarea de neprevăzător. Dar chiar când vrei, trebuie să şi poţi economisì pentru bătrâneţe: sunt oare mulţi burghezi cari o fac, chiar când pot s'o facă fără greutate?

Constituirea unei pensii de bătrâneţe, pe calea economiei individuale, ar impune lucrătorului o sarcină grea. Un lucrător care câştigă de exemplu 2000 franci pe an, care ar vrea să-şi asigure începând dela 60 ani, un venit egal numai cu jumătate din salariu, adică 1000 franci rentă, rentă *vigiară* numai, ca şi salariul, ar trebui să strângă un capital de aproximativ 10.000 franci, ceiace înseamnă în treizeci de ani de muncă, o economie anuală de aproape 300 franci pe an! Prin mijlocul asociaţiei, sarcina este mai mică, presupunând că depunerile făcute de cei ce mor mai de vreme, folosesc celor ce supravieţuesc. Această e-

conomie, chiar aşà de redusă, reprezintă totuşi ... privaţii pentru un buget de muncitor, în prejudiţiul ... nătăţii familiei şi a copiilor, şi va aveà poate consimţi ... unei abţineri dela procrearea acestor copii! Ea nu-i ... de recomandat.

Dar legea franceză e mult mai favorabilă lucrătorului ... din trei puncte de vedere: — 1° pentrucă scoboară la ... ani (65 în Germania), vârsta de ieşire la pensie; ... pentrucă fixează cotizaţia la o sumă uniformă (9 franci ... pentru bărbaţi, 6 pentru femei, 4,60 fr. pentru tineri ... sub 18 ani şi tot atât pentru patroni), pe când în Ger... mania este o scară de cotizaţii gradată după salarii; 3° urcând la 100 frs. (în loc de 50 mărci) majoraţia ... tului pentru fiecare pensie. Nu trebuie să credem că ... ceste diferenţe au puţină importanţă: ele se traduc într-o mare creştere a sarcinilor Statului. Mai cu seamă avansarea cu zece ani a ieşirii la pensie, măreşte cu mult numărul pensionarilor, căci tocmai între 60 şi 70 ani mai ... cei mai mulţi, mai cu seamă în populaţia muncitorească, în care, din nefericire, durata vieţii este sub mijlocie.

Ce pensie va luà un lucrător la 60 ani? Se socoteşte că, în cazul cel mai favorabil, presupunând depuneriile neîntrerupte dela 15 la 60 ani, se va puteà urcà la 387 frs.

Astăzi, războiul răsturnând în acelaş timp valoarea banului şi procentul dobînzii, toate calculele sunt de ... făcut şi legea trebuie total modificată[1].

[1] Invaliditatea constitue un risc special, care nu se confundă ... nici cu bătrâneţea, pentrucă poate să existe dela naştere, nici cu boala, pentrucă-i permanentă. Ar fi cel mai de temut din toate riscurile dacă din fericire n'ar fi excepţional. Legea germană, care în general e desemnată sub numele de lege de asigurare contra bătrâneţii, are în realitate drept titlu „lege asupra invalidităţii" şi mai ales aceasta vizează dânsa. In adevăr, se poate admite că asigurarea contra invalidităţii dispensează de asigurarea contra bătrâneţii, căci din două lucruri unul: — sau bătrânul este invalid şi în acest caz va putea să beneficieze de asigurarea contra invalidităţii; — sau e valid şi, în acest caz, deoarece poate munci, nu se consideră prea necesar să-l indemnizezi.
Proiectul legii franceze, din contra, nu vizează de loc bătrâneţea

§ 4. Şomajul.

omajul, adică întreruperea lucrului din cauza con... ierei lucrătorului şi a greutăţii de a se angaja aiurea — ... odiere produsă fie de un sezon mort, fie de o criză ... nomică, care aduce cu ea suspendarea sau încetinirea ... ducţiei, fie prin închiderea atelierului, în urma unor ... nimente, ca: incendiu, faliment, moartea patronu..., etc., — constitue cel mai obişnuit şi în acelaş timp, ... mai de neînţeles din toate riscurile salariatului.

E, într'adevăr un teribil mister al organizării noastre ... nomice, ca un om, care ar vrea să-şi câştige viaţa prin ... uncă, să se găsească aşà de deseori în imposibilitate de ... o face; căci, nu se poate înţelege ca munca unui om ... să poată fi zădarnică, decât din momentul când toată lu... mea ar aveà îndeajuns nu numai necesarul, dar şi ceva ... în plus; ori, faptul chiar că cel în şomaj e lipsit de toate ... strâns de nevoi, e deajuns pentru a dovedì că acest ... belşug e departe de a fi realizat! Atunci? Se pare că-i ... aici ceva anormal şi, cum spuneà Hamlet, „ceva putred ... în regat".

De aceia socialismul care a precedat Revoluţia din 1848, cereà ca *Dreptul la Muncă* să fie asigurat de către Stat oricui, şi mergeà atât de departe chiar, încât vedeà în consacrarea legală a acestui drept, rezolvirea chestiunii sociale. Se ştie că trista experienţă cu atelierele naţionale, în timpul acestei Revoluţii, aparţineà acestei idei. Astăzi nu se mai vorbeşte de dreptul la muncă. S'a recunoscut, într'adevăr, imposibilitatea absolută în care se află Statul de a procurà o muncă utilă, adică înţeleg prin aceasta o muncă într'adevăr provocătoare de valori. Ceiace interesează dealtfel pe muncitor, nu-i tocmai dreptul la lucru, ci dreptul la salariu, astfel încât cererile socialismului actual se îndreaptă nu atât spre drep-

şi prin asta răspunde sentimentului public, căci este de observat că toată lumea doreşte să fie asigurată contra bătrâneţii, pentru că toată lumea speră să îmbătrânească, pe când asigurarea contra invalidităţii nu interesează pe nimeni, deoarece nimeni nu se aşteaptă să devină invalid.

tul la muncă, cât spre garantarea unui salariu [illegible] — în aşteptarea socializării instrumentelor de [illegible] care ar transformà şomajul într'o odihnă, şi ar [illegible] fel dintr'un rău un bine.

După industrii şi după anotimpuri, numărul [illegible] de lucru poate varià dela 2% la 12% în [illegible] calificate, şi se poate urca până la 50% şi mai [illegible] unele lucrări intermitente, ca, de exemplu, la [illegible] port. Din fericire, nu aceiaşi sunt loviţi de şomaj [illegible] timpul anului: odată unii, altădată alţii. Dar [illegible] înseamnă că orice salariat trebuie să prevadă pentru [illegible] care an, după felul meşteşugului, una până la [illegible] tămâni de şomaj, care-i vor face o spărtură echiva[illegible] în buget. Impotriva acestui rău teribil, sunt două [illegible] unul preventiv, celalt reparator, dar niciunul din [illegible] e suficient.

a) *Plasarea:* să procuri lucrătorului altceva de [illegible] Instituţii speciale se ocupă. Sunt birouri de plasare [illegible] plată, dar care au dat loc la astfel de abuzuri, [illegible] lege, în Franţa (14 Martie 1904), a dat drept [illegible] palităţilor să le exproprieze, în schimbul unei [illegible] zări. Biurourile de plasare care continuă să [illegible] nu pot primì plată pentru servicii, decât dela [illegible] In toate oraşele mai mari de 10.000 locuitori, [illegible] tăţile trebuie să creieze un birou de plasare [illegible] fapt, numai foarte puţine oraşe au creiat birouri [illegible] nu fac mare lucru.

Mai sunt şi numeroase societăţi filantropice de [illegible] sare. Sindicatele muncitoreşti ar vrea să aibă [illegible] plasării pentrucă ar aveà astfel un mijloc sigur de [illegible] crută pe toţi lucrătorii, să exercite asupra lor un [illegible] neplasând decât pe tovarăşii sindicaţi şi să susţină [illegible] grevişti, îndepărtând pe lucrătorii care s'ar prezentà [illegible] înlocuiască. Dar e dela sine înţeles că, patronii, din [illegible] te-le, rezistă la această pretenţie şi caută să-şi rezerve [illegible] plasarea, ceia ce le e cu atât mai lesne, cu cât ei au [illegible] mână slujbele. In Germania, mai cu seamă, unde [illegible] zarea patronilor este foarte puternică, multe sindicate [illegible]

[illegible] impun membrilor lor obligaţia să nu tocmească [illegible] ori, decât prin mijlocirea biroului de plasare pari- [illegible] E aşà numitul sistem din Hamburg.

[illegible] aceste două extreme, trebuie să preferim pe cel [illegible] care combină cele trei elemente, compunând biroul [illegible] jumătate din aleşii lucrătorilor, cu un preşedinte ne- [illegible] biroul funcţionează pe cheltuiala şi cu controlul [illegible] municipale. Statul a acordat subvenţii tuturor [illegible] palităţilor, care vor întemeià birouri paritare. [illegible] ficiile de plasare, bine organizate, ar puteà aveà o [illegible] care să întreacă lupta contra şomajului, de exem- [illegible] aceia atât de importantă, de a sfătui pe tinerii lucră- [illegible] în alegerea unei profesii.

Dar plasarea nu-i un leac suveran împotriva şomaju- [illegible] căci toate statisticele dovedesc că, afară de rari in- [illegible] strii, cererile sunt totdeauna mai numeroase decât lo- [illegible] rile vacante. De ce depinde oare acest fenomen, în de- [illegible] tiv destul de misterios, când ne gândim că sunt atâţia [illegible] meni cărora le lipseşte necesarul şi când ne pare un [illegible] cru atât de simplu să întrebuinţăm mâna de lucru ne- [illegible] upată la producerea tocmai a acestui necesar care lip- [illegible] ste? De ce, în mod normal, există un prisos de mână de [illegible] cru faţă de nevoi, ceiace Marx numeşte o armată de re- [illegible] vă a muncii? E probabil din cauza arătată mai sus (p. [illegible] 105), pentru că maşinismul şi în general tot ce se chiamă [illegible] progres industrial, tinde să reducă cantitatea de muncă [illegible] necesară pentru un anumit rezultat. De aceia plasarea [illegible] trebuie complectată cu asigurarea.

b) *Asigurarea*, înseamnă indemnizarea celui ce nu gă- [illegible] şte de lucru, de prejudiţiul acesta, prin rambursarea în [illegible] întregime sau în parte a salariului pierdut, ca la toate [illegible] celelalte riscuri pe cari le-am trecut în revistă. Numai că [illegible] trebuie să observăm: asigurarea e, în acest caz, mult mai [illegible] grea, nu numai din cauza întinderii şi frecvenţii acestui [illegible] risc, dar mai cu seamă pentrucă-i aproape cu neputinţă [illegible] să deosebim adevăratul şomaj, produs de lipsa de lucru, [illegible] de şomajul falş al lenei.

De aici a venit ideia unei colaborări între sindicatele

muncitoreşti şi municipalităţi, acestea din urmă p... rând fondurile necesare, iar celelalte organizând ... rarea şi plătind indemnităţile cui se cuvine.

In sistemul din Gand, care datează din 1901 ... mult mai cunoscut, subvenţia e repartizată prin ... rea unui organism autonom, numit „Fonds de ... de la ville de Gand", şi în proporţia indemnităţilor ... celor ce şomează. Sistemul din Gand ia, fără îndoială, ... el, ca intermediar, sindicatul, dar au tot atât drept ... subvenţii şi cei cari, fără să facă parte dintr'un sind... profesionist, sunt totuşi membrii vre-unui asociaţii ... care contra şomajului. Chiar economia personală ... formă de depuneri la Casa de economii, e asimilată ... asigurări contra şomajului: în acest caz, suvenţiile ... proporţionale cu sumele ridicate dela Casa de econo... pe când pentru cel asigurat, sunt proporţional cu ... indemnităţilor încasate.

Franţa e rămasă foarte în urmă cu această asigura... Un destul de mare număr de oraşe au votat credite ... tru şomaj, fie sub forma de lucrări în natură, fie sub ... ceia de subvenţii date asociaţiilor de asigurare sau ... dicate, dar fără un plan bine stabilit. Chiar Statul ... şise pe calea aceasta, înscriind dela 1905 un credit anual ... de vre-o sută de mii franci în buget. Dar rezultatele ... fost mediocre, în sensul că această subvenţie n'a izbutit ... să provoace creiarea unui mare număr de societăţi de ... gurare, nici în sindicate, nici aiurea. Inaintea războiului ... totalul creditului nici n'a putut fi utilizat în întregime ... fenomen rarisim în istoria subvenţiilor.

Conform unui proiect votat de Consiliul Muncii, ... asociaţie de asigurare contra şomajului (sindicalistă ... nu), are drept la o contribuţie a patronului, a comunei ... a Statului, numai dacă îndeplineşte anumite condiţii.

XIII

Viitorul salariatului.

...fiinţarea salariatului — mai mult decât desfiin... proprietăţii, care-i mai curând mijlocul decât scopul ...igurează în primul rang în revendicările clasei mun...şti sau, mai propriu vorbind le rezumă, pe toate[1]. ...easta aşteptare a desfiinţării salariatului ne pare că ...nie să fie împărtăşită de toţi, căci nu se inspiră în ...l unic şi necesar dintr'un sentiment de ură de clasă, ...din plângeri foarte întemeiate, atât din punct de vedere ...al şi social, cât şi din punct de vedere pur economic. ...ste plângeri nu sunt deloc acele privitoare la partea ...a neîndestulătoare pe care salariatul o face lucrătoru... (mai sus p. 560) ca mod de repartiţie, căci asta s'ar ...ea atenuà mai curând decât se crede, ci sunt din cele ...i grave. Fără a nesocoti că regimul salariatului n'ar fi ...t instrumentul poate indispensabil graţie căruia capi... ...lizarea şi bogăţia generală au putut face de un secol ...ense progrese, trebuie mărturisit că dânsul n'a asigu... ...t condiţiile unei păci sociale durabile şi acum pare să ...împiedice creşterea producţiei. Şi iată pentruce.

a) Din punct de vedere social, salariatul creiază un *conflict de interese* inevitabil între patron şi lucrător, ...dentic de altfel cu cel care există între vânzătorul şi ...umpărătorul unei mărfi oarecare — unul căutând să dea ...el mai mic salariu cu putinţă în schimbul unui maxi... ...um de muncă, celalt din contra, cât mai puţină muncă ...posibilă în schimbul salariului primit — şi prin aceasta ...învenineză lupta de clasă.

Intr'adevăr, cu cât salariul va fi mai urcat, cu atât profitul va fi mai redus, *restul de condiţii fiind egale*, şi invers. Spunem şi subliniem „restul de condiţii find egalo", căci, evident, dacă condiţiile de productivitate se

[1] Statutele Confederaţiei Generale a Muncii, faimoasa C. G. T. spune (art. 1): „Ea grupează, în afară de orice şcoală po... litică, pe toţi muncitorii conştienţi de lupta pe care trebuie s'o ducă pentru dispariţia salariatului şi a patronatului".

schimbă, dacă de exemplu produsul total al întrep[illegible] rilor se dublează, salariile şi câştigurile vor pu[illegible] dubleze *simultan*. Şi se întâmplă foarte des în ţ[illegible] în care productivitatea e mare, să avem şi salari[illegible] Dar antagonismul de interese tot subsistă, chiar în [illegible] caz. Şi, dealtfel, continuele greve se însărcin[illegible] pună în evidenţă. Astfel, deci, în ordinea econom[illegible] tuală, patronul şi lucrătorul ne apar ca două pers[illegible] ridicate unul în faţa celuilalt, într'o atitudine de [illegible] care mutuală, şi totuşi neputându-se lipsi unul de [illegible] parc'ar fi legaţi printr'un lanţ de fier.

b) Din punct de vedere economic, salariatul [illegible] rezultat *dezinteresarea lucrătorului de a face bine* [illegible] fel aduce un grav prejudiţiu producţiunii. Căci [illegible] torul, neavând nimic de pretins din beneficiile [illegible] derei, fiindcă şi-a vândut de mai înainte partea [illegible] tuală din produsul muncii lui pe un preţ fix, nu [illegible] alt stimulent la muncă decât frica de a fi concedi[illegible] dacă un astfel de mobil poate determina pe lucrăt[illegible] producă o muncă minimă, e prea slab pentru a-l [illegible] mina să utilizeze cât mai bine capacităţile sale [illegible] tive, căci pentru el munca e o adevărată corvoadă[1] [illegible] reşte, am văzut diferite mijloace inventate pentru a [illegible] de acest defect al muncii salariatului, prin lucrul [illegible] cata sau prime (vezi pag. 575 şi sistemul [illegible] dar nu-s decât paliative. Caracterul de contract [illegible] reduce pe lucrător la un rol pur pasiv şi-l desbr[illegible] orice interes, afară de al rezultatului imediat al [illegible] şale, cel puţin în ce priveşte isbânda sau neisbânda [illegible] treprinderei. E totuşi greu să convingi pe lucrător[illegible] n'au nici un drept la bogăţiile care au ieşit din mâna [illegible]

c) Din punct de vedere moral, salarizarea face din [illegible] un *instrument de îmbogăţire*, pentru alt om. Fără [illegible] doială, prin diviziunea muncii, orice om e chemat să [illegible]

[1] „Păstorul cel bun pune sufletul său pentru oi. Iar năimitul şi care nu este păstor, căruia nu sunt oile ale lui, vede lupul viind şi lasă oile şi fuge.... Iar năimitul fuge că este năimit şi nu-i este grijă de oi". (Evanghelia Sf. Ioan, cap. X, v. 11-13).

[illegible] pentru altul, şi departe de a protestà contra ace[illegible] stări de lucruri, trebuie să vedem în ea o manifestare [illegible] legi morale, aceia a solidarităţii. Dar raporturile [illegible] riatului cu patronul nu sunt de interdependenţă, ci [illegible] simplă dependenţă. Lucrătorul e numit în limba en[illegible] cu această expresie de un realism crud: „mâna" [illegible] *nds)*: e exact, dar nu-i poţi împiedecà să vadă cu [illegible] răciune generaţii de patroni şi acţionari, cum se suc[illegible] şi se îmbogăţesc într'o uzină sau mină, în care şi [illegible] din tată în fiu, au muncit şi totuşi au rămas săraci. [illegible] drept că li se poate demonstrà, că averea aceasta nu-i [illegible] lor, în sensul economic al cuvântului, dar nu se [illegible] uşor demonstrà că această stare de lucruri e con[illegible] mă principiului de morală formulat de Kant şi pe care [illegible] numeà „principiul să considerăm persoana aproapelui [illegible] ca un scop, nu ca un mijloc.

Dar când se vorbeşte de desfiinţarea salarizării, ce tre[illegible] să înţelegem?

Singurul mod categoric de suprimare a salarizării, ar [illegible] prefacerea fiecărui salariat într'un producător auto[illegible] nom, care produce prin propriile sale mijloace şi pe so[illegible] coteala sa, ca meşteşugarul sau ţăranul. Dar un astfel [illegible] de regim ar fi incompatibil cu marea industrie şi ar îm[illegible] piedecà avântul evoluţiei economice: dealtfel, nu-i recla[illegible] mat de nimeni, nici de socialişti, nici de şcoala econo[illegible] mică liberală. Prin desfiinţarea salarizării trebuie deci [illegible] să înţelegem numai aceasta: continuarea muncii lucră[illegible] torilor în întreprinderi colective, pe cari să le conducă ei şi dela care să culeagă toate roadele.

Oare, cum se gândeşte socialismul colectivist să rea[illegible] lizeze acest program? — Prin „socializarea mijloacelor de producţie", toţi salariaţii de astăzi, muncind de-acum încolo nu pentru patronii capitalişti, ci pentru societatea care le va restitui echivalentul exact al produsului muncii lor, reţinând numai cheltuelile generale şi cheltuelile de interes colectiv. Dar din ziua în care nimeni n'ar mai fi proprietar, toată lumea ar fi plătită de societate, ceiace ar însemnà nu desfiinţarea salariatului, ci universalizarea

89621.—Biblioteca Universitară, IV.

lui. Căci nu vedem prea limpede prin ce se vor deosebi cei ce vor lucrà de-acum încolo pentru o „societate" fie ea Naţiunea, Comuna sau Federaţia sindicală salariaţii cari lucrează astăzi pe socoteala Statului a marilor Companii?

De aceia, în ce priveşte mijloacele de a realisà desfiinţarea salariatului, şcoala cooperativă se desparte de acea socialistă. Desfiinţarea proprietăţii i se pare un mijloc cu totul nepotrivit pentru atingerea acestui scop şi chiar contradictoriu, căci tocmai lipsa de proprietate a lucrătorilor creiază în mod necesar starea de dependenţă şi salariatul şi prin urmare emanciparea lucrătorilor trebuì căutată mai curând în generalizarea proprietăţii.

Şcoala cooperativă crede că atinge mai bine scopul transformând pe salariaţi în asociaţi: aceştia, lucrând tunci pe seama unor asociaţii, ai căror membrii sunt, ei vor aveà să asculte decât de ei înşăşi şi vor culege gral produsul muncii lor: într'un cuvânt, vor deveni prii lor patroni. Teoreticeşte, soluţia este perfectă. practică, e mai greu, căci dacă-i vorba de asociaţia rativă de producţie limitată la o întreprindere specială acţiunea ei n'ar puteà transformà condiţia massei mun citoreşti. Şi dacă-i vorba de societăţi mari de consum atunci lucrătorul fiind în serviciul unei societăţi în care foarte adesea el nici nu-i înscris ca membru asociat, se consideră tot ca un salariat, aşà încât nu va stà în cumpănă să se pună în grevă la ocazie.

Această neputinţă de-a realizà desfiinţarea salariatului dă economiştilor din şcoala liberală un puternic argument. De ce, spun ei, să te îndărătniceşti a urmări un miraj înşelător? Salariatul este un regim, care trebuie primit ca definitiv, căci contractul de salariu este singurul mod universal de remunerare a oricărei munci (vezi mai sus). N'am puteà găsì ceva mai bun, căci el este „tipul contractului liber". Dacă a luat o atât de mare desvoltare în societăţile noastre moderne, e pentrucă se impune prin superiorităţi decisive, cari sunt : 1° în ce priveşte pe lucrător, îi asigură un venit imediat, sigur şi

pendent de riscurile întreprinderii; 2° în ce priveşte ful industriei, îi lasă odată cu proprietatea produsedirecţia şi răspunderea întreprinderii.

oate că în această expresie, „desfiinţarea salariatu-", se cuprinde un echivoc care n'a fost îndestul clarişi, şi ar fi mai exact să spunem: desfiinţarea patrotului. Intr'adevăr, cei ce pretind această desfiinţare, aspiră atât la înlăturarea pentru lucrător a dreptului a vinde (sau de a închirià, deosebire pur juridică, cum vede mai sus, puterea sa de muncă, — căci aceasta o relaţie economică tot atât de permanentă ca înşi schimbul şi care, ca şi acesta, n'ar puteà fi fiinţat — cât mai mult liberarea lucrătorului de area de dependenţă faţă de capitalist, în care îl pune alariatul, dreptul muncii de a exercità un control asupra inustriei, tot cât şi capitalul. In definitiv, înseamnă ealizarea în ordinea economică a unei revoluţii asemănăare cu cea realizată în ordinea politică, prin înlocuirea monarhică printr'un guvern democratic. Ori, cu toate că această revoluţie e, desigur, mult mai greu să se realizeze în acest domeniu decât în celalt, dogmaticeşte n'o putem declarà imposibilă.

Dar fiindcă-i vorba nu atât de suprimarea salariatului, cât de eliminarea patronatului, amânăm chestia pentru capitolul următor.

Pentru aceasta legea franceză din 5 Aprilie 1910, votată după interminabile discuţii, reproduce legea germană în trăsăturile sale esenţiale adică: — 1° asigurare obligatorie pentru toţi salariaţii prin mijlocul unei reţineri asupra salariului, făcută de patroni; — 2° contribuţii egale atât pentru lucrători cât şi pentru patroni;[1] — 3° subvenţiunea Statului sub forma unei majorări a pensiei, destul de mică (100 frs); 4° drept la o pensie

[1] Fixată la un cât uniform (9 pentru oameni, 6 pentru femei şi tot atât pentru patroni) pe când în Germania este o scară de cotizaţii gradată în raport cu salariile.

de retragere la vârsta de 60 de ani, a cărei sumă va [illegible] după numărul vărsămintelor efectuate.

Astăzi războiul turburând deodată și valoarea [illegible] și procentul dobînzii, toate calculele trebuiesc [illegible] din nou și legea reluată dela început.

CAPITOLUL IV

INTREPRINZĂTORII

Evoluția istorică a patronatului.

Cunoaștem acest important personaj care se numește în limbajul economic *întreprinzătorul*. In capitolul Producției am văzut că el e acela care ia inițiativa și direcția fiecărei operații productive, de îndată ce întrece limitele producțiunii individuale. Dar nu ocupă un loc mai puțin însemnat în repartiție, căci tot el e *marele repartizator*. El plătește concursul colaboratorilor, și partea ce o dă fiecăruia e tocmai aceia ce constitue venitul. Lucrătorului îi plătește *salariul*, capitalistului *dobînda*, proprietarului funciar *renta* sau *chiria* — și după astea oprește pentru el ce rămâne, dacă rămâne ceva: acesta este venitul întreprinzătorului, *câștigul*.

In limbajul curent, întreprinzătorul se numește *patron*, dar, dacă cercetăm mai de aproape, cuvântul acesta nu-i absolut sinonim cu cel de întreprinzător: pot să existe întreprinderi fără patroni, ca de exemplu societățile anonime. Titlul de patron — se spuneà altădată și se mai spune încă la țară: stăpân — privește mai mult raporturile cu salariații; cuprinde o anume ideie morală de protecție, de *patronaj*, o anumită concepție a drepturilor și datoriile unui șef față de subalterni, care-i străină definiției strict economică de întreprinzător.

Această ideie despre datoriile șefului de industrie față de lucrători, a suferit de vre-un secol, fără să ne scobo-rîm până la regimul corporațiilor, transformări, al căror istoric, chiar sumar, este curios. Se pot deosebì trei perioade:

1° La începutul perioadei industriale și până spre jumătatea secolului al XIX-lea, ideia patronatului, în sensul arătat, nu există. Nu erau decât întreprinzători, cari se ocupau numai de funcția lor economică și se îngrijeau numai să producă cât mai mult, cu cât mai puține chel-

tueli, şi să folosească cât mai bine — adică mai bine interesul lor — puterea de muncă disponibilă: nu a bărbaţilor, dar şi aceia, mai bănoasă, pentrucă ieftină, a femeilor şi copiilor. Erà regimul lui *laissez* caracterizat prin celebrul cuvânt al unui patron care erà întrebat ce se vor face lucrătorii concediaţi şi care a răspuns: „Mă las în socoteala legilor naturii".

Totuşi, din punct de vedere economic, trebuie să cunoaştem că patronii capitalişti ai acestei epoci au creiat marea industrie modernă; numai din punct de vedere moral, istoricul lor nu-i frumos — afară, bine înţeles, de excepţii individuale, printre cari trebuie să amintim mai ales pe Owen, acest mare industriaş socialist mai vrednic de amintit pentru faptul că a creiat cel întâiu o fabrică model, decât pentru teoriile sale comuniste.

2° Pe la 1850, se vede apărând o concepţie nouă căreia i se pot indicà chiar şi locul de naştere şi autorul anume un grup de industriaşi protestanţi din Mulhouse, pe atunci oraş francez, — concepţia *patronului bun*. Ea găseşte formularea în acest cuvânt nu mai puţin celebru al altui patron, Dollfus: „patronul *datoreşte* lucrătorului *mai mult decât salariul*". Adică? — Că plata muncii, fixată după cursul mânii de lucru, după legea ofertii şi a cererii, nu erà absolut dreaptă, că mai rămânea încă o datorie, că lucrătorul nu trebuià considerat ca un instrument, ci ca un colaborator al patronului, că acesta din urmă trebuià să se intereseze de nevoile lui şi să caute să-l ajute. Astfel se inaugură marea mişcare a *instituţiilor patronale* — locuinţe pentru lucrători şi cartiere muncitoreşti, economate, casse de ajutor şi de pensie, uneori participare la beneficii, şcoale pentru copii, etc., etc., cari ocupau locul de cinste în toate expoziţiile de Economie socială şi umpleau Cartea de aur a recompenselor. Trebuie să dăm această dreptate patronilor, că cele mai multe reforme introduse de legislaţia muncitorească sau de revendicările sindicatelor, au fost în primul rând realizate de iniţiative patronale. E o confirmare a unei

ologice, adesea verificate, că reformele sunt dai mai mult acţiunii acelora cari nu sunt direct in-

nefericire, această mişcare generoasă degenerà des într'un control asupra vieţii private a lucrăto- care-i devenì de nesuferit[2]. Erà destul de firesc ca patron, care-şi recunoşteà datorii părinteşti faţă de or, să-şi atribuie şi drepturi de părinte şi că, dacă nţeà să facă sacrificii, nu voià să le facă decât cu rarea că lucrătorul e vrednic de ele. Dar erà de aş- t. Dată fiind mai cu seamă mentalitatea lucrătoru- azi, mânat spre lupta de clasă, evident, i se pare o grotească şi odioasă, să vadă în patron un părinte. u crede în pretinsele sacrificii ale patronului şi chiar fi reale, le respinge ca o pomană. Le cere sub forma ştere de salariu: nimic mai mult şi nimic mai puţin. edem că se poate definì rolul patronului modern, când că trebuie să se mărginească la funcţia sa in- rială: trebuie să se abţină dela orice intervenţie în a lucrătorului, în afară de uzină, chiar când e „să-i bine", şi să facă tot posibilul ca să-i procure *în* ă condiţiile de muncă cele mai perfecte din punct vedere al siguranţii, igienii şi confortului, în afară de ă, chiar când e „să-i facă bine", condiţii cari con- g de altfel la maximum de productivitate. Acesta e, ltminteri, exemplul pe care-l şi dau câţiva mari pa- ni din Anglia şi Statele-Unite.

[1] Vezi Gide: *Institutions du Progrès social.*

[2] In unul din marile stabilimente americane (waggons-lits Pullman), în care aceste instituţii l aseră forma unei adevărate ţii muncitoreşti, lucrătorii spuneau: „Ne-am născut într'o a Pullman, ne hrănim dela magazinul Pullman, suntem cres- ţi în şcoala Pullman, catehisaţi în biserica Pullman, şi când om muri vom fi îngropaţi în cimitirul Pullman, şi ne vom duce în iadul Pullman". S'a întâmplat chiar că unele din aceste instituţii patronale au degenerat în exploatări scandaloase, aşà că a fost nevoie de intervenţia legiuitorului. In Franţa, legea din 21 martie 1910 a trebuit să suprime economatele (vezi mai jos, *Societăţile de consum*).

3° O a treia perioadă a început de curând, când p
nii, găsindu-se în faţa unor muncitori organizaţi
dicaţi, cari declarau că nu vor să aibă cu patronii
turi decât pe terenul luptei de clasă, n'au trebuit
mai gândească la protejarea muncitorilor, ci la propri
apărare. Acest spirit de ostilitate a crescut
cauza îmbunătăţirilor realizate în condiţia muncito
Patronii văd în acest fapt, turburător în primul
semnul unei ingratitudini descurajatoare, — dar
nifestarea unei legi psihologice bine cunoscută
mentul unor nevoi noui nu se trezeşte decât în măsu
care cele din primul grad sunt satisfăcute: pentru
torul abrutizat de cincisprezece ore de muncă, singu
voie e să mănânce şi să doarmă, dar pentru cel
cerit avantajul zilei scurte de lucru şi deci ore
isvorăsc mii de cerinţe noui. Ele par exagerate,
comparăm cu cele anterioare, dar, în genere, nu
dacă le apreciem în ele înşile [1].

Atunci instituţiile patronatului au făcut loc
ţiilor care s'ar puteà numì militante, căci urmăresc
pună organizaţiilor muncitoreşti organizaţii
mai puternic înarmate şi în stare să răspundă la
cu lovitură, să răspundă grevelor prin lock-out
înrolarea de *strike-breakers* (aplanatori de grevă),
pundă punerilor la index din partea muncitorilor
punerea la index a agitatorilor (listele negre),
în faţa casselor sindicale de grevă, casse patronale
sigurare contra grevei, etc. Meşteşugul de patron
veni tot mai greu: nu va mai fi un patrimoniu
din tată în fiu, ca un birou de notariat. Mulţi vor
nunţà la luptă şi se va face o selecţie naturală,
mări de altfel forţele clasei patronale.

[1] Un moralist creştin, Vinet, un antipod totuşi al
mului muncitoresc, a scris acest cuvânt ciudat de revoluţ
„Un popor nu cere niciodată mai mult decât adevăratele
nevoi".

II

Ce este profitul?

ce ceva foarte simplu, la cea dintâi privire, şi cel
nic băcan îţi poate spune: este *excendentul preţului*
inzare asupra preţului de cost.

ar această simplitate e numai aparentă, căci deter-
rea exactă a acestui venit specific, care se chiamă
it şi care apare ca rezultatul normal al oricărei în-
rinderi industriale, agricole sau comerciale, e una
chestiunile cele mai grele şi cele mai controversate,
şi astăzi, ale ştiinţei economice.

ă observăm pe băcan sau mai bine pe ţăran. La sfâr-
l anului îşi face socoteala şi spune: am încasat atât,
cheltuit atât, deci diferenţa am câştigat-o. E oare
sta profitul, în sensul economic al cuvântului? Deloc.
parte, în acest excedent care îi constitue beneficiul,
le renumerarea muncii lui, dobînda capitalului între-
inţat în exploatare, chiria pământului (arendat sau po-
dat), sau a magazinului — şi acestea sunt categoriile
venituri, pe cari le cunoaştem, salariu, dobîndă, rentă:
u vedem nimic deosebit, care să ceară un nume nou. Ţă-
anul sau băcanul nu deosibesc, în această grămadă de
enituri, elementele constitutive şi nici n'au nevoie s'o
facă.

Să luăm la celalt capăt al scării o mare întreprindere,
de exemplu o Companie de mine: aici, diferitele feluri de
enituri vor apăreà mai clar, căci sunt separate. Com-
pania plăteşte muncii salariul, cuprinzând şi onorariile
cele mai ridicate ale inginerilor şi directorilor: plăteşte
dobîndă capitalului împrumutat sub formă de acţiuni sau
obligaţii; şi dacă nu plăteşte o arendă propriu zisă pentru
teren, căci are proprietatea, trebuie să dea totuşi o rede-
venţă pe hectar, căci îl posedă cu titlul de concesie. Iată
costul producţiei, clar determinat sub întreita sa formă:
salariu, dobîndă, rentă — şi ce mai rămâne este *produsul*
net, profitul, care va fi sau împărţit ca dividende, sau
depus la rezervă, sau întrebuinţat la amortizarea capi-

talurilor fixe. Aici profitul apare ca un venit bine d
bit de celelalte trei.

In definitiv, întreprinzătorul trebuie să defalche
valoarea produsului, partea tuturor colaboratorilor
nimic mai simplu decât această primă operaţie
partea lui cum s'o explicăm, şi sub ce titlu o încas
Acest întreprinzător, cele mai de multe ori, a dat
ceva: în genere terenul şi clădirile, probabil şi tot
parte din capital, în fine, în orice caz, o muncă
de organizare şi de direcţie. Ori, în toate aceste
are evident dreptul de a încasă o parte, în acelaşi
diţii ca şi colaboratorii săi. Ce are face că aceste
mente reprezintă aportul personal al întreprinzăto
şi că el n'a avut nevoie să le ceară dela alţii? Dacă
le-ar fi angajat în această întreprindere, le-ar fi
folosi într'alt fel: terenul prin închiriere, capitalul
plasare, propria sa muncă şi inteligenţă aplicată
altă parte. Prin urmare, trebuie să găsească în
întreprindere cel puţin ceva echivalent cu ce-ar fi
scoate în oricare alt chip din valorile ce posedă; dacă
nici n'ar încercă întreprinderea.

Cât priveşte chiria, nimic mai simplu: se va evalua
acelaş preţ pe care întreprinzătorul ar trebui să-l plă
scă ca să-şi procure un loc echivalent.

Pentru capital, iarăşi nimic mai simplu: se calculează
dobînda cu procentul curent, acel pe care întreprin
torul trebuie să-l plătească capitalurile ce ia cu îm
prumut. Şi de fapt, în orice contabilitate ţinută bine, în
treprinzătorul trece în cartea de conturi dobînda capitalu
lui adus de el.

Numai pentru munca personală a întreprinzătorului
calculul devine mai greu: care e salariul ce-i se cuvine?
Trebuie să-i răspundem: aceiaşi plată pe care întreprin
zătorul ar trebui s'o dea aceluia care ar îndeplini pen
diţiile cerute ca să-l poată înlocui, unui bun admi
nistrator, sau aceiaşi pe care ar puteà-o pretinde chiar
el, dacă s'ar angajà aiurea. Firește, această evaluare e
foarte arbitrară; şi cu toate acestea există destul fără

ători, cari socotesc între cheltueli şi scriu în con-
lor o anume leafă pe care şi-o atribuie singuri. E
supus că leafa ce şi-o atribuie patronul va fi su-
ră aceleia pe care ar dà-o unui funcţionar cu me-
gale, şi chiar superioară aceleia pe care şi el al
, dacă ar căutà un loc de administrator. Dar acea-
înţelege dela sine, căci trebuie să ţinem seama de
nderile, preocupările şi de riscurile carierii de în-
inzător — nu riscurile capitalului, socotite mai sus,
scurile situaţiei şi a cinstei sale comerciale; — căci
ar fi să nu câştigi mai mult ca întreprinzător decât
funcţionar salariat, e mai bine să te faci funcţionar:
gi cel puţin liniştea. Există, dealtfel, foarte mulţi
eni, mai cu seamă în Franţa, cari fac tocmai acest
onament.

Prin urmare, dacă întreprinzătorul îşi ţine bine conta-
ilitatea, nu se poate să n'o stabilească pe aceste baze:
calculà suma care reprezintă dobînda propriului său
ital, alta care reprezintă salariul muncii sale, alta care
prezintă chiria casei sau a terenului ce are. Va înscrie
ste aceste articole în costul producţiei întreprinderii
lo şi nu va socotì că a realizat un profit propriu zis,
profit net, decât după scăzând toate aceste sume, va
un excedent.

Da, dar de ce să fie un excedent? şi dacă este, în ce
alitate îl încasează întreprinzătorul, căci se pare că el
a epuizat acum toate drepturile? A încasat ca munci-
, ca un capitalist, ca proprietar: ce-i mai trebuie! Dacă
numai acest excedent, acest rest, cum spun economiştii,
onstitue adevăratul profit, atunci profitul stă în aer,
are nici o bază; cum să-l justifici în drept şi cum să-l
explici economiceşte?

E una din cele mai grele probleme: soluţiile date sunt
numeroase şi foarte divergente.

§ 1. Iată, mai întâi, explicaţia curentă, aceia a „omului
de rând", cum spun Englezii, şi a economiştilor de şcoală
veche.

„Surplusul" acesta ar reprezentà o creaţie reală de va-

loare şi se cuvine întreprinzătorului, din mai multe pricini, şi anume:

a) *Invenţia,* actul capital al oricărei producţii, dupăcum am văzut (p. 111). Se trage concluzia că mariaveri industriale (oţelul Bessemer, maşina de cusut Singer, etc.) sunt rezultatul unor invenţii. Am văzut că pentul cu adevărat productiv este ideia. Ori, rolul întreprinzătorului, se spune, este tocmai să aibă idei — nu numai decât idei geniale, dar idei comerciale — adică, mai cu seamă, să descopere ce place publicului. Nu-i deajuns ca întreprinzătorul să inventeze modele noui; trebuie, dacă pot s'o spun, să inventeze necesităţi noui.

b) *Direcţia* sau mai bine *coordonarea* elementelor producţiei; — Munca colectivă e mai productivă decât munca izolată, aceasta-i una din legile fundamentale ale economiei politice — dar cu condiţia de a fi organizată, disciplinată, comandată. Trebuie deci să fie cineva care să împartă ocupaţiile şi să dea fiecăruia locul său; aceasta este rolul întreprinzătorului şi deaceia l'au numit „căpitanul industriei". Intr'adevăr, în industrie e ca şi în război. Cine câştigă lupta? Generalul. Neîndoios, soldaţii buni contribue, ca şi armele bune, dar acestea sunt aproape condiţiile succesului, nu cauza, eficentă: şi dovadă, aceleaşi trupe, cu acelaş material, dar prost comandate, vor fi bătute. Şi în întreprindere comanda e totul, şi dovadă e că din două întreprinderi cari întrebuinţează un personal de muncitori de capacitate echivalentă, se vede adesea una reuşită, pe când cealaltă cade cu succes.

c) *Speculaţia comercială.* — A produce nu înseamnă nimic: important e să vinzi, să găseşti debuşeuri. De aceia astăzi întreprinderea tinde să ia din ce în ce mai mult un caracter comercial. Şi iată încă una din trăsăturile caracteristice a muncii întreprinzătorului, şi de cea mai mare importanţă socială, căci printr'însa tinde, chiar inconştient, să restabilească mereu echilibrul între producţie şi consumaţie.

d) *Asigurarea contra riscului.* — E în firea oricărei

întreprinderi să cuprindă oarecari riscuri, mai multe sau puţine, căci prin însăşi definiţie se spune că trebuie făcut avansuri, fără să ştii când vor fi rambursate, să întreprinzi fără să ştii dacă vei reuşi. Ori, nimeni nu-i supus să asigure aceste riscuri, dacă nu-i atras de perspectiva unui câştig, adică să scoată din întreprindere mai mult decât a pus, Nu într'o întreprindere industrială se poate acceptă maxima lui Wilhelm de Orania: nu-i nevoie să speri ca să întreprinzi, şi nici să reuşeşti ca să perseverezi.

Dar aceste explicaţii, cu toate că foarte cuminţi, nu ne dau cheia enigmei, care este să ştim dacă şi în ce măsură profitul constitue un venit *specific deosebit de celelalte venituri.* Intr'adevăr, tot ce se cheamă invenţie, direcţie, speculaţie, nu sunt decât feluri de muncă, cari, ca atare, comportă un salariu şi atât. Se face oare o categorie aparte din munca intelectuală în opoziţie cu munca manuală, sau din munca negustorului opusă aceleia a fabricantului? Nu: atunci, dece să facem o categorie aparte din munca de invenţie, de direcţie sau de speculaţie? Ceia ce întreprinzătorul va încasà în această calitate, va trebui înscris ca plată a muncii sale. Şi dovada este, că din toate aceste ocupaţii, enumărate ca o caracteristică a întreprinzătorului — invenţie, direcţie şi chiar căutare de debuşeuri — nu-i nici una care, în realitate, în toate marile întreprinderi constituite în societăţi, să nu fie încredinţată cele mai de multe ori unor salariaţi: administratori, ingineri, chimişti, comis-voiajori, etc. Şi dacă întreprinzătorul se însărcinează el cu aceste lucruri, în acest caz îşi atribuie şi o plată în acest sens, după cum am mai spus, ceiace înseamnă că el consideră această remunerare ca intrând în cheltuielile sale de producţie şi nu în profit.

Cât despre asigurarea contra riscurilor, e alteeva; aici nu mai e vorba de remunerarea muncii. Dar, propriu vorbind, nu putem înţelege cum se poate vedeà în risc o explicare a profitului. Fără îndoială, în orice întreprindere care are şi ani buni şi răi, trebuie să economisim în anii buni suma necesară pentru a compensà pagubele din anii

răi, ceiace înseamnă că nu trebuie să ne bizuim pe un ast-
ci pe o medie de cinci sau zece ani, de exemplu. Tot as-
fel, în orice întreprindere care cuprinde posibilitatea unui
eşec definitiv, ca de exemplu o întreprindere de mine,
dacă admitem că numai unul la doi reuşeşte, trebuie ca
întreprinderile cari reuşesc să producă destul, pentru a
compensà pagubele acelora cari nu izbutesc, căci altfel
n'ar mai există întreprinzători dispuşi să-şi încerce no-
rocul. Dar dece oare câştigul întreprinderilor bune trebuie
să dea mai mulţi decât compensarea pierderilor din în-
treprinderile rele? Tocmai această necesitate n'o în-
ţelegem.

Aşà încât iată-ne întorşi iarăşi la punctul de plecare.
Dacă, după ce am răspuns la toate aceste cereri legitime
ale întreprinzătorului, nu mai rămâne nimic, asta în-
seamnă că, ceiace se chiamă profit nu există ca un venit
deosebit. Dacă rămâne un excedent, atunci de unde vine
şi cum să-l explicăm?

§ 2. Cu socialiştii, profitul se explică în chipul cel mai
simplu: e *o prelevare din produsul muncii lucrătorului*.

Încă dela începutul secolului Owen vedeà în profit as-
zumatul tuturor neajunsurilor economice, şi se sileà să-l
desfiinţeze, prin instituirea unui magazin de schimb, în
care lucrătorii şi-ar puteà schimbà produsele pe bonuri
de muncă şi *vice-versa*, fără să mai treacă pe sub jugul
întreprinzătorului şi, prin urmare, fără să-i mai plătea-
scă tribut sub forma de profit.

Dar atacul s'a precizat mai cu seamă de când cu cri-
tea lui Karl Marx asupra Capitalului. Iată, în rezumat,
în ce fel acest luptător dărâmă venitul întreprinzătorului,
al patronului.

Asimilarea stabilită de economişti între rolul între-
prinzătorului şi acel al muncitorului, spune el, e absurdă
sau măcar învechită. Odinioară patronul, care muncea şi
el alături de lucrătorii lui, *primus inter pares*, puteà fi
considerat ca un muncitor şi un producător. Cazul se mai
poate întâmplà, prin excepţie, în mica industrie; dar, în
marea industrie, care, după Marx, este singura formă de

itor, patronul nu-i patron decât pentrucă-i bogat şi ca-
italist, tot aşà cum sub vechiul regim cineva nu erà ofi-
er decât pentrucă erà nobil. Patronul scoate un profit
din capitalul său, în mod foarte simplu, prin vindere, ca
un negustor: cumpără pentru a vinde. Ce cumpără? pu-
terea de muncă a lucrătorului, sub forma de mână de lu-
cru. Ce revinde? aceiaşi forţă de muncă, sub forma con-
cretă de mărfuri. Execdentul formează profitul său.

Numai că trebuie să se dea o explicaţie acestui exce-
dent, care face profitul. De unde iese? Căci teoria mar-
xistă asupra valorii consistă tocmai în afirmarea că lu-
crurile n'au altă valoare decât acea pe care le-o dă munca
şi se măsoară prin cantitatea acestei munci (p. 64).
Se pare deci că patronul nu poate vinde produsul muncii
lucrătorului pe un preţ mai mare decât acel cu care a plă-
tit această mână de lucru. — Iată tocmai nodul problemii,
„misterul nedreptăţii". a cărui descoperire a făcut gloria
lui Karl Marx. Să-l ascultăm!

Produsul scos de întreprinzător pe piaţă are, într'ade-
văr, o valoare determinată de munca ce a costat: să pre-
supunem că lucrătorul a muncit zece ore: valoarea pro-
dusului va fi măsurată cu zece ore de muncă: *produsul
face zece ore*.

Dar valoarea mânii de lucru, a forţii de muncă a lu-
crătorului, care e? Ea-i determinată ca şi a produsului în-
suşi, ca a oricărei mărfi, ca a unei maşini de exemplu,
prin costul său de producţie. Ori, când e vorba de maşina
umană, care se chiamă mâna de lucru, cheltuielile de pro-
ducţie nu sunt decât cheltuielile necesare pentru a pro-
duce un muncitor, adică pentru a-l educà şi a-i dà posibi-
litatea să trăiască. Să presupunem că cheltuielile nece-
sare pentru a întreţine pe acest lucrător şi pentru a amor-
tizà acest capital uman sunt reprezentate prin cinci ore
de muncă pe zi: ei bine! *mâna de lucru va face cinci ore
de muncă*, nici mai mult, nici mai puţin. Deci, dând unui
lucrător ca salariu o valoare echivalentă cu cinci ore de
muncă, patronul plăteşte mâna de lucru tocmai cât face,
după legile valorii şi ale schimbului. Dar cum produsul

muncii aceluiași lucrător face cât zece ore, e deci o diferență între prețul de cumpărare și cel de vindere, un excedent în valoare de cinci ore. Marx numește această *Mehrwerth*, adică *plus-valoare:* e cheia de boltă a doctrinei sale.

In definitiv, există un oarecare număr de ore de muncă de care patronul profită fără să le plătească, și în timpul cărora muncitorul lucrează gratuit. *Profitul este o cantitate de muncă neplătită:* iată toată taina exploatării capitaliste [1]. Și se înțelege că orele aceste neplătite se înmulțesc, în raport cu numărul lucrătorilor întrebuințați, așa încât, cu cât sunt mai mulți, cu atât profitul e mai mare.

Această demonstrație se poate pune sub o formă mai clară, dar mai puțin precisă, luând ca punct de plecare faptul că *valoarea produsă de munca unui om e, în genere, superioară valorii necesare pentru a dà traiul zilnic acestui om* — și aceasta chiar pentru muncitorul izolat și primitiv (dovadă este că fără această pus-valoare ziua n'ar fi putut nici când luà naștere, iar populația n'ar fi putut înmulți); cu atât mai mult pentru muncitorul civilizat, a cărui putere se mărește prin diviziunea muncii și organizația colectivă. Ori, patronul devenind posesorul acestei forțe de muncă, pentrucă a cumpărat-o, născocește mii de mii de mijloace ingenioase pentru a mări această plus-valută prelungind pe cât posibil durata zilei de muncă, stimulând pe lucrător prin momeala înșelătoare a lucrului cu preț fix, epuizând pe femei și copii cu ajutorul mașinilor, cari permit să utilizeze slabele lor brațe. De altă parte, progresele technice, înlesnind producția mai ieftină a tot ce-i indispensabil vieții materiale și întreținerii unui muncitor, reduc cu tot atât valoarea mânii de lucru, de vreme ce această valoare nu poate depășì cheltuielile de întreținere. Dacă am vrea să ne închipuim că productivitatea muncii ar crește în așă pro-

[1] Demonstrația lui Marx e mai complicată decât se poate arătà aci. Pentru a o reproduce exact, ar trebui să deosebim *profitul* de *plus-valoare* (vezi *Istoria Doctrinelor* de Gide și Rist în traducere românească).

ții, încât cinci minute să fie deajuns pentru a produce ana necesară unui om care lucrează zece ore pe zi, în cat caz o zi a unui lucrător n'ar aveà decât o valoare valentă cu cea de cinci minute de lucru: acesta-i sa-ul pe care patronul l'ar dà, iar excedentul l'ar păstrà, dică toată valoarea lucrului produs în restul de 9 ore și minute!

Toată această construcție dialectică, menită să demonreze că profitul constituie, prin însăși natura sa, o spoare a muncii, că-i constituit dintr'o anumită cantitate de muncă neplătită, e impresionată, și e chiar de necombătut, dacă admitem postulatul, că valoarea integrală a produsului nu-i datorită decât muncii salariatului, că orice marfă nu prețuește decât cantitatea de muncă încorporată și că forța de muncă, sub regimul economic actual, fiind o marfă ca oricare alta, nu poate valorà nici ea mai mult decât cantitatea de muncă care a servit s.o producă și pe dânsa. Dar dacă, dimpotrivă, admitem ca cei mai mulți economiști de azi, că valoarea e determinată de alți factori decât munca lucrătorului — și alții decât munca întreprinzătorului, — că-i determinată de jocul acelor cauze complexe cari se rezumă în formula curentă a legii cererii și ofertii, sau în alta mai savantă a utilității finale — atunci explicația profitului prin exploatarea muncii cade, cel puțin ca explicație teoretică.

§ 3. Iată deci explicația dată de economiștii școalelor noui. Profitul propriu zis e un venit care depinde de anumite circumstanțe favorabile, personale sau rele, cari permit întreprinzătorului:

sau să producă sub prețul de cost normal și deci să beneficieze de o adevărată *rentă diferențială*, analogă aceleia ce-am expus cu ocazia proprietății funciare;

sau să vândă peste prețul normal al producției și să-i confere astfel un adevărat *monopol*.

E de observat că această explicație implică, sub amândouă formele, că profitul e luat nu în dauna salariului muncitorului, ca în teoria socialistă, ci în aceia a pungii consumatorului.

89621

Această situaţie de monopol e mult mai deasă d
se crede. In primul rând, poate fi legală şi să rezulte
tr'un brevet de invenţie sau un tarif vamal protector.
poate rezultă şi din alte circumstanţe, ca de exemp
posedarea unui capital mai mult sau mai puţin
derabil, care, într'o ţară săracă sau tânără, constitue
deauna un oarecare monopol, sau purtarea unui nume
noscut în industrie, sau ocuparea unui loc bine situat
de exemplu, pentru un debit de băuturi, vecinătatea un
uzine sau chiar a unui cimitir. Cine nu-şi are unicul
excepţional de favorabile, creiază marile averi. Se pa
că la el se gândeà Shakespeare, când vorbià de acel
monopol? Acest supra-profit e acel care, în circumstan
şi reflux „care, prins în creştere, ridică spre bogăţie,
face să cadă în mizerie pe cei ce pierd momentul pri
nic. Niciodată acest flux şi reflux n'a avut o amplitudi
mai mare decât în războiul actual. Niciodată, în nici
epocă, nu s'au văzut răsărind averi mai enorme şi mai
repezi alături de ruine groaznice.

Dar dacă-i aşà, atunci profitul apare ca un venit
zional, accidental, menit să dispară îndată ce conjecturi
care l'au produs au dispărut? Aşà se şi întâmplă; profitul
fiecărei invenţii, scade şi poate dispare îndată ce ca
în domeniul public, adică îndată ce monopolul a dispărut.
E o lege clasică a economiei politice, că concurenţa exer
cită o presiune continuă asupra preţurilor, până le
boară la nivelul costului de producţie, adică până ce pr
fitul dispare.

Intr'adevăr, dacă nu este monopol, dacă industria e su
pusă liberii concurenţe — ceiace înseamnă că întrepri
zătorul nu aduce nimic mai mult pe piaţa serviciilor de
cât ce poate aduce toată lumea — atunci nici el nu va
veà nimic mai mult ca ceilalţi, nu va încasà decât salariul
muncii sale.

Numai că în orice societate progresivă, dinamică, cum
spune Clark, orice invenţie învechită e înlocuită prin
alta; fiecărui monopol dispărut îi urmează un altul. Pro
fitul nu-i decât valul care trece, dar continuu vine val

val. Totuşi, dacă am voi să presupunem o societate
ionară şi sub regimul unei concurenţe absolute, a-
, într'adevăr, profitul ar dispare, în sensul unei ca-
rii deosebite de venituri (vezi mai jos), întocmai cum
ul şi refluxul de care vorbeà Shakespeare, ar încetà
o mare fără vânturi şi fără lună[1].

III

Procentul profitului

In genere suntem înclinaţi să exagerăm procentul pro-
iturilor, mai ales cei din clasa muncitoare, din pricina
nui contrast violent între beneficiile patronului şi mi-
le salarii.

Fără îndoială, dacă nu luăm decât cazuri izolate, se
pot citâ multe cazuri de câştiguri nemăsurate, chiar dacă
am admite că pot fi considerate ca plata unei invenţii sau
a unei direcţii, pentrucă remuneraţia pare neproporţio-
nată cu osteneala dată sau serviciul adus.

Se citează numeroase şi amuzante exemple de pro-
fituri enorme şi de milioane câştigate prin invenţii, care
numai geniale nu sunt, ca de exemplu şiretul de ghete,
acul de siguranţă, butonul de manşetă cu basculă, peniţa
de oţel, patinele, creionul terminat în celălalt capăt cu o
gumă de şters, felurite jocuri de copii, etc., ce avere n'ar
fi câştigat inventatorul cărţii poştale ilustrate, dacă ar
fi putut-o brevetà!

Se mai pot citâ, desigur şi câştiguri datorite spolierei,
fie a lucrătorilor, fie, mai cu seamă, a consumatorilor, şi
aceste averi „la origina cărora se găsesc lucruri care te

[1] Acelaşi lucru vrea să-l spună Léon Walras, printr'o formulă
izbitoare, dar care surprinde la prima vedere: *procentul normal
este zero*. Inţelegem prin aceasta că sub regimul ipotetic al
liberii concurenţe, care stă la baza sistemului său de ecuaţii
matematice, preţul cu care întreprinzătorul cumpără serviciile
producătorilor (bine înţeles şi acelea pe cari le aduce el) şi preţul
cu cari vinde produse fabricate, trebue să fie necesar egale —
ceiace-i reduce, evident, beneficiul la zero.

fac să te îngrozeşti" nu vorbesc numai socialiştii, ci şi un predicator, Bourdaloue: totuşi, ele sunt mai rare decât ne-ar face să credem clevetirile.

Dealtfel, dece să ne mirăm? Nu ştim oare că valoarea lucrurilor este determinată de cauze independente de orice apreciere normativă? şi aceasta-i adevărat despre orice producător. De altă parte, în opoziţie cu aceste câştiguri, cari par disproporţionate în raport cu valoarea reală a serviciului adus, se pot găsi multe altele, la cari dimpotrivă, profitul încasat de întreprinzător nu reprezintă decât o foarte minimă parte din îmbogăţirea pe care a adus-o societăţii.

In definitiv, oridecâte ori câştigul provine dintr'o economie realizată asupra costului de producţie, departe de a implică o prelevare parazitară asupra consumatorilor sau muncitorilor, implică un câştig mult mai mare pentru naţiune, decât pentru întreprinzător. Intr'adevăr, întreprinzătorul nu păstrează, în genere, sub forma de profit, decât o mică parte din economia realizată; şi chiar această dreaptă răsplată nu întârzie să-i fie smulsă din mâini prin concurenţă, aşà încât ceiace erà la început un cost de producţie minimum pentru el singur, devine în curând costul de producţie normal.

Dacă în loc de a urmări cazuri izolate, observăm totalul câştigurilor unei societăţi sau măcar a unei industrii, nu mai avem impresia că sunt exagerate. Nu reprezintă decât o sumă destul de mică din valoarea totală a produselor [1]. S'a calculat că valoarea produsă pe cap de lucrător în industrie, se ridica la 102 lire sterline (2.572

[1] In 1907 s'a făcut în Anglia o anchetă asupra bilanţelor marelor industrii, mine, căi ferate. A dat cifrele următoare:

Salarii	446 milioane lire	66 %
Rente şi chirii	31	„	4,5 %
Dobînzi	104	„	15 %
Profit	97	„	14,5 %
	678	„	100,0—

Deci dacă profiturile, 97 milioane lire ar fi restituite în întregime salariaţilor, creşterea salariilor va fi mai mică de 1/4 (2,20 fr. pentru un salariu de 10 frs).

anci) în Anglia şi la 250 lire sterline (7.560 franci) în Statele-Unite, ceiace înseamnă că dacă salariul mediu ar urcà la 8 fr. 50 pe zi în Anglia, sau la 21 franci pe zi în Statele-Unite, medie care nu-i departe de a fi atinsă în aceste două ţări, câştigul ar dispare cu totul.

Pentruca eliminarea profitului să transforme considerabil situaţia salariatului actual, trebuie să presupunem ceva mai mult decât un simplu transfert al profitului din mâinile patronului în acele ale lucrătorului, — schimbare prea mică: trebuie să presupunem că desfiinţarea salariatului, al cărui reflex e desfiinţarea profitului, ar avea de rezultat transformarea mentalităţii şi activităţii lucrătorului în aşà fel, încât bogăţia creiată de fiecare să crească mult. Şi această speranţă nu pare himerică, dar e chestie mai mult de educaţie socială decât de repartiţie [1].

Se spune, în genere, că procentul profitului e determinat de aceleaşi cauze ca şi procentul dobînzii, şi „descreşterea profiturilor" este, pentru majoritatea economiştilor, o lege tot aşa de sigură ca şi aceia a descreşterii gradate a dobînzii (vezi mai sus, p. 547).

Cu toate aceste, nu pare deloc mai sigură decât aceia. Se poate admite, ce-i drept, că, cu cât întreprinderile cresc, procentul profitului, care nu-i decât raportul dintre capitalul angajat şi beneficiu, merge scăzând, căci întreprinzătorul poate câştigà mai mult cu un beneficiu mai mic ca unitate. Se mai poate admite că profitul nefiind, după cum am arătat, decât rezultatul unui monopol, trebuie să scadă şi chiar să dispară în fiecare întreprindere, din cauza concurenţii. Dar cum orice monopol, în momentul dispariţiei, e înlocuit prin altul nou, ca un val prin altul, se pare că nu suntem în drept să extindem această concluzie asupra industriei în întregime.

[1] Se poate crede, de exemplu, că la argumentul aritmetic al notei precedente, s'ar puteà răspunde că, dacă mina ar fi a minerilor, ar extrage mai mult carbune? — E drept aceasta pentru ţăranul care-şi cultivă câmpul, pentrucă aici e vorba de o întreprindere individuală; acelaş om seamănă, ară şi seceră. Dar nu-i tot aşà în întreprinderile unde munca e colectivă.

IV

Despre legitimitatea profitului şi viitorul patronatului.

Am expus explicarea profitului, dar această explicare cuprinde oare şi o legitimare?

Dintre toate categoriile de venituri, niciuna n'a fost contestată mai cu aprindere decât profitul. Şi aceasta nu numai din pricină că întreprinzătorul, ţinând, cum am explicat de atâtea ori, marele rol prim pe scena economică, eroul, asupra lui se concentrează în mod firesc atacul şi apărarea. Nu numai pentrucă profitul este invocat unic de bogăţie, căci, cum se spune, numai în „afaceri" se câştigă bani. Nu numai pentrucă în profit se vede cauza oricărei urcări de preţuri şi că în toate epocile tulburi, ca cea prin care trece lumea în momentul de faţă, sunt acuzaţi de specule cei ce profită (*profiteer*, e un cuvânt devenit curent în Anglia dela războiu încoace) şi sunt veştejiţi cu numele de acaparatori. Dar, mai ales seamă, pentrucă profitul e un venit de natură echivocă, căruia e greu să-i găseşti o bază solidă, şi apare nu atât ca o remuneraţie necesară a unor servicii aduse, cât mai mult o rezultantă a unor circumstanţe întâmplătoare, aşa încât i se poate contestă nu numai legitimitatea, dar, ceiace-i şi mai grav din punct de vedere economic, utilitatea. In sfârşit, concluzia la care ajunsesem în capitolul precedent, e că singurul venit normal al întreprinzătorului e acel pe care-l încasează cu titlu de muncitor sau de capitalist, dar că ceiace încasează cu titlu de muncitor sau de capitalist, dar că ceiace încasează sub numele de profit, e numai o întâmplătoare soartă bună — întocmai ca şi renta sau majorarea ce rezultă dintr'un monopol, — şi, prin urmare, ar puteà să dispară întocmai ca şi acestea, fără ca producţia să fie compromisă.

Şi nu trebuie crezut că asta ar fi numai părerea socialiştilor: e şi a economiştilor din şcoala liberală, deoarece, cum am văzut, declară că sub un regim de liberă concurenţă absolută procentul profitului ar fi zero. E şi

a cooperatiştilor, căci aceştia nu se mulţumesc să prevadă desfiinţarea profitului ca realizabilă teoreticeşte, ci o realizează în fapt, prin funcţionarea societăţilor de consum [1]. Astfel că aceste şcoli opuse de părere să admită, în teorie cel puţin, că profitul ar puteà să dispară, unele prin suprimarea oricărui monopol, altele printr'un mecanism care, ca colectivităţii ceiace s'a luat mai mult.

Totuşi, trebuie deosebit. Profitul, a cărui desfiinţare este anunţată sau chiar realizată, e profitul curat, profitul-rest, supra-profitul, cum îl denumisem în ediţiile precedente — dar nu-i profitul, aşà cum se înţelege acest cuvânt în vorbirea zilnică, profitul în sens de remunerare a concursului efectiv adus producţiei de întreprinzător şi a riscurilor luate asupra-şi. A suprimà aceasta remunerare, ar fi să suprimăm orice întreprindere şi, prin asta, chiar producţia. Nu s'ar puteà suprimà profitul sub această formă, de cât dacă s'ar fi demonstrat că întreprinzătorul e numai un parazit, că funcţia lui e prea îmbătrânită şi că ne-am puteà lipsì de dânsul. Dar cât lipseşte până să se fi făcut o astfel de demonstraţie!

Dar, în ceaice priveşte supra-profitul, cel rezultând din monopol sau din noroc, de ce-ar fi indispensabil producţiei? [1] Economiştii cari susţin legea descreşterii profiturilor prevăd, e adevărat, ca o consecinţă, „starea staţionară", înţelegând prin asta că, din ziua în care posibilitatea de a profità de întâmplările fericite ar fi refuzată oamenilor, progresul industriei ar fi împiedicat.

E probabil, într'adevăr, dar atunci fără îndoială se vor

[1] E tocmai ceiace vedem realizat în societăţile cooperative de consum şi tocmai aceasta le face aşà de interesante, ca anunţătoare ale unei noui ordini economice. Profitul, ca salariu al direcţiei şi dobîndă a capitalului, nu-i suprimat pentrucă nu poate fi, şi figurează în cheltuielile de producţie, dar supra-profitul, rezultând din combinaţii fericite, din reducerea preţului de cost sau din majorarea preţului de vindere, e desfiinţat, deoarece, chiar dacă subsistă în fapt sub forma de reparaţie a prisosurilor, e restituit acelora în baza cărora a fost luat dela cumpărători: nu-i un profit, e, cum îl arată aşà de bine termenii întrebuinţaţi în coperativele franceze, un *ristourne* sau o percepere prea mare.

vedeà apărând alte mobile mai nobile de activitate u mană, şi chiar dacă, în acest caz, va trebui să se ajungă la o stare staţionară, vorbind din punct de vedere al in dustriei, această perspectivă nu ne apare prea înfricoşă toare, şi Stuart Mll însăşi o va privi cu seninătate.

CARTEA IV

CONSUMATIA

CAPITOLUL I

CHELTUIALA

I

Ce trebuie să înţelegem prin cuvântul consumaţie?

Consumaţia este cauza finală şi, cum o spune atât de bine înţelesul cuvântului „îndeplinirea" întregului proces economic, producţie, circulaţie, repartiţie. Totuşi, această ultimă carte lipseşte în multe tratate de Economie politică şi există economişti cari declară că dânsa n'are nici un rost în Economia politică, ci aparţine Moralei sau Higienei. Consumaţia, spune unul din ei, nu este decât un act esenţial individualist.

Dar încă din prefaţa acestui curs am revendicat pentru consumaţie dreptul de a ocupà un loc în ştiinţa economică, ba încă unul din ce în ce mai mare: nu vedem de ce consumaţia ar fi un act mai individualist decât producţia, că doar la o massă comună, la un banchet, oamenii au obiceiul de a fraterniză, şi tocmai o astfel de masă, Sfânta Cină, e origina şi simbolul comunităţii între creştini.

Consumaţia nu este, dealtfel, numai actul mâncării; trebuie să luăm acest cuvânt în înţelesul larg al celei mai

bune întrebuinţări posibile a bogăţiei produse, a utilizării ei în sensul hedonistic al cuvântului, adică să obţinem maximum de satisfacţii cu minimum de sacrificiu.

Cuvântul „consumaţie" se pretează la unele neînţelesuri de care trebuie să ne ferim.

1° In primul rând, nu trebuie să credem că *distrugere* şi consumaţie e tot una. E drept, sunt unele nevoi, ca alimentaţia sau încălzitul, cari nu pot fi satisfăcute decât prin transformarea obiectelor proprii a ne servi de alimente şi combustibile — şi de aci provine confuzia. Pentru a utilizà pâinea şi vinul, adică a le transformà în carne şi sânge, suntem nevoiţi să le mâncăm, şi ca să ne încălzim trebuie să ardem lemne sau cărbuni, adică să le prefacem în cenuşă şi fum: e o necesitate supărătoare [1]. Dar sunt multe alte bogăţii cari pot fi utilizate, fără a fi distruse: case, grădini, monete, mobile, obiecte de artă. E drept, nici acestea nu sunt veşnice şi, în genere pier, mai curând sau mai târziu, fie prin vre-un accident, fie prin simplul fapt al duratei, *tempus edax rerum!*, dar această distrugere nu trebuie pusă deloc în vina consumaţiei. Dovadă e că noi încercăm să facem lucrurile să dureze cât mai mult cu putinţă şi dacă le-am puteà face neuzabile (hainele, rufăria, mobilele, casa, etc.), ele ar răspunde mult mai bine menirii lor economice, căci, în acest caz, ar puteà fi utilizate perpetuu şi ar fi idealul consumaţiei: să băgăm de seamă că *neuzabil* nu înseamnă *neutilizabil*. Progresul în consumaţie constă tocmai în a consumà cât mai mult, distrugând însă cât mai puţin cu putinţă. Consumaţia artistică, prin caracterul său material, este tipul felului de consumaţie ce-l dorim: aici juisarea nu aduce nici o daună lucrului. Dacă Venus din Milo e mutilată, vina e a barbarilor, nu a contemplării adoratorilor.

[1] Mai e nevoie să spunem că, prin distrugere, nu trebuie să înţelegem decât distrugerea utilităţii şi a valorii, nu distrugerea materiei, căci, evident, omul, după cum nu poate creià nimic prin producţie, tot aşà nu poate distruge nimic prin consumaţie.

Chiar în cazul când consumaţia are ca rezultat distrugerea unei utilităţi, o economie cuminte găseşte şi atunci mijlocul să mai scoată un folos din aceste utilităţi moarte, scoţând şi din cenuşa moartă vre-o nouă folosinţă. Se cunoşteà şi mai înainte şi se practică în producţia industrială folosinţa resturilor, adică a sub-productelor, şi am văzut că aceasta erà una din cauzele superiorităţii marei industrii: din zdrenţe se face hârtie; din resturile alimentelor şi din scoriile furnalelor, îngrăşăminte; din zidurile cărbunelui, toată gama parfumurilor şi a culorilor; din resturile de bucătărie, săpun sau lumină. Dar mai cu seamă războiul mondial a avut ca urmare să ridice pe primul plan această ştiinţă, până atunci cam disprețuită, a economiei în consumaţie. Ea a fost împinsă la un grad de necrezut în aceia din ţările beligerante, care a avut să sufere mai mult lipsa mărfurilor, Germania. Să sperăm că această învăţătură nu va fi de prisos şi că va pune capăt îngrozitoarei risipe de bogăţie dinaintea războiului. Astfel, într'o economie perfectă, nimic n'ar pierе, ci totul s'ar transformà. Consumaţia n'ar fi decât istoricul metamorfozelor bogăţiei [1].

2° De altă parte, dacă consumaţia nu trebuie confundată cu distrugerea, nu trebuie confundată însă nici cu *producţia*. S'ar puteà crede că această confuzie e mai greu de făcut decât precedenta: şi cu toate astea, e obişnuită şi uşoară.

Intr'adevăr, orice producţie de bogăţie cere o consumare continuă de materii prime, cărbune, aprovizionări, tot ce se numeşte capital circulant (p. 140). Procesul economic face un circuit închis: omul produce pentru ca să mănânce, dar trebuie şi să mănânce spre a produce.

Dar dacă vrem să ne orientăm, trebuie să fixăm într'un punct oarecare începutul şi sfârşitul circuitului. Ori,

[1] E nevoie să mai atragem atenţia că şi consumaţia alimentară nu-i decât o transformare de bogăţii, alimentele prefăcându-se în parte în carne şi sânge, în parte în căldură şi forţă. Valoarea nutritivă a fiecărui aliment se măsoară în *calorii* (cantitatea de căldură necesară pentru a ridica cu un grad temperatura unui litru de apă).

sfârşitul oricărui proces economic este satisfacerea nevo
lor omului; numai în acest moment bogăţia se consum
definitiv: până atunci şi în toate transformările ei, e nu
mai în curs de producere. „Gestul sfânt al semănătoru
prin excelenţă; a-l califică act de consumaţie, asimilând
două fapte aşà de opuse, ca semănatul şi mâncatul grâu
lui, înseamnă să încurcăm totul [1].

3° E de notorietate publică creşterea enormă a consu
maţiei de tot felul — afară de unele lucruri pe cari
schimbările modei face să le părăsim — şi într'însa se
vede, cu dreptate, cel mai sigur indiciu de creştere ge
nerală a bunei stări şi a producţiei. Dar dela această con
cluzie foarte legitimă se trece, printr'un salt, la alta
care-i mai puţin legitimă: credinţa că mijlocul cel mai
bun de a creşte producţia, este creşterea consumaţiei. A
ceasta face, după cum vom vedeà mai departe, opinia pu
blică atât de indulgentă şi chiar simpatică faţă de acele
de risipă.

Se poate admite, ce-i drept, că consumarea intensă, a
mericănească, e un puternic stimulent al producţiei, ca
în Statele-Unite. Evident, consumaţia este scopul şi sin
gura raţiune de a fi a oricărei producţii. E clar că din
ziua în care oamenii n'ar mai mâncà pâine, n'ar mai se
mănà grâu. Dar, de vreme ce consumaţia apare ca o *cauză finală* a producţiei, nu rezultă că este şi *cauza eficientă*. Trebuie să ţinem seamă că singurii factori ai producţiei sunt cei cunoscuţi: munca, pământul şi capitalul, şi consumaţia nu poate aveà ca efect crearea sau creşterea nici unuia din ei. Din contră! consumaţia strică opera a cestora şi goleşte rezervoriul pe care se muncesc să-l um ple. Dacă acest rezervoriu ar fi alimentat de un curent continuu, care ar face să vină tot mai mult, pe măsură

[1] Petru a evita această confuzie, economiştii desemnează în general consumaţia bogăţiilor care are de scop producţia sub numele de consumaţie „reproductivă" pe când dânşii califică pe aceia care are de scop satisfacerea imediată a nevoilor noastre de „consumaţie improductivă". Dar acest calificativ e supărător, căci pare să conţină un fel de blam; ori tocmai această calitate de improductivă e adevărata şi singura consumaţie.

ai scoate mai mult, atunci s'ar puteà iertà greşala ace
ra care cred că, cu cât se consumă mai multă bogăţie,
atât se şi produce mai multă. Dar nu-i aşà. Nimeni
îndrăsneşte să pretindă că, cu cât culegi mai multe
ucte dintr'o livadă, cu atât vor creşte mai multe, că, cu
t vei pescui mai mulţi peşti, cu atât marea va creşte
mai mulţi, că, cu cât vei arde mai multe lemne, cu atât
pădurea va fi mai înaltă şi mai deasă!

Pricina acestei confuzii este că, în practică, consuma
ţia este cheltuială; e preţul ce-l plăteşti ca să-ţi procuri
ce doreşti. Cheltuiala e consumaţia exprimată în bani.
Ori, banul cheltuit nu se consumă niciodată; trece numai
dela cumpărător la vânzător. De aceia, în ochii publicu
lui, orice cheltuială, chiar cea mai nebună, apare inofen
sivă, căci nu face decât să treacă banii dela Petru la Pa
vel — ba chiar vrednică de laudă, căci face să „salte
comerţul". Dar ca să judecăm bine o cheltuială trebuie
să nu ne uităm la bani, ci la bogăţia plătită cu bani şi
să vedem dacă a fost consumată cu folos, ori nu.

II

Drepturile şi datoriile consumatorului.

Unul din cele din urmă cuvinte ale lui Bastiat, pe pa
tul de moarte, a fost: „Trebuie să ne deprindem să privim
toate lucrurile din punctul de vedere al consumatorului".
Prin aceasta a exprimat doar sentimentul economiei po
litice liberale. Numai că economiştii liberali, credincioşi
spiritului şcoalei lor, se gândesc că nu-i nevoie să iei nici
o măsură specială, ca să stabileşti guvernarea consuma
torilor, care va veni dela sine, prin libera concurenţă. In
tr'adevăr, spun ei, sub regimul liberei concurenţe orice
producător trebuie să caute să-şi servească cât mai bine
clientul, consumatorul, să-i dea ce are mai bun şi cu cel
mai mic preţ. D. Yves Guyot a scris chiar o mică carte
spirituală şi paradoxală, cu titlul: *La Morale de la con
curence*, prin care vrea să demonstreze că producătorii,
trecându-şi viaţa să descopere lucruri noui în serviciul

altuia, realizează perfect altruismul. Aşa încât consuma-
torul, ca şi un rege, n'are decât să se lase servit.

Faptele nu îndreptăţesc însă acest tablou optimist. Fără
îndoială, producătorul are interes să-şi satisfacă clien-
tul, căci e cel mai bun mijloc prin care îşi poate mări cli-
entela şi deci, câştigul, dar scopul acesta nu-i decât in-
direct: scopul direct este câştigul şi nu serviciul altuia.
Şi dacă poate să-şi mărească câştigul majorând preţurile
sau vânzând surogate, experienţa dovedeşte că nu stă la
îndoială. Se ştie, în vremurile din urmă şi în toate ţările,
ce proporţii îngrijitoare a luat majorarea preţurilor şi
falşificarea mărfurilor. Fără îndoială că spiritul profe-
sional, cinstea comercială pot da consumatorului anumite
garanţii, dar în acest caz ne aflăm pe terenul moralei şi
nu al economiei politice.

Consumatorul va face deci bine să nu se încreadă în
alţii şi să nu adoarmă în rolul regelui leneş. Trebuie să şi
apere cu energie interesele care se confundă cu interesele
mai gnerale ale societăţii, şi tocmai aceasta le face su-
perioritatea.

Dar această putere a consumatorului a rămas absolut
teoretică, până în ultimele timpuri, din lipsă de organi-
zaţie. Consumaţia nu creiază între oameni aceiaşi comu-
nitate de interese, aceiaşi concentrare permanntă de sfor-
ţări pe care o dă exerciţiul aceleaşi profesiuni, cu toată
concurenţa. Valoarea economică, morală, educativă a
muncii e mai uşor de înţeles de cât a cheltuielei, cu toate
că aceasta nu-i e inferioară. De aceia, organizarea profe-
sională a întrecut cu mult pe a consumatorilor. Dar de
câtăva vreme, şi aceasta începe să se înfăptuiască, sub
forma de asociaţii foarte felurite.

Unele au ambiţia să facă o revoluţie trecând conduce-
rea economică din mâna producătorului într'a consuma-
torului. Le acordăm un loc aparte în secţia următoare.
Ele formează societăţile cooperative de consum.

Dar mai sunt şi altele, mai numeroase decât s'ar crede,
care au scopuri mai speciale. Aceste asociaţii de consu-
matori sunt două feluri: — unele au de scop să înveţe pe

umatori *drepturile* şi interesele lor şi mijloacele de a
tisface; — altele, să-i înveţe *datoriile* şi mijloacele
care le pot îndeplini.

1. Cu privire la asociaţiile de consumatori, cari tind
apere drepturile, se pot cită: legile de apărare con-
protectonismului, ca cea pentru desfiinţarea taxelor
cereale, care a jucat un aşà de mare rol în 1840, în is-
economică a Angliei (mai sus, p. 360); — cele contra
ificării alimentelor (în Franţa „Société de l'Aliment
"). Asociaţiile cari au de scop să apere interesele con-
matorilor din anumite servicii publice, ca „Societatea
onaţilor la telefon" sau a „Călătorilor abonaţi la Căile
rate", fac parte din aceiaşi familie. Ar trebui să se mai
eze una „contra bacşişurilor". In sfârşit, eră una al
rei scop mai general eră gruparea tuturor acestor inte-
e împrăştiate *(Ligue française des consommateurs)*.

Consumatorii au luat lecţie dela profesionişti nu numai
rin întrebuinţarea asociaţiei în locul sindicatului; ca şi a-
ştia, au recurs de câtva timp şi la arma grevei (cunos-
ută mai mult sub numele de boicotaj, cu toate că pe ne-
rept) şi care s'a arătat tot atât de eficace în mâinile lor
ca şi într'ale lucrătorilor — greva consumatorilor contra
rustului cărnii *(Beef Trust)* în Statele-Unite, greva
onsumatorilor de bere contra berarilor în Germania,
greva consumatorilor de gaz conta Companiilor în di-
ferite oraşe din Franţa şi chiar, în 1910, la Roubaix,
greva băutorilor de alcool, dar vai! aceasta nu s'a gene-
ralizat şi a fost scurtă. In genere, grevele acestea au reu-
şit să facă pe furnizori să capituleze.

Intr'un cuvânt, consumatorul nu mai vrea să facă pe
clientul, în sensul istoric şi umilitor al cuvântului, ci
vrea să participe la guvernarea economică.

2° Asociaţiile de al doilea fel tind să înveţe şi să-l facă
pe consumator să-şi împlinească datoriile, căci dacă con-
zumatorul e un rege în ordinea economică, regalitatea a-
ceasta cuprinde, evident, şi unele răspunderi. Una nu
merge fără alta. Atârnă de consumator, schimbând na-
tura cheltuielilor, adică dând întrebunţări diferite banu-

lui său, să îndrepte capitalul şi munca dela ramurile cari se întrebuinţau în alte direcţii care îi plac. Prin ceasta, consumatorul, chiar dacă-i simplu rentier, cită asupra celor trei factori de producţie: pământ, mun şi capital, o acţiune hotărîtoare. El le porunceşte. Ca centurionul din Biblie, spune unuia: Mergi, şi se duce celuilalt: Vino! şi vine. Şi această putere de a comanda tocmai aceia care creiază bogatului datorii speciale, de puţin înţelese până acum.

Dar, la rândul lor, acestea trebuie să se împartă în două categorii:

a) Unele au datoria să combată consemnările vătămătoare, morale şi ruinătoare şi să dea exemplul. Printre ele figurează în primul rând societăţile antialcoolice, apoi societăţile vegetariene, şi altele, ca, de exemplu, contra fumatului tutunului sau opiumului, contra întrebuinţării pieilor de animale pentru îmbrăcăminte, în special contra penelor de păsări la pălăriile damelor.

b) Altele au scopul de a face să înceteze cerinţele consumatorilor, care sunt de natură să impună un plus de muncă clasei muncitoare: de exemplu, comenzi de haine făcute în ultimul moment, cari cer pentru a fi gata la timp, nopţi nedormite, lucru de duminecă, bagaje prea grele pentru hamali, sau închiriere de case în care bucătăriile şi camerile servitorilor sunt prea sacrificate. Acestea se chiamă: *Ligi sociale de cumpărători.* Cele dintâi s'au format la New-York, dar există una şi la Paris, întemeiată de D-ne Brusches în 1900. Aceste societăţi au *liste albe* pe care înscriu numele magazinelor care-şi iau angajamente de a se conformă, cu privire la lucrătorii şi funcţionarii lor, anumitor condiţii de salariu, repaos, etc.; sau împart etichete *(labels)* pentru a fi puse pe mărfuri ca nişte certificate a unei industrii cinstite. Se înţelege că dacă aceste ligi ar cuprinde un mare număr de consumatori bogaţi, negustorii ar avea mare interes să figureze pe listele albe, sau să capete *labels* şi ar fi deci stimulaţi să-şi trateze bine lucrătorii. Aceste ligi de cumpărători, al căror scop nu-l putem

leajuns lăudă şi care constituie chiar o eră în organiza- economică, au provocat, totuşi, în ultimul timp, cri- vii şi aproape neaşteptate, căci vin din partea econo- ştilor şcoalei liberale. Aceştia cred că un consumator absolut incapabil să se ocupe de organizarea tehnică a muncii şi să împartă note bune sau rele producătorilor. fi astăzi incapabil, se poate! dar poate învăţă. Totuşi, poate admite că, în ce priveşte interesele muncitorilor au a lucrătorilor, aceste ligi ar face bine să se înţeleagă u sindicatele muncitoreşti şi patronale, mai în stare de- ât ele să găsească îmbunătăţirile posibile.

E interesant de notat că în această chestie a funcţiunei de acordat consumatorilor, socialiştii nu se arată mai favorabili decât economiştii individualişti. Ei socotesc că trebuie să aibă în vedere mai mult pe producător şi că acesta singur trebuie să dicteze legea. Societatea viitoare trebuie să se sprijine nu pe asociaţia consumatorilor, ci pe a profesioniştilor. Şi mai cred că numai în aceasta din urmă şi nu în cealaltă se elaborează morala viitorului. Ideia regalităţii consumatorului e o ideie de burghez. Şi se înţelege foarte lesne că supremaţia consumatorului nu se poate împăcà cu teoriile esenţiale ale socialismului marxist, cari sunt: lupta de clasă şi ruinţa clasei muncitoare, căci funcţia consumatorului exclude tocmai orice împărţire de case. Producţia împarte în mod necesar pe oameni, creând antagonismul de interese, de grupe, de clase. Consumaţia nu face nici o preferinţă de persoane sau clase: prin aceasta ne pare superioară.

III

Societatea cooperativă de consum.

Am avut ocazia să ne ocupăm în diferite rânduri de societăţile de consum: — în organizaţia producţiei (p. 477) alături de asociaţiile muncitoreşti); — în şcoalele socialiste, ca aducând un program nou, în special des-

89621.—Biblioteca Universitară, IV.

ființarea profitului. Deci le găsim din nou revendi
supremația consumatorului asupra producătorului ș
firmându-se ca mijlocul prin care se poate ajunge la
E un fapt remarcabil că acest program, pe care maj
tatea economiștilor îl socot ridicol de exagerat, se găs
destul de clar formulat încă în Declarația câtorva
crători țesători imortalizați sub numele de Pionierii d
Rochdale, în 1844. Ei spuneau: „Indată ce se va put
societatea va procede la organizarea producției, dist
buției și educației, în sânul său și prin propri
sale mijloace". „In sânul său" înseamnă că nu-i nev
să reformăm întâi națiunea, ci e vorba să creăm o eco
mie nouă înlăuntrul fiecărei societăți și să facem ast
un microcosm, care să se propage și să se multiplice pr
imitație". „Indată ce se va puteà"; ei bine! trei pătr
de secol nu-i un termen prea lung pentru o revoluție pr
gresivă și pacifică și a și început să ia proporții impun
toare.

Intr'adevăr, în Anglia aceste societăți de consum a
și ajuns la numărul de 1400 (în anul 1919—20), cu u
personal de 4.500.000 ascoiați (ceia ce, împreună c
membrii familiei, reprezintă cam între 18—20 milioan
de persoane, adică aproape pe jumătate din populați
Marei-Britanii-Irlanda are foarte puțini) și cifra afaceri
lor se ridică la 6 miliarde franci (aur), la care realizeaz
600 milioane franci beneficii, pe cari le împarte aproap
integral între membri. Aproape toate sunt federate ș
reunite nu numai printr'un guvernământ central *(Co
perative Union)* și prin congrese anuale, ci și prin dou
centre mari de cumpărare *(Wholesales)*, unul la Manche
ter, celalt la Glascow.

Și în Danemarca, Finlanda, Rusia, Austria, Italia, so
cietățile de consum sunt numeroase, iar numărul lor merg
mereu crescând, fără să fi ajuns însă la același grad d
organizare ca în Anglia. In Franța, numărul societăților
e destul de mare, peste 3.000, dar din nenorocire sunt
mici și neorganizate. Au trebuit douăzeci și șase de an
de sforțări pentru ca să se ajungă la crearea unei mar

derații de cumpărări în comun (1911) și care-i rămasă,
tuși, în urma celor din alte țări.
Războiul care a făcut atâtea ruine, a dat mișcării coo-
rative o impulsie care a depășit tot ce puteau aștepta
hiar și cei mai fervenți apostoli ai săi — și aceasta pre-
tindeni. In Rusia, cooperația, sub diversele ei forme
operă astăzi imensul imperiu până în Siberia (50.000
societăți) la o singură armătură care a mai rămas în pi-
ioare în mijlocul dezastrului social, singura de altfel
are a fost respectată de către guvernul sovietelor, și gra-
ție ei numai viața economică și-a putut continua de bine,
de rău existența.

In Anglia, Germania, Italia, Elveția pretutindeni ci-
fra vânzărilor a crescut enorm, adeseori mai mult de du-
blu. E adevărat că această sporire e pentru partea nor-
mală, atât cât ea se datorește urcării prețurilor — pe de
altă parte însă, trebuie ținut seamă de reducerea con-
sumului cauzată de însăși această urcare. De altfel nu-
mărul societarilor a crescut de asemenea considerabil și
mai ales cooperația și-a mărit autoritatea, a crescut în
ochii opiniei publice. Aceste societăți au devenit unul
din organele indispensabile ale vieții sociale, în sensul
propriu al cuvântului. In curând nu va mai exista oraș
sau sat care să nu-și aibă cooperativa așa cum are pri-
mărie, școală, biserică.

In toate țările aceste societăți s'au construit în gene-
ral după „tipul din Rochdale", care se caracterizează prin
următoarele trăsături:

1° Vinderea *cu preț de detaliu* și nu cu cel de cost, ca
să poată realiza plusuri de încasări.

2° Impărțirea acestor plusuri între societari *în raport
cu cumpărăturile* — și nu cu numărul acțiunilor, care nu
dau drept decât la o foarte mică dobîndă;[1]

3° Afectarea unei părți din aceste bonificări, la opere
de *solidaritate socială*, ca: școli pentru societari, casse de
ajutor, propagandă, serbări, excursii, etc.;

4° In adunări, *un vot de fiecare societar*, oricare ar fi
numărul acțiunilor sale; principiu de egalitate democra-

tică, care face imposibilă orice punere de stăpânire pe capital.

Foloasele imediate sau viitoare ale acestor asociaţii sunt:

a) Stabilirea unui *preţ potrivit*, adică aşà ca să acopere toate cheltuielile de producţie şi să satisfacă şi toate nevoile economice, cari se rezumă în formula cererii şi ofertii, dar un preţ scutit de toate majorările cămătăreşti, datorite coaliţiei producătorilor şi ignoranţii consumatorilor. Intr'un cuvânt, aceste societăţi fac vânătoarea *profitorilor*, cum le spun Englezii.

b) Fixarea unui *preţ veridic* [1] prin imprimarea falsificării alimentelor, înşelăciuni la cântar ori asupra calităţii, reclamele mincinoase. Şi n'ar fi puţin lucru decât domnia adevărului în comerţ!

Această acţiune salutară a societăţilor de consum asupra preţurilor a apărut în cursul răsboiului cu o atare evidenţă încât le-a deschis tuturor ochii, nu numai pe acei ai publicului care a alergat spre aceste locuri de adăpost, dar chiar pe acei ai guvernelor care odinioară erau mai degrabă ostile în urma influenţelor electorale. Acolo unde taxarea administrativă a preţurilor s'a arătat neputincioasă şi chiar vătămătoare, acţiunea cooperativelor s'a dovedit perfect eficace. Municipalităţile au trebuit să recurgă le serviciile lor sau acolo unde nu existau, să caute să le înlocuiască prin crearea magazinelor municipale de vânzare (măcelarii mai ales).

c) Educaţia consumatorului, învăţându-l să vadă cari sunt alimentele ce trebuie să prefere, cari sunt mai ieftine, ţinând totodată seama şi de proprietăţile lor nutritive. In Belgia, societăţile de consum au fost cel mai puternic factor de mişcare antialcoolică. In orice ţară, în timpul războiului, cooperativele au împiedecat efectele nenorocite ale foametii, înlăturând panicele, disciplinând pe membrii, deprinzându-i să nu se năpustească asupra

[1] **Prima societate de consum creată în Franţa — şi una din cele mai vechi din lume — în 1835 la Lyon purtă această firmă semnificativă:** *Au commerce veridique.*

gazinelor şi să nu-şi facă depozite de alimente acasă, a făcut mulţimea consumatorilor. Şi când a fost să de un anumit aliment, au ştiut să împartă cu mă- membrilor, înainte ca guvernele să fi inventat car- le de alimente.

d) Absorbirea progresivă a întreprinderilor indus- ale, cu scăderea profiturilor şi a dividendelor, pe mă- ră ce societăţile de consum vor produce tot ce le e ne- ar. Până acum, un mic număr e în stare să facă, dar upându-se cu ajutorul federaţiilor, vor reuşi să creieze fabrici.

e) Echilibrarea producţiei şi a consumaţiei şi desfiin- rea crizelor, fiindcă, evident, consumatorii asociaţi n'ar ni produce decât în proporţia nevoilor lor.

In ce priveşte cele din urmă două articole din acest rogram, societăţile de consum sunt încă departe de ţintă, bine înţeles; poate că nu o vor ajunge niciodată. In orice caz, nu-i prea îndrăzneţ să afirmăm că sunt chemate să ocupe un loc tot mai mare în nouă economie şi, mai cu seamă, în aceia a ţărilor cari trebuie să se reconstitue după război. Intr'adevăr, dacă-i adevărat că pentru aceste ţări complect sleite, intensificarea producţiei e o necesitate urgenţă, o economie cuminte în consum e tot atât de imperioasă.

IV

Locuinţa.

Intre toate cheltuelile aceia a locuinţei merită un studiu special din două motive: — în primul rând, pentrucă din toate nevoile particulare, e aceia a cărei importanţă *socială* e mai mare; mai mare din punct de vedere social, chiar decât hrana; — şi, în al doilea rând, pentrucă dintre toate cheltuelile, e cea care a crescut mai repede şi care apasă mai greu bugetul familiilor muncitoare şi chiar al familiilor cu ceva stare.

In vechime, casa eră nu numai căminul familiei, dar chiar altarul zeilor penaţi: de aceia fiecare, bogat sau sărac, îşi aveà pe a sa. Astăzi, cerinţele vieţii moderne au

refăcut oamenilor un fel de viaţă nomadă şi nu le
permit să prindă rădăcină acolo unde s'au născut; ma
majoritate a oamenilor trăeşte în case închiriate. Şi
cauzele sociale, economice, politice, cari împing popula
să se îngrămădească în oraşele mari — centralizare
ministrativă, mare producţie, desvoltarea drumurilor
fier, serbări, spectacole şi cafe-concerturi — tind să
rească mereu chiriile, spre marele folos al proprietarul
urban, dar spre marea pagubă a publicului.

Cele mai multe din vitiile cari copleşesc populaţia
citoare — relaxarea legăturilor de familie, frecvenţa
cârciumilor, desfrâu precoce, transmiterea boalelor
tagioase şi a epidemiilor — atârnă mai mult de
cauză. Demnitatea vieţii pentru bărbat şi mai mult
pentru femeie, e strâns legată de un anumit confort
locuinţii.

Dece oare nu se întâmplă cu casele ca şi cu toate
lalte produse, la cari, în genere, oferta merge paralel
cererea, ba uneori o şi întrece? Căci doar locuinţa
şi ea un „produs" al industriei umane, spre deosebire
pământ, căderi de pe apă sau mine? — Intr'un sens
dar sunt două dosebiri esenţiale între producţia casei
aceia a unei mărfi. Iată-le:

1° Casa nu poate fi clădită decât pe un anumit
dar terenurile de construcţie sunt limitate, aşa că, în
nere, ca să construeşti o casă nouă, trebuie să dărâme
veche. De aceia, preţul chiriei rămâne un preţ de mo
pol, care n'are altă limită decât puterile de plată ale
catarilor.

E drept că oraşele se pot întinde ca suprafaţă; o şi fac
şi „planurile de extensiune" ale oraşelor sunt una din
problemele cele mai actuale. Sub numele de *Urbanism*
adică arta de a amenajà oraşele — e pe cale de a se
bură o întreagă ştiinţă, sau cel puţin o artă nouă. Dar
dacă poate dà rezultate bune în ce priveşte igiena şi
tetica, nu ne putem aşteptà şi la rezultate pentru rezol
virea problemii noastre. Singurul remediu eficace, ar fi
o evoluţie în sens contrar de ceiace s'a manifestat până

, anume oprirea creşterii marilor oraşe, întoarcerea
laţiei la ţară, pe care a părăsit-o şi, cum spuneà d.
zati, restaurarea cultului zeilor casnici. Insă nimic
anunţă încă. Se poate totuşi, observà o oarecare mis-
centrifugă, care se manifestă, incontestabil, în ma-
noastre oraşe. Crearea de mijloace de transport ief-
(omnibuzuri, tramvaie, drumuri de fier urbane), gră-
te această mişcare, permiţând locuitorilor şi func-
narilor să-şi caute locuinţe mai sănătoase şi mai puţin
mpe, departe de centrul marilor oraşe [1]. Dar lucrători-
nu li-e drag să se îndepărteze mult de centrul ocu-
ţiilor sau al distracţiilor lor.

2° Producţia caselor, înţelegând printr'însa industria
nstruirii, clădirea, cum se spune, n'a beneficiat de a-
leaşi progrese mecanice ca celelalte industrii. Azi nu se
onstrueşte nici altfel, nici mai bine ca pe vremea Ro-
manilor. Fireşte, ei nu ştiau de „sgârie-nori" *(sky-scra-
pers)* din Statele-Unite. Aceste uriaşe construcţii păreau
ă trebuie să aducă problemii locuinţii o soluţie originală:
erenul de locuit, în oraşe, fiind limitat ca *suprafaţă*, ră-
mâneà mijlocul de a-l înmulţi *în înălţime*, printr'o supra-
punere infinită de etaje. Dar aceste noui turnuri ale lui
Babel n'au putut realizà nici o economie în costul locuin-
ţelor: ele sunt foarte scumpe, incomode de locuit şi nu
sunt utilizate decât de birouri. Dealtfel, e o modă care
începe să treacă.

Mai adăogăm că antreprenorilor le place mai bine să
construiască case pentru bogaţi, decât pentru săraci; nu
înseamnă că ele nu aduc dobîndă mare, dar costă şi chel-
tuieli şi griji mari.

Ce să facem? Se poate încercà recurgerea la măsuri de
salubritate publică, impunerea prin lege a unor anumite
dimensiuni şi condiţii de igienă pentru apartamente, şi

[1] Războiul a mai înrăutăţit criza locuinţelor şi anume pe
două căi: 1° împătrind costul construcţiei caselor; 2° îndoind
procentul dobînzii care se resfrânge asupra procentului chiriei.
O societate de locuinţe pentru muncitori n'ar puteà închirià cu
mai puţin de 2000 franci, ce închiriă înainte cu 300 franci.

chiar exproprierea şi dărâmarea caselor şi cartierelor
salubre. In cele mai multe ţări există astfel de legi,
se aplică mai mult sau mai puţin riguros. Dar cu
că aceste măsuri se impun, trebuie să recunoaştem că
unele privinţi, ele agravează răul. Intr'adevăr, suprimând
unele case, au ca efect necesar micşorarea numărului
chiar dacă le refac, scumpesc preţul caselor noui,
condiţiile severe impuse constructorilor, şi prin aceasta
le fac şi mai inaccesibile săracilor.

Se poate căutà o soluţie tarifând chiriile, cum se
cu pâinea şi pentru acelaş motiv, anume că-i vorba de
satisface o nevoie indispensabilă? — Dar este aceasta
deosebire esenţială că brutarul este un negustor şi pâinea
lui e făcută pentru vânzare, pe când proprietarul nu
case poate refuzà când vrea să-şi închirieze casa. Fără
îndoială, dacă presupunem închirierea făcută şi pe ani
riaş în posesie, legea poate, cum a făcut în timpul răz
boiului, printr'o măsură destul de revoluţionară, să
ducă sau chiar să suprime complect chiria. Dar problema
e să găsim locuinţe pentru cei ce n'au: ori, ar fi exorbi
tant ca proprietarii să fie constrânşi, prin rechiziţie, să
închirieze cu un preţ fixat de administraţie, celor ce
caută locuinţă. Şi chiar dacă am presupune că se poate
aplicà o astfel de lege, cum se pare că a făcut în Rusia
guvernul bolşevist, un astfel de leac n'ar face decât să
agraveze pe viitor răul, căci e clar, nimeni nu va mai
clădi case de închiriat: va trebui ca Statul sau comunele
să-şi ià această sarcină.

Nu sunt, deci, alte mijloace, decât să facem apel la co
laborarea tuturor factorilor progresului social — patroni,
filantropi, stabilimente de utilitate publică, societăţi de
ajutor mutual, municipalităţi, Stat şi interesaţi, asociaţi
în cooperative — şi să le cerem capitalurile necesare,
pentru a construi cel mai mare număr posibil de case, în
condiţiile cele mai economice, fără să aştepte câştiguri,
ci mulţumindu-se cu o modestă dobîndă, pentru ca să se
reducă chiriile la preţul de cost.

se poate indicà numeroase combinaţii, cari au fost
ginate în vederea acestui scop:

S'au construit un foarte mare număr de case de câ-
patroni sau companii, pentru muncitorii lor, sub for-
de *cartiere muncitoreşti*. Şi au făcut-o nu numai din
ntropie, ci pentrucă fabricile şi minele aşezate de-
te de centrele urbane, n'ar puteà găsì lucrători, adică
le-ar asigurà mijloace de locuit. E una din formele
le mai importante a ceiace se chiamă „instituţie patro-
lă". A suferit însă discredit, pentrucă lucrătorii, cre-
ndu-se exploataţi, chiar când chiria nu face decât costul
ei, nu sunt recunoscători patronilor şi văd şi într'asta
fel de servaj.

Totuşi, în Anglia şi în Statele-Unite, unele din aceste
rtiere muncitoreşti sunt minuni de confort, igienă şi
hiar amenajare artistică, mai ales cele vestite ale fraţi-
or Lever, la Port Sunlight, lângă Birmingham, vrednice
le numele de *Garden Cities*, sub care sunt cunoscute.

Dar aceste cartiere nu ating decât foarte de departe
hestia locuinţelor, căci ea se pune în stare acută în oraşe
i nu la ţară.

2° *Societăţile cooperative de construcţie*, formate chiar
de lucrători, sunt în număr de mai multe mii în Anglia
şi Statele-Unite. In oraşul Filadelfia, care a primit din
această cauză frumosul nume de *City of Homes*, s'au ri-
dicat peste 60.000 de case, fiecare locuită de o familie de
muncitori. Organizaţia acestor societăţi e complicată.
Unele îşi cumpără singure terenul, construesc case şi le
vând sau le închiriază acelor dintre membrii cari vor:
beneficiile provenite din vânzare sau închiriere revin la
urma urmelor lucrătorilor proprietari sau chiriaşi, în ca-
litate de asociaţi. Dar cei mai mulţi nu-şi iau pe seamă
construcţia caselor: dau cu împrumut banii ca să le con-
struiască alţii după combinaţii foarte ingenioase şi foarte
economice. Aceste împrumuturi fiind perfect garantate,
slujesc ca un plasament pentru economiile acelor aso-
ciaţi cari sunt nevoiţi să-şi aştepte multă vreme rândul
până să-şi poată face casă sau a acelora — cei mai nu-

meroşi — cari n'au de gând să devină proprietari; ase
cât aceste societăţi funcţionează mai mult ca niş
de economii decât ca societăţi de construcţie.

Aceste societăţi există şi în Franţa [1], dar se dezvol
foarte încet şi cele care există cu mare greutate îşi
procură capitalurile necesare: trebuie să ne amintim că
mai modestă casă imobilizează un capital de 5 la 6.000 fra
Ele nu pot cere dela lucrători şi nu pot cere nici de la
prumutătorii obişnuiţi de capitaluri, căci nu pot da
schimb decât o dobîndă foarte mică, dacă vor ca locuinţe
să fie ieftine. Trebuie, în acest caz, să caute împrumutător
desinteresaţi, în deosebi stabilimente filantropice, pre
sunt Casele de economie, ca în Belgia, sau case de asigu
rări sociale, ca în Germania, sau Casa de depuneri şi con
semnaţii sau Asistenţa publică, ca în Franţa.

3° Şi capitaliştii-filantropi pot ajută la construcţia de
case — fie cât sunt în viaţă, împrumutând capitalurile
fără dobîndă sau cu dobîndă mică unor *societăţi de con-
strucţie;* — fie după moarte, subt forma de *fundaţii* [1]
poate cea mai folositoare întrebuinţare pe care un om i
poate da averii sale din punct de vedere social, şi care
nu-i impune decât minimum de sacrificii. Din nefericire
e prea puţin răspândit.

4° In sfârşit *municipalităţile* şi *Statul* pot ajută la re
zolvirea problemei locuinţelor fie direct, construind case,
fie indirect, ajutând societăţile de construcţie.

Multe oraşe din Anglia. Germania, Elveţia, au pornit
pe calea aceasta. Sunt atrase în mod forţat de motivul a
rătat mai sus: dacă închid locuinţele insalubre, trebuie
să caute să le înlocuiască. Municipalităţile se pot mărgini
să dea subvenţii societăţilor pentru construcţie de case
muncitoreşti, sau mai curând, dacă nu vor să construiască

[1] In Franţa nu existau (în 1912) decât 4-500 societăţi coopera-
tive de construcţie şi toate foarte mici — peste 122 societăţi
filantropice de construcţie, dar în total de vreo 20 de ani
n'aveau mai mult de 150 milioane franci, fie capital, fie împrumut,
ceiace nu reprezintă decât suma pentru 20.000 locuinţe.

ure, pot cumpără terenuri pe cari să le închirieze cu
ndă mică unor societăţi de construcţie: vor puteà, ast-
evită acapararea proprietăţii individuale şi beneficiă
plus-valută. In Germania, felurile de intervenţie a
nicipalităţilor sunt foarte variate. Şi în Anglia, dar
se merge mult mai departe: căci îndată ce mortalita-
trece într'un cartier de un anume procent, munici-
litatea îl dărâmă şi-l înlocueşte cu case noui, pe cari le
hiriază cu preţul de cost. Numai în Londra s'au chel-
t aşa 50 milioane franci şi la 30.000 persoane li s'au
locuinţe noui. După războiu îşi propun în Anglia să
o sforţare extraordinară pentru a asigurà o locuinţă
n se cade familiilor âtâtor sute de mii de oameni cari
luptat şi chiar au murit pentru patrie [1].

V

Cheltuelile de lux.

In înţelesul obişnuit cuvântul lux înseamnă satisface-
ea unei *cerinţe de prisos.* Dar o astfel de definiţie, cu
oate că-i curentă, nu ne poate dà nici un element de a-
preciere morală, nici economică, căci, cum a spus Vol-
taire, prisosul e lucru foarte necesar. Trebuie să dorim
existe puţin prisos şi, prin urmare, puţin lux pentru toată
lumea, chiar pentru cei mai săraci. De altă parte, istoria
economică ne învaţă că nu-i nici o cerinţă, fără să excep-
tăm cele ce ne par azi ca cele mai imperioase, care să
nu fi fost considerate la origină ca de prisos. Nu poate fi
altfel: — întâi pentrucă atunci când o cerinţă e nouă,
rezultă, chiar din definiţie, că nimeni n'a simţit-o încă,

[1] Toate acestea nu pot da rezultate decât după multă vreme:
de aceea nerăbdătorii, şi sunt mulţi cari au tot dreptul să fie,
cer luarea în posesie imediată a tuturor caselor de către mu-
cipalităţi. Această soluţie revoluţionară n'ar fi avut, evident, de
efect să mărească numărul caselor! dimpotrivă! ea ar fi îngăduit
însă să adăpostească un mai mare număr de persoane împărţind
numărul odăilor pe gospodării — şi să scadă chiriile, dacă ex-
proprierea s'ar face fără îndemnizarea proprietarilor, ori dacă
ar fi făcută pe socoteala contribuabililor.

afară de cel ce simte această primă senzaţie; — al d[illegible] lea, pentrucă cere în mod necesar o muncă considerabi[illegible] pentru satisfacerea sa, tocmai în raport cu neexperien[illegible] industriei şi cu dibuirile fireşti ale începutului. Dacă un obiect care pare astăzi indispensabil, e desigur rufu[illegible] ria de corp: „a fi redus la ultima cămaşă“, e o expresie proverbială, pentru a exprimà sărăcia supremă. Totuşi, în anumite epoci, o cămaşă erà considerată ca un obiect de mare lux şi constituià un dar regal. Mii de alte o[illegible] biecte au avut acelaş istoric[1]. Dacă, deci, s'ar fi folosit lumea de doctrina ascetică, pentru a ţine în frâu orice cerinţă de lux, s'ar fi înăbuşit din germene toate cerinţele cari constitue un om civilizat, din prima fază a desvoltării sale şi am fi astăzi, încă, în condiţia strămoşilor din epoca de piatră. Luxul e floarea care conţine fructul: suprimând florile, omori toate fructele.

Aceasta nu înseamnă că la un anumit moment dat n'am puteà stabilì o anumită ierarhie a cerinţelor, dar cu condiţia să ne amintim că, în această ierarhie, este o avansare în grade, sau mai curând o transformare continuă a cerinţelor, cele calificate de prisosuri, cristalizându-se puţin câte puţin, solidificându-se în nevoi necesare — transformaţia care nu s'ar puteà oprì fără a ruinà progresul civilizaţiei. De aceia, legile cu efect de reprimare a luxului, legile sumptuarii, cum se numesc, edictate de atâtea ori în tercut, ar fi avut efecte funeste, dacă din fericire n'ar fi rămas zădarnice.

Nu s'ar puteà deci condamnà o cheltuială nici din punct de vedere moral, nici chiar economic, din singurul motiv că răspunde unei cerinţi de prisos, adică considerată în prezent ca atare, dar al cărei viitor nu se poate prevede. Ca s'o apreciem, trebuie să ne punem dintr'un alt punct de vedere: trebuie să vedem cari sunt *mijloacele* întrebuinţate pentru a satisface luxul şi dacă partea de

[1] De exemplu batista, furculiţa, paharul, care nu datează decât din secolul al XVI-lea, ceasurile, bicicletele; şi tot aşà automobilele sau aeroplanele, cari sunt lux astăzi, vor fi necesitate mâine.

vuţie şi de muncă cheltuită nu riscă să reducă partea ce trebuie rezervată altor cerinţi mai imediate. E o chestie de proporţie. Dar cum să măsurăm acest defect de proporţie?

Când e vorba de luxul privat, nu se poate face decât comparând suma cheltuită cu venitul din care a fost luată. Dar, din punct de vedere social, adevăratul criteriu nu este suma de bani cheltuită, ci cantitatea de bogăţie sau de muncă cheltuită pentru satisfacerea unei cerinţe date. Ori, trebuie să avem totdeauna prezent, în minte un îndoit fapt: — că suma de bogăţie existentă nu-i suficientă, în prezent, să satisfacă cerinţele elementare ale marei majorităţi a semenilor noştri (vezi pag. 436); — că, forţele productive, pământ, muncă şi capital, cari alimentează şi reînoesc acest rezervoriu de bogăţii, sunt limitate cantitativ. Şi atunci, apare ca o datorie foarte categorică, să nu îndreptăm spre satisfacerea unei cerinţe de prisos o prea mare parte din puterile şi bogăţiile disponibile, pentru necesităţile existenţii tuturor.

Astfel, gustul florilor, cu totul necunoscut strămoşilor şi care nu s'a propagat în Franţa decât de vre-o treizeci de ani, e, fireşte, un lux, în cel dintâi înţeles ce se dă acestui cuvânt, căci răspunde unei cerinţi de prisos. Ghiveciul cu flori pe care lucrătoarea şi-l pune pe fereastră, e incontestabil, lux, dar un lux pe atât de inofensiv pe cât de plăcut. Dar dacă pentru un banchet — sau o înmormântare — se acopere masa sau sicriul cu grămezi de flori, cari reprezintă recolta şi deci munca unui an; dacă, pentru a împodobì un salon, trebuesc orchidee din Madagascar sau Borneo, cu preţuri cari costă sute de mii de franci şi chiar vieţi de om, sau dălii albastre, desvoltate în sere, prin arderea de cărbuni mai mulţi decât ar fi trebuit ca să încălzească zece familii o iarnă întreagă — în toate aceste cazuri nu mai putem întrebuinţà cuvântul lux, ci acel de risipă, fast sau ostentaţie.

Când un om care trăeşte bine oferă prietenilor săi, sau prietenelor o masă cu o mie frs. tacâmul, morala poate să se întristeze şi familia face bine dacă-i numeşte

un consiliu judiciar; dar economia politică nu se preocupă, căci banul ieşit din punga risipitorului va fi mai bine plasat în a birtaşului. Cât despre mâncările consumate — stridii, raci, trufe, vinuri alese, — ele n'au răpit nimic din masa săracului. Se poate închipui că ar fi în stare o singură persoană să consume lucruri de o mie de franci? Nu, nici un risipitor nu se poate face căpcăun; prin masa lui, aprovizionarea naţională nu se reduce cu mai mult decât ar fi printr'un dejun de 3 fr. 50, sau chiar mai puţin. Dar dacă la sfârşitul mesei oaspeţii încep să spargă paharele, ceiace se pare erà modă la banchetele ofiţerilor ruşi, acesta-i momentul în care luxul (dar nu-i se mai cuvine acest nume) devine vătămător societăţii.

Dacă o elegantă poartă o rochie plătită 2.000 franci la croitor, societatea nu pierde nimic, dacă preţul e dat numai pentru noutatea tăieturii sau renumele croitorului, căci e probabil că nu se întrebuinţează mai multă stofă nici mai multe mâneci ca la o rochie obişnuită. Dar dacă aceiaşi doamnă pune să-i se adaoge la rochia de bal câţiva metri de dantelă, cari au cerut mai mulţi ani de lucru, desigur că lucrătoarea nu se va plânge, dar naţiunea ar suferi.

Că un lord englez cheltueşte câteva milioane pentru o galerie de tablouri, e bine (cu toate că ar fi mai bine să le dăruiască unui muzeu public): dar dacă, pentru a avea plăcerea de a oferi invitaţilor o vânătoare de cocoşi sălbateci, preface în terenuri de vânătoare pământuri care ar fi putut produce alimente pentru mai multe sute de concetăţeni şi-i condamnă astfel să se exileze; dacă întreţine o oaste de paznici care şi-ar întrebuinţà mai bine timpul arându-i pământurile decât păzindu-le, mai cu seamă într'o ţară care trebuie să-şi aducă din străinătate trei sferturi din grâu, iată un lux anti-economic. Observaţi că în toate aceste cazuri, progresul industrial sau artistic e afară din cauză.

Ce să mai spunem despre artă, cu toate realizările ei, — tablouri, obeicte de artă, mobile? Ce am spus şi despre flori: sunt un lux, desigur, dar un lux inofensiv din

punct de vedere general economic, cu toate că în zilele noastre nu-i nici un lux mai costisitor, dacă ne gândim la preţul fantastic atins, chiar în mijlocul nenorocirilor războiului, de obiectele de artă. Dar ce importă că un tablou a fost plătit cu milioane, de vreme ce aceste milioane au trecut din mâna amatorului miliardar în acea a negustorului? Şi dacă privim munca artistului, economistul nu mai are motive de protest, căci arta adevărată nu cere, în general, o muncă disproporţionată cu rezultatul. Ba dimpotrivă: un bloc de marmoră şi un foarfece, sau un metru pătrat de pânză şi câteva tuburi cu culori, cu câteva zile de lucru, sunt deajuns pentru a procurà bucurii alese şi mereu înoite tuturor generaţiilor umane. Caracteristica artei este să producă bucurii mari, cu mijloace foarte simple: ori, definiţia pe care am dat-o luxului, implică tocmai contrariul.

Există şi un lux public, acel al Statului sau al oraşelor. In genere, lumea e mai indulgentă pentru acesta şi cu drept cuvânt, căci fiind colectiv, aduce foloasele tuturor şi într'o oarecare măsură poate să facă să participe la aceste desfătări ale luxului parte a populaţiei, care nu le-ar gustà niciodată prin propriile sale mijloace. In genere, luxul public se manifestă şi sub forma de monumente al căror caracter durabil, aproape etern uneori, poate fi considerat ca aducând cu el, pentru mai curând sau mai târziu, o amortizare a cheltuielilor făcute şi nu poate fi asimilat consumaţiilor fugitive. Dar şi aici e o chestie de proporţie: măreţia palatului din Versailles nu poate face pe economist să uite că sutele de milioane ce a costat, au fost scoase cu adevărat din pâinea poporului.

Totuşi, opinia publică şi chiar numeroşi autori, departe de a crede că luxul risipeşte munca, văd în el un stimulent al muncii, întrucât biciueşte dorinţele omului, fie şi numai prin invidia ce o atâţă. Dar dacă munca ce-o creiază e întrebuinţată la rându-i ca să producă articole de lux, nu e oare o muncă a Danaidelor?

Alţii, admiţând că luxul împrăştie forţele de producţie, socot totuşi că exercită o acţiune binefăcătoare, în ce

privește repartiția, pentrucă face un fel de restituire a prisosului bogaților, sub forma de salarii pentru sărac. Dar restituirea s'ar face tot așà de bine, ba poate și mai cu folos, sub forma de plasamente (vezi mai jos).

VI

Cnntrolul consumului de către Stat.

In toate timpurile, guvernele au crezut că-i de datoria lor și au atribuția de a veghià, ca poporul să nu sufere de foamete, sau de o scumpete prea mare, sau de proasta calitate a produselor mnufacturate — precum și să limiteze sau să opreascà consumația lucrurilor pe cari le socotesc contrare binelui public.

Dimpotrivă însă, din ziua când au existat economiști ei n'au încetat să protesteze împotriva acestei intenții a legiuitorului care le-a apărut ca și mai de netolerat în consumație, adică în viața privată, decât în domeniul producției și transportului, care intră mai mult sau mai puțin în domeniul public.

Felurile de intervenție ale Statului se pot împărți în cinci categorii, în ce privește consumația:

1° Să se asigure consumatorilor *cantitatea suficientă*. Am amintit măsurile luate de guvernele de altădată în această privință, măsuri cari ar umple volume întregi. De o bucată de vreme, cum nu atât frica de foamete preocupă spiritele, cât mai ales de supra-producție, acest prim mod de intervenție părea definitiv părăsit, până când veni Războiul mondial, care-i dete o teribilă actualitate. Mobilizarea aproape a întregii populații masculine adultă, deoparte, scumpirea enormă a transporturilor, dealtă parte, datorită blocărilor reciproce, impuse de beligeranți, au provocat o lipsă de mărfuri de așà natură, încât guvernele din aproape toată Europa au trebuit să recurgă la măsura cea mai riguroasă, a *rațiunării* obligatorii și egalitare, ca să asigure populației civile un minimum de subsistență.

2° Să apere pe consumator de o *majorare a prețurilor* mărfurilor de primă necesitate, care majorare ar puteà provocà interzicerea consumației pentru clasele sărace. Această preocupare, este, evident, de acelaș ordin cu cea precedentă și, ca și aceasta, nu s'a aplicat decât la pâine și uneori la carne. Astfel, în Franța, o lege din timpul Revoluției, din 22 Iulie 1791, recunoaște municipalităților dreptul de a tarifà prețul pâinii și al cărnii. Și e curios de constatat că, cu toate viile critice ale economiștilor, această lege e încă în vigoare, după o sută douăzeci de ani împliniți! e cea mai venerabilă din toate cele ce există în arsenalul legislativ. E drept că în ce privește carnea, căzuse în desuetudine, căci carnea, fiind o marfă care are calități foarte diferite, e imposibil, dacă nu recurgem la un tarif complicat, să fixăm un preț maximal și, mai cu seamă, să împiedicăm pe măcelari de a nu trece bucăți dintr'o categorie într'alta. Uneori însă, primarii s'au servit de această lege ca o amenințare, pentru a prevenì coalițiile măcelarilor. Dar, în ce privește pâinea, legea erà destul de des aplicată: e cea mai ușoară, pâinea fiind o marfă omogenă. Și încă și brutarii au destule mijloace să eludeze tarifarea, amestecând făină de o calitate inferioară, sau punând mai multă apă sau sare în compoziție.

Dar, dela războiu încoace, tarifarea a luat o așà de mare desvoltare, că în unele țări beligerante a devenit un fel de regulă. In Franța s'a aplicat dela început alimentelor de prima necesitate: pâine, zahăr, carne congelată, apoi pe rând laptelui, untului, cartofilor, etc. Rezultatele au fost, în genere, descurajatoare: legea n'a fost observată, negustorul vânzând peste prețul fixat, în complicitate cu cumpărătorul, sau refuzând de-a vinde. Producătorul, la rândul lui, a încetat de aș aduce produsele la târg, în special untul și ouăle. A trebuit să se complecteze tarifarea printr'o măsură și mai riguroasă, *rechiziția* dela producător. Crearea de magazine municipale a dat rezultate mult mai satisfăcătoare, prețul de vânzare municipal impunându-se pe piață prin singurul efect al concurenții.

3° Să protejeze pe consumatorì împotriva *falsificării*

alimentelor. Pe când celelalte două feluri de intervenţii ale Statului cad în părăsire, acesta, dimpotrivă, în dă zi în zi o extindere tot mai mare. Motivul e îndoit: de parte progresele, într'adevăr uimitoare, ale artei falsificării, pe cari le-am mai menţionat (p. 160); de altă parte, progresele paralele în cunoaşterea legilor de igienă, adică a proprietăţii substanţelor alimentare şi a celei mai bune întrebuinţări pentru întreţinerea funcţiunilor şi energiilor noastre. In toate ţările, şi tot aşà şi în Franţa, s'au votat numeroase legi pentru represiunea fraudelor asupra vinului, untului, laptelui, zahărului, cărnii, etc. Şi, în urmă, o lege organică din 5 August 1905, a extins controlul legii asupra tuturor lucrurilor „cari servesc la alimentarea omului sau animalelor". Trebuie să se ià dela toţi negustorii, prin îngrijirea unor *Birouri de igienă*, cari trebuesc creiate în toate oraşele cu mai mult de 20.000 locuitori, probe de mărfuri, cari să se analizeze în laboratorii municipale. In cazul când se constată o falsificare, trebuie avertizat Parchetul şi procedat la numirea de experţi şi contra-experţi.

Dintre toate modurile de intervenţie ale Statului, a cesta-i acela pe care economiştii din şcoala liberală îl găsesc cel mai îndrăzneţ. Il suportă la rigoare, când e vorba de producţie sau de circulaţie, pentrucă aceasta sunt întreprinderi cari au, mai mult sau mai puţin, un caracter public. dar când e vorba de consumaţie, acest amestec al legiuitorului în domeniul vieţii private, care pune la ocazie scufia medicului, le pare tot atât de grotesc ca şi a medicului din insula Baratria, care arătà cu bagheta sa poruncitoare felurile pe cari nefericitul Sancho le puteà mâncà şi cele pe cari trebuià să le refuze.

Totuşi, cum se poate contestà că falsificarea alimentelor nu a devenit o chestie de interes public, când s'a văzut, în 1907, patru departamente din sudul Franţii răsculându-se la strigătul de: Luptă contra fraudei! sau scandalurile fabricilor de conserve din Chicago, cari au scârbit lumea întreagă? sau, în Septembrie 1908, convocarea la Geneva a unui Congres internaţional, care să se

upe de falsificarea alimentelor? Cât despre credinţa că consumator e în măsură să ştie ce consumă şi să-şi ute interesul, chiar dacă presupune că ar posedà toate noştinţele higienice, cele mai adeseori însă e în imosibilitate de a alege, mai cu seamă când face parte din lientela săracă. Putem crede că copii mici, otrăviţi cu apte prost, sunt „cei mai buni judecători ai intereselor or"?

E drept că destule asociaţii private, ligi de consumatori au cumpărători, societăţi contra falsificărilor, sindicate gricole, societăţi cooperative de consum, de cari am mai vorbit, ar puteà apărà pe consumatori, mai ales dacă ar fi învestite cu dreptul de urmărire, pe care legea franceză nu-l acordă societăţilor particulare, dar pe care legea engleză îl conferă. Dar tocmai ele au nevoie să se sprijine pe lege, iar aceasta, la rându-i, are nevoie de ele, căci e de temut că fără concursul lor legea ar rămâne neeficace.

4° Să împiedice consumarea *alimentelor vătămătoare*, oprind, dacă nu consumaţia, lucru ce ar fi mai greu şi ar atentà la libertatea individuală, dar cel puţin punerea în vânzare şi fabricarea, ceiace ar aduce un rezultat tot atât de bun.

Vânzarea alcoolului şi a băuturilor distilate e oprită în diferite ţări. Belgia, Elveţia, Franţa, dela războiu, s'au mărginit la prohibirea vânzării absintului; dar nu mai revenim la această chestie a alcoolismului, de care am vorbit mai sus. China, printr'un decret din 22 Noembrie 1906, a prohibit consumarea opiumului cu pedepse severe şi această campanie erà viu susţinută de „China jună". Va trebuì ca şi Indo-China franceză să urmeze acest exemplu, dar nu o face cu bună voie, căci opium-ul e obiectul unui monopol foarte productiv pentru guvern. Chiar şi în Franţa, consumarea acestui narcotic şi înainte de războiu, dar mai mult încă după, a luat proporţii îngrijitoare, cu toate că importul şi punerea în vânzare sunt prohibite.

5° In sfârşit, legea ar puteà să intervină nu numai pentru a apărà interesele consumatorului, ci, dimpotrivă,

pentru a-i *impune anumite datorii*, pe cari le comporta funcţia sa socială (vezi p. 642), în special pentru a apără anumite delapidări de bogăţii naturale. Se pot cita: oprirea vânătoarei şi a pescuitului, mai multe luni pe an. Mai sunt şi alte produse ,a căror punere în vânzare va fi, desigur, oprită, mai curând sau mai târziu, pentrucă consumarea lor implică acte de distrugere stupidă sau sălbatecă, cum e, de exemplu, împodobirea pălăriilor de damă cu pene de păsări: dar până acum n'au fost decât câteva Ligi particulare, cari încearcă să lupte, fără mare succes, contra acestei mode de Piei-Roşii. Aici s'ar puteà clasà legile numite *somptuarii;* foarte numeroase în trecut, ele au fost părăsite nu numai pentrucă erau în genere neeficace şi vexatorii, dar şi pentrucă, după cum am văzut (p. 654) e foarte greu şi periculos să tragem linia de nivel dela care începe luxul. Totuşi, unele impozite pe lucruri sau servicii de lux (automobile şi trăsuri în Franţa, servitori în anumite ţări), pot acţionà în parte ca nişte legi somptuarii. Şi dela războiu încoace, le-am văzut reînviind, fie sub forma oprirei importului de obiecte de lux, fie sub forma unui impozit special de 10% pentru orice articol zis de lux, a cărui enumerare, firește arbitrară, a fost făcută de o comisiune specială şi inserată în lege. Dar acest impozit provoacă atâtea reclamaţii, încât menţinerea lui e foarte îndoelnică.

CAPITOLUL II

ECONOMIA

I

Cele două înfăţişări ale economiei.

Cuvântul *economie* servă să arate două categorii de acte foarte diferite şi care n'au măcar nici un raport între ele, cu toate că în vorbirea obişnuită şi chiar în tratatele de Economie politică sunt, în genere, confundate. Ar trebuì să avem două cuvinte deosebite, dar ştiinţa economică nu-şi are încă o terminologie fixată; suntem nevoiţi să întrebuinţăm acelaşi cuvânt cu calificative deosebite.

§ 1. Economia păstrare.

E arta de a-ţi satisface nevoile, consumând cât mai puţine bogăţii, adică trăgând cel mai mare folos din produsele sau banii ce-i au la îndemână *economiştii*, în sensul propriu al acestui cuvânt. E o aplicare a principiului hedonistic, care constă, după cum ştim, în procurarea maximului de plăcere cu minimum de sacrificii.

Am mai văzut, când a fost vorba de integrarea industriei, ce importanţă crescândă ià economisirea materiilor prime şi a forţei, fie prin întrebuinţarea resturilor industriale transfomate în *sub-producte*, în uzinele de gaz, în rafinarea petrolului, în scărmănarea lânei (p. 111), fie prin recuperarea căldurii pierdute în gazele ce ies din furnalele înalte sau din coksul incandescent.

Dar această ştiinţă a economiei n'are mai puţină importanţă în consumaţie decât în producţie. Aceasta se ştie şi în viaţa familiară subt fomra modestă de economie gospodărească. O bună gospodină va ştì să-şi fiarbă mâncarea şi să-şi prepare masa cu de două ori mai puţin cărbune şi unt de cât alta, care face risipă şi va ştì, mai bine decât aceasta şi cu o mai mică sumă de bani, să prepare feluri de mâncare mai hrănitoare pentru soţ şi copii.

S'a lăudat îndestul, dela războiu încoace, calităţile oalei norvegiene, ca economie de combustibil. Şi nu numai în alimentaţie, dar şi în nevoile de orice fel, economia îşi are loc: un om econom îşi va păstrà hainele ca noui un timp de trei ori mai lung decât altul, care le va uzà într-o dată. Cutare, cu un buget modest, isbuteşte să-şi procure tot atâtea satisfacţii sau să ducă viaţa deschisă tot ca altul, care este, cum se spune, mână spartă.

Economia e cu adevărat o artă şi ca toate artele trebuie învăţată. Ar fi o mare binefacere, un mare izvor de bogăţii, dacă am putea deprinde cu ea măcar pe cele ce în special au menirea s'o aplice, pe femei. *Invăţământul menajer*, cum i se spune, ia astăzi o mare extindere mai ales în Germania. In Berlin şi în alte oraşe sunt şcoli care dau un învăţământ teoretic şi practic, în care bucătăriile înlocuesc laboratoriile. Există chiar în Germania şi în Elveţia, un învăţământ *ambulant*, cu bucătării ambulante, care se plimbă din sat în sat, ca şatrele ţiganilor.

Mai mult, nu-i vorba numai de economie în gospodărie, în casă: e vorba de economie în consumaţia naţională în sensul cel mai larg al cuvântului şi care se poate realiza în forme infinit de variate, al căror studiu a fost până acum complect neglijat, dar a căror importanţă a dovedit-o războiul.

Să cităm numai câteva exemple:

a) Aplicarea legii substituţiei în consumaţie, înlocuind produsele cele mai scumpe prin altele mai avantajoase: de exemplu ca valoare nutritivă, dacă e vorba de alimente. S'au publicat tabele de echivalenţă alimentară, care arată la cât revine gramul de azot sau cărbune, conform cu natura alimentului. Războiul a avut ca rezultat să descopere un număr enorm de surogate, nu numai ca alimente, dar chiar textile sau altele şi, fără îndoială, multe din ele sunt definitiv câştigate. Până acum popoarele întrebuinţează prost resursele teritoriului lor şi poate cel mai bun argument al sistemului protecţionist, raţional stabilit, ar fi să se educe ţările din acest punct de vedere. Profesorul Patter observă, de exemplu, că bumbacul şi grâul, produse indigene ale Statelor-Unite, ar putea înlocui cu folos alte textile sau cereale pe cari le aduc din străinătate.

b) Folosirea mai raţională şi în consumaţie, ca şi în producţie, a reziduurilor: de exemplu, resturile bucătăriei, cari până acum nu erau decât o cauză de încurcătură şi de mari cheltuieli pentru administraţia municipală, obligată să le ridice. S'a încercat întâiu să le întrebuinţeze ca îngrăşăminte, dar transportarea erà grea, apoi să le ardă şi să utilizeze căldura degajată din ardere; apoi, la urmă, în timpul războiului, lipsa de furaj, în Germania, a făcut să le utilizeze ca un aliment pentru vite, numit *melkogen*.

c) Conservarea produselor supuse stricăciunii, în special prin aplicarea procedeurilor frigorifere la transportul şi conservarea cărnii, peştelui, fructelor, laptelui, etc. Graţie tuturor acestor inveţii, se economiseşte o massă enormă de bogăţii, cari mai înainte erau pierdute.

d) Utilizarea mai economică a forţelor naturale, în special a luminii solare! Chiar cu câţiva ani înaintea războiului, această ideie, care pare aşà de bizară, apăruse în Anglia, ţară unde se suferă mai mult decât oriunde de lipsa de armonie între ziua solară şi ziua civilă. Ziua civilă, adică aceia care regulează viaţa şi afacerile, se adaptează rău zilei solare: începe prea târziu şi sfârşeşte prea târziu, ceace necesită o consumare de lumină artificială, care, totalizată pentru insulele Britanice, reprezintă o cheltuială considerabilă. Dar e destul să variem ora oficială în aşà fel, ca începând din luna April să arate ora 8 când soarele nu arată decât 7 ore, şi să obligăm astfel pe toţi cei ce au serviciu să înceapă lucrul cu o oră mai devreme [1].

[1] Totuşi dacă această reformă dă rezultate bune în oraşe, nu e acelaş lucru la ţară, unde nu se consumă deloc lumină artificială şi unde munca se orientează în mod necesar după mersul soarelui.

§ 3. Economie-prevedere.

Cuvântul economie se mai ia și în alt înțeles. Nu înseamnă, ca mai sus, numai economie de consumare, ci și consumare amânată. Omul, în loc să-și satisfacă nevoile prezente, se gândește la cele viitoare; le resimte cu aceiași intensitate, ca și când ar fi prezente, și cum spune foarte bine locuțiunea populară „pune deopate" pentru mâine sau pentru bătrânețe, sau pentru copii — să ai după ce bea. Aceasta nu-i numai economie, ci altceva, prevedere.

Economia a fost multă vreme preconizată de economiști, ca singurul izvor al bogăției, iar pentru clasa muncitoare, singurul mijloc de a-și îndreptă soarta.

Opinia publică, din contră, s'a arătat totdeauna puțin simpatică economiei; și chiar spirite superioare, ca Montesquieu de exemplu, au putut scrie: „Dacă bogații nu cheltuiesc mult, săracii mor de foame".

S'ar puteà concilià aceste două păreri, spunând că săracii trebuie să economisească, bogății să cheltuiască. Și asta se aude spunându-se des. Dar se înțelege că acest fapt, care face pentru lucrător din privație o datorie și pentru capitalist din juisare o datorie, irită pe cel dintâi. Ni se pare, dealtfel, că nici nu-i întemeiat, chiar dacă rămânem în domeniul economic, și am fi dispuși mai curând să-l intervertim.

Intr'adevăr, în ce privește mai întâi clasele cărora li se recomandă economia, economiștii și moraliștii au cam întrecut măsura. Nu vrem să spunem că acele clase nu o pot practică, căci ea-i posibil chiar pentru cel mai sărac, elasticitatea nevoilor omului e minunată, și pe cât sunt ele de extensibile la infinit, tot pe atât pot fi și restrânse. Un om care n'ar aveà venit decât pentru o jumătate de pâine pe zi, poate că s'ar puteà obișnuì să nu mănânce decât în fiecare a doua zi și deci să economisească jumătate. De altfel, am văzut cum clasele muncitoare găsesc mijlocul de a cheltuì în chip lamentabil miliarde de franci cu pahare de țuică și pipe de tutun; și nimeni nu se gândește să nege că le-ar puteà economisì dacă ar vrea și că ar face mai bine.

Dacă, totuși, ne gândim că sfaturile de economie date cu atâta morgă săracilor, nu sunt totdeauna justificate, e pentrucă oridecâte ori economia e făcută din necesar sau chiar din nevoile legitime, ea-i mai mult dăunătoare decât folositoare. E absurd să sacrifici prezentul viitorului, atunci când *sacrificiul prezentului e de natură să compromită viitorul.* Orice cheltuială particulară sau publică, menită să aducă o desvoltare fizică sau intelectuală a omului, trebuie aprobată fără să stai la gânduri, nu numai ca bună în sine, dar ca preferabilă chiar economiei. Ce altă întrebuințare mai bună poate dà omul averei, decât să-și fortifice sănătatea sau să-și desvolte inteligența? Desigur, trebuie să sfătuim abținera dela țuică și aperitive, dar banii rău întrebuințați aici și-ar găsi o întrebuințare mai bună decât la casa de economie, la măcelar, băcan, lipscan, căci trebuie să ținem seamă că alcoolicul cheltuește, nu atât din prisos, cât din strictul necesar. O alimentație întăritoare, haine bune, o locuință sănătoasă, mobilier confortabil, cărți instructive, unele recreații ca plimbări, călătorii, sporturi, concerte, mai ales educația copiilor sunt, nu numai cheltueli îngăduite, dar chiar mai recomandabile decât economia. Se poate spune chiar, că ele constitue mai puțin o cheltuială decât un *plasament*, și chiar cel mai bun, căci face să crească valoarea omului și productivitatea lui.

Să trecem acum la bogați. Sfatul de a cheltui pe care li-l dă Montesquieu și atâția alții după el, e oare justificat?

In primul rând, dacă bogatul care economisește își complectează economia prin depuneri, ceia ce se obișnuește în genere, cheltuește totuși, căci transferă altora — tocmai muncitorilor, facultatea de consumație (vezi mai jos).

Folosul social al economiei constă în formarea, prin reunirea economiilor particulare, a unei masse de capital disponibil, din care să poată luà la nevoe întreprinderile noui — utilitate care-i aceiași pentru societate ca și pentru indivizi: să previi nevoile viitoare. Dacă Franța și-a

putut păstrà onorabil rangul său de putere industrială, alături de ţări superioare prin populaţie, activitate, unelte, e mai ales datorită puterei sale de economisire.

Dacă economia e folositoare unei ţări, e o datorie pentru cei ce o pot face, fără să lase în suferinţă nevoi legitime. Ei sunt, sau cel puţin ar trebui să fie — în vechea şi puternica accepţie a acestui cuvânt — „economii“ societăţii. Dacă ei nu economisesc, cine s'o facă, căci am văzut că pentru clasa muncitorească economia individuală e cele mai de multe ori imposibilă şi chiar puţin de dorit?

Dar chiar dacă bogatul n'ar da banului o întrebuinţare productivă, dacă l'ar *tezaurizà*, în sensul cel mai strîmt al cuvântului — ipoteză care,putem s'o spunem, se mai realizează numai rare ori, — dacă ar aduce astfel prejudiţii lui şi alor săi, cel puţin nu mai aduc prejudiţii nimănui altuia. Aceste monete, pe cari le ascunde în pământ sau în casa de bani, ce sunt oare? Fiecare din ele, trebuie considerate ca un bon care dă drept posesorului să ià din totalitatea bogăţiilor existente o oarecare parte (vezi p. 276). Ori omul care economiseşte, nu face altceva decât declară că renunţă pentru moment să-şi exercite dreptul de a-şi luà partea. Foarte bine, e liber: nu face rău nimănui. Partea pe care ar fi consumat-o şi pe care o lasă, va fi consumată de alţii; iată totul [1].

Numai din punct de vedere moral, suntem în drept să judecăm cu asprime sgârcenia, căci realizează iubirea de bogăţie, sub forma cea mai grosolan materialistă, şi mai mult, scoţând din circulaţie banii, avarul se scoate şi pe

[1] In cursul războiului s'a stigmatizat de atâtea ori în gazete, ca niște răi făcători, cei ce tezaurizau aurul sau biletele de bancă. E drept că în ce privește aurul, ar fi făcut mai bine să-l depună la Banca Franţii, ca să-i mărească fondul de tezaur, sau să-i înlesnească plata în aur, în străinătate. Şi-i drept, în ce privește hârtiile, ar fi fost mai bine să le dea Statului, în schimbul bonurilor Apărării naţionale. Dar în ce privește tezaurizarea biletelor (poate vre-o zece miliarde, se spune), aduceau un foarte mare serviciu ţării, scoţând din circulaţie excesul de hârtie-monetă şi evitând astfel creşterea cererii de mărfuri, care ar fi agravat creşterea preţurilor.

dânsul, cele mai deseori, din orice funcţie socială şi trăeşte ca un egoist. Dar, din punct de vedere pur economic, un Harpagon e un personaj cu totul inofensiv.

Tezaurizarea nu-i suceptibilă să pricinuiască prejudiţii societăţii, decât în cazul când, exercitându-se asupra unor lucruri ce nu pot fi conservate, ar aveà ca urmare o adevărată distrugere de bogăţii, ca de exemplu, avarul din fabula lui Florian, care păstrà merele până se putreziau:

Când, câte unul se strică
Suspinând îl mâncà!

Cu toate acestea, spun unii, dacă bogaţii s'ar apucà să-şi economisească veniturile, dacă din spirit de penitenţă s'ar constrânge să trăiască cu pâine şi apă, ce s'ar face industria şi comerţul?

In acest caz, producţia articolelor destinate consumaţiei claselor bogate ar încetà, desigur, din lipsă de cerere, dar ar continuà producerea mărfurilor necesare consumaţiei poporului; şi, cum această producţie ar servì ca unic debuşeu pentru toate plasamentele bogaţilor, ar primì, prin urmare, un puternic stimulent: e probabil deci că aceste mărfuri ar devenì mai abundente şi ar scădeà ca preţ.

II

Condiţiile economiei.

Animalele însăşi, cel puţin unele dintre ele, al căror tip este furnica, cunosc şi practică economia sub forma de tezaurizare. Impreună cu munca şi uneori cu diviziunea muncii, e aproape singurul act economic care-i comun animalelor şi oamenilor, şi care poate deci fi calificat prin excelenţă „natural“. Şi chiar în lumea vegetală, economia, sub forma de rezerve acumulate pentru nevoile viitorului, e un fenomen foarte des.

Totuşi, nu trebuie să credem că economia se face dela sine şi spontan. Dimpotrivă, ca să se realizeze, cere un total de condiţii destul de greu de împlinit.

1° In primul rând trebuie ca munca să fie destul de productivă, ca să dea *un excedent peste nevoile vieţii*, căci dacă-i imprudent să sacrifici cerinţa viitoare pentru binele prezent, ar fi, dimpotrivă, o nebunie să sacrifici prezentul viitorului. Să te reduci să mori de foame acum, de frică să nu mori de foame la anul sau pente zece ani, ar fi o purtare vrednică de Harpagon şi tocmai acesta-i unul din caracterele cari au contribuit mai mult să facă sgârcenia ridiculă şi de dispreţuit. Am văzut (p. 662) că e contrar interesului social, ca şi celui individual, să impunem prea mari sacrificii consumării prezentului în folosul consumării viitoare.

Nu trebuie deci să economisim decât din consumaţiile cari nu-s necesare nevoilor vieţii fizice şi mintale, adică cu alte cuvinte din cerinţlee de lux: aşà încât, oricât de contradictorii ne-ar părea împerecherea acestor două cuvinte, putem spune că economia e un lux realizabil şi recomandabil numai în societăţie bogate şi la clasele bogate[1].

De aceia nici nu s'ar puteà spune, în teză generală, că economia comportă în mod necesar privaţia, abstinenţa. Această noţiune tendenţioasă este inspirată, inconştient sau nu, de dorinţa de a găsì un argument în folosul capitalului, care apare astfel ca răsplata unei abţineri îndelungate. Aceasta-i, fără îndoială, adevărat pentru economia săracului; economia constitue pentru el o operaţie foarte dureroasă şi chiar periculoasă, căci atrage amputarea unei nevoi esenţiale. Dar pentru omul care dispune de o cantitate de bogăţii supra-abundente, economia nu mai e un sacrificiu meritoriu: poate chiar devenì o necesitate, căci la urma urmelor, facultăţile oricărui om sunt limitate, fie ele chiar ale unui Gargantua. Cerinţele, ca şi dorinţele noastre, au un termen şi natura însăşi l'a fixat, provocând saturarea. (vezi p. 44).

[1] La naţiunile bogate, economia pare că variază între 10 până la 20% din venitul total. Aceasta-i proporţia la care se evaluiază economiile anuale ale Franţii: 4-5 miliarde la un venit total de 30 până la 35 miliarde.

2° Mai trebuie apoi, ca o condiţie subiectivă a celui ce economiseşte, o oarecare doză de prevedere, adică acea facultate particulară care constă în desfiinţarea unei nevoi viitoare, ca şi cum ar fi prezentă. Omul care vrea să economisească, pune în balanţă două nevoi: o nevoie *prezentă*, pe care trebuie să n'o satisfacă, de exemplu foamea care îi dă ghes, şi o nevoie *viitoare*, căreia ar vrea să-i asigure realizarea, de exemplu dorinţa de a aveà pâinea asigurată la bătrâneţe. Deoprte se simte reţinut de gândul sacrificiului. mai mult sau mai puţin considerabil, ce va trebuì să-şi impună, dar, de altă parte, e atras de avantagiul, mai mult sau mai puţin considerabil, ce-l aşteaptă dela economie. Voinţa sa oscilează între aceste două forţe antagoniste şi, după cum una din ele va fi mai puternică, se va determinà, într'un sens sau altul[1]. Să ţinem seama că nevoia prezentă e o realitate, o simţim corporal; nevoia viitoare, o pură abstracţie: o simţim numai în imaginaţie. Trebuie deci deprinderi ale spiritului, dispoziţii morale cari să ne familiarizeze cu abstracţia, şi ele nu se pot găsì decât la o stare de civilizaţie înaintată.

Ocupaţiile noastre, mai ales în societăţile moderne, educaţia, ne silesc să ne preocupăm mereu de viitor. Savanţii, cari caută să pătrundă seama timpurilor viitoare, oamenii politici, cari se îngrijesc de ziua de mâine, oameni de afaceri, lansaţi în speculaţii, simplii negustori, preocupaţi de scadenţele dela finele lunii şi de inventariul dela sfârşitul anului, cu toţii, fără să ne dăm seama, cu toate că într'un grad mai mic sau mai mare, suntem familiarizaţi cu acest necunoscut şi ţinem seama de el. Dar aceasta e o sforţare intelectuală neaccesibilă sălbatecului care n'are conştiinţă decât de nevoia care-l apasă şi care, după celebra expresie a lui Montesquieu, tae pomul din rădăcină ca să-i culeagă fructul — foarte grea chiar pentru aceia din cetăţenii noştri a căror condiţie socială şi deprinderi mintale se apropie de a camerilor primitivi

[1] Am mai semnalat un conflict psihologic analog, când a fost vorba de muncă (vezi p. 123). Vezi şi despre dobîndă, p. 539.

și cari, ca și aceștia, trăiesc clipa momentului. Sălbatic
copii, săraci, vagabonzi, cu toți și din aceleași motive
sunt neprevăzători.

3° Mai trebuie încă, drept o condiție obiectivă, o anu
mită proprietate lucrului economisit, *să poată fi conser
vat*. Dar, în starea naturală, aceasta-i o proprietate des
tul de rară. Sunt foarte puține lucruri de consum a căro
consumare să poată fi amânată, fără neajunsuri și fără
să atragă după sine deteriorarea sau chiar pierderea to
tală a lucrului. Adesea lucrurile se distrug tot atât de
iute când le pui deoparte, ca și când te-ai servi de ele.
Mobilele și stofele se decolorează, rufăria se taie și în
gălbenește în dulap; fierul se rugínește; produsele alimen
tare se strică sau se distrug de insecte; chiar vinul, după
ce câștigă, sfârșește și el prin a pierde. Grâul ascuns de
furnică — cu toate că grâul e una din bogățiile cari se
conservă mai bine și care-și datorește cu siguranță acest
tei proprietăți locul așà de minunat ce-l ocupă între toate
— nu se poate conservà mai mulți ani, fără mari îngrijiri.

De fapt, se puteà face foarte puțină economie, din
lipsă de un obiect propriu pentru așà ceva, până în ziua
când s'a întrebuințat moneta sau cel puțin metalele pre
țioase ca acumulatoare de valori. Atunci numai s'a creiat
economia, conținând ca putere toate minunatele desvol
tări pe cari le-a luat de atunci încoace. Aurul și argin
tul sunt, după cum am văzut, aproape singurele corpuri
inalterabile: e drept că nu sunt, propriu zis, obiecte de
consum, dar puțin importă, pentrucă pot fi schimbate
oricând în astfel de obiecte. Prin urmare, cel ce vrea să
economisească, în loc să caute să conserve obiecte ce se
pot deteriorà, le schimbă în monetă, păstrează această mo
netă la loc sigur, și după o bucată de vreme, cât va vol
de lungă, el sau nepoții lui, pot să schimbe această monetă
în felul de bogăție ce va vrea. Când se descoperă astăzi
vre-o comoară îngropată de veacuri, înseamnă o consu
mare *amânată* în toată această vreme și care se realizează
acum spre folosul fericitului descoperitor.

Dealtfel, decând s'a inventat creditul economic a gă-

it un instrument și mai minunat decât moneta. Iată un
ndivid care dispune de o bogăție de 1000 franci sub o
ormă oarecare: ar puteà s'o consume, dar preferă să-i
mâne consumarea. Declară deci că nu vrea să facă uz,
momentan, de dreptul său de consumație și pune să-l în-
crie în Cartea Mare a societății, pentru suma de 1000 fr.
Și după o trecere de vreme, el sau vre-unul din străne-
poți, vor aveà dreptul să-și scoată din massa de bogății,
atunci existente, nu bogăția pe care o lăsase și care de
atunci a fost de mult consumată de alții, ci echivalen-
tul ei.

4° In sfârșit, mai trebuesc *instrumente*, instituții, ca să
realizeze și să ușureze economia — de n'ar fi decât un
hambar pentru grâu, o pivniță pentru vin, o pungă pen-
tru monetă. Aceasta va formà obiectul capitolului ur-
mător.

III

Instituțiile menite să înlesnească economia.

Există în toate țările civilizate instituții variate și in-
genioase menite să înlesnească economia.

1° Cele mai cunoscute sunt *cassele de economie* pro-
priu zise. Sunt stabilimente menite să ușureze economi-
sirea, însărcinându-se cu păstrarea sumelor economisite.
Ele aduc depunătorului serviciul că-i pun în siguranță
economia, păzind-o de hoți și poate, mai mult încă, de el
însuși.

Intr'adevăr, cel mai bun mijloc pentru a salvà econo-
mia la început, e să o iei din mâinile posesorului, ca să-l
împiedici de a cedà prea ușor dorinții de a cheltuì. Puș-
culița cunoscută așà de bine de copii, sub forma unui vas
de pământ în care arunci printr'o mică crăpătură mone-
tele, e o aplicare ingenioasă a aceste idei. Ca să pui mâna
pe monetă, trebuie să spargi vasul și cu toate că nu-i
greu, se crede că această piedecă așà de fragilă va fi to-

tuşi suficientă să-ţi dea timpul să gândeşti şi să permiţi copilului să se înarmeze împotriva tentaţiei [1].

Cassa de economie nu-i decât o puşculiţă perfecţionată. Micile sume depuse în acest stabiliment, stau, desigur, la dispoziţia depunătorului: totuşi nu mai sunt nici în mâna, nici în buzunarul lui şi, ca să le recapete, trebuie oarecari formalităţi şi în orice caz, ceva mai mult timp decât trebuie ca să strice puşculiţa. Şi, mai mult încă, o puşculiţă în care banii fructifică.

Căci, ca să încurajeze economisirea, aceaste casse asigură depunătorului o mică dobîndă. Dar această dobîndă nu trebuie socotită decât ca un fel de primă, de stimulent pentru economisire, şi nu trebuie să fie prea mare. Rolul cassei de economie nu-i, într'adevăr, să slujească drept instituţie de plasare [2]. E făcut să îngădue oamenilor să-şi constitue oarecari avansuri, sau chiar să-şi formeze un mic capital: dar, odată capitalul constituit, dacă depunătorii vor să-l plaseze, adică să-l valorifice, n'au decât să-l retragă: rolul cassei de economie e sfârşit — şi alte instituţii (studiate mai sus sub numele de instituţii de credit, bănci, credit funciar, etc.) au menirea să se ocupe cu aşà ceva [3].

2° *Societăţile mutuale de prevedere*, sunt formate de persoane cari depun o cotizaţie lunară, pentru constituirea unui capital, şi după o bucată de vreme — de exemplu douăzeci de ani — îşi împart capitalul astfel acumulat, sau, mai de obiceiu, îşi împart numai veniturile; dar,

[1] Acest procedeu copilăresc mai e întrebuinţat în unele ţări. Dela 1906, Casa de economie din Paris, ca să stimuleze spiritul de economie pune la dispoziţia oricărui titular al unui livret, a cărui valoare e de cel puţin zece franci, o mică lădiţă de economie, pe care i-o împrumută gratuit şi care nu poate fi deschisă decât de casierul Casei de Economie. In patru ani s'au prezentat peste 2.300 lădiţe ca să fie deschise.

[2] Deaceia legea foarte cuminte limitează suma depunerilor pentru fiecare depunător.

[3] Casele de economie nu erau altădată decât instituţii cu un caracter privat sau fundaţiuni municipale, dar în cele mai multe ţări există astăzi (în Franţa dela 1875) o *Cassă de economie de Stat*, care are drept sucursale toate birourile poştale. Dar cassele de economie. chiar particulare, n'au dreptul să întrebuinţeze cum vor depozitele ce primesc. Legea obligă să le plaseze

pre deosebire de societăţile de asigurare, nu-şi iau nici n angajament relativ la suma plăţilor viitoare.

Cum se face că oamenii pot să strângă mai mult când e asociază, decât când stau izolaţi? In primul rând, pentrucă regula cotizaţiei lunare le face din economie o obligaţie şi o deprindere. Apoi, pentrucă poate mai bine decât un singur individ, să utilizeze puterea deosebită a dobînzilor compuse. In sfârşit, pentrucă cea mai mare parte din aceste societăţi fac să beneficieze supravieţuitorii din cotizaţiile depuse de cei decedaţi mai înainte (aşà de exemplu societatea *Prevăzătorii Viitorului*, care este cea mai cunoscută) şi ceiace, în fond, e un fel de a exploată moartea cuiva, sau cel puţin a specula asupra ei, ceiace se numeà altădată *tontines*. Când aceste trei cauze lucrează simultan şi-şi cumulează efectele, se ajunge la rezultate surprinzătoare, ca fructificare a economiei.

3° Băncile populare, sau *societăţile mutuale de credit* — cu toate că sunt mai cu seamă bănci propriu zis de depuneri şi scont, ca să împrumute pe meseriaşi şi debitanţi — funcţionează şi ca nişte casse de economie şi casse de împrumut; s'au numit chiar „casse de economie perfecţionate". Acesta e mai cu seamă caracterul băncilor populare germane, tipul Schulze Delitzsch.

4° *Societăţile cooperative de consum* — cu toate că

în rente de Stat. Totuşi, nu trebuie să credem că Statul îşi asumă răspunderea rambursărilor. Pentru Cassa Naţională. firește; dar pentru cassele particulare, nu: lor le incumbă această răspundere. Sunt deci nevoite, când contul curent nu mai ajunge să facă faţă cererilor de rambursare, să-şi vândă titlurile de rentă asupra Statului, ca să-şi procure banii necesari pentru rambursare.

In cazuri de panică: căci cassele de economie, ca să poată rambursà miliardele cari le-ar fi reclamate, ar fi nevoite să-şi vândă toate titurile de rentă, ceiace ar prăbuşi cursul fondurilor publice. Pericolul e aşà de real, încât a fost prevăzut de lege: ca să se ferească casele de economie — şi indirect şi Statul — de acest pericol, legea a stabili clauza numită de *salvare*, care dă voie casselor să nu ramburseze decât în sume de 50 franci la fiecare cincisprezece zile. A fost pusă în vigoare la începutul războiului, dar a putut fi suprimată în 1916.

89621.—Biblioteca Universitară, IV.

după nume vizează mai mult consumul decât economia — funcţionează şi ca instrumente de economie, suprimând obstacolul care face economia aşà de grea şi care pare totuşi, inerent oricărei economii, anume abstinenţa, privaţia.

Ele isbutesc să rezolve această problemă, ce s'ar fi putut crede insolubilă şi să creieze, cum s'a spus foarte bine „economia automată", cu ajutorul unui mecanism pe cât de simplu, pe atât de ingenios, şi pe care l'am mai explicat (p. 648). Mărfurile cumpărate cu preţ de en-gros, sunt revândute de societate fiecărui membru pe preţ de detaliu şi beneficiul realizat din cumpărături e trecut în contul său, ca să-i fie redat la sfârşitul anului, sau să fie conservat în depozit, în numele lui.

Dacă, prin urmare, o familie de muncitori îşi face toate cumpărăturile, să zicem de 1000 franci, într'un magazin cooperativ şi dacă acesta realizează un beneficiu de 10%, la sfârşitul anului va fi realizat o economie de 100 franci, *care n'a costat-o nimic*, adică n'a constrâns-o să-şi reducă cu nimic consumaţia. Va fi consumat tot ca altădată; a avut marfă de o calitte mai bună; nu a plătit-o mai scump decât la băcanul din colţ şi pe lângă asta, a făcut şi o economie — şi economia e cu atât mai mare, cu cât a cumpărat mai mult! aşà încât s'a putut spune, sub o formă spiritualo-paradoxală, că s'a găsit mijlocul de a economisi cheltuind. Totuşi, avantajul de a uşură economia individuală, ca şi acel de a cumpărà ieftin, nu-s decât o parte accesorie a cooperaţiei, al cărui program e mult mai ambiţios.

5 ° *Asigurarea* poate fi considerată ca un fel de economie. Economia ia aci forma unei mici *prime* plătită de fiecare din asiguraţi.

Totuşi nu ar trebui să-i exagerăm calităţile: spre deosebire de economie ea nu implică o creştere a bogăţiilor, asigurarea împiedică numai sărăcirea — şi încă numai pentru individ, căci e limpede că asigurarea nu poate împiedeca distrugerea averii cuiva: casa incendiată, arde; corabia scufundată e pierdută, capul familiei e mort, deci

pentru *societate* pierderea e definitivă, pentru *individ* însă asigurarea poate face această pierdere inofensivă, reducând-o la un sacrificiu neînsemnat.

IV

Plasamentul.

Acest capital ar părea mai la locul lui în partea Economiei Politice care priveşte producţia, pentrucă a-şi plasà banii nu înseamnă să-i sustragi consumaţiei pentru a-i face să valoreze într'o intreprindere productivă.

Da în ceia ce priveşte pe acela care plasează banii, trebue să observăm însă că aceşti bani sunt totuşi consumaţi.

In loc să întrbuinţeze banii pentru satisfacerea nevoilor sale prezente sau viitoare, capitalistul îi transferă altora, ca aceştia să-i consume în mod reproductiv. Fiindcă, nu face aceasta din spirit de filantropie: urmăreşte un câştig, dar cu toate că altruismul lui e inconştient, rezultatele sunt aceleaşi ca şi când ar fi voit. Cum spune Stuart Mill într'o formulă într'adevăr sugestivă: „Eşti folositor muncitorilor nu numai prin bogăţia ce o consumi, dar şi prin bogăţia *pe care n'o consumi tu însu-ţi*".

Că orice plasament implică o consumaţie oarecare, improductivă ori reproductivă, e evident. Ce poate face cel care se împrumută — Stat, Companie, ori simplu particular — cu banii împrumutaţi decât să-i cheltuiască. Dacă ar fi vrut a-i strânge în casa de bani, e limpede ca nu s'ar fi împrumutat.

Dar prejudecata, pe care am văzut-o aşa de severă împotriva tezaurizării, există chiar contra acelui care-i plasează banii. Se crede că omul care strânge titluri de rentă sau valori mobiliare oarecare în portofoliu său, tezaurizează în adevăr, adică retrage din banii din circulaţie şi nu se vede că aceşti bani sunt cheltuiţi de capitalist, cu această singură diferenţă că-s cheltuiţi de cei ce se împrumută. E devărat, în timp ce banii cheltuiţi sunt, în general, pe piaţă şi prin urmare în profitul vecinilor imediaţi, din contră, banii plasaţi aleargă în lume, făcând să

muncească lucrători pe alte pământuri şi sub alte ceruri, poate Chinezi, pentru a construi drumurile de fier din Asia, sau Cafrii în minele de aur din Transvaal. Intr'un cuvânt, plasamentul poate deveni o formă de absenteism a capitalurilor şi atunci se pune marea chestie a plasamentelor în străinătate, care dă naştere unor vii polemici, dar am expus'o cu ocazia schimbului internaţional (II, p. 143-157 Cursul).

Plasamentul nu se făceà altădată decât prin cumpărări de terenuri. Erà foarte greu să se facă sub forma de capitaluri şi aproape chiar imposibil, din două motive:

1° Pentrucă *nu erau mijloace de plasare.* Intr'o vreme când împrumutul cu dobîndă erà interzis, sau cel puţin nu se puteà face decât indirect, când principalii împrumutători, cari sunt marile societăţi pe acţiuni şi Statele moderne, nu existau încă, când nici casele nu se dădeau cu chirie, fiecare având pe a sa — n'ai fi ştiut cum să-ţi plasezi banii. Nu rămâneà decât tezaurizarea. Aşà se mai face încă în ţările din Orient, pentrucă aceleaşi două cauze cari împiedecau odinioară plasarea — adică: prohibirea dobînzii ca o camătă şi mai ales frica de spoliare — s'au menţinut încă [1].

Astăzi, obstacolul acesta a fost înlăturat. Epoca noastră oferă celor ce vor să facă plasamente, mii de resurse necunoscute părinţilor noştri. In 1815 nu erau decât *cinci* valori cotate la Bursa din Paris; în 1869 număram 402; astăzi sunt peste 1.200, fără să mai socotim sute altele cotate în judeţe sau la Bursele din străinătate.

In tot cazul, de aci vine extraordinara mişcare de mici capitalişti. Pământul, ori cât ar fi de îmbucătăţit, nu se pretează la o împărţire dusă atât de departe ca plasarea banilor. Numai în ce priveşte renta asupra Statului fran-

[1] Guvernatorul Egiptului, lord Cromer, într'un raport din 1907, cità acest fapt al unui şeic de sat, care, după ce cumpărase peşin o proprietate de 25.000 lire sterline (630.000 franci), se întoarse la o jumătate oră după iscălirea contractului, cu un şir de catâri, cari purtau pe spinare suma, pe care o desgropase din grădină.

cez, numărul celor ce aveau vre-un titlu de rentă se evaluà înaintea războiului la peste 2 milioane: ce va fi după!

Poate că unii ar fi chiar de părere că aceste plasamente sunt prea ispititoare! căci înlesnesc prea mult acel fel de existenţă care constă în a trăi ca rentier şi de care n'ar trebui să se facă abuz, cu toate că l'am justificat într'o oare care măsură. Dacă oamenii n'ar aveà atâtea ocazii să-şi plaseze banii, ar fi nevoiţi, sau cel puţin stimulaţi, să-i valorifice singuri, făcându-se industriaşi, comercianţi sau agricultori.

2° O altă cauză care se arată în genere ca explicând uşurinţa şi mulţimea plasamentelor în zilele noastre, este *siguranţa.* Nu credem că-i prea exactă, căci dacă-i adevărat că astăzi, în urma progresului legislaţiei şi a moravurilor, capitalistul împrumutător nu mai este expus la pericole brutale, la hoţii particulare sau publice, ca în vremurile trecute, se poate spune, totuşi, de altă parte, că riscurile au crescut pe măsură ce locul plasamentelor e mai depărtat, împrumutatul mai necunoscut, întreprinderea chiar mai aventuroasă. Nu s'ar puteà, desigur, compară cu siguranţa plasamentului părinţilor noştrii pe moşia vecinului, garantat printr'o bună ipotecă, cu cutare sau cutare plasament actual, pe fabricarea ţigărilor sau a aerului lichid, şi aceasta în ţări pe care capitalistul nici nu ştie adesea unde să le caute pe harta globului. Nimic nu ne permite iarăşi să afirmăm că respectul şi dreptul internaţional nu asigură nici un fel de sancţiuni.

Dar am fi pe calea cea dreaptă dacă am lua cuvântul siguranţă într'un sens mai diferit, şi anume în sensul că ne pune la adăpost de revoluţii, de război, chiar de urmările fiscului, prin mobilitatea, aproape ubiquitatea capitalului, prin uşurinţa cu care se încasează veniturile or unde, prin repeziciunea cu care îţi poţi retrage capitalul la nevoie — într'un cuvânt prin *independenţa* lui; aceasta-i cauza care a adus părăsirea plasamentelor în moşii, în schimbul plasamentelor „în portofoliu" [1].

[1] Aceasta nu mai e adevărat dela război încoace, căci plasa-

CAPITOLUL III

DACĂ PRODUCȚIA VA PUTEA ÎNDESTULA CONSUMAȚIA

I

Despre suprapopulație. — Legile lui Malthus.

Chestiile relative la populație constitue o știință distinctă de Economia Politică, care se numește *Demografie*; cu toate astea vine în atingere cu Economia politică printr'un mare număr de puncte și chiar cele mai mari legi clasice ale Economiei Politice, cum sunt cele ale rentei funciare sau ale salariilor, se găsesc în relații așà de strânse cu legile populației, încât nu li se poate refuzà acestora un loc într'un curs de Economie politică, loc care se poate găsi, după placul autorilor, în oricare parte a economiei politice, în producție ca ș'in repartiție sau consumație.

Totuși, dacă se admite că demografia a avut drept punct de plecare legile lui Malthus, atunci, în cartea consumației și într'un capitol final își găsește în mod logic și istoric locul, căci sunt născute, în creerul autorului lor, din această preocupare: pământul va fi deajuns să hrănească pe locuitorii săi? Este deci o chestie de echilibru între consumație și producție.

Ori ce om venind pe lume aduce o gură — și două brațe, e adevărat — dar gura începe să funcționeze îndată, pe când brațele nu vor începe să funcționeze decât în cincisprzece sau douăzeci de ani. Astfel, în ordinea naturală a lucrurilor, consumația întrece cu mult producția. Și asta nu-i totul, căci am văzut că economiștii se tem ca producția, cel puțin aceia a alimentelor, să nu fie

mentele pe moșii au căpătat iarăși importanță în ochii capitaliștilor. cari se tem de o depreciere a banului și cred că-i mai sigur să-și schimbe hârtiile pe moșii — ba chiar pe bonuri neproductive, ca obiecte de artă sau pietre prețioase.

limitată în viitor prin legea venitului neproporțional (vezi pp. 88-89). Și de atunci, se pune chestia înscrisă în fruntea acestui capitol.

Aceste temeri au fost exprimate cu o putere particulară, e mai mult de un veac, de economistul englez, Malthus. Intr'o formulă, care a avut o celebritate prodigioasă, afirmase *că orice populație tinde să crească după o progresie geometrică, pe când mijloacele de subsistență nu puteau crește decât într'o progresie aritmetică.* Exprima creșterea populației printr'o progresie geometrică a cărei rație este 2, cum spun matematicienii, adică cifrele merg îndoindu-se și creșterea subzistențelor prin progresia aritmetică cea mai simplă, cea în care rația este 1 și care nu-i alta decât aceia a numerilor întregi. Inscria astfel cele două rânduri de cifre:

Progresia populației: 1. 2. 4. 8. 16. 32. 64. 128. 256.
Progresia producției: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

Malthus evalua la 25 ani perioada de timp care trebuià să se scurgă, în mediu, între acești doi termeni consecutivi ai progresiei sale. Da aci rezulta că, la sfârșitul celor două secole, populația, dacă desvoltarea ei erà liberă, ar fi în privința mijloacelor de subsistență, cum e 256 față de 9, peste trei secole, cum e 4.096 față de 13 și după câteva mii de ani diferența ar întrece orice număr imaginabil.

Dar cum, de fapt, e imposibil ca numărul oamenilor să întreacă cantitatea subzistențelor necesare pentru a-i face să trăiască, rezultă că la fiecare etapă a seriei duble termenul de sus va fi, în mod forțat, limitat de cel de jos — ceia ce înseamnă că întregul excedent al populației va fi suprimat din lipsă de subzistențe.

Trebuie să observăm că Malthus nu-și exprimà temerile sale pentru un viitor prea depărtat: după el, această tendință a populației se exercità în prezent ca și în trecut și în orice moment. Și echilibrul nu s'a menținut decât printr'un fel de curățire regulată a speciei umane, prin războaie, epidemii, foamete, mizerie, prostituție și

alte flagele grozave, dar care, din acest nou punct de vedere, îi apăreau ca niște adevărate legi providențiale.

Totuși, viitorul ar puteà fi mai puțin întunecos, dacă oamenii ar aveà cumințenia să substitue obstacolelor *represive*, obstacole *preventive*, limitând ei înșăși, prin propria lor voință, creșterea populației. Malthus îi sfătuià, în acest scop, să nu se însoare decât când vor aveà destule mijloace pentru a-și întreține copii. El numià aceasta constângerea morală *(moral restraint)*: „morală" în sensul că nu admiteà, ca o atenuare a acestei severe datorii, recurgerea la căsătoriile nelegitime, sau la prostituție, tot morală, dar nu *legală*, în sensul că el n'a voit nici odată ca legea să interzică căsătoria acelor cari nu puteau dovedì un anumit venit, cum s'a făcut de fapt, până la o dată recentă, în unele State din Germania.

A trecut un secol dela publicarea acestei celebre doctrine și până acum n'a justificat prevederile pesimiste ale lui Malthus. Se pare chiar, la prima vedere, că experiența a dat cea mai complectă desmințire și uneia și celeilalte din cele două faimoase progresii.

Intr'adevăr, cu privire la progresia subzistențelor, vedem peste tot o creștere a bogăție mai mare decât creșterea populației, și aceasta nu numai în țările noui ca Statele-Unite, dar și în țările bătrâne, ca Franța. Inaintea războiului, piețele erau pline de produse industriale și agricole, în așà măsură, încât Statele puneau bariere vamale ca să se apere de ceiace numeau inundarea produselor străine, așà încât preocuparea de ieri, mai curând inversă aceleia a lui Malthus, erà aceasta — cum să găsim suficiente debușeuri pentru producție?

In ce privește progresia prea repede a oamenilor, desmințirea pare încă și mai izbitoare. Căci încetinirea natalității e așà de repede, nu numai în Franța, dar în toate țările cari o urmează pe această cale, încât a devenit un subiect de preocupare pentru toți oamenii cari se îngrijesc de viitorul țării lor. Și aici ordinea preocupărilor e intervertită: ce să facem ca să urcăm natalitatea, care-i în scădere?

Și, cu toate acestea, constatarea acestor fapte nu implică deloc, cum se repetă continuu, că legile lui Malthus sunt greșite. Care din două ar fi?

E oare cea exprimată de progresia geometrică a populației? I s'ar puteà reproșà mai curând că nu-i decât o banalitate: e incontestabil că generația este, chiar prin definiție, „multiplicare", și că, lăsată în voie, ar întrece la infinit posiblitățile producției agricole și chiar industriale. Faptele, departe de a o desmințì, o confirmă. In ajunul războiului, Europa ajunsese la cifra de 460 milioane locuitori, așà că populația ei se întreise, în decurs de un secol, și cu toată scăderea enormă a procentului natalității, continuà să crească cu 5 până la 6 milioane de suflete pe fiecare an, ceiace ar fi deajuns ca să se dubleze în 60 ani — adică să ajungă la 600 milioane de locuitori în 1980 și 1.800 în anul 2040!

Să fie atunci legea malthusiană, a progresiei alimentării? Dar i s'ar puteà reproșà mai curând că-i prea optimistă. Această progresie aritmetică întrece posibilitățile. Dacă se consideră producția pe care o aveau în special în vedere Malthus și Ricardo, aceia a pâinii, se pare că ea se apropie de limita maximă. Intr'adevăr, populația de rasă albă—cea a mâncătorilor de pâine — care pe vremea lui Malthus, adică ceva mai mult de un secol, nu treceà de 200 milioane locuitori, astăzi trece peste cifra de 650 milioane: deci e mai mult decât întreită, pe când, în acelaș timp, producția abià s'a îndoit. Firește, mai există pe glob vaste întinderi pe pământ, proprii culturii grâului și, de altă parte, produsul terenurilor cultivate poate să mai crească mult în țările noui și chiar în Franța. Totuși, se pare că nici unul nici altul din aceste două motive albe, cu toată universala micșorare a natalității — și ce-ar mai fi fost dacă natalitatea ar fi rămas la vechiul procent! E drept că „omul nu trăește numi cu pâine". Dimpotrivă, mănâncă din ce în ce mai puțin și, pe măsură ce producția se diversifică, înlocuește pâinea cu mii de alimente deosebite — așà că, dacă limita va fi atinsă în

curând pentru fiecare aliment considerat în parte, se pare că poate fi mereu îndepărtată prin înscrierea de noui alimente pe lista de mâncare: dar e o simplă iluzie, căci toate alimentele cunoscute şi imaginabile sunt formate din aceleaşi materiale, un mic număr de corpuri simple, cari sunt în cantitate limitată.

II

Depopularea. — Masuri propuse în vederea ridicării natalităţii.

S'au căutat alte legi ale populaţiei, în locul aceleia a lui Malthus. Paul Leroy-Beaulieu spuneà că adevărata lege a populaţiei este: natalitatea *variază în raport invers cu gradul de civilizaţie*, înţelegând prin civilizaţie, desvoltarea traiului bun, instrucţiei, a ideilor democratice şi noui"[1]. Legea, aşà formulată, ar fi cam prea măgulitoare pentru Franţa; sunt ţări nu mai puţin înaintate, ca Franţa, în privinţa instrucţiei generale şi a bunului trai, şi a căror natalitte·e, totuşi, destul de urcată (Statele Scandinave, Germania, Olanda, etc.).

Totuşi, această teză se poate sprijini pe anume fapte:

1° Natalitatea e mai slabă în clasele bogate decât în cele sărace. Se înţelege că la cele dintâi, lupta unei multimi de nevoi de lux, vine să împiedice nevoia generică care, la sărac, e aproape singură existentă împreună cu aceia a alimentaţiei. Suntem deci autorizaţi să conchidem că natalitatea se va restrânge în fiecare clasă, pe măsură ce fiecare se va ridicà spre bună-stare şi, pentru popoare, pe măsură ce vor progresà ca trai bun. Şi faptele confirmă tocmai aceasta, căci pe măsură ce salariile cresc, clasa muncitoare începe a deveni şi dânsa neo-malthusiană. Şi legea se verifică tot atât de bine la popoare, ca şi la clase: ţările în care natalitatea e maximă, sunt ţările balcanice şi Europa semi-asiatică[2].

[1] *Traité d'Économie Politique*, vo'. IV, p. 672, şi în numeroase articole din *Économiste français*.

[2] Totuşi, puternica natalitate a ţărilor sărace sau a claselor

2° Celelalte condiţii fiind egale, natalitatea pare că scade mai repede în ţările cele mai democratizate. In Statele-Unite şi Australia, natalitatea scade aproape tot atât de repede ca şi în Franţa. S'a încercat o explicare prin posibilităţile de înălţare pe care un astfel de regim îl deschide fiecărui individ, dar pe cari sarcinile familiare ar tinde să le contrarieze: Dumont îi dă un nume pitoresc: *legea capilarităţii*[1]. Imaginea e mai mult ingenioasă decât clară, dar se poate dà o explicare mai simplă, spunând că regimul democratic, prin calităţile ca şi prin defectele sale — prin generalizarea instrucţiunii şi a bunei stări, prin desvoltarea funcţionarismului şi feminismului, prin extincţia proletariatului (cuvântul, după cum se ştie, prin origina sa etimologică, înseamnă: clasa care face copii) — creiază un ansamblu de condiţii puţin favorabile familii numeroase.

Se poate, deci, conchide că specia umană e astăzi mai mult decât asigurată, cu privire la o înmulţire exagerată; dimpotrivă, se caută astăzi — nu numai în Franţa, dar şi în alte ţări — mijloacele de a stimula creşterea populaţiei, sau, cel puţin, de a face să dispară obstacolele ce o împiedică. Leacurile propuse în această privinţă sunt nenumărate: — prime pentru procrearea copiilor, suplimente de leafă pentru funcţionarii cu familie numeroasă, reducerea costului vieţii prin desfiinţarea taxelor protectoare, prin înlesniri de locuinţă, reforma legilor de succesiune[2], simplificarea formalităţilor căsătoriei, impozite asupra celibatarilor, scutirea sau agravarea serviciului militar. Dar, din toate aceste leacuri, singur cel dintâi, adică acordarea unor prime însemnate de fiecare copil, începând dela al treilea, ar puteà fi eficace; poate că ar

sărace, nu implică, în mod necesar, o puternică creştere a populaţiei, odată ce sărăcia are drept consecinţă şi o puternică creştere a mortalităţii, mai cu seamă a mortalităţii infantile.

[1] Arsène Dumont: *Dépopulation et civilisation*.

[2] Acest mijloc e cel ce a fost mai des preconizat. Se ştie că Romanii se serviseră de el pentru remedierea aceluiaşi rău şi, mai ales, a celibatului, luând dreptul de moştenire în total sau în parte celor ce erau *caelibes sau orbi*. Şi cu toate că se spune

fi îndeajuns să împace interesul individual şi cel naţional, care aici sunt în conflict[1].

Nu încape îndoială că, dacă copilul ar aduce câştig, în loc să coste, ar fi cele mai de multe ori binevenit. Pentru a slăbi ceiace poate fi prea jignitor în cuvântul de „primă", care te face să te gândeşti mai mult la creşterea vitelor, ar trebui să-l înlocuim cu acel de „bursă" sau „alocaţie", cu care lumea e acum obişnuită şi care ar implică numai rambursarea de către Stat a cheltuielilor de întreţinere a copilului. Ar părea preferabil ca această alocaţie să fie dată tuturor familiilor, fără deosebire de avere, pentru a accentuà caracterul de datorie naţională şi a îndepărtà pe cel de asistenţă: aceasta cu atât mai mult cu cât, tocmai în clasa burgheză, malthusianismul e mai practic şi tocmai acì ar fi dorit o ridicare a natalităţii. Dar, de altă parte, trebuie să observăm că prima ar fi neeficace şi, prin urmare risipită, dacă ar fi atribuit clasei bogată ori măcar cu stare, afară de cazul când am alocà prime proporţionale cu averea familiilor, ceiace ar părea, cu drept, ceva scandalos. Mai mult încă: această clasă e relativ puţin numeroasă şi numai din massă poate venì o creştere simţitoare a populaţiei.

Nu vedem o obiecţie hotărîtoare contra unei astfel de măsuri. — S'ar puteà spune că ar fi o prea grea sarcină pentru buget, mai ales din ziua când acest buget va fi extrem de încărcat? Dar nu va fi o sarcină decât dacă experienţa reuşeşte — şi, în acest caz, n'am aveà ce regretà. S'a observat că Franţa cheltuià, sau va fi în curând nevoită să cheltuiască, 200 milioane şi mai bine pentru întreţinerea bătrânilor şi invalizilor; şi că această sumă ar găsì o mai bună întrebuinţare, din punct de vedere economic şi naţional, dacă nu din cel umanitar, crescând copii, decât întreţinând invalizi.

S'a exprimat şi teama ca nu cumva acţiunea primei să se exercite mai cu seamă asupra părţii celei mai sărace din populaţie şi să nu rezulte o selecţie de-andoasele: înmulţirea s'ar face numai de către „cei mai puţini apţi" şi ar înăbuşì încetul cu încetul elita. Legile numite Eugenice au un ideal cu totul opus! Dar teama aceasta este exagerată: copii unei familii sărace, chiar presupunând că părinţii au fost nişte inapţi, nişte naufragiaţi ai vieţii, nu sunt meniţi, prin ereditate, la soarta părinţilor — cel puţin dacă se admite legea biologică că: „caracterele câştigate" nu se transmit prin ereditate. Va fi deci o chestie de educaţie. Fără îndoială că, dacă copiii „născuţi din primă" ar fi părăsiţi în mediul lor familiar şi social, ar fi de temut să nu devină nişte recruţi pentru societate. Desigur, Statul, care i-a chemat la viaţă, va trebuì să aibă grijă de ei. Neapărat, va fi — dacă scopul e atins — una din marile probleme de Educaţie naţională.

Cari vor fi consecinţele războiului actual, în ce priveşte mişcarea populaţiei? Până în prezent a determinat o enormă scădere a natalităţii în toate ţările beligerante şi chiar şi în cele neutre. Se crede, în genere, că această scădere e trecătoare şi că, după război, se va vedeà, dimpotivă, o mare întărire a natalităţii. Dar această părere nu se întemeiază pe altceva decât pe o credinţă finalistă în puterile curative ale naturii, în cicatrizarea spontană a organismelor sociale şi alte concepţii fără valoare ştiinţifică. Statisticele războaielor trecute nu ne autorizà de-

de obicei că „legile caducari", cum se numiau, n'au dat nici un rezultat. În definitiv, nu se ştie nimic. Vezi cartea *Population*, de d. Secrétan.

In Franţa s'au produs felurite sisteme ingenioase, în special de a acordà fiecăruia moştenitor atâtea părţi, câţi copii are.

Şcoala lui Le Play acuză mai ales legea împărţirii egale, pentru că crede că părintele îşi suprimă copii ca să evite această împărţire, şi ar vrea să restabilească libertatea de a lăsà moştenire sau măcar să mărească cîtul disponibil. Totuşi aceiaşi lege a împărţirii egale există în alte ţări, cari au păstrat o foarte puternică natalitate.

[1] Nu vom merge până acolo însă, să spunem ca profesorul Richet, într'un raport către Academia de Medicină: „Numărul naşterilor va fi cel pe care-l voiţi: fixaţi cantitatea alocaţiei şi prin aceasta veţi fi fixat şi numărul naşterilor în Franţa. Sunt actualmente 750.000 naşteri; când veţi vrea vor fi 2.000.000!" Sunt, într'adevăr, şi alţi factori decât chestia cheltuielii, în descreşterea natalităţii.

loc, orice s'ar spune, la astfel de prevederi[1]. Şi dacă, dimpotrivă, ţinem seamă de agravarea după război a tuturor factorilor pe cari îi socoteam ca lucrând în sensul restrictiv — ruptura de echilibru a sexelor, în urma creşterii enorme a numărului văduvelor şi a femeilor menite celibatalui, desvoltarea profesionalismului feminin, prin invazia femeilor în toate meşteşugurile, chiar acele cari, înaintea războiului, păreau interzise sexului lor, creşterea neauzită a costului vieţii şi a impozitelor, fără să uităm şi propagarea boalelor venerice — e foarte de temut că toate aceste cauze, care-şi cumulează acţiunea lor în sensul unei slăbiri a natalităţii, să nu tragă în balanţă, unul mai mult decât altul, voinţa patriotică de a înlocui pe cei morţi, şi că, prin urmare, scăderea procentului natalităţii, destul de accentuată şi înaintea războiului, să nu se accelereze mai mult după. Dar cauzele acestea fiind generale, e probabil că tot aşà va fi în toate ţările. Totuşi, această încetinire poate comportà grade foarte neegale şi, prin urmare, poate atrage perturbări în echilibrul puterilor europene — şi poate, mai mult încă, între rassa albă deoparte şi cea galbenă şi neagră, de alta[1].

[1] In urma războiului din 1870—1871, a fost, ce-i drept, în Franţa, o uşoară creştere a naşterilor, dar nu erau decât naşteri *întârziate*, şi cari erau departe de a umple golurile războiului; descreşterea natalităţii a reînceput îndată după aceia.

Din nenorocire, totul ne face să credem că tot aşà va fi şi în urma războiului actual. Iată cifra naşterilor în timpul războiului şi după. Cifra naşterilor, care erà cam de 750.000 înaintea războiului, a scăzut la 313.000 în 1916 (fără să numărăm, ce-i drept, teritoriile ocupate), s'a ridicat puţin peste 400.000 în 1919, şi s'a urcat brusc la 834.000 în 1920 (cuprinzând şi nouile departamente din Alsacia).

Această bruscă creştere e datorită unei creşteri mai mari a căsătoriilor, amânate din cauza războiului şi încheiate chiar la mobilizare: numărul căsătoriilor a trecut dela 312.000 în 1913 la 500.000 în 1919 şi la 624.000 în 1920. Dar creşterea cifrei naşterilor e departe de a fi în proporţie cu aceia a căsătoriilor. E deci probabil că atunci când numărul căsătoriilor va revenì la cifra veche, acel al naşterilor va scădeà sub el.

S'a pretins chiar că, după războaie, natura, în prevederea ei, face să se nască mai mulţi băeţi decât fete. Această tezà, la prima vedere de un finalism ciudat, se poate sprijini pe unele statistici şi chiar pe anumite observaţii fiziologice şi biologice. Aşà s'a crezut că se constată naşteri masculine mai numeroase în familiile unde bărbatul e mult mai în vârstă ca femeia — caz foarte frecvent după războaie; — şi, ca o lege şi mai generală, naturaliştii cred că au observat în lumea animală şi vegetală, predominarea sexului masculin, în perioadele de mizerie şi de sub-alimentare. Dar nu ne putem încrede în observaţii încă atât de nesigure.

[1] S'ar puteà crede că, în cursul războiului, populaţia Europii a trebuit să scadă considerabil, atât din cauza pierderilor depe front (peste 8 milioane de morţi), cât şi din cauza scăderii natalităţii, care a fost generală în toate ţările beligerante.

Totuşi, această scădere a populaţiei nu s'a întâmplat, se pare, decât în trei ţări: în Franţa, care după război, cu toată reintegrarea Alsaciei-Lorena, se găseşte cu o populaţie puţin inferioară celei dinaintea războiului (39.600.000 în 1914 şi 39.200.000 în 1920), în Serbia şi mai cu seamă în Rusia; în aceasta din urmă nu atât din cauza războiului, cât mai mult din a revoluţiei care a urmat.

Dar, pentru celelalte ţări, războiul n'a avut alt efect, decât că a împiedicat creşterea naturală care s'ar fi realizat în timp normal. Şi unele dintre ele au beneficiat chiar de o creştere, cu toate că redusă: în special Anglia şi Italia.

Nu trbue să uităm că, în timp aproape normal, populaţia Europii creşteà cu peste 4 milioane pe an.

INDEX ALFABETIC

Acest index n'are de scop să uşureze numai cercetările cetitorilor, ci mai cu seamă să uşureze studenţilor pregătirea examenelor.

El indică în special:

1) Termenii tehnici obişnuiţi în vocabularul ştiinţei economice, şi a căror înţeles măcar trebuie să-l cunoască oricine; cei în limbă străină sunt scrişi în italice.

2) Numele economiştilor şi socialiştilor, nu a tuturor celor menţionaţi în carte, dar a acelora a căror teorii au loc în istoria doctrinelor şi trebuesc cunoscute (sunt indicate la urma fiecărui nume).

3) Statistice care se referă la faptele principale.

A

Accidente, 596; — accidentele muncii, 600.
Achiziţia derivată (proprietate), 441.
Acţionariat muncitoresc, 571.
Acţiuni-muncă, 571.
Adam Smith, 193; — diviziunea muncii, 193; — moneta de hârtie, 351; — legea rentei, 489, notă; — proprietatea funciară, 499; — observă că între patroni e o stare de coaliţie tacită, 578.
Anarhismul, 31 notă.
Arbitrajul, 582; — arbitrajul obligatoriu, 584.
Arendă, 364.
Aristofan, 295, notă.
Asociaţia, evoluţia, 178; — asociaţia muncitorilor, 181; — de capitaluri, 186.
Avansul pe titluri, 379.
Avennel, (d'), 496, notă.

B

Bacon, 16.
Banca Franţii, 417; — Istoric, 418; — caracterul şi privilegiile băncii, 418—419; — rezultatele sistemului, 420.
Banca Angliei, 422; — limita emisiei, 423.
Bancheri, 368, 377.
Băncile, 377; — funcţiile şi evoluţia băncilor, 377; — cecul,

89721. — Biblioteca Universitară, IV.

386; — scontul, 390; — regulamentarea băncilor şi monopolul sau concurenţa, 408; — libertatea de emisie a băncilor, 412.
Banking departament, 423.
Banking principle, 413–417.
Bastiat, *Harmonies economiques*, 25, notă — 282, notă, (Maudit argent); — pamfletele sale, 349, notă; — rândeaua tâmplarului său, 529; — legile dobînzii, 542.
Bătrâneţea, 596, 601.
Beaulieu (Paul Leroy), repartiţia bogăţiilor, 25, notă; — răscumpărarea pământurilor de către Stat, 506; — legile dobînzii, 546, notă.
Beef Trust, 639.
Bentham, se pronunţă în favoarea dobînzii.
Bilete de bancă, 378; — 397; — deosebire între biletul de bancă şi hârtia monetă, 399; — curs forţat, 400.
Bill brokers, 393 notă.
Bilon, 306.
Bimetalism, 301.
Boala, 596, 599.
Board of Trade, 332; — *trade boards*, (consilii de muncă), 593.
Bogăţia naţiunilor, 432; — neegalitate, 433.
Bogăţia, 47; — bogăţie intermediară, 126.
Bogăţii (neegalitate), 425; — artificialitatea ei, 430
Böhm-Bawerk, metoda psihologică (austriacă), 23, notă; — teoria sa asupra capitalului, 126; — critică teoria productivităţii capitalului, 532, notă; explicaţia dobînzii, 534.
Bourgeois (Léon), 40, notă; — teoria solidarităţii, 40; — muncii, 194, notă.
Bourguin, expunerea teoriilor colectiviste, 467, notă.
Brentano, 18; notă.
Bücher, 18, notă.
Bunul familial, 517.

C

Calvin, tolerează dobînda, 523.
Capitalişti rentieri, 518; — istoricul împrumutului cu dobîndă, 521; camăta şi reglementarea dobînzii, 521.
Capitalul, 123; — producţii vitale capitalurilor, 134; — capital fix şi capital circulant, 138; — cum se formează capitalul, 142.
Cărbunele alb, 89.
Caretluri, 223, 312.
Carey, teoretician al protecţionismului, 359; — ordinea culturilor, 494.
Carnegie, 269, notă.
Carnete, 521.
Case de compensaţie 564.
Cecul, 386; — carnet de cecuri, 386; — cec barat, 387; — foloasele cecului, 387; — pericolele cecului, 388; — proviziune, 388.
Censive, 484.
Chamberlain, Campania contra şcoalei din Manchester, 360.
Chatelain, 433, notă.
Cheltuiala, 633.
Cheptel, 532.
Circulaţie, 3; — 239.
City of Homes, 649.
Clark, 626.
Clearing-House, 376; — 389.
Colbertism, 257.
Colectivismul, 29.
Colectivismul, 467; — sistemul, 468; — criticele, 469; — motivele de respingere a colectivismului. 29–470—473.
Comandită industrială, 379.
Comerţul internaţional, 355; — Istoric, 355—356.
Compensaţie, stingerea datoriilor, 374.
Comunism agrar, 506.
Concentrarea Producţiei, 206; — legea concentrării, 216.
Concurenţa, 158.
Condillac, 61, notă.
Cont curent, 378.
Consumaţie, 3; — ce trebue înţeles prin consumaţe, 633; — dreptul şi datoriile consumatorului, 637.
Contractul colec. de muncă, 573.
Cooperatismul, 29, 476; proporţiile luate, 476; — părerea socialiştilor, 477; — rolul şi avantagiile cooperaţiei, 478—480.
Cooperative union, 642.
Copartnership, 571.
Corn Laws, 358.
Cournot, 23, notă; — şcoala matematică, 23.
Credit funciar. 379.
Credit Lyonnais, 380.
Creditul, 363; — creditul o extindere a schimbului, 363; — caracterele esenţiale ale creditului, 364; — ce se numesc titluri de credit, 366; — dacă creditul poate creia capitaluri, 369 — creditul permite suprimarea monetii, 372.
Creştinism social, 37; — legi providenţiale. 37.
Crizele, 166; — simptomele, 167; — cauzele, 169; — remediile, 176.
Curency notes, 424.

D

Depître (M.), 381, notă.
Depozit, 383.
Depuneri. 378; — 382.
Dingley, tariful lui (1897), 359.
Diviziunea muncii, 193 — Istoricul, 193; — profesională, 195; — tehnică, 196; — internaţională, 197; — condiţiile diviziunii muncii, 197; — Foloasele şi neajunsurile, 190.
Dobînda, 134; — istoricul împrumutului cu dobîndă; — camăta şi reglementarea dobînzii, 521; — care este cauza dobînzii, 526; — cauza juridică, 528—530; — cauza economică, 531; — ce determină procentul dobînzii, 535; — dacă procentul dobînzii tinde spre scădere, 541.
Dreptul, 1.
Dumoulin, combate argumente contra cametei, 523
Dumping, 329, 353.
Dunoyer, 25, notă; — 26, notă.

E

Economia, 661; — cele două înfăţişări, 661; — economie păstrare, 661; — economia prevedere, 664; — economia prenomiei, 667; — condiţiile economice să înlesnească econ., 671.
Economie politică, 1.
Economie socială, 2.
Eden (d'), tratatul cu Franţa (1786), 358.
Eichtall (d'), 596.
Ely (Richard), 259, notă.
Engels, 467, notă (manifestul partidului comunist).
Ereditate, 47.
Ergastula, 522, notă.
Espinas, 15, notă; — diviziunea muncii, 204.
Esprit des Lois, 6.

F

Faire trade, 353.
Familia, 196, 206.

Farms, 496.
Federaţia sindicală, 610.
Fisher, (Irving), 23, notă; — explicaţia dobînzii, 534, — 555.
Fiziocraţii, şcoala lor, 6; — ideile introduse, 6-7; — munca agricolă, 112; — munca de transport, 113; — explicaţia rentii funciare, 499; — sprijină dreptul de proprietate, 500, notă; — confiscarea rentii prin impozit, 509.
Forţele motrice, 86.
Franklin, 61, notă.
Free trade, 353.

G

Garden Cities, 649.
Geddes, 163. notă.
George (Henri), confiscarea rentii funciare prin impozite, 489, notă; — legea plus-valutii, 495; — 496, notă; — valoarea pămîntului şi creşterea fatală a rentii, 499; — confiscarea rentii (prin impozit), 509; — Grevele, 576.
Gide, 39, notă; — 615, notă; — 624, notă.
Globe-trotter, 518.
Gold point, 397, 404.
Goschen, 370.
Gossen, 23, notă.
Gresham, legea, 292; — cazurile în care se aplică, 205; — moneta hârtie, 325.
Guiraud, 442, notă.
Guyot (Jves), societăţi comerciale de muncă, 565; — morala concurenţii, 617.

H

Hedonistic (principiu), 23.
Holding Companies, 226.
Homestead, 517.
Homo œconomicus, 18; — 21.

I

Inchiriere, 364.
Indexele Number, 74.
Industrie modernă, 211; — caracterul ei, 212—216.
Intreprinderi de Stat, 231.
Intreprinderi municipale, 231.
Intreprinzătorii, 613; — evoluţia istorică a patronatului, 613.
Invenţia, 629.
Issue departament, 423.

J

Jaunet (Claudio), 39.
Jevons *(Stanley)*, 22, notă; — despre crize, 169.
Jus abudendi, 440, 509.
Jusgentiuum, 17.
Justiţia distributivă, 461; — fiecăruia după nevoile sale, 462; — fiecăruia după capacitatea sa, 464; — fiecăruia după munca sa, 465.

K

Kropótkine, 163, notă.

L

Labels, 640.
Laisser-faire, 8.
Lassalle, teoria legii de aramă, 557.
Launhardt, 23, notă.
Law, 387.
Leclaire, participarea la beneficii, 568.
Leon XIII, 564.
Levasseur, 182, notă.
Liberul schimb, 348.
Liberalism, 37.
Linguistica, 1.
List, teoretician al protecţionismului, 359.
Living wage, 564.
Lock-out, 578, notă.
Locuinţa, 645.

Lombarzii, creatori ai monetii, 373.
Lupta de clasă, 31.
Luther, condamnă dobînda, 523
Lux (cheltuelile de), 651; — luxul public, 655.

M

Mac Kinley, tariful lui (1890), 359.
Marx (Karl), 476, notă; — cauza dobînzii şi aproprierea capitalistă, 529; — valoarea nu-i decât munca cristalizată. 565; — misterul profitului, 623.
Maşinele 95.
Materialism istoric, 30.
Mehrwerth, 624.
Méline, 340, notă.
Melkogen, 663.
Menger (Karl), metoda austriacă, 23, notă; — 61, notă.
Mercantilism, 356.
Methuen, tratatul cu Portugalia (1703), 358.
Michelet, 500, notă.
Mill (Stuart), starea staţionară, 105; — confiscarea rentii prin impozit, 509; — starea staţionară, 632.
Mirul, 506.
Mobilizarea pământului, 513, notă.
Molinari, burse de muncă, 565.
Moneta metalică, 274; — Istoricul monetei, 274; — avantagiile, 275—280; — Funcţiile monetii, 281; — producţia aurului şi argintului şi consecinţele ei, 286; — condiţiile unei bune monete, 289; — legea lui Gresham; — sistemele monetare, 297; — greutăţile de funcţionare ale sistemului bimetalist, 300; — o singură monetă, 304; — dacă e potrivit adoptarea sistemului monometalist, 309.
Moneta de hârtie, 314; — dacă se poate înlocui moneta-metalică prin moneta hârtie, 314; — moneta hârtie, monetă naţională, 317; — creiarea unei monete nu înseamnă crearea de bogăţie, 320; — emisia exagerată, 323.
Monopolul, 408; — proprietatea pământului un monopol, 486; — monopol pe desfacerea produselor, 625.
Monod (J. Wilfred), 32, notă.
Monometalism, 301.
Montalivet (M. de), 319, notă.
Montchrétien, 5.
Montesquieu, 6.
Morala, 1.
Mortillet (M. de), 82.
Moştenirea, 449; — perpetuitatea şi libera dispoziţie (caracterul proprietăţii) 449; — moştenirea *ab intestat*, 451.
Müller (Max), 82, notă.
Munca, 106; — munca corporală, 109; — munca de invenţie, 110; — munca de transport, 113; — limitarea duratei muncei, 585.
Mutualitatea maternă, 582, notă

N

Natura, 80.
Newcomen, 88.
Nordhoff, 463.
Number (Indexe), 74.

O

Ofelimitate, 56.
Ofertă şi cerere, 69, notă; — 155; — 252—258.
Owen, 473 notă (renumerarea muncii).

P

Paepe (César de) 467, notă.
Pământul, 80.
Pareto (Vilfredo), 23, notă.

Participarea la benificii, 570;— cauzele pentru care nu se desvoltă, 570-571
Passy (Fréderic), 39, notă.
Păstoritul, 82.
Patronatul, 613; — evoluţia istorică, 613, — viitorul patronatului, 630
Pecquer, 467, notă.
Peel (Robert Sir), 358.
Platon, 193, notă.
Play (Le), 221;— şcoala catolică şi sistemele de conservare a proprietăţii funciare, 565.
Picketing, 577
Polier, 563, notă.
Politica, 1.
Politica socială, 3.
Poly-metalismul, 311.
Pools, 226.
Preţ: — preţ de cost 148; — valoarea de schimb, 246; —Teoria quantitativă, 259.
Procent, 537; — ce determină procentul dobînzii, 537-541; — dacă procentul dobînzii tinde spre scădere, 541.
Producteur (Le), 464 notă.
Producţie, 3; — producţie, 146; — costul de producţie, 147, 151, notă; — reglementare automată, 153; — concentrarea producţiei, 206; — industria de familie, 206; — Lucrătorul ambulant, 207; — Meşteşugul, 207; — Intreprinderea, 208; — Manufactura, 209; — Fabrica, 210; — Caracterul industriei moderne, 211.
Productivitate marginală, 560
Produs net, 153.
Profitul, 617; — procentul profitului, 627; — legitimitatea profitului, 630.
Proprietate, 439, — model de dobîndire, 440; — jus abutendi, 440; — achiziţie derivată, 441; — ocupaţia, 441; — accesiunea sau încorporarea, 442; — prescripţia, 442; — ce bunuri pot fi obiectul dreptului de proprietate, 444; — ce persoane pot fi proprietari, 446; — proprietate de *mână moartă*, 447; — atributele dreptului de proprietate (moştenirea), 449.
Proprietatea funciară, 499; — legitimitatea ei, 499; — Sistemele socializării pămîntului, 506;— răscumpărarea pămîntului de către stat, 506;— sistemele democratizării proprietăţii funciare, 511;— sistemele de conservare ale proprietăţii funciare, 515.
Proprietatea funciară; -evoluţia ei, 481;
Protecţionismul, 338; — independenţa economică, 338; — munca naţională ; — Argumentul fiscal; — protecţia tutelă, 342; — taxe de compensaţie, 342; — prime de producţie, 347.
Proudhon, 54, notă.
Proviziune, 388.
Pullman-Cars, 459 notă.

Q

Quesnay (Dr.,) 6.

R

Raportul, 379.
Remiză, 393.
Renard (Georges), repartiţia proporţională a muncii 473, notă.
Renouvier, 465 notă.
Rentă diferenţială, 625.
Rentă;—asupra statului, 132;— legea rentei, 486; — explicaţia existenţii, 487; — rente diferenţiale, 490;—creşterea rentii şi plusvaluta, 491; — rentă viageră, 601.

Repartiţie, 3;—reparaţia bunurilor, 435;—principiile după care se face, 436—438.
Ricardo, valori şi bogăţii, 53, notă;—legea rentii, 489, notă; —creşterea rentii, 491;— ordinea culturilor, 513.
Risc profesional, 601; — asigurarea contra riscului, 620
Rist (Charles), 624, notă.
Rivière (Mercier de la), 6.
Robinson, 327.
Rochdale, 642.
Rodbertus, 137;—renumerarea muncii, 473 notă.
Roscher, 18, notă.
Rousseau, 6.

S

Saint-Léon (Martin), 230, notă.
Saint-Simon, 464.
Salariaţii, 547;—cine sunt salariaţii, 547;—ce este salariul, 547; — istoricul salariatului, 548; — despre creşterea salariilor, 551;—legile salariului, 553; — teoria fondului salariilor, 555; — teoria legii de armă, 556; -teoria productivităţii muncii, 558;—salariul just, 562;—modalităţile salariului, 566; — participarea la beneficiu şi acţionariatul muncitoresc, 568; — Sindicatele muncitoreşti, 572;—grevele, 576;—concilierea şi arbitrajul, 582;—protecţia egală a salariaţilor, 585;—limitarea duratei muncii, 585; — ziua engleză, 586 notă;—minimum legal de salariu, 592; — convenţia colectivă, 594; — garanţii; contra riscurilor, 596; viitorul salariatului, 607.
Sait-Simonismul, 464, notă.
Savigny, 18, notă.
Say (Léon), 370 notă.
Say (Jean-Baptiste, 3; — lucrarea sa, 8; — şcoala organicistă 23; — 54, notă; — despre producţie, 165;—legea rentei, 486; — proprietatea funciară, 499.
Schimbul, 241; — descompunerea trocului în vânzare-cumpărare, 243; — valoarea de schimb sau preţul, 246; — legea ofertei şi a cererii, 252; — Foloasele schimbului, 266;— creditul nu-i schimb, 364; — 392; — remiză, 393; — cursul schimbului, 294;—*gold point*, 397.
Schimbul internaţional, 327; — avantagiile comerţului internaţional, 327; — ce trebue înţeles prin balanţa comerţului, 331; — comerţul internaţional tinde totdeauna să ia forma trocului, 335;—liberul schimb, 348; admiterea temporară, 349, notă; — regimul tratatelor, 351; — fixitatea tarifelor 352; — solidaritatea intre ţări 353; — regim liberal, 353.
Schmoller, 18, notă.
Scont, 378; — 390;—hârtii bancabile, 391;—tras şi trăgător, 392; — creşterea scontului, 403;—rezultatele acestei creşteri, 406.
Scrisori de credit, 780.
Self-help, 39.
Senior, 61.
Sindicalism, 32.
Sindicatele muncitoreşti, 572; —contractul colectiv, 573.
Single tax sistem, 510.
Sismondi, 99.
Sistemul mercantil, 356.
Sky-serapers, 647.
Smart, 62, notă.
Smith Adam, 193;— diviziunea muncii, 193;— moneta de hâr-

tic, 351; — legea rentei, 489, notă; — proprietatea funciară, 499; — observă că între patroni e o stare de coaliţie tacită, 578.
Socializarea pământului, 506
Socialism agrar, 29.
Socialism de Stat, 31; — constrângere, 35; — exemplu, 35.
Socialism catolic, 37.
Socialiştii, şi limitarea duratei muncii, 585
Societatea de coonsum, 641
Societăţi de ajutor mutual, 599
Societatea Naţiunilor, 350, notă.
Solidarism, 38.
Somajul, 596, 603
Standard of life, 46.
Statistica, 19.
Statul întreprinzător, 231; — cauza fiscală, 232; — cauza socială, 232.
Statul, controlează consumul,, 656
Stiegler, 39, notă.
Stringher, 335, notă.
Supracapitalizarea, 227, notă.
Supraproducţie, 163.
Sweating system, 160.
Soumaise, combate argumentele contra cametei, 523
Standard of life, 561

T

Tante, 354
Taylor (W.), 111, notă.
Tezaurizare, 666.
Thiers, representant al protecţionismului în Franţa, 360
Thompson, 163, notă.
Thünen, 568, notă.
Titluri de credit, 366
Titluri negociabile, 366
Torrens, scopul sistemului, 485 notă.
Trade-Union, 591.
Tratate (Regimul), 351.
Tratatul de Versailles, 350, notă.
Troc, 164; — 243.
Trusturi, 253; — argumente în favoarea lor, 228; — argumente contra, 229; — 312.
Turgot, proprietatea pământului un monopol, 486; — se pronunţă în favoarea dobânzii, 524; — explicaţia dobânzii, 534.

U

Unearned increment, 499, 510.
Uniunea vamală, 355.
Urbanism, 646
Usucapiunea, 442
Utilitate, 47; — utilitate finală, 60, notă; — utilitate rară, 61.

V

Valoare, 51; — valoarea muncă, 63; — cum se măsoară valoarea, 69; — valori mobiliare, 132.
Vânătoarea, 81.
Venit (curba), 426, notă;
Venitul funciar, 486
Venitul neproporţional (lege) 91
Vidal, 467 notă

W

Wage-fund, 555
Wagner, 19, notă.
Waldeck-Rousseau, sindicatele profesionale, 574.
Walras, 23, notă.
Walras tatăl, 61.
Watt (J.), 88.
Wieser, metoda austriacă, 23, notă.
Wilson, propunerile sale, 350.
Wohlesales, 642.

Z

Zarafi, 377.
Zadruga, 483

TABLA DE MATERII

NOŢIUNI GENERALE

CAPITOLUL I — Pagina 1

Ştiinţa economică 1
I Obiectul economiei politice 4
II Cum s'a format ştiinţa economică 9
III Dacă există legi naturale în Economia Politică

CAPITOLUL II

Diferitele şcoli economice 17
I Şcoalele din punct de vedere al metodii . . . .
II Şcoalele din punct de vedere al soluţiilor; — şcoala liberală; — şcoli socialiste; — şcoli reformate . . 24

CAPITOLUL III

Nevoile şi valoarea

41
I Nevoile omului 47
II Bogăţia 51
III Deosebiri între bogăţie şi valoare 55
IV Ce este valoarea? 69
V Cum se măsoară valoarea? 74
VI Cum se corectează etalonul valorilor . . . . .
Indexele nunuber.

CARTEA I

PRODUCŢIA

PARTEA I

Factorii producţiei

CAPITOLUL I

Pagina

Natura 80

I Pământul 80
II Forţele motrice 86
III Legea venitului neproporţional 91
IV Problema maşinelor 95

CAPITOLUL II

Munca 106

I Rodul muncii în producţie 106
II In ce mod produce munca 109
III Evoluţia ideilor în privinţa productivităţii muncii 112
IV Osteneala socotită ca element constitutiv al muncii 118

CAPITOLUL III

Capitalul 123

I Ce este capitalul 123
II Cari sunt bogăţiile, cari sunt şi cari nu sunt capitaluri 128
III In ce fel trebue înţeleasă productivitatea capitalurilor 134
IV Capitaluri fixe şi capitaluri circulante 138
V Cum se formează capitalul 142

PARTEA II

ORGANIZAREA PRODUCŢIEI

CAPITOLUL I

Cum se guvernează producţia 146

I Despre întreprindere şi despre costul de producţie 146
II Reglementarea automată a producţiei 153

Pagina

III Despre concurenţă 158
IV Supraproducţia şi legea debuşeelor 163
V Crizele 167

CAPITOLUL II

Asociaţia pentru porducţie 178

I Formele succesive ale asociaţiei pentru producţie 178
II Asociaţia muncitorilor 181
III Asociaţiile de capitaluri 186

CAPITOLUL III

Diviziunea muncii 193

I Istoricul diviziunii muncii 193
II Condiţiile diviziunii muncii 197
III Foloasele şi neajunsurile diviziunii muncii . . . 199

CAPITOLUL IV

Concentrarea producţiei 206

I Fazele evoluţiei industriale 206
II Caracterul industriei moderne 210
III Legea concentrării 216
IV Carteluri şi trusturi 223
V Intreprinderile de Stat şi municipale 231

CARTEA II

CIRCULAŢIA

CAPITOLUL I

Schimbul 241

I Istoricul schimbului 241
II Descompunerea trocului în vânzare-cumpărare . 243
III Valoarea de schimb sau preţul 246
IV Legea ofertei şi a cererii 252
V Preţul. — Teoria quantitativă 259
VI Foloasele schimbului 266

CAPITOLUL II

	Pagina
Moneta metalică	274
I Istoricul monetei	274
II Funcţiile monetei	281
III Producţia aurului şi argintului şi consecinţele ei.	286
IV Condiţiile unei bune monete	289
V Legea lui Gresham	292

CAPITOLUL III

Sistemele monetare	297
I Constituirea unui sistem monetar	297
II Greutăţile de funcţionare ale sistemului bimetalist	300
III Cum ţările bimetaliste n'au de fapt decât o singură monetă	304
IV Dacă se potriveşte adoptarea sistemului monometalist	309

CAPITOLUL IV

Moneta de hartie	314
I Dacă se poate înlocui moneta metalică prin moneta hârtie	314
II Dacă crearea unei monete de hârtie însemnează o creare de bogăţie	420
III Emisia exagerată a hârtiei monete şi semnele cari o vădesc	323

CAPITOLUL V

Schimbul internaţional	
I Avantajiile comerţului internaţional	327
II Ce trebue înţeles prin balanţa comerţului	327
III De ce comerţul internaţional tinde totdeauna să ia forma locului	331
IV Protecţionismul	335
V Liberul schimb	338
VI Regimul tratatelor	348
VII Istoricul comerţului internaţional	355

CAPITOLUL VI

	Pagina
Creditul	363
I Creditul o extindere a schimbului	363
II Ce se numeşte titluri de credit	366
III Dacă creditul poate creeà capitaluri	369
IV Creditul permite suprimarea monetii	372

CAPITOLUL VII

Băncile	377
I Funcţiile şi evoluţia băncilor	377
II Depunerile	382
III Cecul	386
IV Scontul	390
V Schimbul	392
VI Biletul de bancă	397
VII Deosebirile între biletul de bancă şi hârtia monetă	399
VIII Creşterea scontului	403
IX Despre reglementarea băncilor; — monopol sau concurenţă	408
X Marile bănci de emisie	417

CARTEA III

REPARTIŢIA

PARTEA I

Diferite moduri de repartiţie

CAPITOLUL I

Modul existent	425
I Majoritatea bogăţiilor	425
II Bogăţia naţiunilor	432
III In ce fel se face repartiţia bunurilor	434
IV Cum se dobândeşte proprietatea	439
V Ce bunuri pot fi obiectul dreptului de propietate	444
VI Ce persoane pot fi proprietari?	446
VII Atributele dreptului de proprietate — Moştenirea	449

CAPITOLUL II

Pagina

Modurile socialiste 457

I Diferite sisteme socialiste 457
II Pricipiile justiției distributive 461
III Colectivismul 467
IV Sindicalismul 473
V Coperatismul 476

PARTEA II

Diverse categorii de copărtași

CAPITOLUL I

Proprietarii funciari 481

I Evoluția proprietății funciare 481
II Venitul funciar. — Legea rentei 486
III Creșterea rentei și plus—valuta 491
IV Despre legimitatea proprietății funciare 499
V Sistemele socializării pământului 506
VI Sistemele democratizării proprietății funciare . . 511
VII Sistemele de conservare ale proprietății funciare . 515

CAPITOLUL II

Capitaliștii rentieri 518

I Despre situația de rentier 518
II Istoricul împrumutului cu dobândă 521
III Care este cauza dobânzii 526
VI Ce determină procentul dobânzii 537
V Dacă procentul dobânzii tinde spre scădere . . . 541

CAPITOLUL III

Salariații 547

I Cine sunt salariații? 547
II Istoricul salariatului 549
III Despre creșterea salariilor 551
IV Legile salariului 553

Pagina

V Despre salariul just 562
VI Modalitățile salariului 566
VII Participarea la beneficii și acționariatul muncitoresc 568
VIII Sindicatele muncitorești 572
IX Grevele 576
X Concilierea și arbitrajul 582
XI Protecția legală a salariaților 585
XII Garanția contra riscurilor 596
XIII Viitorul Salariatului 607

CAPITOLUL IV

Intreprinzătorii 613

I Revoluția istorică a patronatului 613
II Ce este profitul? 617
III Procentul profitului 627
VI Despre legitimitatea profitului și viitorul patronatului 630

CARTEA IV

Consumația

CAPITOLUL I

Cheltuiala 633

I Ce trebuie să înțelegem prin cuvântul consumație? 633
II Drepturile și datoriile consumatorului 637
III Societatea cooperativă de consum 641
IV Locuința 645
V Cheltuielile de lux 651
IV Controlul consumului de către Stat 656

CAPITOLUL II

Economia 661
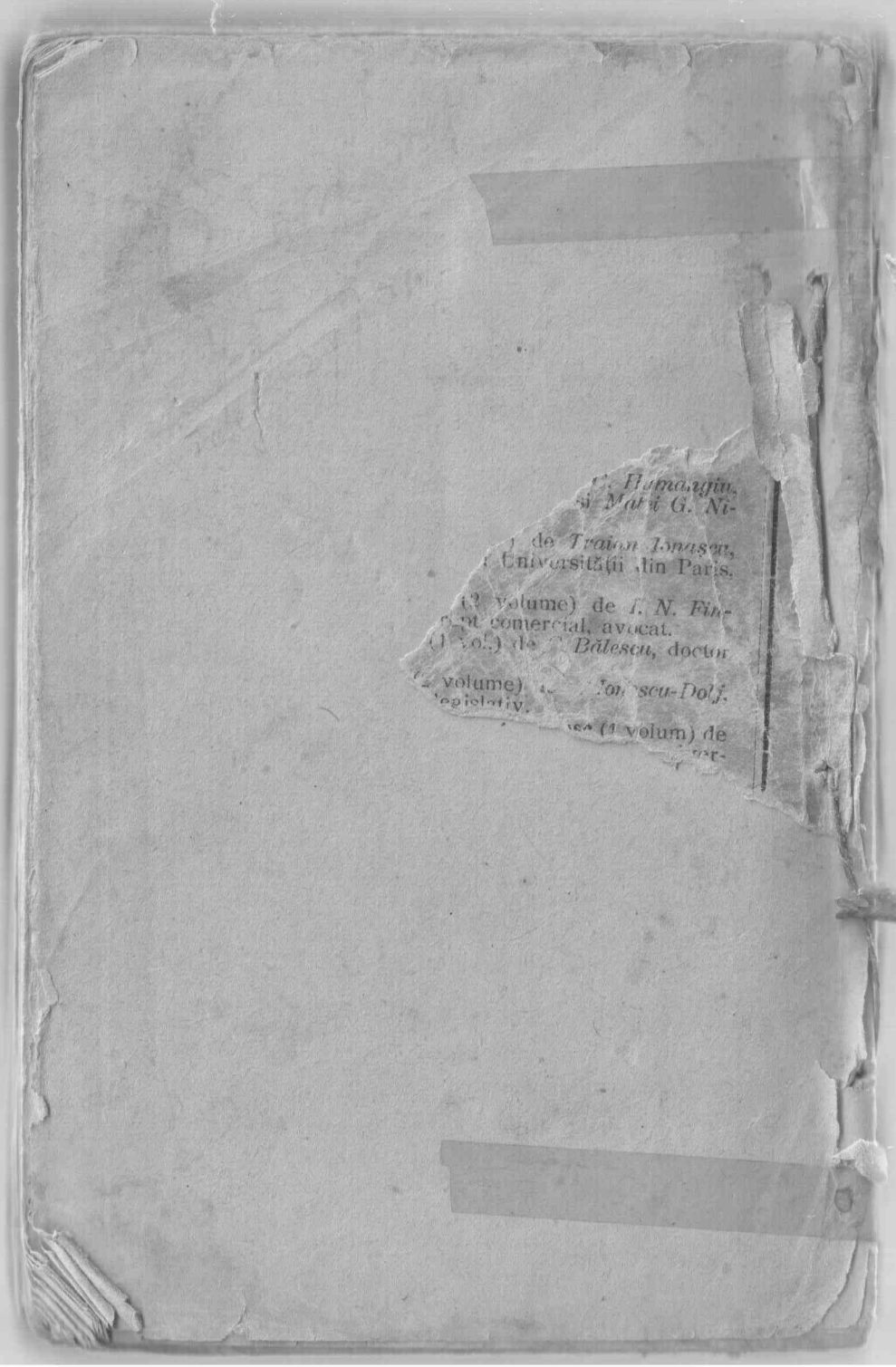
I Cele două înfățișări ale economiei 561
II Condițile economiei 666
III Instituțiile menite să înlesnească economia 671